

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
REVUE DE SCIENCE POLITIQUE

SPECIAL ISSUE • ÖZEL SAYI / HAZİRAN • JUNE 2025

ISSN: 2147-6926

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi

Marmara University Journal of Political Science

Université de Marmara Revue de Science Politique

Special Issue • Özel Sayı / Haziran • June 2025

6 Aylık Hakemli Bilimsel Dergi • Biannual Peer-Reviewed Scientific Journal

Elektronik ISSN: 2147-6926

Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi • Owner: Prof. Dr. Mustafa KURT (Rektör • Rector)

Baş Editör • Editor-in-Chief: Prof. Dr. Emre Erşen

Özel Sayı Editörleri • Special Issue Editors: Dr. Öğr. Üyesi Uğur TEKİNER, Dr. Öğr. Üyesi Orhan GAFARLI

Alan Editörü • Managing Editor: Doç. Dr. Merve ÖZDEMİRKIRAN EMBEL, Arş. Gör. Dr. Ali Murat KURŞUN

Editör Yardımcıları • Assistant Editors: Haşim ÖZPOLAT, Feride Saliha TAŞPINAR, Ahmet Berk BOZ

Editör Kurulu • Editorial Board

Ersel AYDINLI (Bilkent Üniversitesi)

James M. CONNELLY (University of Hull, İngiltere)

Andrew COOPER (University of Waterloo, Kanada)

Mitat ÇELİKPALA (Kadir Has Üniversitesi)

Yeşeren ELİÇİN (Galatasaray Üniversitesi)

Ahmet İÇDUYGU (Koç Üniversitesi)

Pınar İPEK (TOBB Üniversitesi)

Ayhan KAYA (İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Oxana KHARITONOVA (MGIMO University, Rusya)

Mustafa KİBAROĞLU (MEF Üniversitesi)

Christoph KNILL (Ludwig-Maximilians University, Almanya)

Rajan KUMAR (Jawaharlal Nehru University, Hindistan)

Daniela NASCIMENTO (University of Coimbra, Portekiz)

Tarık OĞUZLU (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Ziya ÖNİŞ (Koç Üniversitesi)

Gregory SIMONS (Turiba University, Letonya)

Jirayudh SINTHUPHAN (Chulalongkorn University, Tayland)

Dimitrios TRIANTAPHYLLOU (Panteion University, Yunanistan)

İlter TURAN (İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Ernest WOLF-GAZO (American University in Cairo, Mısır)

Ayşe ZARAKOL (University of Cambridge, İngiltere))

Dizgi • Typesetting

Burcu DİKER, Burcu YILDIRIM, Hakan TEMELOĞLU

Marmara Üniversitesi Yayınevi • Marmara University Press

Adres • Address: Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü 34722 Kadıköy, İstanbul

Tel • Phone: +90 (216) 777 14 00 **Faks • Fax:** +90 (216) 777 14 01

E-posta • E-mail: yayinevi@marmara.edu.tr

İletişim Bilgileri • Contact

Adres • Address: Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,

Göztepe Kampüsü 34722 / Kadıköy, İstanbul

Tel • Phone: (0216) 777 42 00 **Faks • Fax:** (0216) 777 42 01

E-posta • E-mail: ipsus@marmara.edu.tr

MARMARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yılda iki kez yayınlanan uluslararası, açık erişimli, hakemli bir dergidir. Dergi siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler ve yerel yönetimler alanında Türkçe, İngilizce ve Fransızca dilinde yazılmış özgün araştırma ve derleme makaleleri kabul etmektedir. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu tarafından benimsendiği anlamına gelmez. Yayın Kurulu, yazının özüne dokunmaksızın gerekli yazım ve cümle değişikliklerini yapma hakkını saklı tutar. Siyasal Bilimler Dergisi **EBSCO**, **Ulrich's Directory** ve **TÜBİTAK ULAKBİM** Sosyal ve Beşerî Bilimler Veri Tabanı'nda taranmaktadır.

MARMARA UNIVERSITY JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE, having published by Marmara University Faculty of Political Science, since 2013, is an international, open-access, peer-reviewed journal published biannually. The journal publishes original research and review articles written in Turkish, English and French on the fields of political science, public administration, international relations and local governments. The views, opinions, findings, and conclusions or recommendations expressed in these papers and articles are strictly those of the author(s). They do not necessarily reflect the views of the JPS or Editorial Board or the Publishers. The editors of JPS have the right to edit or to alter all contributions without changing content. Journal of Political Science is currently indexed by **EBSCO**, **Ulrich's Directory** and **Turkish Index of Social Sciences and Humanities** (TR Dizin ULAKBİM).

Editörden: Avrupa’da Sağ Siyasetin Dönüşümü

Uğur Tekiner ve Orhan Gafarlı

Takdim

Avrupa’daki sağ siyasi partiler, İkinci Dünya Savaşı’ndan günümüze siyasetin temel aktörlerinden biri olmuştur. Merkez sağ siyasetin iki önemli unsuru olan Hristiyan Demokratlar ve Muhafazakârlar, savaş sonrası dönemde kıtanın yeniden inşasında kritik roller üstlenmiş ve Avrupa bütünleşmesi sürecinin başlamasına katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca Soğuk Savaş’ın gergin atmosferinde merkez sağ partiler, merkez sol partilerle birlikte Avrupa ülkelerindeki demokratik sistemin kurumsallaşmasında belirleyici bir güç olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde norm haline gelen sosyal demokrat uzlaş, 1970’li yıllarda yaşanan küresel ekonomik krizlerin etkisiyle sarsılmış ve yerini neoliberal politikaların yükselişine bırakmıştır. Bu süreçte merkez sağ partiler, neoliberalizmin siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda Avrupa genelinde hâkimiyet kurmasında önemli rol oynamıştır. Soğuk Savaş sonrasında neoliberal politikalarla bütünleşen Avrupa merkez sağ siyaseti, 2008 Küresel Ekonomik Krizi, 2011 Arap Baharı sonrası Avrupa’ya yönelen Orta Doğu ve Kuzey Afrika kaynaklı göç dalgaları, 2020 Covid-19 pandemisi ve bu süreçte sağlık sistemlerinin kırılganlığının açığa çıkması gibi gelişmeler karşısında ciddi sınamalarla karşı karşıya kalmıştır.

Bu dönemde kıta genelinde “alternatif sağ”, “aşırı sağ” ve “neo-faşist” olarak nitelendirilen partileri içine alan radikal sağ partilerin literatürde artan şekilde tartışılmaya başlandığı gözlemlenmiştir. Özellikle radikal sağ partilerin artan etkisi ve merkez sağ partilerin buna karşı geliştirdikleri stratejiler, uluslararası siyaset bilimi literatüründe yoğun akademik ilgi görmüştür. Merkez sağ partilerin bu etki altında söylemsel olarak dönüşüme uğraması, bazı durumlarda bu söylemleri benimsemesi ve kimi ülkelerde radikal sağın iktidara gelmesi dikkat çekicidir. Türkiye’deki literatüre bakıldığında ise, radikal sağ partilere ilişkin sınırlı sayıda çalışma dışında, Avrupa sağ siyasetine bütüncül bir perspektiften yaklaşan akademik araştırmaların eksikliği göze çarpmaktadır.

Bu bağlamda, dergi özel sayımızın amacı İkinci Dünya Savaşı’ndan günümüze Avrupa sağ siyasetinin dönüşümünü geniş bir tarihsel perspektiften ele alarak sağ siyasetin temel politikalarının nasıl şekillendiğini incelemek ve bu alanda Türkçe literatürdeki boşluğu doldurmaktır. Özel sayıda yer alan makaleler, Muhafazakâr, Hristiyan Demokrat ve Radikal Sağ partilerin dönüşümünü hem teorik hem de pratik düzeyde incelemektedir. Bununla birlikte makaleler, kadın hakları, iklim, AB gibi politika alanlarına değinirken Britanya, Finlandiya, Fransa, İspanya, İsveç, Norveç, Rusya, Sırbistan gibi çeşitli ülkelerdeki ve Avrupa Parlamentosu’ndaki sağ partilerin dönüşümünü kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Bu

makaleler, Avrupa sağında farklı dönemlerde ortaya çıkan ve yükselişe geçen üç farklı siyaset tarzını inceleyerek sağ siyaset içindeki süreklilik ve kırılmaları analiz etmeyi hedeflemektedir.

Bu doğrultuda, çalışmanın teorik çerçevesi olarak tarihsel özgünlük ve bağlamsal farklılıkları ön planda tutan ve yapısal faktörlere önem veren “karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji” yaklaşımı benimsenmiştir. Bu bağlamda özel sayıyı oluşturan makaleler, Avrupa sağ partilerinin İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana söylem, eylem ve politika düzeyinde yaşadığı dönüşümü incelemeyi ve bu dönüşümde patika bağımlılığının etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece kendi bağlamı ve tarihsel özgünlüğü içinde farklı vakalara odaklanan makaleler, karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji yaklaşımının amaçladığı doğrultuda farklı ülkelerdeki sağ partiler arasında karşılaştırma yapma imkânı vermektedir.

Esin Kıvrak Köroğlu’nun makalesi Avrupada sağ ve aşırı sağ siyasetin dönüşümünü Laclau ve Mouffe’un söylem yaklaşımıyla inceleyerek ortak popülist temaların (göçmen karşıtlığı, Avrupa şüpheciliği, nativizm) nasıl hegemonik bir siyasal söyleme dönüştüğünü tartışmaktadır. Yazar, söylemin “boş gösterenler” ve “antagonizma” kavramlarıyla nasıl yeniden kurulduğunu analiz ederek Avrupa sağının ideolojik haritasını söylemsel düzeyde yeniden çizmektedir.

Gülçin Özge Tan, Avrupa aşırı sağında kadınların tarihsel dışlanmışlıktan stratejik katılıma geçişini analiz ederek kadınların hem anti-feminist söylemleri yeniden üreten hem de hareketin görünürlüğünü artıran aktif öznelerle dönüştüğünü göstermektedir. Bu durumun aşırı sağ ideolojilerin toplumsal meşruiyet kazanmasında çelişkili ama etkili bir rol oynadığı savunulmaktadır.

Aygül Akkuş, Avrupa Birliği’nin iklim politikalarını sağ siyaset bağlamında inceleyerek sağ partilerin bu politikalara yönelik tutumlarını analiz etmektedir. Fransa, Almanya ve Polonya örnekleri üzerinden, iklim politikalarının başarısının yalnızca teknik kapasiteye değil, siyasi ideoloji ve iradeye de bağlı olduğu belirtilmektedir.

Alara Selin Ünal, Avrupa Parlamentosu’ndaki sağ grupların Soğuk Savaş, neoliberalizm ve post-neoliberal dönemlerde geçirdiği ideolojik dönüşümü kapsamlı bir dönemselleştirmeye ele almaktadır. Yazar, aşırı sağın yükselişiyle birlikte sağ içindeki ideolojik bölünmelerin arttığını ve birleşik bir sağ blok kurulamamasının Avrupa Parlamentosu’na etkilerini vurgulamaktadır.

Avnihan Kırışık, Finlandiya’da sağ siyasetin tarihsel dönüşümünü güvenlik ve tarafsızlık ekseninde değerlendirerek “Paasikivi-Kekkonen Doktrini”nin radikal sağın etkisizleşmesindeki yapısal rolünü Hobson’un tarihsel sosyoloji modeliyle açıklamaktadır. Finlandiya’nın geç ama ani dönüşümlerle sağ popülizme yönelmesini jeopolitik kırılmalar ve neoliberal yeniden yapılanma süreciyle ilişkilendirmektedir.

Furkan Yaman, İsveç sağının uzun süreli evrimini kapitalistleşme, Soğuk Savaş ve neoliberalizm dönemlerinde yaşanan üç büyük dönüşüm üzerinden analiz etmektedir. Makale, hegemonya

kuramı ile TMSA modelini birleştirerek İşveç sağının neden radikal sağa alan açtığını ve merkez sağın hegemonik boşluğunu dolduramadığını açıklamaktadır.

Uğur Tekiner, Avrupa bütönlöşmesinin Britanya sağ siyasetinde neden olduğu yapısal değişimi yerleşik İngiliz Avrupa şüpheciliğinin yarattığı patika bağımlığı ekseninde analiz etmektedir. Üçlü bir döñemselleřtirmeye dayanan makalesinde yazar, Avrupa meselesinin Muhafazakâr Parti'nin sağ siyasetteki hegemonik konumunu, partide iç çatışmalara neden olarak ve UKIP gibi radikal sağ partilerin ciddi birer rakip olarak güçlenmesine zemin hazırlayarak aşındırdığını savunmaktadır.

Selman Sa, Fransız sağının savaş sonrası döñemde anti-komünist temalarla yeniden yapılandığını, ancak son yıllarda kurumsal ılımlı sağın aşırı sağ söylemlerle yakıñlařtıęını ortaya koymaktadır. Yazar, Macron gibi “aşırı merkez” aktörlerin dahi bu döñüřümün bir parçası olduğunu belirterek sağın kimlik krizini derinleştiren yapısal etkenleri tartışmaktadır.

Orhan Gafarlı, Rusya'da sağ ideolojinin 1990'lerden itibaren neoliberal uzlaşıdan medeniyeti-popülist bir çizgiye evrilerek “Egemen Demokrasi” rejimine zemin hazırladığını üç döñeme ayırarak analiz etmektedir. Sağ elitlerin döñüřümünün sadece iç siyasi dinamiklerle değil, Avrupadaki aşırı sağla kurulan örtük ideolojik temaslarla birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Celal Oral Özdemir, İşpanya'da Franco sonrası merkeze taşınan sağ siyasetin, 2008 ekonomik krizi ve Katalan sorunuyla birlikte Vox gibi aktörler aracılığıyla yeniden uç noktalara yöñeldięini savunmaktadır. Yazar, Katolik milliyetçiliğinden liberal sağa geçişi ve ardından yaşanan yeni milliyetçi geriye döñüřü tarihsel süreklilik ve kırılmalar içinde tartışmaktadır.

Tolga Karpuz, Sırp siyasetinde alternatif sağın yükselişini iç savaş sonrası milliyetçi miras, Batı karşıtlığı ve Ortodoks muhafazakârlık ekseninde değerlendirerek Vuić ve Dodik gibi aktörlerin bu yeni ideolojik alanla kurduğu ilişkileri analiz etmektedir. Yazar, Sırp alternatif sağının yalnızca yerel bir olgu değil, Orban ve Trump gibi aktörlerle kurduğu bağlantılarla küresel saę ittifakın bir parçası olduğunu göstermektedir.

Son olarak, uzun bir akademik çalışmanın ürünü olan bu özel sayının hazırlanmasına katkılarından dolayı Dr. Beyza Sarıko Yıldırım ve Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi editörlerine teşekkürlerimizi sunarız.

Saygılarımızla...

İçindekiler / Contents

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

Avrupa'da Sağ Siyasetin Dönüşümü: Söylem Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme
The Transformation of European Right-Wing Politics: Evaluation within the Framework
of Discourse Approach

Esin KIVRAK KÖROĞLU e1

Avrupa'da Aşırı Sağın Kadınları: Geçmiş Değil, Bugün Gibi... Buyurgan Aile Öğretisi
Bağlamında Kadınların Aşırı Sağa Yönelimine İlişkin Psiko-Politik Bir Değerlendirme
Women of the Far Right in Europe: Like Today, Not the Past...

Gülçin Özge TAN e24

Avrupa Birliği'nin İklim Politikaları ve Sağ Siyaset: Fransa, Almanya ve Polonya Örneği
Climate Policies of the European Union and Right-Wing Politics: The Cases of France,
Germany and Poland

Aygül AKKUŞ e47

Avrupa Parlamentosu'ndaki Sağ Fraksiyonların Dönüşümü
The Transformation of the Right-Wing Fractions in the European Parliament

Alara Selin ÜNAL e69

Finlandiya'da Güvenlik ve Sağ Siyaset: Denge ve Tarafsızlık
Security and Right-Wing Politics in Finland: Balance and Neutrality

Avnihan KIRIŞIK e87

İsveç'te Sağ Siyasetin Tarihsel Sosyolojik Analizi: Demokrasi Karşıtlığından Kitle Partilerine
A Historical Sociological Analysis of Right-Wing Politics in Sweden: From Anti-
Democracy to Mass Parties

Furkan YAMAN e110

Avrupa Meselesi Çerçevesinde Britanya'da Sağ Siyasetin Evrimi
The Evolution of the British Right Around the European Question

Uğur TEKİNER e135

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Fransız Sağı: Anti Komünizmden Tutarsız "Aşırı"lığa
The Post-World War II French Right: From Anti-Communism to Incoherent "Extremism"

Selman SAÇ e164

Putinizm'in Siyasal Mirası: Rusya'da Merkez Sağın Çöküşü ve Yeni Sağın Yükselişi Putinism's Political Legacy: From Centre-Right Collapse to the Rise of Russia's New Right Orhan GAFARLI	e187
İspanya'da Sağ Siyasetin Dönüşümü: Franco'dan Merkeze, Merkezden Vox'a The Transformation of Right-Wing Politics in Spain: From Franco to the Center, From the Center to Vox Celal Oral ÖZDEMİR	e205
Günümüz Sırp Siyasetinde 'Alternatif Sağ' The 'Alternative Right' in Contemporary Serbian Politics Tolga KARPUZ	e229

Avrupa'da Sağ Siyasetin Dönüşümü: Söylem Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme

The Transformation of European Right-Wing Politics: Evaluation within the Framework of Discourse Approach

Esin KIVRAK KÖROĞLU*

Öz

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren Avrupa'da muhafazakârlık ve sağ siyasal hareketler önemli dönüşümler geçirmiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın ardından, Avrupa'da aşırı sağın yükselişe geçtiği gözlemlenmiş; son on yılda ise bu yükseliş, birçok ülkede aşırı sağ partilerin seçimlerde birinci parti konumuna gelmesiyle daha da belirginleşmiştir. Bu dönüşümün ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere çok boyutlu nedenleri bulunmaktadır. Ancak bu süreci takip edebilmek ve analiz edebilmek için kapsamlı bir analitik çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma, Avrupa sağının geçirdiği söz konusu dönüşümü, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un kuramsallaştırdığı popülizme söylem yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu değerlendirme, Avrupa'daki sağ ve aşırı sağ siyasi partiler ekseninde şekillenmektedir. Aşırı sağ siyasal hareketler, liderler ya da partiler farklı ülke ve siyasal sistemlerde çeşitli benzerlikler ve ayrımlar gösterse de söylemlerinde ortak temalar öne çıkmaktadır. Bu partilerin söylemleri, göçmen karşıtlığı, yabancı düşmanlığı (*xenophobia*), doğuştancılık (*nativism*) ve AB şüpheciliği (*Euroscpticism*) etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu kavramların tümü, mevcut siyasal düzene karşı potansiyel bir antagonizma taşımaktadır. Bunun yanı sıra, bu partiler söz konusu fikirlerini popülist bir söylem biçimiyle halka aktarmaktadır. Bu bağlamda, Laclau ve Mouffe'un söylem yaklaşımı, söz konusu siyasal dönüşümü analiz etmek için elverişli kuramsal araçlar sunmaktadır. Bu çalışma, dönüşümü anlamak ve açıklamak amacıyla demokratik talepler, eşdeğerlik zincirleri, antagonizma, söylem, hegemonya, boş gösterenler ve retorik gibi temel kavramları kullanarak bir analiz sunmayı hedeflemektedir. Bu süreç, söylem teorisi çerçevesinde incelendiğinde ulaşılan en önemli bulgulardan biri, Avrupa'da geleneksel sağ partilerin yeni antagonistik sınırlar inşa etmede yetersiz kaldığı bir dönemde, bu söylemsel boşluğun aşırı sağ aktörler tarafından hızla doldurulmaya çalışıldığıdır. Avrupa sağı, ekonomik kriz, göç dalgaları ve çok kültürlü toplum yapısı gibi yeni toplumsal ve ekonomik sorunlara etkili çözümler üretmekte zorlanmış; buna karşın aşırı sağ, söz konusu sorunları antagonizma üretimi için başarıyla kullanarak, siyasal alanın lideri konumuna gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşırı Sağ, Avrupa Sağı, Söylem Yaklaşımı, Popülizm, Siyasal Partiler.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, esinkivrak@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9416-5126.

How to cite this article/Atıf için: Kıvrak Köroğlu, E. (2025). Avrupa'da Sağ Siyasetin Dönüşümü: Söylem Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı), e1-23. DOI: 10.14782/marmarasbd.1679706

Abstract

Following the end of the World War II, conservatism and right-wing politics in Europe underwent a significant transformation. Particularly after the end of the Cold War, the far-right parties began to rise in Europe and have become the leading political force in many European countries in the last ten years. There are various reasons for this transformation—economic, social, and political. A comprehensive analytical framework is thus needed to understand and analyze this shift. This study aims to evaluate the transformation of the European right within the framework of the discourse approach developed by Ernesto Laclau and Chantal Mouffe. In analyzing this transformation, the study focuses on right-wing and far-right political parties in Europe. Although far-right parties and leaders differ across countries and political systems, there are common themes in their discourse. Their rhetoric often centers on anti-immigration, xenophobia, nativism, and Euroscepticism. These concepts contain a potential antagonism toward the political system. Additionally, these parties frequently use populist rhetoric to appeal to the public. The discourse approach developed by Laclau and Mouffe offers analytical concepts and tools to understand this transformation. This article aims to explain and analyze the transformation of the European right by employing concepts such as democratic demands, equivalential chains, antagonism, discourse, hegemony, empty signifiers, and rhetoric. When examined through the lens of the discourse theory, one of the most significant findings is that, during a period in which traditional center-right parties in Europe have struggled to construct new antagonistic boundaries, this discursive vacuum has been rapidly filled by far-right actors. The European right has faced considerable difficulties in formulating effective responses towards emerging social and economic challenges, such as economic crises, waves of immigration, and multicultural societal structures. In contrast, the far right has successfully instrumentalized these issues for the construction of antagonism, thereby positioning itself as the leading force in the political space.

Keywords: Far Right, European Right, Discourse Approach, Populism, Political Parties.

1. Giriş

Avrupa'daki muhafazakâr ve sağ siyasal hareketlerin son dönemde geçirdiği dönüşüm dikkate değer bir nitelik taşımaktadır ve bu dönüşümün analizi, Avrupa siyasetinin dinamiklerini kavrayabilmek açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da sağ siyasal hareketlerin geçirdiği dönüşümü ve son dönemde dikkat çekici biçimde yükselişe geçen aşırı sağ hareketleri, popülizme söylem yaklaşımı çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada analizin odak noktasında Avrupa'daki sağ ve aşırı sağ siyasal partiler yer almaktadır. Popülizme söylem yaklaşımı çerçevesinde yapılan bu analizde, özellikle siyaset bilimciler, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe tarafından kuramsallaştırılan kavramlar temel alınarak bir değerlendirme sunulması amaçlanmaktadır.

2024 yılının Haziran ayında Avrupa Birliği (AB) üyesi 27 ülkede gerçekleştirilen Avrupa Parlamentosu seçimlerinin sonuçları açıklandığında, geleneksel sağ partilerin oy oranlarını büyük ölçüde korudukları, buna ek olarak Avrupa genelinde aşırı sağ partilere olan halk desteğinin kayda değer biçimde arttığı gözlemlenmiştir (Euronews, 2024). Üstelik bu yükseliş sadece Avrupa Parlamentosu seçimleri ile sınırlı kalmamıştır. Geçtiğimiz birkaç yılda AB'ne üye ülkelerde yapılan ulusal parlamento seçimlerinde de buna benzer çarpıcı bir yükseliş trendi gözlemlenmiştir. Hatta son beş yılda çoğu Avrupa ülkesinde aşırı sağ partiler seçimleri birinci parti olarak tamamlamışlardır (BBC Türkçe, 2024).

30 Haziran 2024 tarihinde Fransa'da yapılan seçimlerde aşırı sağcı Ulusal Birlik (*Rassemblement National, RN*) Partisi yüzde 33 oy ile bir ilke imza atarak ülke genelinde birinci parti olmuştur (BBC Türkçe, 2024). Yine Almanya'da 23 Şubat'ta yapılan erken genel seçimlerde aşırı sağcı olarak nitelendirilen Almanya için Alternatif Partisi (*Alternative für Deutschland, AfD*) oyların %20,8'ini kazanmıştır. Göçmenler için kitlesel sınır dışı gibi bazı aşırılıkçı politikaları savunan parti, geçtiğimiz eyalet seçimlerinde eski bir Doğu Almanya eyaleti olan Thüringen'de en yüksek oyu almıştır (BBC Türkçe, 2025).

Birliğin yüksek nüfuslu üyelerinden İtalya'da ise bu iki ülkeden de daha önce, henüz 2022'de, aşırı sağcı İtalya'nın Kardeşleri Partisi (*Fratelli d'Italia, FDI*) seçimleri %26 oy alarak birinci olarak tamamlamıştı (Euronews, 2022). İspanya'da ise aşırı sağ parti Vox, birinci parti olamasa da 2019 yılındaki seçimlerde çok ciddi bir yükseliş göstermişti (BBC Türkçe, 2019). Bunu takiben 2023 seçimlerinde parlamentodaki varlığını devam ettirmiş hatta Muhafazakâr Parti'nin en önemli destekçisi olmuştur.

2023'te Hollanda'da aşırı sağcı Özgürlük Partisi (*Partij voor de Vrijheid*) seçimlerde birinci parti olurken pek çok siyaset bilimci bunun Hollanda tarihi için bir kırılmaya işaret ettiğini dile getirmişti (BBC Türkçe, 2024).

Avusturya'da ise Hollanda'daki parti ile benzer bir isim taşıyan Avusturya Özgürlük Partisi (*Reiheitliche Partei Österreichs*), 2024 sonlarında Avrupa Parlamentosu seçimlerinden hemen sonra %29,2 oy almış ve Avusturya tarihinde ilk kez aşırı sağ bir parti birinci parti olmuştur (BBC Türkçe, 2024). Üstelik parti bir önceki seçimlerde aldığı oyu neredeyse iki katına çıkarmıştı. 2008 yılına kadar partinin liderliğini yürüten ve partinin yükseliş sürecine önemli ölçüde katkı sağlayan Jörg Haider'in aşırı sağ siyasi tarzı ve söylemi temel alınarak siyaset bilimi literatüründe "siyasetin Haiderleşmesi" (*Haiderization of Politics*) kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Wodak, 2015, s. 2)

Birleşik Krallık'ta 2016 yılında gerçekleştirilen Brexit referandumunda ülkenin AB'den ayrılma yönünde karar alması sürecinde, Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (*United Kingdom Independence Party, UKIP*)'nin yürüttüğü AB karşıtı popülist kampanyanın belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda, UKIP'in söz konusu kampanyası ve siyasal etkisi, Avrupa genelinde aşırı sağ partilerin yükselişi çerçevesinde değerlendirilmelidir (BBC, 2019)

Yukarıda sıralanan örnekler aracılığıyla, siyasal partiler ve demokrasi perspektifinden Avrupa'da sağ ve muhafazakârlık gibi konular etrafında yürütülen tartışmaların merkezine artık "aşırı sağın yükselişi" olgusunun yerleştiği vurgulanmak istenmiştir. Aynı zamanda bu yükselişin yalnızca AB'nin "eski" üyelerine ya da Batı Avrupa demokrasilerine özgü olmadığını da gözden kaçırmamak gerekir.

AB'nin görece yeni üyeleri arasında yer alan Macaristan'da, otoriter bir lider profili çizen Viktor Orban ve partisi Macar Yurttaşlar Birliği (*Fidesz*), Polonya'da ise sağ popülist bir çizgide konumlanan Hukuk ve Adalet Partisi (*Prawo i Sprawiedliwość*) parlamentodaki üstünlüklerini

sürdürmektedir. Benzer şekilde, Çekya'da da popülist bir parti olan "Akce nespokojnych obcanu" (ANO) siyasal alandaki etkisini korumaya devam etmektedir. Başka bir ifadeyle, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin demokratikleşme süreçleri Batı Avrupa'dan farklı dinamiklere sahip olsa da bu ülkelerde de sağ popülist partilerin siyasal sahnede belirleyici aktörler hâline geldiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, sağ siyasetin yükselişi söz konusu olduğunda, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı Avrupa ile benzer bir doğrultuda ilerlediği söylenebilir. Avrupadaki aşırı sağ çalışmalarının önemli ismi Cas Mudde 2023 yılındaki bir söyleşisinde aşırı sağın artık Avrupa için normalleştiğini ifade etmektedir (Mudde, 2023).

"Avrupa'da sağ" kavramı üzerine yapılan tartışmalarda en sık karşılaşılan temaların radikal sağ, aşırı sağ ve sağın yükselişi olduğu göz önüne alındığında bu olgusal dönüşümü anlamlandırmak ve analiz edebilmek için nasıl bir kuramsal çerçeve ve yöntemsel yaklaşım benimsenmelidir?

Avrupadaki bu sağ siyasal hareketlerin, liderlerin veya siyasi partilerin farklı ülkelerde ve farklı politik sistemlerde de olsa söylemlerinde ortak olarak kullandıkları temalar vardır. Bu hareketlerin söylemlerinin göçmen karşıtlığı, yabancı düşmanlığı (*xenophobia*), doğuştancılık (*nativism*), ve AB karşıtlığı ve şüpheciliği (*Euroscepticism*) etrafında yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Kavramlara ilk bakışta da anlaşılacağı gibi hepsi var olan sisteme karşı güçlü bir "antagonizma" kapasitesi barındırmaktadır. Bunun yanında bu sağ partiler söz konusu düşüncelerini "popülist bir söylem" biçiminde halka aktarmaktadır. Çünkü popülist söylem biçimi en basit anlatımıyla "biz ve onlar" ikiliğini içerir ve bu partiler söylemlerini bu karşıtlık üzerine inşa etmektedir.

Popülizmi bir ideoloji olarak nitelendiren Cas Mudde ve Rovira Kaltwasser (2019, s. 16) akademide çok yaygın olarak kullanılan kavramsallaştırmalarında popülizmi, "Toplumu nihai bir biçimde 'saf halk' a karşı 'yozlaşmış seçkinler' olarak iki homojen kampa ayrılmış olarak ele alan ve siyasetin, halkın 'volonte generale (genel irade)'sinin bir dışavurumu olması gerektiğini ileri süren ince merkezli bir ideoloji" olarak tanımlarlar. Ancak söylem yaklaşımının popülizm tanımlaması daha farklıdır. Laclau'nun popülizm tanımı bu iki kutuplu halk ve diğerleri kutuplaşmasını kabul eder ancak halkı inşa eden, onların taleplerini belirli şekilde bir araya getiren ve onları belirli bir "öteki"ye karşı bir söylemsel mantıktan söz eder (Laclau, 2005).

Bu çalışmada, Avrupa'da sağ ve aşırı sağ siyasal hareketlerin yükselişi, söylem yaklaşımı ve popülizm kavramı çerçevesinde analiz edilmeye çalışılacaktır. Popülizmin merkezinde yer alan ve toplumu 'halk' ile 'elit' şeklinde kutuplaştıran bu söylemsel yapı, Avrupa'da sağın yükselişi ve aşırı sağ siyasal aktörlerin artan siyasal meşruiyeti ve etkisini anlamak ve analiz etmek açısından da önemli ipuçları sunmaktadır. Çalışmada kullanılan kuramsal çerçeve, Laclau ve Mouffe tarafından geliştirilen ve daha sonra "Essex Okulu" olarak anılan akademik topluluk tarafından kurumsallaştırılan söylem yaklaşımına dayanmaktadır. Bu yaklaşım, popülizm literatüründe söylem teorisine dayalı analiz yöntemlerinden biri olarak kabul edilmekte olup belirli analitik kavramlar ve araçlar üzerinden siyasal olguların çözümlenmesini mümkün kılmaktadır. Hem söylem yaklaşımı hem de onun dayandığı söylem analizi, ideolojik yapıların çözümlenmesine elverişli bir kuramsal çerçeve sunması nedeniyle, siyasal partilerin analizinde

ve karşılaştırılmasında yaygın biçimde kullanılan bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu analiz çerçevesinin uygulanabilmesi amacıyla 1945 sonrası Avrupa'daki siyasal partilerin -özellikle aşırı sağ partilerin- söylemlerine odaklanılmaktadır.

Bu çalışmanın bölümleri şu şekilde sıralanmaktadır: İlk bölümde öncelikle söylem yaklaşımı ile bu yaklaşım çerçevesinde kullanılan temel analitik araçlar tanıtılmaktadır. Bu bölümde, Laclau'nun söylem kuramı çerçevesinde geliştirdiği hegemonya, söylem, retorik ve boş gösteren gibi temel kavramlara yer verilmektedir. Ayrıca, popülizmin yükselişini açıklamada merkezi bir rol oynayan eşdeğerlik zinciri ve antagonizma kavramları üzerinden, Laclau'nun popülizm kuramının nasıl yapılandırıldığı tartışılmaktadır. Öte yandan, Mouffe'un liberal demokrasilerde siyasetin giderek teknokratikleşmesiyle ortaya çıkan "siyasetin sonu" tezine ve bu bağlamda antagonizma kavramına atfettiği kuramsal öneme de değinilmektedir. Mouffe'un siyasal olanın doğasında bulunduğunu savunduğu antagonistik ilişkiler, özellikle sağ ve aşırı sağ siyasetlerin söylemsel yapılarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, söz konusu kavramlar sağ ve aşırı sağ siyasal aktörlerin ideolojik konumlanışlarını, söylem stratejilerini ve toplumsal talepleri nasıl yapılandırdıklarını anlamada önemli bir analitik zemin sunmaktadır. Söylem teorisinin temel kavramları ve kuramsal çerçevesi tanıtıldıktan sonra ikinci bölümde Avrupa'da muhafazakârlık ve sağ siyasetin tarihsel arka planı ele alınmaktadır. Bu bağlamda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında itibaren Avrupa'daki sağ ideolojilerin geçirdiği dönüşümler, siyasal, toplumsal ve ekonomik bağlamlar içinde değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde ise özellikle son otuz yıl içerisinde belirginleşen sağ, aşırı sağ ve popülist siyasal oluşumların yükseliş süreçleri incelenerek bu siyasal aktörlerin ideolojik yönelimleri, söylemsel stratejileri ve seçmen nezdindeki karşılıkları tartışılacaktır. Böylece Avrupa'da sağ siyasetin geçirdiği dönüşümün, söylem teorisi bağlamında nasıl anlamlandırılabilirliğine dair bütüncül bir analiz sunulması hedeflenmektedir. Son olarak, söylem yaklaşımının yalnızca aşırı sağın yükselişini açıklamakla kalmayıp bu yükselişe karşı nasıl alternatif siyasal stratejiler geliştirilebileceğine dair ipuçları sunduğu da belirtilmelidir. Aşırı sağ söylemin giderek hegemonik bir kimlik haline gelmesi demokratik yapılar açısından yalnızca bir tehdit değil, aynı zamanda yeni bir siyasal alan açılması için bir zemin olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda, sol siyasetin bu yükselişe karşı nasıl bir alternatif söylem ve siyasal strateji inşa edebileceği sorusu, söylem teorisi çerçevesinde temel bir öneme sahiptir. Bu soruya yanıt üretmek ise, ancak aşırı sağın yükselişine neden olan söylemsel, ideolojik ve toplumsal dinamiklerin yakından analiz edilmesiyle ve solun bu dinamiklere karşı nasıl bir demokratik talepler zinciri kurması gerektiğinin ortaya konulmasıyla mümkün olabilir.

2. Popülizme Söylem Yaklaşımı ve Avrupa Sağını Anlamak

1970'lerden itibaren özellikle post-yapısalcı argümanların söylem ve söylem analizi kavramına atfettikleri önemle birlikte (Howarth, Glynos & Griggs, 2016), siyaset biliminde ve siyasal analizde söylem kuramını kullanan çalışmalar ön plana çıkmaya başladı. Söylem yaklaşımı genel hatlarıyla konuşmalara ve yazılara, geniş anlamda ise söyleme ve dile odaklanan ve anlamın sosyal olarak nasıl inşa edildiğini inceleyen bir yaklaşımdır (Wodak, 2015; Fairclough, Mulderrig

& Wodak, 1997). Tüm bunlara ek olarak, söylem analizi, bu çalışmada da örneklendirildiği üzere, ideolojiler üzerine yapılan araştırmalarda sıklıkla başvurulmuş etkili bir analitik yöntem olarak öne çıkmaktadır. Söylem analizinin sosyal bilimlerde giderek daha fazla önem kazanmasıyla birlikte, Laclau ve Mouffe'un popülizmi açıklamak üzere geliştirdikleri kuramsal çerçeve de dikkat çekici bir biçimde ön plana çıkmıştır. Bu çerçevenin kurumsallaşmasına ve genişletilmesine katkı sunan Essex Okulu'nun çalışmaları ise, söylem kuramını yalnızca popülizm incelemelerinde değil, genel olarak ideolojik yapıların ve siyasal kimliklerin analizinde de önemli bir kuramsal kaynak haline getirmiştir.

Laclau (2005) popülizmi ele alırken kendi ifadesiyle “kolektif kimliklerin oluşumunun doğası ve mantığını anlamaya çalışmak” amacıyla yola çıkmıştır. Bu çerçevede popülizm, “halk”ın bir siyasal özne olarak inşa edilme süreciyle doğrudan ilişkilendirilir. Bu yaklaşımı takip eden Panizza (2005) da bu yöntemin “halk”ı politik bir aktör ve kimlik olarak merkeze koyduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, Avrupa’da sağ ve özellikle son dönemde yükselişe geçen aşırı sağ siyasetin analizinde, söz konusu siyasal kimliğin hangi söylemsel stratejiler aracılığıyla kurulduğuna ve bu kimliğin hangi toplumsal talepler etrafında şekillendiğine odaklanmak sürecin anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Laclau ve Mouffe, Marksist geleneğe yaslanan ancak onu yeniden üretmeyen, eleştirel biçimde yeniden düşünmeyi amaçlayan bir kuramsal çerçeve geliştirmeyi amaçlamışlardır. Bu çerçeve, siyasi hareketlerin toplumsal özneyi nasıl inşa ettiğini, kitleleri nasıl seferber ettiğini ve mevcut toplumsal düzeni nasıl dönüştürebileceğini analiz etmeye yöneliktir (Laclau & Mouffe, 1998).

Laclau bu teoriyi geliştirdiği ilk makalelerinden itibaren popülist hareketin ve söylemin ortaya çıkması için halk nezdinde “popüler demokratik talepler” in oluşmasını önkoşul olarak kabul etmektedir. Bu talepler “eşdeğerlik zinciri” olarak isimlendirilir. İkinci olarak ise halkın bu taleplerinin resmî ideolojiyle olan çatışmasından doğan bir “farklar zinciri”nden yani “antagonizma”dan söz etmektedir (Laclau, 1977, s. 2005). Bu popülist formülasyondaki “biz ve onlar/elitler ve halk” ikiliği de Laclau’cu Söylem teorisindeki karşılığıdır. Yukarıda tanımlanan popülizme düşünsel (ideolojik) yaklaşımda da görüleceği üzere, popülizm kavramsallaştırmasının merkezinde söz konusu ikilik yer almaktadır. Bu doğrultuda, bir halk hareketinin oluşabilmesi için öncelikle farklı toplumsal taleplerin bir araya gelerek ortaklaştırılması, bununla birlikte söz konusu halk öznesinin karşıt şekilde konumlandırıldığı bir “öteki”nin yani antagonistik bir unsurun da söylemsel düzeyde inşa edilmesi gerekmektedir.

Bu iki önkoşulun yanı sıra Laclau’nun teorisinin temelinde göze çarpan üç önemli kavramı görmek mümkündür. Bunlardan ilki söylem, ikincisi boş gösterenler ve hegemonya, üçüncüsü ise retoriktir (Laclau, 2005, s. 68). Laclau (1980, s. 87)’ya göre söylemsel alan, yalnızca metinler ve sözlü ifadelerle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda anlamın üretildiği toplumsal ilişkiler bütünü de kapsamaktadır. Bu nedenle söylem kavramı, Laclau tarafından dilbilimsel teorilere dayanılarak, ancak bu teorilerin ötesine geçecek biçimde tanımlanmaktadır. Bu kuramsal çerçevede, bir toplumsal hareketin içinde yer alan “halk” ya da “biz” gibi kolektif özne konumundaki ifadeler,

sabit ve evrensel anlamlar taşımaktan ziyade söylemsel alanda inşa edilen ve bağlama göre farklı anlamlar yüklenen kavramsal oluşumlar olarak değerlendirilmektedir.

Laclau'nun popülizm kuramında merkezi bir yer işgal eden "boş gösteren" (*empty signifier*) kavramı ise, doğrudan bir gösterilene sahip olmayan, anlamını toplumsal ve söylemsel mücadeleler içerisinde kazanan bir göstergeyi ifade etmektedir. Laclau'ya göre "halk" kavramı da bu bağlamda bir "boş gösteren" olarak ele alınmakta ve içerdği anlam, söylemsel pratikler yoluyla inşa edilmektedir. Ayrıca, bu kimliğin kurulabilmesi için söz konusu öznenin, kendisini konumlandırabileceği bir "öteki"ye, yani söylemsel düzlemde inşa edilen bir karşıtlığa ihtiyaç duyduğu vurgulanmaktadır (Laclau, 2005).

Hegemonya kavramı, Laclau tarafından, "eşdeğerlik zincirleri" aracılığıyla bir araya gelen ve "antagonistik sınırlar"la belirginleşen toplumsal taleplerin, söylemsel düzlemde bütünlleştirilerek baskın ve egemen bir kimliğe dönüşmesi anlamında kullanılmaktadır (Laclau, 2005; 2008). Bu bağlamda hegemonya, yalnızca belirli taleplerin bir araya getirilmesi değil, aynı zamanda bu taleplerin bir "biz" söylemi altında yeniden eklenmesi sürecidir. Bu süreçte, hegemonik özne kendisini tanımlarken, karşısına aldığı "öteki" aracılığıyla sınırlarını çizer ve söylemsel alan üzerinde egemenlik kurar.

Diğer yandan, Mouffe (1979, s. 10)'un Gramsci'nin düşüncesi doğrultusunda ifade ettiği şekliyle hegemonya, yalnızca söylemsel bir üstünlük değil, aynı zamanda siyasal, entelektüel ve ahlaki liderlik yoluyla müttefik toplumsal gruplar üzerinde kurulan yönetsel bir ilişkidir. Bu nedenle hegemonya, yalnızca anlamın düzenlenmesi değil, aynı zamanda toplumsal düzenin farklı alanlarında rıza üretiminin sağlanması anlamına da gelir. Yani Laclau'ya göre halk kavramı içeriğine kavuştuğunda, karşıtı olduğu ideoloji karşısında güç kazanarak yeni ve baskın bir kimliğe de dönüşebilir. (Laclau, 2005, s. 78).

Laclau söylem teorisinin bileşenlerini açıklarken son olarak retoriğe değinir. Ona göre, "boş gösteren" bir nesneyi ya da somut bir anlam alanını işaret etmeye başladığında, söylemde retorik boyut belirginleşmektedir (Laclau, 2005, s. 78). Bu noktada retorik, mecazlı anlatımlar aracılığıyla anlamı genişleten ve yeniden inşa eden bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Söylem teorisine önemli katkılarda bulunan bir diğer düşünür olan Mouffe (2005), siyasal alanın inşasını anlamada "antagonizma" kavramını merkezi bir konuma yerleştirir. Mouffe'a göre siyasal olan, doğası gereği uzlaşmazlıklar, çatışmalar ve karşıtlıklar içeren bir yapıya sahiptir ve bu nedenle antagonizma, siyasal alanın oluşumu için vazgeçilmez bir önkoşul niteliğindedir. Bu çatışmalar, siyasal alanın temel yapısal bileşenidir.

Mouffe, Laclau'ya kıyasla Avrupa'daki sağ ve özellikle aşırı sağ siyasal hareketlere daha yoğun bir şekilde odaklanmakta ve bu bağlamda söz konusu hareketlerin yükselişini anlamlandırmak üzere özgün teorik katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda Mouffe, aşırı sağın yükselişini açıklamak üzere "siyasetin sonu" tezine başvurarak mevcut siyasal düzenin ideolojik farklılıkları minimize eden ve toplumsal antagonizmayı görünmez kılan bir yapıya evrildiğini ileri sürer. Mouffe (2005)'a göre,

Avrupa'da 2000'li yıllardan sonra sol partiler ve merkez sağ partiler bakımından antagonizmanın yokluğu ile karşı karşıya kalınmıştır. Yeni siyaset sadece fikir birliği ve uzlaşma yaratmaya çalışarak bu söylem üzerinden siyasete devam etmeye çalışmaktadır. Halk, katılımının artık önemli hiçbir kararda anlamlı olmadığını ve siyasete alan kalmadığını hissettiğinde kendisine alternatifler sunan aşırı sağ partilere yönelmektedir. Çünkü demokratik politikanın belkemiği olan "halk egemenliği" kavramının önemi kaybolmuş görünmektedir.

Mouffe (2005)'ün burada kastettiği bilhassa Tony Blair'in İşçi Partisi iktidarı döneminde uyguladığı üçüncü yol politikalarıdır. Bu politikalar aracılığıyla İngiliz solu merkez sağa yaklaşarak uzlaşmacı bir politika izlemiş ve politikadaki antagonistik sınırları yok etmiştir. Bu ise Mouffe (2005)'a göre siyasal alanın giderek seçmenin neye karşı olduğunu bilmeyecek kadar daralmasıyla sonuçlanmıştır. Merkez sağ ve merkez sol arasında giderek silikleşen sınırlar, yurttaşların siyasal tercihlerinin anlamlı bir farklılık yaratmadığı yönündeki algısını pekiştirmiştir.

Laclau ve Mouffe 1998 yılında yapılan bir söyleşide yukarıda da değinildiği gibi şunu ifade ederler: "Eğer bugün Batıda, değerlerin ve çıkarların karşılaşmasının gerçekleşebileceği demokratik kanallar yoksa bu bizi ya ilgisizliğe götürecek ki, böylece insanlar artık politika ile ilgilenmeyecek, ya da daha kötüsü 'apartheid', köktendincilik ve faşizm gibi demokrasiyle bağdaşmayan mücadeleler harekete geçecek. Fransa'yı ve Le Pen önderliğindeki aşırı sağın büyümesini ele alın; aşırı sağın büyümeye başlaması tam da sosyalistler merkeze kayıp demokratik sağın argümanlarını onadıkları zaman gerçekleşti, çünkü antagonizmayla baş etmemizi sağlayacak alternatifi sunan sadece onlar vardı. Le Pen, demokratik alanda farklı konumlarını ifade etmek için bir yer bulamayan insanlara ses vermeyi başardı (Laclau & Mouffe, 1998)".

Öte yandan Mouffe 2005 yılında "siyasetin sonu" tezini Avusturya'daki aşırı sağcı Özgürlük Partisi'nin yükselişi üzerinden değerlendirmektedir. Örneğin Mouffe (2005)'a göre Avusturya Özgürlük Partisi ve lideri Haider'in başarısının sırrı, partinin diğer tüm koalisyonlara karşı bir protesto niteliğinde olmasıdır. Haider öncelikle yolsuzlukları ve patronaj ilişkilerini yükselen işsizliğin nedeni olarak göstererek sisteme karşı bir söylem kurmuş, küçük insan ile düzen arasında bir antagonizma oluşturmuştur. İyi ve çalışkan Avusturyalıların karşısına, iktidardaki partileri, bürokratları, solcu sanatçıları konumlandırmıştır. Böylelikle Avusturya siyaseti bir politik kısır döngüye girmiştir. Bunun üzerine iktidar partileri örneğin güvenlik ve göç politikaları konusunda yeni düzenlemelere gitmek durumunda kalmışlardır.

Fransa'da ve Avusturya'da, diğer her şey denenmiş olduğu ve insanlar ana partilerin hiçbirinin bir alternatif öneremediğine ikna oldukları zaman aşırı sağ bir seçenek olarak yükseldi (Mouffe, 1998). Örneklerin de gösterdiği üzere, kısaca özetlenen bu analitik çerçeve bugün aşırı sağın demokratik sistemlerde meydana getirdiği erozyonu analiz etmek için de kullanılabilir. Laclau ve Mouffe'un geliştirdikleri kuramsal çerçeve, hegemonya, antagonizma, boş gösteren ve eşdeğerlik zinciri gibi kavramlar aracılığıyla, öte yandan siyasetin sonu gibi kavramlarla geleneksel siyasal temsil mekanizmalarının çözülmeye başladığı ve bu boşlukların yeni kimlikler inşa ederek sağ popülist hareketler tarafından doldurulabileceği yönünde uyarılar içermektedir.

Bu çalışmanın devamında yukarıda tanıtılan analitik araçlar kullanılarak Avrupa'da aşırı sağ siyasal hareketin zaman içerisinde nasıl hegemonik bir kimliğe evrildiği incelenmektedir. Bu bağlamda, aşırı sağ partilere yönelik toplumsal desteklerin arkasında yatan taleplerin neler olduğu ve bu taleplerin nasıl bir ekonomik ve siyasal bağlam içerisinde şekillendiği analiz edilmektedir. İkinci olarak, söylem teorisi, halk kitlelerinin kendilerini siyasal olarak konumlandırabilmeleri için bir antagonistik sınır inşa etmelerinin zorunluluğunu vurgular. Bu bağlamda, bir “boş gösteren” olarak “halk” kavramının anlamı ve içeriği, ancak bu tür karşıtlıkların kurulduğu bir zeminde inşa edilebilir. Aşırı sağ siyasal hareketleri destekleyen kitlelerin karşıtlık ilişkisi kurdukları başlıca unsurlar, göçmenler, yabancılar ve AB olmuştur. Yabancı düşmanlığı, AB karşıtlığı ve göç karşıtlığı gibi temalar, söz konusu antagonistik sınırın kurulmasında önemli işlevler üstlenmiştir. Bu meseleler aşırı sağ partilerin söylemsel stratejilerine derinlemesine nüfuz etmiş ve kurdukları popülist retoriğin temel bileşenleri haline gelmiştir.

3. 1945 Sonrası Avrupa'da Muhafazakârlık ve Sağın Serüveni

Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte demokratik düzen yeniden inşa edilmeye başlamıştır. Bu demokratik dönüşümün en önemli ayaklarından biri kuşkusuz siyasal partiler ve hareketler olmuştur. Süreç içerisinde değişen yapılarına ve diğer demokratik temsil kanallarının da açılmasına rağmen Avrupa'da halen demokratik temsilin en önemli kurumları olarak siyasi partileri göstermek mümkündür (Mair, Müller & Plasser, 2004). Farklı siyasal partilerin söylemsel yapılarının analizi, toplumsal ve siyasal dönüşümlerin hangi ideolojik eksenler etrafında şekillendiğini anlamak açısından önemli veriler sunar. Özellikle sağ ve aşırı sağ partilerin söylemleri üzerinden yürütülen analizler, popülizmin günümüz demokrasileri üzerindeki etkilerini kavramak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Avrupa siyasi tarihinde Hristiyan Demokrat partiler, muhafazakâr partiler ve tarım temelli partiler genellikle sağ siyaset yelpazesi içerisinde konumlandırılmıştır. Bu partilerin savunduğu temel ideolojilere bakıldığında, muhafazakârlık, Hristiyan demokrat değerler, serbest piyasa ekonomisini önceleyen liberal ekonomik yaklaşımlar ve ulusal kimliğe vurgu yapan milliyetçi söylemler ön plana çıkmaktadır.

Muhafazakarlık, Avrupa'da bir ideoloji olarak İngiliz düşünür Edmund Burke'ün görüşlerine referans veren, ani değişimler yerine toplumun yavaş ve tedrici değişimini öngören, isminden de anlaşılacağı gibi geleneksel değerleri muhafaza etmeye öncelik veren bir düşünce akımıdır. Tarihsel olarak Fransız Devrimi'nin yarattığı radikal toplumsal ve politik dönüşümlere bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır (Heywood, 1992). Hristiyan Demokrat Partilerin kökeni Avrupa'da monarşiyi ve kilisenin politik etkisini destekleyen muhafazakâr hareketlere dayanır. Birinci Dünya Savaşı sonrası bu partileri destekleyenler çoğunlukla büyük iş sahipleri ve sermayedarlar olmuştur. Hristiyan Demokrat partilerin ve muhafazakâr partilerin liberal ekonomiye, serbest piyasa ekonomisine bakış açısı bunda etkili olmuştur (Pombeni, 2013).

Muhafazakârlığın yanı sıra Fransız Devrimi sonrası hızla yayılan ve ulus-devlet yapılanmasının temel düşüncelerinden olan milliyetçilik ideolojisi Avrupa sağ partilerinde etkili olmuştur. Ancak 1945 sonrasında geçmişte yaşanan faşizm deneyimleri milliyetçilik fikrinin radikal formlarına yer bırakmamıştır (Betz, 1993). Betz (1993) ayrıca Avrupada 1945 sonrasında aşırı sağ ve sol fikirlerin Avrupadaki siyasal partilerden törpülediğinden söz eder.

Kısacası Avrupada 1945'in hemen sonrası sağ hareket ve sağ partiler, serbest piyasa ekonomisinden yana duran, öte yandan bu ekonomik tercihi muhafazakârlık ideolojisinin geleneksel yapılara, dine (bilhassa Hristiyanlık), aile değerlerine verdiği önemle birleştiren bir söylemi benimsemişlerdir. Kısaca sağ partilerin böyle bir talepler birliği kurduğundan söz etmek mümkündür.

Öte yandan, söz konusu dönemde Avrupada sağ düşüncüyü ve sağ siyasal partileri etkileyen bir diğer önemli gelişme, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındaki güç mücadelesinin giderek artan etkisidir. Bu kutuplaşma özellikle 1950'den sonra daha belirgin hale geldi. Avrupa, Batı Avrupa ve Doğu Avrupa olarak iki kampa ayrılmıştı. 1945 sonrasında Soğuk Savaş'ın etkisiyle ortaya çıkan bu kutuplaşma, Batı Avrupadaki sağ partilerin siyasal söylemlerinde "antikomünizm" temasının da merkezi bir yer edinmesine yol açmıştır. Antikomünizm, bu partiler açısından yalnızca bir ideolojik duruş değil, aynı zamanda Mouffe (2005)'un ifadesiyle siyasal alanın inşasında belirleyici bir "antagonistik sınır" işlevi görmüştür.

Öte yandan, temelleri 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile atılan ve 1957 Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'na dönüşen, günümüzde ise AB olarak bilinen yapı; Avrupa genelinde ortak değerler ve bütünleşmiş bir ekonomik pazar doğrultusunda ulus-ötesi bir model önermekteydi. Bu bağlamda, AB'yi desteklemek ya da karşısında konumlanmak, sağ siyasal partilerin ideolojik konumlanmalarında önemli bir ayrışma noktası hâline gelmiştir. Avrupa Birliği fikri, geleneksel ulus-devlet anlayışına dayalı milliyetçi ideolojinin zayıflaması ve onun yerine çok kültürlülüğü teşvik eden yeni bir paradigmanın yükselişi anlamına gelmekteydi (Vincent, 2013). Bundan dolayı AB'yi desteklemek ve yanlısı olmak gibi konular Avrupada sağ siyasal partilerin ideolojisinin çok önemli bir tartışması haline gelmiştir.

Örneklere baktığımızda, Almanya'da Hristiyan Demokratik Birlik Partisi (*Christlich Demokratische Union Deutschlands, CDU*) 1945 yılında ulusal bir parti olarak kuruldu. Serbest piyasa ekonomisi savunucusu olan bu parti, öte yandan Hristiyanlık değerlerini, muhafazakârlığı ve daha sonra ise Avrupa bütünleşmesini savunmuştur. Bu parti, Batı Almanya'da 1949'dan 1970'lere kadar en çok oy alan parti olmuştur. Fransa'da ise 1958'de başlayan Beşinci Cumhuriyet döneminden itibaren çeşitli sağ partiler, muhafazakârlık, liberalizm, Hristiyan demokrasi kavramlarını kullanagelmışlerdir. Halk Hareketi için Birlik (*Union pour un mouvement populaire*) ve Cumhuriyetçiler (*Les Républicains*) bu partilere örnek olarak verilebilir. Bu partilerin söylemsel düzlemde benimsedikleri ve öne çıkardıkları temel ilkeler arasında ekonomik liberalizm, AB yanlılığı ve muhafazakâr toplumsal değerlere atfedilen önem, birbirleriyle ilişkili biçimde yapılandırılarak bir "eşdeğerlik zinciri" oluşturmaktadır. Ekonomik liberalizm, serbest piyasa ekonomisinin savunulması ve devlet müdahalesinin sınırlanması yönündeki talepleri temsil

ederken; AB yanlılığı ise uluslararası ekonomik bütünleşme, ortak değerler ve ulus ötesi bir siyasal yapılanma ile uyumlu olma yönündeki tutumu yansıtır. Yine bu düşünceler muhafazakâr değerlerle eklemlenerek geleneksel aile yapısına, kültürel kimliğe ve ulusal bütünlüğe vurgu yapan söylemlerle birbirini tamamlamaktadır.

1970'lerle birlikte ise Avrupa'da yavaş yavaş sosyal demokrat partiler desteğini arttırmaya başlamıştır. Yükselen işçi sınıfı hareketleri, öğrenci hareketleri 70'lerde Avrupa solunun ve sosyal demokrat partilerinin ilgi görmesiyle sonuçlandı. Kitschelt (1994), 1970 ve 1980'ler arası dönemin özellikle Kuzeybatı Avrupa için sosyal demokrasinin yılları olduğunu ifade eder. Bu dönemde dünya siyasetinde gerçek bir "antagonistik sınır" olduğunu, ideolojik kutuplaşmanın net şekilde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu dönemde sağ ve sol siyaset arasında gerçek bir hegemonik mücadelenin varlığından söz edilebilir.

1980 sonrasında ise neoliberal politikalar eşliğinde sağ partiler tekrar siyaset sahnesinde ön plana çıkmıştır. Partiler eski olsa da bazı liderler bu yeni stilin temsilcisi olmuşlardır. Örneğin İngiltere'de Muhafazakâr Parti'den seçilen Başbakan Margaret Thatcher neoliberal politik aktörlere önemli bir örnek olmuştur. Neoliberalizm, serbest piyasa ekonomisinin muhafazakâr sosyal felsefe ile birleştirilerek sunulmasından oluşan Yeni Sağ'ın ideolojik projesi idi (Heywood, 1992). Öte yandan neoliberalizm sol politikaları da değiştirmiştir. Diğer bir deyişle neoliberal politikalar sol hareketin kapitalizme karşı olan söylemini zayıflatmıştır. Sol hareketten gelen bazı liderler neoliberal politikalar uygulayarak sağa yaklaşmış ve bu Avrupa sağındaki ve solundaki önemli değişimlerle sonuçlanmıştır (Mouffe, 2005).

1990 sonrası ise Soğuk Savaş'ın bitimiyle sağ partiler kendilerine destek olan bazı grupları kaybetmişlerdir. Örneğin antikomünizm bir tehdit olarak siyaset sahnesinden silinmiştir. Serbest piyasa ekonomisi fikri tüm Avrupa'ya hâkim olmuş ve bu da sosyal devlet düşüncesini giderek zayıflatmıştır. Böylelikle Avrupa sağı için "talepler birliği" ve "antagonizma" kavramlarının yeniden düşünülmesi ihtiyacı doğmuştur.

Ancak bu süreçte Avrupa ülkeleri hem içsel dönüşümler hem de uluslararası dinamikler nedeniyle yeni sorunlarla yüzleşmeye başlamıştır. 1990'lı yılların ardından, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte eski Doğu Bloku ülkeleri kademeli olarak demokratikleşme sürecine girdi ve siyasal kurumlarını yeniden yapılandırmaya başladılar. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, 2000'li yıllarda AB kapsamlı bir genişleme sürecine girerek yeni üyeleri kabul etti ve bu doğrultuda üye devletlerin sayısı 28'e yükseldi. Ayrıca Avrupa'ya göç sürekli bir hal aldı; yalnızca Avrupa dışından değil, AB üye ülkelerinden de İngiltere, Almanya, Fransa gibi ülkelere kitlesel göçler oldu. Avrupa ülkelerindeki etnik ve dinsel çeşitlilik arttı. Bu durum, yabancılara ve Müslümanlara karşı önyargıyı arttırırken 11 Eylül saldırıları sonrası Avrupa'da bir terör ve güvenlik endişesi baş gösterdi.

Bu ekonomik ve toplumsal gelişmelerin etkisi ile Avrupa sağının kendisine yeni bir "talepler birliği" oluşturması ve yeni bir "antagonistik" sınır inşa etmesi gerekiyordu. Ancak, Mouffe (2005)'un da dikkat çektiği üzere, bu gereksinim doğrultusunda yeterli bir ideolojik ve söylemsel

yeniden yapılanma gerçekleşmemiştir. Başka bir deyişle, Avrupa'daki merkez sağ partiler, farklı toplumsal kesimlerin taleplerini bütünleştirerek kapsayıcı bir "talepler birliği" inşa etmede yetersiz kalmışlardır. Bu talepler göçün durdurulması, sınırların daha etkin kontrolü, ekonomik olarak daha milliyetçi politikalar güdülmesi, artan terör tehdidine karşı sıkı güvenlik politikaları uygulanması, iş bulmada vatandaşların önceliklendirilmesi gibi geniş bir yelpazeden oluşuyordu. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, uzun süre siyasi kimliklerini ve meşruiyetlerini üzerine inşa ettikleri "komünizm tehdidi" de ortadan kalkmış, böylece söylemlerini yapılandıran temel "öteki" figürü işlevini yitirmiştir. Bu durum, merkez sağın ideolojik tutarlılığını ve seçmen nezdindeki mobilizasyon kapasitesini zayıflatmış, partilerin hegemonik bir toplumsal proje geliştirmelerini güçleştirmiştir. Soğuk Savaş sonrasında sağ partilerin siyasal varlıklarını kurarken başvurdukları "öteki" figürünün ortadan kalkması söylemsel düzeyde bir boşluk yaratmış, bu boşluk ise giderek artan bir biçimde aşırı sağ siyasal partiler tarafından doldurulmuştur. Öte yandan bu süreçte sol da politikalarını daha sağ bir çizgiye çekerek neoliberal söylemin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Böylece, merkez sağ ve sol partilerin söylemsel gücünün zayıflaması, aşırı sağın hegemonya kurma kapasitesini artırmıştır. Laclaucu anlamda toplumsal talepleri birleştiren ve onları temsil eden partiler aşırı sağ partiler olmaya başlamıştır.

Günümüzde Avrupa siyasetinde en yoğun biçimde tartışılan olgulardan biri olan aşırı sağ partilerin yükselişi, merkez sağ partilerin söylemsel bütünlüğünün ve hegemonya inşa etme kapasitelerinin zayıfladığı, ekonomik krizler, göç dalgaları ve kültürel çeşitlilik gibi dinamiklerin toplumsal gerilimleri derinleştirdiği, seçmenlerin mevcut merkez siyasete olan güvenlerinin sarsıldığı bu ortamda gerçekleşmiştir.

4. Avrupa'da Aşırı Sağ: Siyasetin Sonu mu?

Bugün Avrupa sağının en önemli tartışması olan ve çalışmanın özellikle odaklandığı aşırı sağ hareketlere gelecek olursak bu alanda çalışmalar yapan Mudde (2023) bu yükselişi tarihsel olarak dört ana dönemde incelemektedir. 1945 ila 1955 arasını kapsayan ilk dalgadaki aşırı sağ hareketler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır, 30'lar ve 40'ların rejimlerinden kaynaklanmaktadır ve neo-faşist örgütlerin devamından oluşmaktadır. İkinci dalga, 1950'lerin ve 60'ların sağ-kanat popülizmi idi. Bu dönem eski ve yeni ideolojilerin her ikisini de kapsayan belirsiz bir dönemdi. Üçüncü dalga ise 1980'ler ve 90'larda geldi. Bu dalgada aşırı sağ, İkinci Dünya Savaşı'ndan tamamen bağımsız yeni temalar ve yeni politik aktörlerle tamamen değişmiş bir olgu halinde ortaya çıktı. Bu dönemde Fransa'da Ulusal Cephe (*Front nationale*), Avusturya'da Özgürlük Partisi ve Belçika'da Flaman Bloğu (*Vlaams Belang*) gibi partiler ön plana çıktı. Aşırı sağ partiler bu dönemlerde de parlamentolara girse de genellikle kendilerini izole olarak buldular ve hükümet kurmaları mümkün olmadı. Bu durum 2000'lerde değişti (Mudde, 2023).

2000'lerde bugün kendimizi içinde bulduğumuz dördüncü dalga başladı. Bu dalgada söz konusu partiler Avrupa'daki oy büyüklüğü açısından üçüncü sıraya ulaştılar. Bu dalgayla birlikte aşırı sağ aynı zamanda küresel bir olgu halini aldı (Mudde, 2023). Mouffe (2005) da 2000'ler sonrası

kurulan aşırı sağ partilerin profil değiştirdiğini söyler. Böylece bu partiler siyasette daha merkezi bir konuma yerleşerek Avrupa'daki demokratik rejimlerin işleyişine yönelik temel bir tehdit haline gelmiştir.

Öte yandan Van Kessel (2015)'e göre 2000'li yıllardan önce Avrupa'da oturmuş demokratik gelenekleri olan Batı Avrupa ülkeleri ile Doğu Bloku ülkeleri arasında siyasi partiler ve ideolojiler açısından karşılaştırma yapmak zordu. Ancak 2000'lerden sonra AB'ye yeni katılan ülkelerle birlikte Avrupa'nın genelinde bir karşılaştırma yapma imkânı doğdu.

Bugün bahsettiğimiz aşırı sağ partilerin birçoğu 2000'li yıllardan sonra kuruldu. Örneğin Almanya İçin Alternatif Partisi (AfD) 2013 yılında kuruldu. İtalya'nın Kardeşleri (FDI) 2012'de kuruldu. İspanya'da Halkın Sesi Partisi (Vox) 2013'te kuruldu. Hollanda Özgürlük Partisi 2006 yılında kuruldu. Polonya'da Hukuk ve Adalet Partisi 2001 yılında kuruldu. Çekya'daki ANO partisi 2011 yılında kuruldu. Daha önce kurulanlar ise 2000'lerden sonra önemli ölçüde dönüşümler geçirdi. Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi 1993 yılında kurulmakla birlikte esas popülerliğini 2006 yılında Nigel Farage liderliğinde kazandı, 2014 yılında ise Westminster'daki ilk milletvekilliğini elde etti. Macar Yurttaşlar Birliği (Fidezs) 1988 yılında kurulmuştu ancak iktidara yükselişi 2000'lerden sonra oldu. Avusturya Özgürlük Partisi'nin ise kuruluşu çok eski olmakla birlikte 2000'lerden sonra ciddi bir yükseliş elde etmiştir.

Avrupa'da 2000'ler sonrasında, geçmişte demokratik siyasete hâkim olan merkez sol ve sağ partiler yükselen göç dalgası, güvenlik problemleri ve AB'nin genişlemesi gibi bazı yeni toplumsal sorunlara karşı yeterli çözümler üretemedi. Avrupa genelinde 2009 ekonomik krizi ise bu durumun daha da derinleşmesine sebep oldu. Özellikle yabancı düşmanlığı ve politik aşırıcılıkla birlikte yürüyen popülist bir stil bu partilere hâkim oldu (Van Kessel, 2015, s. 1). Bu durumu Laclau ve Mouffe'un söylem teorisi açısından değerlendirdiğimizde Laclau ve Mouffe'un, "Siyaset, sabit kimlikler üzerinden değil, söylemsel mücadeleler üzerinden inşa edilir (Laclau, 2005)." önermesine dikkat çekmek gerekir. Merkez partiler uzun süre boyunca "refah", "ilerleme" ve "liberal demokrasi" gibi "boş gösterenler" etrafında bir hegemonya kurabilmişlerdi. Ancak 2000'lerden sonra ortaya çıkan yeni sorunlar karşısında bu boş gösterenler, artan toplumsal hoşnutsuzluğu içine alamaz noktaya geldi. Dolayısıyla partilerin söylemsel mücadeleleri yetersiz kaldı.

Gidron ve Ziblatt (2019)'a göre son dönemlerde siyasi partiler cephesinde solun zayıflaması kadar merkez sağın zayıflaması da dikkat çekmiştir. Genellikle Muhafazakâr ve Hristiyan Demokrat partileri içeren bu heterojen merkez sağ bloğu, ideolojik çeşitliliğiyle dikkat çeker. Ancak son yıllarda bu partiler, farklı politika gündemleri, ulusal kimlik anlayışları ve "adil toplum" kavramlarına dair çatışan kolektif vizyonların çarpışma alanına dönüşmüştür (Gidron & Ziblatt, 2019, s. 17)

Mouffe (2005)'a göre aşırı sağ söylemin anahtarı "iyi biz" in karşısına "kötü onlar"ı koymasıdır. Bu da Avrupa'daki merkez sağ tanımını bulanıklaştırmaktadır. Merkez sağ artık kendisini neye karşı konumlandırmaktadır? Aşırı sağ politika kendisine yeni bir öteki belirlemiştir. Aşırı sağın

savunduğu doğuştancılık, yabancı düşmanlığı, göçmen karşıtlığı bu çerçevede anlam kazanır (Mouffe, 2005).

Kurulan bu aşırı sağ partiler merkez sağ siyasi partilere birer alternatif niteliğindedirler. Örneğin Almanya’da partinin ismi bile doğrudan Almanya için Alternatif’tir. Bu gelişmeyi söylem teorisi bağlamında değerlendirdiğimizde, radikal sağ hareketlerin artık marjinal değil, hegemonik bir söylem inşa etmeye başladığı söylenebilir. Laclau (2005)’ya göre, hegemonya, farklı taleplerin genellikle dışlanmış ya da tatmin edilmemiş olanlarının ortak bir anlam çerçevesi içinde birleştirilmesi ve eklenmesiyle kurulur. Bu partiler de düşük gelirli işçiler, kırsal seçmenler, göç karşıtı kesimler, kültürel muhafazakârlar gibi farklı grupların taleplerini bir “eşdeğerlik zinciri” içinde birleştirerek geniş bir “halk” söylemi oluşturmuşlardır. Bu zincirin karşısına ise genellikle bir “öteki” yerleştirilir; bu da antagonistik sınırın tanımını yapar. Göçmenler, AB teknokrasisi, kültürel elitler, medya, LGBTQ+ hareketleri bu öteki figürlerine örnek olarak verilebilir. Marine Le Pen, Giorgia Meloni, Geert Wilders gibi figürler, farklı toplumsal talepleri kişiliklerinde temsil ederek bu zinciri bir arada tutarlar.

Ancak söylem teorisi bağlamında değerlendirildiğinde bu taleplerin, demokratik talepler olarak nitelendirilmesi güç görünmektedir. Zira pek çok aşırı sağ parti, ekonomik düzlemde mevcut liberal ekonomik yapıya yönelik radikal bir alternatif sunmamaktadır. Bunun yerine, söylemsel düzeyde çatışmacı, dışlayıcı ve popülist bir retoriğe başvurmaktadır. Bu partilerin talepleri, geniş kitlelerin sosyoekonomik sıkıntılarına yapısal çözümler üretmekten ziyade, toplumsal kutuplaşmayı derinleştiren bir antagonizma üzerinden inşa edilmekte ve bu yönüyle demokratik bir talepler zinciri oluşturmaktan uzak kalmaktadır.

Laclau ve Mouffe’un söylem teorisinde demokratik talepler, bastırılmış ya da dışlanmış toplumsal aktörlerin kamusal alanda görünürlük ve katılım talep etmesiyle ortaya çıkar ve bu talepler, mevcut hegemonik yapının kapsayıcılığına genişletmeye yöneliktir. Oysa mevcut radikal sağ partilerin oluşturduğu eşdeğerlik zincirleri, çoğu zaman toplumsal dışlayıcılık ve ayrımcılık temelinde inşa edilmektedir. Bu partiler söylemleri aracılığıyla farklı kimlikleri, göçmenleri, azınlıkları veya AB kurumlarını “iç düşman” olarak konumlandıran antagonistik sınırlar üretmektedir. Bu bağlamda, söz konusu talepler demokratik eşitliği genişletmek yerine, siyasi alanı homojenleştirme ve “biz” ile “öteki” arasındaki sınırları keskinleştirme işlevi görmektedir.

Wodak (2015, s. 2)’a göre sağ kanat popülizm sadece belirli bir tür retorik olarak tanımlanamaz. Ancak öte yandan bu partilerin hem Avrupa’da hem de Avrupa dışında söylemlerinde kullandıkları bazı özel içeriklerden de söz etmek mümkündür. Bu partiler ilk olarak gerçek veya hayali çeşitli tehlikelere karşı başarıyla bir korku siyaseti inşa ederler; toplumu tehdit eden veya ona zarar veren günah keçileri bulurlar. Wodak’ın bir diğer iddiası ise bu hareketlerin söylemlerinin, kendisinin “bilmemenin kibri” olarak nitelendirdiği bir tür anti-entelektüalizmi yüceltmesidir.

Korku siyaseti aynı zamanda aşırı sağ siyasetin dışlayıcı söylemini de meşru hale getirir. Böylelikle “ötekiler” içerisinde yer alan mülteciler, Müslümanlar, göçmenler bu kötü gidişatin sorumlusu olarak görülürler (Wodak, 2015, s. 4). Bu dışlayıcı retorik bir antagonizma inşa etmekte başarılı

olsa da eklemlediği talepler oldukça dağınık ve antidemokratiktir. Covid-19 pandemisi sırasında aşırı sağ ve muhafazakârlığın yükselişi çerçevesinde yeniden düşünmek gerekmektedir. Bu süreçte “maske takmama özgürlüğü” ya da “aşırı reddi” gibi talepler, yalnızca sağlık politikalarına yönelik teknik itirazlar değil, aynı zamanda derin bir siyasal kültürel antagonizmanın dışavurumu haline gelmiştir.

Mudde (2022, s. 11) bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Pandeminin aşırı sağ üzerinde bazı etkileri oldu. Muhalefetteki aşırı sağcı partiler, ilk dalga sırasında ‘hükümetin karantina önlemlerini en az destekleyenler arasında’ yer alırken birçoğu o zamandan beri neredeyse tüm önlemlere açıkça düşman oldu. Pek çok ülkede aşırı sağ, müstakil olarak aşılara karşı çıkmak zorunda kalmadan zorunlu aşılamaya karşı muhalefete öncülük ediyor. Esas olarak, muhalefetteki aşırı sağ ‘ana akım’ partileri, virüsle savaşmaya gerçekten yardımcı olmadığı, ekonomiye zarar verdiği ve hatta demokrasiyi baltaladığı söylenen ‘aşırı’ önlemleri dayatmak için pandemiyi kötüye kullanmakla suçluyor.”

Diğer bir deyişle, Avrupa’nın aşamadığı krizlere ek olarak pandemi de yeni antagonistik sınırlar inşa etmekte aşırı sağa geniş bir alan tanımıştır. Bu partilerin söylemlerinde ortaklaştıkları temel meseleler incelendiğinde, özellikle göç ve göçmen karşıtlığı, AB ve uluslararası kurumlara yönelik eleştiriler, İslamofobi, ulusal egemenliğin vurgulanması gibi temaların ön plana çıktığı ve bu başlıkların, aşırı sağ partilerin söylemsel yapısını şekillendiren ortak eksenler haline geldiği görülmektedir. Bu ortak söylemlere daha yakından bakmak gerekirse bu kavramlar şöyle sıralanabilir:

Avrupa Şüpheliği: Bu partilerin ortak noktalarından biri katı biçimde Avrupa şüpheliğini savunmalarıdır. UKIP’in Nigel Farage eliyle Brexit referandumuna bir hafta kala yayımladığı propaganda afişinde 2015 yılında Hırvatistan-Slovenya sınırında çekilmiş kalabalık bir Suriyeli mülteci grubunun fotoğrafı vardı. Posterin başlığı “Kopma Noktası” idi. Altında “AB Bizi Yüzüstü Bıraktı” yazıyordu ve posterin köşesindeki “AB’den Ayrıl” ifadesinin yanındaki boş kutucuk işaretlenmişti (The Guardian, 2016). Uzun yıllar boyunca Avrupa’daki geleneksel sağ partiler tarafından desteklenen Avrupa bütünleşmesi ideali, günümüzde birçok aşırı sağ parti tarafından açık biçimde reddedilmekte; bu partiler, kıtanın karşı karşıya kaldığı sosyoekonomik sorunların, kimlik krizlerinin ve toplumsal huzursuzlukların temel sebebi olarak AB kurumlarını görmektedir. Bu çerçevede, aşırı sağ partiler, ulusal egemenlik ve geleneksel değerler etrafında şekillenen daha kapalı, içe dönük ve vatansever bir siyasal söylemi benimsemektedirler. Böylelikle hem Avrupa bütünleşmesi fikrine karşı durmakta hem de bu söylem üzerinden halkın korku, güvensizlik ve aidiyet arayışlarına seslenmeyi amaçlamaktadırlar.

Yabancı Düşmanlığı: Bu partileri ortaklaştıran bir diğer önemli söylem ise yabancı düşmanlığıdır. Gellner (1995)’in ifade ettiği üzere, “öteki”ye karşı duyulan nefretle şekillenen yabancı düşmanlığı, yalnızca kültürel ve toplumsal düzeyde dışlayıcı bir tutum olarak kalmamakta aynı zamanda ırkçılığa ve nefret suçu işlemeye varan aşırı biçimlere evrilebilmektedir. Örneğin Fransa’da Ulusal

Cephe lideri Marine Le Pen, ülkede iş, konut, okul ve kamu hizmetlerinde önceliğin “doğuştan Fransız” olanlara verilmesi gerektiğini savunmaktadır (BBC, 2017).

Göçmen Karşıtlığı: 2021 Çekya parlamento seçimlerinde Andrej Babis’in lideri olduğu ANO %27 ve aşırı sağcı Özgürlük ve Doğrudan Demokrasi Partisi (*Svoboda a prima demokracie*) %9 oy alarak büyük bir zafer elde ettiler. Babis’in seçim öncesi en önemli vaadi “Çekya’yı göçmenlere kapatmak” idi. Özgürlük ve Doğrudan Demokrasi Partisi lideri Çek ve Japon asıllı Tomio Okamura ise tamamen AB ve göçmen karşıtlığı üzerine kurduğu seçim kampanyasında, yüzüne Çek bayrağı çizilmiş ağlayan küçük bir çocuğun fotoğrafı bulunan bir afiş kullanmıştı. Afişte şöyle yazıyordu: “Son günlerde kendi anavatanını, ahlaki değerlerini, kültürünü ve geleceğini korumak isteyenlere faşist deniyor. Vatanseverlik normaldir. Bizim ülkemiz yeniden bizim olacaktır (Charvat, Charvatova & Niklesova, 2022)”. Öte yandan Avusturya Özgürlük Partisi, Haziran 2024 seçimleri öncesi, göçmen kökenli olanları ülkelere geri göndereceği vaadiyle seçimlere girmiş ve seçimden birinci parti olarak çıkmıştı (The Guardian, 2024). Bu durum Guardian gazetesi tarafından ırkçılığın normalleşmesi olarak ele alınmıştı.

Doğuştancılık: Nativizm, son yıllarda özellikle göçmen ve mülteci karşıtlığını açıklamak üzere sosyal bilimler literatüründe yaygın biçimde kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Türkçeye “yerlilik” olarak çevrilen bu terim, ulusal topluluğun homojenliğini ve kültürel bütünlüğünü tehdit eden unsurlar olarak görülen dış gruplara karşı bir tepkiyi ifade eder. Nativist söylemler, genellikle “yerli” halkın ayrıcalıklı konumunu vurgularken göçmenleri, ekonomik, kültürel ya da güvenlik temelli çeşitli tehditlerin kaynağı olarak konumlandırır. Nativizm, merkez ve aşırı sağ partilerin siyasal retoriğinde merkezi bir yer edinmiş ve bu partiler göç politikaları üzerinden güçlü bir siyasal mobilizasyon gerçekleştirmişlerdir. Bu ideolojiyi en çok kullanan partilerden biri olan AfD seçim afişlerinde sıklıkla şu gibi doğuştancı söylemlere yer vermiştir: “Bizim Ülkemiz, Bizim Kurallarımız”, “Bizim Ülkemiz, Bizim Değerlerimiz”, “Bizim Ülkemiz, Bizim Vatanımız, Sen Benim Almanyamsın”, “Alman Olmanın Nesi Yanlış?” (Çalışkan, 2018, ss. 53-54).

Görüldüğü üzere, farklı kategoriler altında incelenen bu dört temel söylem biçimi, her biri özünde belirli bir “öteki” figürüne karşı yöneltilmiş ideolojik ve söylemsel bir antagonizmayı içermektedir. Ancak bu antagonizma demokratik siyaseti beslemek yerine onu zayıflatmaktadır. Bu tür söylemler, kamusal alanda çoğulculuğun ve kapsayıcılığın zedelenmesine, ayrımcılığın ve toplumsal kutuplaşmanın derinleşmesine yol açarak demokratik değerlerin temeli olan eşitlik ve özgürlüğü dolayısıyla demokratik siyasi kültürü ciddi şekilde tehdit etmektedir. Dolayısıyla, bu tarz söylemler liberal demokratik normların sürdürülebilirliği açısından da ele alınmalıdır.

Mouffe’a göre demokrasi ve siyaset doğası gereği mutabakata dayanmaz, ancak aşırı sağ partilerin kurduğu antagonistik sınırlar da demokratik siyaseti tehdit eder hale gelmiştir. Bu söylemler, demokratik siyasal alanı daraltmakta ve halk kavramını yalnızca belirli kimliklerle özdeşleştirerek kapsayıcılığını ortadan kaldırmaktadır.

Bu partilerin ekonomik sisteme olan karşıtlığından ziyade söylemsel alanda “öteki” ve kötü gelişmelerin sorumlusu olarak gördükleri kişilere yönelen ithamlarından söz etmek mümkündür.

Oysa söylem teorisine göre, geçmişte kapitalizme karşı çıkarak bir demokratik talepler zinciri kurmak mümkündü. Bu yeni durum, toplumsal muhalefetin parçalanmasına ve solun hegemonya kurma kapasitesinin azalmasına yol açarken sağ popülist hareketlerin ötekileştirici ve dışlayıcı söylemlerle bu boşluğu doldurmasına olanak tanımaktadır.

Bu teoriyi ortaya koyarken Laclau'nun kastettiği, demokratik bir eşdeğerlik zincirinin kurulması, bu zinciri bir antagonizma etrafında yapılandırmak ve böylece "halk" kavramını bu söylemsel çerçevede inşa edilebilir kılmak anlamına gelmektedir. Ancak Avrupa'da sağ siyasetin ve buna bağlı olarak sol siyasetin günümüzde ulaştığı konumu Laclau ve Mouffe'un söylem teorisinin sunduğu kavramsal çerçeve içerisinde değerlendirdiğimizde, ortaya çıkan tablo şu şekilde özetlenebilir: Sağ siyaset, özellikle aşırı sağ partilerin yükselişiyle birlikte, "halk" kavramını antagonistik bir zeminde yeniden kurarak bunu yalnızca siyasal bir özne olarak değil, aynı zamanda ideolojik bir retorik aracına dönüştürmüştür. Bu inşa süreci, göçmenler, elitler, AB kurumları veya kültürel azınlıklar gibi "ötekiler" üzerinden çizilen antagonistik sınırlar aracılığıyla gerçekleşmiş; böylece sağ popülist hareketler halk kavramına, homojen, kimlik temelli ve dışlayıcı bir biçimde yeni bir anlam kazandırmışlardır. Bu bağlamda, sağ siyasetin kullandığı kavramlar "egemenlik", "güvenlik", "millet", "vatan sevgisi" gibi boş gösterenler olarak işlev görmektedir, farklı talepleri birbirine bağlayarak geniş kesimlerin mobilize olmasına imkân tanımaktadır. Sonuç olarak, bu söylem Avrupa genelinde giderek daha fazla siyasal pozisyonu tanımlayan ve meşrulaştıran hegemonik bir düzeye ulaşmıştır.

Buna karşılık, sol siyaset de demokratik ve kapsayıcı bir eşdeğerlik zinciri kurmakta zorlanmaktadır. Kapitalizm karşıtı, çoğulcu, çevreci, feminist ya da göçmen yanlısı gibi çeşitli taleplerin bütünlüklü bir hegemonik projeye dönüştürülmesi konusunda önemli açmazlar yaşanmaktadır. Bu durum, solun da etkili bir boş gösteren etrafında söylemsel birlik üretmekte yetersiz kaldığını göstermektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, Avrupa sağının 1945 sonrası görünümü, söylem teorisi çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Neredeyse seksen yılı bulan bu uzun dönem, ortak bazı kavramlar çerçevesinde tartışılabilir. Amacıyla söylem yaklaşımının sunduğu analitik kavramlar aracılığıyla ele alınmıştır. Bu doğrultuda, Avrupa sağının 1945 sonrasında benimsediği siyasal çizgi ile günümüzde Avrupa'nın en önemli meselelerinden biri haline gelen aşırı sağın yükselişi arasında kuramsal bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Bu süreç söylem teorisi çerçevesinde incelendiğinde ulaşılan en önemli bulgulardan biri, Avrupa'da geleneksel sağın yeni antagonistik sınırlar inşa etmede yetersiz kaldığı bir dönemde bu boşluğun aşırı sağ aktörler tarafından doldurulmaya çalışıldığıdır.

Avrupa sağı, ekonomik kriz, göç dalgası, çok kültürlü toplumsal yapı gibi yeni toplumsal ve ekonomik sorunlara çare bulmakta yetersiz kaldığı, aşırı sağın bu sorunlar üzerinden antagonizma yaratmadaki başarısından ötürü yeni siyasal alanın lideri konumuna gelmiştir. Aşama aşama

ilerleyen bu dönüşüm süreci içerisinde aşırı sağın, söylemsel düzeyde giderek hegemonik bir kimliğe evrilmekte olduğu gözlemlenmektedir. Öte yandan, aşırı sağ aktörler tarafından birbirine eklemlenen ve siyasal söylemin merkezine yerleştirilen talepler, Laclau ve Mouffe'un söylem teorisi çerçevesinde analiz edilebilir nitelikte olsa da söz konusu taleplerin demokratik bir karakter taşıması nedeniyle bu süreç, Avrupa siyasal yapısında ciddi bir demokratik erozyonla sonuçlanmıştır. Siyasal alanın varlığını yeniden hatırlayabilmek için ırkçılık, göçmen karşıtlığı, zaman zaman düzen karşıtlığı ile birleşmiş aşırı karşıtlığı, İslamofobi ve önyargıların yerine daha eşitlikçi talepler koymak zaruri görünmektedir. Avrupa siyasetinin 1945 sonrasında inşa etmeye büyük çaba harcadığı insan hakları anlayışı, günümüz siyasal gelişmeleri ışığında yeniden hatırlanması ve merkeze alınması gereken temel bir referans noktası olarak öne çıkmaktadır.

Özellikle çoğulculuk, hukukun üstünlüğü ve eşitlik ilkeleri temelinde şekillenen bu anlayışın, günümüzde yükselen dışlayıcı ve otoriter eğilimlere karşı korunması gerekmektedir. Siyasal alanda yaşanan bu daralmaya karşı, feminizm, çevrecilik, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi demokratik taleplerin dile getirilmesi siyasal alanı yeniden tanımlamaya ve yeni bir halk kavramı inşa etmeye de yardımcı olacaktır. Aksi takdirde ele aldığımız göçmen karşıtlığı, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, doğuştancılık gibi aşırılıkçı söylemlerin daralttığı bu siyasal alanda sıkışmak kaçınılmaz görünmektedir.

Kaynakça

- BBC (2017) France Elections: What Makes Marine Le Pen Far Right? 10 Şubat. <https://www.bbc.com/news/world-europe-38321401> (Erişim Tarihi: 08.01.2025).
- BBC (2019) Nigel Farage: The Story of 'Mr. Brexit'. 29 Kasım. <https://www.bbc.com/news/election-2019.505.65543> (Erişim Tarihi: 08.01.2025).
- BBC Türkçe (2019) İspanya Seçimleri: Aşırı Sağcı Vox, Üçüncü Büyük Parti Oldu. 11 Kasım. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50370725> (Erişim Tarihi: 05.01.2025).
- BBC Türkçe (2023) Aşırı Sağcı Lider Wilders'in Seçim Zaferi Medyada Nasıl Yankı Buldu? 23 Kasım. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cxr1ddnp534o> (Erişim Tarihi: 08.01.2025).
- BBC Türkçe (2024) Avrupa Parlamentosu Seçimleri: Aşırı Sağ Güçlendi, 'Merkez' Üstünlüğünü Korudu, 10 Haziran. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c2eeg30p4mqonv> (Erişim Tarihi: 05.01.2025).
- BBC Türkçe (2024) Aşırı Sağcı Ulusal Birlik Nasıl Fransa'nın En Büyük Partisi Haline Geldi?. 2 Temmuz. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cqv5257275po> (Erişim Tarihi: 05.01.2025).
- BBC Türkçe (2025) Almanya Seçimleri: Aşırı Sağcı AfD Göçmenler İçin Kitleli Sınır Dışı İstiyor. 13 Ocak. <https://www.bbc.com/turkce/articles/crke4d38jjyo> (Erişim tarihi: 05.01.2025).
- BBC Türkçe (2025) Avusturya Seçimleri: Aşırı Sağcı Özgürlük Partisi Sandıktan Birinci Çıktı. 29 Eylül. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cp39en4g5q2o> (Erişim tarihi: 08.01.2025).
- Betz, H. G. (1993) The New Politics of Resentment: Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe. *Comparative Politics* 25(4), 413-427.
- Birikim Dergisi (1998) Laclau ve Mouffe ile Söyleşi: Kalpler Zihinler ve Demokrasi. 13 Eylül. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-113-eylul-1998-sayi-113-eylul-1998/2307/kalpler-zihinler-ve-demokrasi/5780> (Erişim Tarihi: 30.12.2024).

- Charvat J., Charvatova D. & Niklesova E. (2022) Populism as a Communication Strategy: A Case Study of the Freedom and Direct Democracy Party and Tomio Okamura. *Communication Today* 13(2). <https://communicationtoday.sk/populism-as-a-communication-strategy-a-case-study-of-the-freedom-and-direct-democracy-party-and-tomio-okamura/> (Erişim Tarihi: 02.02.2025).
- Çalışkan, H. E. (2018) The Rise of Populist Radical Right Parties in Europe: The Case of the Alternative for Germany (AfD). [yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Euronews (2022) İtalya Seçimleri: Aşırı Sağcı Parti İtalya'nın Kardeşleri Sandıktan Birinci Çıktı. 25 Eylül. <https://tr.euronews.com/2022/09/25/italya-secimleri-asiri-sagci-parti-italyanin-kardesleri-sandiktan-birinci-cikti> (Erişim Tarihi: 15.01.2025).
- Euronews (2024) 2024 Yılında Avrupa 'Sağa' Kaydı: Aşırı Sağ Giderek Güçleniyor. 24 Aralık. <https://tr.euronews.com/my-europe/2024/12/24/2024-yilinda-avrupa-saga-kaydi-asiri-sag-giderek-gucleniyor>. (Erişim Tarihi: 05.01.2025).
- Fairclough, N., Mulderrig, J. & Wodak, R. (1997) Critical Discourse Analysis. T. van Dijk (der.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. London: Sage.
- Gellner, E. (1995) Introduction. B. Baumgart & A. Favell (der.), *New Xenophobia in Europe*. London: Kluwer Law International.
- Gidron N. & Ziblatt D. (2019) Center Right Political Parties in Advanced Democracies. *Annual Review of Political Science* 22, 17-35.
- Heywood, A. (1992) *Political Ideologies: An Introduction*. New York: Palgrave MacMillan.
- Howarth, D. Glynos, J. & Griggs S. (2016) Discourse, Explanation and Critique. *Critical Policy Studies* 10(1), 99-104.
- Kitschelt, H. (1994) *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laclau, E. (1977) *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism, Fascism, Populism*. London: New Left Books.
- Laclau, E. (1980) Discourse and Populist Rupture. *Screen Education* 34(Spring 1980), 87-93.
- Laclau, E. (2005) *On Populist Reason*. London: Verso.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2008) *Hegemony ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mair, P., Müller, W. & Plasser F. (2004) *Political Parties and Electoral Change: Party Responses to Electoral Markets*. London: Sage Publications.
- Mouffe, C. (1979) *Gramsci and Marxist Theory*. New York: Routledge.
- Mouffe, C. (2005) The "End of Politics" and the Challenge of Right-Wing Populism. F. Panizza (der.), *Populism and the Mirror of Democracy* (72-98). London: UK Verso.
- Mudde C. & Kaltwasser, R. (2019) *Popülizm: Kısa Bir Giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Mudde, C. (2022) Günümüzde Aşırı Sağ. Ankara: Nika Yayınevi.
- Mudde, C. (2023) Cas Mudde: The Far Right is Normalized. *Cultural Research and Innovation*, 18 Temmuz. <https://lab.cccb.org/en/cas-mudde-the-far-right-is-normalised/> (Erişim Tarihi: 02.01.2025).
- Panizza, F., der. (2005) *Populism and the Mirror of Democracy*. London: Verso.
- Pombeni, P. (2013) Christian Democracy. M. Freeden, L.T. Sargent & M. Stears (der.), *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford: Oxford University Press.
- The Guardian (2024) This is the Normalisation of Racism Apprehension at Prospect of Election Success for Austria's Far Right. 26 Eylül. <https://www.theguardian.com/world/2024/sep/26/>

this-is-the-normalisation-of-racism-apprehension-at-prospect-of-election-success-for-austrias-far-right (Erişim Tarihi: 30.01.2025).

Van Kessel, S. (2015) *Populist Parties in Europe: Agents of Discontent*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

Vincent A. (2013) Nationalism. M. Freeden, L.T. Sargent & M. Stears (der.), *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford: Oxford University Press.

Wodak, R. (2015) *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London: Sage Publications.

The Transformation of Continental European Conservatism and Right Politics: Evaluation within the Framework of Discourse Approach

Esin KIVRAK KÖROĞLU^{ID}

After the end of World War II, conservatism and right-wing politics in Europe underwent a significant transformation. Particularly after the end of Cold War, the far right started to rise in Europe. This upward trend continued consistently. However, in the last ten years, far right parties became the leading party in many countries in Europe. There are many reasons for this transformation, such as economic, social, and political factors. Therefore, a comprehensive analytical framework is needed to understand and analyze this transformation. This study aims to evaluate the transformation of European right within the framework of discourse approach which was developed by Ernesto Laclau and Chantal Mouffe. While analyzing this transformation, this study focuses on the right and far right political parties in Europe.

The study is structured as follows. After introducing the key concepts and theoretical framework of discourse theory, the first stage of the analysis focuses on the historical background of conservatism and right-wing politics in Europe. In this context, the transformations of right-wing ideologies in Europe since the end of the Second World War have been evaluated within political, social, and economic frameworks. Subsequently, the rise of right-wing, far right, and populist political movements, particularly over the last three decades, will be examined; the ideological orientations, discursive strategies, and resonance of these political actors among the electorate will be discussed. In doing so, the study aims to present a comprehensive analysis of how the transformation of right-wing politics in Europe can be understood through the lens of discourse theory.

Since the 1970s, particularly with the influence of post-structuralist arguments emphasizing the importance of discourse and discourse analysis (Howarth, Glynos and Griggs, p.2016), studies employing discourse theory have gained prominence in political science and political analysis. Laclau and Mouffe have drawn upon discourse theory in their conceptualization of populism. Laclau (2005), when addressing populism, states that his aim is to “to understand the nature and

* Asst. Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, esinkivrak@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9416-5126.

logic of the formation of collective identities”. Therefore, when looking at the rise of the right and, more recently, the far right in Europe in general, it is necessary to focus on how this political identity has formed.

Laclau considers the emergence of “popular democratic demands” among people as a prerequisite for the rise of a populist movement and discourse. These demands are referred to as a “chain of equivalence”. Secondly, he refers to a ‘chain of differences’, which is closely linked to the concept of antagonism which arises from the conflict between these demands of the people and the official ideology (Laclau, 1977, 2005). In addition to these two prerequisites, it is possible to identify three key concepts at the core of Laclau’s theory. The first is discourse, the second is empty signifiers and hegemony, and the third is rhetoric. (Laclau, 2005)

At this point, particular emphasis must be placed on the concept of antagonism. Mouffe (2005), a prominent contributor to the discourse theory alongside Laclau, explicitly invokes the notion of antagonism in relation to the construction of the political sphere. According to Mouffe, antagonism constitutes a necessary precondition for the formation of the political domain.

According to Mouffe (2005), since the 2000s, both left-wing and center-right parties in Europe have been confronted with the absence of antagonism. Contemporary politics has increasingly sought to operate through a discourse centered on consensus and agreement, thereby marginalizing genuine political contestation. As a result, when citizens perceive that their participation no longer has a meaningful impact on significant decisions and that the political sphere has been effectively closed off, they tend to gravitate toward far-right parties that present themselves as viable alternatives.

Because during this period, European countries began to confront new challenges. Following the 1990s, the former Eastern Bloc states gradually began to renew their democratic institutions. In the 2000s, with the accession of new countries to the European Union, the number of member states rose to 28. Migration to Europe became a continuous phenomenon, occurring not only from outside Europe but also within the EU itself, with large-scale movements from member states to countries such as the United Kingdom, Germany, and France. This led to increased ethnic and religious diversity across Europe. While such developments heightened prejudice against foreigners and Muslims, the aftermath of the September 11 attacks gave rise to growing concerns over terrorism and security within the continent.

Because of these economic and social developments, it became imperative for the European right to construct a new equivalential chain of demands and to delineate a renewed antagonistic frontier. According to Mouffe (2005) right-wing parties across Europe lost the constitutive ‘other’ upon which their political identities had traditionally relied, and this domain was occupied by the far right. The far right began to formulate a new ‘other,’ thereby repositioning itself as the primary agent capable of articulating and representing popular demands in the Laclauian sense. Far-right discourse has constructed migrants, foreigners, and European Union institutions as “the other” by positioning them outside the boundaries of political subjectivity. In this context, the concepts

employed by right-wing politics such as “sovereignty,” “security,” “nation,” and “patriotism” function as empty signifiers, enabling the articulation of diverse demands and facilitating the mobilization of broad segments of society. The contemporary surge of far-right parties—now one of the most widely discussed developments in European politics—has emerged within this very context.

Although far-right parties and leaders exhibit both similarities and differences across various countries and political systems, there are common themes within their discourse. The rhetoric of these parties often revolves around anti-immigration, xenophobia, nativism, and Euroscepticism. These concepts inherently carry antagonistic potential toward the existing political system. Furthermore, these parties frequently employ a populist rhetoric to appeal to the public. Populist discourse is characterized by an “us versus them” dichotomy, and populist parties construct their narratives around this binary framework. The European right has proven inadequate in addressing emerging socio-economic challenges such as the economic crisis, waves of migration, and increasingly multicultural societies. In contrast, the far right has succeeded in constructing antagonisms around these issues, thereby positioning itself as the dominant force in the new political landscape.

While the various demands articulated by the far right can be interpreted through the conceptual framework of Laclau and Mouffe, it is important to note that these are not democratic demands. Consequently, this development has regrettably resulted in a democratic erosion within European politics. The concept of human rights, which European politics strived to establish with great effort after 1945, emerges as a fundamental point of reference that must be revisited and placed at the center in light of contemporary political developments. This understanding, which is fundamentally shaped by the principles of pluralism, the rule of law, and equality, must be safeguarded against the rising exclusionary and authoritarian tendencies of today.

Avrupa’da Aşırı Sağın Kadınları: Geçmiş Değil, Bugün Gibi... Buyurgan Aile Öğretisi Bağlamında Kadınların Aşırı Sağa Yönelimine İlişkin Psiko-Politik Bir Değerlendirme

Women of the Far Right in Europe: Like Today, Not the Past...

Gülçin Özge TAN^{ID}

Öz

Bu makale, kadınların aşırı sağ siyasetteki konumunu tarihsel bir süreklilik içinde ele alarak, faşist rejimlerdeki kadın temsili ile günümüz aşırı sağ hareketlerindeki kadın katılımını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Makalede, özellikle 21.yüzyılda Avrupada yükselişe geçen sağ popülist ve aşırı sağ partilerde kadınların hem seçmen hem de lider olarak artan varlığına dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, kadınların geleneksel ataerkil aile ideolojisine nasıl eklemlendiği, neoliberal politikalarla kurulan ittifaklarla birlikte analiz edilmiştir. Aşırı sağın cinsiyetçi düzeni tahkim eden söylemleri ve kadın hakları söylemini araçsallaştırması üzerinden, kadınların bu hareketlere yöneliminin toplumsal, ideolojik ve duygulanımsal nedenleri tartışılmıştır. Kadınların bu hareketlere yönelimlerinin ardında yatan yapısal, ideolojik ve duygusal nedenler, özellikle baskı, aidiyet arayışı ve cinsiyet rejimleriyle olan ilişkileri çerçevesinde ele alınmıştır. Makale, kadınların aşırı sağ ile olan bağını, annelik ideolojisi, kadınların çalışma hayatındaki temsili ve feminist hareketlerle kurulan gerilimli ilişkiler gibi konular üzerinden değerlendirmiştir. Wilhelm Reich’in buyurgan aile öğretisi ve cinsel bastırma tezi çerçevesinde, kadınların aşırı sağa yöneliminin psiko-politik boyutunu anlamaya dair bir zemin kurulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, kadınların aşırı sağ içindeki konumları yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda yapısal krizlerin, korkuların ve aidiyet arayışlarının şekillendirdiği çok katmanlı bir olgu olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşırı Sağ, Buyurgan Aile Öğretisi, Kadın, Faşizm, Psiko-politika.

Abstract

This article analyses the position of women in far-right politics in a historical continuum, comparing women’s representation in fascist regimes with women’s participation in contemporary far-right movements. The article draws attention to the increasing presence of women as voters and leaders in

* Dr. Arş. Görevlisi, Gaziantep Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gulcinozgetan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7490-609X.

How to cite this article/Atf için: Tan, G. Ö. (2025). Avrupa’da Aşırı Sağın Kadınları: Geçmiş Değil, Bugün Gibi... Buyurgan Aile Öğretisi Bağlamında Kadınların Aşırı Sağa Yönelimine İlişkin Psiko-Politik Bir Değerlendirme. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı), e24-46. DOI: 10.14782/marmarasbd.1678595

right-wing populist and far-right parties that have emerged in Europe in the 21st century. It analyses the ways in which women are articulated within traditional patriarchal family ideologies, as well as their alliances with neoliberal policies. Through the discourses of the extreme right, which reinforce the sexist order, and the instrumentalization of women's rights discourse, the social, ideological and affective reasons underlying women's orientation towards these movements are discussed. These reasons are discussed in the context of oppression, the search for belonging and their relationship to gender regimes. The article analyzes women's engagement with the extreme right through issues such as the ideology of motherhood, the representation of women in the labor market and the tense relationship with feminist movements. Within the framework of Wilhelm Reich's doctrine of the commanding family and the thesis of sexual repression, an attempt is made to establish a basis for understanding the psycho-political dimension of women's turn to the extreme right. As a result, the position of women within the extreme right is analyzed as a multifaceted phenomenon, shaped not only by ideological but also by structural crises, fears and the search for belonging.

Keywords: Far Right, Authoritarian Family Doctrine, Woman, Fascism, Psycho-politics.

1. Giriş

Hiçbir önemli gerici hareket, kadınların desteği olmaksızın iktidardaki durumunu sürdürememiştir: ama tersine, hiçbir diktatörlük de kadınların mücadelesi olmaksızın devrilememiştir.

Maria A. Macciocchi

20.yüzyılda siyasi tarih yeni bir ideoloji ile tanışmıştır: faşizm. Avrupa'nın dört bir yanında ve ötesinde, faşist ideolojiyi benimsemiş gruplar ortaya çıkmış ve diğerlerini, bilinçli olarak, kendilerine benzer çizgilerde modellemeye çalışmıştır. Fransa, İngiltere ve diğer Batılı devletlerde, bu tür örgütler liberal demokrasinin savunmacı tahkimatlarını aşamamış olsa da İspanya'da olduğu gibi bazı durumlarda insanlar, kendilerini demokrasiyi reddeden ancak örgütleri karakterize eden popüler seferberlik halinde ve toplumsal demagojiye pek ihtiyaç duymayan ultra muhafazakârlara tabi bulmuşlardır. Büyük bir siyasi dalgayı ifade eden faşizm, Alman Nasyonal Sosyalizmi'nde ve İtalyan Faşizmi'nde zirve yapmış ve bu iki örneklem, tarihe kanlı izler bırakmıştır. Faşizm, iki savaş arası dönemde, Almanya ve İtalya'da en ağır biçimiyle olmakla beraber Macaristan, Romanya, Polonya, Bulgaristan, İspanya, Avusturya ve Portekiz örneklerinin yanı sıra sadece Avrupa'da değil Japonya gibi Avrupa dışı ülkelerde de kendine yer bularak son derece güçlü bir siyasi rejim halini almıştır. 21.yüzyıl ise klasik faşizmin torunlarının Soğuk Savaş öncesi dönemin aşırı sağının kaygılarıyla ortaklaştığı, muhafazakâr ve radikal çizgilerin kalınlaştığı düzen halinde hakimiyetini büyötmüştür/büyötmektedir. Savaş sonrası Avrupa'da yaşananlar, İsrail'in kurulması, ABD'nin yükselişi ve bütün bu olgulara bağlı olarak kıtalar arası başlayan göç dalgası, aşırı sağın tarihsel selefleriyle ortak kaygılarını tetiklerken aşırı sağın asırlardır süren temel iddiaları, kendisine alan açabilmiştir. Bu anlamda, bazı açılardan, faşizm terimi savaş sonrası dönemdeki gelişmeleri tam olarak yansıtmamaktadır ve aşırı sağ aktivistlerin kendilerinin tercih ettiği farklı terimler (milliyetçi gibi) olabilir (Durham, 2006). Ancak kalıtsal mişçasına devralınan kimi özellikler bu siyasi oluşumları, aşırı sağ, milliyetçilik ve

ırkçılık gibi kavramlar etrafında kolayca toparlayabilmektedir. Bu bağlamda, makalede tarihsel bir momenti tasvirin ötesine geçmek için tercih edilen aşırı sağ çeşitlilik göstermesine rağmen, Cas Mudde (2022, s. 21)'nin betimlediği şekilde iki ana alt grup halinde ele alınabilir: ekstrem sağ ve radikal sağ. Ekstrem sağ, Hitler ve Mussolini'yi iktidara getiren, büyük savaşlarla sonuçlanan, halk egemenliğini ve çoğunluk yönetimini reddeden bir formdur. Radikal sağ ise demokrasinin özünü inkâr etmeyen ama liberal demokrasinin temel unsurları olan azınlık hakları, hukukun üstünlüğü ve güçler ayrılığına karşı çıkan bir biçimdir. Her iki form da liberal demokratik uzlaşmaya karşı çıkmakla birlikte ikisi arasındaki en belirgin fark ekstrem sağın daha devrimci, radikal sağın ise daha reformist olmasıdır. Yani, radikal sağ günün sonunda bir şekilde halkın gücüne güvenmektedir ancak ekstrem sağ için bu mümkün değildir. Başka bir deyişle ekstrem sağ, tanımı ve içeriği gereği popülist değildir fakat radikal sağ popülist olabilir ki 21.yüzyılın radikal sağı çoğunlukla popülisttir. Makalede, 'aşırı sağ' şemsiye terimi etrafında işlenecek olan ve bu iki ana hattı temel alan sağcı aşırılıkçılık, radikal muhafazakarlık, aşırı milliyetçilik, şovenizm, otoriterlik ve ırkçılık tarafından tanımlanan çeşitli hareketleri ifade etmekte ve bunu kapsamayı amaçlamaktadır. Bu anlamda Faşizm, Nazizm, Falanjizm, neo-faşizm, neo-Nazizm, alternatif sağ, beyaz üstünlükçülük gibi farklı hareket ve rejimleri tanımlamak adına aşırı sağ kavramı kullanılacak ve nihai olarak aşırı sağın kadınlarla kurduğu ilişkilere odaklanılacaktır.

Avrupa ülkelerinin siyasi tarihleri boyunca cinsiyet, ulus inşası, demokratik siyasi süreçler arasında bir bağıntı olagelmıştır. Cinsiyet-millet, cinsiyet-ulus üstüne yürütülen tartışmalar, geniş bir tartışma sahası yaratmakla beraber geleneksel erkek egemen tarih yazımının kronik uzantısı ve feminist tarihçiliğin geç gelişiminin sonucu olarak ideolojilerin siyasi pratiklerinin kadınlarla ilişkisi göz ardı edilmiştir. Oysa, 1920'lerin sonlarından itibaren, çoğu Avrupa ülkesinde, faşizmin ve Nazizm'in fikirlerinin benimsendiği ve nihayetinde bugün, aşırı sağın kudretlendiği siyasi düzlemde kadınlar, bugüne kadar Avrupa aşırı sağını gözlemlemiş, desteklemiş ve bu hareketlerin parçası olmuşlardır. Failliklerini ve siyasi kariyerlerini bu hareketlerde bulabilen kadınlar, ilgili ideolojinin ve hareketin büyümesine, güçlenmesine yadsınamaz biçimde katkıda bulunmuşlardır.

Tarihsel izlekte aşırı sağ, kadın düşmanı konumda dursa bile kadınlar, hareket için vazgeçilmez öneme sahip olmuş ve hem kadınlar hem de erkekler için hareketin çekiciliğini artırmışlardır. Parti veya hareketteki sertliği 'yumuşatan' kadınlar, böylece aşırı sağı ana akıma taşımayı başarmışlardır. Bugün aşırı sağdaki kadınlar için en etkili stratejilerden biri, kadın haklarını kullanmak, yer yer feminist argümanları benimsemek, bazı alanlardaysa açıktan anti-feminist gündemi takip etmek olsa da klasik aşırı sağ için durum farklıdır. Geleneksel cinsiyet rollerini ve hiyerarşisini savunan aşırı sağdaki kadınların içsel paradoksu olarak beliren aleni eşitsizlik kabulü, kadınları yalnızca siyasi bir nesne olarak kodlamaktan ziyade, bugün için 'kendi inisiyatiflerini', dün için 'ideolojilerinin gerekliliğini' ortaya koymak şeklinde işlemiş; bu da aşırı sağın başarısına katkıda bulunmuştur. Belirtmek gerekir ki Avrupa'nın Batı ve Doğu yarıları, tarihsel olarak farklı modernleşme süreçlerinden geçmiş olmakla birlikte aşırı sağ hareketlerin kadınlarla ilişkisi konusunda benzer tutunumlar gözlenmiştir. Batı Avrupada faşizm ve Nazizm, kadınları öncelikle annelik ve ailevi roller üzerinden tanımlarken, Doğu Avrupa'da özellikle

komünist rejimlerin çöküşü sonrası milliyetçi-muhafazakâr hareketler, kadınları ulusun kültürel taşıyıcısı ve biyopolitik sermayesi olarak konumlandırmıştır. Ancak her iki bölgede de aşırı sağ ideolojiler, kadınları hem siyasi nesne hem de özne olarak ele almış, onların desteğini kazanarak hareketlerini meşrulaştırma ve genişletme stratejisi izlemiştir. Geleneksel faşist rejimlerin (ekstrem sağ) kadınları kamusal alandan dışlayan politikalarına karşı günümüz aşırı sağ (radikal sağ), kadınları belirli alanlarda görünür kılmayı hatta feminist söylemleri araçsallaştırmayı başarmıştır. Bu farklılık, aşırı sağın tarihsel sürekliliğini korurken siyasi ve toplumsal bağlama göre dönüşebilen yapısını ortaya koymaktadır.

Kısacası 20. yüzyılın ilk yarısında, faşist rejimler kadınları ulusal projelerinin biyolojik ve kültürel taşıyıcıları olarak görmüş, anneliklerini kutsayarak onları kamusal alandan dışlamıştır. Kadınların siyasette ve iş gücünde varlığı kısıtlanırken ideal faşist kadın figürü, ulusun devamlılığı için doğurganlık ve ailevi bağlılıkla şekillendirilmiştir. 2000'li yıllardaysa aşırı sağ, kadınları tamamen geleneksel rollerle tanımlayan bu yaklaşımdan stratejik esneklikle uzaklaşmıştır. Günümüz aşırı sağ, kadın haklarını ve feminist söylemleri araçsallaştırarak kadınları harekete daha aktif biçimde dahil etmekte hatta onların siyasi ve örgütsel liderlik rollerini destekleyerek siyasalarına meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadır. Böylesi bir değişim, faşizm döneminin kadınları pasifleştirici yaklaşımının aksine 21. yüzyıl aşırı sağında kadınların failliklerini artırmış ve hareketi genişletmiştir. Bu bağlamda, makalenin ana teması, bu sosyopolitik ajandanın farklılıklarını tarihsel analizle izah etmekken; amacı, bunun yanı sıra psiko-sosyal dinamikler aracılığıyla aşırının sağın kitlenin özgül parçası kadınlara yönelik "kitle ruhu anlayışı"nı irdelemektir. Bunun için zamanın ruhuna, kolektif şuuruna uygun beliren davranışların 20.yüzyıla ilişkin psiko-politik dinamikleri başlıklar halinde Reich (1975)'in analizleriyle incelenecek ve 21. yüzyıldaki süreklilikler-farklılıklar bu izleklerle kıyaslanacaktır. Makalede, metodolojik olarak tarihsel karşılaştırmalı yöntem kullanılacak ve literatür taraması bu perspektifle analiz edilecektir.

2. Geçmiş Değil Bugün Gibi...

Aşırı sağ için ulus hep tehdit altındadır. Ulusun bilhassa dış düşmanlar tarafından tehdit edildiğine dair algının canlı tutulduğu aşırı sağda, içerideki düşmanların varlığı ve ulusu tehdit ettiği iddiası vazgeçilmezdir. Bu anlamda düşman bazen sınır ötesinde bazen sınırın içindedir ancak hep vardır ve ulusun istikbalini tehdit etmektedir. 20. yüzyıl faşizmi açısından dış tehdit öncelikle Sovyetler Birliği ve komünizmken, bundan daha önemli olan ise Benedict Anderson'un (2015) ifadesiyle '*hayali cemaat*' olarak tanımlanan ulusa, onun mitlerine ve kahramanlarına içeriden zarar verme potansiyeli taşıyan iç düşmanlardır. İrkçi bir milliyetçi anlayışa sahip aşırı sağ için iç düşmanlarla dış düşmanlar çoğu kez kesişmekte, iletişimde görülmekte ve birbirlerine paralel olarak değerlendirilmektedir. Başta ırksal hiyerarşiyi bozmaya karşı olmak üzere mücadele yürüten faşistler, en önemli mücadele stratejilerini, kitlenin lider öncülüğünde hiyerarşi temelli hareketine bağlarken topluma da cinsiyet ve sınıf çatışmalarının üstesinden gelerek ulusu birleştirme sözü vermiştir. Sosyalistlerin, feministlerin ve Yahudilerin doğuştan gelen farklılıkları baltaladığı iddiasında olan faşistler, bunları eski haline dönüştüreceği vaadiyle birçok insanı etkilemeyi

başarmıştır. Bunun için işçilerin ve kadınların sosyalizm ve feminizme yönelmesine sebep veren problemler üstüne yoğunlaşmışlardır. Kitle gösteri alanları, toplumsal farklılıkları görünmez hale getirirken faşistler sadece kadınlara, işçilere ve toplumsal ya da cinsiyet farklılıklarını sürdüren diğer kesimlere özel gruplar kurarak işçilerin ve kadınların bireysel çıkarlarını genel çıkarlarına üstün tutan anlayışı örgütlemeye çalışmıştır. Temel gayeleri, sosyalist ve feminist grupları yok ederek onları ulusal birliğe geri kazandırmaktır. Böylesi bir durumda kadınların içinde kaldıkları durum giderek kaotik bir hal almıştır. Çünkü tabiatı itibarıyla eril olan faşizm, sosyalizmden nefret ettiği kadar feminizme de hasımlık duymuş ve kadının temel işlevini özel alana sabitleyerek üremeye indirgemıştır. Modern aşırı sağ için daha farklı tartışmaların devreye gireceği kadınlarla kurulan ilişkiler, faşizmi istemeden de olsa kadınlarla çeşitli diyaloglara, kendi aralarında da çeşitli tartışmalara sürüklemiştir. (Passmore, 2018, s. 155).

Temel kırılma anlarından olan Birinci Dünya Savaşı, faşizme giden yolda, bilhassa Almanya ve İtalya için önemli bir toplumsal formasyona sahiptir. Daha çok sanayileşme ya da geç sanayileşme olgularıyla irdelenebilecek olan ve bunların sonuçlarına bağlı olarak yaşananlar, iki ülkede çeşitli grupları ön plana çıkarırken çeşitli grupları baskılamıştır. En başta “küçük burjuvazi olmak üzere, halkın geniş kesimlerinden destek göyerek iktidara yükselen faşist hareket, devlet aygıtlarını ele geçirdikten sonra, onları faşist devrimi gerçekleştirmek üzere dönüştürmüş ve devlete, kendisini destekleyen farklı toplumsal kesimler üzerinde derecesi değişen baskı ve şiddet uygulayan diktatoryal bir biçim vermiştir (Tekeli, 1984, s. 415)”. Bu bağlamda, Birinci Dünya Savaşı, birçok farklı toplumsal grup gibi kadınlar için de önemli bir momenttir ve savaş, kadın ve erkeğe biçilen toplumsal rolleri farklı bir rotaya taşımıştır. Çünkü savaş, zaruri olarak kadının kamusal emeğine yönelik bir arz yaratmış ve cephedeki erkeğin emeği kadınıninkiyle ikame edilmiştir. Piyasanın ihtiyaç duydukça, kadın emeğini çağırması ve ihtiyacı bittiğinde doğal seleksiyonmuşçasına kadını dışlaması bugün artık yerleşik bir patriyarkal norm olmakla birlikte Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan atölyelere, fabrikalara yani ‘erkek işlerine’ katılma sürecinde kadınların birçok ülkede seçme hakkını elde etmesiyle durum, bugün olduğundan farklı anlamlar kazanmıştır. Özellikle burjuva kadınlarının, çalışma hayatına girmesi ve buna uygun daha rahat, daha basit giyim tarzına yönelmesi, toplumun bir kısmınca kadınların daha az feminen bir moda akımına dahil olması şeklinde değerlendirilmiş hatta *Fransız muharip, roman yazarı ve müstakbel faşist* Pierre Drieu La Rochelle tarafından bu durum, “Bu medeniyetin artık bir cinsiyeti yok!” şikayetiyle dillendirilmiştir. Rochelle gibi düşünen ve sayıları azımsanmayacak boyutta olan bu kişiler için bahsedilen ‘moda’, toplumsal bozulmanın açık bir alametidir (Passmore, 2018, s. 156). Ancak bu noktada daha kritik olan, demografiye yönelik yapılan tartışmalardır. Savaş sebebiyle nüfus ve toplam doğum artış hızındaki azalmayla pronatalist politikalara yönelme ilk etapta ölümleri dengelemek adına yapılmış ve birçok Avrupa ülkesinde ortak bir kampanya halini almıştır. Ancak büyüyen faşist dalgayla işin boyutu karanlıklaştırmıştır. İlgili pronatalist tutum, alt bölümlerde ayrıntılandırılacak olmakla birlikte vurgulanmak istenen, doğum yanlılığının tercih ediliş sebebinin salt azalan nüfus olmadığı ve faşist dalgayla ari ırk olgusunun bir demografik savaş hattına dönüştüğüdür.

Aşırı sağın bütün formları gibi ekstrem sağ da cinsiyetçi yapıdadır, erildir. Ancak faşistler için erkeklik, tek başına değerli değildir; onlar için önemli olan egemen ve üst ırk olarak görülen ırka mensup bir erkek olmaktır. Konu kadınlar olduğunda ise üstün ırka dahil olmak da yeterli değildir. Şirin Tekeli'nin de belirttiği üzere,

Kadınlar toplumsal sınıfları yatay biçimde kesen bir kategori olarak faşizm altında, Yahudilerden sonra en fazla baskı gören toplumsal kesimdir. Yahudilerin ideolojik baskının ötesinde doğrudan fizikî şiddetle ortadan kaldırılmak istenmelerinden farklı olarak kadınlar yoğun bir ideolojik-politik baskıya maruz kalmış, emekçi sınıflarda ise, kadınların sömürü ve ezilme oranlarında artış olmuştur. Ama öte yandan, Yahudilerden farklı olarak, faşizmlere yükseliş ve iktidar dönemlerinde en yoğun desteği de kadınlar sağlamışlardır (Tekeli, 1984, s. 416).

Vurgulanan bu çelişkinin açıklanması elzemdir. Zira kadınlar, 20. yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyılda da aşırı sağa desteğini sürdürmekte, dünden farklı olarak bugün hareket ya da partinin yönetim kadrolarında, liderliğinde yer alabilmektedir. Buradaki temel soru, bir çelişki olarak kadınların, cinsiyet eşitliğine karşı, kadınları ve ihtiyaçlarını görmezden gelen, baskıcı ve anti-feminist bu ideolojiye nasıl destek verdiğidir.

2.1. Buyurgan Aile Öğretisi Temelinde Kadın Olmak

Aşırı sağ bir yandan kadınları küçümsemiş bir yandan da ihtiyaç duydukça annelik üzerinden onları yüceltmıştır. Siyaseten destek alınması gereken bir grup olduğu tartışmasız olan kadınları 'şekillendirme' misyonunu annelik üstünden yürütme, ataerkil ideolojinin temel özelliği olduğu gibi aşırı sağın da temel niteliklerdendir. Toplumsal düzeni kadınların sisteme olan bağlılığına, sistemin bağlılığını da aile yapılanmasına bağlayan bir ideoloji için biçilmez bir kaftan olan 'annelik', aşırı sağın temel stratejik odaklarından biridir. Devletin ideolojik aygıtlarından (Althusser, 2014) olan ataerkil aile, bir iktidar şebekesi (Aytaç, 2015, s. 11) olarak aşırı sağ tarafından desteklenmekte ve büyütülmektedir. Aile, ideolojik bir aygıt olarak işlerken aile reisi, devletin uyuğu/kulu olarak görülür; ailenin diğer bireyleri ise aile reisinin kullarıdır. Millett (2011, s. 258)'e göre, faşist devletlerin ve diktatörlüklerin varlığı, tam da aileden yönetime uzanan bu hiyerarşik yapılanma sebebiyle büyük ölçüde ataerkil karakterlerine bağlıdır. Almanya, İtalya ve İspanya deneyimlerinde görüldüğü üzere güçlü devletler, ataerkil aile yapısını istismar ederek, kullanarak hatta yeniden biçimlendirerek varlıklarını devam ettirmiştir. Pazarlık aşıkardır; ailedeki erkekler devletle iş birliği yaparak kadınlar üstünde otorite kurar, pekiştirir. Örneğin, Nazi devleti, iç gruplarla dış grupları bir kabile dayanışması halinde tanımlamış ve ataerkil koşulları canlı tutmak için çabalamıştır. Bununla birlikte Franco örneğinde olduğu gibi devlet, yalnızca bir dinin varlığını kabul edip aile hayatını da bu dinin esasına göre düzenleyerek boşanma, kürtaj gibi hakların tamamını yasaklamıştır (Özdemir, 2023, s. 338). Führerlerin liderliğindeki kabile üyeleri, kendi hücrel kabilelerindeki kadınlara ve çocuklara efendilik etmiştir. Reich, bu konuyu baskıcı/buyurgan aile öğretisi olarak tanımlayarak faşizmin kitle ruhunun temeline koymuştur.

Reich (1975), milyonlarca insanın köleleştirilmelerine karşı çıkmayıp alkış tutması çelişkinin siyasal, iktisadi kanıtlarla değil kitle psikolojisiyle açıklanabileceğini iddia eder ve faşist liderlerin amaçlarına ulaşabilmek adına kitlelerin ulusçu duygularına başvurduğunu söyler. Devlet yetkisi ve ulus karşısında benimsediği tutumu, bireylerin devlet gücüyle kurduğu mutlak “özdeşliğe”² bağlayan Reich, bu özdeşlik sayesinde devletle, yönetimle, kurumla, ulusla kurulan ilişkinin psikolojik olarak regüle edildiğini öne sürer ve ruhsal yapıdaki coşkunluğu açan temel anahtar olarak aileyi işaret eder. Aynı zamanda iktisadi bir kurum olan aile, özellikle köylülerde ve alt-orta sınıf bireylerde üretim ve aile ilişkisinin dolayımlanması/birbirlerine gereksinimlerinin artması sebebiyle geleneklere ve siyasal gericiğe açık bir yerdir. Üretim ve bunun aileyle ilişkisi, tabi ki köylünün ya da alt ve orta sınıfın geleneğe bağlanışının tek sebebi değildir ancak üretim ilişkileri/biçimleri aile bireyleri arasında sıkı bir bağ kurulmasını zaruri kılar. Bu bağın kurulması Reich (1975, ss. 68-112)’e göre iki biçimde gerçekleşir: genişletilmiş baskı ve cinsel arzuların bilinçaltına itilmesi. Siyasal gerici tam da bu bilinçaltını örgütlemeye yönelir. Bu bağlamda, bireyci üretim biçimiyle aile arasındaki karşılıklı bağımlılık, faşist öğretinin sahiplendiği kalabalık aile kavramının kaynaklarından birisi olur. Önder ilkesi, aile siyaseti gibi benimsemelerden de fark edileceği üzere, baskıcı öğretinin ana ögesi bireycilik olarak belirir. Böylesi bir anlatıda, insanların doğal örgütlenmesi karşısında bu iktisadi ve ailesel durumun tutunmasıysa ataerkil olarak betimlenen kadın-erkek ilişkilerinin cinsel hayatla ilgili belirli bir düstur tarafından desteklenmesiyle alakalıdır. Çünkü kent yaşamında küçük burjuvazi, bedensel emek gerektiren işlerden uzak durmayı arzular; ancak bu durumun, belirli bir çerçevede şekillendirilen ailevi ve cinsel yaşam pratiklerine dayanması gerekir. Zira küçük burjuvazi, ekonomik alanda erişemediği statüyü, cinsel ahlak normları üzerinden telafi etme eğilimindedir. Bu dürtü, devlet görevlisinin kimlik inşasında belirleyici bir rol oynar. Burjuvazinin sahip olduğu ayrıcalıklardan yoksun olan sıradan halk, ekonomik alandaki eksikliklerini ahlaki ve cinsel disiplin aracılığıyla gidermeye çalışır. Bu öğretinin ayrılmaz parçası olan cinsel ve düşünsel pratikler, bireyleri alt sınıflardan veya toplumsal katmanlardan ayırtırmaya hizmet eder. Ailedeki lider/önder olan babanın devlet ve iktisadi yaşamdaki yeri, ailenin diğer fertlerine karşı benimsediği ataerkil davranışa yansır. Baskıcı/buyurgan devlet, ailede baba tarafından temsil edilir, dolayısıyla ailenin başında olan baba devlet iktidarının en değerli aracı haline gelir. Babanın buyurgan/baskıcı konumu (vaziyeti), oynadığı siyasal rolü yansıtır ve ailenin buyurgan Devletle ilişkisini ortaya koyar. Aile içerisinde baba, üretim sürecinde üstünün takındığı tutumu benimser. Ve çocuklarına, özellikle oğullarına,

1 Reich (1975, s. 82) özdeşleşmeyi şu şekilde açıklar: “Kendini başka biriyle özdeş sayma, onun nitelik ve davranışlarını benimseme; zihninde kendini öykündüğü kişinin yerine koymaya başlayan kişinin ruhsal durumu; bu süreç, örnek alınan kişinin niteliklerini ‘kendine mal ederek’ onunla ‘özdeşleşen’ insanın geçirdiği dönüşüme dayalıdır”. Gustave Le Bon’un çelişkili grupları bir araya getiren neden olarak gördüğü özdeşleşme, Sigmund Freud (2014, ss. 38-41)’a göre ise psikanalizin ortaya koyduğu, başka insanlarla olan duygusal bağın en eski tanımıdır. Bir egonun diğeriyle olan önemli benzerliği bir noktaya, aynı duygulara açıklıkla bağlıdır; özdeşleşme bu noktanın üzerine kurulur ve bulaştırıcı durumun etkisi altında egonun ürettiği belirtilerle yer değiştirir. Bu nedenle özdeşleşme, bastırılmak zorunda kalan iki ego arasındaki rastlantı noktasını işaret eder. Bir gruptaki üyelerin birbirlerine olan karşılıklı bağı, ortak önemli bir duygusal özelliğe bağlı olan özdeşleşmenin doğasında vardır ve bu ortak özellik lidere olan doğal bağdan kaynaklanmaktadır. Freud, Le Bon’dan farklı olarak özdeşleşmede sevginin de olduğunu söyler. Aşırı sağ rejimlerde, lidere yöneltilen hayranlık ve sevgi böylesi bir özdeşleşmenin neticesi olarak değerlendirilebilir.

yerleşik otorite karşısında boynu büküklüğü aşılır. Lider karşısındaki edilgin, kölecî davranış biçimi tam da buradan kaynaklanır.

Reich'in aşırı sağın ulus-aile analojisinde kullandığı bağ gibi edilgin tutumlar arasında "buyurgan aile-baskıcı lider" analojisi yaratması ve buradaki vurgusunu doğuştan gelmeyen, biyolojiye bağlanmayan bir hattan kurması son derece önemlidir. Reich'in yorumu, geleneksel patriyarkal öğretinin ve aşırı sağ ideolojinin kadınları biyolojik bir perspektifle kırılan, uysal, korunması gereken bir konuma indirgeyen tavrının aksi bir mana taşır. Ona göre, bahsedilen yapıda karşılaşılan şey, doğuştan gelen eğilimler değil, baskıcı/buyurgan bir dizgede yaşayan bireylerin ruhsal yapılarında yarattığı çoğaltımdır. Kocanın-babanın ailede belirlenen ve devlet yapılanmasındaki liderle özdeşleşen konumu, kadınlar ve çocuklar üzerinde etkili olurken, en önemli etki sahası, cinsel yaşamın baskı altına alınmasıdır. Bu esasında tam da Sigmund Freud (2016)'un belirttiği, uygarlıkla birey arasında içgüdülerin bastırılmasına yönelik yaşanan gerilim ve huzursuzluktur. Toplumun kültürel ideallerinin gerçekleştirilebilmesi için bireye çizdiği sınırlar, yarattığı engeller bireyi nevrotikleştirse bile uygarlık için temel koşut, içgüdülerin yadsınması ve tatmin edilmemesidir. Cinselliğin siyasallaştırılması üzerine çalışan ve Freud'dan etkilendiği bilinen Reich, cinsel yaşamın baskılanmasına yönelik olan bu uygarlık ve otorite kavramsallaştırmasına buyurgan aileyi yerleştirir. Babanın/kocanın devletle olan özdeşleşmesi, kadınların ve çocukların cinsel yaşamının baskı altına alınmasını zaruri kılar. İktisadi yapıların ve gerici öğretilerin etkisiyle ruhsal yapılarda yaşanan süreç bu zaruri ilişkiyi görünmezleştirir. Bu hususta, buyurgan/baskıcı ailenin cinsel arzuları bilinçaltına itmesi, cinsel yaşamı zayıflatması ve cinselliği bir suçluluk duygusuyla eşleştirmesi, büyütülen ve desteklenen dinsel sıkıntı aracılığıyla olmaktadır. Dinin yardımının devreye sokulduğu buyurganlıkta, Reich (1975, ss. 90-93)'e göre ulusal-toplumcu öğretilere eklenen birkaç başlık baskıyı kolaylaştırmaktadır: kişisel onur, aile onuru, ırk onuru, halk onuru, tekelcilik, ataerkil düzen, zorunlu evlilik kurumu, cinsel baskı, cinsel yaşama karşı verilen kişisel kavga. Bu duygular ve olgular, ulusçuluğun akıldışı çekirdeğiyle özdeşleşir. Buyurgan/baskıcı toplumun gençlerle ve kadınlarla olan ilişkisi bu anlamda, açıkça aile üzerinden ilerler. Benlik içi çatışmalar, buyurgan ailede gerçekleşir ki buyurgan aile bahsedilen iç çatışmayı dizginlemek için bulunmuş en yetkin çözümdür. Çünkü, cinsel gereksinimlerin dünyayla bağ kurmayı gerektiren yapısının baskı altına alınması, neredeyse sadece aile çerçevesinde mümkündür. Cinsel arzuları engellemek bir yandan bireylerin ailenin kısıtlı alanına kapanmasının bir yandan da bireyci bilincin ana sebebidir. Metafizik ve bireyci bir davranışla duygusal açıdan aileye bağlanma, bu haliyle Reich (1975) için cinsel yaşamın yadsınmasından başka bir şey değildir. Özetle, cinsel gereksinimlere ket vurma, bireyi aileye bağlamanın en kestirme yoludur. Böylece buyurgan toplumla çocuklar arasındaki dengeyi de sağlayan buyurgan aile, baba-devlet ilişkisi gibi anne ile ulus özdeşliği de yaratarak anneyi çocuğun yurdu, aileyi de küçük boyutlu bir ulus gibi kurgular. Reich bu kurgudan/analojiden yola çıkarak ulusal duyguyu, çözülmemiş/bilinçaltına itilmiş, derinlere kök salmış aile bağının dolaysız uzantısı olarak nitelendirir. Zira, aileye ve ulusa bağlılık aslında toplumsal bir oluşumdur. En yoğun ve en çok duygusallık barındıran bağın aileye duyulan bağ olması sebebiyle iktidarlarca aile ve ulus arasında kurulan illiyet bu anlamda hem duygusal hem de iktisadi bir içeriğe sahiptir. Gerici öğreti için

fabrika gibi işleyen aile, bundan dolayı gerici siyasanın her programına ‘ailenin korunmasını’ -ki bununla buyurgan/baskıcı aileyi kasteder- eklediği bir kurumdur. Reich’e göre, devletin zihinleri eğitmenin ve uygarlığı korumanın yolu olarak gösterdiği aile, tam olarak böyledir. Hem cinsel hem de iktisadi özgürlük fikrine karşı olan ekstrem sağın, temelini böyle bir aile tipolojisi üzerine inşa etmesi şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda, faşist ideolojinin kadınlara ilişkin görüşünün iktisadi olarak kapitalizme göre belirlendiği, dinin etkisi ve istenciyle ahlaki temelde şekillendirildiği ve psiko-sosyal dinamiklerle baskıcı aile yapısının içinde kurgulandığı söylenebilir. Reich’in bu tezi, bugünün aşırı sağ için de oldukça açıklayıcıdır.

2.1.1. Annelik

Mussolini’nin, Hitler’in, Franco’nun ve diğer aşırı sağcı liderlerin yönetimleri, kadınları anlatılan temellerde buyurgan/baskıcı ailelerin içine dahil ederek devlete ait düzenin parçası kılmış ve feminist hareketten uzaklaştırmaya çabalamıştır. Kadının bir yere ait olması (aile-ulus) ve “namusu”nun bu aidiyetle ilişkilendirilerek korunması gereken bir konuma yerleştirilmesi, sadece ekstrem sağ için geçerli değildir; ancak bu ideolojide kadın mülk gibi görülmekte ve çoğaltıcı rolüyle övülmektedir. Çünkü geleneksel faşizm için ideolojik kerte de kadın, farklılıkları olmayan ilkel bir ırktır ve biyolojik olarak aşağı düzeydedir ki bu manada, cins ayrımı sınıf ayrımının dahi ötesindedir.

Maria A. Macciocchi (2016, s. 128), faşist rejimlerin bu bakış açısına rağmen kadınları seferber edebilmesini, dikkatle ve çekinerek kullandığı haliyle, kadın mazoşizmine ve sonsuz maternitasta (analıkta) yüceltilen iktidara bağlar. Bu yorum feminist perspektifle irdelendiğinde hatalıdır ancak Macciocchi’nin yapmaya çalıştığı, Reich’e benzer şekilde faşizmin kitle kadın ruhunu anlamaktır. Macciocchi’ye verilebilecek ilk yanıtın, Reich’in buyurgan/baskıcı aile öğretisi olduğu yukarıda açıklanmıştır. Aile, kadının rolünün sabitlenmesi ve buyurgan tavra karşı uyruk olma durumunu sürdürmesi için oluşturulmuş ve desteklenmiş psiko-sosyal bir yapı olarak korundukça kadınlar sürecin ‘doğal’ akışında kalmışlardır. Ailede, ataerkil düzende hiyerarşiyi benimseyen kadınlar ve çocukların aile reisi olan babaya itaatleri, toplum nezdinde benzer şekilde devlete ve lidere sadakatle eşleştirilmiştir. Ayrıca annelik, kutsal bir figür olarak yüceltilmiş ve kadınlara geleceği yaratma misyonu verilmiştir. Onlara düşen annelik rolü, belirli adanmışlığı gerektirirken bu adanmışlık hem aileye hem de ulusa karşı vazife halini almıştır. Annelik, çocuk ve nesil yetiştirmeye donatılmışken örneğin Nazi birliklerine katılım için bir araç olarak kullanılmıştır:

Deneyimlerime göre bir tek çözüm yolu vardır: Bunlarla kadın kadına konuşur gibi, iki ananın birbirine dert yanması gibi konuşmak gerekir. Biz bu görüşe Hristiyanlık yoluyla ulaştık. Yüce Tanrı’nın sayesinde! Kadınların yapısında pasifizm olduğu için onlara Nasyonal Sosyalizm’i kavratmak biraz güç olacaktır. Milliyetçilik fikri kadınlara erkekler yoluyla aşılanabilir. Yapacağımız tek bir şey var: Kadınlara, çocuklarını anavatan sevgisiyle yetiştirmelerini öğretmek. Böylelikle her Alman kadınına fedakârlık duygusunu aşılamış oluruz ve onlar da bize anavatan için gerekli her şeyi vermeye hazır olurlar (Millet, 2011, s. 262).

Örgütlenme yapısının dahi “annelik” üstüne kurulduğu Nazizm’de, anneliğe atfedilen kutsallık, “ari ırk”ın muhafazasını hedeflemiştir. Kadının en önemli vazifesi ari ırkı yaratmak ve yetiştirmek etrafında şekillendiğinden ontolojik öncelliği annelik ve hane içi bakım hizmetleriyle sınırlanmış, farklı alanlarda çalışması istenmemiştir. En büyük kariyerleri annelik olarak kodlanan kadınların yabancılarla ilişkiye girmesiye ırkın muhafazası adına yasaklanmıştır. Buradaki üstün ari ırk söylemi aslında erkeği ve kadını değil, erkeği ve anneyi birbirinden ayıştırmıştır. Bu anlamda, Yahudiler gibi bir pozisyonda bulunmasa ve soykırımla kıyaslanamasa bile kadınların varlığı büyük bir “öteki”yi işaret etmiş ve ırk üstünden ilerleyen bir politikada varoluşları ırk, ideoloji ve cinsiyeti birbirine bağlamıştır (Koonz, 2013, s. 3). Nazizm’e ilişkin verilen bu örnekler, dönemin diğer faşist rejimleri için de geçerlidir, zira kadının ekstrem sağda vazifesi ve ontolojik nedeni, annelik etrafında belirlenmiştir. Mesela Mussolini işi ileri götürmüş, buyurgan aile öğretisinde Reich’in altını çizdiği farklı bir noktayı sürece katarak kadınların ailede ve ulusa hizmette olmazsa bir ahlak gurebalığına düşeceğini sürekli vurgulamıştır. Mussolini için siyasal, toplumsal ve ahlaki dokudaki gevşeklikte kadınların “fethi” iktidara gelmek ve kitlelerin rızasını örgütlemek adına bir aşamadır. Büyük nüfusu kudret olarak gören birçok lider gibi Mussolini de “Çocuk yapınız, bir sürü çocuk; nicelik güçlüdür” demiş ve “kadınları yuvalarından koparıp milyon milyon fabrikaların ve büroların içine fırlatmış olan kapitalizmin şu kısır ve hüznünlü yüzyılında” kadınların hane içine konumlandırılması için elinden geleni yapmıştır; doğum primleri ve evlilik sigortası gibi uygulamalar belagate eşlik eden maddi örneklerdir. Durum Fransa’da da farklı değildir. Phillippe Petain de kadınlara yönelik katı bir ahlakçılık savunurken onları “Fransa’nın anaları” olarak kodlamıştır. Kadınların çalışmasına karşı olan Petain, ailenin kutsallığına ve köylü kadınının sağlığına dikkat çekerken kadınlardan Fransızların soyunu devam ettirecek ve nüfusu artıracak annelik beklentisi geliştirmiş, bunun için en az 3 çocuk sahibi olmayı salık vermiştir. Boşanma ailenin kanseri olarak nitelendirilirken çocuk düşürme yurttaşlık suçu gibi görülmüş, cezası ölüm olarak belirlenmiştir (Macciocchi, 2016, ss. 134, 151, 155, 226-227). Özetle, temelinde buyurgan aile öğretisi olan aşırı sağın geleneksel örnekleri, kadınları hiyerarşik olarak altta gören, kısıtlayan, nesneleştiren; aileyi ulusun temeline anneyi de çocuklarla birlikte ailenin eşitsizliğinin baş köşesine koyan; kadınları anne olarak yüceltirken toplumsal olarak küçülten bakış açısına sahiptir.

Kadınların öncelikle annelik kimliğine sıkıştırılıp sonrasında politik alana lüzum görüldükçe ‘anne’ olarak çağırılması, rolleri pekiştiren ve sınırları koruyan bir siyasi stratejidir. Bu eski strateji bugünün aşırı sağının da belirgin bir özelliği ve vazgeçilmezidir. Savaş gibi bir sebep olmaksızın düşen doğum oranları, toplam nüfus artış hızındaki duraklama, çocuksuzluğun bir tercih olarak belirmesi, evlilik yaşının yükselmesi, çalışma hayatına artan katılım, boşanmanın nispeten kolaylaşması ve artması gibi sebeplere ilaveten artan göçmen sayısının aşırı sağa tehdit olarak sunulması, anneliğe dair sağcı fikirleri perçinlemiştir. Kadınlar, artık farklı rollere sahiptir ve onlardan bu çoklu rolleri yerine getirmesi istenir; ancak 21. yüzyılda da kadınlara biçilen öncelikli görev yine anneliktir. Geçmişte olduğu gibi bugün de pronatalist politikalarla anneliğin teşviki önemli gündem maddesi olmakla beraber pronatalist kültür, anne olmayan kadınları açıktan marjinalize etmektedir. Bu anlamda doğal ve istenir bir merteye olduğu kabul edilen annelik, anne

olan ve olmayan tüm kadınlar açısından disipline edici ideolojik ve pratik bir boyut kazanmıştır (Yıkılmış, 2018, s. 86). Çağdaş aşırı sağın popülist stratejisi olarak açığa çıkan kutuplaştırıcı siyasetin bir ayağı olarak görülen “anne olan-anne olmayan kadın” ayrıştırması sadece bir ayrıştırma ve marjinalize etme halinde kalmaz; sistem marjinalize ettiğini aynı zamanda terörize eder. Bu bağlamda anne olmamanın/olmak istememenin bedeli düşünüldüğünden fazladır.

Ari ve yüce ırkın oluşumunda ve muhafazasında kutsal bir merteye olan annelik bu yönüyle aşırı sağ yapıların kadınlara atfettikleri ilk roldür. Beyaz erkek üstünlükçülüğünün uzantısı olarak erkeklerin ırksal ve cinsel ayrıcalıklarını korumak derdinde olan aşırı sağ, yabancı düşmanlığını cinsel muhafazakarlıkla temellendirir (Blee, 2002, s. 113) ve kadını “yabancı öteki”den koruduğu iddiasıyla aileye ve anneliğe indirger. Bu tam Reich’in ifade ettiği tarzda cinselliği muhafaza dürtüsüdür. Bu anlamda dünden bugüne cinsellik, aile ve annelik etrafında ailenin buyurgan yapısına dahil edilerek ataerkil ideolojinin bir kısıtı, bir aparatı olarak belirmiştir. Kathleen Blee (2002, s. 118)’ye göre, ırkçı ve aşırı sağcı hareketler, kader, üreme ve kimlik gibi unsurlarla yakından ilişkili olduklarından kadınların eş ve anne rollerine büyük önem atfetmektedir. Blee’nin aktardığı üzere, Fransa’daki aşırı sağa ilişkin yaptığı çalışmada Claudie Lesselier, her ırkçı ve/veya milliyetçi sistemin merkezinde kadınlara benzer işlevler yüklendiğini, onlardan kan, gelenek ve dili aktarmalarının yanı sıra gerektiğinde savaşımaya hazır olmalarının beklendiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, İtalyan faşizmi aileleri siyasi gündemine entegre edebilmek adına “eşlerin ve annelerin manevi iş birliği”ne dayanmıştır. Kadınlara atfedilen bu rol ırkçı aktivistlerin sıklıkla dile getirdiği, beyaz kadınların ırklararası ilişkileri ve azınlık gruplarının yüksek doğum oranları nedeniyle beyaz ırkın demografik olarak tehdit altında olduğu yönündeki kaygılarla doğrudan ilişkilidir. ırkçı grupların büyük çoğunluğu, Aryan kadınlarını annelik rolü üzerinden tanımlamakta ve onların çocuk doğurarak beyaz olmayan gruplara karşı sayısal üstünlük sağlamasını hedeflemektedir. Ancak beyaz kadınlara yüklenen bu üreme temelli misyon, ırkçı erkeklerin aktivizmiyle kıyaslandığında ikincil konumda değerlendirilmektedir. Anneler olarak, beyaz kadınların doğrudan ırkçı eylemlere katılması beklenmemekte, bunun yerine pasiflikleri ve geleneksel cinsiyet normlarına bağlılıklarıyla ırksal düzenin korunmasına katkı sundukları varsayılmaktadır. Bu bağlamda Aryan kadınları, içgüdüsel olarak hareket ettiklerinde dahi “beyaz ırk için üzerlerine düşeni yapmış” kabul edilmekte, hamilelikleri ve annelik rolleri doğrudan ırksal kaderlerinin bir parçası olarak kurgulanmaktadır. Ayrıca Tammy Castle (2012)’in belirttiği üzere, aşırı sağ için kadın sadece çocuk doğurmayacaktır; aynı zamanda her daim ‘barışla’ ilişkilendiren kadınlar, bünyesinde siyasal şiddet olan aşırı sağın gelecekteki destekçilerini de yetiştirecektir. Bu haliyle annelik, terör propagandasının bir parçası olarak aşırı sağda belirmektedir (Blee, 2020). Burada göze çarpan bir diğer husus, aşırı sağcı grupların kadın ve bilhassa annelik kimliğini barışla ilişkilendirerek süreçleri ‘normallik’ çizgisine çekmesi ve şiddet yanlısı gruplarda yer alan kadınların göze çarpmasını önlemesidir. Doğrudan şiddet yanlılığı olan bu kadınların birtakım ataerkil prototipleştirmeler aracılığıyla gizlenen tutumu, aşırı sağ ideolojinin yayılmasında, özellikle sosyal medya kullanımı aracılığıyla örgütlenmede kritik yer tutmaktadır (Çolakoğlu, 2023, s. 191).

Kısacası, toplumsal failliğini kısıtlı yaşayan, aile öğretisine doğan, geleneksel ve muhafazakâr sosyal tabana aşına, siyasi tanınırlığını yüceltilmiş annelik imgesinde bulan bir kadının bu anlamda ailecilik ideolojisi sürdüren ve annelik adıyla kendisini “çağırın” bir hareketi desteklemesi düşünüldüğü kadar olağan dışı değildir. Bugün çağdaş siyaset ve aşırı sağ, arketip bir annelik imajının sürmesi için elinden geleni yapmakta ve anne olmayan kadını marjinalize ederek normallik olarak kodladığı sınırdan anormal hatta patolojik sınırın ötesine iterek aile dışında kalan, anne olmayan/olmak istemeyen kadını dışlamakta ve hedef göstermektedir. Bu yönüyle annelik, çağdaş aşırı sağın kutuplaştırıcı siyasasının farklı bir toplumsal yarılma meselesi haline gelmiştir.

2.1.2. Çalışma Hayatına Katılım

Evliliğin kutsallaştırılması, anneliğin yüceltilerek kadının en büyük rolü ilan edilmesi ve aşırı sağ propagandaya rağmen geçmişten bugüne kadınların çalışma hayatına katılımı sürekli artmıştır. Patriyarkanın kapitalizmle çeşitli dönem ve eklemlenme biçimleriyle yaptığı ortaklık, 20. yüzyıl aşırı sağının belirgin niteliği olmakla birlikte kadınlar, geçmişten günümüze geleneksel iş bölümünün izleğinde her daim, devlet, piyasa, patriyarka ve dinin kuşatması altındadır. Doğal toplum kuramcılarında bu yana süregelen kamusal alan-özel alan ayrımı ilgili kuşatmanın güdümündedir. Ancak kamusal alan-özel alan sınırlarının keskin ve silinmez belirginliğinin de çeşitli kırılma anları vardır ve bu kırılmalar, bahsedilen kuşatmanın ihtiyaçlarına göre yine bu kurumların tekelinde değişebilmektedir. Modern dünyanın istençleri, büyüyen tüketim ağları, savaş dönemlerinde hasıl olan emek gücü ve yaratılan yeni ihtiyaçlar gibi sebepler, ‘özel alandaki’ kadınları, piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda çalışma hayatına davet edebilmekte, gereksinimlerinin doygunluğa ulaştığı ya da kriz gibi anlarda kadınları hane içine yönlendirebilmektedir. Son derece eski olan bu hikâyenin 20. yüzyıldaki yansıması, savaş ve ardılı süreçle ilintilidir. Bu, sadece cephedeki erkeklerin boşluğunu doldurmak anlamına gelmemektedir. Örneğin, Alman silah üretimi için Doğu Avrupa’dan getirilen tutsakların çalıştırılmaya başlamasından önceki senelerde bu görevi kadınlar yürütmüş, 1935’te çıkarılan Ulusal İşçi Hizmeti Yasası’na göre kadınların da erkeklerin de devlet hizmetlerinde çalıştırılması öngörülmüştür. 1940’a gelindiğindeyse kanunun zorlamasından çok az sayıda kadın muaf olabilmiş, geleneksel rasyonaliteye rağmen çalışan kadın sayısı giderek artmıştır (Millett, 2011, s. 262). Hitler iktidara geldiğinde, sanayi alanında çalışan işçilerin %37,3’ü kadinken bu oran 1936’da %31,8’e inmiş, 1940’ta ise yeniden %37,1’e yükselmiştir (Behemoth, 1942). Çalışan kadın sayısının arttırılmasına dair çeşitli tartışmalar yürütülmüş olsa bile temel görüş, kadınların fitratlarına uygun işlere yönlendirilmesi etrafında şekillenmiştir. Çoğu kez yardım faaliyetleriyle ilişkilendirilen bu husus çorap örmek, yoksullara yardım etmek, yiyecek bulmak gibi bir uzlaşya hapsedilmiş olsa bile Passmore (2018, s. 162)’ün söylediği gibi bu görevler, esasında evin dışında işleyen daha kompleks bir organizasyonun parçasıdır. Özellikle hiyerarşinin üst basamaklarına çıktıkça bu rejimlerin kadınları, kadın kolları, sağlık müfettişleri, hemşireler, ev işi öğretmenleri ve sosyal görevlilik gibi ‘kadın işlerinde’ kullandığı görülmektedir. Bu işlerin faşist erkeklerce, kadınların yaptığı işler olarak küçümsenmesi ve bu işlerin ‘önemsiz’ işler olarak betimlenmesi

bir yana kadınlar, bu görevlerde ve avukatlık, doktorluk gibi mesleklerde erkeklerle eşit fırsatlara sahip olmak adına çeşitli mücadeleler yürütmüştür. Ayrıca sosyal yardımlar, hedeflenen ulusal yapıya erişimde önemli olduğundan elzem görülmüş ve kadın hareketinin uzun süredir savaşımlarını verdiği aile yardımları, evlilik kredileri, sağlık sigortaları gibi konuları içine alan sosyal yardım fonu faşist rejimlerce devreye sokulmuştur. Ancak yardımların önceliği kadınların hayatını kolaylaştırmak, eşitliği sağlamak ve seçeneklerini artırmak değil; ulusun, partinin ve ırkın ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur.

Geleneksel faşizmde evdeki görevleri akademik ve siyasi kariyerlerinden üstün tutulan kadınların, siyasal hayata veya yönetime katılmaları da uygun görülmemiştir. Aileyi ve ulusu güçlendirmesi beklenen kadınlar, bu rol üzerlerine yapıştıkça siyasi güçten yoksun kalmışlardır (Gupta, 1991). Genel olarak kendilerine idarecilik görevi verilmeyen kadınlar, örneğin Nazi Almanyası'nda hiçbir zaman bakanlık görevinde bulunamamıştır; sadece Nazizm'e sadık olduklarını ileten ve Hitler ile çeşitli bağlantıları olan sınırlı sayıda Alman kadının yükselişine izin verilmiştir. Erkeklerin cephede yer aldığı süreçte yani ekonomik ihtiyaçların belirdiği zamanlarda ise kadınların erkek işlerinden uzak tutulması düşünülmemiş, aksine kadınlar iletişim başta olmak üzere meteoroloji hizmetleri, yardımcı sivil savunma personeli, askeri sağlık hizmetleri, Kızılhaç, gönüllü hemşirelik gibi işlerde çalışmaya teşvik edilmiş ve kimi propagandalara maruz kalmışlardır (Çakı & Gülada, 2018, s. 94). Mussolini'nin tavrıyla buna benzetmekle birlikte daha serttir: Mussolini, kadınların çalışması hususundaki fikirlerini kadınların sentez gücünden yoksun olmasına bağlamış ve bu yetiden yoksunluğun kadınların çalışma kaderini belirlediğini öne sürmüştür. Ona göre, günün şartları ve ekonomik zorunluluklar, kadınları evin dışındaki çalışma hayatına sürüklemiştir ancak kadının yeri ailedir. Mussolini'nin buradan yola çıkarak değindiği bir diğer konu olan "*Makine ve Kadın*" ise bugünün aşırı sağının kriz dönemlerinde benimsediği savla örtüşmektedir. Mussolini, Büyük Buhran'ın başlamasıyla kadınları, erkeklerin ekmeğine göz diken hırsızlar olarak nitelendirmiş ve erkek kısraklığının müsebbibi ilan etmiştir. Böylelikle suçlanan kadınların, işi bırakması beklenmiş ve Mussolini, bunun için, *Popolo d'Italia*'da makine ve kadın arasındaki uyumsuzluğu teorileştirmiştir: Makine ve kadın işsizliğin iki büyük nedenidir. İlk bakışta kadının çalışması aileyi ya da kendini kurtarır gibi görünse de genel çerçeveden bakıldığında kadınların çalışması siyasal ahlaki acıların kaynağıdır. Elbette kadınların çalışma hayatından dışlanması çeşitli sorunlar yaratacaktır ve bu ekonomiye yansiyacaktır ama kadınların çekilmesiyle erkeklerin aşağılanmış alınları yukarı kalkacak ve sayıca çok daha fazla aile ulusal yaşama entegre olacaktır (Macciocchi, 2016, ss. 167-169). Özetle, Mussolini için kadınların çalışması işsizlik yaratmakta ve nüfus sorunları oluşturmaktadır. Ayrıca çalışma hayatı, çoğalmaya aykırı fiziki ve ahlaki biçimler oluşturmaktadır. Mussolini'nin kadınların çalışmasına karşı geliştirdiği şu 4 sav, dünden bugüne aşırı sağın nasıl şekillendiğini ve ne gibi kopuş ve süreklilikleri olduğunu göstermektedir:

1. Kadın çalıştıkça erkekleşmektedir.
2. Kadınların çalışması, erkeğin işsiz kalmasına yol açmaktadır.

3. Çalışma, çoğalma ilkelerine karşı bir bağımsızlık ve özel bir biçim yaratmakta, nüfus eğrisini düşürmektedir.
4. Erkek, işsiz ve itibarsız kalmaktadır. Makineden, kadından ve erkekliğinden yoksun bırakılacağı için sözcüğün bütün anlamlarıyla “kısırlaşmaktadır” (Macciocchi, 2016, s. 168).

Faşist sendikalarca desteklenen, kadınların ücretlerinin erkek ücretlerine kıyasla yarıya indirilmiş olması, kadınların kamu görevlerinde kısıtlanması, devlet kurumlarındaki kadrolara alımda dışarıda tutulması, felsefe-edebiyat gibi derslerin kadınlara yasaklanması, eğitim kurumlarında iki kat oranında harç alınmasına rağmen kadınlardan bu denli korkulması ve kadınların düşünsel etkinliğinin erkeklerin erkeklik gücünü azalttığına ilişkin iddianın ortaya atılması (Macciocchi, 2016, ss. 170-172), bugün sıklıkla tartışılan “erkeklik krizi”nin³ geleneksel faşizm içindeki temsili olarak düşünülebilir. Hatta bahsedildiği şekliyle kısır bırakılma korkusu, neredeyse politik bir kastrasyon anksiyetesi olarak belirlemekte ve çağdaş gündemde erkeklerin yaşadığı krizi öncülemektedir. Ancak burada Tekeli (1984, s. 423)’nin ayrıntılandığı bir noktanın altını çizmek elzemdir. Çalışma hayatına ilişkin benimsenen yasaklayıcı kararname, memur, öğretmen, doktor gibi küçük burjuva ve burjuva kadınların faaliyetlerini kısıtlamaya yöneliktir. Daha büyük bir grubu temsil eden işçi kadınlar için durum ikircikli ve farklıdır. Hem İtalya hem de Almanya örneklerinde, ekonomik buhranda işten çıkarılan ilk kesim kadınlar arasından seçilse bile bu politika istenildiği kadar işler kılınmamıştır. Mesela, Almanya’da kriz boyunca erkeklerin 1/3’ü kadınların ise 1/10’u işten çıkarılmıştır. Tekeli’nin vurguladığı üzere bunun başlıca nedeni, kadın emeğinin erkek emeğine kıyasla ucuz olmasıdır yani düşük ücret, kadın işçileri işsizlik tehlikesine karşı “muhafaza” etmiştir. İlâveten sanayileşmiş toplumların emek piyasasına girmiş kadınların çalışma yaşamından sürülmeleri, o gün için dahi ne mümkündür ne de faşist rejimlerin koruduğu kapitalist üretim ilişkilerince arzulanmıştır.

Bugünse neoliberal piyasa düzeni, çift gelirli aile modelini benimsese de özellikle kriz dönemlerinde kadınlar göçmenlerle birlikte ekonomik bunalımın sebebi olarak damgalanmaktadır. Piyasa, ihtiyacına göre kadınların emeğini kullanmakta hatta çoğunlukla kadının çalışmasını teşvik edici hamlelerde bulunmaktadır. Kadınlar sadece ücret karşılığı üretimde yer almamakta, yeniden üretim emeğinin karşılıksız tedarikçisi olarak devletlerin ve piyasanın elini rahatlatmaktadır. Paternalist muhafazakarlık etrafında örgütlenen aşırı sağ, bu örgütlenme modeline ve buyurgan aile öğretisine uygun olarak kadından öncelikle hanedeki sorumluluklarını yerine getirmesini, akabinde piyasada ücretli işlerde yer almasını beklemektedir. Çifte emek sömürsünün piyasa,

- 2 Eleştirel erkeklik çalışmalarının temel değinilerinden olan erkeklik krizi, tarihsel ve bağlamsal olarak açığa çıkan, kendisini erkek olarak tanımlayan veya zorunlu erkeklik deneyimi yaşayan bireylerin yaşadığı değişken bir performanslar sistemi olarak erkeklerin toplumsal cinsiyet rol beklentisine uygun normları karşılayamadıklarında başarısızlık üstünden deneyimledikleri ruh hali çatışmasını ifade etmektedir. Temelinde egemen erkeklik ideolojisi olan bu kriz hali, kültürden kültüre farklı kırılmalıklara sahip olsa bile erkek egemen ideolojide aile reisi olma, sert ve güçlü davranma, otoriter eğilimler sergileme, duygusallıktan uzak durma, karar verici pozisyonda bulunma, cinselliği talep etme, risk alma gibi çeşitli beynelmilel erkeklik normlarıyla çerçevelenmiştir. Bu anlamda, bu normların dışında kalmayla anında kaybedilebilen bir statü halini alan erkeklik, işsiz kalma, gerektiğinde ailesini veya eşini/sevgilisini/partnerini koruyamama gibi farklı durumlarda krize girebilmektedir (Türkoğlu, 2022). Ayrıca bknz.: Connell, 2019; hooks, 2021; Thompson & Bennett, 2015.

devlet, ataerkillik ve din kısılcacında bir formasyonla meşrulaştırılması bugün olağanlaşmakla birlikte krizin müsebbibi sayılma ve kriz dönemlerinde haneye gönderilme ekstrem sağ için geçerli olduğu kadar radikal sağ için de geçerliliğini korumaktadır.

Belirtildiği üzere, Mussolini'nin çalışan kadına dair söylediği ve bu çalışmada da erkeklik kriziyle ilişkilendirilen, kadınları çalışma hayatından dışlanması isteminde yöneticilerin korktuğu “kadınların erkeksileşmesi” fikri, ekstrem sağda eşcinsellik üzerinden tartışılırken bugün söz konusu dışavurum, hipermaskülenite etrafında cereyan eden bir maçoluk tartışmasına dönüşmektedir. Sağcı liderlerin benimsedikleri cinsiyetçi tutum, üreme hakkı, cinsellik ve aile konusundaki tutucu yaklaşımları, ortak kesen olarak açığa çıkmakla beraber aşırı sağcı liderlerin sürekli cinsel organlarına vurguda bulunduğu ve karşı tarafa yönelik bir hadım tehdidi savurduğu gözlemlenmektedir. Federico Finchelstein (2019, ss. 301-302)'e göre, cinsel organlara yönelik bu takıntı, liderler arası bir tesadüf değildir. Fallik imgelerin kullanımının çeşitli aktarımlarla siyasi iktidarsızlığa çözüm olarak sunulması, lider ve halkı erkeklik gücünün temsilinde birleştirmektedir. Söz konusu özdeşlikle kamusal ve özel alan arasındaki sınırlar bulanıklaşırken sağcı lider ve kitle karşısında kalanlar efemine bir elitlikle itham edilirler. Kitlenin lider nezdinde vücut bulan erkekliği ise otoriter kültürü yeniden üretir. Otoriter erkek paktının genişlemesiyle sonuçlanan süreç, bu anlamda bir yandan bir erkeklik krizi semptomu bir yandan da politik kastrasyon anksiyetesinin dışavurumudur.

2.1.3. Feminist Hareketlerle İlişki

Kadınların anti-feminist ajandaya sahip, kadın-erkek arasındaki hiyerarşik yapıyı doğal gören ve bu yönde aksiyon alan, ataerkil, buyurgan/baskıcı aileyi savunan bir ideolojiyi desteklemesi, çağdaş siyasetin önemli bir tartışması olarak açığa çıkmaktadır. Siyaset bilimciler, literatüre kadın hareketinden gelen ek ve itirazlarla katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda, bugünü analiz etmenin zorluğu ve konunun siyaset bilimi merkez eğilimlerinden olmaması bir yana bugünün kavram ve fikriyatlarıyla geçmişe dair analiz yapmak zordur. Dolayısıyla kadınların ekstrem sağa yönelik destekleri tek bir boyutla açıklanamaz. Öncelikle, dönemin kadınlarının iktidarla olan bağının, ideolojik bir destekten, bir kurtarıcıya duyulan hasretten, otoriteye sığınma ihtiyacından çok daha fazlası olduğu belirtilmelidir. Kadınlar uzunca süredir kendilerine öğretilen, içselleştirdikleri bir mesaja yönelmiş ve alternatif mesajlarla çok da karşılaşmamışlardır (Tekeli, 1984, s. 426). Sosyalizm, liberalizm ve feminizm, kadınlara, bu kadınların muhafazakarlıklarına hitap edememiş ve kadınlar, geleneksel aile yapısına ilişkin istedikleri retoriği ve pratiği bu ideolojilerden bulamamıştır. Dahası birçok kadın için, feminizm hep bir ‘burjuva ideolojisi’ olarak kalmış, yoksullarla bağ kuramayacağına inanılmıştır. Bu yüzden örneğin, İtalya'da birçok kadın örgütü, eski liberal rejimin kadın sorunlarına kayıtsız kaldığı fikriyle içlerinde faşistlerin de yer aldığı milliyetçi muhalefeti desteklemiştir. Programlarında kadınlara oy hakkı olan bu yapılanmalar, faşizm çatısı altında bireysel hakları geleneğe, aileye ve ırka bağlayan, antisosyalist ve antiliberal Latin feminizmini desteklemiştir. 1918 ve 1928'de oy hakkı kazanılmasına rağmen Britanya'da da benzer bir süreç yaşanmış ve bazı feministler kazanılan hakların reel bir kazanım

sağlamamasından ötürü faşizmin kendilerine çare olabileceğini düşünmüştür (Passmore, 2018, s. 161). Almanya'da ise feminist hareketin başlangıcından faşizmin yönetime geldiği ana kadar, iki siyasi konum kadın hareketinde etkili olmuştur: liberal-burjuva feminizmi ve Marksist-sosyalist feminizm. Her iki hareketin de kadın haklarının gelişiminde önemli etkileri vardır ancak her iki hareket de faşizmin gelişimine bağlı olarak giderek sağa kaymıştır; bireysel özgürleşmeden adım adım vazgeçilmiş ve kadının annelik rolü vurgusuna bağlı olarak natalist ve otoriter politikalara destek artmıştır (Evans, 1976, ss. 175-187). Bu bağlamda, aslında kadın örgütleri, Nazilerin üç K'sına ("*Kinder, Küche, Kirche*", "Çocuk, Mutfak, Kilise") karşı çıkmış değildir. Hatta güçlü feminist örgütlerin bazıları, ulusal parti ve kiliseyle yakın iletişimde bulunmuş ve temel gayesini statükoyu korumak üzerinden şekillendirmiştir.

Burada bir noktanın ayrıca vurgulanması gerekmektedir: Kadınları faşist süreçler boyunca çaresiz ya da masum olarak görmek, iradelerini yok saymak demektir. Büyük bir eşitsizliğin ve baskının altında kalan kadınlar, sadece baskı sebebiyle otoriter yönetimlerle ilişki kurmazlar. Bu anlamda ekstrem sağa verilen destek, daha çok annelik kaygıları doğrultusunda şiddeti meşrulaştıran bir devletin oluşumuna katkıda bulunmak şeklinde gerçekleşmiştir. Önceki bölümde vurgulandığı gibi, geleneksel faşizmlerde yönetici kadro ve kademelerde görev alamayan kadınlar, komut veren olmasalar bile sistemin parçası olmuşlardır. Yani Koonz (2013)'un ifadesiyle Berlin'den doğrudan emir verme yetkisine sahip olmasalar bile kadınlar bu emirleri yerine getirerek bir suç ortaklığında bulunmuşlardır. Buradaki suç ortaklığı kavramsallaştırması, bugünün şartlarından bakarak geçmiş yargılamak anlamına gelmemelidir; ancak kadınların aşırı sağ siyaseti desteklemediği gibi bir yanılgıya da kapılmamak gerekir. Zira Nazi propagandaları cinsiyetçi bir söylem içerse de seçim istatistikleri, kadınların siyasi coşkusunu göstermiştir. Bu anlamda kadınlar yalnızca anti-feminist bir partiye oy vermemiş, aynı zamanda Hitler'in ideolojisini yorumlama, kitleleri mobilize etme ve kaynak sağlama konusunda belirli bir özerkliğe sahip olmuşlardır. Nazi erkekleri, kadınları hiyerarşik yapıda ikincil konumda tutmasına rağmen onlara "hareket alanı" açmıştır. Diğer siyasi partiler kadınları resmi olarak kabul etse de bağımsızlıklarını kısıtlamıştır. Nazi kadınları ise ideolojik saiklerle kamusal alanda aktif rol üstlenmiş ancak bunu doğrudan siyasi bir eylem olarak görmemişlerdir. Nazi Almanyası'na bakıldığında, toplumsal nezaketin kaybolduğu görüle bile kamusal yaşamın farklı alanlarında varlık gösteren dönemin kadın seslerinin kiminin korunduğunu iddia ettikleri ortaya çıkacaktır. Sisteme sadık Nazi kadınları, kendilerini erdemli hissettikleri sahte bir ev ortamı inşa ederek idealize edilmiş bir kimlik yaratmışlardır. Bu süreçte, diğer toplumlarda kadınların üstlendiği rollere benzer, kendi toplulukları için yaşanabilir bir dünya kurma çabasında olmuşlardır. Ancak toplumsal hayatı önce katlanılmaz hâle getirmiş, ardından 'ırksal olarak aşağı' görülen gruplar için tamamen imkânsız kılmışlardır. Fanatik ya da ılımlı Nazi destekçileri, sosyalistlere, Yahudilere, dini muhaliflere, engellilere ve "yozlaşmış" olarak damgalanan bireylere yönelik saldırılara bilinçli bir kayıtsızlıkla yaklaşmış, bunun yerine ailelerine ve "arı" çocuklarının yetiştirilmesine odaklanmışlardır. Gertrud Scholtz-Klink liderliğindeki Nazi kadınları, nefretin hâkim olduğu bir ortamda sevgi yanılsamasını sürdürerek rejimin gücüne katkıda bulunmuştur. Tıpkı erkeklerin bürokratik ve askeri düzen içinde bir denge görüntüsü oluşturması gibi, kadınlar da Nazi ideolojisinin sürekliliğini sağlamıştır. Zamanla,

Nazi kadınları erkekler kadar etik değerleri yok etmiş, insani gelenekleri değersizleştirmiş ve bireyleri çaresiz bırakmıştır. Öte yandan, ‘kurban’ ya da direnişçi konumundaki kadınlar, Nazi rejimine karşı mücadele ederek kendi ideallerini koruma uğruna hayatlarını riske atmışlardır (Koonz, 2013, ss. 3-17).

Kısacası, toplumsal kriz dönemlerinde aile ve onun ataerkil temsili olarak hanedeki kadına yönelim, geleneksel faşizmde belirgin bir ideolojik strateji olarak öne çıkmıştır. Ancak kadınlar, faşist propagandanın merkezinde yer alsalar da bu hareketlere verdikleri destek her halükârda sınırlı kalmış, özellikle Mussolini’nin kadınları ev içi rollerle tanımlayan ve annelikle özdeşleştiren cinsiyet rejimi, kadınlar tarafından bazen tepkiyle karşılanmıştır. Benzer şekilde, savaş dönemlerinde Fransa ve İngiltere’de yükselen aşırı sağ hareketler de kadınlar nezdinde geniş bir karşılık bulmamıştır. Ancak 21. yüzyılda bu tablo dönüşmekte, otoriter ve aşırı sağ hareketlerin artık yalnızca erkek egemen yapılar olarak tanımlanamayacağı yönündeki tartışmalar güç kazanmaktadır. Bazı araştırmacılar bu hareketleri hâlâ *Männerparteien* (erkek partileri) olarak adlandırırsa da (Orr, 2019), Cas Mudde (2022, ss. 157–165)’nin vurguladığı gibi günümüzde kadın liderlerin yükselişi ve liderlerin geleneksel erkeklik normlarından sapması, aşırı sağda erkek egemenliğini bir ön kabul olarak ele almayı giderek daha problemli kılmaktadır. Kadınlar artık aşırı sağ siyasette kendilerine yer açmış ve birçok ülke örneğinde görüleceği üzere liderlik konumuna yükselmiştir. Böylesi bir ‘başarıya’ rağmen aşırı sağda, ‘güçlü erkek’ idealinden vazgeçildiğini söylemek imkansızdır. Erkekler hâlâ siyasal alanın niceliksel ve simgesel çoğunluğunu oluşturmayı sürdürmekte, bu alanlardaki konumlarını muhafaza etmektedirler. Buna rağmen, kadınların otoriter rejimlerle kurduğu çok boyutlu yakınlaşma artık göz ardı edilemeyecek düzeye ulaşmıştır. Kadınların otoriter partilerde temsil etme ve edilme kapasitesindeki artış, cinsiyet rejimlerinin geçirdiği dönüşümün önemli göstergelerinden biridir.

Geleneksel faşist rejimler çökmüş olsa da aşırı sağ günümüzde yeni bir formasyonla siyasal sahneye yeniden çıkmış; üstelik ataerkil aileyi yücelten, toplumsal cinsiyetler arasında hiyerarşiyi yeniden üreten ve neoliberalizmin sınırları ölçüsünde kadınları kamusal alandan dışlayarak ev içine çeken ideolojik yapısını büyük ölçüde muhafaza etmiştir. Kadınlar ise 21. yüzyıl siyasetine feminist hareketlerin kazanımlarıyla dâhil olmuşken son dönemlerde aşırı sağın yeniden yükselişiyle benzer tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bununla birlikte, geçmişte olduğu gibi günümüzde de kadınlar aşırı sağ partilere yüksek oranlarda destek vermekte; dahası, artık bu hareketler içinde yalnızca destekleyici değil, aynı zamanda kurucu ve yönlendirici aktörler olarak yer almaktadır. Özellikle ırkçılık ve İslamofobi ekseninde şekillenen söylemler aracılığıyla kadın haklarının tehdit altında olduğu algısını yaygınlaştıran aşırı sağ, bu korku siyaseti üzerinden kadınları kendi saflarına çekmeyi başarmaktadır. Mülteci krizi, 11 Eylül sonrası artan İslamofobi, Avrupa Birliği’nin genişlemesi ve ekonomik kriz gibi faktörler, 21. yüzyılda aşırı sağın Avrupa’daki yükselişini hızlandıran sebepler olarak aşırı sağ ve feminist hareketler arasındaki yakınlaşmayı tetiklemiştir. Aşırı sağ, özellikle göçmen karşıtlığını, kadın hakları ve cinsiyet eşitliği gibi temalar üzerinden meşrulaştırmış ve güçlü bir siyasal zemin kurmuştur. Bu bağlamda, aşırı sağın söylemleri genellikle Müslüman erkek göçmen kimliğine odaklanmakta ve onları, Batı değerlerine aykırı, “uygarlaşmamış” ve “kadın düşmanı” figürler olarak resmetmektedir.

Temel gaye, geleneksel faşizmdeki gibi ırkın saflığını korumaktır. Koruma mekanizması bu kez, göçmenlere, özellikle Müslüman göçmenlere karşı kullanılmaktadır. Aşırı sağ, çeşitli olayları İslam'ın Avrupa değerleriyle çatıştığına dair argümanlarını pekiştirmek için kullanmıştır. Bu bağlamda tartışmaya açılan kavramlardan biri olan “femonasyonalizm”, aşırı sağın kadın hakları söylemini nasıl benimsediğini ve bunu göçmen karşıtlığı ve İslamofobi'yle nasıl birleştirdiğini açıklamak üzere kullanılır. Sara Farris (2017), sağcı milliyetçilerin, bazı feministlerin ve neoliberallerin, kadın haklarını Müslüman erkekleri damgalamak ve kendi ideolojik hedeflerini ilerletmek için nasıl kullandığını tartışırken bu yakınlaşmanın Batı toplumları için ‘kadın dostu’ imajı yaratma amacını taşıdığını vurgular. Femonasyonalizm, Batı Avrupa’da aşırı sağın ve neoliberallerin kadın hakları üzerinden yürüttükleri göçmen ve İslam karşıtı kampanyaları güçlendirdiğini, aynı zamanda bazı feministlerin ve femokratların İslam’ı cinsiyetçi bir din olarak çerçeveleyerek bu söylemlere katkıda bulunduğunu gösterir. Çağdaş aşırı sağdaki kadınların feminist hareketlerle olan ilişkisi, bu anlamda geleneksel faşizmlerden farklı olarak kadın hakları söylemini ajandasına eklemektedir. Anti-feminist izleğinde sapma yaşamayan aşırı sağ, bu kez ırkın saflığına ve ulusun geleceğine yönelen tehdit algısına kadınlara/kadın haklarına dışarıdan, farklı ırklardan ve dinlerden gelecek olan saldırı ihtimallerini ekler. Bu haliyle çoğu üst sınıftan olan, milliyetçi hassasiyetlere sahip kimi feministler de aşırı sağ saflara katılmaktadır. Anti-feminist söylemlere sahip ve arketip bir cinsiyet rejimine sahip aşırı sağın ideolojik esnekliğe sahip olması ise hem aşırı sağ harekete/partiye kadın katılımını kolaylaştıran önemli bir unsur (Blee, 1996) olarak belirlemekte hem de feminist hareketlerle mevzilenmeye ön açmaktadır. Her ne kadar kadınların kişisel deneyimleri ırkçı ideolojiye verdikleri desteğin altında yatan önemli bir etken olsa da başta buyurgan aile öğretisi olmak üzere faşizmin kadın kitle ruhunun temeline tehditlerle ve belirsizliklerle dolu bir ‘korku’ aşılması ve bunu çözecek yegâne güç olarak kendini son derece başarılı bir biçimde sunması kadınları aşırı sağa bağlamakta; bu da kadınların, ağır bir saldırı ve baskı altında bırakılan ancak yine de büyüyen ve dünyayı saran feminist bir anti-faşizm (Majewska, 2023) hareketine katılımını zorlaştırmaktadır.

Aşırı sağ, kadınlara hem korunaklı bir yer hem de tarihsel bir aidiyet vaadiyle seslenir. Kadının ailedeki konumunu kutsayan bu ideoloji, aynı zamanda feminist hareketleri kendi “doğal” işleyişine tehdit olarak konumlandırır. Feminist taleplerin bireysel özerklik, cinsiyet eşitliği ve ataerkil düzenin sorgulanmasına dayanması, buyurgan aile modelinin kırılğan yapısını hedef alır. Dolayısıyla, buyurgan aile öğretisiyle feminist hareketler arasındaki gerilim, sadece ideolojik değil aynı zamanda duygulanımsal düzlemde yaşanır: Kadının “ailenin taşıyıcısı” rolünü sorgulayan feminizm, aşırı sağ için politik-kültürel bir tehdit haline gelir. Özetle, aşırı sağın feminizme karşı tutumu sadece savunmacı değil aynı zamanda kadının aidiyet arzusunu yönlendiren stratejik bir araç olarak işlev görür.

3. Sonuç

Sol siyasetin kadınlara sunamadıklarına karşılık faşizmin, proleter kadınlar dahil olmak üzere, kadınlara hitap eden yeni bir anlatı geliştirmesi (Macciocchi, 2016, s. 136), kadınların tarihsel

ve çağdaş otoriter hareketlerle kurduğu ilişkiyi anlamak açısından önemli bir çıkış noktasıdır. Günümüzde aşırı sağ hareketler, yalnızca erkeklere değil, kadınlara da hitap eden politikalar ve söylemler geliştirerek geniş bir toplumsal tabana ulaşmaktadır. Kadınlar, bu ideolojik inşada edilgen konumda değillerdir; aksine hem bu düzenin meşrulaştırılmasında hem de yeniden üretilmesinde aktif roller üstlenmektedirler. Bu ilişkilene biçimini açıklamak adına yazıda başvuru 'buyurgan aile öğretisi', önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Reich'e göre, otoriter rejimlerin temelinde baskıcı aile yapısı vardır; bireyler burada bastırılan cinselliğin rejime yönelen sadakat duygusuna dönüşmesiyle biçimlenmektedir. Aşırı sağın aile ve toplumsal cinsiyet anlayışında kadınlara annelik, koruyuculuk, itaat gibi rollerin atfedilmesi hem geleneksel düzenin devamlılığını sağlamak hem de otoriterliğe yönelik duygusal bağlılığı pekiştirmektedir. Yani, kadınların sağ siyasete desteği yalnızca rasyonel bir tercih değil, aynı zamanda toplumsal ve libidinal dinamiklerle şekillenmiş bir ilişkidir. Göçmen karşıtlığı, İslamofobi ve kültürel güvenlik söylemlerinin kesiştiği noktalarda ise kadınlar sıklıkla "korunması gereken değerler"i taşıyıcısı olarak görülmekte, bu temsil aracılığıyla ayrımcı politikalar meşrulaştırılmaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan femonasyonalizm gibi örnekler, kadın hakları söyleminin belirli siyasal hedefler doğrultusunda nasıl araçsallaştırılabildiğini göstermektedir. Ancak bu tarz sınırlı temsiller, kadın özgürlüğü söylemini evrensellikten uzaklaştırmakta ve yalnızca belirli kimliklerin korunmasına indirgemektedir.

Sonuç olarak, kadınların otoriter sağ ideolojilerle kurduğu ilişki çok katmanlı ve tarihsel olarak süreklilik arz eden bir yapıya sahiptir. Bu ilişkinin çözülmesi, yalnızca feminist kuram açısından değil, aynı zamanda otoriter rejimlerin toplumsal dayanıklılığını ve duygusal mantığını anlamak açısından da kritik önemdedir. Buyurgan aile öğretisinin çağdaş siyasal yapılarda yeniden üretimi, kadınların siyasal aidiyetlerinin nasıl şekillendiğini çözümlemek için hala güçlü bir anahtar işlevi görmektedir

Kaynakça

- Althusser, L. (2015) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Anderson, B. (2015) *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Aytaç, A. M. (2015) *Ailenin Serencamı: Türkiye'de Modern Aile Fikrinin Oluşması*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Blee, K. (2020) Do White Supremacist Women Adopt Movement Archetypes of Mother, Whore, and Fighter? *University of Oslo, Center for Research on Extremism*, 15 Aralık. <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/news-and-events/right-now/2020/white-supremacist-women-movement-archetypes.html> (Erişim Tarihi: 05.04.2025).
- Blee, K. M. (1996) Becoming a Racist: Women in Contemporary Ku Klux Klan and Neo-Nazi Groups. *Gender and Society* 10(6), 680-702.
- Blee, K. M. (2002) *Inside Organized Racism: Women in the Hate Movement*. London: University of California Press.
- Castle, T. (2012) Morrigan Rising: Exploring Female-Targeted Propaganda on Hate Group Websites. *European Journal of Cultural Studies* 15(6), 679-694.
- Connell, R. (2019) *Erkeklikler*. Ankara: Phoenix.

- Çakı, C. & Gülada, M. O. (2018) Nazizm İdeolojisinde Alman Kadınları: "Ns-Frauen-Warte" Propaganda Dergisi Üzerine İnceleme. *Medeniyet ve Toplum* 2(2), 89-105.
- Çolakoglu, S. (2023) Aşırı Sağ Terör Gruplarında Kadınlar: Geleneksel Kimliklere Meydan Okumak Mı? Geleneksel Kimlikleri Sürdürmek Mi?. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 179-200.
- Durham, M. (2006) *Women and Fascism*. London and New York: Routledge.
- Evans, R. J. (1976) *The Feminist Movement in Germany 1894-1933*. London and Beverly Hills: SAGE Publications.
- Farris, S. (2017) *In the Name of Women's Rights: The Rise of Femonationalism*. Durham: Duke University Press.
- Finchelstein, F. (2019) *Faşizmden Popülizme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Freud, S. (2014) *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Freud, S. (2016) *Kültürdeki Huzursuzluk*. İstanbul: Say Yayınları.
- Gupta, C. (1991) Politics of Gender: Women in Nazi Germany. *Economic and Political Weekly*, 40-48.
- hooks, b. (2021) *Değişme İsteği: Erkekler, Erkeklik ve Sevgi*. İstanbul: bgst yayınları.
- Koonz, C. (2013) *Mothers in the Fatherland: Women, the Family and Nazi Politics*. Oxon: Routledge.
- Macciocchi, M. A. (2016) *Faşizm Analizi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Majewska, E. (2023) *Feminist Antifaşizm*. İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Millett, K. (2011) *Cinsel Politika*. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Mudde, C. (2022) *Günümüzde Aşırı Sağ*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Orr, J. (2019) Women and the Far Right. *International Socialism*. <https://isj.org.uk/women-and-the-far-right/#footnote-10080-11> (Erişim Tarihi 11.11.2024).
- Özdemir, C. O. (2023) İspanya Krallığı'nda Cumhuriyetçilik: Tarihsel Gelişim ve Güncel Tartışmalar. S. Saç (der.), *Cumhuriyetçilik ve Cumhuriyetler: Düşünceyi Derinleştirmek Pratiği Sorgulamak* (327-343). Ankara: Nika Yayınevi.
- Passmore, K. (2018) *Faşizm: Çok Kısa Bir Başlangıç*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi.
- Reich, W. (1975) *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Tekeli, Ş. (1984) Faşizm ve Kadınlar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 38 (3-4), 405-429.
- Thompson, E. & Bennett, K. (2015) Measurement of Masculinity Ideologies: A (Critical) Review. *Psychology of Men & Masculinity*, 16(2), 115-133.
- Türkoğlu, B. (2022) Erkeklik Krizi. *FeministBellek*, 18 Kasım. <https://feministbellek.org/erkeklik-krizi/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).
- Yıkımsı, M. S. (2018) Pronatalist Kültürde Anne Olmamak. *Fe Dergi*, 85-97.

Women of the Far Right in Europe: Like Today, Not the Past...

Gülçin Özge TAN*

This article aims to analyze the similarities and differences between women's representation in fascist regimes and women's participation in contemporary right-wing populist and far-right movements by considering the position of women in far-right politics within a historical continuum. In this context, the article conceptualizes women's turn to the far right not only as a political choice or quantitative increase, but as a complex process in which ideological, structural and psycho-emotional dynamics are intertwined. The central proposition is that the increasing presence of women in far-right movements is not a contradiction, but the result of political orientations that gain meaning in the context of patriarchal family structures, emotional searches for belonging and insecurity triggered by periods of crisis.

The theoretical framework of the article is based on Wilhelm Reich's doctrine of the authoritarian family and the sexual repression thesis. In line with Reich's views, it is argued that the orientation of individuals towards authoritarian regimes is not only a matter of ideological conviction, but also has a dimension related to psycho-emotional experiences and repressed desires shaped from childhood. In this framework, the authoritarian family model is positioned as an ideological apparatus that determines not only individual characters but also socio-political tendencies. The article uses this approach to explain women's orientation towards fascist and extreme right-wing political movements. In this context, the study argues that women's position in the family - especially in the roles of obedient wife, devoted mother and bearer of the nation - paves the way for the ideological representation of women on the political level.

The article begins by discussing the basic concepts of the commanding family doctrine and its links to fascist ideologies as analyzed by Reich. In particular, the suppression of individual emotions and desires, control over sexuality, and hierarchical relations within the family are discussed as key components in understanding how women both experience their own position and identify with authoritarian structures. How women's affective worlds intersect with the promises of order, stability, protection and cultural belonging offered by the far right are also interpreted within this framework. The doctrine of the commanding family is thus used as a powerful theoretical tool to explain not only past fascist systems but also contemporary far-right discourses.

* Dr. Research Assistant, Gaziantep University, gulcinozgetan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7490-609X.

In the second part, a comparative historical analysis is carried out on this theoretical basis. It shows that in fascist regimes (especially in Nazi Germany and Mussolini's Italy) women's social roles were constructed around motherhood, fertility, devotion to the family and adherence to traditional values; they were represented in the public sphere not as active subjects but as instruments of the biological and cultural reproduction of the nation. During these periods, women's political participation was mostly indirect, secondary and subordinate to male authority.

Following this historical framework, the focus of the article turns to the position of women in contemporary right-wing extremist movements. In the 21st century, the right-wing populist and far-right parties that have gained strength in Europe - such as the National Union (RN) in France, the AfD in Germany and the Fratelli d'Italia in Italy - are structures in which women have become more visible, both as voters and as party representatives and leaders. However, this increased visibility leads to a superficial perception of empowerment, which the article analyses as the "paradox of representation": While women are becoming more visible, the political discourses they espouse often reproduce traditional gender roles and instrumentalize women's rights to serve the ideological goals of the far right.

In this context, contemporary right-wing extremist movements define women as safe havens, guardians of order and protectors of cultural values in times of social crisis. Discourses such as the emphasis on the family, the immutability of gender, opposition to immigration and the preservation of national identity appeal to women's search for security and encourage them to overcome their individual vulnerability through ideological affiliation.

This article assesses together the structural, ideological and affective reasons for women's orientation towards the far right. Neoliberal economic fragility, the precarisation of women's labour, alienation from feminist movements and the sense of insecurity that arises when patriarchal values are in crisis, combined with the strong discourse of belonging, identity and order offered by the far right, can become an attractive political choice for women. In particular, the ideology of motherhood plays a central role in this process; the woman is glorified as a figure who not only bears children but also carries and transmits the cultural values of the nation. This proposition is a fundamental practice of the gender regime in which far right-wing ideology has shown continuity from the past to the present.

The study emphasizes that these representations both show historical continuity and are reshaped according to the needs of the time. While in traditional fascist ideology the female body was a means of maintaining the purity of the nation, it is notable that today women are represented as both mothers and subjects compatible with the discourse of 'sensible conservatism'. The article argues that such representations reaffirm the gender regimes challenged by feminist movements but do so through a new language of legitimacy.

The article discusses in detail the contradictory relationships between motherhood, women's work and feminist movements. Women's presence in public life is often defined in terms of flexible, part-time and low-paid work, which both limits their economic independence and

encourages them to return to traditional family roles. Feminist movements, on the other hand, are often positioned in the discourse of the far right as 'a threat to national unity' or 'distancing women from family values'. Thus, even when the far right pretends to defend women's rights, it pursues a strategy that legitimizes these rights only within its own ideological boundaries.

In conclusion, the main argument of the article is that women's participation in far-right movements is not a simple contradiction, but a multifaceted phenomenon linked to deep historical, ideological and psycho-political structures. While Wilhelm Reich's doctrine of the commanding family provides a functional framework for understanding this process, the discourses of the contemporary far right reproduce transformed forms of this doctrine. It is emphasized that in order to understand women's political orientation, not only political discourses but also gender regimes, economic structures and emotional experiences should be evaluated together.

In this context, the study shows that the far right is not only passively internalized by women; on the contrary, many female subjects reproduce these discourses and establish their political agency on this ground. This points to a multidimensional reality in which women's relationship with the far right is shaped not only by ideological but also by affective and structural crises.

Avrupa Birliği'nin İklim Politikaları ve Sağ Siyaset: Fransa, Almanya ve Polonya Örneği

Climate Policies of the European Union and Right-Wing Politics: The Cases of France, Germany and Poland

Aygül AKKUŞ^{ID}

Öz

Avrupa Birliği (AB), küresel iklim değişikliğiyle mücadelede öncü bir aktör olarak Yeşil Mutabakat ve 2050 karbon nötr hedefleri gibi kapsamlı politikalar geliştirmiştir. Bu makale, AB'nin iklim politikalarını sağ siyaset bağlamında incelemektedir. AB, küresel iklim kriziyle mücadelede sürdürülebilirlik, yeşil dönüşüm ve karbon nötrlüğü hedefleri doğrultusunda çeşitli strateji ve düzenlemeler geliştirmiştir. Ancak iklim politikalarının uygulanabilirliği ve toplumsal kabulü, siyasi ideolojilerden doğrudan etkilenmektedir. Bu çerçevede çalışmada, sağ partilerin iklim değişikliğine yaklaşımları ve bu yaklaşımın AB düzeyindeki iklim politikalarına etkisi ele alınmıştır. Geleneksel muhafazakâr ve merkez sağ partilerin çevreye yönelik daha ölçülü ve ekonomik büyümeyi önceleyen bir yaklaşım sergilediği, aşırı sağın ise iklim değişikliğini çoğu zaman inkâr ettiği veya milliyetçi söylemlerle iklim politikalarına karşı çıktığı gözlemlenmiştir. Fransa, Almanya ve Polonya örneklerinden yola çıkılarak sağ siyasette iklim politikalarının AB'ye üye ülkeler tarafından nasıl algılandığının incelendiği çalışmada, AB iklim politikalarının uygulanabilirliğinde sağ siyasi eğilimlerin belirleyici olduğu, iklim politikalarının başarısının, teknik kapasitenin ötesinde siyasi irade ve ideolojik yönelimlerle şekillendiği görülmüştür. **Anahtar Kelimeler:** Avrupa Birliği, Avrupa Yeşil Mutabakatı, İklim Politikaları, Sağ Siyaset, Karbon Nötr.

Abstract

As a leading actor in the fight against global climate change, the European Union (EU) has developed comprehensive policies such as the Green Deal and the 2050 carbon neutrality targets. This article analyses the European Union's (EU) climate policies in the context of right-wing politics. In the fight against the global climate crisis, the EU has developed various strategies and regulations in line with the goals of sustainability, green transformation and carbon neutrality. However, the applicability and

* Dr. Öğr. Üyesi, Kapadokya Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, aygul.akkus@kapadokya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0748-8128.

How to cite this article/Atıf için: Akkuş, A. (2025). Avrupa Birliği'nin İklim Politikaları ve Sağ Siyaset: Fransa, Almanya ve Polonya Örneği. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı), e47-68. DOI: 10.14782/marmarasbd.1679890

social acceptance of climate policies are directly affected by political ideologies. In this framework, the study analyses the approaches of right-wing parties to climate change and the impact of this approach on climate policies at the EU level. It has been observed that traditional conservative and center-right parties exhibit a more measured approach towards the environment and priorities economic growth, while the far right often denies climate change or opposes climate policies with nationalist discourses. Based on the examples of France, Germany and Poland, the study analyses how climate policies are perceived by EU member states in right-wing politics. It is seen that right-wing political tendencies are determinant in the applicability of EU climate policies, and the success of climate policies is shaped by political will and ideological orientations beyond technical capacity.

Keywords: European Union, European Green Deal, Climate Policies, Right-Wing Politics, Carbon Neutral.

1. Giriş

İklim değişikliği, 21. yüzyılın en kapsamlı ve acil küresel sorunlarından biri olarak kabul edilmektedir. Artan sıcaklıklar, bozulan doğal kaynaklar, aşırı hava olaylarının sıklığındaki artış ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi etkiler, yalnızca çevresel değil, aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda da köklü dönüşümleri beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda uluslararası toplumun, özellikle de ekonomik ve siyasal olarak etkili aktörlerin iklim değişikliğiyle mücadelede öncü rol üstlenmesi gerekliliği, neredeyse evrensel bir kabul halini almıştır. Avrupa Birliği (AB), bu doğrultuda, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini merkeze alan ve uzun vadeli stratejik dönüşümler öngören iddialı bir iklim politikası inşa etmiştir.

AB'nin 2019 yılında açıkladığı Avrupa Yeşil Mutabakatı (*European Green Deal*), 2050 yılına kadar karbon nötr bir kıta olma hedefiyle bu vizyonun somut bir tezahürüdür. Bu hedef doğrultusunda emisyonların azaltılması, yenilenebilir enerjiye geçiş, enerji verimliliği, sanayi dönüşümü ve sürdürülebilir tarım gibi birçok alanda kapsamlı düzenlemeler öngörülmektedir. Ancak, AB'nin bu çevreci vizyonu, yalnızca teknik ya da ekonomik kapasiteyle değil, aynı zamanda politik aktörlerin yaklaşımları ve ideolojik duruşlarıyla da doğrudan ilişkilidir. Özellikle sağ siyasal partilerin bu politikalar karşısında geliştirdikleri tutumlar, iklim politikalarının uygulanabilirliği ve toplumsal meşruiyeti açısından belirleyici bir rol oynamaktadır.

Avrupa'da son yıllarda sağ siyasal hareketlerin yükselişi, iklim değişikliğiyle mücadele konusunda önemli bir sınav alanı oluşturmuştur. Milliyetçilik, popülizm, AB karşıtlığı ve ekonomik korumacılık gibi temalar etrafında şekillenen sağ siyaset, çevre politikalarına çoğu zaman şüpheyle yaklaşmakta; bu politikaları ya ekonomik büyümenin önünde bir engel olarak ya da ulusal egemenliğe yönelik bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Merkez sağ partiler, çevre sorunlarını tanımakla birlikte, piyasa temelli çözümleri ve dengeli geçişi savunurken; aşırı sağ partiler, iklim krizini ya inkâr etmekte ya da bu krize karşı alınan önlemleri halkın refahını tehdit eden elitist projeler olarak çerçevelemektedir.

Bu çalışma, AB'nin iklim politikalarının sağ siyasetle etkileşimini, Fransa, Almanya ve Polonya ülke örnekleri üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Fransa'da yükselen aşırı sağın çevre söylemleri, Almanya'da merkez sağ ve radikal sağ arasındaki iklim politikası ayrışmaları ve

Polonya'da sağ popülizmin kömür odaklı ulusal politikaları, bu araştırmanın temel inceleme alanlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, "Fransa, Almanya ve Polonya'da sağ partilerin söylemleri ve toplumsal etkileşimleri, AB'nin iklim politikalarının uygulanmasını ve toplumsal meşruiyetini nasıl şekillendiriyor?" biçiminde tanımlanmıştır. Çalışma, sağ siyaset aktörlerinin iklim politikalarına yaklaşımını, ekonomik, toplumsal ve ideolojik parametreler üzerinden irdelemekte, yöntem olarak ise, akademik çalışmaların yanı sıra, sağ partilerin resmi manifestoları, siyasi liderlerin konuşmaları, parti basın açıklamaları gibi temel analiz materyalleri ile AB politika belgeleri ve resmi strateji metinleri kullanılarak söylem analizi yöntemi benimsenmiştir. Söylem analizi kapsamında, ekonomik çıkarlar, ulusal egemenlik, popülist söylemler, sosyal adalet ve kimlik politikaları gibi ana temalar kodlanmış; partilerin Avrupa Yeşil Mutabakatı, karbon düzenlemeleri ve enerji dönüşümü konusundaki tutumları ele alınmıştır. Bu bağlamda makale, iklim değişikliğine ilişkin bilimsel ve teknik tartışmaların ötesine geçerek, iklim politikalarının siyasi ideolojiler ve toplumsal güç ilişkileri bağlamında nasıl şekillendiğini ve biçimlendiğini analiz etmeyi hedeflemektedir.

2. Avrupa Birliği'nin İklim Politikaları: Tarihsel Gelişim ve Mevcut Durum

AB, küresel iklim değişikliğiyle mücadelede öncü bir rol üstlenerek sürdürülebilir ekonomiye geçişi hedefleyen kapsamlı politikalar geliştirmiştir. Bu politikalar, karbon emisyonlarını azaltma, yenilenebilir enerji kullanımını teşvik etme ve yeşil dönüşümü hızlandırmaya odaklanmaktadır. AB, Paris Anlaşması ve 2030 İklim Hedefi gibi uluslararası belgeleri uygulayarak sera gazı emisyonlarının azaltılması, yenilenebilir enerji yatırımlarının teşviki ve çevre dostu teknolojilere geçiş konusunda kararlı adımlar atmaktadır. Bunun için Emisyon Ticaret Sistemi (ETS), Yenilenebilir Enerji Direktifi, Enerji Verimliliği Direktifi ve Sınırdaki Karbon Düzenlemesi Mekanizması gibi yasal düzenlemeler geliştirilmiştir. Bu düzenlemeler, enerji, sanayi, ulaştırma, tarım ve inşaat sektörlerinde köklü değişiklikler gerektirmektedir.

AB'nin iklim politikalarının temeli, 1970'lerdeki çevre koruma girişimlerine dayanmaktadır. 1992'de BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ni ve 1997'de Kyoto Protokolü'nü imzalayan AB, uluslararası düzeyde iklim mücadelesinde öncü olmuştur (Oberthür & Pallemmaerts, 2010, s. 27). Kyoto Protokolü, sanayileşmiş ülkeler için bağlayıcı emisyon azaltım hedefleri getirmiş; AB ise hedeflere ulaşmada önemli rol oynamıştır (Wendler, 2022, s. 70). Bu kapsamda ETS gibi yenilikçi mekanizmalar hayata geçirilmiş ve diğer ülkeler de benzer politikalar izlemeye teşvik edilmiştir. Ancak, ETS'nin etkinliği ve karbon fiyatlandırmasının sanayi üzerindeki etkileri tartışma konusu olmaya devam etmektedir (Evans vd., 2020, s. 312).

Kyoto sonrası AB, iklim politikalarını güçlendirmiştir. 2007'de kabul edilen "20-20-20" paketiyle 2020'ye kadar emisyonları %20 azaltma, yenilenebilir enerjinin payını %20'ye çıkarma ve enerji verimliliğini %20 artırma hedeflenmiştir (European Environment Agency, 2021). 2014'te bu hedefler, 2030 için emisyonlarda %40 azalma, yenilenebilir enerjide %32 pay ve enerji

verimliliğinde %32,5 artış şeklinde güncellenmiştir (European Parliament, 2025, s. 2). 2015'teki Paris Anlaşması ile AB, 2030'a kadar emisyonlarını 1990 seviyelerine göre en az %40 azaltmayı taahhüt etmiştir (Wendler, 2022, s. 72).

2019'da Ursula von der Leyen başkanlığındaki Avrupa Komisyonu, AB'yi 2050'de karbon-nötr kıta yapmayı hedefleyen Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı açıklamıştır; 2030 emisyon azaltım hedefi ise %55'e çıkarılmıştır (European Parliament, 2025, s. 4). Yeşil Mutabakat, enerji, sanayi, ulaştırma ve tarımda kapsamlı dönüşümler içermekte olup bu süreç sosyal, ekonomik ve siyasi tartışmalara yol açmaktadır. Bazı sağ siyasi çevreler, bu politikaların sanayi ve ekonomiye olumsuz etkilerinden endişe duymaktadır. Yeşil Mutabakat'ı destekleyici "*Fit for 55*" paketiyle de ETS'nin kapsamı genişletilmiş, enerji standartları güçlendirilmiş ve Sınırdaki Karbon Düzenlemesi gibi yeni araçlar geliştirilmiştir (European Parliament, 2025, s. 4).

AB, iklim değişikliğiyle mücadelede yasal bağlayıcılığı olan hedefler belirlemiştir. Avrupa İklim Yasası ile 2030'a kadar en az %55 oranında emisyon azaltımı ve 2050'ye kadar karbon nötr olma yasal zorunluluk haline gelmiştir (European Parliament, 2025, s. 4). Yenilenebilir Enerji Direktifi ile üye ülkeler için yenilenebilir enerji üretimi bir zorunluluk olarak düzenlenmiştir (European Hydrogen Observatory, 2024). Ancak, bazı sağ politik aktörler, bu dönüşümlerin enerji güvenliğini riske atabileceğini ve ekonomik dengesizliklere neden olabileceğini savunmaktadır (Lockwood, 2018, s. 722).

AB politikaları çevresel hedeflerin yanı sıra ekonomik dönüşüm ve rekabet gücünü de artırmayı amaçlamaktadır. Yeşil Mutabakat, AB'nin küresel liderliğini pekiştirmeyi ve "yeşil büyüme" modeliyle ekonomik kalkınmayı sürdürmeyi hedeflemektedir (Ataseven, 2023, s. 15). Düzenleyici olarak ETS, Çaba Paylaşım Yönetmeliği ve sektörel standartlar; ekonomik olarak fonlar ve Adil Geçiş Mekanizması; gönüllü olarak ise eko-etiket ve çevre yönetim programları uygulanmaktadır (European Commission, 2025; Ireland & Vergote, 2020, s. 59; Jordan vd., 2013, s. 319).

Tüm üye devletler için bağlayıcı olan bu politikaların uygulanması ülkelerin iç dinamiklerine ve siyasi tercihlerine göre farklılık göstermektedir. Kuzey Avrupa ülkelerinde çevresel sürdürülebilirlik tüm siyasi partilerce sahiplenilirken; Orta ve Doğu Avrupa'da ekonomik kalkınma ve egemenlik kaygıları daha ön plandadır. Ayrıca COVID-19 pandemisi ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi krizler, enerji güvenliği kaygıları ve iklim politikası uygulamasında yeni zorluklar ortaya çıkarmıştır (Kuzemko vd., 2020, s. 4).

3. Sağ Siyaset ve İklim Politikaları: Teorik Çerçeve

İklim değişikliği ve sağ siyaset arasındaki ilişki, karmaşık ve çok boyutlu bir teorik çerçeve içerisinde incelenmeyi gerektirmektedir. Sağ popülizm, milliyetçilik ve iklim şüpheciliği gibi kavramlar, bu ilişkinin anlaşılmasında kilit rol oynamaktadır. Bu kavramlar, sağ siyasi aktörlerin iklim politikalarına yönelik tutumlarını ve AB'nin iklim hedefleriyle nasıl etkileşimde bulunduklarını açıklamada önemli araçlar sunmaktadır.

Sağ siyaset, homojen bir blok olmaktan ziyade, farklı ideolojik eğilimleri içeren geniş bir ölçeği kapsamaktadır. Merkez sağ siyaset genellikle ekonomik liberalizm, serbest piyasa ve bireysel özgürlük ilkelerini benimserken, aşırı sağ görüş milliyetçilik, ulusal egemenlik ve geleneksel değerlere vurgu yapmaktadır (Mudde, 2007, s. 33). İklim politikalarına yaklaşımları da bu ideolojik eğilimler doğrultusunda şekillenmektedir. Bu kavramlar, AB'nin iklim politikalarıyla çeşitli şekillerde etkileşime girmektedir.

Sağ popülizm, genellikle halkın çıkarlarını elitlerin çıkarlarına karşı savunma iddiasıyla ortaya çıkan ve sıklıkla göçmen karşıtlığı, ulusal egemenlik vurgusu gibi temaları içeren bir siyasi ideolojidir (Mudde, 2007, s. 23). Sağ popülist partiler, iklim politikalarını elitlerin dayattığı ve halkın yaşam standartlarını düşüren bir yük olarak görebilmektedirler. Bu partiler, genellikle ekonomik büyüme ve istihdam yaratma gibi önceliklere odaklanarak, iklim politikalarının bu hedeflere engel teşkil ettiğini savunmaktadır (Eatwell & Goodwin, 2018, s. 156).

Sağ siyasetin iklim politikalarına yönelik eleştirilerinden biri ekonomik rekabet kaygıdır. Bu görüş doğrultusunda, emisyon azaltım hedeflerinin ve karbon fiyatlandırma mekanizmalarının, Avrupa sanayisinin küresel rekabet gücünü zayıflatıldığını ve “karbon kaçağına” neden olduğunu iddia etmektedir. Karbon kaçağı, emisyon kısıtlamaları nedeniyle üretimin karbon vergisi gibi uygulamaların daha az düzenlendiği bölgelere kaydırılması anlamına gelmektedir (Carbone vd., 2009, s. 87).

Milliyetçilik, ulusal kimliğin ve çıkarların ön planda tutulmasını savunan bir ideolojidir. Sağ siyaset, AB'nin iklim politikalarını ulusal egemenliğe bir tehdit olarak algılayabilmekte ve ulusal enerji kaynaklarının kullanımını savunarak, AB'nin enerji politikalarına karşı çıkabilmektedir (Billig, 1995, s. 67). Ayrıca, iklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası iş birliğine şüpheyle yaklaşabilmekte ve ulusal çıkarların korunmasını öncelikli hedef olarak belirleyebilmektedir. Bu görüş, AB'nin iklim politikalarını üye ülkelerin enerji politikaları ve ekonomik kalkınma stratejileri üzerindeki özerkliklerini kısıtlayan bir müdahale olarak görmektedir. Örneğin, karbon fiyatlandırma mekanizmaları, enerji verimliliği standartları ve yenilenebilir enerji hedefleri gibi AB düzeyindeki politika araçları, ulusal hükümetlerin hareket alanını daraltmaktadır.

İklim şüpheciliği, iklim değişikliğinin varlığını, insan kaynaklı olduğunu veya etkilerinin abartıldığını iddia eden bir görüştür. Sağ siyaset içerisinde iklim şüpheciliği, bilimsel kanıtları reddetmekten, iklim politikalarının maliyetlerini abartmaya kadar farklı şekillerde kendini gösterebilir (Hornsey vd., 2018, s. 616). Merkez sağ partiler genellikle iklim değişikliğinin varlığını kabul etmekle birlikte, piyasa temelli çözümleri tercih etmekte ve düzenlemelerin ekonomik büyümeyi engellemeyecek şekilde tasarlanması gerektiğini savunmaktadır. Bu partiler, iklim değişikliğiyle mücadelede teknolojik yeniliklerin, karbon vergisi gibi piyasa mekanizmalarının ve özel sektörün rolünü vurgulamaktadır (Carter, 2018, s. 74).

Aşırı sağ partiler ise, iklim değişikliği konusunda daha şüpheli bir tutum sergilemekte ve ulusal egemenliğe vurgu yapmaktadır. Bu partiler, AB'nin iklim politikalarını ulusal egemenliğe bir tehdit olarak görmek ve küresel iklim rejiminin gelişmekte olan ülkelere karşı haksız bir avantaj

sağladığını iddia etmektedir. Ayrıca, iklim politikalarının ekonomik maliyetlerini ve sosyal etkilerini vurgulamaktadır (Forchtner & Kølvrå, 2015, s. 204).

Ayrıca, sağ partiler, iklim politikalarının uluslararası boyutunu da eleştirmektedir. Paris Anlaşması gibi uluslararası iklim anlaşmalarının, ulusal egemenliği zayıflattığını ve küresel yönetim yapılarına gereksiz yetki devri anlamına geldiğini savunmaktadır. Bu partiler, iklim değişikliğiyle mücadelenin ulusal düzeyde, her ülkenin kendi koşullarına ve önceliklerine göre yürütülmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Forchtner & Kølvrå, 2015, s. 205).

Sosyal adalet kaygıları da sağ partilerin söylemlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu partiler, iklim politikalarının, özellikle karbon vergisi gibi önlemlerin, düşük gelirli hanelere orantısız bir yük getirdiğini ve enerji yoksulluğunu artırdığını savunmaktadır. Ayrıca, kömür madenciliği gibi karbon yoğun sektörlerin aşamalı olarak kapatılmasının, belirli bölgelerde işsizliğe ve ekonomik gerilemeye neden olduğunu vurgulamaktadır (Hess & Renner, 2019, s. 423). Bu söylem, iklim adaleti ve/veya çevresel adalet kavramlarıyla da ilişkilendirilebilmektedir. Çevresel adalet ve iklim adaleti kavramları, iklim krizinin farklı toplumsal sınıflar, bölgeler ve ülkeler üzerindeki farklı etkilerine (iklim krizine en az etkide bulunanların krizin etkilerinden en çok zarar görenler olması vb.) işaret etse de sağ partiler, bu kavramları çoğu zaman ya göz ardı etmekte ya da “maliyet adaletsizliğini” seçmen hareketliliği için araçsallaştırmaktadır. Sağ söylemler, özellikle taşra, endüstriyel bölgeler, düşük gelirli seçmenlerde “iklim politikaları eşitsizlik yaratıyor” argümanını öne çıkarmaktadır.

Özetle, sağ siyaset, iklim politikalarının halkın yaşam standartlarını olumsuz etkilediği yönünde bir söylem geliştirerek, kamuoyunu iklim politikalarına karşı bir tutuma sevk edebilmektedir. Milliyetçi sağ partiler, AB’nin iklim politikalarını ulusal egemenliğe bir müdahale olarak algılayarak, bu politikalara karşı direnç gösterebilmekte, iklim şüpheci sağ partiler iklim değişikliğiyle mücadele için gerekli önlemlerin alınmasına engel olarak, AB’nin iklim hedeflerine ulaşmasını zorlaştırabilmektedirler. Bu nedenle, sağ siyasetin yükselişi, AB’nin iklim politikalarının geleceği açısından önemli bir risk oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde sağ siyasetin yükseldiği AB üye ülkeleri olan Fransa, Almaya ve Polonya’nın iklim politikalarına bakış açıları ve AB kararları doğrultusunda geliştirilen politikalara karşı sağ siyasetin tutumları ele alınmaktadır.

3.1. Fransa’da İklim Politikaları ve Sağ Siyaset

Fransa’da sağ siyaset ve iklim politikaları arasındaki ilişki, son yıllarda önemli bir değişim süreci geçirmiştir. Tarihsel olarak çevre politikalarını sol partilerin bir önceliği olarak gören sağ siyaset, son dönemde iklim değişikliğini ulusal bir mesele olarak ele almaya başlamıştır. Bu değişim, AB’nin yeşil politikalarının etkisi, seçmen tabanındaki değişimler ve küresel iklim krizinin artan görünürlüğü ile açıklanabilir.

Fransa'da sağ siyasetin çevre ve iklim konularına yaklaşımı, 1970'lerden günümüze kadar önemli değişimler geçirmiştir. Georges Pompidou döneminde (1969-1974) ilk çevre bakanlığının kurulması, sağ hükümetlerin çevre politikalarına yönelik ilk kurumsal adımı olmuştur (Szarka, 2007, s. 112). Ancak bu dönemde çevre politikaları, ağırlıklı olarak doğal kaynakların korunması ve kirlilik kontrolüne odaklanmış, iklim değişikliği henüz politik gündemde önemli bir yer tutmamıştır.

Jacques Chirac döneminde (1995-2007) ise iklim politikalarına yönelik daha belirgin bir ilgi gözlenmiştir. 2002 yılında Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde yaptığı "Evimiz yanıyor ve biz başka yöne bakıyoruz" konuşması, sağ siyasetin iklim değişikliği konusundaki farkındalığının arttığını göstermiştir (Hecht, 2000, s. 87). Chirac yönetimi altında, 2005 yılında çevresel hakları anayasal düzeye taşıyan Çevre Şartı kabul edilmiştir. Bu belge, Fransa'nın çevre politikalarında önemli bir dönüm noktası olmuştur (Whiteside, 2006, s. 78).

Nicolas Sarkozy döneminde (2007-2012) çevre politikaları daha pragmatik bir yaklaşımla ele alınmıştır. 2007 yılında başlatılan *Grenelle de l'Environnement* girişimi, farklı paydaşları bir araya getirerek çevre politikalarını şekillendirmeyi amaçlamıştır (Szarka, 2007, s. 118). Bu süreç, Fransa'nın karbon emisyonlarını 2050 yılına kadar 1990 seviyelerine göre %75 azaltma hedefini benimseyen "Faktör 4" stratejisini ortaya çıkarmıştır (Ministère de la Transition Ecologique, 2018, s. 142).

Emmanuel Macron döneminde ise (2017-günümüz), merkez sağ siyasi perspektifle iklim politikaları daha merkezi bir konuma gelmiştir. Macron yönetimi, 2050 yılına kadar karbon nötrlüğü hedefini benimsemiş ve bu hedefi 2019 yılında "Enerji ve İklim Yasası" ile yasal çerçeveye oturtmuştur (European Parliament, 2024, s. 2). Ancak bu politikalar, uygulamada çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Özellikle 2018 yılında akaryakıt vergilerindeki artışa tepki olarak ortaya çıkan Sarı Yelekliler (*Gilets Jaunes*) Hareketi, iklim politikalarının sosyal adalet boyutunun ihmal edilmesinin toplumsal muhalefete yol açabileceğini göstermiştir (Yıldız, 2024 s. 2). Sarı Yelekliler Hareketi aynı zamanda, iklim adaleti savunusunun da bir örneği niteliğindedir.

Fransa'da geleneksel sağ partiler, iklim değişikliği konusunda farklı yaklaşımlar sergilemektedir. *Les Républicains* (LR), iklim değişikliğini kabul etmekle birlikte, ekonomik büyüme ve rekabet gücünü korumaya öncelik veren bir yaklaşım benimsemektedir (Hess & Renner, 2019, s. 421). Partinin 2022 cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki adayı Valérie Pécresse, nükleer enerjiyi destekleyen ve yenilenebilir enerji kaynaklarıyla dengeli bir geçiş öngören bir iklim politikası önermiştir (Reuters, 2022).

Diğer yandan, aşırı sağdaki Ulusal Birlik (*Rassemblement National*, RN), iklim değişikliği konusunda daha şüpheci bir tutum sergilemiştir. RN, iklim politikalarını ulusal egemenlik ve ekonomik güvenlik perspektifinden değerlendirmektedir. Parti lideri Marine Le Pen, uluslararası taahhütler konusunda bazı kuşkularını dile getirmiş ve politikaların her ülke tarafından bağımsız olarak geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Hess & Renner, 2019, s. 421). Marine Le Pen, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) raporlarının "alarm verici" olduğunu söylemiş

ancak RN, son yıllarda kaydedilen iklim politikalarındaki kısıtlı ilerlemeyi ortadan kaldırma isteği ve çevreciliği kınamasıyla ön plana çıkmıştır (Le Monde, 2024). Jordan Bardella ise, sağcı bir koalisyonun AB Yeşil Mutabakatı'nı tanımaması için bir fırsat olduğunu, AB'yi 2050 yılına kadar iklim açısından nötr hale getirmeyi amaçlayan bir önlemler paketi olan Yeşil Mutabakat'ın ekonomik büyüme üzerinde bir kısıtlama olduğunu düşünmektedir (Politico, 2025).

Fransa'da sağ siyasetin iklim politikaları bağlamında en belirgin özelliklerinden biri de nükleer enerjiye olan güçlü desteğidir. Fransa, elektrik üretiminin yaklaşık %70'ini nükleer enerjiden sağlayan bir ülke olarak, düşük karbonlu bir enerji sistemi kurmuştur (IEA, 2021, s. 19). Sağ partiler, nükleer enerjiyi hem enerji bağımsızlığının hem de iklim hedeflerine ulaşmanın bir aracı olarak görmektedir (Hecht, 2018, s. 92). Fransa'nın Ekolojik Dönüşümden Sorumlu Bakanı Agnès Pannier-Runacher ise 2024 yılında yaptığı açıklamada, 2009'dan bu yana rüzgâr ve güneş enerjisi kullanımını arttırmada etkili olan bir AB yasasının, nükleer enerjiyi önemli bir temiz enerji biçimi olarak tanıyan bir yasa ile değiştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Brüksel'de düzenlenen AB Konseyi enerji zirvesinde konuşan Fransız bakan, "Fransa, Avrupa Komisyonu'nu nükleer enerjinin rolünü tüm iletişim ve mevzuat önerilerinde yeterince yansıtacak açık bir yol belirlemeye teşvik etmektedir" demiştir (Euronews, 2024).

Avrupa Yeşil Mutabakatı, Fransız sağı tarafından çeşitli eleştirilerle karşılanmıştır. RN, Yeşil Mutabakat'ın Fransız ekonomisine zarar vereceğini ve Fransa'nın enerji bağımsızlığını tehdit edeceğini savunmaktadır. Parti, özellikle AB'nin 2035 yılına kadar içten yanmalı motorlu araçların satışını yasaklama planına karşı çıkmakta ve bu politikanın Fransız otomotiv sektörünü olumsuz etkileyeceğini iddia etmektedir (Lockwood, 2018, s. 713).

RN, Yeşil Mutabakat'ın sosyal etkilerini de eleştirmektedir. Parti, karbon vergisi gibi önlemlerin düşük gelirli hanelere orantısız bir yük getirdiğini ve Sarı Yelekliler protestolarında görüldüğü gibi toplumsal gerilimlere neden olduğunu vurgulamaktadır. Sarı Yelekliler gibi gruplarla halk tepkisi büyüyünce, RN çevre söylemine "ulusal çıkar" temasını eklemiş, iklim politikalarının sosyal adaleti gözetecek şekilde tasarlanması gerektiğini savunmuştur (Boussalis vd., 2021, s. 18).

RN'nin Yeşil Mutabakat'a alternatif önerileri arasında, nükleer enerjiye daha fazla yatırım yapılması, yenilenebilir enerji projelerinin yerel toplulukların onayına tabi olması ve karbon vergisi yerine sınırda karbon vergisi uygulanması yer almaktadır. Parti, nükleer enerjiyi, Fransa'nın enerji bağımsızlığını ve düşük karbonlu elektrik üretimini sağlayan stratejik bir uygulama olarak görmektedir (Hess & Renner, 2019, s. 432).

Görüldüğü gibi RN, iklim değişikliğinin varlığını kabul etmekle birlikte, AB'nin iklim politikalarına eleştirel yaklaşmaktadır. RN'nin iklim söylemi, "yeşil vatanseverlik" kavramı etrafında şekillenmektedir. Parti, çevre koruma ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını ulusal kimliğin ve egemenliğin bir parçası olarak görmektedir. Bu bağlamda, yerel üretim, kısa tedarik zincirleri ve Fransa'nın gıda ve enerji bağımsızlığı gibi konulara vurgu yapmaktadır (Forchtnet & Kølvrå, 2015, s. 208). İklim değişikliğiyle mücadelenin ulusal düzeyde, Fransa'nın kendi koşullarına ve önceliklerine göre yürütülmesi gerektiğini savunmakta olan RN, ayrıca

uluslararası iklim anlaşmalarının, gelişmekte olan ülkelere karşı Fransa'nın ekonomik çıkarlarını zayıflattığını iddia etmektedir (Dormagen, 2024).

3.2. Almanya'da İklim Politikaları ve Sağ Siyaset

Almanya, iklim politikaları konusunda küresel düzeyde öncü ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, ülke içindeki siyasi dinamikler, özellikle sağ siyasi partilerin yaklaşımları, iklim değişikliği politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Almanya, 2000'li yılların başından bu yana uygulamaya koyduğu "Energiewende" (Enerji Dönüşümü) politikası ile fosil yakıtlardan yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş konusunda kararlı adımlar atmıştır. Energiewende, Almanya'nın enerji sistemini yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı, düşük karbonlu bir sisteme dönüştürmeyi amaçlayan bir politikadır. Bu politika, nükleer enerjiden aşamalı olarak çıkılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması ve teşviki ile enerji verimliliğinin artırılması gibi hedefleri içermektedir (Quitrow vd., 2016, s. 163). Almanya, 2022 yılında nükleer enerji santrallerinin tamamını kapatmış ve 2038 yılına kadar ise kömürden tamamen çıkış yapmayı planlamıştır (Meckling ve Nahm, 2019, s. 476).

Federal hükümetin bu politikaları, Alman toplumunun büyük bir kesiminden destek görmekle birlikte, özellikle sağ kanatta yer alan bazı siyasi partiler tarafından eleştirilmektedir. Almanya'daki sağ siyasi oluşumlar arasında Hristiyan Demokrat Birliği (CDU), Hristiyan Sosyal Birliği (CSU), Hür Demokrat Parti (FDP) ve Almanya için Alternatif (AfD) gibi partiler bulunmaktadır. Bu partilerin her biri, iklim değişikliği konusunda farklı yaklaşımlar sergilemektedir.

Almanya'nın geleneksel merkez sağ partisi olan CDU/CSU, eski Başbakan Angela Merkel döneminde iklim değişikliği konusunda nispeten ilerici bir tutum sergilemiştir. Merkel, bilim insanı geçmişi nedeniyle "İklim Şansölyesi" olarak da anılmış ve Almanya'nın iklim hedeflerini desteklemiştir (Schreurs & Tiberghien, 2007, s. 37). Bununla birlikte, parti içinde özellikle ekonomik kaygılar nedeniyle iklim politikalarına daha temkinli yaklaşan gruplar da bulunmaktadır.

CDU/CSU, piyasa odaklı mekanizmaların iklim değişikliğiyle mücadelede daha etkili olacağını savunmaktadır. Karbon fiyatlandırması ve emisyon ticareti gibi ekonomik araçların kullanılmasını desteklemektedir (Wurzel vd., 2016, s. 10). Ayrıca, enerji yoğun endüstrilerin rekabet gücünün korunması ve iş kayıplarının önlenmesi gibi konulara da önem vermektedir.

2021 yılında iktidara gelen Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD), Yeşiller ve FDP'den oluşan koalisyon hükümetinin kurulmasıyla muhalefete geçen CDU/CSU, son dönemde iklim politikalarını desteklemeye devam etmekle birlikte, yüksek enerji fiyatları ve ekonomik zorluklar nedeniyle daha pragmatik bir yaklaşım benimsemiştir. CDU, iklim hedeflerine bağlılığı vurgulamakla birlikte, üretimci politikalar, enerji güvenliği ve ekonomik istikrarın da göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır (Jahn, 2016, s. 176).

FDP, liberal ekonomi politikalarıyla tanınan bir merkez sağ partidir. FDP, iklim değişikliğiyle mücadelede teknolojik inovasyonun ve piyasa mekanizmalarının önemini vurgulamakta, devlet müdahalesine dayalı yaklaşımları eleştirmektedir (Lees, 2018, s. 296). FDP, karbon emisyonlarının azaltılması için sektörel hedefler yerine, ekonomi genelinde bir karbon fiyatlandırma sisteminin daha etkili olacağını savunmaktadır.

Günümüzde koalisyon hükümetinin bir parçası olan FDP, özellikle Ekonomi ve İklim Koruma Bakanlığı'nı yöneten Yeşiller Partisi ile iklim politikaları konusunda sık sık anlaşmazlığa düşmektedir. FDP, iklim hedeflerine ulaşmak için teknoloji açısından tarafsız bir yaklaşımı savunmakta, insan kaynaklı iklim krizinin tanınması ve yenilenebilir enerjinin desteklenmesine ve yaygınlaştırılması sıcak bakmakta, bunun dışında kalan 2045'e kadar net sıfır emisyon hedefine ulaşma, kömürü ve nükleer enerjiyi terk etme, içten yanmalı motorlu araçların kademeli olarak kaldırılması gibi hedeflere karşı çıkmaktadır (Kreft vd., 2025, s. 10).

Almanya için Alternatif (AfD), Almanya'nın en sağda yer alan ana siyasi partisidir. AfD, iklim değişikliği konusunda diğer Alman partilerine kıyasla belirgin şekilde farklı bir tutum sergilemektedir. Parti, iklim değişikliğinin insan kaynaklı olduğu konusundaki bilimsel uzlaşıya şüpheyle yaklaşmakta ve Almanya'nın iklim politikalarını sert bir şekilde eleştirmektedir.

AfD, 2013 yılında Avrupa şüphecisi bir parti olarak başlamış ve güçlü bir anayasa karşıtı grup ile kimlikçi bir ideolojiyi yayan aşırı sağ bir partiye dönüşmüştür. "CO₂ bir kirletici değil, tüm yaşamın vazgeçilmez bir bileşenidir" iklim değişikliği konusundaki resmi görüşleridir (Schaller & Carious, 2019, s. 84). AfD tüm ulusal ve AB iklim eylemlerini reddetmekte, Alman Yenilenebilir Enerji Kaynakları Yasası'nı (EEG) kınamakta ve bunu halktan ve ekonomiden para çekmek ve sübvansiyonları kazanan küçük bir gruba aktarmak için bir araç olarak nitelendirmektedir (Schaller & Carious, 2019, s. 84). Her türlü iklim değişikliği politikasının şiddetle reddedilmesi, onları popülist iklim inkarcılarının önde gelen örnekleri haline getirmektedir. AfD'nin iklim değişikliği konusundaki tutumu, partinin Avrupa şüphecisi ve milliyetçi duruşuyla uyumludur. Parti, iklim politikalarını ulusal egemenliğe ve ekonomik özgürlüğe bir tehdit olarak görmek ve çevre koruma gerekçesiyle dayatılan kısıtlamalara karşı çıkmaktadır (Forchtnet & Kølvrå, 2015, s. 204).

AfD, iklim politikalarının ekonomik maliyetlerini ve sosyal etkilerini vurgulamaktadır. Parti, Almanya'nın iddialı iklim hedeflerinin, enerji fiyatlarını artırdığını, sanayi rekabet gücünü zayıflatıldığını ve düşük gelirli hanelere orantısız bir yük getirdiğini savunmaktadır. AfD, özellikle Energiewende (enerji dönüşümü) politikasını eleştirmekte ve bu politikanın ekonomik açıdan sürdürülemez olduğunu iddia etmektedir (Lockwood, 2018, s. 714).

Sağ siyasi partilerin Almanya'nın iklim politikalarına etkisi, bu partilerin iktidarda olup olmadıklarına ve kamuoyu desteğine bağlı olarak değişmektedir. CDU/CSU gibi geleneksel merkez sağ partiler, iklim değişikliğiyle mücadeleyi desteklemekle birlikte, ekonomik kaygıları da göz önünde bulundurmaktadır. Bu partiler, genellikle piyasa odaklı çözümleri ve teknolojik yenilikçiliği vurgulamaktadır (Carbon Brief, 2025). CDU ve CSU, Energiewende'nin hedeflerini genel olarak desteklemekle birlikte, enerji dönüşümünün ekonomik maliyetlerini ve sanayi

rekabet gücü üzerindeki etkilerini vurgulamakta ve dönüşümün daha yavaş ve kontrollü bir şekilde gerçekleştirilmesini savunmaktadır (Hess & Renner, 2019, s. 423).

FDP gibi liberal partiler ise devlet müdahalesine dayalı iklim politikalarına şüpheyle yaklaşmakta ve özel sektörün çözüm üretme kapasitesine güvenmektedir. FDP'nin koalisyon hükümetindeki varlığı, iklim politikalarının belirlenmesinde denge unsuru olup, bazı radikal önerilerin yumuşatılmasına neden olmaktadır. Nitekim seçim kampanyalarında, Avrupa iklim hedeflerine güvenli ve mümkün olduğunca düşük maliyetli bir şekilde ulaşmak istediklerini belirtmişlerdir (Carbon Brief, 2025).

AfD gibi aşırı sağ partilerin iklim politikalarına doğrudan etkisi sınırlı olmakla birlikte, bu partiler iklim değişikliği konusundaki toplumsal söylemi etkilemekte ve bazı kesimlerde iklim politikalarına karşı direnç oluşturmaktadır. AfD'nin artan seçmen desteği, diğer sağ partileri daha temkinli iklim politikaları benimsemeye itebilmektedir.

Almanya'daki sağ siyasi partilerin iklim politikalarına yaklaşımında ekonomik kaygılar da önemli rol oynamaktadır. Enerji yoğun endüstrilerin korunması, iş kayıplarının önlenmesi ve enerji fiyatlarının kontrolü gibi konular, bu partilerin gündeminde önemli yer tutmaktadır (Heyen vd., 2017, s. 328). Özellikle Rusya-Ukrayna savaşı sonrası yaşanan enerji krizi, Almanya'daki sağ partilerin enerji güvenliği ve ekonomik istikrar konularına daha fazla odaklanmasına neden olmuş, bu durumun, iklim politikalarının belirlenmesinde pragmatik bir yaklaşımın benimsenmesine ve bazı durumlarda iklim hedeflerinin ertelenmesine yol açtığı görülmüştür. Alman sağının iklim politikalarına yaklaşımında partilerin bakış açılarında önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. AfD gibi aşırı sağ partiler, iklim değişikliğinin varlığını sorgulamakta ve iklim politikalarına sert bir şekilde karşı çıkmaktadır. Merkez sağ partiler ise, iklim değişikliğiyle mücadelenin gerekliliğini kabul etmekle birlikte, ekonomik kaygıları ve sosyal etkileri daha fazla vurgulamaktadır.

3.3. Polonya'da İklim Politikaları ve Sağ Siyaset

Polonya, AB üyeliği sürecinde ve sonrasında iklim politikaları konusunda karmaşık bir tutum sergilemiştir. Özellikle sağ siyasetin yükselişe geçtiği 2015 yılından itibaren Hukuk ve Adalet Partisi'nin (PiS) iktidara gelmesiyle birlikte, ülkenin iklim değişikliğine yönelik politikalarında önemli değişimler yaşanmıştır. Kömür endüstrisine bağımlılık, enerji güvenliği kaygıları ve ekonomik kalkınma öncelikleri, Polonya'nın iklim politikalarını şekillendiren temel faktörler olmuştur (Marcinkiewicz & Tosun, 2015, s. 189).

Polonya'nın siyasi tarihinde, özellikle post-komünist dönemde, sağ partilerin önemli bir ağırlığı olmuştur. 1989'daki demokratik geçişten sonra, Polonya siyaseti sağ ve sol kanatlar arasında dalgalanmalar göstermiştir. Ancak, 2005'te PiS'in iktidara gelmesi ve özellikle 2015 sonrası güçlenerek merkezileşmesi, Polonya'nın siyasetinde belirgin bir şekilde sağa kayışı işaret etmiştir

(Benedikter & Karolewski, 2016, s. 1). Bu dönemde milliyetçilik, gelenekselcilik ve AB'ye karşı şüpheci tutumlar Polonya siyasetinde öne çıkmıştır.

Polonya, komünizm sonrası dönemde serbest piyasa ekonomisine geçiş yaparken, enerji sektörü büyük ölçüde kömüre bağımlı kalmış ve bu durum iklim politikalarını şekillendiren en önemli faktörlerden biri olmuştur. Ülkenin elektrik üretimi büyük oranda kömürden sağlanmakta olup, kömür madenciliği sektörü hem ekonomik hem de siyasi açıdan önemli bir role sahiptir (Marcinkiewicz & Tosun, 2015, s. 188). Elektrik üretiminin sadece %17,6'sını ise yenilenebilir kaynaklardan sağlamaktadır (ITA, 2025).

2015 yılında iktidara gelip sekiz yıl boyunca iktidarda kalan sağ popülist PiS, iklim politikaları konusunda temkinli bir yaklaşım benimsemiştir. PiS hükümeti, AB'nin iklim politikasından 'çıkılmasını' ve 2020 Stratejisinin yeniden müzakere edilmesini önermiş, aynı zamanda AB'nin 2030 ve 2050 dekarbonizasyon planlarını engellemeye çalışmış, ancak başarısız olmuştur (Szulecki vd., 2024, s. 191). Polonya, AB'nin 2050 yılına kadar karbon-nötr olma hedefine karşı çıkan tek AB üyesi olmuş, enerjide dışa bağımlılık yaratacağı gerekçesiyle 2050 hedefine bağlanmayı reddetmiştir (Siddi & Kustova, 2021, s. 9).

Polonya'nın AB iklim politikalarına direnci, ulusal egemenlik söylemi ile sosyal ve ekonomik gerekçeler etrafında şekillenmekte, PiS hükümetinin yaklaşımı ise bilimsel konsensüsten çok ekonomik pragmatizme dayanmaktadır. Parti liderleri, iklim değişikliğinin varlığını tamamen reddetmemekle birlikte, sorunun ciddiyetini göreceli olarak azımsamış ve çözüm önerilerinde ulusal çıkarları ön planda tutmuştur. Örneğin, PiS Milletvekili Anna Paluch 2020 yılında yaptığı bir konuşmada, sera gazı emisyonlarının yeşil alanlarla dengelenebileceğini, dönemin iklim politikaları yetkilisi Pawel Salek ise kömürün iklimin korunmasıyla çelişmediğini ve yeni kömür teknolojilerine yatırım yapılması gerektiğini belirtmiştir (Biedenkopf, 2021, s. 396). PiS hükümeti, iklim değişikliğiyle mücadeleyi desteklemekle birlikte, bu mücadelenin Polonya'nın ekonomik çıkarlarına zarar vermemesi gerektiğini savunmuş; önceliği kömür endüstrisinin korunması ve enerji bağımsızlığına vermiştir. AB'nin karbon azaltım hedeflerini, ülke egemenliğine müdahale olarak değerlendirmiştir.

Enerji güvenliği, sağ siyasette merkezi bir rol oynamaktadır. Rusya'ya bağımlılıktan duyulan endişe, yerli kömür kullanımını stratejik bir tercihe dönüştürmüştür. Ancak bu durum, Polonya'nın iklim hedeflerine ulaşmasını zorlaştırmakta ve AB ile gerilim yaratmaktadır. PiS hükümeti, enerji dönüşümünde kömür endüstrisini koruma ile AB'nin temiz enerji hedeflerine uyum sağlama ikilemi yaşamaktadır. Bu bağlamda, dönüşümün sosyal ve ekonomik maliyetlerinin adil dağılımını öngören "adil geçiş" politikasını benimsemiştir (Brauers & Oei, 2020, s. 8). Kömür bağımlı bölgelerin yeşil ekonomiye geçişini destekleyen AB'nin Adil Geçiş Fonu'ndan Polonya en yüksek payı alan ülkelerden biri olmuş, bu fon kömür bölgelerinin dönüşümünde önemli bir rol üstlenmiştir (World Bank, 2021). Hükümet, fonlarla alternatif ekonomik faaliyetleri desteklemeyi ve işsizliği önlemeyi hedeflemektedir. Ancak kömür madenciliğinin bazı bölgelerde ekonomik ve sosyal yaşamın temeli olması, geçiş sürecinde önemli bir siyasi zorluk yaratmaktadır (Brodny & Tutak, 2022, s. 2).

Polonya, 2020'de "Enerji Politikası 2040" (PEP2040) strateji belgesini yayınlamıştır. Bu belge, yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmayı ve nükleer enerji geliştirmeyi hedeflemektedir. Ancak, stratejide 2030 yılı için maksimum %56'lık paya sahip olması öngörülerek kömürün enerji üretiminde önemli bir rol oynamaya devam edeceği de belirtilmektedir (IEA, 2022).

2023 parlamento seçimlerinde PiS'in iktidarı kaybetmesi ve Donald Tusk liderliğindeki koalisyon hükümetinin kurulması, Polonya'nın iklim politikalarında potansiyel bir değişim sinyali vermiştir. Tusk hükümeti, AB ile ilişkileri iyileştirmeyi ve iklim politikalarında daha uyumlu bir yaklaşım benimsemeyi vaat etmiştir (The Guardian, 2023). Yeni hükümet, yenilenebilir enerji projelerindeki bürokratik engelleri kaldırmayı ve enerji dönüşümünü hızlandırmayı planlamaktadır. Ancak, kömür madenciliğine bağımlı bölgelerdeki sosyoekonomik gerçeklikler, bu dönüşümün kademeli olarak gerçekleştirilmesini gerektirmektedir (Szulecka & Szulecki, 2022, s. 1230).

Almanya'dan farklı olarak, PiS iklim şüphecililiği yerine, milliyetçi bir çevre söylemi geliştirmiştir. Bu söylemde, Polonya'nın doğal güzellikleri ve kaynakları, ulusal kimliğin önemli bir parçası olarak sunulmaktadır. Aynı zamanda, enerji güvenliği, ulusal ve ekonomik bağımsızlık, kömür sektöründe çalışanların iş güvencelerinin sağlanması gibi pek çok faktör Polonya'nın iklim politikalarını şekillendirmiştir.

Tablo 1. Ülke Bazlı Sağ Parti Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi: Fransa, Almanya ve Polonya

Ülke	Sağ Parti(ler)	İklim Politikası Söylemi	Parti Manifestosu/Uygulama	Temel Şüphecilik Eksenleri
Fransa	Rassemblement National (RN), Les Républicains (LR)	Ulusal egemenlik, nükleer enerji vurgusu, AB eleştirisi	Nükleer enerjiyi temel enerji aracı olarak savunur; sosyal adalet çerçevesinde karbon vergisine karşı çıkar.	Ekonomik maliyetler, ulusal bağımsızlık, toplumsal tepki (ör. Sarı Yelekliler)
Almanya	CDU/CSU, AfD, FDP	CDU/CSU'da kısmi ve piyasa temelli destek; AfD'de açık inkâr ve milliyetçi karşıtlık	AfD iklim değişikliğini reddetmektedir; CDU/CSU iş dünyasını gözeterek kademeli geçiş savunur.	Sanayi rekabetçiliği, enerji fiyatları, bilimsel uzlaşıya karşı çıkış
Polonya	Hukuk ve Adalet Partisi (PiS)	Kömür bağımlılığı, enerji güvenliği ve milliyetçi söylem	Kömür sektörünün korunması için iklim hedeflerine direnir; yeşil dönüşümde "adil geçiş" vurgusu yapar.	Ulusal egemenlik, ekonomik bağımsızlık, bölgesel istihdam

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1'de de görüldüğü gibi, her üç ülkede de sağ partiler iklim politikalarına ekonomik maliyet ve egemenlik açılarından eleştirel yaklaşmaktadır. AB'nin iklim politikaları "ulusal çıkar" gerekçesiyle sorgulanmakta, toplumsal meşruiyet ekonomik kaygılar üzerinden temellendirilmektedir. Aynı zamanda, Fransa'nın sağ partilerinde nükleer enerji bir çıkış yolu olarak savunulurken, Almanya'da AfD bilimsel uzlaşıya ve AB politikalarına kökten karşı çıkmaktadır. Polonya ise kömüre bağımlılığın sosyoekonomik önemi nedeniyle AB politikalarına direnmektedir. İklim

adaleti ve çevresel adaletin sağlanmamasından, AB iklim politikalarında eşitsiz yaklaşımların olduğu görüşünden hareketle seçmenlerin, “ekonomik yük”, “enerji güvenliği”, “ulusal egemenlik” gibi vurgulara duyarlı hale geldiği görülmektedir. Bu nedenle, her üç ülkede de sağ partilerin ülkenin ekonomik ve sosyal çıkarlarını benimsiyor gibi görünmelerinin temel nedeni seçmen hareketliliğini kendilerine doğru yönlendirme isteği olup, özellikle Fransa’da seçmen tepkilerinin, Ulusal Birlik Partisi’nin iklim politikalarına karşı tutumunda oldukça belirleyici olduğu söylenebilir.

AB iklim politikalarının uygulaması, gelir, coğrafya ve meslek grubuna göre eşitsiz etkilere yol açabilmektedir. Kırsal-kentsel gelir farkı, bölgesel işsizlik riski ve sektör bağımlılığı, ulusal/yerel kimliğin ve ekonomik gücün kaybı korkusu, göç ve toplumsal aidiyet kaygısı gibi nedenlerle seçmenlerin iklim politikalarına direnç gösterebildiğini, sağ partilerin ise bu duyarlılıklardan yola çıkarak politika ve söylemlerini belirlediklerini söylemek mümkündür.

4. Sonuç

Avrupa Birliği, iklim değişikliğiyle mücadelede küresel düzeyde öncü bir aktör olma iddiasını, Avrupa Yeşil Mutabakatı, “Fit for 55” paketi ve karbon nötr hedefleri gibi kapsamlı stratejik belgelerle güçlendirmiştir. Ancak bu iddialı politikaların başarıya ulaşması, yalnızca teknik yeterlilik, ekonomik kaynak ya da kurumsal kapasite ile sınırlı olmayıp aynı zamanda, siyasal irade ve ideolojik uzlaşma düzeyi gibi unsurlara da dayanmaktadır. Bu bağlamda sağ siyasetin Avrupa iklim politikalarına yaklaşımı, meselenin politik yönünü açığa çıkaran önemli bir değişken olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan Fransa, Almanya ve Polonya örnekleri, AB’nin iklim politikalarının uygulanmasında sağ siyasetin oynadığı rolün çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Fransa’da Ulusal Birlik gibi aşırı sağ partiler, iklim krizini inkâr etmemekle birlikte AB’nin iklim politikalarını ekonomik bağımsızlığa ve ulusal egemenliğe bir tehdit olarak çerçevelemekte, sosyal adalet kaygılarını öne sürerek seçmen desteği sağlamaktadır. Almanyada merkez sağ CDU/CSU, iklim politikalarına daha ölçülü ve piyasa dostu bir yaklaşımla destek verirken, AfD gibi aşırı sağ aktörler iklim değişikliğiyle mücadeleyi açıkça reddetmekte ve bu politikaları elitist, dış kaynaklı ve halk düşmanı olarak sunmaktadır. Polonyada ise sağ popülist PiS, kömür temelli enerji bağımlılığı ve milliyetçi ekonomi politikaları doğrultusunda, AB’nin iklim politikalarına direniş göstermekte; iklim meselesini ulusal egemenlik, enerji güvenliği ve ekonomik bağımsızlık çerçevesinde ele almaktadır.

Bu örnekler, sağ siyasetin iklim politikalarına yönelik tutumlarının tek tip ve homojen olmadığını, farklı tarihsel, ekonomik ve kültürel bağlamlara göre şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ancak ortak olan yön, sağ partilerin, iklim değişikliğiyle mücadelede toplumsal maliyetin dağılımını, ulusal çıkarları ve kimlik politikalarını ön plana çıkarması ve bu yolla iklim politikalarının toplumsal meşruiyetini ve uygulanabilirliğini doğrudan etkilemeleridir. Bu durum, iklim değişikliğiyle mücadelenin sadece çevresel ya da teknik bir mesele değil, aynı zamanda derin

bir siyasal ve toplumsal mücadele alanı olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. AB'nin iklim politikalarının başarısı, sağ siyasetin yükselişiyle oluşan yeni politik gerçekliğe göz yumarak değil, bu aktörlerle diyalog kurarak, toplumsal adalet ilkelerini gözeterek ve iklim krizini demokratikleşme süreciyle birlikte ele alarak mümkün olabilir.

Bu bağlamda üç temel sonuca ulaşılabilmektedir. Bunlardan birincisi, sağ siyasetin iklim değişikliğiyle mücadeleye tamamen karşı olmadığı, ancak bu mücadelenin nasıl yürütüleceği, kimler tarafından yürütüleceği ve maliyetinin kimler tarafından karşılanacağı sorularında ciddi ayrışmaların mevcut olduğudur. İkincisi, AB'nin iklim politikalarının başarısı, sadece teknik araçların değil, aynı zamanda toplumsal uzlaşma mekanizmalarının da etkinliğine bağlıdır. Üçüncüsü ise, iklim politikalarının meşruiyetinin, yerel düzeyde yurttaşların yaşam koşullarına duyarlı, adil ve kapsayıcı politikalarla desteklendiği ölçüde güçlenecek olmasıdır.

Sonuç olarak, iklim politikalarının başarısı için siyasi yelpazenin her kanadını kapsayan, çoğulcu ve müzakereci bir yaklaşım geliştirilmelidir. Sağ siyasetin itirazlarını dışlamak yerine anlamaya çalışmak, bu itirazların arkasındaki toplumsal kaygıları dikkate almak ve iklim adaletini merkeze alan bir ortak zemin oluşturmak, hem AB'nin iklim hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıracak hem de demokratik meşruiyeti güçlendirecektir. Benzer şekilde, sağ siyasetin iklim değişikliğine yaklaşımında, ekonomik çıkarlar ve ulusal kimlik konularının ötesine geçerek bilimsel gerçekleri ve küresel sorumlulukları da dikkate alması, bu ülkelerin iklim hedeflerine ulaşmasında ve ekonomik refahını sürdürmesinde etkili olacaktır. İklim krizinin, ideolojiler üstü bir sorun olduğu, aynı zamanda, çözümlerinin siyasi irade ve toplumsal mutabakat gerektiren, aynı zamanda iklim adaleti, çevresel adalet kavramlarının uygulanmasıyla sürdürülebilirlik kazanacağı derin bir dönüşüm süreci olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Ataseven, Y. (2023) Evaluation of the Possible Effects of the European Green Deal Process on Agricultural Policies in Türkiye. *Journal of Agricultural Sciences (Tarım Bilimleri Dergisi)* 29(1), 13-25.
- Benedikter, R. & Karolewski, I. P. (2016) Poland's Conservative Turn of 2015: Where Are Its Real Origins? https://www.cife.eu/Ressources/FCK/files/publications/policy%20paper/CIFE_PP35_Polands_conservative_turn_of_2015_Karolewski_Benedikter_2016.pdf (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Biedenkopf, K. (2021) Polish Climate Policy Narratives: Uniqueness, Alternative Pathways, and Nascent Polarisation. *Politics and Governance* 9(3), 391-400.
- Billig, M. (1995) *Banal Nationalism*. London: SAGE Publications.
- Brauers, H. & Oei, P. (2020) The Political Economy of Coal in Poland: Drivers and Barriers for a Shift Away from Fossil Fuels. *Energy Policy* 144, 1-12.
- Brodny, J. & Tutak, M. (2022) Challenges of the Polish Coal Mining Industry on Its Way to Innovative and Sustainable Development. *Journal of Cleaner Production* 375, 1-23.
- Carbon Brief (2025) Germany Election 2025: What the Manifestos Say on Energy and Climate Change. <https://www.carbonbrief.org/germany-election-2025-what-the-manifestos-say-on-energy-and-climate-change/> (Erişim Tarihi: 04.04.2025).

- Carbone, J. C. vd. (2009) The Case for International Emission Trade in the Absence of Cooperative Climate Policy. *Journal of Environmental Economics and Management* 58, 266–280.
- Carter, N. (2018) *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dormagen, J. Y. (2024) When the Ecological Divide Becomes Impossible to Ignore: Why Transition Policies Will Increasingly Shape European Political Systems. <https://geopolitique.eu/en/articles/when-the-ecological-divide-becomes-impossible-to-ignore-why-transition-policies-will-increasingly-shape-european-political-systems/> (Erişim Tarihi: 03.04.2025).
- Eatwell, R. & Goodwin, M. (2018) *National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy*. London: Pelican Books.
- European Council (2025) European Green Deal. February 21. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/european-green-deal/> (Erişim Tarihi: 25.03.2025).
- European Commission (2019) The European Green Deal. Brussels 11.12.2019 COM (2019) 640 final. https://www.consilium.europa.eu/media/47573/st_15051_2019_init_en.pdf (Erişim Tarihi: 27.03.2025).
- European Commission (2025) What Is the Innovation Fund?. https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-funding-climate-action/innovation-fund/what-innovation-fund_en#more-information (Erişim Tarihi: 2.04.2025).
- European Hydrogen Observatory (2024) Renewable Energy Directive. <https://observatory.clean-hydrogen.europa.eu/eu-policy/renewable-energy-directive> (Erişim Tarihi: 28.03.2025).
- European Parliament (2024) France's Climate Action Strategy. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/767181/EPRS_BRI\(2024\)767181_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/767181/EPRS_BRI(2024)767181_EN.pdf) (Erişim Tarihi 3.04.2025)
- European Parliament (2025) Combating Climate Change: Fact Sheets on the European Union. https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/en/FTU_2.5.2.pdf (Erişim Tarihi: 25.03.2025).
- Euronews (2024) France Demands Nuclear-Friendly Replacement for Renewable Energy Directive. December 17. <https://www.euronews.com/my-europe/2024/12/17/france-demands-nuclear-friendly-replacement-for-renewable-energy-directive> (Erişim Tarihi 22.03.2025).
- Evans, S. vd. (2020) Border Carbon Adjustments and Industrial Competitiveness in a European Green Deal. *Climate Policy* 21(3), 307–317.
- Forchtner, B. & Kølvrå, C. (2015) The Nature of Nationalism: Populist Radical Right Parties on Countryside and Climate. *Nature & Culture* 10(2), 199–224.
- Hecht, G. (2018) *The Radiance of France: Nuclear Power and National Identity after World War II*. Cambridge: MIT Press.
- Hess, D. J. & Renner, M. (2019) Conservative Political Parties and Energy Transitions in Europe: Opposition to Climate Mitigation Policies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 104, 419–428.
- Heyen, D. A. vd. (2020) Out of the Comfort Zone! Governing the Exnovation of Unsustainable Technologies and Practices. *Gaia* 29(2), 86–92.
- Hornsey, M. J. vd. (2018) Relationships Among Conspiratorial Beliefs, Conservatism and Climate Scepticism Across Nations. *Nature Climate Change* 8(7), 614–620.
- Ierland, T. V. and Vergote, S. (2020) How Economic Analysis Shaped EU 2020 and 2030 Target Setting. J. Delbeke & P. Vis (der.), *Towards a Climate Neutral Europe: Curbing and Trend* (46–65). New York: Routledge.
- IEA (2021) France 2021: Energy Policy Review. *International Policy Agency* <https://iea.blob.core.windows.net/assets/7b3b4b9d-6db3-4dcf-a0a5-a9993d7dd1d6/France2021.pdf> (Erişim Tarihi: 03.04.2025).

- IEA (2022) Energy Policy of Poland until 2040 (PEP2040). *International Policy Agency* <https://www.iea.org/policies/12882-energy-policy-of-poland-until-2040-pep2040> (Erişim Tarihi: 07.04.2025).
- ITA (2025) Renewable Energy – Poland. International Trade Administration, <https://www.trade.gov/energy-resource-guide-poland-renewable-energy?anchor=content-node-t7-field-lp-region-2-1> (Erişim Tarihi 04.04.2025).
- Jahn, D. (2016) *The Politics of Environmental Performance: Institutions and Preferences in Industrialized Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jordan, A. vd. (2013) Governing with Multiple Policy Instruments? A. Jordan & C. Adelle (der.), *Environmental Policy in the EU: Actors, Institutions and Processes* (309-325). New York: Routledge.
- Kreft, H. vd. (2025) German Elections: Implications for German Politics, Climate Policy, Foreign Policy, and Germany's Relations with the EU and Turkey. İstanbul: Sabancı University Istanbul Policy Center <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20250.319.16031926.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Kuzemko C. vd. (2020) Covid-19 and the Politics of Sustainable Energy Transitions. *Energy Research & Social Science* 68, 1-7.
- Le Monde (2024) The Rassemblement National and Environmentalism Are Incompatible. https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2024/06/28/the-rassemblement-national-and-environmentalism-are-incompatible_6676081_23.html (Erişim Tarihi: 22.03.2025).
- Lees, C. (2018). The 'Alternative for Germany': The Rise of Right-Wing Populism at the Heart of Europe. *Politics* 38(3), 295-310.
- Lockwood, M. (2018). Right-Wing Populism and the Climate Change Agenda: Exploring the Linkages. *Environmental Politics* 27(4), 712-732.
- Marcinkiewicz, K., & Tosun, J. (2015) Contesting Climate Change: Mapping the Political Debate in Poland. *East European Politics* 31(2), 187-207.
- Meckling, J. & Nahm, J. (2019) The Politics of Technology Bans: Industrial Policy Competition and Green Goals for the Auto Industry. *Energy Policy* 126, 470-479.
- Ministère De La Transition Ecologique (2018) National Low Carbon Strategy Project: The Ecological and Inclusive Transition Towards Carbon Neutrality. <https://www.ecologie.gouv.fr/sites/default/files/documents/Projet%20SNBC%20EN.pdf> (Erişim Tarihi: 2.04.2025)
- Mudde, C. (2007) *Populist Radical Right Parties in Europe*. New York: Cambridge University Press.
- Oberthür, S. Pallemarts, M. (2010) *The New Climate Policies of the European Union: Internal Legislation and Climate Diplomacy*. Brussels: VUB Press.
- Oswald, M. T. vd. (2021) Strategic Clustering in Right-Wing Populism? 'Green Policies' in Germany and France. *Z Vgl Polit Wiss* 15, 185-205.
- Politico (2025) Let's Kill the Green Deal Together, Far-Right Leader Urges EU's Conservatives. <https://www.politico.eu/article/lets-kill-eu-green-deal-together-france-far-right-leader-tells-center-right-jordan-bardella/>. (Erişim Tarihi 22.03.2025).
- Reuters (2022) French Conservative Candidate Pécresse's Policy Proposals. January 10. <https://www.reuters.com/world/europe/french-conservative-candidate-pecresses-policy-proposals-2022-01-10/> (Erişim Tarihi: 03.04.2025).
- Schaller, S. & Carius, A. (2019). *Convenient Truths: Mapping Climate Agendas of Right-Wing Populist Parties in Europe*. Berlin: Adelphi Consult GmbH.
- Schreurs, M. A. & Tiberghien, Y. (2007) Multi-level Reinforcement: Explaining European Union Leadership in Climate Change Mitigation. *Global Environmental Politics* 7(4), 19-46.

- Siddi, M. (2020) *The European Green Deal: Assessing its Current State and Future Implementation*. Helsinki: FIIA Working Paper: 114.
- Siddi, M. & Kustova, I. (2021) From a Liberal to a Strategic Actor: The Evolution of the EU's Approach to International Energy Governance. *Journal of European Public Policy* 28(7), 1-19.
- Szarka, J. (2007) *Wind Power in Europe: Politics, Business and Society*. New York: Palgrave Macmillan.
- Szulecka, J. & Szulecki, K. (2022) Between Domestic Politics and Ecological Crises: (De)legitimization of Polish Environmentalism. *Environmental Politics* 31(7), 1214-1243.
- Szulecki, K. vd. (2024) Climate Obstruction in Poland: A Governmental-Industrial Complex. R. J. Brulle, J. T. Roberts & M. C. Spencer (der.), *Climate Obstruction across Europe* (186-213). New York: Oxford University Press.
- The Guardian (2023) Poland's Climate-Friendly Coalition Warned of Obstacles to Emissions Goals. October 24. <https://www.theguardian.com/world/2023/oct/24/poland-climate-friendly-coalition-obstacles-emissions-goals> (Erişim Tarihi: 08.04.2025)
- Quitow, L. vd. (2016) The German *Energiewende* - What's Happening: Introducing the Special Issue. *Utilities Policy* 41, 163-171.
- Wendler, F. (2022) *Framing Climate Change in the EU and US After the Paris Agreement*. Cham: Springer Nature.
- Whiteside, K. H. (2006) *Precautionary Politics: Principle and Practice in Confronting Environmental Risk*. Cambridge: MIT Press.
- World Bank (2021) World Bank and the European Commission to Support Poland to Transition Out of Coal. January 27. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2021/01/27/world-bank-and-european-commission-to-support-poland-to-transition-out-of-coal> (Erişim Tarihi: 08.04.2025).
- Wurzel, R. K. W. vd. (2016). Introduction: European Union Climate Leadership. R. K. W. Wurzel, J. Connelly, & D. Liefferink (der.), *The European Union in International Climate Change Politics: Still Taking a Lead?* (3-19). London: Routledge.
- Yıldız, A. (2024) From Streets to Policies: The Impact of Yellow Vests Movement on French Public Policy. *SSRN Electronic Journal*, 1-22.

Climate Policies of the European Union and Right-Wing Politics: The Cases of France, Germany and Poland

Aygül AKKUŞ^{*}

This article explores the intricate relationship between the European Union's (EU) climate policies and the ideological perspectives of right-wing politics, particularly focusing on the internal contradictions and political obstacles that arise within the framework of contemporary European climate action. While the EU has positioned itself as a global leader in environmental governance and sustainable development, right-wing political movements -especially those aligned with nationalist, populist, and conservative agendas- have increasingly voiced opposition to certain elements of the EU's climate agenda. This paper critically evaluates how right-wing parties conceptualize and engage with climate change, sustainability, and ecological transition, examining the implications of their ideological stance for the EU's long-term climate objectives.

On the other hand, this article analyses the complex interplay between European Union (EU) climate policies and right-wing politics, focusing on France, Germany and Poland. The article explores how right-wing political parties in these countries respond to and influence EU climate initiatives and analyses approaches ranging from qualified support to outright denial. The research delves into the factors shaping these responses, including economic concerns, energy security considerations, national sovereignty debates, and social justice arguments. It distinguishes between the positions of traditional conservative parties and the more skeptical stances often adopted by far-right movements.

The main objective of this study is to analyze how right-wing political ideologies in Europe intersect with the EU's climate policies, with a particular focus on the tensions and conflicts between nationalist agendas and transnational environmental governance. The scope of the article includes both the historical trajectory and current state of EU climate policies, as well as a critical discourse analysis of the narratives, positions, and policy responses of selected European right-wing parties. The article interrogates the limits of political consensus on climate action within the EU and emphasizes the growing influence of identity politics and Euroscepticism on climate-related decision-making processes.

* Asst. Prof. Dr., Cappadocia University, aygul.akkus@kapadokya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0748-8128.

The study adopts a qualitative research approach grounded in critical discourse analysis and political ecology. It draws on a review of key EU policy documents (e.g., the European Green Deal, Fit for 55 package), public speeches and party manifestos of right-wing political actors, and secondary literature in the fields of political science, environmental sociology, and international relations. Through a comparative political analysis, the paper identifies patterns of resistance, denial, and selective engagement among right-wing parties and situates these within broader debates about sovereignty, security, and neoliberal economic structures.

A key distinction is drawn between traditional conservative/center-right parties and far-right positions. The former may acknowledge climate change while advocating market-based solutions and minimal regulatory interventions. The latter often exhibit greater skepticism or denial, emphasizing national interests over global climate agreements.

Economic concerns, sovereignty issues, and identity politics heavily influence right-wing climate discourse. Arguments often revolve around potential job losses, increased energy costs, and threats to national industries associated with stringent climate policies.

The analysis reveals several central themes:

1. **Climate Denial and Populist Narratives:** Right-wing parties often challenge the scientific consensus on climate change or frame environmentalism as a threat to national sovereignty and economic freedom. Populist rhetoric typically positions climate policies as elite-driven projects that neglect the interests of ordinary citizens, especially rural and working-class populations.
2. **Opposition to Green Transition and Energy Policies:** Many right-wing parties resist the EU's green energy targets and climate neutrality goals, arguing that they impose unfair economic burdens on industries, consumers, and national economies. The article identifies specific instances where right-wing governments or influential parties have slowed down or obstructed national climate action plans in the name of protecting domestic interests.
3. **Euroscepticism and Policy Fragmentation:** Eurosceptic right-wing actors oppose the supranational nature of EU climate governance, advocating instead for a return to national environmental regulation. This results in policy fragmentation and weakens the EU's collective bargaining power in international climate negotiations.
4. **Instrumental Environmentalism:** In some cases, right-wing parties co-opt environmental themes for strategic purposes, such as advocating for "green nationalism," securitizing environmental risks (e.g., migration due to climate change), or promoting energy independence as a form of national resilience. However, these approaches often lack systemic understanding of ecological crises and do not support structural transformations in production and consumption systems.

5. Impacts on Democratic and Ecological Futures: The rise of illiberal democracies and authoritarian tendencies within right-wing politics poses a significant threat to both democratic institutions and ecological integrity. The weakening of participatory governance and environmental regulation under right-wing regimes undermines the EU's capacity to respond effectively to the climate crisis.

Right-wing parties in France, Germany, and Poland share common themes in their approach to climate policies, including economic pragmatism and sovereignty concerns. France's RN champions "green patriotism," prioritizing national interests, while Germany's AfD outright rejects climate science. Poland's former PiS government emphasized energy security and coal industry protection.

Historical contexts and economic structures shape these positions. France, with its nuclear focus, seeks EU recognition of nuclear energy. Germany balances its *Energiewende* with economic stability, while Poland grapples with its coal dependence.

These approaches pose implications for EU climate leadership. The tension between national interests and transnational governance hinders policy implementation. Selective engagement and resistance complicate achieving EU climate targets, testing the bloc's capacity to foster cohesion amidst ideological divides.

Right-wing approaches to EU climate policies vary across France, Germany, and Poland, shaped by national contexts, economic structures, and ideologies. France's RN balances environmentalism with national interests, Germany's AfD rejects climate science, and Poland's PiS prioritizes energy security.

Successful climate policy requires balancing environmental goals with economic concerns and social justice. Rising right-wing influence poses challenges to EU climate leadership, testing its ability to foster cohesion amidst ideological divides.

This study concludes that the growing influence of right-wing politics in Europe poses a critical challenge to the implementation of ambitious and equitable climate policies. Although the EU's climate framework remains robust in legal and institutional terms, its success depends on sustained political will, public support, and coherent multilevel governance. The ideological clash between right-wing populism and environmental sustainability highlights the urgent need for more inclusive and socially just climate strategies that can counter nationalist retrenchment and ecological degradation simultaneously.

Furthermore, the article emphasizes the importance of integrating environmental justice, social equity, and democratic participation into EU climate policy frameworks to ensure their resilience against right-wing backlash. Strategic communication, public engagement, and transdisciplinary collaboration are crucial for building a broad-based ecological consensus capable of withstanding political volatility.

In summary, the EU's climate leadership will be tested not only by technological or financial constraints but by its capacity to navigate ideological opposition and foster political cohesion. Future research should focus on empirical case studies of right-wing climate obstructionism at national and regional levels, the role of civil society in countering anti-environmentalist narratives, and the development of new policy instruments that combine climate action with democratic deepening and social transformation.

Avrupa Parlamentosu'ndaki Sağ Fraksiyonların Dönüşümü

The Transformation of the Right-Wing Fractions in the European Parliament

Alara Selin ÜNAL^{ID}

Öz

Bu çalışma, Avrupa Parlamentosu'ndaki sağ fraksiyonların Soğuk Savaş, neoliberalizm ve post-neoliberalizm dönemlerindeki ideolojik dönüşümünü karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji perspektifinden analiz etmektedir. Çalışma, bu dönüşümleri analiz ederek Avrupa Parlamentosu içindeki sağ partilerin ideolojik değişimleri ve siyasi stratejileri, Avrupa Birliği politika yapımı üzerindeki etkileri ve başlıca küresel ve bölgesel zorluklara verdikleri yanıtlar hakkında kapsamlı bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Özellikle merkez sağ ve aşırı sağ partilerin söz konusu üç tarihsel dönemde nasıl konumlandığı, hangi faktörler tarafından etkilendiği ve ne tür dönüşümler geçirdiği incelenmektedir. Çalışma, sağ ideolojinin Avrupa bütünleşmesi, ekonomik politikalar ve göç konularında nasıl farklı eğilimler geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada, sağ fraksiyonların Soğuk Savaş, neoliberalizm ve post-neoliberalizm dönemlerinde AP'nin dönüşümüne nasıl etki ettiği sorusuna cevap aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Parlamentosu, Sağ Partiler, Aşırı Sağ, Hristiyan Demokratlar, Avrupa Siyaseti.

Abstract

This study analyzes the ideological transformation of the right-wing factions in the European Parliament during the Cold War, neoliberalism and post-neoliberalism periods from the perspective of comparative historical sociology. By analyzing this transformation, the study aims to offer a comprehensive framework of the ideological shifts and political strategies of the right-wing groups in the European Parliament, their influence on the European Union's policymaking and their responses to major global and regional challenges. In particular, it examines what positions center-right and far-right parties have adopted, which factors have influenced them and what kind of transformations they have undergone in the three historical periods. The study reveals how right-wing ideology has developed different tendencies on European integration, economic policies and migration. Furthermore, the study seeks to answer the question of how right-wing factions influenced the transformation of the European Parliament from the Cold War through neoliberalism to post-neoliberalism periods.

Keywords: European Parliament, Right Parties, Far-Right, Christian Democrats, European Politics.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, aslnunal@ankara.edu.tr.

How to cite this article/Atıf için: Ünal, A. S. (2025). Avrupa Parlamentosu'ndaki Sağ Fraksiyonların Dönüşümü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı), e69-86. DOI: 10.14782/marmarasbd.1679642

1. Giriş

Avrupa Parlamentosu (AP), Avrupa Birliği (AB)'nin doğrudan halk tarafından seçilen tek yasama organı olarak Avrupa siyasetindeki değişimlerin önemli bir göstergesi konumundadır (AB Başkanlığı, 2025). Parlamento içindeki sağ siyasi gruplar, Soğuk Savaş sonrası Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşüm süreçlerine bağlı olarak ideolojik farklılaşmalar yaşamış, zaman içinde merkez sağdan aşırı sağa uzanan geniş bir spektrum içinde yeniden şekillenmiştir. Avrupa siyasetinde sağın evrimi, yalnızca iç dinamiklerin değil, küresel gelişmelerin de etkisi altında kalarak her dönemde farklı ideolojik ve siyasi stratejilere yönelmiştir (Tokatlı, 2022, ss. 36-38).

Bu çalışma, AP'deki sağ fraksiyonların Soğuk Savaş, neoliberalizm ve post-neoliberalizm dönemlerindeki dönüşümlerini karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji perspektifinden ele almayı amaçlamaktadır. Sağ partilerin Avrupa entegrasyonu, ekonomik politikalar ve göç konularında nasıl farklı eğilimler geliştirdiği incelenerek sağ ideolojinin tarihsel süreç içinde nasıl çeşitlendiği analiz edilecektir. Ayrıca, söz konusu üç dönemde gerçekleştirilen AP seçim sonuçları da incelenecektir. Bu bağlamda çalışma şu sorulara yanıt aramaktadır:

1. AP'deki sağ fraksiyonlar, Soğuk Savaş döneminde nasıl bir ideolojik pozisyona sahipti ve hangi politikaları benimsedi?
2. Neoliberalizm döneminde sağ ve aşırı sağ partilerin ekonomik ve sosyal politikalarındaki dönüşüm nasıl gerçekleşti?
3. Post-neoliberalizm döneminde sağ fraksiyonların Avrupa bütünleşmesi ve göç politikalarına yönelik tutumlarında ne gibi değişiklikler yaşandı?

Mevcut literatürde AP'deki sağ ideoloji üzerine birçok çalışma bulunmakla birlikte, sağ partilerin tarihsel dönüşümünü dönemsel karşılaştırmalar temelinde ele alan çalışmalar sınırlıdır. Bu araştırma, sağ ideolojinin Avrupa'daki dönüşümünü tarihsel bağlam içinde değerlendirmeyi hedefleyerek bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

2. Soğuk Savaş Döneminde Hristiyan Demokratlar, Merkez Sağ ve Aşırı Sağ

Soğuk Savaş (1947-1991), Avrupa'nın siyasi ve ideolojik olarak iki kutuplu bir yapıya büründüğü, Batı Bloku'nun liberal demokrasi ve piyasa ekonomisini, Doğu Bloku'nun ise sosyalist ekonomik düzeni savunduğu bir dönem olarak şekillenmiştir. Batı Avrupa'daki sağ partiler, anti-komünist bir duruş sergileyerek Atlantik ittifakının destekçisi olmuşlardır (Judt, 2005, s. 291). Bu dönemde özellikle Hristiyan Demokrat partiler -örneğin Almanya'da Hristiyan Demokrat Birliği (*Christlich Demokratische Union, CDU*), Fransa'da Cumhuriyetçi Halk Hareketi (*Mouvement Républicain Populaire, MRP*), İtalya'da Hristiyan Demokrasi (*Democratico Cristiano, DC*)- Avrupa'nın yeniden inşa sürecinde önemli roller oynamış ve refah devleti politikalarını benimsemişlerdir (Kershaw, 2015, ss. 445-446). Almanya'da 1949'da Federal Cumhuriyet'in kurulmasıyla CDU ve Hristiyan

Sosyal Birliği (*Christlich Soziale Union, CSU*), Batı Almanya'nın temel siyasi gücü haline gelmiştir (Conradt, 2009, s. 136). CDU, sosyal piyasa ekonomisi anlayışını benimseyerek ekonomik büyümeyi teşvik ederken, Batı Bloku ile entegrasyonu güçlendirmiştir. Batı Almanya'nın Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na katılımı, CDU'nun politikalarının merkezinde yer almıştır. İtalya'da DC, Soğuk Savaş sonrasında ülkede komünizmin yayılma tehdidinin önemli bir endişe kaynağı olduğu bir konjonktürde özellikle ABD'nin, İtalya'da komünizmin yükselişini engellemek için Hristiyan Demokratları desteklemesinin bir sonucu olarak yükseliş göstermiştir (Yavaş, 2017, s. 6). İtalya'da olduğu gibi Fransa'da da siyasi arenada komünizm karşıtı yeni, "güvenilir" ve ulusal birliği temsil eden güçlere ihtiyaç duyulmuştur. MRP, direniş hareketinden gelen liderleri ve Katolik kimliğiyle bu boşluğu doldurmuştur.

Liberal ve muhafazakâr partiler de Soğuk Savaş'ın ideolojik çizgisine uygun olarak piyasa ekonomisini savunmuş ve NATO ile ABD liderliğindeki Batı Bloku'yla yakın ilişkiler sürdürmüştür (Berend, 2016, s. 202). Batı Avrupa'da merkez sağ ideolojisi, komünist tehdide karşı bir denge unsuru olarak ortaya çıkmış, özellikle Hristiyan Demokratlar ve muhafazakâr partiler ekonomik kalkınma, sosyal piyasa ekonomisi ve Avrupa bütünleşmesi politikaları etrafında birleşmiştir (Briggs & Clavin, 2003, s. 354). Soğuk Savaş'ın ilk dönemlerinde Batı Avrupa ülkelerinde sosyalist ve komünist hareketlerin yükselmesi, merkez sağ partilerin güçlenmesine neden olmuş, özellikle Hristiyan Demokrat partiler bu dönemde muhafazakâr değerleri ekonomik istikrarla birleştiren bir politika izlemiştir. 1945 yılında son bulan İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupada yaşanan yıkım ve yeniden yapılanma süreci, Batı Avrupa'nın politik aktörlerini radikal eğilimlerden uzaklaştırarak ılımlı merkez partilere yöneltmiştir (Berend, 2016, s. 213). Bu bağlamda, Soğuk Savaş boyunca Batı Avrupadaki merkez sağ ve Hristiyan Demokratlar, üç temel unsura dayanarak şekillenmiştir:

1. Komünizme karşı siyasi duruş kapsamında ABD ile ittifak ve NATO üyeliği aracılığıyla Batı Bloku'nun bir parçası olmak.
2. Ekonomik model olarak sosyal piyasa ekonomisini benimseme doğrultusunda devlet müdahalesini sınırlı tutarken refah devletini desteklemek.
3. Avrupa bütünleşmesini savunarak AET'nin ve sonrasında AB'nin entegrasyon süreçlerine destek vermek.

Hristiyan Demokratlar, Soğuk Savaş döneminde Batı Avrupa siyasetinde belirleyici bir rol oynamıştır. Hristiyan Demokrasi ideolojisi, sosyal piyasa ekonomisini destekleyen, ancak aynı zamanda Katolik ve Protestan ahlaki değerleri siyaset ile bütünleştiren bir yapıya sahiptir (Kalyvas, 1996, s. 280). Almanya, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde bu partiler, sağ seçmeni bir araya getiren büyük koalisyonlar oluşturmuş ve komünizm karşıtı bir duruş sergilemiştir. 1949'da Almanya Federal Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla CDU sosyal piyasa ekonomisi anlayışını benimseyerek ekonomik büyümeyi teşvik ederken Batı Bloku ile entegrasyonu güçlendirmiştir. Bu süreçte Batı Almanya'nın NATO ve AET'ye katılımı, CDU'nun politikalarının merkezinde

yer almıştır. İtalya'da DC, Soğuk Savaş boyunca İtalya'nın en güçlü siyasi partisi olmuş ve komünizme karşı en büyük denge unsurlarından biri olarak görülmüştür (Ginsborg, 2003, s. 406). DC, ABD ile yakın ilişkiler kurarak Marshall Planı'ndan en fazla yararlanan ülkelerden biri haline gelmiş, böylece İtalya'nın ekonomik kalkınmasını hızlandırmıştır. Fransa'da Hristiyan Demokrat değerleri benimseyen merkez sağ partiler, CDU ve DC'ye kıyasla daha bölünmüş bir yapı sergilemiştir. Fransız Demokrasi Birliği (*Union pour la Démocratie Française, UDF*), liberal, muhafazakâr ve Hristiyan Demokrat eğilimleri bir araya getiren bir yapı olarak ortaya çıkmış, Avrupa entegrasyonu ve sosyal piyasa ekonomisini desteklemiştir (Kesselman, 1966, ss. 968-970). Bu partilerin ortak noktası, Batı Avrupa'nın ekonomik büyümesini destekleyen ve komünizme karşı denge sağlayan politikaları benimsemeleri olmuştur. Ancak, ülkeler arasındaki farklı ekonomik ve kültürel dinamikler, merkez sağ partilerin yaklaşımlarında belirgin farklılıkların oluşmasına yol açmıştır.

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında aşırı sağ ideoloji, Nazi Almanyası ve faşist İtalya'nın yenilgisiyle büyük ölçüde popülaritesini yitirmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından aşırı sağ partiler Avrupa genelinde marjinalleşmiş ve bazı ülkelerde yasaklanmıştır. Örneğin, Almanya'da nasyonal sosyalist ideolojinin devamını savunan partiler yasadışı ilan edilmiş, Fransa ve İtalya'da faşist geçmişe sahip partiler sınırlandırılmıştır (Eatwell, 2003, s. 341). Ancak, 1970'lerden itibaren ekonomik krizler ve göç hareketleri, aşırı sağ partilerin yeniden güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Mudde, 2007, ss. 138-139). Aşırı sağ, Soğuk Savaş döneminde komünizm karşıtı bir duruş benimseyerek ulusal kimliği koruma söylemi geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu partiler 1970'lerden itibaren Batı Avrupa'da artan göç hareketlerine tepki olarak yabancı karşıtı politikalar benimsemiş ve Hristiyan Demokrat partilerin aksine ulusal egemenliği koruma söylemini öne çıkarmıştır. Örneğin, Fransa'da Ulusal Cephe (*Front National, FN*), 1972 yılında Jean-Marie Le Pen tarafından kurulmuş ve özellikle göçmen karşıtı söylemleriyle öne çıkmıştır (Davies, 1999, s. 144). Benzer şekilde, İtalya'daki İtalyan Sosyal Hareketi (*Movimento Sociale Italiano, MSI*), faşist geçmişli olan bir parti olarak AP'de aşırı sağın sesi olmuştur (Ignazi, 2003, s. 44). Doğu Avrupa'da da sosyalist rejimlerin varlığı nedeniyle sağ ve aşırı sağ düşünceler resmi olarak yasaklanmış, ancak bazı ülkelerde yer altı hareketleri olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (Pease, 2013, ss. 105-108). 1980'lerde Polonya'da Dayanışma Hareketi (*Solidarność*) gibi anti-komünist hareketler, merkez sağ görüşlerle komünizme karşı çıkarken Macaristan ve Çekoslovakya'da milliyetçi unsurlar sosyalizme karşı direniş hareketlerine dahil olmuştur (Gellner, 1994, s. 204).

Soğuk Savaş dönemi, Avrupa'daki sağ partilerin ideolojik olarak çeşitlendiği ve Hristiyan Demokratlar ile aşırı sağ ve merkez sağ arasında belirgin bir ayrışmanın yaşandığı bir süreçtir. Bu bağlamda, Hristiyan Demokratların merkez sağın önemli bir bileşeni olmasının yanında merkez sağdan bazı özellikleriyle ayrıştığı görülmüştür. Hristiyan Demokrasi, piyasa ilkelerini sosyal adalet ve dayanışma ile dengeleyen "Sosyal Piyasa Ekonomisi" modelini benimserken, Katolik ve Protestan ahlaki değerleri siyasetle bütünleştirmesiyle öne çıkmıştır. Bu, onları diğer merkez sağ partilerden ayırmıştır (Accetti, 2020, ss. 1329-1348). Diğer merkez sağ partiler, serbest piyasayı ve bireysel özgürlükleri daha fazla önceliklendirmeye veya güçlü bir dini unsur olmadan da ulusal egemenlik ve düzen gibi muhafazakâr değerlere odaklanmaya yatkınlık göstermiştir.

Bu partilerin ortak noktası, Batı Avrupa'nın ekonomik büyümesini destekleyen ve komünizme karşı denge sağlayan politikaları benimsemeleri olmuştur. Ancak, ülkeler arasındaki farklı ekonomik ve kültürel dinamikler, merkez sağ partilerin yaklaşımlarında belirgin farklılıkların oluşmasına yol açmıştır. Örneğin, İtalya'daki DC'nin Almanya'daki CDU'ya kıyasla daha fazla devlet müdahalesini desteklemesi bu farklılığa bir örnektir (Gehler, Kosicki & Wohnout, 2020, s. 185). Bu kapsamda, kendi içerisinde bölünmeler yaşayan merkez sağ, dışarıda sosyal demokratlar karşısında ayrı bir mücadele vermiştir. Avrupa bütünleşmesinin derinleşmesi kapsamında Soğuk Savaş'ın son yıllarına tekabül eden Tek Avrupa Senedi'nin imzalanmasıyla Tek Pazar'a geçişin sağlanması merkez sağ sosyal demokratlar karşısında olumsuz etkilemiştir (Akşemsettinoglu, 2020, ss. 163-185). Zira, özellikle Birleşik Krallık'taki merkez sağ partilerden biri olan Muhafazakâr Parti (*Conservative Party*), tek pazarın önde gelen savunucularından ve şekillendiricilerinden olsa da Avrupa entegrasyonunun ekonomik liberalleşmenin ötesine geçerek siyasi ve parasal birliğe doğru ilerlemesi, söz konusu partiler içinde ulusal egemenliği ön planda tutan kesimler arasında önemli iç bölünmelere yol açmıştır. Bunun yanında, Tek Pazar'ın getirdiği serbest dolaşım gibi uygulamalar, göç ve ulusal egemenlik gibi daha önce bu kadar öne çıkmayan konuların siyasallaşmasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler, geleneksel parti çizgilerini zorlamış ve hem merkez sağ hem de sosyal demokrat partileri bu konularda rekabet etmeye itmiştir.

Avrupa entegrasyonunun temellerinin atıldığı Soğuk Savaş döneminde, AP'nin gelişimi de önemli bir kurumsal dönüşümün parçası olmuştur. AP seçimleri, sadece üye devletler nezdinde demokratik temsilin sağlanması açısından değil, aynı zamanda Batı Avrupa'nın uluslararası arenadaki konumunun pekiştirilmesi ve entegrasyon sürecinin derinleştirilmesi açısından da kritik bir rol oynamıştır (Berend, 2016, s. 234). AP, 1950'lerde başlayan entegrasyon süreciyle birlikte, 1979 yılında doğrudan seçimlerle temsil seviyesini güçlendirmiştir. Bu gelişme, AP'nin demokratik meşruiyetinin artırılması ve üye devletler arasındaki siyasi diyalogun geliştirilmesi açısından kritik bir dönüm noktası olmuştur. Soğuk Savaş döneminde doğrudan seçimlere geçiş, hem AP'nin karar alma süreçlerinde daha etkin bir rol oynamasını sağlamış hem de Avrupa'nın siyasi arenada daha bütünleşik bir aktör olarak tanınmasına katkıda bulunmuştur.

AP seçimlerinde kullanılan oy sistemleri, üye devletlerin siyasi kültürleri ve seçim geleneklerine paralel bir çeşitlilik göstermiştir. Orantılı temsil sistemleri, küçük partilerin Parlamento'da yer bulabilmesi ve farklı ideolojik akımların temsil edilmesi açısından önemli avantajlar sunmuştur (Mudde, 2007, s. 145). Ancak bu durum, zaman zaman partiler arası koalisyonların ve siyasi istikrarın sağlanmasında zorluklara neden olmuş, AP'nin karar alma mekanizmalarında aşırı parçalanmaya yol açmıştır. Bu bağlamda, demokratik meşruiyetin sağlanması için yapılan reform çalışmaları, seçim sistemlerinin ve temsil mekanizmalarının yeniden yapılandırılmasına yönelik politikaları beraberinde getirmiştir.

Soğuk Savaş'ın etkisi, AP seçimlerinin sonuçlarına da yansımıştır. Batı Avrupa'da anti-komünist söylemler, seçim kampanyalarında önemli bir yer tutmuş, sağ partiler ve merkez sağ partiler NATO ve Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki savunma ittifaklarını destekleyen politikaları

ön plana çıkarmıştır (Kershaw, 2015, s. 450). Bu durum, seçmen davranışları üzerinde de etkili olmuş, ulusal güvenlik endişeleri ve ekonomik istikrar arayışları oy verme tercihlerinde belirleyici unsurlar olarak öne çıkmıştır. Öte yandan AP seçimleri, Avrupa'nın entegrasyon sürecine olan inancı pekiştirmiş ve demokratik normların yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmuştur. 1979'da doğrudan seçimlere geçilmesinin ardından Soğuk Savaş boyunca 1979, 1984 ve 1989 yıllarında üç AP seçimi gerçekleştirilmiştir. 1979 seçiminde 434 üye seçilmiş; merkez sol ve merkez sağ gruplar birbirine yakın oylar alarak Parlamento'daki sandalyelerin yarısından fazlasına sahip olmuştur (Akşemsettinoglu, 2020, ss. 163-185). Müteakip seçimde FN ve MSI ittifakı ile AP'de aşırı sağ grup kurulmuştur. 1989'da hız kazanan AB'yi derinleştirmeye yönelik faaliyetler nedeniyle merkez sağ ve merkez sol arası oy farkı artış göstermiştir (Avrupa Parlamentosu, n.d).

Bu bağlamda, ulusal parlamentolar ve AP arasındaki etkileşim ve iş birliğinin incelenmesi, AB'nin çok katmanlı yönetim yapısının ve demokratik meşruiyetinin anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Lizbon Antlaşması'nın 2009 yılında yürürlüğe girmesiyle ulusal parlamentoların AB karar alma süreçlerindeki rolü önemli ölçüde artırılmıştır. Ulusal parlamentolar ve AP arasındaki iş birliği, çeşitli mekanizmalar aracılığıyla yürütülmektedir. Lizbon Antlaşması'yla devreye giren "Erken Uyarı Sistemi" (Early Warning System, EWS) ile ulusal parlamentolar, bir yasa teklifinin "yerindenlik" (*subsidiarity*)² ilkesine aykırı olduğunu düşündüklerinde gerekçeli görüş bildirebilmektedir (Avrupa Parlamentosu, 2025). Bunun yanında, ulusal parlamentoların başkanları ve temsilcileri her yıl bir araya gelerek iş birliğinin genel çerçevesini belirlemektedir. Ayrıca, ulusal parlamentoların üyeleri, Parlamento Komiteleri Birliği Komisyonu (COSAC) gibi platformlarda düzenli olarak toplantılar yapmaktadır. AP, Parlamentolararası Bilgi Değişimi (Interparliamentary EU Information Exchange, IPEX) ve Avrupa Parlamenter Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi (European Centre for Parliamentary Research and Documentation, ECPRD) gibi ağları aktif olarak destekleyerek parlamentolar arası belge ve bilgi alışverişini kolaylaştırmaktadır (Avrupa Parlamentosu, 2015). Böylece ulusal parlamentolar kendi işleyişlerini olağan akışında sürdürürken aynı zamanda AP ile bağlantılarını güçlü tutmaktadır. Bu kapsamda, seçimlerin temel prensipleri AB mevzuatı ile belirlenirken detaylı usuller her üye devlette kendi ulusal yasalarına göre farklılık gösterebilmektedir (Europarl Fact Sheets, 2024). Örneğin, tüm üye devletlerde orantılı temsil sistemi kullanılmakta ve sandalyeler oy oranına göre dağıtılmaktadır (House of Commons Library, 2019). Pek çok üye tek bir seçim bölgesi kullanırken, Belçika, İrlanda, İtalya, Polonya gibi ülkeler bölgesel seçim bölgelerine ayrılmıştır. Seçimlerde 18 yaş ve üzeri AB vatandaşlarının oy kullanabilmesinin yanında bazı ülkelerde daha düşük yaş sınırları ve oy kullanma zorunluluğu bulunmaktadır (Europarl Fact Sheets, 2024). Ayrıca AB vatandaşları, kendi ülkelerinde veya ikamet ettikleri başka bir AB ülkesinde oy kullanma imkanına sahiptir (Citizens Information, 2024).

AP seçimleri, yalnızca ulusal düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası alanda da stratejik bir öneme sahip olmuştur. Seçimler, Avrupa entegrasyonunun demokratik meşruiyetini sağlamanın yanı sıra, üye devletler arasında koordinasyonu ve iş birliğini artırma amacı

1 AB hukukunun temel prensiplerinden biri olan bu ilke, kararların ve eylemlerin mümkün olduğunca vatandaşa en yakın düzeyde alınmasını ve uygulanmasını sağlar.

gütmüştür. AP, seçim sonuçlarına paralel olarak politika yapım süreçlerinde ve bütçe tartışmalarında aktif rol almış, bu durum, Avrupa'nın dış politika ve ekonomi politikalarının da belirlenmesinde etkili olmuştur (Eatwell, 2003, s. 344). Böylece, seçimler hem içsel reformların hem de entegrasyon süreçlerinin katalizörü olarak değerlendirilmiştir. Soğuk Savaş döneminde AP seçimleri, Avrupa'nın demokratikleşme ve entegrasyon süreçlerinde kilit bir rol oynamıştır. Doğrudan seçimlere geçiş, AP'nin kurumsal yapısını güçlendirirken demokratik meşruiyetin sağlanması ve siyasi çeşitliliğin korunması açısından da önemli adımlar atılmıştır. Seçim sistemlerinin evrimi, Soğuk Savaş'ın yarattığı uluslararası rekabet ve ideolojik çekişmeler bağlamında incelendiğinde AP seçimlerinin, sadece Avrupa'nın siyasi arenadaki dönüşümünde değil, aynı zamanda küresel güç dengelerinin yeniden şekillenmesinde de etkili olduğu görülmektedir. Gelecekte, AP'nin rolünün ve işlevinin, yeni jeopolitik gelişmeler ışığında yeniden değerlendirilmesi, Avrupa entegrasyonunun sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

3. Neoliberalizm Döneminde Merkez Sağ ve Aşırı Sağ

Neoliberalizm, 1970'lerde Bretton Woods sisteminin çöküşü, petrol krizleri ve ekonomik durgunlukla birlikte küresel ekonomide devlet müdahalesinin azaltılmasını ve piyasa mekanizmalarının serbestleştirilmesini savunan bir ideoloji olarak yükselişe geçmiştir (Harvey, 2005, s. 80). Özellikle 1980'li yıllarda Ronald Reagan ve Margaret Thatcher'ın liderliğinde uygulanan neoliberal reformlar, Avrupa'daki ekonomik politikalar üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır (Crouch, 2011, s. 166). Ayrıca, AB'nin Tek Pazar'a geçişi, bu reformları kurumsal bir çerçeveye oturarak sermayenin, malların, hizmetlerin ve insanların serbest dolaşımını sağlamıştır. Bu geçiş süreci, neoliberal politikaların Avrupa'nın ekonomik yapısına entegrasyonunu kurumsallaştıran kritik adımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Majone, 1996, s. 241). Avrupa entegrasyonunun derinleşmesi sürecinde Maastricht Anlaşması (1992) ve Lizbon Anlaşması (2007) gibi hukuki düzenlemeler, rekabetçi bir piyasa ekonomisinin güçlendirilmesini hedeflemiş ve AB'nin ekonomik yönetiminde neoliberal normları pekiştirmiştir (Schmidt, 2016, s. 220). Özellikle Euro Bölgesi'ndeki ülkelerde uygulanan mali disiplin ve bütçe denetimleri, neoliberalizmin mali politikalar üzerindeki etkisini daha etkili kılmıştır. Maastricht Kriterleri, üye devletlere kamu borcu ve bütçe açıkları konusunda katı sınırlar getirerek mali sıkılaştırma politikalarını zorunlu hale getirmiştir (Dyson & Featherstone, 1999, s. 116). Küresel finansal piyasalarla artan bütünleşme, Avrupa ekonomilerini piyasa mekanizmalarına daha bağımlı hale getirirken kemer sıkma politikaları da kamu harcamalarını kısıtlamıştır. Bu bağlamda, sosyal devlet anlayışında dönüşüm kaçınılmaz olmuştur (Streeck, 2014, s. 98).

Neoliberal politikaların uygulanması Avrupa siyasetinde derin ve kalıcı etkiler yaratmıştır. AB'nin entegrasyon sürecini, giderek kamu harcamalarının kısıtlanması, deregülasyon ve özelleştirme politikaları yönlendirmeye başlamıştır (Schmidt, 2002, s. 108). Söz konusu neoliberal politikaların toplumsal yansımaları giderek daha görünür hale gelmiştir. Özellikle düşük gelir grupları ve işçi sınıfı üzerinde yaratılan ekonomik baskılar, gelir eşitsizliğini artırmış ve bu durum, toplumsal

memnuniyetsizliği besleyerek siyasi kutuplaşmaya zemin hazırlamıştır (Jessop, 2016, s. 90). Bu süreçte Avrupa'daki sağ partiler arasında belirgin bir ideolojik dönüşüm yaşanmış, özellikle merkez sağ partiler devletin ekonomideki rolünü azaltan politikaları benimserken aşırı sağ partiler küreselleşme karşıtı bir söylem geliştirerek bu sürece tepki göstermiştir (Mudde, 2007, s. 151).

Neoliberal politikaların Avrupa'daki sağ partiler üzerindeki etkisi iki yönlü olmuştur. Bir yandan, merkez sağ partiler ekonomik büyümenin sürdürülmesi ve mali disiplinin sağlanması için neoliberal reformları desteklemiş; diğer yandan, aşırı sağ partiler küreselleşmenin getirdiği ekonomik eşitsizlikleri ve kültürel dönüşümleri eleştiren bir söylem geliştirmiştir (Mudde, 2007, s. 155). Özellikle sanayi sektöründeki iş kayıpları, ücretlerin baskılanması ve sosyal devlet politikalarının zayıflatılması, işçi sınıfı ve orta sınıfın bir bölümünü geleneksel merkez sağdan uzaklaştırarak aşırı sağ partilere yönlendirmiştir (Betz, 1994, s. 276). Bu bağlamda, neoliberal ekonomi politikalarının Avrupa'daki siyasi partilere etkisi özelleştirmeler, deregülasyon ve mali disiplin politikaları alanında görülürken Avrupa bütünleşmesini hızlandıran Maastricht Anlaşması ve Avrupa Tek Pazarı'nın oluşturulmasına da sirayet etmiştir.

Neoliberal politikaların Avrupa'da hâkim paradigma haline gelmesiyle birlikte merkez sağ partiler iktisadi politikalarını piyasa dostu reformlara uyumlu hale getirmeye başlamıştır. 1980'lerde Margaret Thatcher'ın Birleşik Krallık'taki radikal özelleştirme politikaları ve Helmut Kohl'ün Almanya'daki mali disiplin uygulamaları, Avrupa'daki Hristiyan Demokrat partiler için bir referans noktası oluşturmuştur (Gamble, 1988, s. 151). Almanya'da CDU/CSU, geleneksel olarak sosyal piyasa ekonomisini savunmasına rağmen 1980'lerden itibaren devletin ekonomik alandaki rolünü azaltan reformları desteklemiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda Almanya'nın Avrupa bütünleşmesi sürecindeki liderliği, CDU'nun neoliberal politikaları daha fazla benimsemesine yol açmıştır (Streeck, 2014, s. 123). Fransa'da merkez sağ partiler neoliberal dönüşüme daha temkinli yaklaşmış olsalar da 1990'ların sonlarından itibaren ekonomik liberalleşmeyi benimsemişlerdir. Jacques Chirac döneminde özelleştirmeler hızlanmış, Nicolas Sarkozy döneminde ise vergi indirimleri ve iş gücü piyasası reformları uygulanmıştır (Hall, 2017, s. 111). İtalya'da DC, neoliberal dönüşüme Almanya ve Fransa'ya kıyasla daha geç adapte olmuştur. Ancak 1990'ların başında DC'nin dağılmasıyla birlikte, merkez sağ yeni yapılanmalarla neoliberal politikaları benimsemiştir (Pasquino, 2000, s. 223). Bu süreçte merkez sağ partiler, AB'nin ekonomik bütünleşme projelerine liderlik etmiş, ancak bu durum sağ ideolojide önemli bir ayrışmaya neden olmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi neoliberalizm, merkez sağ partiler tarafından süratle benimsenirken aşırı sağ partiler bu dönüşüme karşı daha eleştirel bir pozisyon almıştır. Neoliberalizmin küreselleşmeci politikaları ve ekonomik serbestleşmeyi teşvik eden uygulamaları, Avrupa'da göç hareketlerini hızlandırmış ve bu durum aşırı sağ partiler tarafından siyasal bir araç olarak kullanılmıştır (Golder, 2016, s. 75). Aşırı sağın neoliberalizme karşı başlıca eleştirileri arasında AB'nin ekonomik entegrasyon politikalarının ulus devletlerin bağımsızlığını tehdit ettiği iddiası, küreselleşmenin yol açtığı göç dalgalarının yerel iş gücünü tehdit ettiği söylemi ve serbest ticaret

yerine ulusal ekonomilerin korunmasını savunan politikalar yer almaktadır. Örneğin, Fransa'da FN, Maastricht Anlaşması'na karşı çıkmış ve göçmen karşıtı politikalarla desteğini artırmıştır (Davies, 1999, s. 154). İtalya'da Kuzey Ligi (*Lega Nord*), AB'nin ekonomi politikalarına şüpheyle yaklaşarak bölgesel bağımsızlık söylemlerini öne çıkarmıştır (Ignazi, 2003, s. 50). Bu dönem, aşırı sağın yalnızca etnik kimlik ve göç karşıtlığı üzerinden değil, aynı zamanda ekonomik küreselleşme karşıtı bir söylemle de gündem oluşturmaya sahne olmuştur.

Bu süreçte, AP'de sağ ideolojinin evrimi iki kutuplu bir yapı kazanmıştır. Başta Avrupa Halk Partisi (*European People's Party, EPP*) olmak üzere merkez sağ partiler, serbest piyasa ekonomisini ve Avrupa entegrasyonunu desteklemeye devam ederken; aşırı sağ partiler, ulusal egemenlik, göç karşıtlığı ve AB'nin derinleşmesine yönelik eleştiriler üzerinden popülist bir söylem geliştirmiştir (Rydgren, 2018, s. 228). EPP, Avrupa Tek Pazarı'nın oluşturulmasını en güçlü şekilde destekleyen siyasi aktörlerden biri olmuş ve bu süreçte mal, hizmet, sermaye ve iş gücünün serbest dolaşımını sağlayarak AB'ye piyasa odaklı bir ekonomik kimlik kazandırmayı amaçlamıştır (Jabko, 2006, s. 143). Tek Pazar'ın kurumsallaşması, devlet müdahalesini azaltarak serbest rekabetin önünü açmış ve bu bağlamda EPP, piyasa dinamiklerinin belirleyici olduğu bir ekonomik yapıyı savunmuştur (Schmidt, 2016, s. 201). EPP'nin neoliberal politikalar konusundaki etkisi, Maastricht Anlaşması'nın kabul edilmesinde de belirgin şekilde görülmektedir. Bu antlaşmayla birlikte sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve Avrupa Para Birliği'nin temellerinin atılması, EPP'nin ekonomi politikalarına yönelik uzun vadeli hedefleriyle uyumlu olmuştur (Dyson & Featherstone, 1999, s. 120). Serbest dolaşımın yaygınlaşması, düşük maliyetli iş gücünün Batı Avrupa'ya yönelmesini sağlarken işçi sınıfı içinde ekonomik rekabet ve güvencesizlik algısını pekiştirmiştir. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin 2004 ve 2007 yıllarında AB'ye katılımı sonrasında Batı Avrupadaki aşırı sağ partiler, iş gücü göçü ve kültürel asimilasyon gibi konuları siyasallaştırarak tabanlarını genişletmiştir (Golder, 2016, s. 80). Böylece neoliberal ekonomi politikalarının sosyal sonuçları, Avrupada aşırı sağ partilerin yükselişinde belirleyici bir faktör haline gelmiştir. Ayrıca, 2008 Küresel Finans Krizi neoliberalizmin sınırlarını gözler önüne sermiş, kemer sıkma politikalarının yarattığı ekonomik ve sosyal sorunlar sağ siyaset içinde ayrışmaların artmasına yol açmıştır (Streeck, 2014, s. 222). Böylece neoliberal ekonomi politikalarının sosyal sonuçları, Avrupada aşırı sağ partilerin yükselişinde belirleyici bir faktör haline gelmiştir. Merkez sağ partiler AB düzeyinde mali istikrarı sağlamak için neoliberal politikaları sürdürmeyi savunurken aşırı sağ partiler krizin sorumlusu olarak AB'nin ekonomik yönetişimini hedef almış ve Avrupa şüpheciliğini artırmıştır (Inglehart ve Norris, 2017, s. 451).

Bu bağlamda, AP seçimlerinde merkez ve aşırı sağ partiler arası rekabet giderek yükselme eğilimi göstermiştir. Bu süreçte aşırı sağ partiler, ulusal egemenlik, göç karşıtlığı ve Avrupa şüpheciliği temelli söylemleriyle geniş bir seçmen kitlesine ulaşmıştır (Wodak, 2015, s. 221). 1994 seçimlerinde Hristiyan Demokratlar ve merkez sağ partiler, Avrupa entegrasyonunu destekleyen bir kampanya yürüterek oylarını artırmıştır. 1999 seçimlerinde ise aşırı sağ, AB karşıtı söylemlerle yüksek bir oran elde etmiş, Fransa ve İtalya'da aşırı sağ partiler Parlamento'da temsiliyet kazanmıştır. Sonuçta, neoliberal politikaların Avrupadaki sağ partiler üzerindeki etkisi, ekonomik entegrasyonu destekleyen merkez sağ ile küreselleşmeye karşı bir tutum

benimseyen aşırı sağ arasında ideolojik temelli bir ayrışmaya sebebiyet vermiştir. Neoliberal reformların başlangıçta sağ siyaset tarafından önemli ölçüde benimsenmesine rağmen zamanla artan eşitsizlikler ve ekonomik belirsizlikler, özellikle aşırı sağın yükselmesine etki etmiş ve Avrupa'daki sağ ideolojinin dönüşümünün hızlanmasını mümkün kılmıştır.

4. Post-Neoliberal Dönemde Merkez Sağ ve Aşırı Sağ

Post-neoliberalizm kavramı, neoliberal ekonomik politikaların yol açtığı krizlerin ardından 21. yüzyılın başlarında akademik ve politik söylemde yer almaya başlamıştır (Jessop, 2016, s. 124). Özellikle 2008 Küresel Finans Krizi, neoliberal ekonomi politikalarının sürdürülebilirliğini sorgulayan önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kriz sonrası, Avrupa'daki birçok hükümet, neoliberal politikaların aksine, daha aktif devlet müdahalesini ve sosyal politikaları teşvik eden yeni ekonomik yaklaşımlar geliştirmeye başlamıştır (Blyth, 2013, s. 165). Bu bağlamda post-neoliberal dönem, 2008 Küresel Finans Krizi'nden sonra başlayarak 2020'lere kadar uzanan ve COVID-19 pandemisinin de etkisiyle hızlanan bir süreci kapsamaktadır. Bir diğer ifadeyle post-neoliberalizm, 1980'lerden itibaren küresel düzeyde hâkim olan neoliberal politikaların 2000'li yıllarla birlikte giderek daha fazla sorgulanmaya başlamasıyla ortaya çıkan bir dönüşüm sürecidir. Bu süreç, neoliberal politikaların sona erdiği anlamına gelmemekle birlikte, ekonomik, siyasi ve toplumsal dinamiklerin yeniden şekillendiği bir dönemi ifade etmektedir (Harvey, 2005, s. 84). Özellikle global finans krizinin ardından, devletin ekonomiye müdahalesinin önemi artmış, sosyal politikalar ve çevresel sürdürülebilirlik gibi konular daha fazla gündeme gelmiştir (Streeck, 2014, s. 121). Ancak bu dönüşüm, Avrupa'daki sağ partiler arasında homojen bir değişimi beraberinde getirmemiş; aksine, merkez sağ ve aşırı sağ partiler arasında farklı stratejilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Post-neoliberalizm, Avrupa'da ekonomik politikaların yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Öncelikle, kamu harcamalarına yönelik sert kemer sıkma politikalarının (*austerity*) yerine, sosyal yatırımların artırılması gündeme gelmiştir (Tooze, 2018, s. 188). AB, özellikle COVID-19 sonrası ekonomik toparlanma sürecinde, neoliberal paradigmanın dışında kalan kamu destekli ekonomik müdahalelere yönelmiştir (Schmidt, 2020, s. 123). Avrupa Merkez Bankası tarafından yürütülen genişletici para politikaları ve AB'nin kurtarma paketleri, post-neoliberal ekonomik düzenin göstergeleri olmuştur (Mazzucato, 2021, s. 202). Bununla birlikte, Avrupa'da sanayi politikalarının yeniden gündeme gelmesi, post-neoliberal dönüşümün bir diğer önemli göstergesidir. Ayrıca AB, küresel rekabet gücünü artırmak ve stratejik sektörlerde bağımsızlığını sağlamak için yeşil ekonomi ve dijital dönüşüm gibi alanlara büyük yatırımlar yapmaya başlamıştır (Perez, 2016, s. 258). Bu durum, neoliberal dönemde terk edilen sanayi politikalarının geri dönüşünü ve piyasa odaklı ekonomik modelin yerine devletin daha aktif bir rol üstlendiği yeni bir ekonomik yönelimi işaret etmektedir. 2008 Küresel Finans Krizi'nin Avrupa üzerindeki etkileri, neoliberal düzenin kırılğanlıklarını açığa çıkarmış ve özellikle Güney Avrupa ülkelerinde işsizlik ve yoksulluk oranlarının artmasına neden olmuştur (Blyth, 2013, s. 170).

Post-neoliberal dönüşüm, Avrupa siyasetinde de derin etkiler yaratmıştır. Bu kapsamda merkez sağ partiler serbest piyasa ekonomisinin temel ilkelerini koruyarak sosyal eşitsizlikleri azaltmaya yönelik politikalar benimserken aşırı sağ partiler küreselleşme karşıtı ve popülist söylemleri güçlendirmiştir (Mudde, 2019, s. 198). Ekonomik krizlere ek olarak, Avrupa kıtası 2000'li yılların ortalarından itibaren artan göç dalgalarıyla da karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Suriye İç Savaşı ve Afrika'dan gelen göç hareketleri, aşırı sağ partilerin göç karşıtı politikalarını güçlendirmesine zemin hazırlamıştır (Wodak, 2015, s. 227). Göçmenlerin ekonomik ve kültürel tehdit olarak sunulması, aşırı sağın AP seçimlerinde etkili bir aktör haline gelmesine katkıda bulunmuştur. 2020 yılında tüm dünyayı etkileyen COVID-19 pandemisi de sağ partiler tarafından AB'nin merkezietçi yapısını eleştirmek için kullanılmış, ulusal egemenlik ve dayanışma vurgusu öne çıkarılmıştır (Tooze, 2021, s. 197). Bu dönemde, sosyal devletin güçlendirilmesine yönelik taleplerin artmasıyla birlikte merkez sol ve sosyal demokrat partiler yeniden güç kazanırken sağ hareketler de neoliberal küreselleşmeye yönelik tepkileri mobilize etmeye devam etmiştir (Inglehart & Norris, 2017, ss. 443-445). Özellikle işçi sınıfı ve düşük gelir grupları arasında ekonomik eşitsizliklere karşı artan tepkiler, devletin yeniden düzenleyici ve müdahaleci bir aktör olarak öne çıkmasını sağlamıştır (Piketty, 2019, s. 105). Ayrıca post-neoliberalizm AB düzeyinde sosyal haklara daha fazla vurgu yapılmasını sağlamış, Sosyal Avrupa anlayışını güçlendiren reform süreçleri hızlanmıştır. Örneğin, 2017'de kabul edilen Avrupa Sosyal Haklar Sütunu, işçi hakları, sosyal yardımlar ve adil çalışma koşulları konularında daha müdahaleci politikaların benimsenmesini teşvik etmiştir (Ferrera, 2019, s. 280). Bu süreç, neoliberal dönemin piyasa merkezli anlayışından uzaklaşarak daha toplumsal refah odaklı bir AB'nin inşasına dikkat çekmektedir.

Post-neoliberal dönemde AP seçimleri, neoliberal politikaların krizlerle sınındığı ve Avrupa şüpheciliğinin yükseldiği bir ortamda gerçekleşmiştir. 2009 seçimleri, küresel finans krizinin hemen ardından yapılmış ve ekonomik belirsizliklerin AB politikalarına olan güveni zayıflattığı bir döneme denk gelmiştir (Hobolt & Tilley, 2016, s. 87). Bu seçimde, merkez sağ ve merkez sol partiler Parlamento'da önemli bir ağırlığa sahip olmuş ve EPP, yüksek oy oranları elde etmiştir. Bu dönemde, aşırı sağ ve AB karşıtı partilerin etkisi sınırlı olduğundan aşırı sağ Parlamento'da daha az temsil edilmiştir. 2014 seçimleri ise Avrupa Göç Krizi'nin etkisi altında gerçekleşmiş ve aşırı sağ partilerin AB'nin göç politikalarını sert bir şekilde eleştirerek seçimlerde büyük kazanımlar elde etmesine olanak tanımıştır (Golder, 2016, s. 78). Bu seçimde özellikle AB karşıtı ve aşırı sağ partilerin yükselişi ve merkez sağın temsilcisi EPP'nin oy oranlarındaki düşüş dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda, Fransa'da aşırı sağcı FN oy oranını yükselterek birinci parti olmuştur. 2009'dan 2014'e kadar olan dönemde her iki seçim sonucuna bakıldığında AB karşıtı ve aşırı sağ partilerin yükselişi önem arz etmektedir. 2019 seçimleri, iklim değişikliği, göç ve güvenlik meselelerinin merkezde olduğu bir atmosferde gerçekleşmiştir. Avrupa Yeşil Mutabakatı bu dönemde önemli bir tartışma konusu olmuş, merkez sağ partilerin çevre politikalarına destek verirken, aşırı sağ partilerin bu politikaları sert şekilde eleştirdiği görülmüştür. 6-9 Haziran 2024 tarihlerinde gerçekleştirilen son AP seçimlerinde ise sağ partilerin, özellikle Avrupa şüphecisi ve aşırı sağ grupların oylarını artırdığı gözlemlenmiştir. Bu seçimde EPP sandalye sayısını artırarak en büyük

grup olmaya devam etmiş, “Avrupa Muhafazakârları ve Reformistleri” (*European Conservatives and Reformists, ECR*) de güçlenmiştir. Ayrıca 2024 AP seçimlerinin ardından, AB karşıtı aşırı sağcı “Kimlik ve Demokrasi” (Identity and Democracy) grubunun mirasçısı olarak iki ayrı grup kurulmuştur: “Avrupa için Vatanseverler” (*Patriots for Europe*) ve “Egemen Ulusların Avrupası” (*Europe of Sovereign Nations*).

Post-neoliberal dönemde Avrupa sağının dönüşümü, neoliberal politikaların krizlerle sınanması, göç hareketleri ve ekonomik dalgalanmalar gibi dinamiklerle şekillenmiştir. Buna bağlı olarak AP seçimlerinde, aşırı sağ partilerin yükselişi belirli temalar etrafında gerçekleşmiştir. Göçmen karşıtlığı, ulusal egemenlik vurgusu ve AB’ye yönelik eleştiriler, bu partilerin temel seçim stratejilerini oluşturmuştur. Özellikle Fransa’da FN, Almanya’da Almanya için Alternatif (*Alternative für Deutschland, AfD*) ve İtalya’da İtalya’nın Kardeşleri (*Fratelli d’Italia, FdI*) partilerinin seçimlerde önemli kazanımlar elde etmesi, aşırı sağın Avrupa genelinde güçlendiğini göstermektedir (Inglehart & Norris, 2017, s. 446). Ancak aşırı sağ partilerin AP nezdinde ideolojik olarak birleşik bir yapı oluşturmakta zorlandığı ve aralarındaki politik farklılıkların birleşik bir sağ bloğun kurulmasını engellediği gözlemlenmektedir. Önümüzdeki süreçte de aşırı sağın hem yükselmeye hem de ideolojik olarak çeşitlenmeye devam edeceği öngörülmektedir.

Kısacası post-neoliberalizm, Avrupa’da ekonomik ve siyasi politikaları dönüştüren önemli bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. 2008 Küresel Finans Krizi ve COVID-19 pandemisi gibi küresel şoklar, devletin ekonomideki rolünü yeniden tanımlamış ve neoliberal paradigmanın sınırlarını ortaya koymuştur. Avrupa’da sosyal politikaların güçlenmesi, sanayi politikalarının yeniden canlanması ve genişletici mali politikaların uygulanması, post-neoliberal dönüşümün temel dinamikleri olarak öne çıkmaktadır. Bu dönüşümün uzun vadede nasıl şekilleneceği, Avrupa’da ekonomik büyüme, sosyal eşitlik ve politik istikrar arasındaki dengeyi nasıl kuracağı ile yakından ilişkili olacaktır.

5. Sonuç

AP’de merkez sağ ve aşırı sağ partilerin evrimi, Avrupa bütünleşmesinin farklı dönemlerinde belirleyici dinamikler sayesinde şekillendirilmiştir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile ekonomik entegrasyon temelinde başlayan bütünleşme süreci, zamanla siyasi ve toplumsal dönüşümleri de beraberinde getirerek günümüzde ulusüstü bir yapı haline gelen AB’yi oluşturmuştur (Dinan, 2014, s. 133). Bu süreç içerisinde sağ ideoloji, Hristiyan Demokrat düşünce ve merkez sağ partiler aracılığıyla Avrupa’nın siyasal kimliğini belirleyen unsurlardan biri olmuştur (Ladrech, 2010, s. 87). Ancak, küreselleşmenin ve ekonomik krizlerin tetiklediği sosyoekonomik dönüşümler, sağ ideolojinin radikalleşmesine ve aşırı sağın yükselmesine yol açmıştır (Mudde, 2019, s. 201).

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Sovyetler Birliği’nin çöküşü ve sosyalist tehdit algısının ortadan kalkması, sağ partilerin siyasi gündemini yeniden şekillendirmesine neden olmuştur. Göç, ulusal kimlik ve Avrupa entegrasyonu gibi konular, aşırı sağın güç kazanmasını sağlayan başlıca meseleler haline gelmiştir (Rydgren, 2007, ss. 246-247). Özellikle 1990’lı yıllardan itibaren

neoliberal politikaların benimsenmesiyle AP'de sağın ağırlığı artmış, merkez sağ partiler ekonomik liberalleşmeyi savunurken aşırı sağ partiler ise küreselleşme karşıtı ve ulusal egemenlik vurgulu söylemler geliştirmiştir (Schmidt, 2006, s. 148). Bu bağlamda, EPP liderliğindeki mali disiplin ve özelleştirme politikaları ekonomik yapıyı güçlendirmiş, ancak toplumsal eşitsizlikleri de artırarak aşırı sağın söylemlerine zemin hazırlamıştır (Hix & Høyland, 2011, s. 89).

2000'li yıllarda meydana gelen ekonomik krizler, özellikle 2008 Küresel Finans Krizi ve 2020'deki COVID-19 pandemisi, sağ ve aşırı sağ partilerin ideolojik çeşitliliğini daha belirgin kılmıştır. 2024 AP seçimleri, aşırı sağın tarihsel olarak en yüksek oy oranına ulaştığı bir dönem olarak dikkat çekerken sağ blok içerisindeki bölünmeler ve ideolojik farklılıklar, birleşik bir sağ hareketin oluşmasını engellemiştir.

Avrupa'nın geleceğinde sağ ideolojinin nasıl şekilleneceği, büyük ölçüde AB'nin genişleme politikaları, ekonomik istikrar ve küresel gelişmelerle doğrudan ilişkili olacaktır. 2029 AP seçimlerinde de mevcut eğilimlerin devam etmesi durumunda sağ ve aşırı sağın yüksek oy potansiyeline sahip olacağı öngörülmektedir. Özellikle AB'nin Batı Balkanlar ve Ukrayna gibi ülkeleri içerecek şekilde genişleme süreci, aşırı sağ partiler tarafından ulusal egemenlik ve göç karşıtlığı söylemlerini güçlendirmek için bir fırsat olarak kullanılabilecekken merkez sağ partiler bu genişlemeyi Avrupa'nın gücünü artıracak bir başarı olarak sunarak dengeli bir söylem geliştirebilirler (Taggart & Szczerbiak, 2018, s. 130).

Sonuç olarak, AP'de sağ ve aşırı sağın yükselişi, küresel ve bölgesel dinamikler doğrultusunda şekillenmeye devam etmektedir. Soğuk Savaş sonrası neoliberal politikaların hâkim olduğu dönemde sağın yükselişi belirginleşmiş, post-neoliberal dönemde ise ekonomik krizler ve göç hareketleri aşırı sağın söylemlerini daha da güçlendirmiştir. AP seçim sonuçları, seçmenlerin büyük ölçüde istikrarlı bir karar verme sürecine sahip olduğunu gösterse de önümüzdeki süreçte sağ ve aşırı sağın Avrupa siyasetindeki etkisinin nasıl evrileceği AB'nin iç ve dış politikalarına bağlı olarak değişkenlik gösterecektir.

Kaynakça

- Accetti, C. I. (2020) The European Union as a Christian Democracy: A Heuristic Approach. *Journal of European Public Policy*, 1329-1348.
- Akşemsettinoglu, G. (2020) *Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde 40 Yıl: 1979-2019*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 21(1), 163-185.
- Avrupa Parlamentosu (n.d.) https://www.ab.gov.tr/avrupa-parlamentosu_45628.html (Erişim Tarihi: 12.02.2025).
- Avrupa Parlamentosu (2015) <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/parliaments-powers/national-parliaments>. (Erişim Tarihi: 20.02.2025).
- Avrupa Parlamentosu (2025) [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/773579/IUST_STU\(2025\)773579_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/773579/IUST_STU(2025)773579_EN.pdf). (Erişim Tarihi: 25.06.2025).
- Berend, I. T. (2016) *An Economic History of Twentieth Century Europe: Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Betz, H. G. (1994) *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York: Macmillan.
- Blyth, M. (2013) *Austerity: The History of a Dangerous Idea*. Oxford: Oxford University Press.
- Briggs, A. & Clavin, P. (2003) *European History: 1789 to the Present*. London: Routledge.
- Citizens Information (2024) *European Elections*. <https://www.citizensinformation.ie/en/government-in-ireland/elections-and-referenda/types-of-elections-and-referendums/european-elections>. (Erişim Tarihi: 21.02.2025).
- Conradt, D. P. (2009) *The German Polity*. Lanham: Rowman, Littlefield.
- Crouch, C. (2011) *The Strange Non-Death of Neoliberalism*. Cambridge: Polity Press.
- Davies, P. (1999) *The National Front in France: Ideology, Discourse and Power*. London: Routledge.
- Dinan, D. (2014) *Origins and Evolution of the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Dyson, K. & Featherstone, K. (1999) *The Road to Maastricht: Negotiating Economic and Monetary Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Eatwell, R. (2003) *Fascism: A History*. London: Pimlico.
- Europarl Fact Sheets. (2024) The European Parliament: Electoral Procedures. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/21/the-european-parliament-electoral-procedures>. (Erişim Tarihi: 14.10.2024).
- Ferrera, M. (2019) The European Social Model under Pressure. *West European Politics* 42(2), 278-300.
- Gamble, A. (1988) *The Free Economy and The Strong State: The Politics of Thatcherism*. London: Palgrave Macmillan.
- Gehler, M., Kosicki, P. H., & Wohnout, H., der. (2019) *Christian Democracy and the Fall of Communism*. Leuven: Leuven University Press.
- Gellner, E. (1994) *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*. New York: Penguin Books.
- Ginsborg, P. (2003) *A History of Contemporary Italy: Society and Politics, 1943-1988*. New York: Palgrave Macmillan.
- Golder, M. (2016) Far Right Parties in Europe. *Annual Review of Political Science* 19 (1), 477-497.
- Hall, P. A. (2017) *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2005) *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hix, S. & Høyland, B. (2011) *The Political System of the European Union*. London: Palgrave Macmillan.
- Hobolt, S. B. & Tilley, J. (2016) *Blaming Europe? Responsibility without Accountability in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- House of Commons Library. (2019) *How do European Parliamentary Elections Work?* <https://commonslibrary.parliament.uk/how-do-european-parliamentary-elections-work>. (Erişim Tarihi: 21.03.2025).
- Ignazi, P. (2003) *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Inglehart, R. & Norris, P. (2017) Trump, Brexit, and the Rise of Populism. *Perspectives on Politics* 15(2), 443-454.
- Jabko, N. (2006) *Playing the Market: A Political Strategy for Uniting Europe 1985-2005*. Ithaka, New York: Cornell University Press.
- Jessop, B. (2016) *The State, Past, Present, Future*. Cambridge: Polity Press.
- Judt, T. (2005) *Postwar: A History of Europe Since 1945*. New York: Penguin Books.
- Kalyvas, S. N. (1996) *The Rise of Christian Democracy in Europe*. Ithaka, New York: Cornell University Press.
- Kershaw, I. (2015) *To Hell and Back: Europe 1914-1949*. London: Allen Lane.

- Kesselman, M. (1966) French Local Politics: A Statistical Examination of Grass Roots Consensus. *American Political Science Review* 60(4), 963–973.
- Ladrech, R. (2010) *Europeanization and National Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Majone, G. (1996) *Regulating Europe*. London: Routledge.
- Mazzucato, M. (2021) *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism*. London: Allen Lane.
- Mudde, C. (2007) *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2019) *The Far Right Today*. Cambridge: Polity Press.
- Pasquino, G. (2000) *Political History of Italy: The Second Republic and Beyond*. Oxford: Oxford University Press.
- Pease, N. (2013) Iron Curtain: The Crushing of Eastern Europe, 1944–1956. *The Polish Review* 58(4), 105–108.
- Perez, C. (2016) *Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Piketty, T. (2019) *Capital and Ideology*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Rydgren, J. (2007) *The Sociology of the Radical Right*. *Annual Review of Sociology*, 241–262.
- Rydgren, J. (2018) *The Radical Right*. Oxford: Oxford University Press eBooks.
- Schmidt, V. A. (2002) *The Futures of European Capitalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt, V. A. (2006) *Democracy in Europe: The EU and National Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt, V. A. (2016) *The Eurozone Crisis, Neo-Liberal Ideas, and Economic Policy Debates in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmidt, V. A. (2020) *Europe's Crisis of Legitimacy: Governing by Rules and Ruling by Numbers in The Eurozone*. Oxford: Oxford University Press.
- Streeck, W. (2014) *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*. London: Verso.
- Taggart, P. & Szczerbiak, A. (2018) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Oxford: Oxford University Press.
- Tokatlı, S. G. (2022) Avrupada Yükselen Aşırı Sağ ve Değişen Küresel Dinamikler. *EURO Politika* (16), 34–42.
- Tooze, A. (2018) *Crashed: How a Decade of Financial Crises Changed the World*. New York: Viking.
- Tooze, A. (2021) *Shutdown: How COVID Shook the World's Economy*. New York: Viking.
- Wodak, R. (2015) *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. New York: Sage.
- Yavaş, G. (2007) İkinci Dünya Savaşı Sonrası İtalya'nın Dış Politikası (1948-1990): Atlantikçilik ve Avrupalılık. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1–20.

The Transformation of the Right-Wing Fractions in the European Parliament

Alara Selin ÜNAL*

The evolution of right-wing parties in the European Parliament (EP) has been shaped by historical, economic, and political transformations within the European Union (EU) and its member states. This study examines the trajectory of these parties by dividing their development into three distinct periods: the post-Cold War era, the neoliberal period, and the Post-neoliberal period. By analyzing these phases, the research aims to provide a comprehensive understanding of the ideological shifts and political strategies of right-wing parties within the EP, their impact on EU policymaking, and their responses to major global and regional challenges.

The collapse of the Soviet Union and the subsequent reconfiguration of the European political landscape created a new environment for right-wing parties in the EP. During this period, mainstream conservative and Christian democratic parties, such as the European People's Party (EPP), solidified their dominance in European politics. However, nationalist and far-right parties, which had previously been marginal actors, began to gain visibility. This period was characterized by a growing ideological divide between pro-European conservative forces and Eurosceptic nationalist movements. The Maastricht Treaty (1992) and subsequent steps toward deeper European integration, such as the introduction of the euro, fueled debates on national sovereignty and EU governance. While EPP-affiliated parties largely supported these developments, far-right parties such as the French National Front (now National Rally) and the Austrian Freedom Party emphasized opposition to European integration, immigration, and multiculturalism. Right-wing parties' influence during this period was still limited, as their parliamentary representation remained relatively small, and they often struggled with internal fragmentation. Nonetheless, this era set the stage for the more organized and influential right-wing movements that would emerge in the following decades. The early 2000s saw the intensification of neoliberal economic policies across Europe, including deregulation, privatization, and the expansion of free-market mechanisms within the EU. These policies were largely supported by centrist and right-wing parties, including the EPP, which remained the dominant force in the EP. However, the Global

* Master's Student, Ankara University, aslnunal@ankara.edu.tr.

Financial Crisis of 2008 and the subsequent Eurozone crisis profoundly altered the political landscape, creating fertile ground for the rise of populist and radical right-wing parties.

The economic downturn exacerbated public dissatisfaction with traditional political elites, fueling the growth of anti-establishment parties. Many right-wing parties capitalized on this discontent by framing the crisis as a consequence of EU overreach, uncontrolled immigration, and the failures of globalization. In countries like Hungary, Italy, and the Netherlands, far-right parties such as Fidesz, Lega Nord, and the Party for Freedom (PVV) gained traction by advocating nationalist economic policies, anti-immigration rhetoric, and Eurosceptic positions.

The 2014 European Parliament elections marked a significant breakthrough for these parties, as they secured an unprecedented number of seats. The formation of alliances such as the Europe of Nations and Freedom (ENF) and the Europe of Freedom and Direct Democracy (EFDD) groups reflected the increasing influence of right-wing populist forces. While their ideological cohesion remained limited, their ability to shape political debates on immigration, national sovereignty, and EU governance grew substantially. The last decade has witnessed a further consolidation of right-wing parties' influence in the EP, driven by multiple crises, including mass migration, Brexit, and the COVID-19 pandemic. The migration crisis of 2015-2016, in particular, provided right-wing parties with a unifying issue that resonated with broad segments of the European electorate. Parties such as the Alternative for Germany (AfD), Spain's Vox, and Poland's Law and Justice (PiS) party used the crisis to reinforce their anti-immigration stance and challenge the EU's handling of border security. The COVID-19 pandemic introduced new political dynamics, with right-wing parties leveraging public discontent over government-imposed lockdowns and vaccine mandates to expand their support base. The European Parliament elections of 2019 reflected this shifting landscape, as right-wing and far-right parties secured a significant number of seats, challenging the traditional dominance of centrist coalitions.

Despite their electoral gains, right-wing parties remain fragmented, with divisions between moderate conservatives, radical populists, and extremist factions. While the EPP continues to occupy a central role in the EP, its dominance has been increasingly challenged by the growing presence of nationalist and populist parties. 2024 European Parliament elections could serve as a crucial test for the future trajectory of the European right. While the 2024 European Parliament elections were marked by the far right's historically highest vote share, divisions and ideological differences within the right-wing bloc prevented the emergence of a united right-wing movement. The historical development of right-wing parties in the European Parliament reflects broader ideological and political transformations within Europe. From their marginal status in the post-Cold War period to their current position as influential actors in EU policymaking, these parties have evolved in response to economic crises, migration patterns, and shifting public attitudes toward European integration. While mainstream conservative parties within the EPP have traditionally supported European integration, the rise of nationalist and populist right-wing movements has introduced new challenges to the EU's political cohesion. The ongoing debates over sovereignty, migration, and economic policy suggest that right-wing parties will continue to

play a critical role in shaping the future of the European Parliament and the broader European project.

The rise of the central right and far right in the European Parliament continues to be shaped by global and regional dynamics. While the European Parliament election results show that voters have a largely stable decision-making process, the evolution of the influence of the right and far right in European politics in the coming period will depend on the EU's domestic and foreign policies. This study contributes to the academic discourse on European politics by offering a historical and ideological analysis of right-wing parties' evolution within the EP. By examining their development across different periods, the research highlights the complexities of right-wing politics in Europe and the implications for EU governance and stability. Further research should explore the interplay between national and European-level dynamics in shaping the strategies and influence of these parties in the years to come.

Finlandiya’da Güvenlik ve Sağ Siyaset: Denge ve Tarafsızlık

Security and Right-Wing Politics in Finland: Balance and Neutrality

Avnihan KIRIŞIK^{*}

Öz

Finlandiya’daki sağ siyasetin tarihsel dönüşümünü, ülkenin Rusya’ya coğrafi yakınlığı, güvenlik kaygıları ve uluslararası dinamikler çerçevesinde inceleyen bu makale, analizinde Hobson’un tarihsel sosyoloji modelini temel almaktadır. Bu modelin kullanımı, tarihsel olayları bağımsız ve kopuk olgular olarak değerlendirme yanlıgısı olan kronofetişizm ile günümüzün özelliklerini geçmişe yansıtma hatası olarak bilinen “tempoentrizm”den kaçınmayı sağlamaktadır. Finlandiya’daki sağ hareketlerin yükselişi, ülkenin özgün siyasal gelişim süreci bağlamında tarihsel bir perspektifle ele alınmaktadır. Makale, Finlandiya’nın siyasal gelişimini, İsveç yönetiminden Rus egemenliğine geçiş sürecinden itibaren inceleyerek bu tarihsel dönemlerin ülkenin siyasal yapısını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş döneminde uygulanan “Paasikivi-Kekkonen Doktrini”nin, tarafsızlık politikasını koruma çabalarının yanı sıra radikal sağın önünü keserek merkezci koalisyon geleneğini pekiştirdiği vurgulanmaktadır. 20. yüzyılın sonlarında yaşanan neoliberal dönüşümler ve Avrupa Birliği’yle bütünleşme süreci bağlamında, sağ popülizmin yükselişi analiz edilmekte ve 2011 seçimlerinde Gerçek Finler Partisi’nin başarısıyla somutlaşan etkileri değerlendirilmektedir. Finlandiya’daki siyasal değişimlerin genellikle gecikmeli ancak ani sıçramalarla gerçekleştiği, bu yönüyle İskandinavya’daki daha geniş kapsamlı siyasal dönüşümleri takip ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Elde edilen bulgular, Finlandiya’daki sağ siyasetin dönüşümünün büyük ölçüde güvenlik kaygıları, jeopolitik gerçeklikler ve tarihsel koşullarla şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finlandiya, Sağ Siyaset, Güvenlik, Tarafsızlık, Tarihsel Sosyoloji.

Abstract

This article explores the historical transformation of right-wing politics in Finland, considering the country’s geographical proximity to Russia, security concerns, and international dynamics. The analysis is grounded in Hobson’s historical sociology model, which helps avoid the fallacies of *chronofetishism*, treating historical events as isolated and disconnected, and *tempoentrism*, the erroneous projection of contemporary characteristics onto the past. The article examines the rise of right-wing movements in Finland through a historical lens, emphasizing the country’s distinctive political development. It

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, avnihan.kirisik@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5552-3958.

How to cite this article/Atıf için: Kırışık, A. (2025). Finlandiya’da Güvenlik ve Sağ Siyaset: Denge ve Tarafsızlık. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı), e87-109. DOI: 10.14782/marmarasbd.1678048

traces Finland's political trajectory from the period of Swedish rule through its transition to Russian sovereignty, highlighting how these phases shaped the nation's political structure. The Paasikivi-Kekkonen Doctrine, implemented during the Cold War, is discussed in terms of its role not only in maintaining Finland's neutrality but also in curbing the rise of the radical right and fostering a tradition of centrist coalitions. The study further analyzes the emergence of right-wing populism in the context of the late-20th-century neoliberal transformations and Finland's integration into the European Union, with particular attention to the 2011 electoral success of the True Finns Party. The article concludes that political change in Finland often occurs with a delay but manifests as abrupt shifts, in line with broader political transformations across Scandinavia. Overall, the findings suggest that the evolution of right-wing politics in Finland has been significantly shaped by security imperatives, geopolitical realities, and historical context.

Keywords: Finland, Right-Wing Politics, Security, Neutrality, Historical Sociology.

1. Giriş

Rusya'nın tarihsel merkezlerinden, eski başkenti St. Petersburg, Karelya Kıstağını Kış Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği (SSCB) ilhak edene kadar Finlandiya sınırına sadece 40 km uzaklıktaydı. Bugünse gerek Finlandiya'nın başkenti Helsinki'nin gerekse St. Petersburg'un iki ülke sınırına uzaklığı 200 km'nin biraz altındadır. 19. yüzyılda Rus Çarlığı'na, 20. yüzyılda SSCB'ye, 21. yüzyılda ise Rusya Federasyonu'na olan bu coğrafi yakınlık Finlandiya'nın siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısını şekillendirmiş ve şekillendirmeye devam etmektedir. Modern dönem boyunca dünya siyasetinin başat aktörlerinden olan Rusya'yla bu coğrafi yakınlık, özellikle uluslaşmayla bağımsızlığının derdine düşen Finlandiya için güvenlik kaygılarını beraberinde getirmiştir. Bu durum, Finlandiya'nın uluslararası düzlemde kendini konumlandırışını, dünya haritasındaki yeri ve güvenlik anlayışından ayrı düşünmeyi olanaksız kılmaktadır. Bu düşüncelerden hareketle makalede, "Finlandiya'da sağ siyasetin tarihsel dönüşümünde Rusya'ya coğrafi yakınlık, güvenlik kaygıları ve uluslararası bağlam nasıl etki etmiştir?" sorusuna yanıt aranmaktadır.

Bu tarihsel-coğrafi bağlam, Finlandiya'nın siyasal yapısını anlamlandırmada merkezi bir rol oynarken, olguları değerlendirirken kullanılacak yöntemsel çerçevenin de dikkatle seçilmesi gereklidir. Makalede kullanılan Hobson'un tarihsel sosyoloji modeli çerçevesinde, geçmişin ve şimdiki zamanın birbirinden kopuk, bağımsız ve kendi kendini oluşturan yapılar olarak ele alınması anlamına gelen kronofetişizmin yanı sıra, şimdiki zamanın özelliklerinin geçmişte de aynı şekilde var olduğu varsayımına dayanan temposentrizmden kaçınmak gereklidir. Finlandiya'da aşırı sağın 2011'deki ani yükselişine dair süreci, Batı Avrupada soylular, ruhban ve burjuvanın oluşturduğu üç sınıfa köylülerin de eklendiği İskandinavya'ya özgü dört sınıflı toplumsal yapı ve bu yapının ürettiği özgür köylülük geleneğini dikkate almadan analiz etmek ve bunu da Finlandiya'nın 1809 öncesi konumundan ayrı düşünmek Hobson'un sözünü ettiği yanılgıya düşmek demektir. Bu yaklaşımlar hem geçmişi hem de bugünü bağlamından kopararak tarihsel olayların kendine özgü doğasını göz ardı etme riskini taşımaktadır (Hobson, 2002). Bu nedenle, yalnızca geçmişi betimleyen değil, geçmiş ile bugünü yapısal bir bütünlük içinde kavrayan bir yaklaşım arayışında Hobson'un tarihsel sosyoloji modeli özellikle tercih edilmiştir. Klasik teorilerin çoğu, devletleri birbirine benzer, evrensel kurallara tâbi ve zamandan bağımsız

aktörler olarak ele alırken bu çalışma, tarihsel olarak özgün toplumsal yapılarla şekillenmiş ve jeopolitik olarak zorlu bir konumda yer alan Finlandiya'nın siyasal dönüşümünü, uluslararası yapılarla kurduğu uzun erimli ilişkiler içinde anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Hobson'un çerçevesi, bu tür örnekleri, durağan ve zamandan kopuk sistem varsayımlarına sıkışmadan tarihsel bağlamla örülmüş bir açıklama zemini üzerinde incelemeyi mümkün kılmaktadır.

Finlandiya siyasetinin 2000'li yıllara kadar siyasi yelpazenin merkezi etrafında döndüğünü söylemek mümkündür. Bunda elbette kopukluklar vuku bulmuştur, ancak mevzubahis merkez çizgisi, tarihsel sürekliliğini uzun vadede korumuştur. Bağımsızlığa giden süreçte ve 1917'de bağımsızlığını kazanmasının ardından kısa süreli İç Savaş sırasında komünist hareket güç kazanmıştır. İç Savaş'ın ardından merkezdeki Tarım Birliği, merkez sağdaki Ulusal Koalisyon ve merkez soldaki Sosyal Demokratlar'ın uzlaşısı dengeyi yeniden merkeze taşımıştır. Ki bu üçlünün uzlaşısı ülkede siyasal hayatın 2000'li yıllara dek sürecek görece istikrarının mihenk taşı olmuştur. Savaşlar arası dönemde, tüm Avrupada olduğu gibi Finlandiyada da faşizm hayat bulmuş, 1932'de faşizmin buradaki örgütlenmesi Lipua Hareketi yasaklanmıştır. Bu, aşırı sağın ülkedeki ilk yükselişini temsil etmektedir. İkincisi 1970'lerde, üçüncüsü ise 2010'lar sonrası devam etmekte olan süreçte vuku bulmaktadır. Komünizm ise İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin destek ve müdahaleleriyle yeniden ülkede yer etmiştir ve 1980'lere kadar siyasi arenada güçlü bir şekilde kalmıştır. Sayılanlar dışında ülkede siyaset merkez sağ, merkez ve merkez solun çeşitli koalisyonlarına; Avrupada istisnai olacak şekilde geniş tabanlı koalisyonlara dayanan bir görünüme sahip olmuştur. İsveççe konuşanların ve Hristiyan Demokratların küçük partileri de farklı zamanlarda hükümetlerde bulunmuşlardır. 1980'ler sonrası Yeşiller, 2010'larla da aşırı sağ/sağ popülist Gerçek Finler denkleme yüksek oy oranlarıyla dahil olmuştur.

Bu siyasal uzlaşi kültürü ve merkeze dayalı istikrar, yalnızca iç siyaseti değil, dış politikayı da şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş döneminde, Finlandiya'nın coğrafi ve tarihsel gerçeklikleri doğrultusunda geliştirdiği dış politika stratejisi, iç siyasetteki bu dengeyi pekiştirmiştir. Soğuk Savaş dönemine "Paasikivi-Kekkonen Doktrini" ya da "Finlandizasyon" (*Paasikivi-Kekkonen Line / Finlandisation*) olarak anılan siyaset anlayışı hâkim olmuştur. Tarafsızlıkla özdeşleşen, SSCB'yi karşısına almamak ya da SSCB'ye yakın olmak ve Batı'yla da ilişkileri geliştirmek şeklinde tanımlanabilecek bu doktrin, görünürde bir dış politika stratejisi olmakla beraber iç politikayı da belirlemiştir. Bu anlayışın siyasete yansımaları itidal ve istikrardır. İtidalli siyaset, her türden siyasal aşırılığın önüne geçmiştir. Bu da merkez sağ, merkez sol ve merkezin uzlaşısıyla sosyal muhafazakâr bir refah devletini yaratmıştır.

Uzlaşi kültürünün ve merkeze dayalı istikrarın görece hâkim olduğu bu dönemler, küçük partilerin etkisizliğini ve aşırılıkların sınırlı kalmasını beraberinde getirmiştir. Finlandiyada Hristiyan Demokratlar 1958'de partileşmiştir. Kurulduğu günden itibaren oyu %3 ile %5 arasında seyretmiştir. Aldığı en yüksek oy %5'i geçmemiştir. 2010'lu yıllara dek, aşırı sağın da siyasette anlamlı bir yeri olmamıştır. Hızlı sanayileşmenin kırsalda yarattığı hoşnutsuzluk 1970'te Gerçek Finler'in öncülü sayılan Kırsal Parti'nin %10'luk bir seçmen desteğiyle çıkış yapmasını sağlamıştır. Bu destek zamanla sönümlenmiş ve benzeri yükseliş ancak 2011 seçimlerinde yaşanmıştır.

2011'deki "büyük patlama" (*big bang*) sonrası ise aşırı sağ, siyasetin ve hükümetin merkezindeki yerini koruyagelmıştır.

Finlandiya'da sağ siyasetin tarihsel sosyolojisi, özellikle belirli dönemlerin üzerinde durulmasını gerektirmektedir. Hepsinden önce, toplumsal yapısını Avrupa'nın kalanından ayrı kılan İsveç hakimiyeti dönemine bakmak gerekmektedir. Köylülüğün dördüncü sınıf olarak diyetlerde temsili ve özgür olması, sağ siyasetin okunmasında temel verilerden biridir. Bunun ardından, 1944'te ateşkesle başlayan ve 1960'ların başına dek süren ve SSCB'yle ilişkilerin ülkenin siyasi yapısını oturtmaya çalıştığı dönem gelmektedir. Aradaki sapmalar dışında, 1960'lar sonrası, kurulan statükonun devamından ibarettir. Etkisi kısıtlı popülist ataklar, merkez sağ ve solun uzlaşısıyla oluşturulan politikalar ve geniş kapsamlı koalisyonlarla ülkede siyasal hayat adeta "donmuştur". Soğuk Savaş'ın bitişi, SSCB'nin dağılması ve bununla ilişkili ekonomik kriz dahi siyasetteki itidali kökten değiştirememiştir. Bu değişim için 2011 Finlandiya genel seçimleriyle başlayan İskandinav siyasetindeki "büyük patlamayı" beklemek gerekmiştir; dolayısıyla odaklanılacak bir diğer dönem 2000'li yıllardır. Makalenin ilerleyen bölümlerinde de bu tarihsel çerçeve doğrultusunda dönemler sırasıyla ele alınmaktadır.

2. Soğuk Savaş Öncesi Finlandiya'nın Dönüm Noktaları

Finlandiya için Rusya'ya karşı konumlanışı kadar belirleyici bir diğer faktör, Finlandiya'nın bir İskandinav devleti ve ülkesi olmasıdır. Ülkeyi İskandinavya'nın tarihsel ve siyasal bağlamından ayrı düşünmek olanaksızdır. Danimarka ve İsveç, eski imparatorluklar olarak bölgenin siyasi tarihinde baskın roller oynamışlardır. 1809'da yapılan savaş sonrası Finlandiya, yaklaşık 600 yıllık İsveç egemenliğinden çıkarak Rusya'nın hâkimiyetine girmiştir (Arter, 2008, ss. 4-46; Turja, 2023). 1809'da Rus İmparatorluğu'na bağlı Finlandiya Büyük Dukalığı kurulmuş, bu özerk statüsü içeride idari ve hukuki sistemlerin korunmasını sağlamıştır.

İsveç'le ortak tarih, Finlandiya'nın toplumsal ve siyasal düzeninin oluşumunda öncelikli etkiye sahiptir. Finlandiya'nın güneyi 19. yüzyıla dek İsveç'in merkezinde görülmüştür. Bu da Finlandiya'nın, her ne kadar dili diğer İskandinav dillerinden farklı bir kökene sahip olsa da İskandinav kültürüyle bütünleşmiştir. İsveç etkisi Finlandiya'nın hem Batı Avrupalı hem de İskandinavyalı olmasını sağlamıştır. Tıpkı İsveç'te olduğu gibi, toplumsal yapıda toprak sahibi aristokrasinin rolü kısıtlanmış; bağımsız köylülüğün varlığı ve önemi, Finlandiya'nın Batı Avrupa'nın kalanından farklılaşmasına yol açmıştır (Karvonen, 2014, s. 26). Ülkenin siyasal ve toplumsal düzeninin şekillenmesinde bu dört sınıflı yapı temeli oluşturmuştur. Bu çerçevede Finlandiya'nın tarihsel gelişimi, Hobson'un kronofetişizm eleştirisinde vurguladığı gibi, geçmişin bugünden kopuk ve kendi içinde donmuş bir yapı olarak değil; tarih boyunca yeniden şekillenen, dinamik ve bağlama duyarlı bir süreç olarak ele alınmalıdır. Bu dönüşüm içinde İsveç yönetiminden miras kalan dört sınıflı toplumsal yapı, Finlandiya'nın Rus İmparatorluğu'nun egemenliğine geçtiği dönemde de temel bir düzenleyici unsur olmayı sürdürmüştür. 1809'da savaş henüz bitmemişken Porvoo Diyeti toplanmıştır. Soylular, din adamları, burjuvalar ve

köylülerden oluşan dört sınıfın temsilcileri çara sadakat yemini etmiştir. Kendisini Finlandiya büyük dükü ilan eden Rus Çarı da Finlandiya'nın mevcut yasalarını koruyacağı vaadinde bulunmuştur. Ülke, kendi hükümetine sahip özerk bir Büyük Dukalık olarak organize edilmiş, yeni oluşturulan Finlandiya Senatosu, yerel idarenin temel organı olmuştur (Tiihonen, 1999a, ss. 9-24). Rusya'nın Finlandiya üzerindeki hâkimiyeti, İsveç'ten devralınan toplumsal düzenin korunmasına olanak tanırken, aynı zamanda Finlandiya'nın bir özerk bölge olarak kendi siyasi kimliğini şekillendirmesine de zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Finlandiya'nın bir siyasi varlık olarak ortaya çıkışı, Rusya'yla İsveç arasındaki savaşların bir yan ürünüdür. Rusya, 1809 yılında Finlandiya'yı İsveç'ten almış ve o dönem geçerli olan Gustavian Anayasası ile Finlandiya'nın özerk bir büyük dukalık olarak yönetilmesini sağlamıştır (Alapuro, 2019, s. 19).

Finlandiya'daki Rus egemenliği, devlet inşası için dönüm noktası olmuştur. Porvoo Diyeti'nde çar, İsveç egemenliğinden miras yasalara ve düzene saygı göstereceğini belirtmiştir. Özerk bir bölge olan büyük dukalıkla beraber, Finlerin uluslar ailesine yükseltildiğini ilan etmiştir (Karvonen, 2014, s. 27). Rusya'nın özerklik tanıyan yaklaşımı, Finlandiya'da yalnızca bir yönetim biçimi değişikliği değil, aynı zamanda ulusal kimliğin şekillenmesi için de bir zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, 19. yüzyılın ortalarından itibaren yaşanan gelişmeler, dilin ve kültürün uluslaşma sürecindeki belirleyici rolünü ortaya koymuştur. Sükûnet içerisinde geçen yılların ve uzun bir aranın ardından 1863'te diyet tekrar toplandığında Fince, o tarihe kadar halen baskın ve resmi dil olan İsveççe ile eşit statüye kavuşmuştur. Bu olay, Finlerin uluslaşma sürecinde etkisi büyük olan Fennoman hareketini tetiklemiştir (Karvonen, 2014, s. 28). Fennoman hareketi, Fin kimliğini dil ve kültür aracılığıyla güçlendirmeyi amaçlamış, Kalevala gibi eserlerle ulusal bilinci beslemiştir. Fennoman hareketiyle başlayan uluslaşma süreci, yalnızca dil ve kültür alanında değil, aynı zamanda siyasal ayrışmaların ve ulusal hareketlerin gelişiminde de etkili olmuştur. Bu dönemde, milliyetçilik dalgasının İskandinavya genelindeki yansımaları, Finlandiya gibi ülkelerde siyasal yapıyı ve toplumsal çatışma dinamiklerini derinden şekillendirmiştir. 19. yüzyıl milliyetçiliği, bölgedeki bağımsızlık hareketlerini desteklemiş ve bu hareketler, siyasal ayrışmaları şekillendiren önemli bir çatışma hattı yaratmıştır. Özellikle Finlandiya ve Norveç'te milliyetçilik güçlü etkiler bırakmıştır (Arter, 2008, ss. 63-68). İskandinavya'da sosyal demokrasi, tarihsel olarak en güçlü siyasi akım olmuştur. Finlandiya'da sosyal demokratların etkisi, diğer İskandinav ülkelerine kıyasla daha zayıf olmuştur (Arter, 2008, s. 175). İsveç gibi ülkelerde ekonomik eksen baskınken, Norveç ve Finlandiya'da sosyokültürel çatışmalar parti yapılarını etkilemiştir.

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında ülke, ormancılığa dayalı bir sanayileşme sürecinden geçerken, tarımda da modern üretim biçimlerine yönelmiştir. Bu değişimler, kırsalda sınıfsal yapıyı etkilemiştir. Toprak sahipleri ormancılık yoluyla elde ettikleri gelirlerini kullanarak tarımsal modernizasyona öncülük etmiştir. Topraksız işçilerin sayısı artmış, ancak ormancılık sektöründeki işler ekonomik istikrarı kısmen korumuştur. Kırsaldaki işçiler, kereste fabrikaları ve diğer sanayi kollarında çalışmak üzere şehirlere yönelmiştir. Bu süreçte tarım ve sanayi işçileri, kapitalist dönüşümün yarattığı sorunlara karşı örgütlenerek Finlandiya işçi sınıfının öncül hareketlerini oluşturmuştur (Alapuro, 2019, ss. 38-45). Tarım ve ormancılıktaki dönüşümlerle birlikte şekillenen toplumsal değişimler, yalnızca işçi sınıfının örgütlenmesini değil, aynı zamanda

Rus baskısına karşı daha geniş çaplı bir direniş ve siyasi bilincin gelişmesini de teşvik etmiştir. Bu ortam, Finlandiya'nın demokratikleşme yolunda attığı ilk büyük adımlara zemin hazırlamıştır.

19. yüzyıl sonlarındaki Ruslaştırma girişimleri ve baskı Finlandiya'da buna karşı örgütlü mücadeleyi beraberinde getirmiştir. İlk siyasi örgütlenme olan Sosyal Demokrat Parti 1903'te kurulmuştur. 1905 Rus-Japon Savaşı sırasında gelen devrim, Finlandiya'da da 1906'daki reformu mümkün kılmıştır (Tiihonen, 1999b). Bu reform ile, dört sınıfa dayalı diyetin yerini, genel oy hakkına dayalı Avrupa'nın ilk parlamentosu almıştır. Kadınların oy hakkına sahip olduğu ilk sistem, bu süreçte Finlandiya'da ortaya çıkmıştır. İlk seçimler 1907'de yapılmış ve 200 üyeli parlamentoda 19 kadın yer almıştır (Tiihonen, 1999b). Ancak Moskova'dan atanan yürütmenin parlamentodan ayrı kalması, önemli tartışmalara sahne olan bu temsili kurumun işlevinin kısıtlı kalmasına neden olmuştur (Karvonen, 2014, s. 28). Netice itibarıyla İsveç dönemi sırasında hukuki, dini ve yerel yönetim yapıları şekillenmiş; Rusya döneminde ise merkezi hükümet kurumları oluşturulmuştur (Eloranta, 2006, ss. 16-30). Rus yönetimi, hem demokratikleşme sürecinin kademeli olarak ilerlemesini hem de İskandinavya'ya özgü örgütlü bir sivil toplumun gelişimini büyük ölçüde engellemiştir. Finlandiya'nın özerkliğinin korunması ve İsveç'ten miras kalan toplumsal düzeniyse ülkenin bağımsızlığına giden yolun taşlarını döşemiştir.

1917 Ekim Devrimi sonrasında Finlandiya, bağımsızlığını ilan etmiştir. Hemen ardındansa kanlı bir iç savaşa sürüklenmiştir. Kızıl muhafızlar ve beyaz muhafızlar arasındaki savaşa Alman ordusu beyazların yanında dahil olmuş, Mayıs 1918'de beyazların zaferiyle savaş sona ermiştir. Devam eden savaşlar arası dönemde toplum kutuplaşmış olarak kalmıştır. Bölünse de işçileri örgütlemeyi başaran solun karşısına, Lapua Hareketi adında faşist ve anti komünist bir hareket çıkmıştır. 1932'de yasaklanan bu örgüte karşı mücadele, Finlandiya'da sosyal demokratlarla merkezi temsil eden Tarım Birliği'ni yakınlaştırmış böylece siyasi aşırılıkların önüne geçilmiştir (Karvonen, 2014, s. 29). Savaşlar arası dönemde İskandinavya'nın genelinde görülen ılımlı akımların bu yakınlaşması, kırmızı-yeşil koalisyonlar olarak anılmıştır. Finlandiya 1917'deki bağımsızlığından itibaren Batı tipi bir demokrasi kurmuş ve bunun sürekliliğini sağlamıştır (Karvonen, 2014, s. 14). Bu dönemdeki uzlaşının kalıcılığı, Hobson'un önerdiği tarihsel sosyolojik mercek ile incelendiğinde, Finlandiya'nın merkezci siyasal dengesinin, sadece anlık siyasi uzlaşılarla değil, tarihsel süreklilikler ve kopuşlarla şekillenen sosyopolitik yapıların ürünü olduğu görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'na geldiğindeyse, 1939'da SSCB'nin toprak taleplerini reddeden Finlandiya, Kış Savaşı'nda güçlü direniş göstermiş ancak toprak kaybına uğramıştır. Finlandiya'nın küçük ordusu karlarla kaplı ormanları avantaja çevirerek Sovyet ordusuna karşı direnmeyi başarmış, ancak bu direniş, sayıca üstün Kızıl Ordu'yu tamamen durdurmaya yetmemiştir. 1940 yılında imzalanan Moskova Antlaşması'yla Finlandiya, Karelya dahil topraklarının bir bölümünü SSCB'ye bırakmak zorunda kalmıştır. SSCB ve Nazi Almanyası arasındaki çatışmanın Finlandiya için bir fırsat doğurduğu inancıyla, sadece bir yıl sonra 1941 yılında, Finlandiya bu kez Almanlarla ittifak kurarak SSCB'ye karşı yeniden savaşa girmiştir. Devam Savaşı'nın başlangıcında Almanların da desteğiyle Fin Ordusu, SSCB'ye karşı önemli kazanımlar elde etmiştir. Ancak 1944 yılına geldiğinde, Kızıl Ordu yeniden kapıya dayanmıştır. Bu kez bağımsızlığını tamamen kaybetme

tehlikesiyle karşı karşıya kalan Finlandiya tekrar müzakere masasına oturmuştur. Moskova Ateşkesi, savaşı sona erdirmiş, ancak ilave toprak kayıplarına razı etmiştir. Bununla birlikte, bu küçük ülke, büyük güçler arasındaki mücadelede bir başına bağımsızlığını korumayı başarmıştır.

3. Soğuk Savaş Dönemi: Finlandizasyon ve Sağda İttidal

Finlandiya, SSCB'yle ateşkes anlaşmasını 19 Eylül 1944'te imzalayarak Almanya'ya karşı askeri operasyonlara başlamak zorunda kalmıştır. Almanya'nın Finlandiya'dan çekilme süreci oldukça zor ve yıkıcı olmuştur, birçok köyü ve altyapıyı yok etmiş, özellikle Lapland Bölgesini harap etmiştir. Ateşkesle Finlandiya, Petsamo bölgesini tamamen SSCB'ye bırakmış ve Arktik bağlantısını yitirmiştir. Şartların en ağırı ise, SSCB'ye 300 milyon dolar savaş tazminatı ödemekle yükümlü kılınması olmuştur. Bu yük, kişi başına düşen tazminat miktarı açısından I. Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın ödediği tazminatlardan fazladır. Anlaşma, Finlandiya'da komünistlerin daha fazla serbesti kazanmasına yol açmıştır. Komünist gruplar, savaş sonrası dönemde daha etkin bir siyasi rol üstlenmiştir (Nevakivi, 1999, ss. 217-223).

Finlandiya'da ateşkesin uygulanmasını denetlemek üzere bir Müttefik Kontrol Komisyonu kurulmuş; başına da Stalin'in temizlik operasyonlarında rol almış bir figür atanmış ve Finlandiya için endişe kaynağı olmuştur. Komisyon doğrudan yönetimi Finlandiya'ya bırakmış, Sovyet çıkarlarını zedeleyen durumlara müdahaleyle yetinmiştir (Nevakivi, 1999, ss. 225-230). SSCB'nin komisyon aracılığıyla dayattığı düzenlemeler ve tazminat talepleri, Finlandiya'nın ekonomik yapısını yeniden şekillendiren süreci tetiklemiştir. 1944 Ateşkesi ve 1947 Paris Barış Antlaşması ile SSCB'ye endüstriyel ürünler ve gemilerle tazminat ödemek zorunda kalan Finlandiya, 1952'ye kadar süren bu yükümlülüğü, sanayide dönüşüm ve büyümeye çevirmiştir (Wuorinen, 1965, s. 388). Bu süreç metal sanayi ve mühendislik teknolojilerinin gelişmesini sağlamıştır (Wuorinen, 1965, s. 404; Nevakivi, 1999, ss. 225-230).

Ateşkes sonrası Finlandiya'da hem iç politika hem de dış politikada önemli değişimler yaşanmıştır. Bu dönem, Finlandiya için "ikinci cumhuriyet" olarak adlandırılrsa da anayasal sistemde köklü bir değişiklik olmamış, 1919 Anayasası korunmuştur. Paasikivi, Kasım 1944'te başbakan olarak atanmış ve hükümetinde sosyal demokratlar ve komünistlere yer vermiştir. Kekkonen, Adalet Bakanı olarak atanmıştır. 1946'da Cumhurbaşkanı olan Paasikivi, SSCB'yle dostane ilişkileri sürdürmek için sonradan Paasikivi-Kekkonen Doktrini'ne dönüşecek "Paasikivi Hattı" adı verilen bir dış politika izlemiştir. Finlandiya'nın ulusal bağımsızlığını koruma çabaları öncelikli olmuştur (Nevakivi, 1999, ss. 232-236).

Devamında gelen on yıllar, Finlandiya'nın görünüşte zıt olan iki hedefi dengelemek zorunda kaldığı bir dönem olarak şekillenmiştir. Bir tarafta, ülkenin demokratik siyasi düzenini, Batı'yla ve özellikle İskandinavya'yla olan bağlarını korumaya çabalanmıştır. Diğer tarafta ise SSCB'yi, Finlandiya'nın dış politikasında SSCB'yle iyi ilişkilerin birinci öncelik olduğu konusunda ikna etme gerekliliği öne çıkmıştır (Karvonen, 2014, s. 30). Finlandiya-SSCB ilişkileri ikili ilişki olmaktan öte Soğuk Savaş dönemi uluslararası politikasının bir yansımasıdır. SSCB'nin, Finlandiya'yı bir

tampon bölge olarak gördüğünü öne sürmek mümkündür. Finlandiya'nın Batı'yla ekonomik ilişkilerini tamamen kesmesini istememekle beraber Batı'nın etkisini sınırlamaya çalışmıştır. SSCB, Finlandiya'nın tarafsızlığını desteklerken, aynı zamanda onu kendi nüfuz alanında tutmak için çeşitli diplomatik ve ekonomik araçlar kullanmıştır (Kähönen, 2006, s. 89).

Finlandiya'nın SSCB'yle iyi ilişkileri sürdürme çabası, 1940'ların ikinci yarısında belirgin hale gelmiş ve bu döneme Sovyet etkisi damgasını vurmuştur. Bu bağlamda, 1948 yılı, Finlandiya'nın hem iç dengelerinde hem dış ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Soğuk Savaş, belirgin değişimlere yol açmış, özellikle SSCB'yle yapılan Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması (1948 YYA Anlaşması) dönemin belirleyici unsurlarından olmuştur (Nevakivi, 1999, ss. 245-248). Sovyet etkisiyle, 1944-1948 yılları arasında komünist hareketlerin yeniden güçlenmesi dikkat çekmiştir (Wuorinen, 1965, ss. 418-422). 1948'de komünistlerin Çekoslovakya'da iktidarı ele geçirmesi, Batı'yı alarma geçirmiş ve NATO'nun kuruluş sürecini hızlandırmıştır. Finlandiya'da da komünistlerin darbe planladığına dair söylentiler yayılmıştır. Darbe endişeleriyle ordu teyakkuzla geçmiştir (Nevakivi, 1999, ss. 245-248). 1948 sonrası Moskova'dan yeterli destek alamayan komünist hareket etkisini yitirmiştir (Wuorinen, 1965, ss. 418-422).

Komünist hareketin 1948 seçimleri sonrasında zayıflaması, Finlandiya'nın iç siyasette dengeyi yeniden sağlamasına olanak tanımış, dış politikada SSCB'yle ilişkileri dikkatle yönetme ihtiyacını tekrar gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, 1948 YYA Anlaşması, Finlandiya'nın SSCB'yle barışçıl ilişkilerini koruma çabasını ve tarafsızlık politikasını pekiştiren bir eşik olmuştur. Stalin'in davetiyle müzakereleri başlayan ve Finlandiya'yı Batı'dan uzak tutmayı hedefleyen anlaşma, Finlandiya'nın SSCB'yle ilişkilerini ve tarafsızlık politikasını güçlendirmiştir (Nevakivi, 1999, ss. 245-248). Anlaşma sonrası Cumhurbaşkanı Paasikivi, Sovyet etkisinin iç siyasetteki yansımalarını sınırlamak ve komünistlerin siyasi nüfuzunu dengelemek adına adımlar atmıştır. SSCB'yle dostane ilişkiler geliştirilmesi gerektiğini kabul etmekle birlikte, komünistlerin iç siyasette kilit pozisyonlara atanmasını engellemeye çalışmıştır. Özellikle dışişleri, savunma ve içişleri gibi bakanlıklardan uzak tutulmaları gerektiğini savunmuştur. 1949'da Kemi'deki kereste işçilerinin grevi, hükümetin müdahalesiyle çatışmaya dönüşmüş ve bu olay "Kanlı Perşembe" olarak anılmıştır (Nevakivi, 1999, ss. 252-256). Bu tür toplumsal çatışmalar ve siyasi gerilimler, Finlandiya'da yeni hükümetin şekillenme dinamiklerini de doğrudan etkilemiştir. Kekkonen'in başkanlığındaki ilk hükümet 1950'de Tarım Birliği, İsveç Halk Partisi ve İlerici Parti'den oluşan bir koalisyonla kurulmuş, solun dışlanması zayıf bir siyasi başlangıca işaret etmiştir. İç politikada komünistlerin etkisinin sınırlandırılması ve işçi sendikalarının grev tehditleri öne çıkmış; tarımsal gruplar ekonomik talepleriyle hükümeti sıkıştırılmıştır. Bununla birlikte, Kore Savaşı nedeniyle artan enflasyon ve ücret düzenlemesinin kaldırılması, ekonomik sıkıntıları derinleştirmiştir (Nevakivi, 1999, ss. 257-260). Kekkonen, SSCB'yle uzun vadeli bir ticaret anlaşması imzalayarak ticareti güçlendirmiş, 1948 YYA Anlaşması'nın yıldönümünü kutlayarak SSCB'yle dostane ilişkiler geliştirmek istediğini göstermiştir. Bu süreçte Porkkala askeri üssünün iadesi bir başarı olarak hanesine yazılmıştır. Finlandiya bu arada Kuzey ülkeleriyle iş birliğini artırmış ve 1955'te Birleşmiş Milletler üyesi olmuştur (Nevakivi, 1999, ss. 262-267). Kekkonen'in dış politikada izlediği dengeli ve yapıcı tutum, Finlandiya'nın bir model ülke olarak konumlanmasına zemin

hazırlamıştır. 1956'da 20. Kongre'yle SSCB, dış politikasında "barış içinde bir arada yaşama" doktrini benimsenmiştir. Finlandiya bu anlamda SSCB için bir "vitrin" rolü üstlenmiş ve barışçıl ilişkilerin örneği olarak kullanılmıştır (Kähönen, 2006, s. 65).

SSCB'yle ilişkilerde tutturulan yol, Finlandiya'nın güvenliğinin silahlanma yerine diplomasiye dayandırılması olarak devam etmiştir. 1956'da artık cumhurbaşkanı olan Kekkonen, SSCB'yle güçlü ilişkiler geliştirerek güvenlik kaygılarını diplomasi yoluyla yönetmeyi öncelik haline getirmiştir. Bu süreçte SSCB'nin, Finlandiya'nın iç politikasına daha fazla müdahil olduğu; iç ve dış politika arasındaki sınırların bulanıklaştığı eleştirileri yapılmıştır (Nevakivi, 1999, ss. 268-271). Paasikivi-Kekkonen Doktrini, Finlandiya'nın dış politika stratejisi olarak bilinse de iç politikada da önemli bir rol oynamıştır. SSCB, komünistleri destekleyerek parlamentoda koalisyon oluşturulmasına etki etmiş ve kimi olaylarda Finlandiya siyasetine doğrudan el atmıştır. Dolayısıyla bu doktrin, SSCB'nin Finlandiya'nın hem dış hem iç politikasına müdahale ettiği bir dönemle ilişkilendirilmiştir (Lanko, 2021, ss. 147-150). Savaş tazminatları sonrası ticaret anlaşmalarıyla SSCB, Finlandiya'yı ekonomik olarak da Doğu Bloku'na entegre etmeye çalışmış, ancak Finlandiya, ticaretini çeşitlendirmeyi başarmıştır (Kähönen, 2006, s. 51). Savaş tazminatları için yapılan üretim Finlandiya'nın metal sanayi ve gemi yapımı gibi sektörlerini modernize etmiştir ve sanayi üretimi 1938-1962 arasında üç katına çıkmıştır (Wuorinen, 1965, s. 403). 1940'larda tarım en önemli sektörken, 1960'lara gelindiğinde halen önemini korumakla beraber, nüfusun yalnızca dörtte birine geçim sağlayan bir konuma gerilemiştir (Wuorinen, 1965, s. 399). 1961'de Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ile özel bir anlaşma imzalanarak Batı Avrupa pazarlarına erişim sağlanmıştır (Wuorinen, 1965, s. 462).

Finlandiya'nın refah devleti olma çabaları, ekonomik büyüme ve yapısal dönüşümle paralel olarak 1950'lerde hız kazanmıştır. Bu süreç demokratikleşme, sendikal hareketler ve elbette sosyalist ideolojinin etkisiyle şekillenmiştir. Refah devleti, 1960'larda ve 1970'lerde sağlık, eğitim ve sosyal yardımlarla genişletilmiştir. İsveç başta olmak üzere diğer İskandinav ülkelerinden ilham alınmıştır (Eloranta & Kauppila, 2006). Soğuk Savaş döneminde sol kesim, SSCB'yle ilişkilere ağırlık verirken, sağ kesim tarafsızlık ilkesini savunmuştur. Kekkonen, bu iki kesim arasında köprü kurarak birliği sağlamaya çabalamıştır. Bu çabayı da Lenin ve Mannerheim gibi tarihi figürler üzerinden iki kesimi birleştiren söylemlerle desteklemiştir. Lenin'i Finlandiya'ya bağımsızlığını "verdiği" için överek sola göz kırparken, Mannerheim'i bağımsızlığı "koruyan" figür olarak öne çıkarmakla sağı teskin etmiştir. Paasikivi-Kekkonen Doktrini üzerine inşa edilen içerideki uzlaş, Finlandiya'nın 1950-1970 arasında hızlı ekonomik büyüme kaydettiği dönemde belirleyici olmuştur. Bu dönemde önemli kararlar genellikle tüm tarafların mutabakatıyla alınmıştır (Lanko, 2021, ss. 147-150).

1980'lere kadar devam eden dönemi Arter (2023), Finlandizasyon sürecinin karanlık çağı olarak adlandırmaktadır. Bu süreç, ağırlıklı olarak SSCB'yle ilişkilerin şekillendirdiği bir dönemi ifade etmektedir. Bunda dört ana faktörün etkili olduğu belirtilmektedir: coğrafi konum, antlaşma yükümlülükleri, anayasal yapı ve siyasal sistem dinamikleri. SSCB'yle 1300 kilometrelik sınırı paylaşması, güvenlik politikalarını doğrudan etkilemiş, bu coğrafi yakınlık Finlandiya'nın savunma

politikalarında diplomasiye öncelik vermesine yol açmıştır. 1948 YYA Anlaşması Finlandiya dış politikasının temelini oluşturmuş ve Finlandiya'nın, SSCB'yi tehdit eden bir saldırı durumunda onunla işbirliği yapmasını şart koşmuştur. 1919 Anayasası, Finlandiya cumhurbaşkanına geniş yetkiler tanımış, özellikle dışişleri ve savunmada konumunu güçlendirmiştir. Kekkonen, bu yetkileri kullanarak Sovyet liderleriyle yakın ilişkiler geliştirmiş ve Finlandiya'nın SSCB'yle uyumlu bir dış politika izlemesini sağlamıştır (Arter, 2023). Soğuk Savaş dönemi Finlandiya'sında siyasetin özdeşleştiği Paasikivi-Kekkonen Doktrini, içerdiği anlamlarla da eleştirilmiştir. Lanko, iki Cumhurbaşkanı Paasikivi ve Kekkonen'in adını taşıyan bu kavramsallaştırmanın bir "yüzer gösterge" olduğunu öne sürmektedir. Yüzer gösterge, her söylemde farklı tarafların kendi anlamlarını yüklediği, belirli ve sabit bir anlamı olmayan bir kavramı ifade etmektedir (Lanko, 2021, ss. 139-153). Finlandiya-Rusya ilişkileri, dış politika stratejileri ve içeride uzlaşma bağlamında farklı anlamlar yüklenerek kullanılmaktadır (Lanko, 2021).

Büyük komşuyla ilişkiler bağlamında Paasikivi-Kekkonen Doktrini, Finlandiya'nın SSCB'yle ilişkilerde izlediği denge politikasını ifade etmekte; SSCB'yle işbirliği yapmayı ve çatışmadan kaçınmayı hedeflemektedir. Eleştirenlere göre ise bu doktrin, Finlandiya'yı gereğinden fazla taviz vermeye zorlamış ve Finlandizasyon sürecine yol açmıştır. Kavram, Finlandiya içindeki, Rusya karşıtı milliyetçiler, sol kanat politikacılar ve Paasikivi-Kekkonen Doktrini'ne inananlar şeklinde bölünebilecek üç siyasi grup arasında farklı yorumlanmaktadır (Lanko, 2021, ss. 142-144). Bir dış politika modeli olarak, özünde tarafsızlığın yer aldığı, Finlandiya'nın yalnızca SSCB'yle değil, genel olarak dünyayla ilişkilerini düzenleyen bir ilke olarak algılanmaktadır. Finlandizasyon negatif bir kavram olarak değerlendirilmişken, Paasikivi-Kekkonen Doktrini'ne tarafsızlık üzerinden pozitif anlamlar yüklenmiştir (Lanko, 2021, ss. 145-147).

Bunun yanı sıra, Finlandiya'nın SSCB'yle ilişkileri sadece dış politika ve tarafsızlık ilkesiyle sınırlı kalmamış, toprak düzenlemeleriyle birlikte ülkede büyük çaplı nüfus hareketlerine de yol açmıştır. Özellikle Karelyadan gelen göçmenlerin yeniden yerleşimi, bu dönemde Finlandiya hükümetinin baş etmek zorunda kaldığı en önemli sosyal ve ekonomik meselelerden biri olmuştur. SSCB'ye bırakılan topraklardan 420.000 kişi Finlandiya'nın diğer bölgelerine taşınmıştır. Göçmenlerin ev ve iş bulması, Finlandiya hükümeti için büyük bir sosyal ve ekonomik sorun teşkil etmiştir (Wuorinen, 1965, s. 393). Toprak kayıpları ve savaşın getirdiği yıkımla yerinden edilen kişiler kırsal bölgelere yerleştirilmiştir. 1950'lerin sonuna kadar yaklaşık 150.000 çiftlik kurulmuş ve kaybedilen alanların yerini almak üzere ekilebilir araziler tarıma açılmıştır. Bu politika bir yandan tarımsal üretimi arttırıp kırsal ekonomiyi güçlendirirken bir yandan da toprak-sanayi şeklinde ayrılan siyasi yelpazede toprak lehine farkı açmıştır. Karelyadan göç edenlerin Güney Finlandiya'daki yerel yönetimlerde etkili olması, Tarım Birliği'nin güçlenmesine yol açmış olup bu durum, Finlandiya'da kır temelli siyasetin nüfuzunu arttırmıştır (Nevakivi, 1999, s. 242). Hatta Nevakivi (1999, s. 244)'ye göre, yerinden edilen Karelyalıların siyasal yönelimleri, Finlandiya'da komünizmin güç kazanmasını engellemiştir. Ancak, Finlandiya'daki sosyoekonomik dönüşüm, yalnızca kırdaki yerleşim politikaları ve tarımsal üretimi teşvik çabalarıyla sınırlı kalmamış; 1950'ler ve 1960'lar boyunca hızla artan sanayileşme ve kentleşme, siyasal dengelerin de farklı yönlerde değişmesine yol açmıştır. Bu gelişmelerin neticesinde, 1970'e yaklaşıldığında ülkede

biriken gerginlik, geleneksel parti sistemleri üzerinde yeni bir baskı unsuru hâline gelerek sağdan tepki hareketlerini tetiklemiştir.

1970-1973 arasında Finlandiya, Danimarka ve Norveç'te gerçekleşen seçimler, geleneksel İskandinav parti sistemlerine yönelik ciddi bir meydan okuma olarak değerlendirilmektedir. 1970 yılında Finlandiya'da gerçekleşen seçimlerde, Tarım Birliği'nden ayrılan ve köylülere hitap eden Vennamo liderliğindeki sağ popülist Kırsal Parti, %10,5 oy oranıyla büyük bir başarı elde etmiştir (Uca, 2017, s. 308). Vennamo, özellikle ekonomik zorluklardan etkilenen küçük çiftçilerin haklarını savunarak, "unutulmuş ulus" söylemiyle geniş bir seçmen kitlesine hitap etmiştir (Arter, 2008, ss. 101-102). Ülkede aşırı sağın Vennamo önderliğindeki bu ikinci dalgası kısa sürmüştür. Seçmen desteğini kaybeden Kırsal Parti yavaş yavaş kapanmaya gitmiştir. Soğuk Savaş sonrası bu Partinin küllerinden doğan Gerçek Finler ise aşırı sağın üçüncü ve en büyük çıkışını yapacaktır. Bununla birlikte, 1970'lerdeki bu kısa süreli aşırı sağ yükselişi, Finlandiya'nın uzun vadede izlediği istikrarlı ve sanayi odaklı kalkınma rotasını bütünüyle değiştirememiştir. Zira savaş sonrası dönemde ülke ekonomik büyümesini dış ticaretin gelişmesi ve sağlam devlet kurumlarıyla pekiştirerek, siyaset sahnesinde görece bir denge ve süreklilik yakalamıştır.

Finlandiya, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sanayi ve dış ticaretle hızla büyümüştür. Dış ticaret ve ekonomik ilişkiler yoluyla Batı'yla güçlü bağlar kurulmuş, bu da SSCB'yle ilişkilerin dengelenmesine yardımcı olmuştur (Wuorinen, 1965, s. 411). Hükümet değişiklikleri sık olmasına rağmen, Finlandiya'da siyaset genellikle istikrarını korumuştur. Bunun başarılmasında devlet başkanlarının uzun dönem görev yapması ve üst düzey bürokratların bağımsız çalışmasının rolü büyüktür. Tarım Birliği, Sosyal Demokratlar ve Ulusal Koalisyon gibi partiler, itidalli bir siyasal hayatın sürmesi için önemli roller üstlenmişlerdir (Wuorinen, 1965, ss. 429-436). Soğuk Savaş döneminde Finlandiya'nın dış politikada tarafsız kalma zorunluluğu, sağ siyasetin ulusal güvenlik ve ekonomi alanlarında daha pragmatik ve temkinli bir çizgide kalmasına neden olmuştur. İç ve dış politikanın sınırlarının silikleştiği ve siyasetin SSCB'ye göre şekillendiği bu süreçte sağa da sola da itidalli hareket etme görevi düşmüştür. Merkez Parti, kırsal tabanı temsil ederken ekonomik politikalarda statükocu bir duruş sergilemiş, merkez sağ Ulusal Koalisyon Partisi ise sağın ekonomik liberalizm temsilcisi olarak yer almakla beraber, Moskova'ya uyum politikasına gölge düşürmemeye gayret etmiştir. Bu süreçte oluşan siyasal denge, Hobson'un temposentrizm eleştirisini hatırlatacak şekilde, uluslararası güç yapıları ile ulusal siyasi düzenin tarihsel bağlam dışında değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Paasikivi-Kekkonen Doktrini ya da Finlandizasyon, bu bağlamda milliyetçi ve aşırı sağ söylemlerin bastırılmasına hizmet eden bir denge siyaseti işlevi görmüştür.

4. Neoliberal Dönem: Kuzey Cephesinde Değişen Bir Şey Yok

Finlandiya, II. Dünya Savaşı'ndan sonra tarıma dayalı ekonomisini hızla çeşitlendirmiş ve bir refah devletine dönüşmüştür. 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, yüksek teknolojiye dayanan büyük bir büyüme kaydetmiş ve Avrupa'nın en varlıklı ekonomileri arasına girmiştir. Refahı

önceleyen politikalar, örnek eğitim sistemi, düşük yolsuzluk oranı ve dünya çapında tanınan sanayi kuruluşlarıyla Finlandiya, ekonomik ve sosyal başarıyı bir arada başaran bir model sergilemiştir (Eloranta vd., 2006). 2018'den bu yana Dünya Mutluluk Raporları'nda ilk sırada olması da bu modelin bir diğer göstergesidir (Helliwell vd., 2024). Bu raporlarda ölçülen mutluluk, duygudan ziyade yaşam standartlarıyla ilgilidir ki bu da refah temelli siyaset anlayışının bir çıktısı olmuştur. 1960'lardan itibaren kırdan kente göç artmıştır (Ojala ve Nummela, 2006). Ülke uluslararası yapısal değişimlere uyum sağlamış; önce tarımsal üretimden sanayiye ardından da hizmet sektörüne hızlı bir geçiş yapmıştır. Ekonominin %80'i tarım ve ormancılığa dayalıyken sanayileşmeyle birlikte işgücü sanayi ve hizmet sektörlerine kaymıştır. 1970'lere kadar sanayi, GSYİH'nin %40'ını oluştururken, sonrasında ağırlık hizmet sektörüne kaymıştır. Finlandiya, başlangıçta yoksul bir tarım toplumuyken, sanayi ve teknolojiyle refahını katlamış, dünyanın en müreffeh toplumlarından birisi haline gelmiştir (Hjerpe & Jalava, 2006).

1980'lerde finansal piyasalarda serbestleşme, bankaların kredi vermesini kolaylaştırmış. bu durum kredi talebini arttırmıştır. Bankalar, konut ve emlak sektörlerine yoğun kredi sağlamıştır. Finlandiya'nın ekonomisi için SSCB'yle yapılan ticaret önemli bir paya sahip olmuştur. SSCB'nin çöküşü, Finlandiya'nın enerji maliyetlerini arttırmış ve ihracatını büyük ölçüde azaltmıştır. 1990'dan 1993'e kadar ekonomi %14 küçülmüş (Heimonen vd., 2015), işsizlik %3'ten %17'ye ulaşmıştır (Hannikainen & Heikkinen, 2006).

1991'de SSCB'nin dağılmasının ardından, Finlandiya kısa süreli bir kriz yaşasa da komşusuna olan ekonomik bağımlılığını hızla sona erdirerek Batı'ya yönelmiştir. Batı Avrupa kurumlarına hızlı entegrasyon sağlamıştır. Avrupa Birliği (AB) üyeliği başvurusu 1992'de yapılmış ve 1994'teki referandumla halkın %57'si AB üyeliğini desteklemiştir. 1994'te AB üyeliği tartışmaları sırasında, savaş sonrası yerleşim politikalarının yapıldığı bölgelerde AB'ye karşı direnişin daha güçlü olduğu gözlenmiştir (Nevakivi, 1999, s. 244). Ekonomik durgunluk ve Rusya'yla ticaretin çökmesi, Finlandiya'da AB'ye desteğin, komşu İskandinav ülkelerine göre daha yüksek olmasını beraberinde getirmiştir. Ek olarak, güvenlik politikaları Finlandiya'nın AB'ye katılımında daha belirgin bir rol üstlenmiştir. Finlandiya, diğer İskandinav ülkelerinin almadığı bir karar olan ekonomik ve parasal birliğe katılmayı seçmiştir. AB üyeliği, sağ partiler arasında farklı tepkiler doğurmuştur. Merkez sağdaki Ulusal Koalisyon Partisi, AB üyeliğini ekonomik kalkınma için bir fırsat olarak görerek desteklemiştir. Ancak Hristiyan Demokratlar ve o dönem esamesi okunmayan aşırı sağ, değerler ve kimlik üzerinden Avrupa entegrasyonuna karşı daha şüpheci bir duruş sergilemiştir. AB'nin yanı sıra NATO'yla yüksek düzeyde bir entegrasyon hedeflenmiş olsa da kamuoyunun NATO üyeliğine bakışı bu dönemde olumsuz kalmaya devam etmiştir. Sovyet gölgesinden çıkan Finlandiya, Batı Avrupa'nın merkezine sağlam şekilde yerleşmiştir; bu, yine Finlandiya usulü, geç ama hızlı olmuştur.

Bu dönem, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Finlandiya'nın uluslararası düzlemdeki ve iç politikadaki yönelimlerini yeniden tanımladığı bir süreç olmuştur. AB'ye katılım, serbest piyasa reformları ve küreselleşmenin etkisi, Finlandiya'daki sağ siyasetin ekonomik ve ideolojik yapısında belirgin dönüşümlere yol açmıştır. Finlandiya'nın Soğuk Savaş dönemindeki tarafsızlık politikası, bu

dönemde ekonomik ve siyasi olarak Batı'yla daha yakın ilişkiler kurmasına rağmen süreklilik göstermiştir. NATO'ya katılma konusundaki çekinceleri, tarafsızlık politikasına olan bağlılığının sürdüğünü göstermiştir. Finlandiya, bu dönemde AB'yle siyasi ve ekonomik entegrasyona yönelse de güvenlik politikalarında dengeyi korumaya çabalamıştır. 1991'de Baltık ülkelerinin bağımsızlaşması sırasında Finlandiya, SSCB'yi kızdırmamak adına tarafsız kalmış, bu tutum içeride ve dışarıda eleştirilmiştir (Arter, 2023). Komşuya karşı itidal siyaseti SSCB'nin yerini Rusya alacak şekilde 2010'lara kadar etkisini sürdürmüştür. Bu süreklilik, Hobson'un tarihsel sosyoloji yaklaşımıyla uyumlu biçimde, Finlandiya'nın dış politika davranışlarının yalnızca güncel tehdit algılarıyla değil, tarihsel bağlam ve yapısal süreklilikler üzerinden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim Finlandiya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde de temkinli ve dengeleyici bir dış politika izlemesi, Avrupa genelindeki daha geniş kapsamlı ekonomik dönüşüm süreçleriyle de örtüşmüştür. Özellikle Bretton Woods sisteminin çökmesi ve finansal küreselleşme, yalnızca Finlandiya'yı değil, kıta Avrupası ve Birleşik Krallık genelindeki sosyal demokrat partileri de "Üçüncü Yol" stratejilerine yönelmeye zorlamıştır.

Üçüncü Yol, Bretton Woods sisteminin çöküşü ve finansal piyasaların küreselleşmesiyle sosyal demokrat partilerin, "finans odaklı" bir ekonomik stratejiye uyum sağlamak zorunda kalmasıdır. Böylece tam istihdam ve refah devleti gibi geleneksel sosyal demokrat ilkeler gevşetilmiş ve piyasa temelli düzenlemeler benimsenmiştir. Bu adım, sosyal demokratların piyasa mantığını kabul ederek kendi değerlerini güncelledikleri bir dönemi başlatmış, ancak aynı zamanda partilerin geleneksel tabanlarıyla ilişkilerini zayıflatma riskini de beraberinde getirmiştir. Ne var ki, küresel finans krizi, bu stratejinin kırılgan yanlarını açığa çıkarmış ve partilerin kriz yönetiminde yetersiz kalması, Avrupa genelinde popülist sağ ve muhafazakâr partilerin yükselişine zemin hazırlamıştır (Kuisma & Ryner, 2012, ss. 329-334). Bu gelişmeler neticesinde Üçüncü Yol'un beklenmeyen ancak öngörülebilir sonucu olarak sosyal demokraside gerileme, sağda yükseliş görülmüştür. Finlandiya bu akıma en geç katılan ülkelerden olmuştur. Daha önce belirtildiği ve daha sonra tekrar değinileceği üzere, Finlandiya küresel yapısal dönüşümleri çoğu zaman geç fakat aniden deneyimleme eğilimindedir ve bu eğilim, siyasal alanın diğer unsurları gibi aşırı sağın gelişiminde de tekerrür etmiştir. Görece geç bir tarihe, 2011'e kadar aşırı sağın ağırlığı önemsiz kalmıştır. 2011 seçimleriyle birlikteyse aşırı sağa destek %4'ten %20'ye fırlamıştır.

Dolayısıyla Finlandiya'nın kendine has dinamikleri ve siyasi ortamı, 2010'lara dek sağın yükselişine imkân tanımamıştır. Temel olarak geniş koalisyon hükümeti, tarihsel yasaklar ve toplumsal tutumlar gibi etkenler bunun önünde durmuştur. Soğuk Savaş dönemi istikrar, uzlaş ve itidal anlayışından kalma alışkanlıklardan olan Finlandiya'nın geniş tabanlı gökkuşağı koalisyonları, ideolojik yelpazenin büyük bölümünü kapsamış, aşırı sağa alan bırakmamıştır. 1944 ve 1947'deki anlaşmalar, "radikal" veya "faşist" olarak tanımlanabilecek örgütlerin Finlandiya'da yasaklanmasını getirmiştir (Uca, 2017, s. 307). Bu durum, 1991'e kadar resmen sürmüş ve sağın aşırı kanadını toplumsal ve yasal zeminde marjinalleştirmiştir. Yine Paasikivi-Kekkonen Doktrini aşırı sağın, Sovyet karşıtı veya faşizan söylemlerle öne çıkmasını imkansızlaştırmıştır. 2000'lerin başındaki seçim dönemleri genelde heyecansız olarak nitelendirilmiştir (Zimelis, 2020, s. 242). Partiler, ekonomik durgunluk beklentisiyle seçmene vaatler sunmaktan kaçınmışlardır. Soğuk Savaş'ın

çalkantılı ilk yıllarında rayına oturan siyaset anlayışı, ülkenin toprakları gibi donmuş kalmış, çözünmesi için Soğuk Savaş'ın bitişi yeterli olmamıştır. Siyasette değişim ve sağın dönüşümü, Avrupa için geç bir tarihte 2010'larda vuku bulmuş ancak bu da çok hızlı gerçekleşmiştir.

5. Neoliberalizm Sonrası Dönem: Finlandiya'da Sağ Siyasetin Dönüşümü

2010'lara gelindiğinde hem küresel gelişmeler hem de iç dinamiklerin dönüşümü, Finlandiya'daki sağ siyaset için yeni bir zemin hazırlamış; bu tarihe dek aşırı sağa alan tanımayan engeller, değişen ekonomik koşullar ve neoliberalizmin ötesine uzanan tartışmalarla birlikte hızla çözülmeye başlamıştır. Bu açıdan öncelikle Finlandiya'nın ekonomik ve kurumsal yapısını anlamak önemlidir. Mokyr'e göre Finlandiya'nın ekonomik başarısında iyi işleyen kurumlar ve düşük yolsuzluk oranları belirleyici olmuştur. Ekonomik özgürlük ve şeffaflık açısından küçük ekonomilerin avantajlarını taşıyan Finlandiya, açık ekonomi modeli ve teknolojiye dayalı uzmanlaşmayla Avrupa'nın başarılı ekonomileri arasına girmiştir (Mokyr, 2006, s. 12).

Bu tarihsel ve kurumsal yapının siyasi temellerinden biri de parlamentodur. 1906'da kurulan Finlandiya Parlamentosu *Eduskunta* temel yapısını büyük ölçüde korumuştur. Tercihli nispi temsil sisteminde seçmenler doğrudan adaya oy vermekte ve baraj uygulanmamaktadır. Sistem, seçmen-milletvekili ilişkisini güçlendirmekte ve popüler adayları avantajlı kılmaktadır. Parlamentonun sandalye sayısı ve düzeniye 1906'dan bu yana değişmeden kalmıştır (Arter, 2012, ss. 276-278). Diğer İskandinav ülkelerinde azınlık hükümetleri yaygınken ve koalisyonlar genellikle az sayıda parti arasında anlaşmalarla oluşturulurken, Finlandiya'da hükümetler geniş tabanlı koalisyonlar şeklinde kurulagelmiştir. Genellikle "gökkuşağı koalisyonları" olarak adlandırılan çok partili hükümetler oluşturulmuştur. Örneğin, 1995-2002 yılları arasında Sosyal Demokratlar'ın liderliğinde, eski komünistlerin oluşturduğu Sol İttifak, merkez sağ Ulusal Koalisyon, Yeşiller ve Finlandiya İsveç Halk Partisi gibi farklı gruplar bir araya gelmiştir. Bu çeşitlilik, hükümetlerin, "her şey olabilir" şeklinde tanımlanmasına yol açmıştır (Arter, 2012, s. 278). Finlandiya, bu açıdan Avrupa karşılaştırmasında özgün bir örnektir; başka hiçbir ülke Finlandiya'daki gibi büyük koalisyona sahip olmamıştır (Karvonen, 2014, s. 21). Ancak, Finlandiya'daki bu kendine özgü kurumsal çerçeve, Avrupa siyasetinin daha geniş bölünme eksenlerinden kopuk değildir. Avrupada siyasi bölünmelerin merkez-çevre, devlet-kilise, toprak-sanayi ve patron-işçi ayrımlarına dayandığı kabul görmektedir (Karvonen, 2014, s. 16). İskandinav ülkelerinde, Reformasyon'un güçlü etkisi nedeniyle, dini partilerin doğuşu sınırlı kalmıştır. Tarım ve sanayi arasındaki ekonomik çatışmalar, köylü partilerinin doğuşunu desteklemiştir. İşçi sınıfının yükselişi ve sosyal demokrat partilerin doğuşuyla birlikte sınıf mücadelesi, parti sistemlerinde belirgin bir çatışma hattı oluşturmuştur (Arter, 2008, ss. 52-55). Finlandiya ve genel olarak İskandinav siyasetinin bu yapı üzerinde şekillendiği, 21. yüzyılın ilk on yıllarındaysa bu durumun değişmeye başladığı, süregelen tartışmalardandır (Karvonen, 2014, s. 17).

Öte yandan detaylıca anlatıldığı üzere, Finlandiya'nın dış ve güvenlik politikası, söz konusu içerideki siyasi düzenin yanı sıra Rusya'yla tarihsel komşuluk ilişkisinden etkilenmiştir. Finlandiya,

1994'te NATO'nun Barış İçin Ortaklık (PfP) programına katılmış ve askeri yapısını NATO standartlarına uygun hale getirmiştir. Bununla beraber 1990'larda NATO üyeliği tartışmaları sınırlı kalmış, kamuoyu desteği düşük seviyelerde seyretmiştir. 2014'te Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı Finlandiya'da, Rusya'nın güvenlik tehdidi oluşturduğu algısını güçlendirip NATO'ya üyelik tartışmalarını alevlendirmiştir. 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Finlandiya'da NATO üyeliğine olan desteği artırmıştır. İşgalden dört gün sonra yapılan bir ankette ilk kez halkın çoğunluğu, %53'ü NATO üyeliğini desteklemiştir. Birkaç ay içerisinde bu oran %70'i aşmıştır. 13 Mayıs 2022'de Finlandiya Parlamentosu, dışişleri ve güvenlik politikası raporunu tartışmaya başlamış ve NATO'ya üyelik başvurusu sürecini onaylamıştır. 1939-1940 Kış Savaşı'na atıfla, "bir daha asla yalnız kalmama" gerekliliği sık sık dile getirilmiştir. Tartışmalarda, NATO'nun kurucu anlaşmasının 5. maddesiyle sağlanan kolektif güvenliğin önemi ve yalnız kalma riskinden kaçınma gerekliliği öne çıkmıştır (Arter, 2023).

Finlandiya'nın yalnızca dış politika ve güvenlik alanlarında değil, ekonomik ve toplumsal alanda da köklü dönüşümler yaşadığı unutulmamalıdır. 21. yüzyılın ilk on yılı geride kalırken, Finlandiya'da gündem küresel ekonomik kriz, artan göç dalgaları ve güvenlik kaygıları ekseninde şekillenmiştir. Bu dönemde sağ siyaset, ekonomik reformlardan göçmen karşıtlığına ve güvenlik odaklı milliyetçiliğe uzanan geniş bir yelpazede çeşitlenmiştir. Sağ siyasal yelpazedeki fraksiyonlar arasında belirgin ayrışmalar gözlemlenirken, özellikle popülist sağ partilerin yükselişi dikkat çekmiştir. Aynı dönemde, Avrupa genelinde etkili olan "Üçüncü Yol" siyasetinin de Finlandiya'daki sosyal demokrat ve merkez partilerin geleneksel dayanaklarını zayıflattığı; buna karşılık merkez sağın yeni açılımlarla öne çıktığı gözlemlenmiştir. "Sorumlu piyasa kapitalizmi" (Kuisma & Ryner, 2012, s. 335) adını verdikleri bir yaklaşım tutturarak merkez sağ, hem devletin piyasa üzerinde düzenleyici rol almasını hem de bireylerin kendi refahlarından sorumlu olmalarını öne çıkaran bir çizgi izlemiştir.

Araştırmalar, İskandinav toplumlarının genel olarak refah politikalarını, yüksek vergileri ve kamusal hizmetleri desteklemeye devam ettiğini göstermiştir (Kuisma & Ryner, 2012, s. 338). Bu bağlamda gözlenen siyasi dönüşümler, Hobson'un kronofetişizm eleştirisini dikkate alarak değerlendirilmelidir; zira bu eğilimleri geçmişten kopuk, kendiliğinden ortaya çıkmış olgular olarak ele almak, tarihsel süreklilikleri ve yapısal bağlamı görmezden gelme riskini taşımaktadır. Oysa bu değişimler, önceki siyasal ve toplumsal dinamiklerle kurdukları ilişkiler içinde anlam kazanmaktadır. Bu çerçevede, Finlandiya'daki siyasal aktörlerin stratejileri de geçmişten devralınan yapısal koşullar ve tarihsel eğilimler doğrultusunda şekillenmektedir. Sağ partiler, refah modelinin popülaritesini görerek "sosyal adalet", "sorumlu piyasa kapitalizmi" gibi sosyal demokrat temaları benimsemiş, onları seçmenleri etkilemekte kullanmıştır. Ulusal Koalisyon Partisi emek dostu bir retorik kullanıp kendilerini işçilerin ve geniş kitlelerin partisi şeklinde sunmaya başlamıştır. Sosyal demokratların Üçüncü Yol siyasetiyse refah devletin evrenselci, koşulsuz ilkelerini kısıtlayıcı yönelimler benimseyerek, hak edenler ve etmeyenler ikiliğini güçlendirmiştir. Popülist sağ partiler bu ayrımı milliyetçilikle bütünleştirerek, "gerçek" vatandaşların refahtan yararlanması gerektiğini, göçmenlerin veya işe yaramayanlarınsa bunu hak etmesi gerektiğini savunmuştur. Böylece sosyal demokratların ve merkez partilerin kapsayıcı

refah modeline karşı, popülist sağ “biz-onlar” söylemini yerleştirmiştir. Merkez ve soldan kopan işçi sınıfı, aşırı sağ partilerin seçmeni haline gelmiştir. Popülist sağ, 1990’lardan bu yana artmakta olan neoliberal uygulamalara tepkiyi, eski güzel günlere duyulan özlem şeklinde kullanarak, kendi lehine çevirmiştir (Kuisma & Ryner, 2012, ss. 335-337).

Göç meselesinin henüz bugünkü kadar “patlayıcı” bir boyutta olmadığı, dolayısıyla daha sakin bir politik ortamın geleceğe dair öngörü yapmaya elverişli olduğu 2000’lerin başını inceleyen Zimelis (2020, s. 234), 2002’de İsveç’te, 2003’te Finlandiya’da yapılan seçimlerden örnekler vermiştir. Aynı dönemde Danimarka ve Norveç’te aşırı sağ partiler seçim başarıları elde ederken, İsveç ve Finlandiya’dakiler %1 dolayında kalmıştır. Buna göre, İsveç ve Finlandiya’da göçmen sayısı diğer İskandinav ülkelerinden fazla olmasına rağmen, popülist söylem o dönemde siyasallaşmamıştır. Göç, işsizlik ve siyasal yakınsamanın farklı bileşimleri ve bunların siyasal tartışmaya malzeme olması, aşırı sağın yükselmesinde veya başarısızlığında etkili olmuştur (Zimelis, 2020, ss. 238-239).

Avrupa toplumları, 20. yüzyılın sonundan itibaren hızlı değişimlerden geçmiş; bu da kimlikleri ve güvenlik duygusunu zedelemiş, psikolojik krizler yaratmıştır. Sanayi toplumundan sanayi-sonrası topluma geçiş süreci, toplumsal yapıları parçalamış ve geleneksel kimlikleri erozyona uğratmıştır. Bu durum, insanlarda güvensizlik ve istikrarsızlık hissini pekiştirmiş; sonucunda da radikal sağ partiler, ötekileştirme üzerinden siyaset yapma imkânı bulmuştur. Küreselleşme sonucu, sınırların ve kültürlerin daha geçirgen hâle gelmesiyle birlikte, kimlik siyaseti güçlenmiştir. İnsanlar, kendilerini korunaklı hissetmek için keskin kimlik tanımlamalarına yönelmiştir. Bu bağlamda göç konusu aşırı sağın en önemli mobilizasyon araçlarından biri olmuştur. Göçün aşırı sağı güçlendiren temel faktör olup olmadığı tartışmalı olsa da sağ söylem için ideal malzemeleri sunduğunu söylemek mümkündür. Göçmen karşıtı söylem bir yandan “biz-onlar” ayrımı yaratarak ulusal kimliği öne çıkarırken, bir yandan da işsizlik gibi ekonomik kaygılara atıfla yerel nüfusu tehdit altında göstermektedir. Zimelis (2020, s. 235)’e göre aşırı sağ seçmeni, çoğunlukla kendisini “ekonomik ve toplumsal bakımdan dezavantajlı” hissettiği için yabancıları sorunların kaynağı olarak görmeye eğilimlidir. Ekonomik krizin derinleşmesiyle kaynaklar kısıtlandığında, insanlar kendi topluluklarını koruma refleksiyle hareket etmekte ve “farklı” olanı suçlama eğilimi artmaktadır. Bu, göçmenlerin günah keçisi ilan edilmesini kolaylaştırmakta; aşırı sağ partiler de bu duyguyu kullanarak seçmen desteğini arttırmaktadır.

Bu genel eğilimlerden Finlandiya da bağımsız değildir. Özellikle son dönemde yükselen “unutulmuş kesimler” söylemi ve AB’ye duyulan güvensizlik, birçok seçmeni, müesses partiler yerine popülist sağ partilere yöneltmiştir. Finlandiya’nın aşırı sağını temsil eden Gerçek Finler, AB karşıtı ve göçmen karşıtı eğilimleri barındırmaktadır. Ancak en belirgin tutumu; muhafazakâr refah devleti anlayışını savunmak ve küreselleşmenin, AB politikalarının bu refaha tehdit oluşturduğunu iddia etmesidir (Paloheimo, 2014). AB üyeliği, Euro krizi, küreselleşme ve geniş koalisyonların “elit uzlaşması” hissi, seçmenin unutulmuş kesimlerini Gerçek Finler’e yönlendirmiştir (Karvonen, 2014, s. 242). 2011’de gerçekleşen seçim sonuçları, tekil olarak İsveç, Norveç ve Danimarka’da değil, genel olarak bütün İskandinav’da sağa doğru bir siyasi kayışı

doğrulamıştır. Sosyal demokrasinin ve işçi-çiftçi temelli siyasetin egemen olduğu topraklarda işler artık tarihsel olarak sağın uçlarında yer almış partilerin ve popülist sağ partilerin yükselişiyle değişmektedir. Sosyal Demokrat ve Merkez Partiler, II. Dünya Savaşı'ndan beri ilk kez İsveç ve Finlandiya'da toplam oy oranlarında %40'ın altına düşmüşlerdir. Buna karşılık Finlandiya'nın merkez sağ partisi Ulusal Koalisyon ilk defa parlamentoda birinci partidir. Gerçek Finler'in %4,1 oy oranından %19,1'e çıkarak neredeyse beş katına yakın bir sıçrama yapması, bu siyasi dönüşümün en çarpıcı örneklerindendir. Gerçek Finler, 1950'lerde Tarım Birliği'nden kopan Kırsal Parti'ye dayanmaktadır ve milliyetçi-popülist bir söylemle büyük başarı elde etmiştir. İsveç ve Finlandiya'daki bu eğilimin, Avrupa'da çoktan başlamış bulunan sağ popülist eğilimin geç bir yansıması olduğu öne sürülmektedir (Kuisma ve Ryner, 2012, ss. 325-342).

Ne var ki, bu sağa, daha isabetli bir deyişle aşırı sağa kayışın nedenlerini yalnızca küreselleşme veya sanayi-sonrası toplum dönüşümleriyle veya ekonomik ve kimliksel çatışmalarla sınırlı görmek yanıltıcı olabilmektedir. Kuisma ve Ryner, Finlandiya'da sağa kayış eğiliminin yalnızca küreselleşme veya sanayi-sonrası toplum gibi yapısal faktörlerle açıklanamayacağını, politik aktörlerin tercihlerinin de belirleyici rol oynadığını vurgulamaktadır. Özellikle 1990'larda Avrupa genelinde merkez-solun benimsediği Üçüncü Yol'un, sosyal demokrat ve merkez partilerin geleneksel dayanaklarını zayıflattığını öne sürmektedir. Buna göre, refah devleti kurumları ve sendikalar gibi eşitsizliği sınırlayan yapılar, Üçüncü Yol'un piyasa odaklı yaklaşımıyla gerileyince, bu partiler tabanlarını korumakta zorlanmışlardır. Ayrıca finans odaklı kapitalizmin öncelenmesi, muhafazakâr ve popülist sağ partilerin toplumdaki kaygılara seslenen söylemlerini güçlendirmiş, merkez-solun inandırıcılığını zayıflatmıştır. Böylece sağa ve aşırı sağa kayış için uygun bir zemin oluşmuştur (Kuisma & Ryner, 2012, ss. 325-342).

6. Sonuç

İsveç modelinden miras kalan serbest köylülük, Finlandiya'nın sosyal ve siyasal yapısının omurgasını oluşturmuştur. Feodal sistemin olmaması, köylülerin daha güçlü bir ekonomik konumda bulunmasına olanak tanımıştır (Alapuro, 2019, ss. 19-20). Bu kesim Finlandiya siyasetinde merkezin, merkez sağın ve aşırı sağın beslendiği damarı oluşturmuştur. Finlandiya'ya dair çalışmalar, Finlandiya'daki toplumsal dönüşümlerin, Batı'daki kalıplara benzer seyir izlediğini ortaya koymaktadır. Ancak ilgi çekici olan ise, Finlandiya'da bu dönüşümler diğerlerinden geç ve ani gerçekleşmiş ve hızlı bir ilerleme kaydetmiştir (Karvonen, 2014, s. 15). Örneğin sanayileşme ve yapısal değişimler Batı Avrupa ülkelerine kıyasla geç gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın sonlarında başlayan sanayileşme, uzun bir sürece yayılmış ve 20. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Finlandiya'da sanayileşme, tarımın hâkim olduğu bir ekonomiden modern ücretli iş toplumuna geçişi sağlamıştır. Ancak bu dönüşüm, İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar yavaş kalmış, savaş sonrası hızlı bir biçimde ilerlemiştir (Hannikainen & Heikkinen, 2006). Burada anlatılan, Finlandiya'nın geç ama aniden dönüşme serüvenlerinin yalnızca bir örneği olup sağ siyasetin sıçramaları da bu eğilimi sürdürmektedir.

Finlandiya'da sağın, daha isabetli bir ifadeyle, aşırı sağın güçlenmesinin nedenlerinin önemli bir bölümü, Avrupa'nın kalanıyla benzerlikler göstermektedir. Bunlar arasında yapısal faktörler, ekonomik sorunlar ve en bilineni göçmen karşıtlığı başta gelmektedir. Finlandiya sağını, diğer ülkelerdeki türdeşlerinden ayıran temel unsur ise bu sağın içeriğidir. Finlandiya sağı refah devleti ve sosyal adalet gibi sosyal demokrasinin emek dostu siyasetini, üzerine sistem karşıtı, göçmen düşmanı popülist söylemleri eklemleyerek kullanmaktadır. Merkez ve merkez sol siyasetin temeli üzerine güncel reaksiyonları taşıyarak geniş kitlelere hitap edebilmektedir.

Finlandiya'nın bu farkını tekraren detaylandırmak önemlidir. Finlandiya'da sağın ve özellikle aşırı sağın kelimenin doğru anlamıyla sıçrama yapmasında ne tek başına ekonomik faktörler ne de tek başına kimlik ve güvenlik temelli faktörler etkindir; göçmen sayısı ya da karşıtlığı da biricik etken değildir. Çalışmaların gösterdiği gibi Avrupa'da, Finlandiya'ya göre çok daha düşük oranda ve sayıda göçmene ev sahipliği yapan ülkelerde aşırı sağın yükseldiği 2000'lerin başında, Finlandiya bu eğilimin dışında kalmıştır. Benzer şekilde Finlandiya'nın 2015'teki sığınmacı krizinden de marjinal bir etkiyle çıkmadığını söylemek mümkündür. Zira 2011'de %20'ye ulaşan Gerçek Finler, bu oranı korumaktan öteye gitmemiştir. Yükseliş, ancak ve ancak bu bilindik faktörlerin, Finlandiya'da halen öncelikli görülen refah devleti ve demokratik değerlere eklemleendiği bir siyasetin sağ partilerce benimsenmesiyle mümkün hale gelmiştir. Dolayısıyla aşırı sağ partilerin yükselişinin, geleneksel sağ ve sol partilerin birbirine yaklaşması veya belirli konularda sessiz kalması sonucu oluşan boşluktan kaynaklandığını iddia etmek yerindedir. Bunlar özellikle göç ve milliyetçilik söz konusu olduğunda keskin bir tutum benimseyerek bu boşluğu doldurmuşlardır. Toplumsal dönüşüme rağmen parti sisteminin bu denli sabit kalması, popülist yükseliş dalgaları üretmiştir.

Tarih boyunca Finlandiya'nın bir gözü, büyük komşusu Rusya'da, bir gözü de aynı kültürün parçası olduğu İskandinav ülkelerinde -özellikle İsveç'te- olmuştur. Altı yüzyıldan uzun süren İsveç hakimiyeti toplumsal yapıyı belirlemiştir. 19. yüzyıl boyunca devam eden Rusya'nın özerk bir bölgesi olma hali ise devletin temellerinin atıldığı dönem olmuştur. Finlandiya 1809'da Rusya'ya bağlı bir büyük dükalık olarak içerisindeki işleyişinde görece serbest bırakıldığında, buradaki sistemi İsveç'ten miras yasal ve toplumsal yapısına göre şekillendirmiştir. Bir siyasal varlık olarak hayatta kalmasının ve güvenliğinin ise parçası olduğu Moskova'yla ilişkilerine bağlı olduğunun bilincinde olmuştur. Bağımsızlığını kazanmasının ardından da bu durum devam etmiştir. Finlandiya, içeriği düzenlerken refah devleti modeli için gözünü İsveç'ten ayırmamıştır. Öte yandan güvenliği için SSCB veya Rusya'yla her daim temkinli bir yakınlık içerisinde olma ihtiyacı hissetmiştir. Bu iki ülkenin arasındaki coğrafi konumu, iki ülkeyle tarihsel bağları, dostlukları, düşmanlıkları hem Fin siyasetini hem de Finlandiya'nın uluslararasıdaki yerini belirlemiştir ve belirlemeye de devam etmektedir.

Kaynakça

- Alapuro, R. (2019) *State and Revolution in Finland*. Leiden & Boston: Brill.
 Arter, D. (2008) *Scandinavian Politics Today*. Manchester & New York: Manchester University Press.

- Arter, D. (2012) The Finnish Eduskunta: Still the Nordic 'Vatican'? *The Journal of Legislative Studies* 18(3–4), 275–293.
- Arter, D. (2023) From Finlandisation and Post-Finlandisation to the End of Finlandisation? Finland's Road to a NATO Application. *European Security* 32(2), 171–189.
- Eloranta, J., Garcia-Iglesias, C., Jalava, J., & Ojala, J. (2006) On the Road to Prosperity: An Introduction. J. Ojala, J. Eloranta, & J. Jalava (der.), *The Road to Prosperity: An Economic History of Finland* (16–30). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Eloranta, J. & Kauppila, J. (2006) Guns and Butter — Central Government Spending in the 20th Century. J. Ojala, J. Eloranta, & J. Jalava (der.), *The Road to Prosperity: An Economic History of Finland* (217–242). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hannikainen, M. & Heikkinen, S. (2006) The Labour Market, 1850–2000. J. Ojala, J. Eloranta, & J. Jalava (der.), *The Road to Prosperity: An Economic History of Finland* (165–186). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heimonen, K., Miyagawa, S. & Morita, Y. (2015) The Financial Crisis of the 1990s in Finland and Japan. Y. Tanaka, T. Tamaki, J. Ojala, & J. Eloranta (der.), *Comparing Post-war Japanese and Finnish Economies and Societies: Longitudinal Perspectives* (132–150). New York: Routledge.
- Helliwell, J. F. vd. (der.). (2024) *World Happiness Report 2024*. University of Oxford: Wellbeing Research Centre.
- Hentilä, S. (1999) From Independence to the End of the Continuation War, 1917–1944. O. Jussila, S. Hentilä, & J. Nevakivi (der.), *From Grand Duchy to a Modern State: A Political History of Finland since 1809* (101–215). London: Hurst & Co.
- Hjerppe, R. & Jalava, J. (2006) Economic Growth and Structural Change — A Century and a Half of Catching-Up. J. Ojala, J. Eloranta, & J. Jalava (der.), *The Road to Prosperity: An Economic History of Finland* (33–60). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hobson, J. M. (2002) What's at Stake in 'Bringing Historical Sociology Back into International Relations'? Transcending 'Chronofetishism' and 'Tempocentrism' in International Relations. S. Hobden & J. M. Hobson (der.), *Historical Sociology of International Relations* (3–40). Cambridge: Cambridge University Press.
- Jussila, O. (1999) Finland as a Grand Duchy, 1809–1917. O. Jussila, S. Hentilä, & J. Nevakivi (der.), *From Grand Duchy to a Modern State: A Political History of Finland since 1809* (3–98). London: Hurst & Co.
- Kähönen, A. (2006) *The Soviet Union, Finland and the Cold War: The Finnish Card in Soviet Foreign Policy, 1956–1959*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karvonen, L. (der.) (2014). *Parties, Governments and Voters in Finland: Politics under Fundamental Societal Transformation*. Colchester: ECPR Press.
- Kuisma, M. & Ryner, M. (2012) Third Way Decomposition and the Rightward Shift in Finnish and Swedish Politics. *Contemporary Politics* 18(3), 325–342.
- Lanko, D. A. (2021) Finlandization, Neutrality, or Kekkoslovakia? Paasikivi–Kekkonen's Line in Finnish Discourses 30 Years After the End of the Cold War. *Journal of International Analytics* 12(3), 139–153.
- Mokyr, J. (2006) Successful Small Open Economies and the Importance of Good Institutions. J. Ojala, J. Eloranta, & J. Jalava (der.), *The Road to Prosperity: An Economic History of Finland* (8–14). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Nevakivi, J. (1999) From the Continuation War to the Present, 1944–1999. O. Jussila, S. Hentilä, & J. Nevakivi (der.), *From Grand Duchy to a Modern State: A Political History of Finland since 1809* (217–358). London: Hurst & Co.
- Ojala, J. & Nummela, I. (2006) Feeding Economic Growth: Agriculture. J. Ojala, J. Eloranta, & J. Jalava (der.), *The Road to Prosperity: An Economic History of Finland* (ss. 65–90). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paloheimo, H. (2014) Voters Amidst Change. L. Karvonen (der.), *Parties, Governments and Voters in Finland: Politics under Fundamental Societal Transformation*. Colchester: ECPR Press.
- Tiihonen, S. (1999a) The Origins and Development of the Finnish System of Government. J. Selovuori (der.), *Power and Bureaucracy in Finland: 1809–1998* (9–24). Helsinki: Prime Minister's Office and Edita.
- Tiihonen, S. (1999b) From a Diet of Estates to a Unicameral Parliament. J. Selovuori (der.), *Power and Bureaucracy in Finland: 1809–1998* (87–104). Helsinki: Prime Minister's Office and Edita.
- Turja, T. (2023) The History of the Development of Statehood in Finland. *Suomen Eduskunta (Finlandiya Parlamentosu)*. <https://www.eduskunta.fi/EN/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/yhteiskunta/suomi-valtiona/Pages/Suomen-valtiokehityksen-historiaa.aspx> (Erişim Tarihi: 25.12.2024).
- Uca, S. (2017) Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi ve Finlandiya Örneği. *Mülkiye Dergisi* 41(1), 291–317.
- Wuorinen, J. H. (1965) *A History of Finland*. New York & London: Columbia University Press.
- Zimelis, A. (2020) A Historical Perspective on the Conditions for the Rise of Far-Right Parties in Scandinavia. *Economic and Regional Studies* 13(2), 233–244.

Security and Right-Wing Politics in Finland: Balance and Neutrality

Avnihan KIRIŞIK^{*}

St. Petersburg, one of Russia's historical centers and its former capital, used to be only 40 kilometers away from the Finnish border until the Soviet annexation of the Karelian Isthmus after the Winter War. Today, both Helsinki, the capital of Finland, and St. Petersburg are slightly less than 200 kilometers from the shared border. Finland's geographic proximity to Russia— first under the Russian Empire in the 19th century, then under the Soviet Union in the 20th, and finally under the Russian Federation in the 21st century—has profoundly shaped its political, social, and economic structures. This closeness to Russia, a dominant actor in global politics throughout modern history, has consistently posed security concerns for Finland, particularly during periods of nation-building, state formation and the consolidation of independence. Consequently, Finland's international position, identity, and security policies are inherently linked to this geopolitical context.

This article examines the historical evolution of right-wing politics in Finland, particularly emphasizing the influence of geographical proximity to Russia, security concerns, and broader international contexts. It employs a historical sociological framework drawing on Hobson's model of historical sociology, carefully avoiding *chronofetishism*—the treatment of historical and contemporary contexts as disconnected—and *tempocentrism*, which mistakenly applies current conditions retrospectively. This methodological approach allows for a nuanced examination of the continuities and discontinuities within Finnish political history.

Historically, Finland experienced key political turning points shaped heavily by external threats, internal socio-economic transformations, and identity formation processes. From Swedish rule to Russian sovereignty in 1809, Finland developed significant autonomy under Russian governance, which became a foundation for its later political culture. The autonomy granted by Russia facilitated national identity formation, notably through the linguistic and cultural revival led by the influential Fennoman movement in the late 19th century. This period marked a critical phase in shaping Finland's distinctive political identity and nationalism.

* PhD Student, Ankara University, avnihan.kirisik@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5552-3958.

Finland declared independence in 1917, immediately plunging into a brief yet significant civil war that entrenched political divisions and influenced subsequent political developments. The interwar years witnessed fluctuations in political dynamics, including the rise and suppression of the right-wing *Lapua Movement* during the 1930s. This movement emerged primarily in response to anxieties about communism and security threats, highlighting early patterns of right-wing mobilization in Finland linked closely to internal stability concerns.

During the Cold War, Finnish politics were profoundly shaped by neutrality policies epitomized in the Paasikivi-Kekkonen Doctrine, widely known as *Finlandization*. This diplomatic strategy involved careful balancing between East and West, significantly influencing domestic politics by strengthening centrist coalitions and limiting extremist ideologies, including radical right-wing politics. Consequently, Finland maintained a unique political stability and significant economic development, supported by consensus-based governance and pragmatic diplomacy.

Nonetheless, occasional surges in right-wing populism occurred, notably in the 1970s with the emergence of the Finnish Rural Party. This populist response was driven by discontent over rapid industrialization, urbanization, and economic modernization. However, these movements generally waned quickly, suggesting periodic rather than sustained disruptions to Finland's established political order.

The most significant transformation occurred post-2010 marked by the rapid ascent of the True Finns (*Perussuomalaiset*), who achieved unprecedented electoral success in 2011, rising from a marginal position to become a major parliamentary force. This dramatic ascent reflected broader social and economic shifts, driven by growing public disenchantment with traditional parties, neoliberal economic policies, globalization-related anxieties, immigration, and debates surrounding welfare state sustainability.

Unlike right-wing populist movements elsewhere in Europe, the True Finns uniquely integrated nationalist and anti-immigrant sentiments with advocacy for robust welfare protection, typically associated with social-democratic traditions. This hybrid political stance distinguished Finnish right-wing populism from its European counterparts and underscored its appeal among voters experiencing socio-economic insecurity and concerns about cultural identity.

The analysis further emphasizes Finland's characteristic historical pattern of "late yet rapid" socio-political transformations, wherein prolonged stability has historically been punctuated by abrupt, significant political shifts. This pattern is vividly exemplified in the sudden political realignment following the True Finns' rise, highlighting the importance of understanding Finland's distinctive historical and geopolitical contexts when interpreting contemporary political phenomena.

Additionally, the article explores Finland's intricate historical ties with neighboring Sweden, highlighting how Swedish governance shaped Finland's societal structures, such as the lack of a traditional feudal system, which contributed significantly to Finland's distinct political culture. The persistence of strong, autonomous rural populations significantly influenced political

alignments, creating fertile ground for later populist mobilizations, which emphasized protecting traditional lifestyles and rural interests against rapid modernization and globalization.

Ultimately, the historical trajectory of Finnish right-wing politics demonstrates a complex interplay among geographic factors, international geopolitical pressures, security dilemmas, and domestic socio-economic developments. Finland's geopolitical position between Russia and Scandinavia and its historical experiences under Swedish and Russian governance have uniquely shaped its political landscape. Thus, Finland offers valuable insights into how national contexts and historical legacies interact with broader European and global trends to shape contemporary political developments.

By examining these historical contexts, the article contributes to a richer understanding of European right-wing populism while emphasizing Finland's specific experiences. This comprehensive historical-sociological analysis demonstrates the necessity of considering local and historical contexts to fully understand political transformations, especially those involving rapid and significant shifts in political ideologies and alignments. Finland's distinctive trajectory thus provides essential insights into the dynamics of right-wing populism in Europe today.

İsveç'te Sağ Siyasetin Tarihsel Sosyolojik Analizi: Demokrasi Karşıtlığından Kitle Partilerine

A Historical Sociological Analysis of Right-Wing Politics in Sweden: From Anti-Democracy to Mass Parties

Furkan YAMAN*

Öz

Bu makale, İsveç sağının dönüşümünü tarihsel sosyolojik bir bakış açısıyla incelemektedir. *Longue durée* tarihsel analiz yöntemiyle, 19. yüzyıldan 2000'lere kadar İsveç sağının siyasal, ideolojik ve toplumsal değişimleri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. İlk kritik dönüm noktası 19. yüzyıldaki hızlı kapitalistleşme sürecidir. Çünkü bu süreçte siyasal ve sosyal yapı tamamen altüst olmuş, yeni sınıflar ortaya çıkmıştır. İkinci eşik, Soğuk Savaş dönemi ve İsveç'in siyasî yapısındaki büyük değişikliktir. Bu dönemde sağ partiler, demokrasiye geçişin etkisiyle ideolojilerini daha demokratik bir çizgiye çekmeye çalışmışlardır. Üçüncü önemli aşama ise 1970 sonrası neoliberal politikalar ve ekonomik durgunluktur. 1973 Petrol Krizi'nin ardından refah devleti sürdürülebilir olmaktan çıkmış, 1976 seçimlerinde 44 yıllık Sosyal Demokrat iktidar devrilmiştir. Ancak, İsveç Sosyal Demokrat Partisi (SAP)'nin toplumsal ve siyasal alandaki hegemonik konumu tamamen yok olmamıştır. Bu makalede sağın hegemonik konuma geçememesinin bir patika bağımlılığına yol açtığı ve bunun beklenmedik sonucunun radikal sağın yükselmesi olduğu iddia edilmektedir. İlgili dönemleri incelemek için makale teorik olarak iki yaklaşımdan istifade etmektedir. İlki, Roy Bhaskar'ın Dönüşümsel Toplumsal Eylem Modeli'dir. Bu model, İsveç'te faillerin toplumsal yapılarla nasıl etkileşime geçtiğini açıklamakta kullanılmıştır ki İsveç sağı faillerden biridir. İkincisi, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un hegemonik eklemlenme teorisidir. İsveç'te radikal sağın yükselişiyle sonuçlanan patikanın başlangıcı olan 1976 seçimleri bu teorik yaklaşımla incelenmektedir. Makalede, İsveç sağının bu teoriye uygun biçimde eklemlendiği saptanmıştır. Ancak İsveç örneğinden yola çıkarak hegemonik eklemlenme teorisinin birtakım kusurları olduğu düşünülmektedir. Bu teorinin sınıfsal gerilimleri göz ardı eden tutumunun ve yapı-aktör ikiliğini tanınamamasının, teorinin zayıf noktası olduğu iddia edilmektedir. Nitekim İsveç sağı belirli bir dönemde eklemlenmesine rağmen içinde barındırdığı sınıfsal gerilimler yüzünden SAP'nin hegemonyasının yerini alamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel Sosyoloji, İsveç Sağı, Sosyal Demokrasi, Eleştirel Realizm, Hegemonik Eklemlenme Teorisi.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, frknyaman@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3257-5362.

How to cite this article/Atıf için: Yaman, F. (2025). İsveç'te Sağ Siyasetin Tarihsel Sosyolojik Analizi: Demokrasi Karşıtlığından Kitle Partilerine. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı) e110-134. DOI: 10.14782/marmarasbd.1679864

Abstract

This article examines the transformation of the Swedish right from a historical sociological perspective. Using the *longue durée* historical analysis method, it analyzes the political, ideological, and social changes of the Swedish right from the 19th century to the 2000s. The first critical turning point is the rapid capitalist process in the 19th century, which led to the complete upheaval of political and social structures, and the emergence of new classes. The second turning point is the Cold War period and the significant changes in Sweden's political structure. During this time, right-wing parties, influenced by the transition to democracy, tried to adjust their ideologies accordingly. The third phase is the post-1970s neoliberal policies and economic stagnation. After the 1973 Oil Crisis, the welfare state became unsustainable, and the 1976 elections saw the end of 44 years of Social Democratic rule. However, the Swedish Social Democratic Party (SAP) did not completely lose its hegemonic position. This article argues that the Swedish right's failure to achieve hegemonic status led to a path dependency, resulting in the rise of the radical right. The article utilizes two theoretical approaches: Roy Bhaskar's Transformational Model of Social Action (TMSA) to explain the interaction between agents and social structures, and Ernesto Laclau and Chantal Mouffe's theory of hegemonic articulation to analyze the 1976 elections. The article finds that the Swedish right's articulation aligns with this theory, but it also highlights the theory's limitations, particularly its neglect of class tensions and structure-agent dynamics.

Keywords: Historical Sociology, Swedish Right, Social Democracy, Critical Realism, Hegemonic Articulation Theory.

1. Giriş

Her ne kadar tarihsel sosyoloji yirminci yüzyıla ait bir disiplin olarak ortaya çıkmış olsa da Marx'ın eserleri kuşkusuz tarihsel sosyolojinin öncüleridir. “İnsanlar tarihlerini kendileri yapar; ama onu özgür iradeleriyle değil, kendi seçtikleri koşullar altında değil, dolaysız olarak önderinde buldukları, verili, geçmişten devrolan koşullar altında yaparlar (Marx, 2016, s. 19)”. Marx'ın 18. Brumaire'in hemen girişinde geçen bu ünlü tespiti aslında tarihsel sosyolojinin çalışma yöntemini özetlemektedir. Tarihsel sosyoloji, sosyal bilimlerin ele aldığı büyük sorulara ilişkin cevapları, uzun dönemli tarihsel yapıların dönüşümünde¹ (Braudel, 1972) bulmaya çalışmaktadır. Çünkü bugünün büyük sorularının arkasında, sadece bugüne bakarak anlaşılamayacak kadar derin toplumsal yapıların etkisi bulunmaktadır.

Sayırsız büyük sorudan birini, Avrupa'da Nazizm'in yükselişini ele alalım. Nazizm'in yükselişinin sebeplerine yalnızca iki savaş arası gibi kısa bir süreçten bakılırsa Versay Antlaşması'nın Almanya devletine dayattığı ağır koşulların Nazileri iktidara getirdiği sonucuna varılabilir. Ancak bu oldukça kısıtlı bir açıklayıcılığa sahip olacaktır. Tarihte Versay Antlaşması kadar ve hatta onunkinden daha ağır koşullara sahip birçok antlaşma imzalanmış ancak neticesinde hiçbirinde milyonların ölümüne sebep olan Nazi Almanyası benzeri bir devlet ortaya çıkmamıştır². Dolayısıyla kısa süreçler içerisinde gerçekleşen tek bir faktöre indirgenen açıklamalar yetersiz kalacaktır. Almanya'da Nazizm'in neden yükseldiğine getirilen cevapların yeterince açıklayıcı

1 Bu, Annales Okulu'nun “Longue durée” olarak adlandırdığı yaklaşımdır.

2 Örneğin aynı dönemde Büyük Harp'ten yenilmiş çıkan ve Sevr Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı Devleti faşizme yönelmemiştir.

olabilmesi için tarihsel bağlama, uzun süreçlerde gelişen toplumsal yapılara, (varsa) söz konusu birimin tikelliğine ve yapıların failleri faillerin ise yapıları nasıl dönüştürdüğüne vurgu yapması gerekmektedir. Bu bağlamda Almanyada feodalizmden kapitalizme geçiş süreci, bu süreçte ortaya çıkan yeni toplumsal sınıflar ve onların şehirde yaşadığı yabancılaşma, ulus devletleşme ve emperyalist yarış tarihsel bağlamları içerisinde değerlendirildiği takdirde sorulan soru açıklayıcı bir şekilde cevaplanabilir. Tarihsel sosyoloji; bir yandan tarihsel olayları arka arkaya dizerek bir önceki olayın bir sonraki olayın nedeni olduğu düşüncesinden tarih bilimini kurtarmayı amaçlarken, hiçbir tarihsel veriyle ilgilenmeden toplumsal olayları teorileştirmekle uğraşan sosyolojiye de tarihsellik katmaya çalışmaktadır. Daha açıkça tarihsel sosyoloji tarih ve sosyoloji bir araya getirmektedir ve Elisabeth Özdalga'nın deyişiyle iki disiplinin toplamından fazlasını oluşturmaktadır (Özdalga, 2011, s. 9).

Marx'ın tespitine tekrar dönüldüğünde, toplumsal yapıların etkisi altında etkileşime giren faillerin, yapıların onları kısıtladığı çerçevede toplumun gidişatına yön verdikleri söylenebilir. Ancak failler sadece tarihin gidişatına yön vermezler; aynı zamanda toplumsal yapıların dönüşümünde de rol oynamaktadırlar. Failler bulunduğu tarihsel koşulları yeniden üreten, değiştirmeye çalışan aktörlerdir. Eğer böyle olmasalardı, toplumların büyük değişimlerinden bahsedilemezdi. İnsanlık, kerameti kendinden menkul toplumsal ilişkiler, kurumlar ve ekonomik sistemlerle; bir kez oluşmuş, sabit ve tarihin başlangıcından beri var olan verili bir toplumsal düzen içinde yaşamaya devam ederdi. Başka bir deyişle toplumlar tarihin dışında yer alırdı. Radikal muhafazakâr dünya görüşünün³ kökenlerinde, bu türden bir toplum anlayışı bulunmaktadır. Onlara göre tarihsel ve toplumsal değişimlerin varlığı reddedilmez ancak değişimler Tanrı'nın yarattığı ilahi düzeni yıkmaya yönelik tabiri yerindeyse "günahkâr", aksi sonuçlar doğuracak (Hirschmann, 1994, s. 19), beyhude (Hirschmann, 1994, s. 55) ve eski toplumsal düzenin kazanımlarını tehlikeye atacak (Hirschmann, 1994, s. 98) çabalar. Kısacası Tanrı'nın oluşturduğu toplumsal düzen bir kereliğine ve en iyi haliyle oluşmuştur⁴. Bundan sonra düzeni değiştirmeye kalkışmış her türlü fail müdahalesi toplumu "geriye" götürmüştür.

Tabii ki Marx'ın tarih anlatısı muhafazakâr tarih anlatısının tam karşısında yer almaktadır. Marksizm, modernist gelenekten beslendiği için tarihin yörüngesinin ileri doğru aktığını varsaymaktadır. Ancak bundan tarihin kesintiye uğramadan ileri aktığı sonucu çıkarılmamalıdır. Tarihte kısa dönemli geri gidişler olsa da kısa geri gidişlerin nihayetinde tarihin tekrar ileri yöneldiği anlaşılmalıdır. Avrupa tarihine bakıldığında, faşizm tecrübesi tarihin kesintili biçimde ileri aktığını kanıtlamaktadır. Tarihin devinimi önce faşizmin yükselişiyle kesintiye uğramış, sonra faşizmin yenilgisiyle rotasına girmiştir.

Marx için tarihi ileri götürenler veya getirmeye muktedir olanlar ise sömürülen sınıfların giriştiği mücadeledir. Tarih kaçınılmaz olarak ileri akarken, sömüren ve sömürülen sınıfların

3 Sağ siyasetin tamamının aynı düşünceyi taşımadığı not edilmelidir. Sağcı görüşün gerici addedilmesi için sadece siyasal muhafazakâr olması yetmez, aynı zamanda siyasetin dışındaki sosyal alana dair de mevzu bahis tezler onlar tarafından öne sürülmelidir.

4 Muhafazakârların geçmişte yaşandığını iddia ettiği bir "altın çağ", Tanrı'nın düzeninin uygulandığı döneme referans vermektedir.

arasındaki çatışma sonucunda toplumsal yapılar değişir, dönüşür ve yeni hâllere bürünür. Daha açıkça, Marx'ın eserlerinden tarihin çağırdığı sınıf mücadelesini yürütmeden, öylece bekleyip tarihin değişeceğini uman bir yapısalcı anlayış çıkarılamaz. Öte yandan, Marx'ın faillere tarihi tüm istedikleri gerçekleşecek biçimde dönüştürme gücü bahsetmediği “insanların tarihi geçmişten devraldığı koşullar altında” değiştirdiği ibaresinden anlaşılabilir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Marx'ın faile mi yapıya mı önem atfettiğine ilişkin soru anlamsızlaşır. Onun için belirleyici olan sınıf çatışmasının ürettiği sonuçlardır (Marx & Engels, 2010, s. 129). Yapı, bu sınıf çatışmasına belirli kısıtlarda bulunarak veyahut imkân tanıyarak etki eder. Ancak aynı zamanda failler sınıf çatışmasının dinamiğidir. Tarihin yönünü faillerin yapısal koşullar altındaki eylemleri belirler. Dolayısıyla Marx, kendi toplumsal kuramında ne yalnızca faili ne de yalnızca yapıyı merkeze alır; aksine, ikisini sentezleyen ve aşan bir yaklaşıma sahiptir (Creaven, 2015, s. 46; Yalvaç, 2021, s. 15).

Marx ile ilgili yapılan “fail-yapı” tartışması, bu çalışmanın İsveç sağının tarihsel dönüşümünü incelemekte kullandığı teorik modelin daha iyi anlaşılması için yürütülmüştür. Ayrıca yazının tarihsel sosyolojiye nereden baktığı da bu vesileyle anlaşılabilir. Fakat tarihsel sosyolojinin Marksizm'den mülhem olmadığı unutulmamalıdır. Tarihsel sosyoloji çalışmaları sadece Marksizm'i değil aynı zamanda Marksizm'in dünya görüşünün tamamen karşısında bulunan birçok farklı teorik tutumu da içermektedir. Hepsini ortaklaştıran yaklaşım, uzun tarihsel süreçlerin içinde toplumsal yapıların, faillerin ve düşüncelerin dönüşümünü inceleyen tarihsel sosyolojidir.

2. Teorik Model

Bu çalışma, İsveç'te sağ siyasetin tarihsel dönüşümünü incelemek amacıyla Roy Bhaskar'ın “Dönüşümsel Toplumsal Eylem Modeli (*Transformational Model of Social Action*)”ni kullanmaktadır. Dönüşümsel Toplumsal Eylem Modeli'ne göre, failler kimi zaman maksatlı, kimi zaman bilinçsizdir (Bhaskar, 1998, s. 123). İçinde bulunduğu toplumsal yapıyı maksatları doğrultusunda bilinçli bir şekilde dönüştürme amacı güdebilirler. Veyahut bilinçsiz bir şekilde yeniden üretebilirler; ancak failler toplumsal yapıyı göz ardı ederlerse eylemleri istedikleri sonucu doğurmaz. Çünkü Bhaskar'a göre (Bhaskar, 1998, s. 40) insanlar kendilerince şekillendirebilecekleri önceden belirlenmemiş bir mekâna gelmezler. Tıpkı Marx'ın bahsettiği gibi, insanlar daha önceden koyulan kurallar vasıtasıyla düzenlenmiş, sayısız dönüşüm geçirmiş ve hâlâ dönüşmekte olan bir toplumsal yapının içine doğarlar. Marx'tan toplumsal yapıların sınıf mücadelesine imkân tanıdığı anlaşılabilir. Toplumsal yapılar konusunda Bhaskar, Marx'ın sözlerini açıklığa kavuşturarak, toplumsal yapılarla failler arasında ikili ve etkileşimsel bir ilişki kurar. Toplumun hem insan eyleminin koşulu hem de yeniden üretiminin sonucu olduğunu belirtir (Bhaskar, 1998, s. 37). Başka bir deyişle, insanlar yapıların ürünüdür ancak insanlar yapıları dönüştürebilir (Bhaskar, 1998, ss. 37-38). Bhaskar Dönüşümsel Toplumsal Eylem Modeli'yle, yapıyı failin pratiklerine indirgeyerek yapı ile faili bütünleştiren tarihselcilikten ve Marksizm'in yapısal determinist yorumlarından farklı bir bakış açısı sağlar (Kolasi, 2024, s. 82).

Öte yandan sınıf çatışmasının yarattığı toplumsal gerilim Bhaskar'ın modelinde açıkça izlenebilir. Çünkü bu modelde failer gerek gündelik pratiklerinde gerek maksatlı eylemlerinde toplumsal yapılarla etkileşim içindedir. Toplumsal yapılar görünmezler, ancak etkileri toplumsal ilişkilerde ve bireylerin faaliyetlerinde gözlenebilir (Bhaskar, 1998, s. 27). Kapitalizmin yarattığı eşitsizlikler bağlamında sömüren ve sömürülen sınıflar arasındaki mücadele günümüzün dünyasının dinamiğidir. Bireyler eylemleriyle ister istemez bu toplumsal dinamiğe katılır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda; İsveç sağını temsil eden partiler, tabii ki maksatlı birer faildir. İsveç'in dinamik toplumsal yapısı belirli fırsatlara ve kısıtlara sahiptir. Kendi maksatları doğrultusunda hareket ederken bir dizi kendilerinin istemediği ve beklenmeyen sonuçlara sebep olmuşlardır.

Bu çalışmada, İsveç'in 19. yüzyıldan bugüne değin toplumsal yapısının dönüşümü, Dönüşümsel Toplumsal Eylem Modeli'yle açıklanmaktadır. Model failerin eylemlerinin beklenmedik sonuçlar doğurabildiğini öne sürmektedir. Ancak maksatlı failerin maksatlarını gerçekleştirirken kullandığı stratejiler derinleştirilmelidir. Bhaskar'ın eserlerinde failerin stratejilerinin neler olduğu doğrudan açıklanmamaktadır. Onun eserlerinden hareketle dolaylı sonuçlara varılabilir. Fakat partilerin stratejilerini test edebilmek için başka bir teorik modele ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, İsveç'te sınıfları temsil eden partilerin toplumsal yapıları dönüştürmekte kullandığı hegemonik ve karşı hegemonik stratejiler incelenmektedir. Sağ partilerin toplumsal yapıları dönüştürme stratejileri, Ernesto Laclau'nun hegemonik eklemleme teorisiyle açıklanmaya çalışılmaktadır. Makale, bu partilerin —özellikle seçimlerde— hegemonik eklemlemeye uygun bir stratejiyle hareket ettiğini kabul etmekte; ancak yalnızca bu stratejiyi kullanmalarından dolayı karşı hegemonik mücadelelerinin sonuç vermediğini iddia etmektedir. Nihayetinde Ernesto Laclau'nun temsilcilerinden biri olduğu post-Marksist akımın Marksizm'e alternatif olarak geliştirdikleri “söylemlere dayalı” model eleştirilmektedir. Sivil topluma etki etmeyi amaçlamayan veyahut yeterli derecede etki edemeyen, hegemoniye karşı salt söylemsel düzeyde eleştirilerde bulunan karşı-hegemonik mücadelelerin başarısız olduğu, İsveç sağı örneğinde görülmektedir. İsveç sağı, 1976'da 44 yıllık İsveç Sosyal Demokrat Partisi (SAP) dönemini bitirmiş olmasına rağmen hâlâ sivil toplumda ve siyasette onun hegemonik yerini alamamıştır. Sosyal Demokrat Parti bu tarihten sonra güç kaybetmiş ve özellikle 2000 sonrasında radikal sağın yükselişiyle birlikte Gramsci'ye tabirle “organik kriz” meydana gelmiştir. Potansiyel olarak, bu güç boşluğunu merkez sağ partiler değil radikal sağ⁵ doldurmaya aday görünmektedir. Merkez sağ partiler 1976'daki zaferin arkasını getiremediği gibi, İsveç Sosyal Demokrat Partisi son seçimlerden yine birinci parti olarak ayrılmıştır⁶. İsveç Demokratları ise aynı seçimlerde ikinci parti konumundadır. Bhaskar'ın modelinden hareketle, İsveç'te yükselen radikal sağın, merkez sağ partilerin toplumsal eylemlerinin beklenmedik sonucu olduğu söylenebilir.

İsveç sağı örneğinde bu patika radikal sağın yükselişinin yolunu açmıştır. Test etmeye geçmeden önce Laclau ve Mouffe'un teorik çerçevesi açıklanmalıdır. Laclau ve Mouffe'un hegemonik

5 İsveç Demokratları'ndan (SD) bahsedilmektedir.

6 İsveç Demokratları ikinci parti konumuna gelmiştir.

eklemlenme teorisi, Marksizm'in tarihin motoru olarak gördüğü sınıf çatışmasını temel almaz. Zaten bu yüzden de Laclau ve Mouffe post-Marksist literatürün içinde sayılmaktadır. Onlara göre insanları salt sınıfsal pozisyonları yönlendirmez. Toplumsal aktörler, birbiriyle yarışan rakip söylemler içinde tikelliğe, yani özgül taleplere sahiptir (Laclau & Mouffe, 2012, s. 15). Kimi zaman birbirinden farklı kimi zaman belirli ölçülerde benzeşen özgül talepler bir karşı-hegemonik söylem etrafında birleşir ki bu eşdeğerlik zincirini meydana getirir. Özgül talepleri bir araya getiren karşı-hegemonik hareketin hedefidir. Toplumsal hareketlerin temelinde sürekli değişen tikel kimlikler bulunmaktadır. Dolayısıyla Laclau ve Mouffe'ta sınıfın yerini kimlik alır.

Tikel kimliklerin hegemonik eklemlenmesinin sağlanabilmesi için eşdeğerlik zinciri oluşmalıdır. Laclau ve Mouffe'a göre, farklı talepleri barındıran eşdeğerlik zincirinin bir arada kalabilmesi bir "boş gösteren" aracılığıyla gerçekleşir. Boş gösteren net bir anlama sahip olmayan, her yöne çekilebilecek, yorumlanmaya açık bir kavramı ifade etmektedir (Laclau, 1996, ss. 37-38). Kavram, farklı özgül taleplerin birleştirilirken, üstüne ortaklaşacak net bir tanımı olmamasından dolayı adeta tutkal vazifesi görür. Örneğin radikal sağ partilerin sıklıkla kullandığı "yozlaşmış elitler" kavramını ele alalım. Anlamı yeterince açık değildir. Kimi veya kimleri kastettiği anlaşılamaz. Ancak bir araya gelen tüm tikellikler için olumsuzluk çağrıştırır. Farklı talepler bu ortak olumsuzluk çağrışımı etrafında toplanır. Diğer taraftan eliti tanımlayan cümlelerin içinde başka işaretler de sıralanır. Laclau ve Mouffe'a göre, kriz anlarında toplumsal kimlikler de kriz yaşar (Laclau, 1996, ss. 217-218). Nihayetinde önceki hegemonyanın boş göstereni kapsayıcılığını yitirir. Bu sefer, yeni hegemonik eklemlenmenin boş göstereni etrafında tikel kimlikler toplanmaya başlar.

Gerçekten de 1976 İsveç seçimlerinde SAP'yi iktidardan indiren sağ stratejinin temelinde hegemonik eklemlenme görülebilir. O yıllarda yükselen sol görünümlü çevreci harekete destek vererek karşı-hegemonik bir söylem etrafında birleşmişlerdir. Fakat sağın seçimi kazanmasına ve hatta SAP'nin hegemonik konumunu zayıflatmasına rağmen kendisi hegemonyasını kuramamıştır. Sağ siyaset ekonomik büyümeye dayalı neoliberal ajandasını gerçekleştirmek amacıyla çevreci hareketlere söylemler düzeyinin dışında kayda değer bir destek verememiştir. Kimlik temelli hegemonik eklemlenme SAP'nin işçi sınıfına dayanan hegemonyası karşısında kısa süreli iktidarda kalabilmiştir. Çünkü kimlik temelli politikanın altında sağın temsil ettiği burjuva sınıfı ile çevreci hareketlerin içindeki işçi ve orta sınıfın çıkarları birbiriyle çatışmaktadır. Sınıfsal çıkarların uyuşmazlığı hegemonik karşı hareketin önünü tıkamıştır. Dolayısıyla söylem düzeyinde kalan ve aynı zamanda sınıfsal çatışmayı içeren karşı hegemonik hareketlerin hegemonya kurmakta başarısız olacağı iddia edilebilir. Sınıf çatışmasını ihmâl ederek, tikel kimlikler üzerinden bir hegemonyanın yıkılıp yerini diğerinin alması süreci İsveç örneğinde görüldüğü üzere sorunludur. Hegemonik eklemlenme modeli, siyasi partilerin kullandığı seçim stratejilerinden biri olarak görülebilir. Ancak hegemonyaların yükselişini ve düşüşünü anlatmakta yetersizdir. İçinde sınıf çatışması barındıran eklemlenme hegemonya kuramaz.

Hegemonik eklemlenme teorisinde bir diğer sorun, post-yapısalcılığın düalist fail-yapı ayrımına karşı çıkmasından kaynaklanmaktadır. Laclau ve Mouffe (1996, s. 182), toplumsal gerçekliği anlamdan ibaret görerek onun bir hegemonya kurma mücadelesi olduğunu söyler. Aynı vurgu

asında yapı kavramsallaştırmasına da yansır. Anlamlar dur durak bilmeden değiştiği için toplumsal yapılar da sürekli değişir ve asla nihayete eremez (Laclau, 1996, s. 178). Dolayısıyla sürekli değişen bir şeyin özü veyahut maddi varlığı olduğu söylenemez. Yapının içinde bulunan özne ise nihayete eremeyen yapının sağladığı boşluğu eylemleriyle doldurmaya çalışır (Laclau, 1996, s. 92). Ancak özne de tıpkı yapı gibi sabit değildir. Toplumsal ilişkiler içinde sürekli inşa edilir (Laclau, 1996, s. 194). Anlamlar değiştikçe birbirinden ayrı düşünölemeyen aktör ve yapının dönüştüğü varsayılır. Tabiri caizse özne ve yapı bütünleşiktir. Laclau ve Mouffe'ta ikili ayrım bulunmadığı için toplumsal yapının öznenen ayrı olan varlığı göz ardı edilir. Bilimsel realizm, yapı ve faile ontolojik olarak ayrı birer gerçeklik biçiminde bakar. Oysa toplumsal yapılar ve aktörler birbirini etkileyen ancak ontolojik olarak ayrı iki birimdir. Bu sebeple yapı ve aktörün tamamen silinip yerini anlamların aldığı bir düşünce başarısız olur. İsveç örneği bunun kanıtıdır. Sürekli yeniden inşa edilen öznenin farklı özgül talepleri etrafında birleştirmeye çalışması hegemonik dönüşümü açıklamakta yetersizdir. Ekonomik yapılar öznenin onları anlamlandırmasından bağımsız olarak var olurlar. Kapitalist ekonomik sistem öznelere tarafından her ne şekilde anlamlandırılırsa anlamlandırılırsın, ondan doğan eşitsizlik nesneldir. Anlamın kapitalizmin eşitsiz olmadığı yönünde değişmesi, eşitsizliğin nesnel gerçekliğini boşa çıkarmaz. Ekonomik yapılar öznenen bağımsız olarak var olur. Diğer taraftan toplumsal krizleri ve hegemonik mücadeleleri anlamların değişmesiyle açıklamak indirgemeciliktir. Toplumsal değişimlerin arkasında yatan nedensel mekanizmalar bulunmaktadır. Bilimsel realizm teorilerin nedensel mekanizmaları, derin yapıları ve süreçleri açığa çıkarmaya yaradığını vurgular (Bhaskar, 2008, s. 160) ki bununla tarihsel sosyolojik yaklaşım oldukça örtüşür. Örneğin İsveç'te 1976 yılında SAP'nin iktidar düşüşünün tek nedeni, rakip hegemonik eklemlenmenin başarılı şekilde anlamı değiştirmesi değildir. Anlam değiştirme girişimi sağ partilerin stratejik mücadelesidir. Fakat SAP'nin iktidarını kaybetmesine yol açan yapısal faktörler bulunmaktadır ki bunlara ilerleyen bölümlerde değinilmiştir.

Bu çalışmada, Laclau ve Mouffe'un teorisinden istifade edilmesinin sebebi, toplumsal yapının dönüşüme müsait olduğu "kritik dönemeçlerde" uygulanan stratejilerin beklenmedik sonuçlar doğurduğunu ispatlamaktır. İsveç sağının kritik dönemeçlerde uyguladığı strateji, Laclau ve Mouffe'un hegemonik eklemlenme modeli uygundur. İsveç sağının kritik dönemeçlerdeki stratejisi radikal sağın yükselmesiyle sonuçlanan bir "patika bağımlılığı" yol açmıştır. Patika bağımlılık kavramı, geçmişte alınan bir kararın gelecekteki sonucu nasıl etkilediğiyle ilgilenmektedir. Bu kavrama göre aktörlerin geçmişte aldığı kararlar tarihsel süreci bir yola sokar ve diğer tüm olası yolların önü tıkanmış olur (Mahoney, 2001, s. 8). Diğer yollar artık cazipliğini kaybeder.

İsveç sağının İsveç siyasetini sürüklediği patikanın sonunda ne oldu ve neden SAP'nin zayıflayan hegemonyasının yeri merkez sağ tarafından doldurulamadı? Öncelikle 1976 yılında içinde farklı sınıfsal çıkarların çatışması olan gruplar bir araya geldi. Başka bir deyişle eşdeğerlik zinciri kuruldu. Ancak bu eşdeğerlik zincirinden yeni bir hegemonya çıkmadı. SAP 1976'da 40 yıllık iktidarını kaybetse de 1982'de tekrar hükümet kurdu. O günden bugüne kurulan sekiz İsveç hükümetinin beşinin Başbakanı SAP'den çıkmıştır. Ayrıca 1982'den beri yapılan tüm seçimlerde en çok oyu alan partidir. Hegemonik durumunun kriz içinde olduğu kabul edilebilir. Çünkü

ideolojik tutumunda ve refah devleti politikalarında yaşanan değişimle beraber hükümet kuramadığı seçimler olmuştur. Hegemonik krize içinde sınıf çatışması barındırmayan sağ blokla karşılık verilemediği için radikal sağ güçlendi. Gramsciyen tabirle organik krizin ve sağın yanlış stratejisinin beklenmedik sonucu radikal sağın yükselişidir. Radikal sağ parti İsveç Demokratları (SD), 2022 seçimlerinde ikinci parti oldu. 2010'da ilk kez parlamentoya girdikten sonra oylarını kademeli olarak artırmış durumda. 2010 seçimlerinde aldığı %5 oy, 2022 seçimlerinde %20,5'e yükseltmiştir (Deloy, 2022). Ancak İsveç Demokratları da sınıfsal çıkarların çatışmadığı ittifak kuramazsa hegemon olamaz.

3. İsveç Parlamentosu *Riksdag*'ın Kökenleri

İsveç'te modern anlamda siyasal partilerin oluşumu, 20. yüzyılın başına gitmektedir. Fakat, tabii ki, bu partiler bir anda, sebepsiz yere ortaya çıkmamıştır. 18. yüzyılda İsveç monarşisinin parlamento karşısında yaşadığı güç kaybı, 19. yüzyılda ekonomide yaşanan kapitalist dönüşüm ve yükselen toplumsal hareketler, kitlelerin siyasi partilerle temsilinin yolunu açmıştır. 1945 sonrası sağ siyasetin dönüşümü, bu uzun tarihsel sürecin mirasıdır. Toplumsal çatışmalar, sınıf gerilimleri, dış devletlerle sürdürülen mücadele ve iç isyanlar, İsveç siyasetini doğrudan etkileyen süreçlerdir. Bunlardan en önemlisi, İsveç'in 19. yüzyılda yaşadığı kapitalist dönüşümdür. Çünkü kapitalist ekonomiyle oluşan işçi sınıfının toplumsal hareketlerde ağırlığını hissettirmesi, genel oy hakkının kazanılmasında büyük rol oynamıştır. Liberal ve sosyalist hareketler, orta sınıf ve işçi sınıfının tamamının oy hakkı kazanması için büyük partiler kurmuştur. Ancak bundan önce, parlamentarizmin monarşi karşısında nasıl güç kazandığına değinilmelidir.

İsveç Parlamentosu'na *Riksdag* ismi verilmektedir. Kökenleri çok erken tarihlere, 15. yüzyıla dayanmaktadır. Ancak daha önceki dönemlerde, soylular, tüccarlar, din adamları ve çeşitli yerel eşrafın temsilcileri, yönetimle ilgili konulara dair konsey toplantıları düzenlemeye başlamışlardır. Orta Çağ İsveç'inde toplum özgür olanlar ve olmayanlardan oluşurken, özgür olanların içinde dört sınıf bulunmaktaydı: din adamları, şehir elitleri (burjuvazi), büyük toprak sahipleri ve soylular (Nordstrom, 2002, s. 36). Bu sınıfların temsilcileri *Riksdag*'a 15. yüzyılda temsilci göndermeye başladı. Monarşi parlamentoyu daha çok danışma meclisi olarak görmekteydi ancak parlamento dış politika, savaş kararları ve yeni koyulacak vergiler üzerinde etkiliydi (Nordstrom, 2002, s. 37). Savaş teknolojisinde yaşanan değişiklikler monarşinin vergi ve asker ihtiyacını artırdı (Nordstrom, 2002, s. 37). Bu da demektir ki Charles Tilly'nin devletler ve savaşlar arasında kurduğu ilişki İsveç'te geçerlidir. Tilly (2001, s. 40)'ye göre, dış tehditler büyüdükçe ve savaş teknolojileri geliştikçe monarşiler giderek daha çok parlamentoya ve aristokrasiye taviz vermek zorunda kalmıştır. İsveç'te monarşinin giderek çözülmesi bu teze dayandırılabilir. Monarşinin gücünün ilk kez sınırlanması, Büyük Kuzey Savaşı sırasında İsveç'in uğradığı ağır yenilgi ile başlamıştır. Savaşta XII. Karl ölmüştü ve parlamento mutlak monarşiye savaşın faturasını kesti. 1718'de mutlak monarşinin yerini anayasal monarşi aldı. 1718'den 1772'ye kadar süren İsveç'in "Altın Çağı", III. Gustav'ın mutlak monarşiyi yeniden kurmak için gerçekleştirdiği darbe girişimiyle sonlandı. III. Gustav'ın reformcu güçler tarafından suikast sonucu öldürülmesiyle

yerine oğlu IV. Gustav geçmiştir. Yine bir savaş, 1809'daki Napolyon Savaşları, monarkın tahtını kaybetmesine sebep olmuştur (Nordstrom, 2002, s. 49). IV. Gustav hem tahtını hem Finlandiya'yı yitirmiştir. 1809'da tekrar monarşinin yetkileri sınırlandırıldı.

4. Büyük Dönüşüm: 19. Yüzyıl

İsveç'in toplumsal yapısındaki asıl dönüşüm, 19. yüzyılda kapitalistleşme süreciyle gerçekleşti. İsveç, bundan önce artığa büyük toprak sahiplerinin el koyduğu, feodal bir tarım toplumdur. Ancak İsveç'i diğer Avrupalı feodal devletlerden farklı kılan, mülksüz köylülerin sayısının çok daha az olmasıdır. Tarım işçilerinin önemli bir kısmı, feodal beyden bağımsızdı ve kendi toprağına sahipti (Östberg, 2024, s. 16). Bu nedenle, yapısal koşulların İsveç köylüsünü toplumsal hareketlere katılmak konusunda avantajlı kıldığı söylenebilir. Başka bir deyişle, yapı Avrupalı köylüler için kısıtlayıcı, İsveçli köylüler için fırsat tanıyıcı bir rol oynamıştır. Öte yandan, İsveç köylüsünün bağımsızlığı, Barrington Moore'un teorisinin sınırlarını aşan bir örnektir. Moore tarım toplumlarında köylü sınıfının genellikle bağımlı ve güçsüz olduğunu belirterek, bu durumun otoriter yönetimlere yol açtığını savunur (Moore, 2016). İsveç'te köylülerin durumu bahsettiğinden tamamen farklıdır. İsveç'te köylüler yalnızca bağımsız ve görece güçlü değildi; aynı zamanda toprak reformu, sosyal haklar ve siyasi partileşme süreçlerine aktif şekilde katılarak demokratikleşmeye katkı sağladılar. Moore'un Almanya ve Japonya'da otoriterliği köylünün güçsüzlüğüne bağlamasına karşın (Moore, 2016, s. 337), İsveç'te köylülerin bu devletlerdekinden tamamen farklı bir rol oynaması, insanların tarihlerini yaparken karşılaştıkları farklı verili koşulların sonucudur.

Kapitalizmin ülkede gelişmesi, toplumsal yapıyı altüst eden tarihsel sürecin ve İsveç modelinin doğuşunun önünü açmıştır. İsveç'in uluslararası piyasa ekonomisine dâhil oluşuyla, yakınındaki devletlere kereste temin etmeye başladı. Norrland kıyısında, özellikle Sundsvall çevresinde kereste fabrikaları türerken, etrafında yeni bir işçi sınıfı oluştu ve işçilerin fabrikalarda kullanacağı aletlerin yapıldığı mekanik atölyeler için de işçiye ihtiyaç vardı (Östberg, 2024, s. 18). Kırdan kente göç artarken işçi sınıfı büyüdü. Sermayedar sınıfı ile işçi sınıfı arasındaki modern kapitalist sömür ilişkisi neticesinde sınıf çatışması alevlendi. Öte yandan 1850'lere gelindiğinde köylülerin toprak sahipliği oranı %80'lerden %50'lere geriledi (Östberg, 2024, s. 17). Köylüler elindeki toprakları vergi yükünden ve borçlarından kurtulmak için sattı. O dönemde çiftçilerin bankalara borçları oldukça yüksekti (Bengtsson, 2023). Köylüler daha yüksek kazanç elde etmek amacıyla şehirlere göç etmeye karar verdiğinde, önemli bir kısmı ormanlık topraklarının değerlendirileceği hesap edemeden sermayedarlara sattı (Östberg, 2024, s. 18). Sermayedarların çiftçinin ormanlık alanlarını satın alması çiftçinin mülksüzleşmesine, yani proleterleşmesine yol açtı. Çiftçiler demokratikleşmeye giden sürece katıldı. Bu durum, faillerin toplumsal eylemlerinin beklenmedik bir sonucudur.

İsveç'in tarımsal toplumunda yaşanan bu büyük değişim, kapitalist sınıf çatışmasını gün yüzünü çıkardı. Aynı zamanda köylü sınıfının sınıfsal pozisyonunu da değiştirdi. Köylüler önemli oranda

mülksüzleşmeye başladı. Mülksüzleşen köylü, yeni ortaya çıkan işçi sınıfı ve şehirlerde yaşayan orta sınıf maddi koşullarını iyileştirmek amacıyla toplumsal hareketlere yöneldi. İşte İsveç'in demokratikleşme süreci ve modern anlamda siyasal partilerin ortaya çıkışında bu toplumsal hareketler büyük rol oynadı. 19. yüzyılın ikinci yarısında seçmen yüzdesi açısından en gerideki devletlerden biri %24'lük oranla İsveç'ti (Östberg, 2024, s. 19). Seçmenlik kazançlara ve verilen vergilere göre düzenlenmekteydi.

İsveç siyasetinde merkez sağ pozisyonunda bulunan ve sonradan Merkez Partisi ismini alacak olan Ulusal Tarım Birliği 1915'te kurulmadan önce, kırsal kesimin talepleri iki temel çerçevede yoğunlaşmaktaydı: bankaların faizleri düşürmesi ve arazi vergilerinde kesintiler (Bengtsson, 2023, s. 79). Çiftçilerin bu talepleri şehirli burjuvazi ile bağdaşmaktadır. Devletin ekonomik alandan çekilerek burjuvaziye yer açması ve vergileri düşürmesi onların da işine gelmekteydi (Bengtsson, 2023, s. 79).

1850'lerden sonra toplumsal hareketler güçlendi. 1880'lerin sonuna değin, güçlenen toplumsal hareketlerde genel oy hakkı, ulusal motifler, yerel çıkarlar, sosyal ve dinî haklar ön plandaydı. Örneğin kilise dışı dini ibadetlerin serbest bırakılmasını talep eden Özgür Kilise Hareketi ve alkolün toplumsal sorunlara yol açtığını öne süren İçki Karşıtı Hareket en büyük toplumsal hareketlerin başını çekmekteydi (Östberg, 2024, s. 19). "Fölkmöten" ismi verilen halk toplantıları parlamentoda siyasal temsil noktasına gelmeden önce son duraklardan biriydi. Halkın geniş kesimleri toplanmaya başladı. Toplantılara zaman zaman muhafazakâr siyasiler de katılmakta ve alınan kararlarda onların gözü önünde olmaktaydı (Bengtsson, 2023, s. 78). Bengtsson (2023, s. 80), bu toplantılarda liberal fikirlerin ve milliyetçiliğin baskın olduğunu, o dönemin muhafazakâr gazetelerinin ise toplantı katılımcılarının eğitim seviyelerini öne sürerek onları aşağıladığını belirtmektedir. İsveç'te muhafazakârlar, genel oy hakkına karşı çıkmakta; bu hakkın yalnızca belirli bir gelir ve servet düzeyine sahip erkeklerle tanınması gerektiğini savunmaktaydı (Bengtsson, 2023, ss. 80-81). 1850'ler ve 1860'larda parlamentodaki milletvekilleri arasında, modern anlamda siyasi parti olarak değerlendirilemeyecek iki hizip bulunmaktaydı: birincisi kırsal çıkarları savunan *Country Party*, ikincisi ise şehirli elitlerin çıkarlarını temsil eden görece reformist *Intelligence Party*. Bengtsson (2023, s. 81)'a göre, her iki hizip de oligarşik yönetimi savunmaktaydı. *Country Party*, günümüzde İsveç'in en büyük ikinci partisi olan İlmli Birlik Partisi'nin; *Intelligence Party* ise Liberal Halk Partisi'nin öncülü sayılabilir.

1866 yılında İsveç'te önemli bir anayasal reform gerçekleştirildi. Toplumun "özgür" kesimlerini ayrı ayrı temsil eden dört parçalı parlamento yapısının yerini, iki meclisli bir sistem aldı. Östberg (2024, ss. 18-19), oy hakkından kadınların dışlanması ve erkek nüfusunun sadece %10'unun bu hakka sahip olması sebebiyle derin bir demokratikleşmeye yol açmadığını söylemesine rağmen, bu reform toplumsal yapının dönüşümünü sembolize etmektedir. Kapitalizmin İsveç'e nüfuz etmesiyle toplumsal sınıflarda yaşanan büyük değişim karşısında, ileride sağ partileri kuracak muhafazakâr elitler, kitlesel bir devrimi önlemek amacıyla taviz vermek zorunda kalmıştır. Öte yandan, 1866 reformlarında kapitalist dönüşümün etkisi şirketlere oy hakkı tanınmasında görülebilir. Oy hakkı vergilere göre belirlendiğinden, yerel düzeyde şirketler önemli avantajlar

elde etti. Bir şirket, belediyede çalışan tüm işçilerden daha fazla oy hakkına sahip olabiliyordu (Östberg, 2024, s. 19).

1866 reformları, ezilen sınıfların tarih sahnesine çıkmasına olanak tanıyan yapısal koşullarla faillerin etkisinin birleşiminin bir tezahürüdür. Kapitalist dönüşüm sosyal ve siyasal hakların genişlemesine sebep olmuştur. Aynı zamanda failler demokratikleşme sürecinin gelişiminde katalizör görevi görmüştür. Adım adım büyüyen toplumsal hareketlerin eylemleri feodal toplumsal yapıyı dönüştürmüştür. Yönetici sınıflar bir yandan devrim korkusuyla kitleleri ufak tavizler vermek zorunda kalırken, diğer taraftan şirketlere tanınan oy hakkıyla sermayedar sınıfın çıkarlarını göz etmiştir. Bu dönüşüm, karşıt sınıfsal çıkarların çatışması yoluyla gerçekleşmiştir. İsveç'te demokratik hakların kitlelere yayılması 1870'lerin sonunda işçi sınıfının toplumsal hareketlere katılımıyla gerçekleşecektir.

5. 19. Yüzyılın Sonu: İşçi Sınıfı Sahnede

Avrupa'da 1848 devrimlerinden sonra yayılan siyasal hareketlilik sosyalist değil, daha çok ulusal ve burjuva-demokratik nitelikliydi. Ulusal demokrasiyi tesis etmek adına monarşilere karşı yürütülmüştü. İsveç'teki toplumsal örgütlenmelerin istekleri de 1880'lere gelene değin, muadillerinden farksızdı. İşçi sınıfını örgütleyecek genç aydınlar, Almanya gibi sosyalist düşüncelerin etkili olduğu devletlere gidip geldikçe (Bengtsson, 2023, s. 81) İsveç'te sosyalist düşünce güçlendi. Ayrıca, 1880'lerde sanayileşme iyice baş göstermişti. İşçi sınıfının gerçekleştirdiği ilk grev, 1879'daki Sundsvall greviydi. Muhafazakâr gazeteler işçi hareketinden korkarak, "Enternasyonal Burada" başlıklı manşetler yayınlıyorlardı (Östberg, 2024, s. 21). İşçilerin ücretlerinin düşmesi ve işverenlere devlet desteği sağlanması üzerine başlayan grev, devlet tarafından ordu aracılığıyla bastırılmıştı (Östberg, 2024, s. 21). Grev başarısızlığa uğramasına rağmen örgütlenme eksikliğini ortaya çıkararak sendikalaşmanın önünü açtığı için oldukça önemlidir (Östberg, 2024, s. 22).

İşçi sınıfına ulaşmaya çalışan liberal işçi sendikalarının, evrensel oy hakkını ve grevleri reddetmesi genç sanayi işçi sınıfını sosyalist sendikalara üye olmaya itti (Östberg, 2024, s. 23). Merkez Sendika Komitesi'nin sosyalist bir programı kabul ettiği 1885 tarihinde, Sosyal Demokrat derneği kuruldu ve *Social-Demokraten* gazetesi yayımlandı (Östberg, 2024, s. 23). Nihayetinde İsveç Sosyal Demokrat Partisi 1889 yılında kuruldu. Sosyal Demokrat Parti'nin İsveç siyasetindeki hegemonik konumu, sendikalar ve toplumsal hareketlerle kurduğu doğrudan ilişkiyle bağlantılıdır. İşçi sınıfının siyasetteki tek temsilcisi olarak arkasına toplumun en kalabalık kesimini almıştır.

6. Modern Partilerin Ortaya Çıkışı: İlericilere Karşı Gericiler

1902 yılında Liberallerin parti kurması, genel oy hakkı mücadelesinde Sosyal Demokratlar ile Liberalleri ortak hedefler etrafında birleştirdi. Bu iki grubun ana hedefi, 1866 parlamento reformunun daha ileri taşınmasıydı. Genel oy hakkına karşı çıkan parlamentodaki muhafazakâr

milletvekilleri, monarşi yanlısı ve reaksiyoner bir tutum sergilemekteydi. Milletvekilleri arasında, parti kurmanın ulusal birliği zayıflatacağı yönünde görüşler olmasına rağmen (Möller, 2020, s. 56), 1904 yılında, bugün İlmli Birlik Partisi olarak bilinen Genel Seçim Birliği kuruldu. 19. yüzyıldan itibaren yaşanan radikal dönüşümler, aristokrasi, burjuvazi ve zengin sınıfların ortak çıkarlarını korumaya çalışan muhafazakârlar tarafından engellenmeye veya en azından yavaşlatılmaya çalışıldı. Ancak, 1906 yılına gelindiğinde, bu dönüşüme karşı dirençleri kırılmıştı. Sosyalist ve liberal kesimler, iki meclisli İsveç parlamentosunda çeşitli reformlar talep ediyordu: elitlerin çıkarlarını gözetken Birinci Meclis'in gücünün İkinci Meclis lehine gücünün azaltılması, çoğunluk sistemine dayalı seçimlerin düzenlenmesi ve genel oy hakkının genişletilmesi (Nordstrom, 2002, s. 69).

1906'da Arvid Lindman liderliğindeki Muhafazakâr Hükümet, İkinci Meclis'te genel oy hakkını kabul eden bir yasa tasarısı sundu; ancak orantılı temsil sistemi ve Birinci Meclis'te gelire dayalı çoklu oy uygulaması devam edecekti (Nordstrom, 2002, s. 69). Muhafazakâr milletvekillerinin, yeni seçilen vekiller hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan ve ideolojik propaganda amacıyla konuştuklarını itiraf etmeleri, değişen siyasal koşullardan duydukları rahatsızlığı açıkça ortaya koymaktadır (Kurunmäki, 2024). Demokratikleşmenin parlamentonun uzlaşmacı niteliğini bozacağından şikâyet etmekteydiler (Kurunmäki, 2024, ss. 13-14).

1911 ile 1917 yılları arasında İsveç, Liberal Parti ile Muhafazakâr Parti arasında kurulan koalisyon hükümetleri tarafından yönetildi. 1917 yılındaki seçimlerde SAP birinci parti oldu. Partinin lideri Hjalmar Branting'in kurduğu hükümet, demokratikleşme ve işçi hakları konusunda bir dönüm noktası teşkil etmiştir (Möller, 2020). 1919 yılında kadınlar ilk kez oy hakkı elde etmiş, 23 yaşında ve İsveç vatandaşı olan herkes oy kullanma hakkına sahip olmuştur. Ancak, Kurunmäki'nin (2019) ifadeleriyle, muhafazakârlar bir günde demokrat olmamışlardır. 1920'li ve 1930'lu yıllarda ise evrensel oy hakkına yönelik eleştirilerini sürdürmüşlerdir; zira, modern eşitlik anlayışının, İsveç'in tarihsel "kadim özgürlük" geleneğiyle bağdaşmadığını savunuyorlardı. Onların monarşi ile halk arasındaki ilişkiye dair anlatısı, İsveç romantiklerinden Geijer'in İsveç tasvirine dayanmaktaydı: Özgür köylülerin ve topluluğun yasalarını onaylamak zorunda olan seçilmiş bir kralın eşitlikçi ve seçilmiş meclisleri üzerine inşa edilen eski bir siyasi sistem (Kurunmäki, 2019, s. 150). Dolayısıyla yeniliğe karşı gelenek vurgusu açıkça görülebilir.

Runestam (2023, ss. 86-87)'a göre, oy hakkının kaçınılmaz olduğunu düşünmelerine rağmen, muhafazakârlar direniş göstermeye devam etmiştir. Bunu önlemek için uyguladıkları stratejiler oy verme yaşını yükseltme ve vergi borcunun olmaması gibi standartlara yönelikti. Arvid Lindman liderliğindeki muhafazakâr hükümetin 1907 yılında getirdiği oy hakkı reformu, oy hakkının kaçınılmaz olduğu fikrinin muhafazakârlarca benimsendiğinin göstergesiydi (Runestam, 2023, s. 86). Muhafazakârların sert direniş göstermemesinin başka bir sebebi de uluslararası ortamdan kaynaklanmış olabilir. Avrupa 20. yüzyılın başında adım adım savaş sürüklenirken, İsveç'in Rusya ve Almanya'dan duyduğu jeopolitik korkular mevcuttu. Elbette, olası bir savaş durumunda özgürlük ve hakları tanınmayan İsveç halkının, devleti desteklemesi beklenemezdi. Öte yandan, SAP da bu dönüşümün farkına varmış olmalı ki, iki savaş arası dönemde Muhafazakâr partilerin

başlangıçta demokratikleşmeye, genel oy hakkına ve sosyal reformlara karşı çıkmalarına rağmen, demokrasi yanlısı kitle partilerine dönüşmeleri, tarihsel sosyoloji açısından önemli bir araştırma konusudur. Genel oy hakkının kabul edilmesiyle birlikte seçmen tabanının genişlemesi, sağ partilerin daha stratejik davranmasına yol açmıştır. Meşruiyetlerini koruyabilmek ve parlamentodaki varlıklarını sürdürebilmek için, demokrasi karşıtı tutumlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Başka bir deyişle, toplumsal yapının geri döndürülemez biçimde dönüştüğünü fark eden “yeni” muhafazakârlar, 20. yüzyılın sonuna doğru içinde bulundukları yapısal kısıtların altında siyasal maksatlarını gerçekleştirmek zorunda kalmışlardır.

Aynı dönemde, genel oy hakkı ve demokratik reformlara karşı çıkan bir diğer parti ise Merkez Parti’ydi (Östberg, 2024, s. 106). Daha önce belirtildiği üzere, İsveç’te bağımsız çiftçi sınıfı oldukça yoğundu. Bu durumun bir yansıması olarak, yalnızca çiftçilerin çıkarlarını savunan Merkez Parti’nin kurulması gerçekleşti. Partinin destekçileri içinde bir miktar tarım işçisi olsa bile, aslen kendi toprağını işleten çiftçiler desteklemekteydi. Üretim araçlarına doğrudan sahip olmaları nedeniyle bağımsız çiftçiler, klasik anlamda sömürülen sınıflar arasında yer almaz. Ancak ekonomik eşitsizliklere maruz kalmadıkları da söylenemez. 1914’ten önce Çiftçiler Birliği adıyla örgütlenen bu parti, güçlü bir gelenekselci değerler sistemine sahiptir (Möller, 2020, ss. 56-57). Ayrıca milliyetçi eğilimler de partinin içinde kök salmıştır. 1914 yılında Avrupadaki savaşın İsveç’e sıçramasından korkarak, savunma harcamalarının artırılmasını talep eden büyük bir yürüyüş gerçekleştirmişlerdir (Nordstrom, 2002, s. 90).

20. yüzyılın başlarında İsveç’te, hemen her toplumsal sınıfın çıkarlarını temsil eden siyasi partiler ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfını İsveç Sosyal Demokrat Partisi⁷, orta sınıfı Liberal Parti, burjuvazi ve geleneksel sınıfları İlmli Birlik Partisi ve köylü sınıfı Merkez Parti temsil etmekteydi⁸. İşçi sınıfını arkasına alan SAP, hegemonik konumunu 1932’de oturttu. SAP’nin hegemonyasını nasıl kurduğu ve hâlâ neden yitirmediği sorusu önemlidir. Çünkü ilerleyen bölümlerde bu hegemonyayı sağ partilerin neden yıkamadığı tartışılmıştır. SAP’nin hegemonyası, klasik anlamda bir “hegemonik eklemlenme” sürecinden ziyade; sivil topluma derinlemesine nüfuz eden örgütlenmeler, sınıf çatışmasını minimize eden homojen birlik ve toplumsal hareketlerle adım adım inşa edilen bir siyasal süreçten kaynaklanmaktaydı. Östberg (2024, s. 259), SAP’nin hegemonyasını iki temel nedene dayandırmaktadır. Birincisi, kontrolsüz piyasaların yarattığı eşitsizliklere karşı vatandaşlarını koruyan refah devleti politikaları, ikincisi ise partinin örgütsel gücü ve işçi sınıfı içindeki hegemonik konumudur. Ancak stratejik ve ideolojik çıkarları kollamak söz konusu olduğunda, sınıf ittifakları yapmaktan da çekinmediler. Kaldı ki 1933’te iktidarı Merkez Parti ile yaptıkları anlaşma sayesinde sürdürebilmişlerdir (Östberg, 2024, s. 104). Ancak bu anlaşma gibi sınıf ittifakları özgül taleplerin bir araya gelmesinden ibaret değildir. Bu ittifak, potansiyel olarak çatışma barındıran tekil taleplerin geçici birleşimi değil; ortak sınıfsal çıkarlar temelinde kurulan

7 1917’de partinin komünizm yanlısı devrimci kanadı “Sol Parti” ismiyle yeni bir parti kurarak partiden ayrılacaktır.

8 Östberg, liberaller, muhafazakârlar ve çiftçileri burjuva partileri kapsamına almaktadır (Östberg, 2024, s. 104). Ancak çiftçileri burjuva partilerinin arasına almak mümkün görünmemektedir. Çünkü bu sınıflarla arasında çıkar çatışmaları ve güç eşitsizlikleri yaşanmaktadır. Kaldı ki, orta sınıfı temsil eden liberallerin çıkarlarıyla diğerlerinin çıkarları da örtüşmemektedir.

kalıcı bir birlikteliktir. İsveç, sermayenin gücünün en etkili şekilde zayıflatıldığı ülke olarak değerlendirilse de (Östberg, 2024, s. 7), kurulan ittifakların sermayenin uzun vadeli çıkarları ve öncelikleriyle uyumlu olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Örneğin Sheri Berman (2012, s. 307), İsveç sosyal demokrasisinin başarısının, burjuvazi ile işçi sınıfının çıkarlarını dengeleyen bir sınıf ittifakına dayandığını belirtir.

Sonuç olarak, 1945 yılına gelindiğinde İsveç'in toplumsal yapısı, yüz yıl öncesine kıyasla köklü bir dönüşüm geçirmiştir. İsveç'in özgün bağlamı neticesinde kurulan SAP hegemonyası bir istisnadır. Avrupa'da 44 yıl aralıksız iktidarını sürdüren ve iktidarda olmasa da seçimlerden genellikle birinci parti olarak çıkabilen başka bir parti bulunmamaktadır. Daha açıkça, sosyal demokratlar tarihlerini kendileri yaptı. Ancak içinde bulunduğu koşullardan yararlandılar. İsveç'te feodalizmin görece zayıf konumu onlara fırsat taşıyacak yapısal bir ön koşuldu. Feodal sınıfların baskısı altında kalmayan birçok sınıftan geniş insan toplulukları toplumsal hareketlere rahatça katılabilirdi. Bağımsız çiftçilerin varlığı SAP'nin onlarla ittifak yapabilmesinin yolunu açtı.

7. Soğuk Savaş'ta Eriyen İdeolojiler

II. Dünya Savaşı'nın ardından İsveç'te sağ partilerin ideolojileri değişim gösterdi. Savaş sonrası Avrupa kıtası Batı ve Doğu olmak üzere ikiye bölündü. Yükselen Nazizm ve faşizme karşı uluslararası koşullar, Batı Avrupa'daki liberal rejimlerin lehine gelişti. Nazi Almanyası ve Faşist İtalya yenildi. Ancak büyük zaferde en büyük rolü Sovyet Rusya oynadı. Bu rolün karşılığında Doğu Avrupa'da Sovyet ideolojisini yayma imkânı buldu. İsveç sağ, Sovyet Rusya'nın jeopolitik yakınlığından dolayı onun rejiminin İsveç'te yayılmasından iyice korkmaya başladı. İki savaş arası dönemde, liberalizm ve komünizme karşı bir alternatif olarak faşist rejimler ortaya çıkmıştı. Savaş sonrasında sağın en radikal biçimi Avrupadan silindi. Dolayısıyla İsveç sağının ideolojisinin “aşırılıkları” törpülenmek zorunda kaldı. Sovyetlerin sosyalist ideolojisine taban tabana zıt oldukları için sosyalizme karşı ittifak kurabilecekleri tek ideoloji liberalizmdi.

Diğer taraftan 1932 sonrasında İsveç'in toplumsal yapısı büyük ölçüde değişti. İsveç Sosyal Demokrat Partisi (SAP) hegemonyasını sağlamlaştırdı. Refah devleti politikaları uygulamaya başladı. Partinin demokratik başarısında, neredeyse Keynes'ten önce uygulanmaya başlayan Keynesçi politikaların önemli bir etkisi olduğu belirtilmektedir (Östberg, 2024, s. 109). Sağ partiler içerde derinleşen SAP hegemonyası ile yüzleşmek zorundaydı.

7.1. Merkez Partisi

1958 yılında “Merkez Partisi” ismini alacak olan Çiftçi Birliği, savaş öncesinde Nazi ideolojisine benzer eğilimler taşıyordu. Parti programında, İsveç'teki azınlıklara yönelik ırkçı ve anti-semitik maddeler bulunmaktaydı. Yabancı ırklardan bahsedilirken “aşağılık” kelimesi kullanılıyor ve bu unsurlara karşı İsveç halkının korunması, partinin üstlendiği ulusal bir görev olarak kabul

ediliyordu (Östberg, 2024, s. 106). Ancak 1945 sonrasında buna benzer atıflar parti programında yer almamaktadır.

Merkez Partisi'nin politikalarını değiştirmesine sebep olan birçok farklı iç faktör de mevcuttu. İsveç sanayileşmesinin hızlanması neticesinde kırdan şehre göç artmıştı ve dolayısıyla tarım sektöründe çalışanların oranı 1900'de %50 iken, 1960'larda %12'ye, 1998'de ise %2'ye geriledi (Widfeldt, 2001, s. 30). Artık kentli seçmenlere hitap eden politikalar geliştirmek kaçınılmaz hale gelmişti. Partinin gençlik örgütüyle beraber liderlik de bu yönde baskı yapmaktaydı (Widfeldt, 2001, s. 21). Partinin ideolojisinde birtakım değişiklikler yaşandı. Birincisi, partinin sosyalist olmadığı ilan edildi (Widfeldt, 2001, s. 23). 1970'lerde kentli çevreci hareketlerle bağlantı kuruldu. Üniversiteli genç İsveçliler arasında yükselen nükleer enerji geliştirilmesi programlarına karşı çıkış, parti için kentli seçmenle iletişime geçmekte fırsat yarattı. Çevrecilik parti profiline dâhil edildi (Widfeldt, 2001, s. 35). Son olarak parti, korumacı ekonomik politikaları savunmaktan vazgeçmişti. Piyasa liberalizmini kabul ederek Liberal Parti ile ittifaklar yapmıştır (Widfeldt, 2001, s. 35).

Görüleceği üzere, parti politikaları 1945 sonrasında önemli ölçüde dönüşmüştür. Ancak Merkez Partisi'nin çiftçilerin çıkarlarını artık gözetmediği söylenemez. Parti politikaları hem şehirli orta sınıfı hem köylü sınıfı aynı anda tatmin etmeye yöneliktir. Seçmen profili içinde açıkça sınıfsal gerilimler barındırmaktadır. Bu durum, seçmenlerin partiden kolayca uzaklaşmasına neden olabilir; 1945 sonrasında ise, partinin hegemonik olamamasının nedenlerinden biri de bu olmuştur. Partinin kırsal çıkarları ve değerleri savunan geçmişi ile şehirli orta sınıfın çıkarları ve değerleri çoğu zaman örtüşmemekteydi.

7.2. İlimli Birlik Partisi

İlimli Birlik Partisi, bu ismini 1969 yılında aldı. İki savaş arası dönemde, *Riksdagshögern* yani Riksdag'ın Sağ Kanadı, ismini taşımaktaydı (Berglund & Lindstrom, 1982, s. 71)⁹. Partinin demokrasi karşıtlığı zaten bilinmektedir. Ancak 1919'da genel oy hakkının kabulünden sonra el mecbur aynı karşıtlığı sürdürmediler. Bunların yanında, korumacılık ve ulusal savunmanın geliştirilmesi konuları partinin savunduğu diğer politikaları (Berglund & Lindstrom, 1982, s. 70). Çünkü büyük toprak sahipleri ve çiftçiler, partinin seçmen tabanını oluşturmaktaydı. Çiftçilerin ürünlerinin serbest piyasaya karşı korunması önceliklerindendi. Partinin mensupları arasında sadece kırsal kesimi temsil eden insanlar yoktu. Büyük işadamları, yani büyük burjuvazi, üst düzey bürokratlar ve yüksek gelirli beyaz yakalıları da bu grupta yer almaktaydı. Öte yandan, ırkçı görüşlere eğilimli gruplar da mevcut olup, bu gruplar 1934 yılında ayrıldılar. Ancak, 1945 sonrasında kırsal kesimin yönelimi değişti. SAP ile Çiftçi Birliği arasında yapılan 'cow trade' anlaşması (Berglund & Lindstrom, 1982, s. 72) sonrasında köylü sınıfı, Çiftçi Birliği'nin devamı niteliğindeki Merkez Partisi ve sol eğilimli SAP'ye yakınlaştı (Berglund & Lindstrom, 1982, s.

9 Amiral Lindman iki muhafazakâr partiyi ("Yeomen's and Burghers' Party" ve Adalet Danışmanı Trygger'in "Ulusal Partisi") birleştirdi.

72). Partinin kırsal kesimdeki gücü azalmaya başladı. Parti, kendi mensuplarının önemli bir çoğunluğu da şehirli elitlerden oluştuğu için orta sınıf şehirli seçmene yöneldi (Berglund & Lindstrom, 1982, s. 71)¹⁰.

İlman Muhafazakâr Parti, SAP'den farklı olarak birçok farklı sınıftan seçmen grubunu içinde barındırmaktadır. Berglund ve Uif (1982, s. 75)'e göre bu durum, partinin ideolojisi ile oy maksimizasyonu arasında ikilime yol açmaktadır. Partinin ideolojisi, geleneksel değerleri savunan ve bireysel özgürlüklerin sınırlandırılmasına yöneliktir. 1970'lere kadar serbest piyasayı ön plana çıkararak devlet müdahalesine karşı bir tutum sergilemişler fakat zamanla refah devleti politikalarını kabul etmek zorunda kalmışlardır (Berglund & Lindstrom, 1982, s. 75). Merkezdeki seçmeni partiye çekip oy maksimizasyonunu sağlamak amacıyla çevre, toplumsal cinsiyet eşitliği, refah politikaları ve sosyal haklar konusunda ılımlı politikalar izlemişlerdir (Berglund & Lindstrom, 1982, s. 78). Bu durum, gelenekselci ideolojiden geri adım atıldığı şeklinde yorumlanabilir. Nihayetinde orta sınıf ve aristokrasi arasındaki sınıfsal gerilimin belirgin olduğu söylenebilir. Sağ partiler her ne kadar orta sınıf ve işçi sınıfına yönelik politikaları ajandalarına dâhil etseler bile, bileşenleri görece homojen çıkarlardan değil özgül taleplerden meydana geldiği için hegemonik olamamaktadır. Sağ partilerin hegemonya kurmasını zorlaştıran en önemli etken, parti mensuplarının üst sınıflardan gelmesi ancak hitap ettikleri kesimin bu sınıftan olmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla "hegemonik eklemlenme" hegemonik bir hâle dönüşememektedir. SAP hegemonik kriz yaşamasına rağmen, hegemonik pozisyonunu hâlâ kaybetmemiştir.

7.3. Hristiyan Demokrat Parti

Avrupa'daki diğer Hristiyan Demokrat Partilere nazaran İsveç Hristiyan Demokratlarının köklü bir geçmişi yoktur. İsveç hükümetinin dinî ve kültürel politikalarına karşı tepkisel olarak ortaya çıkmıştır. Okullarda dinî eğitimin azaltılması ve cinsel hastalıkların artış gösterdiğine dair bir doktor raporu, Hristiyan organizasyonların hükümet karşıtı kampanya yürütmesine sebep oldu (Karvonen, 1994, s. 141). Hristiyan aktivizminin önde gelen simalarından Lewi Pethrus, Hristiyan Demokrat Parti'yi 1964 yılında kurdu.

Partinin temel politikaları, Hristiyan değerleri savunmakla şekillendi. Kürtaj yasalarına karşıtlık, ebeveynlere çocuk bakımı konusunda kolaylık sağlamak ve çocuklara dini eğitim verilmesi başlıca hedeflerindendir (Möller, 2020, ss. 67-68). Hristiyan Demokratlar, başlangıçta katı dinî tutumlar sergilemelerine rağmen, partiye yeni seçmenler kazandırmak adına merkezci politikalar uygulamaya başlamışlardır. Değişim süreci, Alf Svensson'un 1973'te parti lideri olmasıyla birlikte başlamış; parti, kendini itikadi bir yapı olarak görmediğini vurgulamıştır (Möller, 2020, s. 134). Partinin refah devleti ve aile yardımı politikalarını desteklemesi sebebiyle, partiye yakın duran seçmenler, kürtaj ve eşcinsel evlilik meselelerinde gösterilen yumuşamayla cezbedilmeye

10 1936'da parti mensuplarının %40'ı küçük toprak sahiplerinden, %9'u büyük toprak sahiplerinden oluşmaktaydı.

çalışılmıştır (Möller, 2020, s. 134). Buna rağmen, parti diğer muhafazakâr partiler kadar yüksek bir oy oranına ulaşamamıştır.

1945 sonrasında, muhafazakâr partilerin tümünde ideolojik bir değişim yaşanmıştır. Uluslararası ve toplumsal yapı dönüştükçe, onlar da kendilerini uyarlamak ihtiyacı hissetmişlerdir. Değişimin partilerce içselleştirilip içselleştirilmediği yoruma açıktır. Ancak şu kesindir ki, bir siyasi parti oylarını artırmaya çalışır. Dolayısıyla, İsveç sağının 1932'den beri süren SAP hegemonyasına karşı yeni stratejiler geliştirdiği açıktır. Şimdilik, stratejik davrandıkları sonucu çıkarılabilir.

8. 1973'ten 2000'lere: Neoliberalizme Boyun Eğiş ile Yaşanan Hegemonik Kriz ve Karşı-Hegemonya Girişimi

1970'lerin başında, İsveç refah devletinin altın dönemlerini yaşamaktaydı. Yaşam standartları oldukça yüksek, sosyal güvenlik sistemleri iyi ve ekonomisi güçlüydü (Östberg, 2024, s. 182). SAP 1932'den beri iktidarını sürdürmekteydi. Peki, her şey görüldüğü kadar iyi miydi? 1960'ların sonlarında, SAP hegemonyasındaki sınıf farklılıkları belirginleşti. Refah devleti politikaları neticesinde beyaz ile mavi yakalı işçiler arasındaki eşitsizlikler tam olarak giderilememiştir (Östberg, 2024, s. 177). Öte yandan, belirli bir refaha ulaşan İsveçlilerin ise siyasal, sosyal ve toplumsal açıdan yeni beklentileri oluşmuştur (Östberg, 2024, s. 174). Her ne kadar mavi yakalı işçiler eşitsizlikten şikâyet etse bile, onların da gelir düzeyi yükseldiği için talepleri orta sınıfa yaklaştı. Kaldı ki, sınıfların İsveç nüfusunda dağılımı 1930'larinkinden farklıdır. Orta sınıfın nüfusu, 1970'lerde İsveç'te artış göstermiştir (Östberg, 2024, s. 174). Bu durum, SAP'nin hegemonyasında bir krize işaretir.

Krizin başlamasında ekonomik, sosyal ve siyasal birçok sebep vardı. Öncelikle, eğitim düzeyinde yaşanan artışla öğrenci hareketleri güç kazandı. Öğrencilerin dünya meselelerine ilgisi arttı. Aynı tarihlerde, Afrika ve Asya kıtasında gerçekleşen Avrupalı devletlerden bağımsızlık savaşları, onların gündemindeydi. Gençler ve akademisyenler, "Yeni Sol" adıyla Marksizm'i yenileyebilecek düşünceler aramaya başladı (Östberg, 2024, s. 187). Hükümetin ekonomi politikalarına yönelik Marksist baskı artıyordu. Refah devleti modelinin, kapitalist devletin sosyal demokratlarca yeniden üretilmiş biçimi olduğu yönünde Marksist eleştiriler mevcuttu ve bu yüzden hükümet, ekonomi politikasını sola yakınlıyordu (Anderson, 2016, s. 726). Ancak, bu politikalar burjuvazinin tepkisini çekti. Diğer taraftan, 1973'teki Petrol Krizi'nden İsveç ekonomisi de etkilendi. İsveç'in petrol bağımlılığı ortaya çıktı ve nükleer enerji gibi alternatif enerji edinme yolları araması gerekmekteydi (Östberg, 2024, s. 198).

İşte tüm bunların neticesinde İsveç hükümeti 1976 yılında seçime gitti. Toplumda hükümete yönelik çeşitli çevrelerce itirazların arttığı bir ortam vardı. Aynı zamanda Petrol Krizi sonrasında kemer sıkma politikalarıyla neoliberal ekonomiye geçiş belirginleşecekti. SAP önce kemer sıkma politikalarına yanaşmadı. Ancak enflasyon artmaktaydı. 1976 seçimlerinde sağ blok ilk kez bir araya gelebildi. Liberal ve muhafazakâr partiler "hegemonik eklemlenme"ye uygun bir strateji benimsediler. Orta sınıfın yükselişi, işçi sınıfının ve burjuvazinin şikâyetleri derken,

toplumda yeni oluşan farklı talepler söz konusuydu. İsveç sağ, Laclau ve Mouffe'un bahsettiği özgül taleplerden "oluşan bir 'boş gösteren' etrafında" eşdeğerlik zinciri oluşturdu. Öğrenciler ve akademisyenlerin bir kısmının Marksizm'i revize etme isteği, mavi yakalıların ücret ve sosyal yardım artışı beklentisi ile burjuvazinin solcu ekonomi politikasından duyduğu hoşnutsuzluktan eşdeğerlik zinciri yaratıldı (Östberg, 2024, s. 198). Zincirin boş göstereni çevrenin korunmasıydı ve bu kavram, her özgül talep için farklı anlamlar taşıyordu. Liberal ve muhafazakâr partiler bu boş göstereni ekonomik büyüme ve sanayileşmenin sürdürülebilirliği biçiminde yorumladı ve destek verdi (Östberg, 2024, s. 222). Diğer taraftan Yeni Sol, ekonomik eşitsizliklerin giderilmesiyle, orta sınıf ise yaşam kalitesinin artırılması ve post-hümanist düşünceden kaynaklı sosyal sorumluluk düşüncesiyle ilişkilendirdi. Ayrıca, nükleer enerjinin dünyayı yok oluşa sürükleyeceği korkusu da revaçtaydı. Çevrenin korunmasına yönelik boş gösteren oluşturulmasında bu korku adeta bir tutkal işlevi gördü. Nihayetinde SAP'nin 44 yıllık iktidarına karşı, karşı-hegemonik bir blok oluşmaya yüz tuttu.

Gel gelelim, hegemonik olduğu farz edilen eklemlenme tam anlamıyla hegemonik olamadı. 1982 yılında SAP, hükümeti geri aldı. Her zaman hükümet kuramasa da seçimlerden birinci parti olarak çıkmaya devam etti. Sağın hegemonyasının kurulamama sebebi nedir? Birincisi, özgül taleplerin birleşiminden hegemonya kurulabileceği varsayımdır. Birleşimin içindeki sınıfsal gerilimler hesaba katılmadan hegemonik oluşumlar istikrarlı olamaz. Sınıfsal gerilimler birleşimin içini oyar. Nitekim, İsveç sağ, gelir gelmez kemer sıkma politikaları uygulayan neoliberal sağ hükümetin etrafında birleşimi sürdürememiştir. İttifakın bileşenlerini büyük burjuvazi, orta sınıf, köylü sınıfı ve işçi sınıfının ufak bir kısmı oluşturmaktadır. Burjuvazi kârını artırmayı hedeflerken, orta sınıf enflasyonun düşürülmesini istemektedir. İşçi sınıfı artan işsizlik sonucunda istihdam talep ederken, köylü sınıfı düzensiz piyasalar karşısında korunmayı beklemektedir.

İkincisi, hegemonik eklemlenme yaklaşımının sorunlu yapı-fail anlayışıdır. Yapıyla fail arasında düalist bir ilişki bulunmasaydı, gerçekten hegemonya dönüşümleri söylemler yoluyla kolayca gerçekleşebilirdi. İsveç örneğinde sağ, SAP'nin hegemonyasını yıkıp yerine kendi yerleşemedi. Çünkü toplumsal yapı failden bağımsız olarak "var"dır ve varlığından ötürü etkileri anlaşılabilir. Ontolojik bağlamda fail ve yapı iki farklı gerçeklik düzeyidir. İsveç'te toplumsal yapı kapitalist dönüşümden sonra söylemler vasıtasıyla değiştirilemeyecek düzeyde kalıplaşmış durumdadır. Bu kalıplaşmış yapı failer tarafından yeniden üretilir. İçinde sınıf çelişkileri veya özgül talepler barındırmayan homojen bir karşı-hegemonya oluşuncaya değin de SAP'nin hegemonyası yıkılmayacaktır.

Üçüncüsü, sivil topluma tam anlamıyla nüfuz edememiş veya yerleşik hegemonik yapıları sarsamamış, yalnızca söylemsel düzeyde kalan bir ittifakın, kendi hegemonik düzenini inşa etme noktasında başarısız olmaya mahkûm olduğu gerçeğidir. SAP'nin kurduğu hegemonya 19.yüzyıldan itibaren sağlamlaşmış tarihsel bir hegemonyadır. SAP sendikalara, sosyal kulüplere ve okullara sızarak hegemonyasını tesis etmiştir. Bu tarihsel hegemonya toplumsal yapıyı dönüştürmüştür. Bugün bile SAP'nin bazı politikaları neredeyse dokunulmaz kabul edilir. Örneğin sağ partiler bile bugün hâlâ SAP'nin refah devleti politikalarını eleştirmemektedir. Refah

devleti düşüncesi öylesine yer etmiştir ki İsveç Demokratları (SD) “Halkın Evi” metaforuyla o dönemlerin hatırasına olumlu bir atıfta bulunmaktadır. Hatta SD’li yetkililer iktidara geldiklerinde açıkça refah politikalarını sürdürceğini öne sürmektedir.

Nihayetinde İsveç’te SAP hegemonyası 1976’dan beri hegemonik kriz içindedir. Gramsci’nin deyişiyle “eskinin ölmekte olduğu ancak yeninin henüz doğmadığı” organik bir kriz söz konusudur. SAP iktidarı tekrar devraldığında refah devleti politikalarını terk etmiştir. Neoliberal politikaları uygulamaya koyarak işsizliği gidermeyi önceleyen anlayıştan vazgeçmiştir. Dolayısıyla işçi sınıfı içindeki hegemonik konumu sarsılmıştır. 1976’dan 2000’e değin birçok kez sağcı hükümetler iş başına gelmiş ancak SAP’yi yerinden edecek hegemonyayı kuramamıştır. Sağın bu eklemlenme stratejisinin, yani eyleminin sonucu radikal sağın güçlenmesi olacaktır.

9. Beklenmedik Sonuç: 2010’larda Radikal Sağın Yükselişi

Sağ hükümetler neoliberal kemer sıkma politikalarını 1980’lerde uygulamaya başladı. Aynı reçeteyi zaman zaman Sosyal Demokrat Parti hükümetleri de takip etti. Enflasyonla mücadele, SAP’nin programına girdi (Östberg, 2024, s. 239). İsveç ekonomisi 1980’lerin sonunda ekonomik kriz yaşadı. 1990’larda iktidar, Sosyal Demokrat Parti ve İliman Muhafazakâr Parti arasında gidip geldi; ancak ekonomik krize çare bulamadılar. Kamu sektöründe kesintilerle birlikte piyasa odaklı reformların ardı arkası kesilmedi (Rosamond, 2016, s. 606). Üstüne, 1991’de İsveç, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)’na katılma kararı aldı. AET’nin ekonomik yapısına uyum çerçevesinde, küreselleşmeye uyumlu neoliberal reçeteler takip edildi (Östberg, 2024, s. 253). Hem sağın hem de solun aynı ekonomik politikaları tercih etmesi, İsveçlilerin ekonomik sorunlarına çare olamadı. 1986’da hükümet işsizlik yardımını kesip düşük ücret artışı yapınca bir dizi grev ve protesto patlak verdi (Östberg, 2024, s. 241). Fakat SAP’nin lideri Olof Palme’nin suikaste kurban gitmesinden sonra bu protestoların şiddeti dindi. 1990’larda işsizlik artarken toplumdaki düşük gelirli kesim neoliberal politikaların etkisini giderek daha çok hissetti (Östberg, 2024, s. 248). Kuisma ve Ryner (2012)’a göre, yüksek işsizlik refah devletinin tam istihdamı önceleyen mali temellerini tamamen ortadan kaldırmıştır.

Toplulun beklentileri ne sağın ne de solun iktidara gelmesiyle çözülemez durumdaydı ve bir çıkmazdaydı. SAP’nin hegemonyası düşüşteyken sağ siyaset onun yerini alacak politikalar üretmedi. 1976’da kurulan hegemonik eklemlenme uzun süreli olmadı. Çevre siyasetini temel alan Yeşil Parti 1981’de çoktan kurulmuştu. Hegemonik eklemlenmenin boş göstereni gerçekten boşa çıktı. 1991 yılında sağ siyasetin çıkmazı ilk beklenmedik sonucunu yarattı. Radikal sağcı Yeni Demokrasi Partisi kuruldu ve İsveç parlamentosuna girdi. Bu, radikal sağın ilk deneyimiydi. Fakat fazla tutunamayarak 2000’de kendini feshetti.

10 yıllık aradan sonra radikal sağ yönelim başka bir siyasi partiyle kendini gösterdi: İsveç Demokratları (SD). Ekonomi politikalarında başarısızlığın üstüne göçmen krizinin eklenmesi ve hegemonik krize merkez sağın çare getirememesi, SD’nin Yeni Demokrasi Partisi’nden çok daha güçlü bir şekilde yükselmesine sebep olmuştur ki parti 2022 seçimlerinde en yüksek oyu

alan ikinci partidir. Parti, 1998 yılında eski bir Nazi destekçisi Anders Klarström tarafından kurulmuştur. Başlangıçta ırkçı düşüncelerini açıkça ifade etmelerine rağmen seçmen portföyünü genişletmek amacıyla ılımlı ve demokrasi yanlısı bir tutum sergilemektedirler (Hellström & Nilsson, 2010). İdeolojik anlamda Avrupa'daki muadillerinden neredeyse hiç farkları yoktur. Göç politikalarının yarattığı çok-kültürlülüğün İsveç'in sosyal uyumunu bozacağı düşüncesiyle kimliksel bir politika izlemektedirler (Hellström & Nilsson, 2010, s. 62).

1976'da SAP'nin düşüşünden bugüne kadar gelen süreçte kısa bir patika bağımlılık gözlemlemek mümkündür. Hatta bu patika diğer Avrupa devletlerinde de görülebilir. Çünkü neoliberal dönüşüm küreselleşmiş bir olgudur. Wendy Brown (2015)'dan alıntılanarak şu iddia edilebilir ki neoliberal ekonomi politikaları siyaseti tüketmiş, siyasilere güveni azaltmış ve toplumsal sorunlara farklı çözümler sunabilecek ideolojileri deyim yerindeyse öldürmüştür. Liberalizmin radikalleşmiş boyutu olan neoliberalizm, kendine rakip olan her türlü düşüncüyü bastırmıştır. Ana akım siyasi partiler ekonomik, siyasi ve toplumsal bağlamda herhangi bir soruna liberal düşüncenin dışından bakamamaktadır. Siyasetin dar bir alana hapsedilmesi radikal sağın güçlenmesiyle neticelenmiştir. Neoliberalizmin, toplumu siyasal süreçlerden dışlayan ve siyasetle bağlarını zayıflatan bir yaklaşım olarak uzun bir süre içerisinde yoğunlaşması, günümüzde Avrupa'da öfkeli, radikal ve ırkçı grupların etrafında bir toplumsal birleşim sürecini tetiklemektedir.

10. Sonuç

İsveç sağının demokrasiye, topluma ve ekonomiye ilişkin fikirleri dönüşüm geçirmiştir. 19. yüzyıldan 1945'e değin kitlelerin siyasette etkin olmasına karşı çıkan, kapitalizm öncesi toplumsal hiyerarşileri sürdürmeyi isteyen ve korumacı ekonomi politikalarını savunan İsveç sağı, 1945 sonrasında kitle partilerine dönüşmüş, demokrasi karşıtı retorikten vazgeçmiş, feodal hiyerarşik yapıyı savunmayı bırakmış ve liberal ekonomi politikalarını benimsemiştir. Bu dönüşümü anlamak ve açıklamak için makale uzun dönem tarihsel yapıların dönüşümüne odaklanmıştır. Öncelikle, altyapıda gerçekleşen dönüşümlerin—yani feodalizmden kapitalizme geçişin—İsveç'in toplumsal yapısını nasıl değiştirdiği incelenmiştir. Dolayısıyla bu makale için materyal koşullardaki değişimin üst yapıyı şekillendirdiği fikrini savunduğu söylenebilir. Ancak bundan kaba yapısalci materyalizm anlaşılmamalıdır. Çünkü bu makale, yapı ve fail arasındaki etkileşimi diyalektik bir ilişki olarak kabul eden Roy Bhaskar'ın Dönüşümsel Toplumsal Eylem Modeli'ni kullanmaktadır. Modele göre fail toplumsal yapılarla sürekli etkileşim içindedir ve onları ya yeniden üretir ya da dönüştürür. Kaba materyalist perspektifteki gibi failler yapının etkisi altında bulunan edilgen özneler değildir. Örneğin, İsveç sağı maksatlı bir aktör olarak kendi siyasal, toplumsal ve ekonomik fikirlerini uzun bir süre sürdürmüştür. Ancak, 1945 sonrasında toplumsal yapıyı tekrar dönüştüremeyeceklerini fark ederek ona eklenmek zorunda kalmışlardır. Refah devleti politikalarını bugün hâlâ radikal sağın bile savunuyor olması bunun işaretidir.

Sağ partiler toplumsal yapının dönüştüğünü fark ettiklerinde demokrasiye uyum sağlama amacı gütmüşler ve stratejilerini değiştirmişlerdir. SAP hegemonyasına karşı demokratik yollardan

karşı-hegemonik stratejiler benimsemişlerdir. 1976'da 44 yıllık SAP iktidarına son veren sağın seçim zaferi bu stratejilerin ilk meyvesidir. Aynı zamanda toplumsal yapıyı dönüştürmek için de ilk imkândır. İsveç sağı SAP'ye karşı karşı-hegemonik bir blok oluşturmuş ve toplumda bulunan farklı özgül talepleri birleştirmeyi kısa süreliğine başarabilmiştir. 1976 seçimlerinde sağ blok içinde yer alan partiler, çevre hareketleri ve üniversiteli orta sınıf seçmenlerle ittifak kurarak SAP'ye karşı bir blok oluşturmuştur (Östberg, 2024, s. 222). Ancak karşı-hegemonik bloğun içerdiği sınıfsal çatışmalar nedeniyle hegemonik olamamıştır. İsveç'te gerçekleşen 1976 seçimleri ve sonrasında SAP hegemonyasının yıkılmaması şunu göstermektedir ki, hegemonik eklemlenme teorisinin zayıf noktalarından biri sınıfsal gerilimleri özgül taleplerle neredeyse eş değer kabul etmesi ve sınıfsal çıkarların belirleyiciliğini yeterince hesaba katmamasıdır. Öte yandan, hegemonik eklemlenme teorisinin yapı ve failin ontolojik olarak ayrılıklarını kabul etmemesi de yapısal faktörlerin etkisinin küçümsenmesine yol açmaktadır. Örneğin, SAP'nin 1976'daki yenilgisi sadece sağ partilerin eklemlenme stratejisiyle açıklanamaz; aynı zamanda 1973 Petrol Krizi'nin ekonomik yapıyı değiştirmesi, refah devleti sistemini zora sokması ve seçmen davranışlarında yapısal bir dönüşüme yol açmasıyla da ilişkilidir. Aynı zamanda bu örnek yapı ve failin birbirinden bağımsız olarak var olduklarını da gösterir.

Nihayetinde 1976'da SAP'nin iktidarını kaybetmesi onun hegemonik konumunun sarsılmasına sebep olmuş, fakat yıkılmasının yolunu açmamıştır. Karşı-hegemonik sağ bloğun içsel gerilimleri yüzünden sağ partiler tarafından toplumsal talepler yerine getirilememiştir. Nitekim sağ partilerin eylemlerinin beklenmedik sonucu radikal sağın yükselmesi olmuştur. Bu makale 1976 seçimlerinin İsveç siyasetinde bir patika bağımlılığına sebep olduğunu göstermektedir. Neoliberal politikaların uygulanmaya başlamasıyla ne SAP ne sağ blok toplumsal talepleri dizginleyebilmiştir. Nitekim bu boşluğu kullanan İsveç Demokratları 2010'lu yıllarda yükselişe geçmiştir. İsveç'te şüphesiz bir toplumsal devrim potansiyeli şu an için gözükmemektedir. Daha çok siyasal partilerin yaşadığı meşruiyet krizi söz konusudur. Radikal sağın tüm Avrupada yükseldiği düşünüldüğünde bu durumun İsveç'e özel olmadığı anlaşılabılır. Ancak diğer Avrupa devletlerine nazaran, İskandinav ülkelerinde radikal sağın yükselişi geç bir tarihte olmuştur (2010'larda). Fakat bu makalenin konusu İsveç ile sınırlıdır. Sonuç olarak bu çalışmanın bulgularının, hegemonya oluşturma süreçlerinde sınıfsal çatışmaların ve yapısal sınırlandırmaların göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koyduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Anderson, J. (2016) A Model of Welfare Capitalism? Perspectives on the Swedish Model, Then and Now. J. Pierre (der.), *The Oxford Handbook of Swedish Politics* (718-735). Oxford: Oxford University Press.
- Bengtsson, E. (2023) The Evolution of Popular Politics in 19th-Century Sweden and the Road from Oligarchy to Democracy. *Journal of Modern European History* 21(1): 71–89.
- Berglund, S. & Lindstrom, U. (1982) The Conservative Dilemma: Ideology and Vote Maximisation in Sweden. Z.H. Layton (der.), *Conservative Politics in Western Europe* (69-81). London: Macmillan Press.
- Berman, S. (2012) *Siyasetin Öncelliği* (Çev. N. Atabağsoy & S. Torlak). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Bhaskar, R. (1998) *The Possibility of Naturalism*. London: Routledge.

- Bhaskar, R. (2008) *A Realist Theory of Science*. London: Routledge.
- Braudel, F. (1972) *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. New York: Harper & Row.
- Brown, W. (2015) *Undoing the Demos – Neoliberalism's Stealth Revolution*. Cambridge: Zone Books.
- Creaven, S. (2015) The 'Two Marxisms' Revisited: Humanism, Structuralism and Realism in Marxist Social Theory. *Journal of Critical Realism* 14(1), 7-53.
- Deloy, C. (2022) Victory for the Rightwing and Breakthrough for the Sweden Democrats (SD) Are Now the Second Largest Party Following the Parliamentary Elections. *Robert Schuman Foundation*, September 13. <https://www.robert-schuman.eu/en/monitor/1946-victory-for-the-rightwing-and-breakthrough-for-the-sweden-democrats-sd-are-now-the-second-largest-party-following-the-parliamentary-elections> (Erişim Tarihi: 09.01.2025).
- Hellström A. & Nilsson T. (2010) We Are the Good Guys': Ideological Positioning of the Nationalist Party *Sverigedemokraterna* in Contemporary Swedish Politics. *Ethnicities* 10(1), 55-77.
- Hirschmann, A. (1994) *Gericiliğin Retoriği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karvonen, L. (1994) Christian Parties in Scandinavia: Victory Over the Windmills? H. David (der.), *Christian Democracy in Europe: A Comparative Perspective* (121-141). London: Pinter Publishers.
- Kolasi, K. (2024) Reconciling Tensions in the Analysis of Bourgeois Revolutions: A Critical Realist Approach. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 21(82), 79-96.
- Kuisma M. & Ryner M. (2012) Third Way Decomposition and the Rightward Shift in Finnish and Swedish Politics. *Contemporary Politics* 18(3), 325-342.
- Kurunmäki, J. (2019) The Making of 'Swedish Democracy': Anti-Aristocratic, Royalist, Reformist and Exemplary. *Journal of Modern European History* 17(2), 147-160.
- Kurunmäki, J. (2024) Parliamentary Debate and the Construction of the National Characteristics of Swedish Parliamentarism. *Parliaments, Estates and Representation* 44(3), 1-18.
- Laclau, E. (1996) *Emancipation(s)*. London: Verso Books.
- Laclau, E. & Mouffe C. (2012). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (2016) *Louis Bonaparte'nin 18 Brumaire'i*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. & Engels, F. (2011) *Komünist Manifesto*. Ankara: Yordam Kitap.
- Mahoney, J. (2001) *The Legacies of Liberalism: Path Dependence and Political Regimes in Central America*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Moore, B. (2016) *Demokrasinin ve Diktatörlüğün Toplumsal Kökenleri*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Möller, T. (2020) *Political Party Dynamics and Democracy in Sweden*. New York: Routledge.
- Nordstrom, B. J. (2002) *The History of Sweden*. London: Greenwood Press.
- Östberg, K. (2024) *The Rise and Fall of Swedish Social Democracy*. London, New York: Verso Books.
- Özdalga, E. (2011) *Tarihsel Sosyoloji*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Rosamond, A. (2016) Swedish Internationalism and Development Aid. Jon Pierre (der.), *The Oxford Handbook of Swedish Politics* (595-615). Oxford: Oxford University Press.
- Runestam, S. (1966) *Förstakammarhögern och Rösträttsfrågan 1900-1907*. Norstedt: Svenska bokförlaget.
- Tilly, C. (2001) *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Widfelt, A. (2021) The Swedish Centre Party: The Poor Relation of the Family?. D. Arter (der.), *From Farmyard To City Square? The Electoral Adaptation Of The Nordic Agrarian Parties* (16-49). New York: Routledge.
- Yalvaç, F. (2021). Giriş. B. Teschke (der.), *Uluslararası Tarihsel Sosyoloji* (17-128). Ankara: İletişim Yayınları.

A Historical Sociological Analysis of Right-Wing Politics in Sweden: From Anti-Democracy to Mass Parties

Furkan YAMAN*

The aim of this article is to examine the historical transformation of right-wing politics in Sweden from a historical sociological perspective. The scope of the study extends from the mid-19th century to the present day. In this context, the historiographical method of Fernand Braudel and the Annales School, which prioritizes the transformation of social structures in long-term historical processes, known as *longue durée*, is employed. The article explores the long-term historical events behind the historical transformation of right-wing politics in Sweden. The impact of Sweden's transition from feudalism to capitalism and the subsequent development of parliamentary democracy on the Swedish right-wing is examined. In this study, the transition from feudalism to capitalism, the welfare state established after the world wars, and the emergence of the neoliberal state after the abandonment of welfare state policies in the 1970s are considered significant milestones in Swedish politics.

The first phase of analysis focuses on the effects of capitalist industrialization on Sweden's political landscape. During the 19th century, Sweden underwent rapid economic changes, leading to the emergence of new social classes and shifting power dynamics. The transition from feudalism to capitalism led to ruptures in the hierarchical structure of the feudal system, while also giving rise to new social classes. In the capitalist order, a new hierarchical structure emerged. The rise of industrial capitalism significantly altered the traditional social structure, fostering the growth of the labor movement and laying the groundwork for modern political parties. As a result, conservative elites, who initially resisted democratic reforms, had to adapt to the expanding political participation of the working and middle classes.

The second turning point, the Cold War period, saw the ideological transformation of the Swedish right. While earlier conservative parties were resistant to democracy and social reforms, post-war geopolitical shifts and the rise of the Soviet Union forced them to adopt more liberal democratic stances. Sweden, in order to position itself during the Cold War, adopted liberal democracy by aligning itself with the Western bloc due to the Soviet threat. The growing dominance of the

* PhD Student, Ankara University, frknyaman@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3257-5362.

Swedish Social Democratic Party (SAP) in this period meant that right-wing parties had to redefine their political strategies to remain relevant. However, despite these adjustments, SAP maintained its hegemonic position in Swedish politics until 1976.

The third major phase of transformation occurred in the aftermath of the 1973 Oil Crisis and the broader economic downturns of the 1970s. The crisis revealed the limitations of the welfare state model and led to the adoption of neoliberal policies, fundamentally reshaping Sweden's political economy. The right-wing parties, changing their previous economic understanding, capitalized on growing dissatisfaction with high taxation and government intervention, promoting market liberalization. The 1976 elections marked a historic break, as right-wing parties ended SAP's uninterrupted 44-year rule. However, despite their electoral victory, these parties struggled to establish long-term hegemony. The path dependency created by SAP's enduring influence and the failure of the right to articulate a cohesive alternative vision prevented a full-scale ideological shift.

This study employs two theoretical frameworks to interpret these transformations. The first is Roy Bhaskar's Transformational Model of Social Action (TMSA), which explains the interplay between political actors and social structures. It provides insights into how the actors in Swedish politics overcame historical conditions, how they were shaped by the structure, and how they simultaneously transformed it through structural contradictions. The second framework is Ernesto Laclau and Chantal Mouffe's theory of hegemonic articulation, used to analyze the strategic successes of the Swedish right in 1976 elections. According to this perspective, the right attempted to construct an anti-SAP coalition by linking various political demands through discursive articulation. However, internal class tensions within right-wing alliances ultimately undermined their capacity to establish hegemony.

One key argument of this study is that the inability of the Swedish right to achieve long-term hegemony created a path dependency that facilitated the rise of radical right-wing movements. As mainstream right-wing parties failed to consolidate power and provide a compelling alternative to SAP's dominance, political disillusionment among certain voter segments contributed to the electoral success of far-right parties in the early 21st century. The rise of the Sweden Democrats (SD), resigning from legitimacy crisis, as a significant political force exemplifies this unintended consequence.

Furthermore, this study critiques the limitations of hegemonic articulation theory in explaining long-term political transformations. While Laclau and Mouffe's approach effectively captures the dynamic nature of political struggles, it underestimates the enduring influence of class structures and economic constraints. The Swedish case demonstrates that ideological realignments are not merely a product of discursive reconfigurations but are also deeply embedded in material conditions. The persistence of SAP's hegemonic influence, despite economic crises and electoral defeats, underscores the structural resilience of social democratic institutions in Sweden. This

shows that structure and agency are ontologically distinct. The lack of a dualistic understanding of agency and structure is a shortcoming of the articulation theory.

The research also considers the role of electoral strategies and coalition-building in shaping political outcomes. Despite their ideological differences, Swedish right-wing parties have periodically combined specific demands to form chains of hegemonic articulation to challenge the SAP's hegemony. However, these alliances have often been fragile due to underlying ideological differences and conflicting class interests. The failure to form a durable center-right coalition has failed to dislodge the SAP's hegemonic position shaken previously.

In conclusion, this study highlights the historical trajectory of the Swedish right as a complex interplay of ideological adaptation, structural constraints, and unintended consequences. The analysis underscores the challenges faced by right-wing actors in dismantling SAP's hegemonic position and suggests that the failure to construct a sustainable right-wing hegemony has had long-term implications for Swedish politics. The findings contribute to broader debates on historical sociology, political transformation, and the dialectical role of agency with structure in shaping institutional continuity and change.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Avrupa Meselesi Çerçevesinde Britanya’da Sağ Siyasetin Evrimi

The Evolution of the British Right Around the European Question

Uğur TEKİNER^{*}

Öz

Bu çalışma, Avrupa bütünleşmesini merkeze alarak Britanya’da sağ siyasetin evrimini ele almayı amaçlamaktadır. Britanya açısından her zaman tartışmalı bir konu olan Avrupa meselesi, ülke siyasetinin iki büyük aktörü olan İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti arasındaki rekabeti etkilediği gibi sağ siyaseti de derinden etkilemiştir. Margaret Thatcher’ın Muhafazakâr Parti genel başkanlığına seçildiği 1975’ten Birleşik Krallık’ın resmen Avrupa Birliği’nden ayrıldığı 2020’ye kadarki süreci kapsayan üçlü bir dönemselleştirmeye dayanan bu makalenin temel savı, Avrupa meselesinin yarattığı çok boyutlu etkiyle Muhafazakâr Parti’nin Britanya sağındaki tartışılmaz hegemonyasını kırarak sağ siyasette yapısal bir değişime neden olduğudur. Bu uzun vadeli değişim, bütünleşme konusunun hem Muhafazakâr Parti içinde derin ayrışmalara yol açarak partiyi kamuoyunda siyaseten güçsüz duruma düşürmesi hem de Britanya sağında Avrupa karşıtı radikal sağ partilerin (Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi-Brexit Partisi-Reform UK) ciddi birer rakip olarak ortaya çıkıp güçlenmesine zemin hazırlamasıyla yaşanmıştır. Karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji yaklaşımı uyarınca Avrupa meselesinin Britanya sağ siyasetine olan etkisi temel patika bağımlılığı olan yerleşik İngiliz Avrupa şüpheciliği çerçevesinde ele alınmaktadır. Söz konusu etki, önemli genel ve Avrupa Parlamentosu seçim sonuçlarını, Margaret Thatcher ve David Cameron gibi İngiliz sağ siyasetinin önemli siyasi aktörlerinin Birleşik Krallık-AB ilişkileri açısından dönüm noktası niteliğindeki konuşmalarını ve önemli hükümet/parti politikalarını kapsayan kritik dönemeçler itibarıyla analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Bütünleşmesi, Brexit, Muhafazakâr Parti, Avrupa Şüpheciliği, UKIP.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi, Politika ve Ekonomi Bölümü, ugur.tekiner@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7478-3891.

How to cite this article/Atıf için: Tekiner, U. (2025). Avrupa Meselesi Çerçevesinde Britanya’da Sağ Siyasetin Evrimi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı) e135-163. DOI: 10.14782/marmarasbd.1733375

Abstract

This study aims to examine the evolution of right-wing politics in Britain by centering on European integration. The European issue, which has always been a controversial issue in Britain, has deeply affected right-wing politics as well as the competition between the two biggest political actors, the Labour Party and the Conservative Party. Based on a three-dimensional periodization covering from 1975, when Margaret Thatcher was elected leader of the Conservative Party, to 2020, when the United Kingdom officially left the European Union, this article mainly argues that the multi-dimensional effect of the European issue has broken the Conservative Party's indisputable hegemony on the British right and caused a structural change in right-wing politics. This long-term change has occurred both because the integration issue has caused deep divisions within the Conservative Party that weakened the party in public opinion, and because anti-European radical right parties (UK Independence Party, Brexit Party, Reform UK) have emerged as strong rivals on the British right. In line with the comparative historical sociology approach, the impact of the European issue on British right-wing politics is examined within the framework of embedded British Euroscepticism as the fundamental path dependency. This effect is analyzed based on some critical junctures, including key general and European Parliament election results, landmark speeches delivered by leading political figures on the right such as Margaret Thatcher and David Cameron as to UK-EU relations, and key government/party policies.

Keywords: European Integration, Brexit, Conservative Party, Euroscepticism, UKIP.

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıktığından bu yana Avrupa bütünleşmesi, Birleşik Krallık açısından hep sorunlu bir konu olmuştur. Kamuoyunda adlandırıldığı üzere 'Avrupa meselesi', Baker (2005, s. 35)'ın da dile getirdiği gibi her zaman 'ülke siyasetini altüst etme gibi sinir bozucu' bir potansiyele sahipti. Avrupa sorunu, iç siyasette yarattığı dalgalandırmalarla ülke siyasetinin iki büyük aktörü İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti arasındaki rekabeti etkilediği gibi parti içi dengeleri ve kamuoyundaki eğilimleri de etkilemiştir. Özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren bütünleşmenin neoliberal bir zeminde yeniden başlatılması ve Tek Pazar, ortak para birimi (euro) ve Doğu genişlemesi gibi iddialı adımlarla ilerlemesi Avrupa Topluluğu (AT) ve Avrupa Birliği (AB)'nin Birleşik Krallık gibi üye ülkeler üzerindeki etkisini hiç olmadığı kadar artırdı. Dolayısıyla bu dönemde Avrupa meselesi Birleşik Krallık için salt bir dış politika konusu olmaktan çıkıp iç siyasetin merkezine oturdu.

Avrupa bütünleşmesi, Birleşik Krallık sağ siyaseti ve onun en büyük partisi Muhafazakâr Parti açısından da göz ardı edilemeyecek bir mesele haline gelmiştir. Partinin Avrupa bütünleşmesiyle ilişkisi üzerine gelişen geniş akademik literatür, bu ilişkinin siyasi rekabet, parti konumlanmaları ve parti içi dengeler gibi birçok farklı yönüne odaklansa da bir konuda hemfikirlerdir: Muhafazakârlar, Avrupa projesinin 1950'lerden bu yana 'derinleşmesi' ve 'genişlemesi' karşısında sürekli olarak yeniden pozisyon almak zorunda kalmışlardır. 1945-1961 yılları arasında İşçi Partisi hükümeti ve Muhafazakâr Parti arasında, bütünleşme yolunda atılan ilk adımların dışında kalma yönünde bir mutabakat vardı (Young, 1998). Siyasi elitler arası bu mutabakatın 1950'lerin sonuna kadar sürmesinin ardından Muhafazakârlar, iç ve dış faktörlerin etkisiyle bütünleşme fikrine sıcak bakmaya başlamış, bu da Muhafazakâr Başbakan Harold Macmillan'ın 1961'de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na üyelik başvurusuyla sonuçlanmıştır (Gowland & Turner, 2000).

Daha sonra Muhafazakârlar, İngiliz siyasetinin gördüğü en Avrupa yanlısı başbakan Edward Heath önderliğinde 1973'te AET'ye girişi sağlayan parti olarak iç siyasette 'Avrupa partisi' olarak anılmaya başlamışlardır (George, 1998; Wall, 2008). Fakat Başbakan Thatcher'ın bütünleşmeye yönelik negatif tavrı, partiyi 1980'lerin sonlarından itibaren Avrupa şüpheci bir noktaya getirmiş, 2016 Brexit referandumunda partinin büyük çoğunluğu AB'den ayrılmayı savunmuştur (Bale, 2016; Forster, 2002). Özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren AT/AB'nin artan etkisi ve iç siyasetin bir parçası haline gelmesi sonucu tüm bu değişiklikler, Muhafazakâr Parti'nin ülke siyasetindeki konumuna doğrudan etki etmiştir. Dolayısıyla Avrupa meselesi, en büyük aktörü Muhafazakâr Parti nezdinde Birleşik Krallık sağ siyasetinin gelişim çizgisi boyunca yaşadığı değişim ve gerilimlerin odağında bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Peki Avrupa meselesi, Birleşik Krallık'ta sağ siyasetin evrimini nasıl etkiledi? Bu çalışma, söz konusu soruya Margaret Thatcher'ın Muhafazakâr Parti genel başkanlığına seçildiği 1975'ten Birleşik Krallık'ın resmen AB'den ayrıldığı 2020'ye kadarki süreci üçlü bir dönemselleştirmeyle inceleyerek cevap bulmayı amaçlamaktadır. Sağ siyasetin en büyük partisi Muhafazakâr Parti'yi odağına alan bu makale kapsamında yapılan analiz, partinin 1975-1988 arası 'Avrupa Yanlısı Dönemi', 1988-2005 arası 'Avrupa Şüpheli Dönemi', ve 2005-2020 arası 'Avrupa Karşıtı Dönemi'ni ele almaktadır.

Yapılan analize dayanarak bu makalenin temel argümanı, Avrupa bütünleşmesi sürecinin yarattığı çok boyutlu etkiyle Muhafazakâr Parti'nin Birleşik Krallık sağ siyasetindeki hegemonik konumunu sarsarak yapısal bir değişime neden olduğudur. On yıllar boyunca süren bu değişim, iki şekilde yaşanmıştır: İlk olarak, Avrupa projesini derinleştirmeye dönük atılan her adım, Muhafazakâr Parti içinde derin ayrışmalara neden olarak partiyi kamuoyunda siyaseten güçsüz duruma düşürmüştür. İkinci olarak, birçok iç ve dış faktörün etkisiyle yükselişe geçen AB karşıtı radikal sağcı UKIP ve ardılı (Brexit Partisi, Reform UK) siyasi partiler, Muhafazakâr Parti'ye karşı sağ yelpazede ciddi birer rakip olmuşlardır.

Teorik açıdan Avrupa meselesinin Muhafazakâr Parti ölçeğinde Birleşik Krallık sağ siyasetine etkisi, karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji yaklaşımı uyarınca analiz edilmektedir. Söz konusu etki, 'yerleşik İngiliz Avrupa şüpheliği'nin yarattığı patika bağımlılığı çerçevesinde tespit edilen bazı kritik dönemeçler itibarıyla incelenmektedir. Bunlar arasında önemli seçim sonuçları, Birleşik Krallık'ta sağ siyasetin önde gelen aktörlerinin konuşmaları ve hükümet/parti politikaları yer almaktadır.

Makale dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde makalenin kuramsal çerçevesi ortaya konduktan sonra ikinci bölümde 1975'te Margaret Thatcher'ın Muhafazakâr Parti genel başkanlığını devralmasından 1988 Bruges konuşmasına kadarki süreci kapsayan 'Avrupa Yanlısı Dönem' ele alınmaktadır. Ardından Thatcher'ın popülist Avrupa şüpheliğinin partide artan etkisine paralel olarak Muhafazakârlar'ın AT/AB'nin bazı unsurlarına muhalefetinin inceleneceği 'Avrupa Şüpheli Dönem' yer almaktadır. Son olarak, partinin 2000'lerin ortalarından itibaren UKIP'in başını çektiği radikal sağ tehdide cevaben AB karşıtlığına yöneldiği ve ülkeyi 2016 Brexit referandumunun ardından 2020'de resmen AB'den ayrılmaya götüren 'Avrupa Karşıtı Dönem' incelenmektedir.

2. Kuramsal Çerçeve

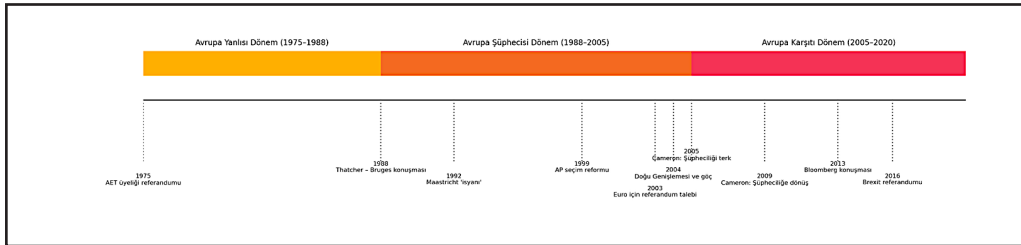
Karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji, Avrupa meselesinin Muhafazakâr Parti ölçeğinde Birleşik Krallık sağ siyasetine etkisinin ele alınması bakımından bu makalede kullanılan temel teorik yaklaşımdır. Siyasi partiler gibi toplumsal yapıların tarihsel süreç içindeki dönüşümlerini ele alan bir yaklaşım olarak karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji, nedensellik bağı içerisinde yapısal faktörlerin etkilerine odaklanmaktadır. Bağlamsal ve tarihsel özgünlüğü merkezine alan bu yaklaşım, incelenen her vakayı kendi bağlamı ve toplumsal koşulları içerisinde ele almayı amaçlamaktadır (Capoccia & Kelemen, 2007). Dolayısıyla bu yaklaşım açısından ‘kritik dönemeçler’ kavramı önemli bir yere sahiptir. Tarihsel süreçlerde uzun vadeli etkiler yaratan kısa ve dönüştürücü anları ifade eden kritik dönemeçler, incelemeye konu toplumsal yapılar açısından mevcut düzenin kırılğan hale geldiği ve yeni bir düzene geçişin sinyallerinin verildiği önemli kavşak noktalarıdır (Capoccia, 2016; Hogan, 2006). Karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji yaklaşımına göre kritik dönemeçlerde atılan adımlar veya verilen önemli kararlar, ‘patika bağımlılığı’nın süregelen etkisiyle toplumsal yapıların gelişim rotasını belirlemektedir (Mahoney, 2000; Pierson, 2000).

Bu kuramsal zeminden hareketle yerleşik İngiliz Avrupa şüpheciliği, kamuoyunda ve siyasi elitlerde Avrupa bütünleşmesine yönelik verili kabul edilen mesafeli tutumu yansıtan temel patika bağımlılığıdır. Literatürde ‘tuhaf ortak’ olarak nitelendirilen (George, 1991; 1998) Birleşik Krallık’ın 47 yıllık üyelik serüveninin adeta özeti niteliğindeki bu anlayışa göre AET/AT/AB’yle kurulan ilişkilerde ortak Avrupa çıkarları yerine ulusal çıkarlar ön planda olmalıdır. Bu nedenle Avrupa bütünleşmesini bilhassa siyasi olarak derinleştirmeye dönük atılan her adım, siyasi elitlerde ve İngiliz halkında şüpheyle karşılanmıştır. Dolayısıyla Birleşik Krallık’ta AT/AB, potansiyel bir ‘sorun’ olarak görülmüş ve pragmatik kaygılarla yakın zamana kadar ‘Ortak Pazar’ olmaktan öteye gidememiştir.

Bu noktada yerleşik İngiliz Avrupa şüpheciliği temelinde merkez sağla radikal sağ arasındaki etkileşimi anlamak açısından iki önemli kavram öne çıkmaktadır: ‘patolojik normallik’ ve ‘simbiyotik ilişki’. Dick ve Gifford (2021), Mudde (2010)’nin radikal sağ popülist partilere mahsus olarak görülen bazı özelliklerin merkez sağ partilere çok da yabancı olmadığını vurgulamak için ortaya attığı ‘patolojik normallik’ kavramını Birleşik Krallık’a uygulamışlardır. Son dönemlerde AB karşıtlığının İngiliz siyasetinde neden norm haline geldiğini sorgulayan Dick ve Gifford (2021), UKIP gibi radikal sağ partilerin başını çektiği Avrupa karşıtı popülizmin, İngiliz siyasi elitlerinde var olan yerleşik İngiliz Avrupa şüpheciliğinin antitezi değil, yeni bir çeşidi olduğunu savunur. Meseleye sağ siyaset özelinde bakılacak olursa UKIP’in öncülüğünü yaptığı popülist Avrupa karşıtlığı, Muhafazakâr Parti’nin özellikle Thatcher döneminin sonlarından bu yana bayraktarlığını yaptığı ana akım popülist Avrupa şüpheciliğinin sadece radikalleşmiş bir versiyonudur. Bu yönüyle UKIP’in radikal popülist Avrupa karşıtlığı, Muhafazakâr Parti’nin Thatcher’ci popülist Avrupa karşıtlığıyla tamamen tutarlı bir patolojik normallik biçimi olarak görülebilir.

Avrupa şüphecililiği açısından merkez sağ ve radikal sağ arasındaki bu geçişkenliği sağlayan ise aralarındaki 'simbiyotik ilişki' olmuştur. Bale (2018) ve Tournier-Sol (2021)'ün belirttiği üzere, Avrupa meselesine yaklaşımları açısından Muhafazakârlar'la radikal sağ partiler arasındaki ilişki karşılıklı olmanın ötesinde simbiyotiktir. Siyasi ve ideolojik açıdan birçok benzerlik taşıyan sağın bu iki cenahı, özellikle Avrupa meselesinin araçsallaştırılması yoluyla aşağı yukarı aynı seçmen kitlesine hitap etmiştir. Bu nedenle makalenin ilerleyen bölümlerinde değinileceği üzere UKIP'in, AB karşıtı söylemi açısından Muhafazakâr Parti'ye ayak uydurmaya çalışırken bir noktadan sonra onun söylemini etkileyebilmesi şaşırtıcı değildir. Benzer şekilde Muhafazakârlar'ın Thatcherçi popülist Avrupa şüpheciliğinin, UKIP'in sonradan popülist hale gelen AB karşıtı söyleminin 'ana akımlaştırılması'na yardımcı olması ya da Cameron'ın 2005'te genel başkan seçilmesinin ardından bir süreliğine vazgeçtiği ana akım popülist Avrupa şüpheciliğinin UKIP'in elinde 'radikalleşmesi' sürpriz olmamıştır.

Avrupa bütünleşmesinin sağ siyasette yarattığı etki, bahsedilen patika bağımlılığının arka planında bazı kritik dönemeçler itibarıyla incelenmektedir. Bunlar arasında önemli bazı genel ve Avrupa Parlamentosu (AP) seçim sonuçları, Margaret Thatcher, William Hague, David Cameron gibi sağ siyasetin önde gelen aktörlerinin Birleşik Krallık-AT/AB ilişkileri açısından önemli konuşmaları ve Birleşik Krallık'ın AB üyelik sürecine etki eden hükümet/parti politikaları yer almaktadır. Grafik 1'den görüleceği üzere, AT/AB'nin Birleşik Krallık sağ siyasetinde neden olduğu yapısal değişimi anlamak açısından önemli dokuz kritik dönemeç analizin odak noktasını oluşturmaktadır.

Grafik 1: Muhafazakâr Parti ve Avrupa – Dokuz Kritik Dönemeç (1975-2020)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3. Avrupa Yanlısı Dönem (1975-1988)

3.1. Muhalefetten İktidara Margaret Thatcher

1975'te Muhafazakâr Parti genel başkanlığına seçilen Margaret Thatcher, aynı zamanda partinin Avrupa yanlısı konumunu da devralmıştır. O dönemde Muhafazakâr Parti kamuoyunda, Thatcher'ın selevi Avrupa yanlısı başbakan Edward Heath öncülüğünde Birleşik Krallık'ın AET üyeliğini sağlayan bir 'Avrupa partisi' olarak biliniyordu. Thatcher, 1975 AET üyeliği

referandumunda, 1983 genel seçimlerinde Avrupa karşıtı İşçi Partisi'yle olan rekabetinde ve Tek Pazar'a verdiği destekte bu siyasi çizgiye bağlılığını göstermiştir. Fakat Birleşik Krallık'ın özellikle 1973 sonrası küresel petrol krizlerinin etkisiyle AET üyeliğinden iktisaden beklediğini bulamaması Thatcher'ın Avrupa yanlısı tavrında zamanla bir değişime neden olmuştur. Thatcher'ın Birleşik Krallık'ın Avrupa bütçesine yaptığı katkıyı eleştirmesiyle açığa çıkan bu eleştirel tutum, her ne kadar Muhafazakârlar 'kerhen' AET üyeliğini desteklemeye devam etse de önümüzdeki süreçte ortaya çıkacak Thatcher'cı popülist Avrupa şüpheciliğinin ilk sinyallerini vermiştir.

1975 yılında İşçi Partisi hükümetinin, Birleşik Krallık'ın AET üyeliği üzerine düzenlendiği referandum karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji yaklaşımı uyarınca ilk kritik dönemeç olmanın ötesinde birçok açıdan önemlidir. Başbakan Harold Wilson'ın, AET'de kalmayı istemesine rağmen kabine üyelerini ve milletvekillerini referandum kampanyası boyunca istedikleri görüşü savunmaları konusunda serbest bırakması önemli bir kırılmaya neden olmuştur. Referandum kampanyası, İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti arasında cereyan edeceğine her iki partiden isimlerin yer aldığı AET yanlısı ve karşıtı iki blok arasındaki mücadeleye sahne olmuştur. Siyasi, ideolojik ve parti aidiyetlerinin ötesine geçerek 'Evet' ve 'Hayır' tarafları arasında geçen bu propaganda süreci, Brexite giden yolda Avrupa meselesinin ele alınış biçimini doğrudan etkileyerek 1980'lerden itibaren Muhafazakâr Parti içerisinde AT üzerine ortaya çıkacak bölünmelere giden yolu açmıştır.

Birçok farklı görüş tarafından 2016'daki Brexit referandumunun öncülü olarak görülen bu referandum, Muhafazakâr Parti liderliği açısından da ayrı bir öneme sahipti: Bu referandum, 1975'in başlarında parti başkanlığına seçilen Margaret Thatcher'ın ilk ciddi siyasi sınavıydı. Muhalefet liderliğine alışma evresindeki Thatcher, Muhafazakâr Parti'nin o zamanki konumuna uygun olarak AET'de kalma yönündeki kampanyaya destek vermiştir. Aralarında Birleşik Krallık'ın da olduğu AET üyesi ülkelerin bayraklarının yer aldığı kazağıyla demeçler veren Thatcher, AET üyeliğinin ulusal çıkarlara en uygun seçenek olduğunu savunuyordu. Bu nedenle referandumda oy veren seçmenlerin yaklaşık üçte ikisinin AET'de kalma yönünde oy kullanması Thatcher'ı ve Muhafazakârlar'ı memnun etmiştir.

Thatcher liderliğindeki Muhafazakâr Parti'nin, 1979 genel seçimlerinin ardından iktidara gelmesiyle iki büyük parti arasında Avrupa meselesi etrafında cereyan eden siyasi rekabet yeni bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda 1983 genel seçimleri, Avrupa yanlısı Muhafazakârlar'la Avrupa karşıtı İşçi Partisi arasındaki ayrımı net bir şekilde göstermesi bakımından önemlidir. AET'ye gönülsüz ve pragmatik destek veren Harold Wilson ve James Callaghan liderliklerinin ardından İşçi Partisi, 1979'daki seçim yenilgisini müteakiben büyük oranda Avrupa karşıtı sol grubun (*Labour Left*) kontrolü altına girmiştir. Bu olumsuz tavrın 1983 genel seçim kampanyasında zirveye ulaşmasıyla İşçi Partisi, daha sonra 'tarihteki en uzun intihar notu' olarak adlandırılacak seçim manifestosunda (Bailey, 2009, s. 51) Birleşik Krallık'ın AET'den ayrılması gerektiğini savunmuştur (Geddes, 2004; 2013; Gowland vd., 2010). Öte yandan iktidardaki Muhafazakâr Parti ise İşçi Partisi'nin AET'ye dönük olumsuz tavrından seçim kampanyası boyunca sıkça faydalanmıştır. Örneğin Thatcher ve önde gelen diğer Muhafazakâr siyasetçiler, İşçi Partisi'nin

seçimleri kazanması durumunda Birleşik Krallık'ın AET'den ayrılmasının binlerce kişinin işsiz kalmasına mâl olacağını savunarak propaganda yapmışlardır (Tekiner, 2023). Nihayetinde Thatcher'ın elde ettiği ikinci genel seçim zaferi İşçi Partisi'ni, AET karşıtı tutumunu yeniden gözden geçirmeye ve kademeli olarak Muhafazakârlar'ın Avrupa yanlısı tavrına yaklaşmaya zorlamıştır.

Thatcher bu dönemde Avrupa yanlısı tavrını sürdürmeye devam etmiş, fakat özellikle petrol krizlerinin etkisiyle AET üyeliğinden umduğunu bulamaması kendisini, üyeliğin ekonomik mantığını sorgulamaya itmiştir. Bu nedenle Thatcher, Birleşik Krallık'ın Topluluk bütçesine yaptığı orantısız katkısı gitgide artan oranda eleştirmeye başlamıştır. Thatcher'ın bu katkının yeniden düzenlenmesi talebi, 1979 Dublin Avrupa Konseyi toplantısında sarf ettiği 'Paramı geri istiyorum!' sözleriyle doruk noktasına ulaşmıştır (Smith, 2018; Wall, 2008). Her ne kadar bu anlaşmazlık 1984 Fontainebleau Zirvesi'nde çözüme kavuşturulsa da Thatcher'ın artık 'kerhen' hale gelen Avrupa yanlısı tavrının önümüzdeki dönemde popülist Avrupa şüpheciliğine evrilmesinin ilk işaretlerini vermesi açısından önemlidir.

Buna rağmen Thatcher, 1970'lerde Keynesyen müdahaleciliğin yaşadığı krizin ardından Avrupa bütünleşmesi sürecinin neoliberal bir uzlaşısıyla yeniden başlatılmasına destek vermiştir. Bu sürecin simgesi, '1992 projesi' olarak da adlandırılan Tek Pazar projesidir. Tek Pazar, AT üye devletleri arasında tarife dışı engellerin kaldırılması ve ticaretin serbest piyasa ilkeleri çerçevesinde yeniden şekillendirilmesi açısından Thatcher'ın ideolojik ajandasıyla tam bir uyum içindeydi. Thatcher'ın eski bakanlarından, "Tek Pazar'ın babası" lakaplı Komisyon üyesi Lord Arthur Cockfield'in 1985 yılında hazırladığı 'Cockfield Raporu'nda çerçevesinin çizildiği şekliyle Tek Pazar'ın kurulması, 1986'da imzalanan Tek Avrupa Senedi'yle temel hedef olarak belirlenmiştir. Kısacası o dönemki 'seçici' Avrupa yanlısı tutumuyla Thatcher, Yeni Sağ paradigmanın küresel ölçekteki en önemli temsilcilerinden biri olduğu gibi aynı zamanda geleceğin 'Avrupa Birliği'nin de ideolojik istikametini belirlemiştir.

4. Avrupa Şüphecisi Dönem (1988-2005)

4.1. 1988 Bruges Konuşması ve Thatcher Döneminin Sonu

Karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji perspektifinden ele alındığında 1988 yılı, Muhafazakâr Parti'nin seçici Avrupa yanlısı tutumunda yaşanan değişim ve bunun parti içinde bölünmelere yol açması yönünden en kritik dönemeçlerden biridir. Bunu anlamak açısından Avrupa siyasetinin iki önemli figürünün o yıl yaptığı iki kritik konuşmayı ele almak gerekmektedir: Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors'un İngiltere'deki en büyük işçi sendikası örgütlerinden olan İngiliz İşçi Sendikaları Kongresi (TUC)'nin yıllık kongresinde yaptığı 8 Eylül 1988 tarihli konuşma ve Başbakan Thatcher'ın Avrupa bütünleşmesine dair Avrupa Koleji'nde yaptığı 20 Eylül 1988 tarihli 'Bruges konuşması'.

Fransız bir Sosyalist olan Delors, Tek Pazar projesini desteklemekle birlikte Sosyal Avrupa projesinin de mimarıydı. Sosyal Avrupa'nın temel amacı, neoliberal bir mantıkla kurulacak olan Avrupa Tek Pazarı'nın işçilerin hak ve kazanımları üzerindeki olumsuz etkisini alınacak bazı önlemlerle en aza indirmektir. Bu nedenle Delors, TUC Kongresi'nde yaptığı konuşmada ilerici bir tavırla Avrupa bütünleşmesinin sosyal boyutuna vurgu yapmış ve Sosyal Avrupa kapsamında Avrupa çapındaki işçi haklarını güvence altına alacak bazı adımlar atılacağını belirtmiştir. Sendikaları 'içimizdeki düşman' (Geddes, 2013) olarak nitelendiren Başbakan Thatcher için 'Delors faktörü' artık göz ardı edilemeyecek bir boyuttaydı.

İşçi Partisi'nin aksine sosyal boyutu olmayan bir Tek Pazar yaratmayı amaçlayan Thatcher, sadece birkaç hafta sonra Bruges'da yaptığı konuşmada doğrudan Delors'u ve onun Sosyal Avrupa inisiyatifini hedef alarak Brüksel'i İngiltere'ye "sosyalizmi arka kapıdan sokmakla" itham etmiştir (Thatcher, 1988; Williamson, 2019). Aynı konuşmada Thatcher, AT'nin Tek Pazar yaratma amacının ötesine geçerek sosyal ve siyasi birliği hedefler hale geldiğini, bunun da üye devletlerin ulusal egemenliğine bir tehdit oluşturduğunu belirtti (Thatcher, 1988). Thatcher'ın AT'ye yönelik eleştiri dozu yüksek bu konuşması kendisini, 'federal Avrupa süper devleti' tehlikesine karşı ulusal çıkarların ve 'parlamento egemenliği'nin koruyucusu olarak konumlandırıyordu. Thatcher'ın Bruges konuşması, siyasi ve sosyal bütünleşmenin denkleme dahil olmasıyla Thatcher'ın artık Avrupa şüphesi bir noktaya kaydığını gösteriyordu. Bu nedenle Bruges konuşması, Muhafazakâr Parti içerisinde AT/AB'ye yoğun eleştiriler yönelten kesimin simgesi haline gelerek 1989'da kurulan ve Avrupa karşıtı Muhafazakârlar'ı bir araya getiren 'Bruges Grubu'na dahi ismini vermiştir (Daddow, 2013).

Delors'un TUC konuşmasına tepki mahiyetinde yapılan Bruges konuşması, Muhafazakâr Parti'nin bir kesimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Brüksel'e yönelik eleştirilerin bizzat Thatcher tarafından en yüksek perdeden dile getirilmesi, parti içerisinde Avrupa yanlısı ve Avrupa şüphesi arasında ciddi bir iç çekişmeye neden olarak Thatcher'e olan desteğin azalmasına neden olmuştur. Bruges konuşmasının bir diğer önemli etkisi ise Muhafazakâr Parti'nin Avrupa şüphesi bir konuma kaymasının İşçi Partisi'nin halihazırda devam eden AT yanlısı dönüşümünü perçinlemesidir (Carter & Ladrech, 2007; Smith, 2017; Williamson, 2019; Young, 1998). İngiliz siyasetinin iki partili çatışmacı doğası, İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti'nin Avrupa bütünleşmesine yönelik politikalarındaki karşılıklı değişimi seçmenlerin zihninde otomatik olarak birbirine bağlamıştır (Tekiner, 2023). Ayrıca 20. yüzyılın başından bu yana iki parti arasında süregelen çetin siyasi yarış, Sosyal Avrupa meselesini bu rekabetin ortasına yerleştirmiştir. İki büyük partinin AT'ye olan tutumlarındaki bu 'zıt' paralellik ve Avrupa meselesinin siyasi rekabetin bir parçası haline gelmesi, Muhafazakâr Parti'nin Avrupa şüphesi tutumunun nasıl bir bağlamda geliştiğini göstermesi açısından önemlidir.

Tam da bu noktada, Avrupa parasal birliğine giden yoldaki en önemli adımlardan biri olan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM), Muhafazakâr Parti içindeki ayrışmaları daha da körüklemiştir. ERM üyeliğine destek veren Maliye Bakanı Nigel Lawson, üyeliğe şiddetle karşı çıkan Thatcher ve onun ekonomi danışmanı Alan Walters'la yaşadığı anlaşmazlık nedeniyle Ekim

1989'da istifa etti. Ardından, Başbakan Yardımcısı Geoffrey Howe'un ERM meselesi nedeniyle 1 Kasım 1990'da istifa etmesi partideki bölünmeleri derinleştirdi. Howe'un Parlamento'da yaptığı istifa konuşmasında Thatcher'ı, ERM karşıtı Avrupa şüphecisi tavrıyla Birleşik Krallık'ın AT'deki konumuna zarar vermekle suçlaması (Dorey, 2017), liderliği parti içinde bir süredir ciddi şekilde sorgulanan başbakana tepkilerin artmasına neden oldu. Bu durum karşısında Thatcher, iktidarının son aylarında istemeden de olsa Birleşik Krallık'ın ERM'ye girmesine onay verdi. Fakat yine de Howe'un istifasından günler sonra 28 Kasım 1990'da Downing Caddesi (Başbakanlık Ofisi)'ne veda etmek zorunda kaldı. Lawson, Howe ve nihayetinde Thatcher'ın ERM nedeniyle gelen istifalarının da gösterdiği üzere Avrupa meselesi sadece Muhafazakâr Parti'yi bölmekle kalmamış, partinin yapısını, siyasi çizgisini hatta liderini belirler hale gelmişti.

Mesele, karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji yaklaşımı uyarınca İngiliz siyasetinin önemli yapısal unsurlarından birini temsil eden çatışmacı parti siyaseti açısından ele alınacak olursa bu durumdan siyaseten en karlı çıkanın muhalefetteki İşçi Partisi olduğu söylenebilir. Muhafazakâr Parti'nin Avrupa nedeniyle yaşadığı bölünmeler karşısında İşçi Partisi, kamuoyuna kendisini daha güvenilir bir siyasi alternatif olarak sunabilmiştir. Örneğin, dönemin İşçi Partisi lideri Neil Kinnock, ERM nedeniyle Thatcher ve diğer kabine üyeleri arasında yaşanan anlaşmazlıkları Avam Kamarası'nda sürekli olarak dile getirmiştir (Tekiner, 2023). Bu çatışmaların ortasında yapılan 1989 AP seçimleri ise, İşçi Partisi'nin 1974'ten bu yana ulusal ölçekte kazandığı ilk seçim zaferine tanıklık etti. Bu gelişmeler, Thatcher döneminin sonlarına doğru AT kaynaklı bölünmelerin Muhafazakârlar'ı kamuoyu önünde ne kadar zor duruma düşürdüğünü göstermektedir.

4.2. John Major Dönemi: Avrupa Kaynaklı İç Çatışmaların Derinleşmesi

Thatcher'ın istifası sonrası, Maliye Bakanı John Major Kasım 1990'da başbakanlık görevini üstlendi. Thatcher'a kıyasla daha Avrupa yanlısı bir figür olarak görülen Major'ın başbakanlığında Birleşik Krallık-AT ilişkilerinin normalleşeceği ve parti içindeki Thatcher yanlısı Avrupa şüphecisi kanadın zamanla etkisini yitireceğine dair beklentiler vardı. Fakat iki faktör bu beklentilerin boşa çıkmasına neden oldu: İlk olarak, Thatcher'ı Avrupa şüphecisi popülizm, Thatcher ve yandaşlarının sıkça dile getirdiği 'sırtından bıçaklanma' argümanının etkisiyle Thatcher'ın istifasının ardından parti içerisindeki etkisini daha da artırmıştır. İkinci faktör, partide Avrupa yanlıları ve şüphecileri arasındaki gitgide büyüyen çatlağıdır. Nihayetinde, Thatcher'ın Avrupa şüphecisi tavrı nedeniyle başbakanlıktan istifaya zorlanmasına benzer şekilde Major, yeterince Avrupa şüphecisi olmadığı gerekçesiyle başbakanlığı boyunca parti içinden sürekli saldırılara maruz kalmıştır (Dorey, 2017).

Başbakan Major liderliğindeki Muhafazakâr Parti, kamuoyundaki beklentilerin aksine 1992'de yapılan genel seçimleri kazanmıştır. Fakat 16 Eylül 1992'de Major hükümetinin bütün müdahalelerine rağmen 'Kara Çarşamba' olarak bilinen olay sonucu İngiliz poundu'nun ERM'den ayrılmak zorunda kalması, partideki ERM karşıtı Thatcher'ı Avrupa şüphecilerinin elini güçlendirmiştir. Öte yandan, aynı yıl imzalanan Maastricht Antlaşması'nın Tek Pazar'ın

yanı sıra siyasi birliği de hayata geçirmesi, Thatcher'ın Bruges konuşmasında dile getirdiği 'federal Avrupa' korkusunu Muhafazakâr Parti içerisinde hiç olmadığı kadar alevlendirmiştir. Bu nedenle Başbakan Major, Aralık 1991'de Maastricht Avrupa Konseyi'ndeki görüşmelerde 'opt-out' mekanizmasıyla Birleşik Krallık'ı parasal birlik (euro) ve Sosyal Protokol'ün dışında tutmayı tercih etti. Major, bu yolla Thatcher'ı Avrupa şüphesi kanada tavizler vererek parti içi birliği sağlamayı amaçlasa da bu adım, parti içi ayrışmaları daha da körükledi.

Bu ayrışmalar, Maastricht Antlaşması üzerine 1993 yazında Parlamento'da gerçekleştirilen oylamalar sırasında hiç olmadığı kadar açığa çıkmıştır. Maastricht görüşmeleri sırasında Parlamento, 1975 AET üyelik referandumunu anımsatır şekilde Avrupa yanlıları ve şüpheli olarak bölünmüştür. Tartışmaların odağında, Thatcher döneminden bu yana iki büyük parti arasındaki rekabetin merkezinde yer alan Sosyal Avrupa meselesi vardı. John Smith liderliğindeki İşçi Partisi, Parlamento'daki görüşmelerden önce Avrupa yanlısı pozisyonuna uygun olarak Maastricht Antlaşması'nın onaylanmasını desteklediklerini fakat Major'ın Sosyal Protokol'ün dışında kalınması kararına karşı çıktıklarını açıklamıştı. Bu nedenle görüşmeler sırasında İşçi Partisi, Sosyal Protokol'ün de onay kapsamına dahil edilmesi konusunda ısrarcıydı. İşçi Partisi'nin bu tutumu, Muhafazakâr Parti'de Thatcher'ın istifasından bu yana devam eden iç çekişmeler, Thatcher'ı popülist Avrupa şüpheliğinin partide artan etkisi ve hükümetin Meclis'teki zayıf çoğunluğuyla birleşince Başbakan Major açısından bir felaket senaryosu ortaya çıktı: Maastricht oylamaları sırasında Muhafazakâr Parti'den bazı 'isyancı milletvekilleri', Sosyal Avrupa konusunda İşçi Partisi ve diğer muhalefet partileriyle işbirliği yaparak Major hükümetine karşı oy kullanmayı tercih ettiler. Özellikle hükümet önergesi üzerine yapılan oylamanın hükümetin aleyhine sonuçlanması sadece Maastricht Antlaşması'nın Parlamento'da onaylanıp onaylanmayacağına dair bir belirsizlik yaratmakla kalmamış, aynı zamanda Muhafazakâr Parti'deki Avrupa kaynaklı çatışmaları su yüzüne çıkarmıştı. Bizzat kendi partisinin milletvekilleri tarafından küçük düşürülen Başbakan Major, bu durum karşısında Maastricht Antlaşması'nın onaylanmasını kendi hükümetinin geleceğine bağlayarak Parlamento'dan güven oyu talep etti ve kazandı. Fakat Maastricht Antlaşması'nın ancak güvenoyu sonucunda onaylanabilmesi, 1994 AP seçimlerinde üst üste ikinci zaferini elde eden İşçi Partisi'nin eline bir koz daha vermiş oldu.

Major dönemine dair literatürde çokça gözden kaçırılsa da Maastricht Antlaşması'nın Parlamento'da onaylanmasının ardından önemli bir gelişme yaşandı: Eylül 1993'te Avrupa karşıtı bir parti olan Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (UKIP) kuruldu. Popülist olmayan bir AB karşıtı parti olarak kurulan UKIP (Bale, 2018), önemli patika bağımlılıklarından biri olan yerleşik İngiliz Avrupa şüpheliğini kullanarak Muhafazakâr Parti'yle aynı seçmen tabanına hitap etmeye çalışsa da 'tek konu' odaklı bir parti olarak etkisi uzun süre sınırlı kaldı. Fakat UKIP'in Muhafazakâr Parti açısından önemi, o dönemki sınırlı etkisinde değil gelecekte yaratacağı tehditte saklıydı.

İlerleyen yıllarda parti içinde etkisini daha da arttıran Thatcher'ı Avrupa şüpheliği, Major'ı AB'ye karşı daha sert bir tutum almaya zorlamıştır. 1996'da Birleşik Krallık'ta patlak veren deli dana (BSE) krizi, AB'yle olan ilişkilerde en kötü dönemlerden birinin yaşanmasına neden olmuştur. AB'nin Britanya menşeli biftek ve biftek ürünlerine getirdiği yasağa Major hükümeti, AB

karar alma mekanizmalarını kilitleyerek yanıt verdi. 1997 genel seçimlerine giderken karizmatik yeni lideri Tony Blair'in önderliğindeki AB yanlısı İşçi Partisi'nin karşısında Avrupa meselesi nedeniyle bölünmüş ve AB'yle kavgalı Major'ın Muhafazakâr Partisi'nin şansı zayıf görünüyordu.

4.3. William Hague, Iain Duncan Smith ve Michael Howard Dönemi: Muhalefetteki Muhafazakâr Parti ve AB Karşıtlığına Giden Yol

1997 genel seçimlerini beklendiği üzere Blair liderliğindeki İşçi Partisi ezici bir üstünlükle kazandı. Bu iktidar değişikliği Birleşik Krallık'ın AB'deki konumu açısından da yeni bir döneme işaret ediyordu: Avrupa yanlısı Blair hükümetinin iktidara gelmesiyle AB'yle ilişkiler yumuşama dönemine girmiş, Sosyal Avrupa'nın dışında kalmaya dönük hüküm iptal edilmiş ve ortak güvenlik ve savunma politikaları gibi alanlarda daha yapıcı bir politika izlenmiştir. Bu tutumun bir göstergesi olarak Başbakan Blair, Birleşik Krallık'ı AB'nin kalbine yerleştirmeyi vaat ediyordu (Parr, 2018; Smith, 2005). Bu gelişmeler karşısında muhalefetteki Muhafazakâr Parti ise Bale (2018)'in vurguladığı üzere, sırasıyla William Hague, Iain Duncan Smith ve Michael Howard'ın liderliğindeki 1997-2005 yılları arasındaki dönemde kendisini ana akım popülist bir Avrupa şüpheci parti olarak konumlandırmıştır. Muhafazakâr Parti'nin popülist stratejisi iki temele dayanıyordu: Avrupa yanlısı tutumu nedeniyle İşçi Partisi hükümetlerine sert muhalefet ve AB'ye yönelik artan düşmanlık. Muhafazakârlar, 1997'deki ağır seçim yenilgisinden sonra siyaseten ayakta kalmak için kamuoyunda geçerliliği olan AB karşıtlığını Blair'e karşı bir koz olarak kullandılar. Muhafazakârlar'ın, İşçi Partisi'nin kazandığı 1997, 2001 ve 2005 genel seçimlerinde yürüttükleri kampanyalarda sık sık federal Avrupa, euro, AB anayasası, göç gibi temaları kullanmaları bunun göstergesidir. Bununla birlikte Muhafazakârlar, Avrupa bütünleşmesini ilerletmeye dönük atılan her adıma da sert şekilde muhalefet etmişlerdir. Avrupa yanlısı İşçi Partisi hükümetlerini ulusal çıkarlara aykırı hareket etmekle suçlayan Hague, Smith ve Howard (Lynch & Whitaker, 2013) AB'yi de Birleşik Krallık'ı siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan tahakküm altına almakla itham etmişlerdir.

Kısa vadede bu strateji, Muhafazakâr Parti'nin dozu artan Thatcher'ci Avrupa şüpheciliğinin iktidar-muhalefet siyaseti bağlamında hükümet karşıtlığıyla iç içe geçtiği anlamına geliyordu. Uzun vadede ise Muhafazakârlar'ın popülist Avrupa şüpheci söylemi, Brexit'in söylemsel temelini oluşturmanın yanı sıra UKIP'in radikal popülist Avrupa karşıtı söylemine meşruiyet kazandırmıştır. Bu nedenle Muhafazakâr Parti'nin 1997-2005 arasındaki söylem ve eylemleriyle radikal popülist Avrupa şüpheciliğinin 'ana akımlaştırılması'nı sağlayarak sonraki yıllarda UKIP'in kendi konumunu tehdit etmesine dolaylı yoldan katkıda bulunduğu söylenebilir. Ayrıca tüm bunlara İşçi Partisi hükümetlerinin 2004 Doğu genişlemesi öncesinde aldığı iki önemli kararın (1999 AP seçimlerinden itibaren nispi temsil sistemine geçilmesi ve yeni üye ülkelere emek göçüne açık kapı politikası) UKIP'e olumlu etkisi eklendiğinde, İngiltere'de aşırı sağın yükselişinin nasıl doğrudan Avrupa meselesiyle bağlantılı olduğu anlaşılabilir.

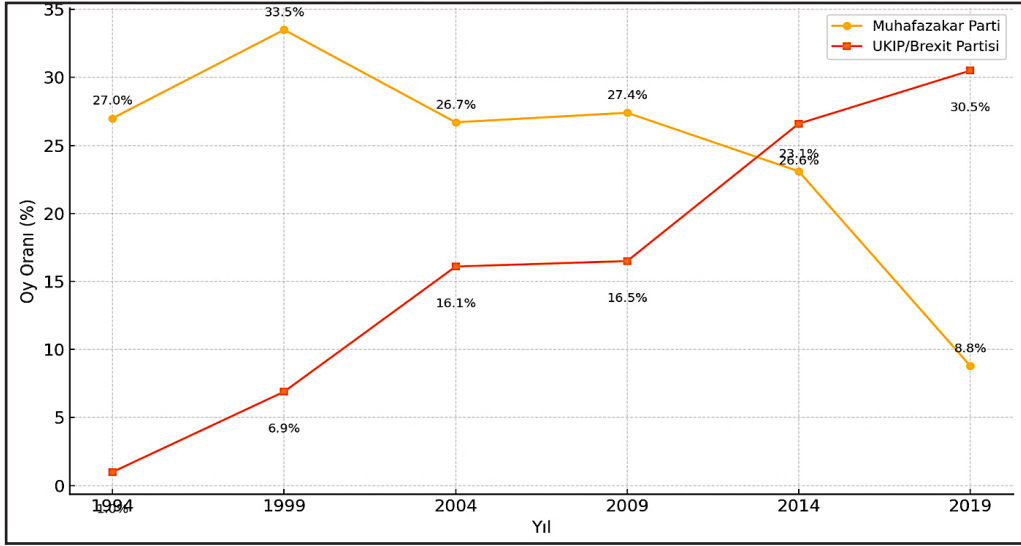
İlk olarak, 1997-2001 yıllarını kapsayan William Hague döneminde Muhafazakâr Parti, Thatcherci Avrupa şüpheliğinin partideki artan etkisine paralel olarak hem Blair hükümetine hem de özellikle ortak para birimi projesine sert muhalefet etmiştir. Major döneminde Birleşik Krallık, Maastricht görüşmeleri sırasında parasal birliğe dahil olmamayı seçse de AB yanlısı Blair'in başbakanlığında ortak para birimi yeniden gündeme geldi. Özellikle Başbakan Blair'in euro'yu, Birleşik Krallık'ı AB'nin kalbine yerleştirmenin en önemli yollarından biri olarak görmesi bu tartışmayı daha da alevlendirdi. Henüz bu konuda bir referandum talep etmese de Hague gerekli şartlar sağlanmadan euro'ya geçmeye şiddetle karşı çıktı. Bu noktada Hague liderliğindeki Muhafazakârlar'ın euro'ya karşı sert muhalefeti önüne çıktığı iki önemli gelişme bulunmaktadır: Partinin 1999 AP seçim zaferi ve 2001 genel seçimleri öncesi 'Pound'u Kurtar' kampanyası.

Muhafazakâr Parti, 1999 AP seçim kampanyasına iddialı bir sloganla girmiştir: 'Avrupa'da Olmaya Evet, Avrupa Tarafından Yönetilmeye Hayır' (*In Europe, Not Run by Europe*). Seçim sloganının da ifade ettiği üzere Hague liderliğindeki Muhafazakârlar, seçim kampanyası boyunca Başbakan Blair'in euro'ya dönük ılımlı tavrını sert bir şekilde eleştirdi. Hükümeti, İngiliz kamuoyunun ulusal para birimi pound'la ilgili hassasiyetlerini göz ardı etmekle suçlayan Hague, ortak para biriminin Birleşik Krallık'ın ulusal egemenliğine ve iktisadi bağımsızlığına ciddi bir tehdit yarattığını öne sürdü. Hague'in kullandığı bu popülist Avrupa şüphesi söylem, Brüksel'le her an işbirliğine hazır olarak resmedilen İşçi Partisi hükümetine karşı muhalefetteki Muhafazakâr Parti'yi ulusal çıkarların savunucusu olarak konumlandırıyordu. En düşük seçmen katılımlarından birine sahne olan 1999 AP seçimlerini sürpriz bir şekilde Muhafazakâr Parti kazandı. 1997'deki seçim yenilgisinin ardından toparlanmaya çalışan ve hala siyaseten güçsüz konumdaki Muhafazakâr Parti'nin euro karşıtı bir kampanya ile seçimleri kazanması Başbakan Blair'e ciddi bir uyarı niteliğindeydi (Gamble and Kelly, 2000, s. 2).

Muhafazakârlar'ın 1999 AP seçimlerinde elde ettikleri beklenmedik seçim zaferi, Hague'i partinin 2001 genel seçim kampanyasını da euro karşıtlığı üzerine inşa etmeye teşvik etti. Popülist bir tavırla ülke kamuoyundaki yaygın euro karşıtlığından faydalanmak isteyen Hague, bu nedenle 'Pound'u Kurtar' kampanyasını başlattı (Geddes, 2004; Smith, 2012). 2001 genel seçimlerinde Muhafazakârlar'ın büyük bir zafer kazanacağı düşüncesiyle 'pound'u kurtarmak' için kaç gün kaldığına dair günlük bir geri sayım yapmanın yanı sıra Hague, tüm seçimi euro üzerine bir referanduma dönüştürmeyi amaçlıyordu (BBC News, 2001). Bu tek yönlü strateji Muhafazakârlar'ın İşçi Partisi karşısında ikinci seçim yenilgilerini almalarını engelleyemese de partinin popülist söylemi, UKIP gibi radikal sağ aktörlerin euro karşıtı benzer görüşlerinin meşrulaştırılmasına yol açtı. Ayrıca euro'ya karşıtlık açısından Muhafazakârlar'la UKIP'in aşağı yukarı benzer görüşleri savunması, ileride Muhafazakâr seçmenlerin UKIP'i potansiyel bir seçenek olarak görmesine giden yolu açtı.

Hague'in genel başkanlığı döneminde, literatürde sıklıkla gözden kaçırılan fakat uzun vadede Muhafazakâr Parti'nin sağ siyasetteki konumu açısından kritik öneme sahip olan bir gelişme yaşanmıştır: Blair hükümeti, 1999 AP seçimlerinden itibaren Birleşik Krallık'ta düzenlenen AP seçimlerinde çoğunlukçu seçim sisteminden (*first-past-the-post*) temsiliyet açısından

küçük partilere avantaj sağlayan nispi temsil sistemine geçiş kararı almıştır. Bu seçim reformu sağ kulvardaki rekabet açısından Britanya Ulusal Partisi (BNP) ve UKIP gibi siyasi yelpazenin uçlarında yer alan partilere seslerini duyurma fırsatı vererek Muhafazakâr Parti'yi uzun vadede zora sokmuştur. İlk olarak, nispi temsil sisteminin sağladığı avantajdan faydalanan UKIP ve türevi siyasi partiler, Grafik 2'den de görüleceği üzere 1999-2019 arasında düzenlenen AP seçimlerinde Muhafazakâr Parti'nin aksine oy oranlarını istikrarlı bir şekilde artırmıştır.

Grafik 2: AP Seçimleri – Muhafazakâr Parti vs. UKIP/Brexit Partisi (1994-2019)

Kaynak: Birleşik Krallık Seçim Komisyonu (n.d.)'nin verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1999 AP seçimlerinde %6,5 oy oranıyla 3 milletvekilliği kazanan UKIP, 2014 AP seçimlerinde %27 civarında oy oranıyla birinci parti olmuş, 2019'daki AP seçimlerinde Farage'ın başkanlığındaki Brexit Partisi oylarını %30'un üzerine taşıyarak aynı başarıyı sürdürmüştür. AP seçimlerini gitgide daha çok domine eden UKIP, seçim kampanyalarını Avrupa karşıtı söylemini daha geniş kitlelere duyurmak açısından araçsallaştırmış ve kazandığı başarılarla iç siyasetteki konumunu sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Öte yandan, UKIP'in literatürde 'ikinci-derece seçimler' (Reif & Schmitt, 1980) olarak adlandırılan AP seçimlerindeki yükselen grafiği, İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti tarafından göz ardı edilmiştir. Fakat AP seçimlerinde kazandığı başarılarla Westminster'in büyük partileriyle yarışacak bir parti olduğu algısını yerleştiren UKIP'in, yakın bir gelecekte AP seçimlerindeki performansını genel seçimlere taşıması Muhafazakâr Parti açısından dengelerin değişmesine neden olacaktır. Dolayısıyla Blair hükümetinin nispi temsil kararından faydalanan UKIP'in, önümüzdeki dönemde Muhafazakârlar'a ciddi bir tehdit yaratması yönünden AP seçimlerini bir nevi sıçrama tahtası olarak kullandığını belirtmek yanlış olmaz.

Muhafazakâr Parti'nin 2001'de yaşadığı ikinci seçim yenilgisinin ardından William Hague'in parti başkanlığından istifa etmesiyle görevi Iain Duncan Smith devralmıştır. Smith, Hague'in 1999 Avrupa ve 2001 genel seçim kampanyalarında kendisini gösteren euro karşıtlığını bir adım daha ileri götürerek Mayıs 2003'te 'acil referandum' talebinde bulunmuştur (The Independent, 2003). Smith'e göre, pound'u terk etmenin Birleşik Krallık'ın ulusal egemenliğine vereceği zarar nedeniyle bu konudaki nihai kararı halkın vermesi gerekiyordu. Euro'ya geçme konusunda Başbakan Blair ve Maliye Bakanı Gordon Brown arasındaki görüş ayrılıklarının farkında olan Smith, esasen bu taleple hükümeti yıpratmayı amaçlıyordu. Fakat daha da önemlisi Smith'in 'referandum' talebi, karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji yaklaşımı uyarınca AB meselesinin ele alınması açısından kritik bir dönemeci temsil ediyordu: O zamana kadar referandum, yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle hafızalarda tazeliğini koruyan 1975 üyelik referandumunun dışında -hatta biraz da bu nedenle- klasik Westminster siyasetinde çok da tercih edilen bir yöntem değildi. Fakat ortak para birimini halkoyuna sunma fikrinin ortaya atılmasının ardından, bundan sonra Avrupa bütünleşmesini derinleştirmeye dönük atılacak her adımda referandum talep edilmiş, bu da 2016'da Birleşik Krallık'ın AB üyeliği üzerine düzenlenen referandumun yolunu açmıştır.

Smith'in düşük popülaritesi nedeniyle parti içi güven oyunu kaybetmesinin ardından istifa etmesiyle Michael Howard parti başkanlığına seçilmiştir. 2003-2005 yılları arasında görev yapan Howard, Thatcher'ci popülist Avrupa şüpheciliğinin etkisiyle hem İşçi Partisi hem de AB'ye muhalefet politikasını sürdürmüştür. Bu dönemde, Birleşik Krallık'ın euro'ya üye olup olmayacağı hükümet çevrelerinde ve kamuoyunda tartışılmaya devam ederken Avrupa bütünleşmesini ileriye götürmeye yönelik başka önemli bir konu gündeme geldi: AB Anayasası. Artık ülkenin ortak para birimine ek olarak AB Anayasası'nın kabulüne ilişkin de bir karar vermesi gerekiyordu.

AB Anayasası'nın, Muhafazakâr Parti ve Howard liderliği açısından tek bir anlamı vardı: 'federal Avrupa'yı kurmak. Bir önceki lider Smith, 2003'te Muhafazakâr Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada AB Anayasası'nın, 'Britanya'yı kimin yöneteceğine karar verme gücünü elinden alacağını' iddia etmişti (The Guardian, 2003). Aynı çizgiyi devam ettiren Howard'ın bakış açısına göre, modern ulus-devletin en temel özelliklerinden biri olan anayasanın tüm AB için getirilmeye çalışılması, Brüksel merkezli 'Avrupa süper devleti'nin hayata geçirilmesinden başka bir amaca hizmet etmiyordu. Birleşik Krallık'ın ulusal egemenliğine doğrudan bir saldırı olarak nitelendirdiği bu adıma karşı Howard, Smith'in euro'yu referanduma götürme fikrini bu kez AB Anayasası için dile getirmeye başladı. Blair hükümeti, euro gibi AB Anayasası'nı halkoyuna sunma konusunda da bazı tereddütler yaşıyordu ve Howard'ın muhalefeti işleri daha da zorlaştırdı. Üstelik Howard, UKIP'e benzer şekilde Blair hükümetini AB Anayasası'yla kendini iyice belli eden ve yıllardır 'sinsice' ilerleyen federal Avrupa projesine kayıtsız kalmakla suçladı. AB Anayasası'na muhalefet anlamında ortaya çıkan Muhafazakâr-UKIP ittifakı Başbakan Blair'i, İşçi Partisi'nin 2005 genel seçim kampanyasında AB Anayasası üzerine bir referandum sözü vermeye itti. Fakat aynı yıl AB Anayasası üzerine Fransa ve Hollanda'da düzenlenen referandumlarda hayır oyu çıkması Birleşik Krallık'taki tartışmaları bir anda bitirdi.

Karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji yaklaşımı uyarınca, Howard'ın parti başkanlığı döneminde Avrupa bütünleşmesi ve Birleşik Krallık-AB ilişkileri açısından bir diğer kritik dönemeç 2004 Doğu genişlemesiydi. Çoğu eski Doğu Bloku'na mensup on Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin yaklaşan üyeliği hem AB hem de üye ülkeler açısından önemli bir gelişmeydi. Bu noktada Blair hükümeti, ülkedeki Avrupa karşıtlığı bağlamında UKIP'in yükselişine katkıda bulunacak kritik bir adım attı ve Almanya'yla Fransa'nın aksine herhangi bir geniş dönemi uygulamaksızın yeni üye ülkelerden işçi göçüne onay verdi (Evans & Mellon, 2019). Başbakan Blair'in bu kararının ardında, 'Yeni İşçi Partisi'nin (*New Labour*) ideolojik olarak 'Üçüncü Yol'u (*Third Way*) savunan düşük emek maliyeti ve küresel rekabetçilik odaklı siyaseti yatıyordu. Howard, bu kararın iç güvenlik ve kamu hizmetlerinde yaratacağı sorunların yanı sıra Birleşik Krallık'ı AB kaynaklı göç karşısında savunmasız bırakacağını savunuyordu. Howard'ın bu yaklaşımı, özellikle Brexit referandumu sürecinde UKIP'le birlikte Muhafazakâr Parti'deki bazı önde gelen isimlerin sözcülüğünü yapacağı göçmen karşıtlığıyla AB karşıtlığını harmanlayan popülist söylemin sinyallerini vermesi açısından önemlidir. Bu nedenle Blair hükümetinin bu kararı hem kendi siyasi geleceği hem de İngiliz sağ siyaseti açısından beklenmeyen sonuçlara neden olacaktı.

5. Avrupa Karşısı Dönem (2005-2020)

5.1. Muhalefetten İktidara David Cameron Dönemi

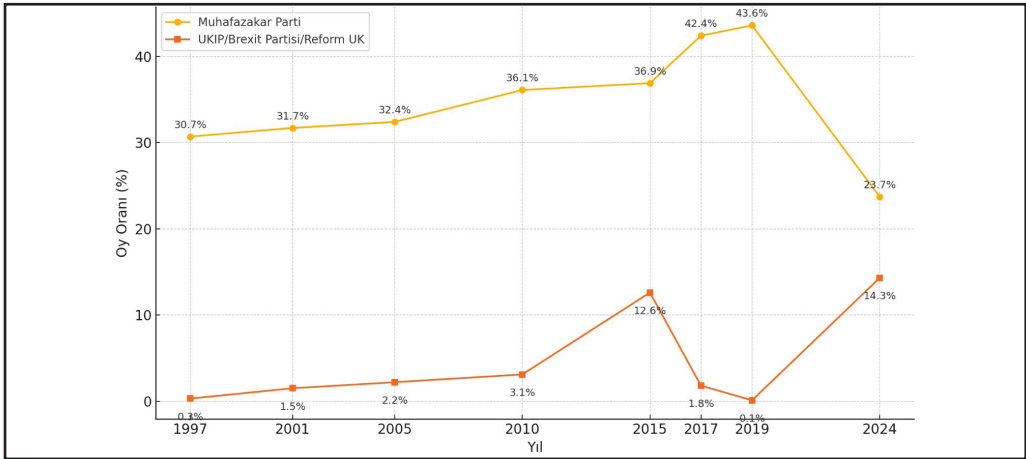
2005 genel seçimlerinde Muhafazakâr Parti'nin Başbakan Blair liderliğindeki İşçi Partisi karşısında yaşadığı üçüncü seçim yenilgisinin ardından Howard görevi bırakmış ve David Cameron yeni genel başkan olmuştur. Muhafazakâr Parti'nin siyasi imajını, Blairvari bir reform söylemiyle 'liberal muhafazakârlık' çerçevesinde değiştirmeyi hedefleyen Cameron işe partinin Avrupa politikasından başlanmasını gerektiğini düşünüyordu. Bu nedenle liderliğe seçildikten sonra açıkça partisinin artık 'Avrupa meselesine daha fazla kafa yormaması gerektiğini' ifade etti (Clarke vd., 2017; Menon ve Salter, 2016; Miles, 2023; Smith, 2018). Cameron, özellikle 1997-2005 yılları arasında partide iyice kök salan Thatcherçi popülist Avrupa şüphecililiğini bir kenara bırakıp daha elit bir Avrupa şüphecililiğini benimsemekten yanaydı (Tournier-Sol, 2015). Bu durum partinin Avrupa politikasında kısa süreli bir değişikliğe neden olmanın ötesinde, Bale (2018) ve Tournier-Sol (2021)'un da belirttiği üzere, sağ siyasette bir boşluk yaratmıştır. Bu boşluğu ise 1990'larda popülist olmayan Avrupa karşıtı bir parti olarak kurulup sonradan popülist unsurları ajandasına dahil eden UKIP doldurdu. Blair hükümetinin 2004'te AB üye olan ülkelerden emek göçüne açık kapı politikasını popülist bir şekilde kullanan UKIP, AB karşıtlığına dayanan 'tek konu odaklı' bir parti olmaktan çıkıp göçmen karşıtlığı, refah şovenizmi ve kültürel İngilizlik gibi birçok konuyu gündemine dahil etti (Clarke vd., 2016; Fear, 2023; Ford & Goodwin, 2014; 2015). Kısacası popülist Avrupa şüphecililiğini ilk sahiplenen Muhafazakâr Parti olsa da Cameron'ın parti liderliğine seçilmesinin ardından bu söylemin geçici olarak terk edilmesiyle bayrağı, Avrupa karşıtlığına popülizmi sonradan ekleyen UKIP devralmıştır.

Cameron'un özellikle parti içi dengeler açısından gözden kaçırdığı başka bir durum vardı: Kendisi popülist Avrupa şüpheciliğinden vazgeçse de partinin geri kalanı onunla aynı fikirde değildi. Kamuoyundaki AB karşıtlığından faydalanarak uzun süredir yükselişini sürdüren Thatcherçi popülist Avrupa şüpheciliği, artık partide tamamen hâkim konuma gelmişti. Partideki milletvekillerinin, üyelerin ve seçmenlerin büyük çoğunluğu sert Avrupa şüphecisi hatta AB karşıtıydı. Bir diğer sorun olarak, popülist Avrupa karşıtlığının en önemli temsilcisi haline gelen UKIP, Muhafazakâr Parti'den oy ve üye çekmeye devam ederek Cameron'a görmezden gelemeceği bir tehdit oluştuyordu (Lynch & Whitaker, 2013).

Bu noktada 2009 yılı, Muhafazakâr Parti'nin Avrupa politikasını gözden geçirmesi açısından bir diğer kritik dönemeçtir. Egemen borç krizi ve Euro krizini içine alan Avrupa finans krizinin tüm AB ülkelerini olduğu gibi Birleşik Krallık'ı da etkilemesi, radikal popülist AB karşıtı UKIP'in yarattığı olumsuz etkiyle birleşince Cameron liderliğindeki Muhafazakârlar, yeniden popülist Avrupa şüpheciliğini -hatta karşıtlığını- benimsemeye yöneldiler. Muhafazakâr Parti bu yolla UKIP'e yönelen seçmen ve üyelerini geri kazanmayı ve yapılacak ilk genel seçimde iktidara gelmeyi amaçlıyordu. Mudde (2010)'nin patolojik normallik ve Bale (2018)'in simbiyotik ilişki kavramsallaştırmalarına uygun bir şekilde UKIP faktörü Muhafazakârları, kendi görüşlerini sahiplenme yoluyla Avrupa şüpheciliğinden Avrupa karşıtlığına geçmeye zorluyordu.

Muhafazakâr Parti'nin Avrupa politikasındaki bu yön değişikliğinin bir göstergesi olarak Cameron, 2010 genel seçimleri öncesi ve sonrası bazı önemli adımlar atmıştır. İlk olarak 2009'da Muhafazakâr Parti'yi 'fazla AB yanlısı' olduğu gerekçesiyle AP'de üyesi olduğu 'Avrupa Halk Partisi'nden çekmiş ve Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ndeki Avrupa şüphecileriyle birlikte 'Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular Grubu'nun kurulmasına öncülük etmiştir (Ford vd., 2012; Smith, 2012). Bir diğer adım olarak Cameron AB Anayasası'nın başarısızlığa uğraması üzerine hazırlanan Lizbon Antlaşması'nın, kendinden önceki parti liderlerine benzer şekilde referanduma sunulmasını talep etti. Fakat ardından Lizbon Antlaşması'nın Birleşik Krallık dışındaki neredeyse tüm üye ülkeler tarafından onaylanmasıyla birlikte Cameron referandum talebinden vazgeçti (Dorey, 2017). Cameron'un, Blair hükümetinin euro ve AB Anayasası'nı ve Brown hükümetinin Lizbon Antlaşması'nı referanduma sunma konusunda yaşadığı tereddütlere benzer bir kararsızlık yaşaması parti içindeki AB karşıtlarının tepkisini çekmiştir. Bu durum karşısında Cameron, bundan sonra AB kurumlarına yetki ve egemenlik devrine ilişkin her yeni antlaşma önerisinin referanduma sunulacağı sözünü verdi. Partinin 2010 genel seçim bildirgesinde de yer alan bu seçim vaadi, popülist Avrupa şüpheciliğine uygun biçimde İngiliz halkının üyelik süreciyle ilgili atılacak her adıma daha fazla dahil edilmesi gerektiğini savunuyordu (Dorey, 2017). Üçüncü olarak Cameron, Muhafazakârlar'ın 13 yıllık aradan sonra kazandığı ve ardından Liberal Demokratlar'la ülke tarihinin ilk koalisyonunu kurduğu 2010 genel seçimlerinde yakın tarihin en AB karşıtı Muhafazakâr milletvekili adaylarını çıkardı. Parlamento'daki Avrupa yanlısı milletvekillerinin ayıklanmasının ardından partide var olan Avrupa yanlıları ve Avrupa şüphecileri arasındaki ayrım, yerini büyük oranda sert ve yumuşak Avrupa karşıtları arasındaki ayrıma bıraktı (Lynch, 2015).

Karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji perspektifinden ele alındığında Muhafazakârlar'ın Avrupa şüpheciliklerinden Avrupa karşıtlığına geçişinde son önemli adım, bir diğer kritik dönemeç olan Başbakan Cameron'ın 2013 Bloomberg konuşmasıyla atılmıştır. Thatcher'ın 1988 Bruges konuşmasından sonra bir İngiliz başbakanının Avrupa bütünleşmesine yönelik en eleştirel konuşmasını yapan Cameron (2013), özellikle yaşanan son finans krizinin AB'de reform ihtiyacını gündeme getirdiğini belirtti. Ardından Muhafazakâr Parti'nin 2015 genel seçimlerini kazanması durumunda Birleşik Krallık'ın AB üyeliği üzerine bir referandum düzenleneceğini ilan etti (Cameron, 2013). 1975'te dönemin başbakanı Harold Wilson'ın İşçi Partisi içindeki dengeleri düşünerek ülkeyi AET üyeliği referandumuna götürmesine benzer şekilde Başbakan Cameron da kendi partisindeki AB karşıtlarını memnun etmek adına bu adımı atmıştır (Crawford, 2023; Miles, 2023; Smith, 2016). Fakat sağ siyasetteki rekabet açısından Cameron'ın en büyük motivasyonu, referandum sözü vererek radikal sağcı UKIP tehdidinden kurtulmaktır (Bale, 2016; Evans & Mellon, 2019; Seldon & Snowden, 2016; Tournier-Sol, 2015; Webb vd., 2017). Ayrıca Cameron'ın üyelik referandumunu bir genel seçim vaadi olarak sunması bile Birleşik Krallık'ta sağ siyasetin evriminin doğrudan Avrupa meselesiyle bağlantılı hale geldiğini göstermektedir.

Grafik 3: Genel Seçimler – Muhafazakâr Parti vs. UKIP/Brexit P./Reform UK (1997-2024)

Kaynak: Birleşik Krallık Seçim Komisyonu (n.d.)'nin verilerine dayalı olarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Başbakan Cameron'un iddialı referandum vaadinin etkisi altında gidilen 2015 genel seçimlerini Muhafazakâr Parti kazansa da seçimin en büyük sürprizi UKIP olmuştur. Grafik 3'ten görüleceği üzere, AP seçimlerindeki başarısını genel seçimlere taşıyan UKIP, %12,6'lık oy oranıyla en büyük üçüncü parti konumuna geldi. Geleneksel iki kutuplu siyasi sisteme olduğu kadar Muhafazakârlar'ın en büyük sağ parti konumuna da tehdit oluşturan UKIP'in bu başarısının altında kuşkusuz Muhafazakâr Parti'den kopan seçmen kitlesi yatmaktaydı (Cutts vd., 2017; Evans & Mellon, 2019; Fear, 2023). Fakat Avrupa meselesinin sağ siyasetteki güç dengelerine etkisi açısından ele alındığında bu durum, sadece kampanya döneminde gerçekleşmiş değildi. Daha

önce de belirtildiği üzere Muhafazakâr Parti ve UKIP arasındaki oy geçişkenliğinin temelleri, 1988 Bruges konuşmasından beri etkisini giderek artıran ve 1998-2005 arası Hague-Smith-Howard liderliklerinin euro, AB Anayasası ve göç karşıtı söylemleriyle doruk noktasına ulaşan Thatcherçi popülist Avrupa şüpheciliğinin partiyi neredeyse tamamen ele geçirmesiyle atılmıştı. İki parti arasındaki simbiyotik ilişkinin etkisiyle UKIP'in radikal popülist AB karşıtı söylemi, Cameron'ın ılımlı liberal muhafazakâr söyleminden memnun olmayan seçmenleri partiye çekebilmiştir (Webb vd., 2017). Ayrıca UKIP'in öncülüğünde artık tamamen iç içe geçmiş AB ve göçmen karşıtlığı, 2009 Avrupa finans krizi sonrası iktidara gelen Muhafazakâr-Liberal Demokrat koalisyonunun -bir önceki Brown hükümetinin Keynesyen müdahaleci ekonomi politikalarının tam tersi yönde- uyguladığı neoliberal kemer sıkma politikalarından ve göçü azaltma konusunda verdiği sözleri tutamamasından duyulan memnuniyetsizlikle birleşmiş (Cutts vd., 2017; Ford & Goodwin, 2014, Lynch & Whitaker, 2013; Webb vd., 2017), bu noktada UKIP'in anti-elitist söylemi Muhafazakâr seçmenler açısından partiyi ciddi bir alternatif haline getirmiştir (Clarke vd., 2016). Avrupa meselesinin sağ siyasette yol açtığı bu dalgalanmaların ötesinde 2015 genel seçimlerinin en önemli sonucu, seçimi kazanan Cameron'ın artık referandum vaadini hayata geçirmek zorunda olmasıydı.

5.2. 2016 Brexit Referandumu ve Sonrası

Seçimlerin ardından Başbakan Cameron'ın AB liderleriyle üyelik şartları üzerine yürüttüğü müzakereler sonucu ortaya çıkan 'Yeni Anlaşma' uyarınca Birleşik Krallık'ın AB üyeliğinin halkoyuna sunulmasına karar verilmiştir. 1975'teki üyelik referandumuna benzer şekilde 2016 Brexit referandumu, AB'de 'Kalma' ve AB'den 'Ayrılma' yanlısı iki büyük blok arasında cereyan etmiştir.

Bir tarafta Başbakan Cameron, yerleşik İngiliz Avrupa şüpheciliğinin bir göstergesi olarak pragmatik, çekingen ve etkisiz bir Kalma kampanyasına önderlik etmeye çalışmıştır. Başbakan Cameron ve kamuoyunda daha çok 'gönülsüz Avrupa yanlısı' olarak bilinen, muhalefetteki İşçi Partisi lideri Jeremy Corbyn'i biraraya getiren Kalma kampanyası, neredeyse tamamen Birleşik Krallık'ın Tek Pazar'dan elde ettiği kazanımlar ve muhtemel bir Ayrılma kararı sonucu bu kazanımların yitirilmesinin yaratacağı ekonomik yıkım üzerine kurgulanmıştır. 'Resmi' Ayrılma kampanyasında Muhafazakâr Parti'den Boris Johnson, Michael Gove ve Priti Patel gibi önemli figürler olduğu gibi 'gayri resmi' Ayrılma kampanyasının başını ise kamuoyunda artık bir hayli görünür hale gelen UKIP lideri Nigel Farage çekmiştir. Tek kutuplu Kalma kampanyasının aksine Ayrılma kampanyası, siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel yönden birçok farklı konu üzerine hararetli bir propaganda süreci yürüterek kitleleri mobilize etmiştir. Örneğin milyonlarca poundun, 'Ulusal Sağlık Sistemi (NHS)'ne ayrılmak yerine 'sorumsuz' Eurokratların yer aldığı Brüksel'e aktığı, 2004 Doğu genişlemesi öncesi Blair hükümetinin kararıyla ülkeye gelen 3,5 milyon Doğu Avrupalı göçmen işçi 'sorunu', Birleşik Krallık'a artan göçmen akını nedeniyle ülkenin kültürel yönden istilaya uğradığı Ayrılma kampanyasının temel argümanlarıydı. Propaganda sürecinin ardından 23 Haziran 2016 tarihinde düzenlenen referandum ise hem ulusal hem de uluslararası

kamuoyu açısından tam bir şok etkisi yarattı: Sandığa gidenlerin yaklaşık %48'i AB'de kalma yönünde oy kullanırken yaklaşık %52'si AB'den ayrılma yönünde oy kullandı. Çıkan bu sonuç AB için olduğu kadar Birleşik Krallık siyaseti -bilhassa sağ siyaseti- açısından sarsıcı nitelikteydi.

Peki 2016 Brexit referandumunu, karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji yaklaşımı uyarınca Britanya sağ siyasetindeki ve Muhafazakâr Parti'nin hegemonik sağ parti konumundaki kırılmayı anlamak açısından neden en mühim kritik dönemeçtir? Öncelikle Kalma cephesi, Başbakan Cameron ve hükümet üyelerinin önemli bir kısmının yer alması ve örgütlenme, finansal kaynaklar vb. unsurlar bakımından çok daha iyi durumda olmasına rağmen Ayrılma cephesi tarafından mağlup edilmiştir. Deyim yerindeyse Cameron'un kendi partisindeki AB karşıtlarını susturmak ve Muhafazakârlar'a yönelen UKIP tehdidini bertaraf etmek adına ülkeyi referanduma götürerek oynadığı 'kumar', aksi yönde bir sonuç vermiştir (Smith, 2018). Yenilgiyi kabullenen Cameron başbakanlıktan istifa ettiği gibi Muhafazakâr Parti referandum sonrasında artık daha da bölünmüş vaziyetteydi (Lynch & Whitaker, 2018). İkinci olarak, bu referandum sonucu radikal sağın en büyük aktörü UKIP'in uzun zamandır tartışılan siyasi yükselişini tescillemiştir. Farage'ın Ayrılma yanlısı söyleminin Başbakan Cameron'un Kalma yanlısı söylemine galebe çalması, Avrupa meselesinin tartışılması anlamında sağ cemahta söylemsel üstünlüğü UKIP'in ele geçirdiğini göstermiştir.

Cameron'ın ardından parti liderliği ve başbakanlığı devralan Kalma yanlısı Theresa May, Avrupa Birliği Antlaşması'nın 50. maddesi uyarınca 29 Mart 2017'de AB'den ayrılma niyetini resmen bildirmiş ve böylece Birleşik Krallık ve AB arasındaki 2 yıllık çetin müzakereler dönemi başlamıştır. Bu süreçte, sürekli lider ve başbakan değişimleri yaşayan Muhafazakâr Parti'deki AB kaynaklı ayrışmalar yeni bir boyuta taşınmıştır. Referandumun ardından parti, bu kez müzakere sürecinde yapılan hatalar ve ülkenin AB'den nasıl ayrılması gerektiği ('yumuşak Brexit' veya 'sert Brexit') konularında ciddi şekilde bölünmüştür.

Bu süreçte Brexit referandumunun gölgesinde gerçekleştirilen 2017 ve 2019 genel seçimleri, Avrupa meselesinin sağ siyasete etkisini anlamak açısından önemlidir. Brexit'in temel gündem maddesi olduğu bu seçimlere damga vuran tek bir soru vardı: Brexit referandumundan çıkan Ayrılma kararını sağdaki hangi siyasi partiler/aktörler sahiplenmekte ya da bu konuda çekingen davranmaktadır? Bu soruya cevaben Muhafazakârlar, 2016 Brexit referandumunu domine eden UKIP'in AB karşıtı söyleminin %52'lik Ayrılma kararıyla kabul görmesinin ardından dümeni tam olarak AB karşıtlığına kırmışlardır. Kalma yanlısı tavrından dolayı özellikle kendi partisindeki Brexit yanlılarının şüpheyle baktığı Başbakan May, kamuoyunu ve partisini AB'den usulüne uygun şekilde ayrılmanın ancak Muhafazakârlar'ın liderliğinde mümkün olabileceği hususunda ikna etmeye çalışmıştır. Siyasi hesaplar açısından bu stratejinin en büyük hedefi, temel argümanlarını elinden alarak UKIP ve ardılı siyasi partileri geri plana itmek ve Muhafazakârlar'ın sağ siyasetteki sarsılan konumunu sağlamlaştırmaktır.

Başbakan May, AB'yle gerçekleştirilen müzakerelerde elini güçlendirmek ve Parlamento'daki sürecin daha rahat geçmesini sağlamak adına Parlamento'da güçlü bir çoğunluğa ihtiyacı olduğunu farkındaydı. Bu nedenle son genel seçimlerin üzerinden henüz iki yıl geçmiş

olmasına rağmen ülkeyi 2017’de erken seçime götürdü. Fakat Corbyn liderliğindeki İşçi Partisi’nin hem Ayrılma hem de Kalma yanlılarını konsolide ederek beklentilerin üzerinde (%40 civarı) oy almasıyla istediği sonucu elde edemedi. May’ın hesaplarının aksine Muhafazakârlar’ın Parlamento’daki çoğunluğu artık daha azdı (Lynch & Whitaker, 2018). Fakat sağ siyaset açısından seçimin bir diğer beklenmeyen sonucu, UKIP’in yaklaşık %11 oy kaybıyla neredeyse tamamen erimesiydi (Bale & Webb, 2018). Parti içi çekişmelerin Farage’in istifasıyla sonuçlanmasının ardından seçime en büyük kozundan mahrum giren UKIP, ayrıca varoluşsal bir bunalımdaydı. Göçmen karşıtlığı ve kültürel argümanlarla desteklenen AB’den ayrılma hedefinin referandumla gerçekleşmesinin ardından parti, yeni bir argüman arayışındaydı. Ayrıca Başbakan May’ın seçim kampanyası döneminde AB yetkilileriyle Brexit yanlılarını memnun edecek bir anlaşma üzerine görüşeceği ve ülkeye gelen göçmenlerle ilgili daha sert önlemler alacağı konusunda verdiği vaatler seçmen nezdinde karşılık bulmuştu (Bale & Webb, 2018; Evans & Mellon, 2019). Bu durum bile Avrupa meselesinin artık tamamen siyasi hesaplarla iç içe geçtiğini ve sağ siyasetteki güç mücadelesinin merkezinde yer aldığını göstermektedir.

Seçimlerin ardından zayıf çoğunluğuyla Başbakan May, Parlamento’yu ve özellikle partisindeki Brexit yanlılarını memnun edecek bir ayrılma anlaşmasını Parlamento’dan geçirmede zorlandı. AB liderleriyle yapılan müzakereler sonucu Parlamento’ya sunulan anlaşmanın üç kez reddedilmesi Başbakan May için, Major’ın Maastricht oylamaları sırasında uğradığı yenilgiden bile daha büyüktü. En önemlisi, radikal sağ tehdit karşısında zaten zor durumda olan Muhafazakâr Parti bir kez daha kamuoyunda Avrupa meselesi nedeniyle derinden bölünmüş bir parti imajı çiziyordu. Bu sonuç karşısında Başbakan May parti liderliği ve başbakanlıktan istifa etmek zorunda kalmıştır. Böylece Avrupa meselesi, Thatcher ve Cameron’dan sonra bir diğer Muhafazakâr başbakanı istifaya zorlamıştı.

May’ın ayrılma anlaşmasını Parlamento’dan geçirmeye çalışırken yaşadığı hezimetler ve buna bağlı olarak gelen istifası, Brexit meselesinin Birleşik Krallık için olduğu kadar Muhafazakâr Parti için de artık bir kördüğüm hali aldığını göstermekteydi. Bu arada, Grafik 2’den görüleceği üzere ülkenin hala AB’den ayrılamaması sonucu 2019’da yapılmak zorunda kalınan Birleşik Krallık tarihinin son AP seçimlerinde Farage liderliğindeki ‘Brexit Partisi’, Muhafazakârlar’ı beşinci sıraya iterek birinci parti oldu. Muhafazakâr Parti’de devam eden çatlağın yanı sıra adında Brexit geçen bir partinin son AP seçimlerinde ilk sırada yer alması kamuoyunda Brexit’e dair beklentileri yansıtıyordu. Bu noktada Muhafazakâr Parti cephesinde en makul çözümün eski Dışişleri Bakanı ve Londra Belediye Başkanı Boris Johnson’ı parti lideri ve başbakan olarak seçmek olduğu düşünüldü. 2016’daki referandumda Ayrılma kampanyasının en etkili figürlerinden biri olan Johnson, popülist AB karşıtı görüşleri açısından radikal sağcı Farage ve UKIP’ten çok da farklı bir çizgide değildi (Evans vd., 2023). Dolayısıyla Johnson’ın liderliğindeki Muhafazakâr Parti, bu süreçte siyasi yelpazede daha da sağa kayarak bir diğer ‘Brexit partisi’ haline gelmiştir (Hayton, 2022; McManus, 2021).

Başbakan Johnson, AB liderleriyle yaptığı pazarlıklar sonucu revize edilmiş ayrılma anlaşmasını Ekim 2019’da Parlamento’ya sundu. Fakat ileriki safhalarda Parlamento’da yapılacak oylamalarda

May'ın akıbetine uğramamak için görüşmelerin ortasında ülkeyi erken seçime götürme kararı aldı. 2019 genel seçim kampanyasındaki temel sloganı 'Brexit'i Hallet' (*Get Brexit Done*) olan Johnson'ın liderliğindeki Muhafazakâr Parti, beklentilerin ötesinde %43'ün üzerinde oy alarak birinci parti oldu ve Parlamento'da büyük çoğunluk elde etti. Sağ siyaset açısından bu seçim sonucunun önemi ise radikal popülist AB karşıtlığını benimseyen Johnson'ın Muhafazakâr Partisi karşısında temel argümanı elinden alınmış olan Farage liderliğindeki Brexit Partisi'nin sadece %2 oranında oy almasıydı (Evans vd., 2023; Hayton, 2022). Brexit sürecinde iç siyasetin temel gündem maddesi haline gelen Avrupa meselesi, Muhafazakâr Parti ve radikal sağ rakipleri arasındaki rekabeti etkilemeye devam ediyordu.

Nihayet Başbakan Johnson'ın seçimlerde elde ettiği büyük çoğunluğa dayanarak sunduğu 'Çekilme Anlaşması Yasası', 23 Ocak 2020'de Parlamento'da onaylandı ve Birleşik Krallık, 47 yıllık üyeliğin ardından 31 Ocak 2020'de AB'den resmen ayrıldı. O noktada, seçim vaadine uygun olarak Brexit sürecini tamamlayan Muhafazakâr Parti'nin sağ siyasetteki konumu radikal sağ rakibi karşısında sağlam gibi görünse de bunun sürekli olup olmayacağı belirsizdi.

6. Sonuç

Makalenin ortaya koyduğu üzere Avrupa bütünleşmesinin 1980'lerin ortalarından itibaren hız kazanmasıyla AT/AB'nin salt bir dış politika konusu olmaktan çıkıp iç siyasette artan önemi, Muhafazakâr Parti'nin sağ siyasetteki konumunu sarsmıştır. Thatcher'ın 1988 Bruges konuşmasından itibaren parti içinde etkisini giderek artıran Thatcher'cı popülist Avrupa şüpheciliğinin etkisiyle parti, önce Avrupa yanlıları ve şüphecileri ardından Cameron'un genel başkanlığa seçildiği dönemden itibaren sert ve yumuşak Avrupa karşıtları arasındaki bölünmelere sahne olmuştur (Lynch, 2015). Karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji yaklaşımı çerçevesinde temel patika bağımlılığı olan yerleşik İngiliz Avrupa şüpheciliğinden güç alan AB karşıtı radikal sağın önlenemeyen yükselişi, Muhafazakârlar'a ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Makalenin, 1975-2020 arasını kapsayan üç farklı dönemin dokuz kritik dönemeç çerçevesinde analizi sonucu ortaya koyduğu bulgular bunu net bir şekilde göstermektedir. Aşağıda özetlenen bulgulardan anlaşılacağı üzere Muhafazakâr Parti'deki Avrupa kaynaklı bölünmeler Avrupa Yanlısı Dönem'in ardından ortaya çıkarken radikal sağın yarattığı tehdit ise bilhassa Avrupa Karşıtı Dönem'de ciddi bir noktaya evrilmiştir. Özellikle Brexit referandumu sonrası süreçte Avrupa meselesinin genel seçimlerin ana gündem maddesi haline gelmesi, uygulanan siyasi stratejilere bağlı olarak Muhafazakârlar'la UKIP ve ardılı partiler arasındaki rekabeti doğrudan etkilemiştir.

1975-1988 arasını kapsayan 'Avrupa Yanlısı Dönem' ele alındığında 1975'te Thatcher'ın genel başkan seçilmesinden sonra düzenlenen AET üyeliği referandumu, 'Evet' ve 'Hayır' cepheleri arasında geçen kampanya süreciyle Muhafazakâr Parti'nin önümüzdeki dönemde Avrupa kaynaklı ortaya çıkacak bölünmelerine giden yolu açmıştır. Heath'ten devraldığı Avrupa yanlısı tutumu sürdüren Thatcher, referandum sürecinde, 1983 genel seçimlerinde Avrupa karşıtı İşçi Partisi'yle olan rekabetinde ve Avrupa Tek Pazarı'nın kurulmasına verdiği destekte bu çizgiye

olan bağlılığını göstermekten çekinmemiştir. Fakat uluslararası gelişmelerin etkisiyle Birleşik Krallık'ın AET üyeliğinden iktisaden umduğunu bulamaması Thatcher', Birleşik Krallık'ın Topluluk bütçesine yaptığı orantısız katkıyı eleştirmeye itmiştir. Böylece Thatcher'ın Avrupa yanlısı tutumu zamanla 'seçici' bir hal almış ve önümüzdeki dönemde ortaya çıkacak popülist Avrupa şüpheci tutumunun habercisi olmuştur.

1988-2005 arasını kapsayan 'Avrupa Şüpheci Dönem', Muhafazakâr Parti'de popülist Avrupa şüpheciliğinin miladı olarak kabul edilen Thatcher'ın 1988 Bruges konuşmasıyla başlamıştır. Konuşma parti içerisinde Avrupa yanlısı ve Avrupa şüphecipleri arasında ciddi bir çekişmeye neden olmuş, ardından Birleşik Krallık'ın ERM üyeliğinin kabineyi bölmesi sonucu Lawson, Lowe ve son olarak Thatcher artarda istifa etmişlerdir. İşçi Partisi'nin Muhafazakârlar'ın Avrupa nedeniyle bölünmesinden faydalanarak 1989 ve 1994 AP seçimlerinde büyük başarılar elde ettiği dönemde Başbakan Major önce 'Kara Çarşamba'nın olumsuz etkileriyle uğraşmak zorunda kalmış, ardından Parlamento'daki Maastricht oylamaları sırasında parti içinden yükselen bir isyanla karşılaşmıştır. Muhafazakâr Parti'nin sırasıyla Hague, Smith ve Howard liderliğinde muhalefette geçirdiği 1997-2005 arası dönemde ise parti kendisini ana akım popülist bir Avrupa şüpheci parti olarak konumlandırmıştır. Bu dönemde Muhafazakârlar'ın popülist Avrupa şüpheci söylemi, UKIP'in radikal popülist Avrupa karşıtı söylemini ana akımlaştırarak meşrulaştırmış, önümüzdeki yıllarda Muhafazakâr Parti'ye tehdit oluşturacak yükselişine zemin hazırlamış ve iki parti arasındaki Avrupa şüpheciliği/karşıtlığı ortak paydasındaki patolojik normalliğe dayanan simbiyotik ilişkiyi güçlendirmiştir. Bu dönemde Hague'in euro karşıtlığı 1999 Avrupa ve 2001 genel seçimlerindeki 'Pound'u Kurtar' kampanyalarıyla kendisini göstermiş, Smith'in euro üyeliği üzerine referandum talebi ise Brexit referandumuna giden yolu açmıştır. Bu arada, Blair hükümetinin 1999'da hayata geçirdiği AP seçim reformundan faydalanan UKIP, o noktadan itibaren AP seçimlerini siyasi yükselişi açısından bir platform olarak kullanmıştır. Benzer şekilde Blair'in 2004 Doğu genişlemesi öncesi yeni üye ülkelerden emek göçüne kapıları açmasını bir propaganda malzemesi haline getiren UKIP, göçmen karşıtı söylemiyle geniş kitlelere ulaşarak Muhafazakârlar'ı siyaseten daha da sıkıştırmıştır.

2005-2020 arası 'Avrupa Karşıtı Dönem'in başlarında, yeni genel başkan Cameron'un liderliğindeki Muhafazakârlar'ın popülist Avrupa şüpheciliğini geçici olarak terk etmesiyle doğan siyasi boşluğu radikal popülist AB karşıtı söylemiyle UKIP doldurmuştur. UKIP'in AP seçimlerindeki yükselen grafiği, tipik olarak serbest meslek sahibi, az eğitilmiş, ülkeye göçmen akışından kaygılı ve AB üyeliğine karşı daha çok Muhafazakâr seçmeni partiye çektiğini göstermiştir (Cutts vd., 2017; Ford & Goodwin, 2015). Partideki kan kaybına son vermek ve 2009 Avrupa finans kriziyle birlikte kamuoyunda yükselen Avrupa karşıtlığından faydalanmak isteyen Cameron yeniden popülist Avrupa şüpheciliğini benimseyerek bazı önemli adımlar atmıştır. Bu adımlardan en kritiği olan 2013 Bloomberg konuşmasında genel seçim vaadi olarak üyelik referandumu sözü veren Cameron, UKIP'in oy oranı itibarıyla en büyük üçüncü parti olduğu 2015 genel seçimlerini kazandıktan sonra bu vaadini uygulamaya koyulmuştur. Muhafazakâr Parti'nin siyasi konumunda en büyük kırılmayı yaratan 2016 Brexit referandumu, Cameron'un önderlik ettiği Kalma kampanyasının Farage'in önemli bileşenlerinden biri olduğu

Ayrılma kampanyası tarafından yenilgiye uğratılmasına sahne olmuş, bu da Brexit sürecinde sağ cenahta söylemsel üstünlüğün UKIP'e geçtiğini göstermiştir. Bu dönemde yumuşak ve sert Brexit senaryoları arasında ciddi şekilde bölünen Muhafazakâr Parti, yeni başbakan May önderliğinde girdiği 2017 genel seçimlerinde beklentilerin altında oy alsa da May'in makul bir Brexit anlaşması ve göçmenlere yönelik sert önlemlere ilişkin vaatleri UKIP'in erimesine neden olmuştur. May'in Parlamento'ya sunduğu ayrılma teklifinin üç kez reddedilmesi sonucu istifa etmesi ve Johnson'un başbakanlığa gelmesi sağ siyasette yeni bir dinamik yaratmıştır. 2019 genel seçimlerinde radikal popülist AB karşıtı söylemiyle Brexit Partisi'ni büyük oranda etkisiz hale getirerek seçimleri kazanan Johnson'un başbakanlığında Birleşik Krallık 2020'nin başlarında AB'den ayrılmıştır.

Sonuç olarak, Birleşik Krallık artık AB üyesi olmasa da Avrupa meselesinin Muhafazakâr Parti'yi ciddi şekilde bölüp radikal sağın yükselişini tetikleyerek Muhafazakârlar'ın sağ siyasetteki tekeli kırmasının etkileri 2020 sonrasında da artarak devam etmektedir. Farage liderliğindeki Brexit Partisi'nin 2021'in başlarında kendisini 'Reform UK' olarak yeniden yapılandırmasıyla radikal sağ, AB ve göçmen karşıtlığına bölgesel eşitsizlikler, seçim sistemi reformu, Covid-19 pandemisi sonrası aşı karşıtlığı gibi konuları da eklemiştir (McManus, 2021). Grafik 3'ten görüleceği üzere önceki sene yapılan genel seçimlerde Reform UK, UKIP'in 2015 genel seçimlerindeki başarısını tekrarlayarak oy oranı bakımından üçüncü parti olmuştur. Reform UK'in de olumsuz etkisiyle Muhafazakâr Parti, önceki seçimden bu yana oylarının yaklaşık yarısını kaybetmekle kalmamış, sağdaki parçalanmışlıktan faydalanan İşçi Partisi önceki iki genel seçimden daha az oy almasına rağmen Parlamento'da büyük çoğunluk elde ederek 14 yıl sonra yeniden iktidara gelmiştir (Tekiner, 2024). Geçtiğimiz aylarda düzenlenen yerel seçimlerde Reform UK'in tüm yerleşik partileri geride bırakarak birinci olması ve çoğu yerel konsey ve belediye başkanlığını kazanması ise Farage tarafından 'Muhafazakârlar için sonun başlangıcı' olarak yorumlanmıştır (The Guardian, 2025). Yapılan kamuoyu yoklamalarında ilk sırada yer alan Reform UK'in yükselişinin iki partili klasik Westminster siyasetinin sonunu getirebileceği ve Ayrılma cephesinin en önemli figürlerinden Farage'in muhtemel başbakanlığının konuşulduğu bir ortamda Muhafazakâr Parti'nin siyasi geleceği hiç olmadığı kadar belirsiz görünüyor.

Kaynakça

- Bailey, D. J. (2009) *The Political Economy of European Social Democracy: A Critical Realist Approach*. London, New York: Routledge.
- Baker, D. (2005) *Islands of the Mind: New Labour's Defensive Engagement with the European Union*. *Political Quarterly* 76(1), 22–36.
- Bale, T. (2016) *The Conservative Party: From Thatcher to Cameron*. Cambridge: Polity Press.
- Bale, T. (2018) Who Leads and Who Follows? The Symbiotic Relationship between UKIP and the Conservatives – And Populism and Euroscepticism. *Politics* 38(3), 263–277.
- Bale, T. & Webb, P. (2018) 'We Didn't See It Coming': The Conservatives. *Parliamentary Affairs* 71(June 2017), 46–58.
- BBC News (2001) Europe Becomes Election Battle. 1 Mayıs. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/1307188.stm (Erişim Tarihi: 11.04.2025).

- Birleşik Krallık Seçim Komisyonu (n.d.) Genel Seçimler ve Avrupa Parlamentosu Seçim Sonuçları. <https://www.electoralcommission.org.uk/research-reports-and-data/our-reports-and-data-past-elections-and-referendums?f%5B0%5D=event%3A356> (Erişim Tarihi: 15.04.2025).
- Cameron, D. (2013) EU Speech at Bloomberg. *UK Government*, January 23. <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg> (Erişim Tarihi: 21.04.2025).
- Capoccia, G. (2016) Critical Junctures. O. Fioretos, T. G. Falleti, & A. Sheingate (der.), *The Oxford Handbook of Historical Institutionalism* (89–106). Oxford: Oxford University Press.
- Capoccia, G. & Kelemen, R. D. (2007) The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism. *World Politics* 59(3), 341–369.
- Carter, E. & Ladrech, R. (2007) Government Change, Organizational Continuity: The Limited Europeanization of British Political Parties. T. Poguntke, N. Aylott vd. (der.), *The Europeanization of National Political Parties: Power and Organizational Adaptation* (53–79). London, New York: Routledge.
- Clarke, H. vd. (2016) Modelling the Dynamics of Support for a Right-Wing Populist Party: The Case of UKIP. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 26(2), 135–154.
- Clarke, H. D., Goodwin, M. & Whiteley, P. (2017) *Brexit: Why Britain Voted to Leave the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crawford, R. (2023) Prime Ministerial Leadership in the Age of Brexit. M. Beech & S. Lee (der.), *Conservative Governments in the Age of Brexit* (25–46). Cham: Palgrave Macmillan.
- Cutts, D., Goodwin, M. & Milazzo, C. (2017) Defeat of the People's Army? The 2015 British General Election and the UK Independence Party (UKIP). *Electoral Studies* 48, 70–83.
- Daddow, O. (2013) Margaret Thatcher, Tony Blair and the Eurosceptic Tradition in Britain. *The British Journal of Politics and International Relations* 15(2), 210–227.
- Dick, M. & Gifford, C. (2021) Populist Euroscepticism in Britain: A Pathological Normality. *Journal of Contemporary European Studies* 29(4), 495–511.
- Dorey, P. (2017) Towards Exit from the EU: The Conservative Party's Increasing Euroscepticism since the 1980s. *Politics and Governance* 5(2), 27–40.
- Evans, G., De Geus, R. & Green, J. (2023) Boris Johnson to the Rescue? How the Conservatives Won the Radical-Right Vote in the 2019 General Election. *Political Studies* 71(4), 984–1005.
- Evans, G. & Mellon, J. (2019) Immigration, Euroscepticism, and the Rise of UKIP. *British Journal of Politics and International Relations* 21(2), 284–303.
- Fear, C. (2023) General Elections: 2015, 2017, 2019. M. Beech & S. Lee (der.), *Conservative Governments in the Age of Brexit* (47–64). Cham: Palgrave Macmillan.
- Ford, R. & Goodwin, M. J. (2014) Understanding UKIP: Identity, Social Change and the Left Behind. *Political Quarterly* 85(3), 277–284.
- Ford, R. & Goodwin, M. J. (2015) Different Class? UKIP's Social Base and Political Impact: A Reply to Evans and Mellon. *Parliamentary Affairs* 69(2), 480–491.
- Ford, R., Goodwin, M. J. & Cutts, D. (2012) Strategic Eurosceptics and Polite Xenophobes: Support for the United Kingdom Independence Party (UKIP) in the 2009 European Parliament Elections. *European Journal of Political Research* 51(2), 204–234.
- Forster, A. (2002) *Euroscepticism in Contemporary British Politics: Opposition to Europe in the British Conservative and Labour Parties since 1945*. London: Routledge.
- Geddes, A. (2004) *The European Union and British Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Geddes, A. (2013) *Britain and the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- George, S. (1991) *Britain and European Integration since 1945*. Oxford: Blackwell.
- George, S. (1998) *An Awkward Partner: Britain in the European Community*. Oxford: Oxford University Press.
- Gowland, D. & Turner, A. (2000) *Britain and European Integration, 1945–1998: A Documentary History*. London: Routledge.
- Gowland, D., Turner, A. & Wright, A. (2010) *Britain and European Integration since 1945: On the Sidelines*. London, New York: Routledge.
- Hayton, R. (2022) Brexit and Party Change: The Conservatives and Labour at Westminster. *International Political Science Review* 43(3), 345–358.
- Hogan, J. (2006) Remoulding the Critical Junctures Approach. *Canadian Journal of Political Science* 39(3), 657–679.
- Lynch, P. (2015) Conservative Modernisation and European Integration: From Silence to Salience and Schism. *British Politics* 10(2), 185–203.
- Lynch, P. & Whitaker, R. (2013) Rivalry on the Right: The Conservatives, the UK Independence Party and the EU Issue. *British Politics* 8(3), 285–312.
- Lynch, P. & Whitaker, R. (2018) All Brexiteers Now? Brexit, the Conservatives and Party Change. *British Politics* 13(1), 31–47.
- Mahoney, J. (2000) Path Dependence in Historical Sociology. *Theory and Society* 29(4), 507–548.
- McManus, R. (2021) UKIP and the Reconfiguration of British Politics. *British Politics Review* 16(2), 22–28.
- Menon, A. & Salter, J. P. (2016) Brexit: Initial Reflections. *International Affairs* 92(6), 1297–1318.
- Miles, J. (2023) The EU Referendum and British Politics. M. Beech & S. Lee (der.), *Conservative Governments in the Age of Brexit* (65–86). Cham: Palgrave Macmillan.
- Mudde, C. (2010) The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy. *West European Politics* 33(6), 1167–1186.
- Parr, H. (2018) European Integration. M. Beech, K. Hickson & R. Plant (der.), *The Struggle for Labour's Soul: Understanding Labour's Political Thought since 1945* (159–171). London: Routledge.
- Pierson, P. (2000) Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics. *American Political Science Review* 94(2), 251–267.
- Reif, K. & Schmitt, H. (1980) Nine Second-Order National Elections—A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results. *European Journal of Political Research* 8(1), 3–44.
- Seldon, A. & Snowden, P. (2016) *Cameron at 10: The Verdict*. London: William Collins.
- Smith, J. (2005) A Missed Opportunity? New Labour's European Policy, 1997–2005. *International Affairs* 81(4), 703–721.
- Smith, J. (2012) The European Dividing Line in Party Politics. *International Affairs* 88(6), 1277–1295.
- Smith, J. (2016) David Cameron's EU Renegotiation and Referendum Pledge: A Case of Déjà Vu?. *British Politics* 11(3), 324–346.
- Smith, J. (2017) *The UK's Journeys into and out of the EU: Destinations Unknown*. London, New York: Routledge.
- Smith, J. (2018) Gambling on Europe: David Cameron and the 2016 Referendum. *British Politics* 13(1), 1–16.
- Tekiner, U. (2023) *European Integration and the Political Transformation of the British Labour Party and the German SPD from the Mid-1980s until the 2010s* [yayınlanmamış doktora tezi]. Cambridge: University of Cambridge.

- Tekiner, U. (2024) The Left Saw Off the Radical Right in Britain and France – But for How Long? *LSE European Politics and Policy (EUROPP) Blog*, 5 Ağustos. <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2024/08/05/the-left-saw-off-the-radical-right-in-britain-and-france-but-for-how-long/> (Erişim Tarihi: 01.05.2025).
- Thatcher, M. (1988) Speech to the College of Europe ('The Bruges Speech'). *Margaret Thatcher Foundation*, 20 Eylül. <https://www.margaretthatcher.org/document/107332> (Erişim Tarihi: 28.04.2025).
- The Guardian (2003) Full Text: Iain Duncan Smith's Speech – Speech by the Conservative Leader, Iain Duncan Smith, to the Conservative Party Conference 2003. 9 Ekim. <https://www.theguardian.com/politics/2003/oct/09/conservatives2003.conservatives10> (Erişim Tarihi: 03.05.2025)
- The Guardian (2025) Farage Claims Reform UK Local Election Gains "Beginning of the End" for Tories. 2 Mayıs. <https://www.theguardian.com/politics/2025/may/02/farage-reform-uk-local-elections-beginning-of-the-end-for-tories> (Erişim Tarihi: 17.05.2025).
- The Independent (2003) Tory Leader Demands Immediate Euro Vote. 7 Mayıs. <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/tory-leader-demands-immediate-euro-vote-103652.html> (Erişim Tarihi: 06.04.2025).
- Tournier-Sol, K. (2015) The UK Independence Party and the Radical Right: Ideology, Discourse and Party Politics. *Politics* 35(2), 187–198.
- Tournier-Sol, K. (2021) From UKIP to Brexit: The Right-Wing Populist Surge in the UK. K. Tournier-Sol & M. Gayte (der.), *The Faces of Contemporary Populism in Western Europe and the US* (1–22). Cham: Palgrave Macmillan.
- Wall, S. (2008) *A Stranger in Europe: Britain and the EU from Thatcher to Blair*. Oxford: Oxford University Press.
- Webb, P., Bale, T. & Poletti, M. (2017) 'All Mouth and No Trousers?' How Many Conservative Party Members Voted for UKIP in 2015 – And Why Did They Do So? *Politics* 37(4), 432–444.
- Williamson, A. (2019) *Europe and the Decline of Social Democracy in Britain: From Attlee to Brexit*. Martlesham: The Boydell Press.
- Young, J. W. (1998) *Britain and European Unity, 1945–1992*. London: Macmillan.

The Evolution of the British Right Around the European Question

Uğur TEKİNER^{*}

European integration always proved to be a controversial issue for British politics. As its domestic influence steadily grew since the 1980s, the European Community (EC) and later the European Union (EU) became an integral part of domestic politics in Britain. Europe exerted a growing impact on the political right in Britain, as well as on the long-running rivalry between the Labour Party and the Conservative Party.

This study aims to examine the evolution of right-wing politics in Britain in relation to European integration. Centering on the Conservative Party -the biggest political party on the right-, the analysis rests on a threefold periodization covering from 1975, when Margaret Thatcher was elected leader of the Conservative Party, to 2020, when the United Kingdom officially left the EU. These three periods include the 'Pro-European Period' (1975-1988), the 'Eurosceptic Period' (1988-2005), and the 'Anti-European Period' (2005-2020). Comparative historical sociology is employed as the theoretical framework of the study. In line with this approach, the European effect on the evolution of British right from 1975 to 2020 is examined based on embedded British Euroscepticism as the major path dependency. This effect is analyzed with respect to some pinpointed critical junctures, including key general and European Parliament (EP) election results, landmark speeches delivered by leading political figures such as Margaret Thatcher and David Cameron on UK-EU relations, and key government/party policies.

Against this backdrop, the main argument of this paper is that the multi-dimensional effect of the European issue broke the Conservative Party's indisputable hegemony on the right by causing a structural change in right-wing politics. This long-term change occurred because the EU issue caused deep divisions within the Conservative Party by badly damaging its public image, and

* Asst. Prof. Dr., Ankara University, ugur.tekiner@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7478-3891.

because anti-European radical right parties (UK Independence Party, Brexit Party, Reform UK) emerged as strong rivals that fiercely challenged the Conservatives. The findings of the article summarized below confirm these points.

Regarding the 'Pro-European Period' (1975-1988), the 1975 EEC membership referendum, held immediately after Thatcher was elected leader, gave way to Europe-related divisions that would subsequently emerge in the Conservative Party. After taking office in 1979, Thatcher maintained her pro-European stance, albeit reluctantly, and supported the Single Market project, not least because of its alignment with her ideological agenda. Yet her demand for a recalibration of the UK's contribution to the European budget gave some clues about her imminent Euroscepticism.

The 'Eurosceptic Period', covering from 1988 to 2005, began with Thatcher's 1988 Bruges speech, which is considered the starting point of Thatcherite populist Euroscepticism in the Conservative Party. The speech caused serious friction amongst the pro-European and Eurosceptic factions within the party. This was followed by the resignation of Lawson, Lowe and finally Thatcher primarily because of the divisive Exchange Rate Mechanism membership issue. During the period when the Labour Party made major gains in the 1989 and 1994 EP elections, Prime Minister Major first had to deal with the negative consequences of 'Black Wednesday' and then faced a major rebellion from within his own party during the Maastricht negotiations in the Parliament. In the period 1997-2005, when the Conservative Party was in opposition under William Hague, Iain Duncan Smith and Michael Howard, the party positioned itself as a mainstream populist Eurosceptic party. During this period, the Conservatives' populist Eurosceptic discourse mainstreamed and legitimized UKIP's radical populist anti-European discourse, paved the way for its rise that would later pose a political threat to the Conservative Party *per se*, and strengthened the symbiotic relationship between the two parties based on pathological normality. Hague's opposition to the euro reached a climax in the 1999 European election campaign and in the 'Keep the Pound' campaign before the 2001 general elections. The next Conservative leader Smith's demand for a referendum on joining the euro ultimately paved the way for the Brexit referendum. Meanwhile, UKIP, benefiting from the Blair government's 1999 European election reform, employed the EP elections as a platform for its political ascendance. Similarly, UKIP took advantage of Blair's open-door policy concerning labour migration from new accession countries before Eastern enlargement in 2004. This enabled the party to reach out to larger audiences with its anti-immigrant discourse, further squeezing the Conservatives politically.

At the beginning of the 'Anti-European Period' (2005-2020), a political vacuum emerged when the new Conservative leader David Cameron temporarily abandoned populist Euroscepticism, which was immediately filled by UKIP with its radical populist anti-EU rhetoric. In addition, UKIP's rising performance in the EP elections showed that a growing number of Tory voters and members were switching to the party. In an effort to stop hemorrhaging votes and members to UKIP and benefit from rising public Euroscepticism following the 2009 European financial crisis, Cameron re-embraced populist Euroscepticism and took some steps accordingly. The most critical one was Cameron's 2013 Bloomberg speech, whereby he pledged to a referendum

on the UK's EU membership ahead of the 2015 general elections. After winning the elections, whereby UKIP became the third largest party in terms of vote share, Prime Minister Cameron was compelled to fulfill this pledge. The Brexit referendum, creating the biggest rupture in terms of the Conservative Party's position, saw Farage's Leave campaign defeat the Remain campaign led by PM Cameron. This showed that during the Brexit process the rhetorical superiority now passed to UKIP on the right. At the time, the Conservative Party, which was severely divided between the 'soft' and 'hard' Brexit supporters, won the 2017 general election under the leadership of the new Prime Minister Theresa May, albeit with a narrower majority. Yet May's commitment to negotiating a plausible Brexit deal with the EU and introducing tough measures on migration brought about the political meltdown of UKIP in this election. After May resigned because the withdrawal agreement was rejected three times in the Parliament, the pro-Brexit Boris Johnson became prime minister, creating a new dynamic in right-wing politics. Prime Minister Johnson, who won the 2019 general elections by largely neutralizing the Brexit Party with his radical populist anti-EU rhetoric, oversaw the UK's official departure from the EU in early 2020.

Britain is no longer a part of the EU, but the European effect severely dividing the Conservative Party and enabling the surge of radical right, which damaged the Conservatives' monopoly on the right, is still felt. Given the rise of Reform UK in recent general and local elections, the political future of the Conservative Party seems uncertain.

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Fransız Sağ: Anti Komünizmden Tutarsız “Aşırı”lığa

The Post–World War II French Right: From Anti-Communism to Incoherent “Extremism”

Selman SAÇ^{*}

Öz

Küresel düzeyde aşırı sağın ivme kazanmaya devam etmesi konjonktürel olgularla karşı karşıya olunmadığını göstermektedir. Bu durum, aynı zamanda sağın aşırı, uç versiyonlarının yükselmesini sağlayan toplumsal koşulların devam ettiğinin de işareti sayılabilir. Üstelik başta Fransa olmak üzere birçok ülkede, faşizm geçmişinden dolayı merkez sağ partilerin, uzun süre bu hareketlerle mesafeli bir tutum sergilemelerine rağmen, toplumsal koşullara da bağlı olarak son dönemde bizzat aşırılığa meylettikleri görülmektedir. Sağ-sol saflaşmasının doğumunun da referans noktasını oluşturan Fransa, özellikle cumhuriyetçilikle ilişkisinden dolayı sol için uzun süre verimli bir çerçeve sunsa da yakın dönem kurumsal siyaseti sağın damgasını taşımaktadır. Yakın gelecekte bu etkinin devam etmesi, hatta artması olasıdır. Bu yüzden Fransa’da İkinci Dünya Savaşı sonrası sağın görünümünü tartışmak ve yakın dönemde aşırılığa meyletmış sağ aileyi sorunsallaştırmak oldukça önemli görünmektedir. En genel düzeyde Beşinci Cumhuriyet’i var eden olağanüstü konjonktürde Fransız sağı kimi sürekliliklerle birlikte çok uzun süre koşullara göre pozisyonunu belirleyen bir pragmatizme yaslanmış, bu doğrultuda adım adım cumhuriyeti daha fazla benimsemiş, aşırı sağla mesafeli bir tutum takınmış ve AB yanlısı, neoliberal tavrını büyük oranda korumuştur. Ancak özellikle merkez sağın bu çizgisi, 2017’de Emmanuel Macron’un seçilmesinin yarattığı sistemik sarsılma ve aşırı sağın ülkede kazandığı güçlü pozisyon nedeniyle önemli bir kırılma yaşamıştır. Makale gelinen noktada Fransa’daki sağın, bütün kollarıyla (merkez sağ, Macroncu aşırı merkez, aşırı sağ) bizatihi Beşinci Cumhuriyet’in uzun süre sistemin dışına ittiği aşırılığa tutarsız şekilde olsa da boyun eğdiği tespitine yaslanmaktadır. Bu zeminden hareketle, bu çalışmanın amacı, Fransa’da İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sağ kurumsal siyasetin dönüşümünü temel politik aktörler üzerinden tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Aşırılık, Sağ, Merkez, Fransa, Charles de Gaulle, Emmanuel Macron.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, selmansac@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5044-2489.

How to cite this article/Atıf için: Saç, S. (2025). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Fransız Sağ: Anti Komünizmden Tutarsız “Aşırı”lığa. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı), e164-186. DOI: 10.14782/marmarasbd.1678734

Abstract

The continued rise of the far right on a global scale indicates that this trend cannot be attributed solely to temporary or conjunctural factors. Rather, it suggests the persistence of underlying social conditions that enable the resurgence of extreme right-wing movements. Notably, in countries such as France, despite the historical legacy of fascism prompting center-right parties to maintain a long-standing distance from such movements, recent developments demonstrate a growing tendency among these parties to gravitate toward extremism—largely influenced by prevailing societal dynamics. As the birthplace of the left–right political divide and long considered a fertile ground for the left due to its republican tradition, France has in recent years seen its institutional politics increasingly dominated by the right. It appears likely that this influence will not only continue in the near future but potentially intensify. Therefore, discussing the trajectory of the French right in the post–World War II era is crucial to understanding the recent radicalization of the right-wing political family. Broadly speaking, the French right—shaped by the extraordinary context that gave rise to the Fifth Republic—has historically relied on a form of pragmatism that allowed it to adapt to changing circumstances. This pragmatism led to a gradual embrace of the Republic, a cautious distance from the far right, and a generally pro-European, neoliberal orientation. However, this dominant strand of the right experienced a major rupture following Emmanuel Macron's election in 2017, which triggered a systemic upheaval, compounded by the growing strength of the far right in the country. At this point, the article rests on the observation that all branches of the right in France—including the center-right, the Macronist radical center, and the far-right—have, albeit inconsistently, capitulated to the very form of extremism that the Fifth Republic had long excluded from the political system. Building on this premise, the aim of this study is to examine the transformation of right-wing institutional politics in post-World War II France through the lens of key political actors.

Keywords: Extremism, Right, Center, France, Charles de Gaulle, Emmanuel Macron.

1. Giriş

Fransa'da sağın Vichy deneyimindeki iş birliğinden dolayı itibar kaybettiği, solun -özellikle Komünistlerin- toplumsal meşruiyetini ve desteğini arttırdığı savaş sonrası dönemde beklentilerin aksine hem istikrarlı bir yapı oluşturulamamış hem de kısa sürede Soğuk Savaş'a bağlı olarak Komünizm karşıtı bir hava egemen olmuştur. Charles De Gaulle'ün mimarı olduğu son cumhuriyet ise, kurumsal yapısıyla sağ siyaset için uygun bir zemin oluşturmuştur. Tam da bu yüzden 1981'e kadar hiçbir sol aktör sistemin merkezinde olan cumhurbaşkanlığı koltuğunu elde edememiştir. Dolayısıyla liberal-otoriter uçlarda farklı sağların Beşinci Cumhuriyet'in biçimlenmesinde etkili olduğu bir görünüm söz konusudur. 1980 sonrası Fransız solu ülke politik manzarasında etkili olmaya başladığında ise sağ siyasetin etkisi azalan artan şekilde varlığını korumaya devam etmiştir. Normatif düzeyde bu sağları farklılıklar üzerinden ayırtırmak mümkün olsa da belli ortaklıklar da söz konusudur.

De Gaulle'ün nevi şahsına münhasır Bonapartist yönetiminden "aşırısı merkez" in temsilcisi Macron'un 2017'de başlayan iktidar deneyimlerine kadar Fransız sağ belli sürekliliklerle birlikte çoğunlukla 'ince', 'tutsarız' bir ideolojiye yaslanarak pragmatist bir tutum takınmıştır. Sağ aile için bu durumun tek istisnası aşırısı sağ gösterilebilse de 1980'lere kadar bu politik aktörler ciddi bir varlık gösterememişlerdir. Ancak özellikle politik yabancılaşmanın gölgesinde *30 Şanlı Yılın* geride kalması, göç(men), kimlik, çevre gibi meselelerin ivme kazanıp kamusal tartışmaların

seyrini belirlemesi cumhuriyet düşmanı görülen hareketlerin gücünü arttıracak koşulları var etmiştir. Bu yüzden sistem için tehdit görülen aşırı sağ hareketin 1980'lerle başlayan yükselişi orta vadede bütün Fransız kurumsal siyasetinin seyrini değiştirecek dinamiği başlatmıştır. Makalenin bağlamı dikkate alındığında, aşırı sağ belirişin sağ açısından anlamı ise kendisi dışındaki sağ partileri/hareketleri bir tür kimlik krizine sürüklemesi, dönüşüme zorlaması olmuştur. Diğer birçok nedene de bağlı olarak günün sonunda aşırı sağın ana damarı (*Front National*/Ulusal Cephe - *Rassemblement National*/Ulusal Birlik) şeytanlaştırmadan çıkma doğrultusundaki belli tavizlerle ülkenin en güçlü politik aktörlerinden birine dönüşürken uzun süre merkez solla dönüşümlü iktidarı paylaşan merkez sağ ise birçok noktada cumhuriyet karşıtı gördükleri aşırı sağla hem iş birliğine gitmeye hem de benzer politik pozisyona yerleşmeye başlamıştır. Sağ ve solu aşma iddiasındaki Macron da esasen aşırı merkez sağ pozisyonuyla bu eğilimin parçası olarak değerlendirilebilir.

Macroncu aşırı merkez, geleneksel merkez siyaseti Bonapartist De Gaullecülüğün otoritaryanizmi ve ultra liberal ajandayla eklemleyerek uzun süredir devam eden bir eğilimi de nihayete erdirmiştir. Macron, iki dönemlik iktidar pratiğiyle hem aşırı sağın daha da büyümesine neden olmuş hem de merkez sağın (*Républicains*/Cumhuriyetçiler), Le Penci aşırı sağ ile Macroncu aşırı merkez arasında sıkışarak güç kaybetmesine; böylece geleneksel çizgisinden sapmasına katkı sunmuştur. Son dönemde sağın bu versiyonları (merkez sağ ve Macroncu aşırı merkez) ile şeytanlaştırmadan çıkma stratejisi² dolayısıyla çeşitli dönüşümler geçiren Le Penci aşırı sağ arasındaki makas (Le Pen hakkındaki mahkûmiyet kararlarına rağmen) olabildiğince daralmıştır. Fransız solunun mevcut dağınık görünümünün sürmesi durumunda Macron sonrası Fransız siyasetine bu sağlardan birinin damga vurması olasıdır.

2. Fransa Bağlamından Hareketle Teorik Bir Çerçeveleme Denemesi

Sağ siyasete ya da onun işaret ettiği aktörlere dair yazmanın kendisi örtük olarak uzun yıllardır tartışılan ideolojilerin sonu³, sağ-sol dikotomisinin öldüğü tartışmalarına da meydan okuma anlamına gelmektedir. Bu meydan okuma, elbette basitçe kişisel bir tercihe yaslanmamaktadır. Öyle ya da böyle hem çok sayıda araştırmacı için dikotominin kendisi hâlâ verimli bir çalışma nesnesi olagelmekte hem de çok sayıda araştırmanın da ispatladığı üzere çok sayıda insan için sol-sağ ayrımı bir tür kimlik yaratmakta ve dünyayı yorumlamanın geçerli araçlarını sunmaktadır.

Sağ ve sol ikiliği üzerinden bir tartışma yürütmek, kaçınılmaz şekilde ideoloji kavramı etrafında soluklanmayı da gerekli kılmaktadır. Zira bu ikili siyasi ideolojileri kategorize etmenin de en

1 Bu strateji, Marine Le Pen döneminde hareketin olumsuz imajını değiştirmek ve kamuoyundaki desteğini arttırmak için çeşitli politikalarında 'yumuşama'ya gitmesine (örneğin bazı ırkçı isimlerin partiden uzaklaştırılması, AB konusunda yumuşama, cumhuriyeti benimseme, anti-semitizmi terk etme vb.) göndermede bulunmaktadır.

2 Her ne kadar 1980'lerde Francis Fukuyama'nın fikirleriyle popüler hale gelse de erken bir tarihte 1950'ler ve 60'larda Edward Shils, Daniel Bell ve S. M. Lipset gibi isimler tartışmayı başlatan kurucu metinlere imza atmışlardır. Bu isimlere göre Batı toplumlarında ideolojiler etkilerini yitirmiş, meseleler daha teknik ve pragmatik bir bağlama kavuşmaya başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bell, 2013.

geçerli imkanlarını sunmaya devam ediyor. Yine de ideolojinin kendisini konuşmak bir zorlukla da malul: İdeoloji de her ne kadar bir tür dünya görüşü olarak yaygın bir kabul görse de sosyal bilimlerin en çatışmalı kavramlarından biridir. Öyle ki ideoloji bağlamında tariflenen farklı pozisyonların kendileri dahi bu içeriği boşa düşürecek şekilde ideolojiyi anlamlandırmışlardır. Liberal, muhafazakâr, sosyalist vb. olarak etiketlenen dünya görüşlerinin her biri kendilerinin şemsiye kavramı olarak görülebilecek ideolojiye çoğu zaman savaş açmışlardır. Tam da bu yüzden Terry Eagleton (1996, ss. 17-19) "şimdiye kadar kimse ideolojinin tek ve yeterli bir tanımını yapamamıştır" dedikten sonra ideolojiye yüklenen 16 farklı anlamı sıralamakta, ideolojinin pis kokan bir nefes gibi hep başkasının sahip olduğu bir şey gibi görüldüğünü vurgulamaktadır. Yine de normatif düzeyde, birçok düşünürün de hemfikir olduğu üzere, özellikle siyasi ideoloji bağlamında anlamlı bir tanıma ulaşmak mümkündür. Bu doğrultuda "Mevcut toplumsal düzeni revize, muhafaza, tahkim ya da alt etmeyi hedefleyen az ya da çok tutarlı siyasi fikir kümeleri" (Atılğan, 2013, s. 293; Heywood, 2018, s. 61) olarak çerçelenebilecek siyasi ideoloji kavramsallaştırması esasen farklı partileri, aktörleri, hareketleri sağ ya da solda konumlanmayı mümkün kılan reçeteyi de en özet şekilde vermektedir. Siyasi ideolojinin bu tanımı sağ-sol ayrımının ilk ortaya çıktığı köken anlama da uyumludur.

Sağ ve sol ayrımının başlangıç noktası bizi Büyük Fransız Devrimi'nin çalkantılı yıllarına götürmektedir. Devrimciler ve *Ancien Régime* (Eski Düzen) yanlıları arasındaki ilk mücadele kısmen geride kalmışken Eylül 1789 tarihinde hazırlanmakta olan Anayasa maddelerini görüşmek için Versay'da toplanan Kurucu Meclis özellikle kralın veto yetkisi üzerinden bir ihtilafa düşer: Kral Yasama Meclisi tarafından kabul edilen yasaları onaylama-reddetme yetkisine sahip olmalı mıdır olmamalı mıdır? Oturum başkanının solunda oturan ve ilerleyen yıllarda Devrime damga vuracak olan Robespierre gibi isimler buna karşı çıkarken sağda kümelenenler krala mutlak veto yetkisi tanınmasını isterler. Bu ayrışma, elbette basit bir oturma düzeninden ortaya çıkan bir ayrım değildir. *Ancien Régime*'in belli ölçülerde varlığını koruyup korumayacağına, bu anlamda değişimin düzen içinde kalıp kalmayacağına dair tartışma söz konusudur. Bu yüzden sağ ve sol bölünme kral yanlıları ile daha fazla eşitlik adına kral karşıtı olmayı seçenler arasındaki bir mücadele olarak düşünülebilir. Nitekim bu tetikleyici başlangıç dolayısıyla sonrasında "sağ terimi gerici veya kraliyet yanlılığı olarak, sol terimi de devrimci veya eşitlikçi duygudaşlığı barındıran terim olarak anlaşılmaya başlanmıştır" (Heywood, 2013, s. 33). Fakat Devrim dönemindeki bu aktörleri gerçeklikte bütünüyle iki farklı pozisyona sıkıştırmak neredeyse imkansızdır.

1789'da sol ve sağ dikotomisini başlatan olay belli olsa da son derece heterojen bir görünüm söz konusudur. Zira her kampta birbirinden farklı tavırlara rastlamak mümkündür: Jean-Joseph Mounier kral vetosunu desteklemesine rağmen aristokratik sağdan ayrılarak İngiliz benzeri bir sınırlı monarşiyi desteklemektedir, Mirabeau ise halkçı bir monarşiden yana tavır takınarak krala ve parlamento'ya dayalı yeni bir aristokrasinin oluşumunu engellemek için yetki verilmesini istemektedir (Winock, 2018, s. 16). Üstelik devrim döneminin hareketli 10 yılı boyunca sol da sağ da sadece birbirlerine karşı değil kendi içlerinde de özellikle sağda anayasal monarşistlerle karşı devrimciler, solda ise Montanyarlar, Jirondenler ve Hebertistler, mücadeleye tutuşacak, ikiliğin politik aktörler üzerinden kristalize olmasını imkansızlaştıracaktır. Ayrıca günümüz

politik merkez anlayışları da anlamayı kolaylaştıracak şekilde bu sağ ve sol dışında büyük bir ara kategoriden de bahsetmek mümkündür. Zira temel politik aktörler sağ ve sol olarak ayrıştırılırsa dahi bu aktörlerin iktidarları büyük ölçüde rüzgâra göre pozisyon alan merkez (*marais*) tarafından belirlenmektedir⁴.

Bu üç ideolojik pozisyon (sol-sağ-merkez), modern Fransız tarihi boyunca farklı biçimlerde görünür olmaya devam etmişlerdir. Makalenin bağlamı gereği odağı oluşturan sağ siyaset, onun taşıyıcısı politik aktörler (her ne kadar tutarlı ideolojik bir aile oluşturmak konusunda yetersiz olsalar da) Napolyon'un yarattığı kesintiden sonra 19. yüzyılın ilk yarısında, çoğunlukla Bourbon hanedanına bağlı, kralın güçlendirilmesinden yana, cumhuriyet karşıtı blok (*Lejitimistler*) ve 1830 sonrası kristalize olacağı üzere mali burjuvaziyle barışık, Fransız Devrim'i'nin politik kazanımlarının belli ölçüde korunduğu, dengeleyici hakem pozisyonunda "üst" bir erk olarak kralın varlığını önemseyen meşruti monarşi yanlısı blok (*Orleanistler*) olarak iki büyük kanada ayrılmıştır. Bonapartizmin meşruti monarşi karşıtı blokta yer aldığı bu dönemin temel meseleleri olan oy hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı gibi konularda ilk blok mutlak bir karşıtlıkla pozisyon alırken; Orleanistler mülk sahiplerinin üstünlüğüne hanel gelmeyecek şekilde sınırlı bir kabulde yetinmiştir. Klerikalizm, kiliselerin eğitimdeki rolü her iki blok açısından da (farklı tonlarda da olsa) belirgin bir özelliktir. Sağın bu seyri adım adım karşı cumhuriyetçi kralcı Bourbonculuğun sönümlenmesiyle sonuçlanırken; Orleanizm, cumhuriyetle uyumlanarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Özellikle Devrim döneminin merkez eğiliminin (*marais*) sürdürücüsü olarak Orleanizm bir yandan burjuva yanlısı, liberal özgürlüklerin odağa alındığı ılımlı tavrıyla Giscard-Estaing ve Bayroucu merkezi; öte yandan Duverger (1959, s. 107)'in de öne çıkardığı hakem konumunda bulunan güçlü başkan ve parlamentonun varlığını belli açılardan gerekli görmek gibi yönleriyle de De Gaullecülüğü ve Macronculuğu beslemeye devam etmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısı özellikle karşı cumhuriyetçi bir biçime kavuşan Bonapartizmin de öne çıktığı bir konjonktürü var etmiştir. Bonapartizm özellikle halkla doğrudan bağ kurma, kitle mobilizasyonu, güçlü lider, plebisit gibi savunularıyla hem Macroncu merkez sağı hem de aşırı sağ beslemiştir. Öte yandan Fransız sağının başka bir kanadı 19. yüzyıl sonunda çeşitli olaylarla (Boulangisme, Dreyfus Meselesi vb.) görünür olduğu üzere milliyetçileşerek parlamento ve mevcut cumhuriyet karşıtı bir tutum takınmıştır. Bütün bu çelişkili ve dağınık miras 20. yüzyıl boyunca önce laiklik meselesi ardından da ekonomik meseleler, göç(men), yurttaşlık gibi konularda yürütülen mücadelelere yakıt olmaya devam etmiştir. Genel görünüm açısından ise Fransız sağı, özellikle cumhuriyetin burjuva formunun korunması ve sosyal bir cumhuriyete evrilmesinin engellenmesi şeklinde pozisyon alarak varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla başlangıca tekrar referans vermek gerekirse sağ Fransa'da geleneksel olarak rejimin eşitlikçi bir şekilde yeniden şekillenmesine karşı istikrarlı şekilde fren mekanizması görmüş; hatta aşırı sağ hareketler çoğunlukla en radikalleri başta olmak üzere gidişatı tersine döndürecek dışlayıcı, ultra milliyetçi bir pozisyonu işgal

3 "Dağlılar"ın (*Montanyarlar*) Konvansiyon'un sol üst tarafında (yüksekte) oturmalarından dolayı bu isimle anılmalarına benzer şekilde "Ovalılar" (*Plaine*) olarak da bilinen merkez grup "bataklıklakiler" (*marais*) de Konvansiyon salonunun alt/alçak sıralarında oturdukları için bu isimle bilinmektedirler. Bu temsilciler, Devrim süreci boyunca sağ ve sol arasında salınan tutarsız bir yapı sergilemişlerdir.

etmişlerdir. Bu son ailenin (aşırı sağ) düzen karşıtı 'devrimci' tavrı hiçbir şekilde rejimi toplumsal sınıflar için daha eşitlikçi bir yapıya büründürme hedefinde olmamıştır.

Modern Fransız tarihindeki ideolojik akış, belli şerhlere rağmen başlangıçta mücadeleye bağlı açığa çıkan konumlanmaya büyük oranda uygun bir seyir izlemiştir. En nihayetinde mevcut düzeni daha eşitlikçi şekilde dönüştürme arzusu (sol) ile müesses nizamın olduğu haliyle veyahut radikal bir değişiklik içermeyen devam etme çabası (sağ) ve bu doğrultuda her ikisi arasında kimin hegemonik olduğuna bağlı olarak pozisyon belirleyen bir merkez anlayış söz konusu olmuştur. Ancak bu çerçevenin dahi bir basitleştirmeye denk düştüğü, normatif düzeyde genel tabloyu yansıtmak şeklinde bir işleve sahip olduğu akılda tutulmalıdır. Zira gerçeklikte sol ideolojinin çeşitli biçimleri düzen yanlısı tavır takınabilirken çeşitli sağlar eşitsizlikçi de olsa devrimci-radikal bir dönüşümü amaçlayabilmektedirler. Bu çerçeve, Norberto Bobbio'nun 1994 tarihli zihin açıcı kitabı Sağ ve Sol'un temel argümanlarının da zeminini oluşturmaktadır. Bobbio'ya göre, sağ ve solu eşitlikçilik ve eşitlik karşıtı kriteri üzerinden ayırmak mümkündür. Ancak burada birbiriyle ilişkili, birbirlerinin pozisyonuna göre bir eşitlikçilik ya da eşitlik karşıtlığı vardır. "Yani, sola eşitsizlikleri azaltmak için büyük bir duyarlılık atfedildiğinde onun bütün eşitsizlikleri gidermek niyetinde olduğu veya sağın da bunların hepsini korumayı hedeflediği kastedilmemekte yalnızca birincisi daha eşitlikçi, ikincisi ise daha eşitsizlikçi olarak nitelendirilmektedir" (Bobbio, 1999, ss. 110-112). Bobbio'nun katkısı bir yanıyla da ideolojilerin ölümünü çeşitli yeni ideolojilerin (hayvan hakları, feminizm, ekolojik hareketler vb.) varlığına bağlayarak selamlayanların (Giddens, 1994, s. 156) eleştirilerini de boşa düşürecek niteliktedir⁵.

Sonuç olarak hem Fransız bağlamı hem de Bobbio'nun müdahalesi, sonrasında özellikle totalitarizm tartışmaları ve Soğuk Savaş'ın etkisiyle at nalı biçimli yelpaze üzerinden sol ve sağ uçları (komünizm ve faşizm) yakınlılaştırarak teorik müdahaleler ya da çelişkili ideolojik tutumlar söz konusu olsa da sağ-sol dikotomisini antagonist olarak konumlandırmayı sağlayan sağlam bir temel sunmaktadır. Bu anlamda hem ekonomiye ve devletin rolüne hem de toplumsal ve bireysel haklara dair birbirinden ayrışacak, karşıt konumlanacak farklı tutumlara işaret etmektedir. Eşitlikçilik (sol) ve düzen yanlılığı (sağ) ekseninde bu bağlamda çeşitli ilkeleri-değerleri sıralamak mümkündür. Fikirlerle siyasi tutumlar arasında oluşabilecek boşluklar ve çelişkiler saklı kalmak koşuluyla en genel düzeyde sol çoğunlukla, özgürlük, eşitlik, kardeşlik, haklar, ilerleme, reform, enternasyonalizm gibi ilkelerle; sağ ise farklı oranda otorite, hiyerarşi, düzen, görevler, gelenek, gericilik, milliyetçilik gibi kavramlarla öne çıkmaktadır (Heywood, 2018, s. 339). Fransa bağlamında ise toplumsal özgürlük, sosyal adalet, toplumsal ilerleme söz konusu olduğunda sol; düzen, güvenlik, hiyerarşi, ulus, aile gibi değerler söz konusu olduğunda sağ

4 İdeolojilerin sonu tartışmasının kendisinin bizzat ideolojik bir perspektife sahip olduğuna dair hatırı sayılır bir literatür bulunmaktadır. Bu bağlamda Hilal Onur İnce ideolojilerin sonu iddialarının geleceğe yönelik düşünce ve iddiaların sonuna yol açtığını söyleyerek şu vurguyu yapmaktadır: "(...) ideolojisizleştirme ideolojisinin "yanlış bilinç" olgusuna değil, "yukarıdan aşağıya doğru" organize edilen bir dünya görüşüne ve egemenlik ilişkilerine tekabül ettiği. Diğer bir ifadeyle, var olan toplumsal gerçekliğin yadsınmasıyla birlikte "yeni gerçekliklerin oluşturulması" hedeflenmektedir" (Onur İnce, 2010, s. 37-38). Bu doğrultuda Badiou ise şu eleştiriye getirmektedir: "Mütevazılığımıza, insancıl sofuluğumuza damgasını vuran ünlü "ideolojilerin sonu", insanın her türlü yeniliğinden vazgeçmekten başka bir şey değildir" (Badiou, 2018, s. 41).

akla gelmeye devam etmektedir (Foucault, 2018, s. 42). Dolayısıyla evrensel düzeyde de benzer eğilimler söz konusu olsa da Fransa'da sol az çok toplumsal meselelerle, eşitlik vaadiyle öne çıkarken sağ farklı kollarıyla otorite ve devlet yanlısı, girişim serbestisini savunan, ekonominin etkin şekilde sorunsuz işlemesine odaklanan, gelenek aile kültür gibi unsurlara vurgu yapan bir özelliğe sahiptir. Bu tayf/spektrum konusunda en kaygan zemine sahip olan merkez anlayıştır. Özellikle Fransız bağlamı düşünüldüğünde merkez siyaset çoğunlukla günün rüzgarına göre tavır alan; bu haliyle de sabit-tutarlı bir tutumdan çoğunlukla yoksun bir görünüm sunsa da esasen belli dönemlerde iktidarın kaderine etki eden bir güçtür. Merkez hem sağın ilkelerinin büyük kısmıyla ortaklaşmasına hem de bu aktörlerle çoğunlukla iş birliği yapmasına rağmen zaman zaman toplumsal meselelerde (örneğin sosyal devlet bağlamında ya da bireysel özgürlükler kapsamında) daha eşitlikçi bir tutum alabilmektedir. Fakat ilericiye yol açacak pragmatizmde de bir ihtiyatlılık, değişim karşısında bir tereddüt söz konusudur. Nitekim Fransız bağlamında merkez iddiasındaki politik hareketlerin ağırlıklı çoğunluğu belli konulardaki liberal-ilerici tavırlara rağmen çoğunlukla sağa yerleştirilebilecek, değişime karşı tereddütlü (bir ayağı frende olacak şekilde) yaklaşan hareketlerdir. 1789 sonrası 10 yılda Jakobenlerle Jironenler arasında savrulan merkez *marais* de Macron'un iktidara gelmesine katkısı büyük olan ve halihazırda da başbakanlık görevinde bulunan merkez isim Bayrou'nun tutumu da bu iddiayı desteklemektedir. Gelinek noktada bu merkez anlayışın kendisi de diğer sağ aktörler de bir tür aşırılıkla yakınsamış durumdadır. Fakat bu dönüşümü anlamak için savaş sonrası dönemi kavramak gerekir.

3. Sağın Anti Komünizminden De Gaulle'ün İstisnai Cumhuriyetine

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Fransa için hem uluslararası ilişkiler hem de iç siyaset açısından arınma (Nazi işbirlikçisi binlerce insanın yargılanması) ve dönüşüm (yeniden yapılanma, modernleşme, yeniden cumhuriyetleşme) dönemidir. Bu doğrultuda savaştan büyük itibar kazanarak çıkan politik aktörlerin (De Gaulle, Komünistler, Sosyalistler, Hristiyan Demokratlar) koalisyonu dayalı tekinsiz-tutsarsız iş birlikleriyle karma ekonomi modeli benimsenmiş; yaygın toplumsal adalet beklentisine ve artan kapitalizm karşıtlığına paralel şekilde devlet önemli bir ekonomik aktör olarak devreye girmiştir. Bu bağlamda, erken dönemde Renault gibi büyük firmalar, bankacılık ve sigorta şirketleri, gaz ve elektrik tesisleri, kömür madenleri devlet mülkiyetine geçirilmiş; 1948'in şafağında tarım dışı işgücünün yaklaşık %25'i devlet teşebbüslerinde çalışır hale gelmiş (Price, 2012, s. 314)⁶, 1947-52 ve 1953-57 tarihleri arasında uygulanan beş yıllık planlarla ekonomi ayağa kaldırılmaya çalışılmıştır⁷. Böylece bir dizi ara krizle (kolonyal problemler, 68 Olayları vb.) rejim sarsılacak olsa da bölüşüme dayalı ciddi problemlerle birlikte

5 Savaşın hemen sonrasında "Sosyal güvenlik sistemi getirilmiş ve kadınlara oy hakkı tanınmıştır; *Electricité de France*, *Gaz de France* ve *Air France* kurulmuştur. Devlet *Banque de France*'ı, *Credit Commercial*'i, *la Sociéte Generale*'i, otuzdan fazla sigorta şirketini, zaten ulusallaştırılmış olan Renault'ya ek olarak otomotiv şirketi Berliet'i ulusallaştırarak ekonomi üzerinde tam bir denetim kurmuştur" (Jenkins, 2021, s. 239).

6 Dönemin ruhunu bizzat 1946 Anayasası'nda görmek mümkündür. Başta başlangıç bölümü olmak üzere anayasada sosyal güvenlikle, sosyal devletle ve sosyal adaletle ilgili çok güçlü vurgular (kadın erkek eşitliği, çalışma hakkı, sendika hakkı, dezavantajlı gruplara tanınan haklar, eğitim hakkı vb.) vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Conseil Constitutionnel, n.d..

ekonomik ve toplumsal dönüşümün (nüfus patlaması, ortalama yaşam süresinin artışı, eğitim oranının yükselmesi, tarımda makineleşme, kentleşme, istikrarlı ekonomik büyüme vb.) damga vurduğu 30 Şanlı Yılın⁸ tohumları atılmıştır. Ancak önemli atılımlara rağmen 'eski'nin (Üçüncü Cumhuriyet) zaafına sahip Dördüncü Cumhuriyet Soğuk Savaş'ın ve kolonyal problemlerin gölgesinde istikrarlı bir görünüme kavuşamamıştır. Bu sallantılı cumhuriyet altında, makalenin odağını oluşturan sağ aktörler ise ilk etapta, Hristiyan Demokratlar (MRP) dışında, genelde dağınık ve etkisiz kalmışlardır. Sesleri pek duyulmasa da irili ufaklı bir dizi sağ parti (Özgürlüğün Cumhuriyetçi Partisi, Köylü Partisi, Bağımsız Cumhuriyetçiler vb.) Vichy işbirlikçilerine karşı uygulanan tavizsiz tutuma, ekonomide devletin artan rolüne karşı mücadele etmiş; aile ve Katolisizm vurgusuyla Atlantikçi ve kolonyalizm yanlısı bir tutum takınmıştır. Ancak Soğuk Savaş koşullarına da bağlı olarak Komünizm karşıtlığı hem bu zayıflığı dağıtacak bir manivela işlevi görmüş hem de adım adım uzun sürecek bir sağ hegemonyanın önünü açmıştır.

"Soğuk Savaş, temel kararların hükümetler tarafından alındığı bir mücadele değil, bilinen ve bilinmeyen çeşitli gizli servisler arasında karanlıkta süren bir rekabettir" (Hobsbawm, 2011, ss. 305-306). Özellikle güçlü bir Komünist Parti'nin bulunduğu ve büyük kısmı karşılıksız olan Marshall Yardımı'yla safını belirginleştiren Fransa'da yaygın bir Komünizm paranoyasına yol açmıştır. Hatta bu durum "ülke içinde bir *coup d'état*'nın yanı sıra, Batı Avrupada bir Rus işgali korkusu"nu tetiklemiştir (Jenkins, 2021, s. 241). Tam da bu yüzden Katolik MRP'den De Gaullecülere kadar irili ufaklı bütün sağ aktörler anti Komünizmde ortaklaşmışlardır. Böylece tripartizmin (Komünistler, Sosyalistler, Hristiyan Demokratlar) kısa süreli iktidar deneyimleri sonrasında Moskova kontrolünde olduğuna inanılan Komünistler hızla hükümetlerden dışlanmıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın yarattığı uluslararası dinamik Fransız politik manzarasının da belirleyici unsuru olmuştur. Fakat elbette her meseleye rengini veren ulusal özgünlüklerdir. Bu yüzden Fransa'nın özellikle yakın tarihi bu etkinin sınırlarını çizmiştir. Fransız sağı esasen, "Pek mümkün görülmeyen Bolşevik tarzı bir darbeden ziyade Komünistlerin öncüsü olduğu yeni bir Halk Cephesi'nden korkmaktadır" (Richard, 2017, s. 257). Bunun koşulları da söz konusudur. En azından Komünistler hiçbir dönemde olmadığı ve de sonrasında olmayacağı ölçüde etkilidir. "1946 sonlarına gelindiğinde Fransız Komünist Partisi (PCF) çoğunlukla işçilerden oluşan 800.000 üyesiyle en büyük siyasal partidir, son derece örgütlüdür ve etkili bir propaganda mekanizmasına sahiptir; Pablo Picasso, J. Paul Sartre gibi etkili sanatçıların ve entelektüellerin sempatisini kazanmıştır, üstelik sendikalarda da oldukça egemendir" (Price, 2012, s. 336). Bu yüzden Fransız sağ, Soğuk Savaş'ın da yarattığı havayla "halk cephesinin niyet ettiği toplumsal cumhuriyetin inşasını durdurmak" için dirençli bir pozisyon almıştır (Richard, 2017, s. 258). Üstelik bu sayede savaş sonrası yaşadığı itibarsızlıktan hızla sıyrılarak toparlanma imkânı yakalamıştır. Ancak bir dizi gelişmenin neticesinde en nihayetinde hepsi de bir süredir köşeye çekilmiş De Gaulle'ün iktidarını ve inşa ettiği rejimi selamlarken kendini bulmuştur. "Komünizme karşı küresel bir savaşın yaklaştığına inandığı belli olan De Gaulle, sermaye ve

7 *Trente glorieuses* (30 Şanlı Yıl) kavramsallaştırması ilk kez 1979 yılında 1830 Temmuz Devrimi'nden ilhamla Jean Fourastié tarafından "Otuz Şanlı Yıl ya da 1946'dan 1975 Arası Görünmez Devrim" (*Les Trente Glorieuses: Ou la révolution invisible de 1946 à 1975*) adlı kitapta kullanılmıştır. Yazar bu ifadeye, İkinci Dünya Savaşı sonrası görece refah dönemini tariflemek için başvurmuştur.

işgücünün serbest girişim sistemi içerisinde bir araya gelmesi, cepheleşmeye sürükleyen parti siyasetinin reddedilmesi, Batı ittifakında güçlü ve bağımsız bir Fransa'nın yanı sıra ülke içinde sağlam ve etkili bir hükümet kurulması talebinde bulunmaktadır” (Price, 2012, s. 340). Bunun imkanını ise mimarı olduğu Beşinci Cumhuriyet’le bulacaktır.

De Gaulle başlangıçtan beri güçlü bir yürütmenin inşa edileceği bir rejimden yana olmasıyla parti rekabetine dayalı çatışmalı bir parlamentarizme (dolayısıyla Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet modeline) karşıdır. Ülkenin güçlü bir liderle yönetilmesini, bunun da partiler üstü bir kişiyle mümkün olabileceğini düşünmektedir. Nitekim daha 1944 yılında bunun işaretlerini vermiştir: “Yasama, yürütme, yargı açıkça birbirinden ayrılmış ve güçlü şekilde dengeli olmalıdır (...) partiler üstünde konumlanan devlet başkanı (...) yürütme organını oluşturmalıdır” (De Gaulle, 1946). De Gaulle, bir anlamda modern, seçimle gelen bir kraldan yanadır. Duverger (1974)’in işaret ettiği bu ‘kral’ için ayırıcı olan, modern demokrasilerdeki hâkim eğilime dönüşeceği üzere, kimin tarafından seçildiği değil, mutlak bir güçle donanmasıdır. Bu yüzden De Gaulle, mimarı olduğu Beşinci Cumhuriyet’te parlamentonun yetkileri kısılmış, cumhurbaşkanı (arzusuna göre parlamento dışından) başbakanı atama, meclisi feshetme, kararnamelerle yönetme, önemli yöneticileri atama ve zorunlu hallerde bütün yetkileri tekeline alma gibi bir dizi olağanüstü araçlara sahip olmuştur⁹. De Gaulle “Devletin bölünmez otoritesi bütünüyle cumhurbaşkanının sorumluluğudur” diyerek bu durumu somutlaştırmıştır (Jenkins, 2021, s. 279). De Gaulle’ün güçlü yürütme arzusu şahsi hırslarıyla birlikte esasen bağımsız, güçlü Fransa tahayyülünden kaynaklanmaktadır. Nitekim içerde otoriter dışarda öncü bir ülke olma niyetini her fırsatta dile getirmiştir. Soğuk Savaş koşullarındaki dış politika tutumu da bunu açık şekilde göstermektedir.

De Gaulle her ne kadar Komünizmi totalitarizm olarak, Komünistleri de onun hizmetinde ajanlar olarak görse de Soğuk Savaş koşullarında ABD ile Rusya arasında bağımsız bir güç olmak için büyük çaba göstermiştir. Kendi ifadeleriyle, bu durumu şöyle dile getirmiştir: “Bu zamanda biz, Amerikalılar ve Ruslardan ayrı olarak ulusal bir iddiası olan, bu iddiayı sürdüren ve onu ilan edecek cesarete sahip olan yegâne gücüz. Bu üç gerçekliğin dışında sadece şekilsiz, kendi aralarında bölünmüş, kararsız, sürekli taklitçilik yapan ülkeler var” (Jenkins, 2021, s. 267). Bu yüzden her ne kadar Batı blokunda olmayı tercih etse de Sovyetlerle de ilişki kurmaktan kaçınmamıştır. Dolayısıyla onun döneminde bir yandan Amerika müttefik görülmede öte yandan onun dayatmalarına karşı doğu blokuyla ilişkiler geliştirme, bağımsız bir Fransa politikası inşa etme çabası vardır (Vassallo, 2021). Bu doğrultuda NATO’nun askeri kanadından çıkmış, Amerikan üslerini kapatmış, dış politikada Fransa’yı Amerika’yla Sovyetler arasında üçüncü bir güç konumuna yükseltmeye uğraşmış, nükleer silah gibi araçlarla Fransa’nın bağımsızlığını garanti altına almaya çabalamış, Fransa’nın öncülüğünde güçlü bir Avrupa için çaba sarf etmiştir¹⁰. Elbette dış politikadaki bu tutum, onun şahsileşmenin gölgesinde ulus devletlerin varlığına olan sarsılmaz inancından da kaynaklanmaktadır.

8 Ayrıntılı bilgi için bkz.: La Senat, n.d.

9 1957’de Fransa Avrupa Ekonomik Topluluğu’na dahil olsa da De Gaulle, ulus devletin Avrupa içinde erimesine karşıdır. Fransa’nın öncü olduğu, gevşek yapıda bir Avrupa inşasından yanadır. Bu anlamda Le Pen’in ulus devletler federasyonu anlayışına da yakın bir bakış açısı söz konusudur.

De Gaulle, toplumsal olarak muhafazakâr, politik olarak (ulus) devletçi, her şeyden öte sağ bir cumhuriyetçidir. “Onun ekonomik ve siyasal politikaları geniş bir merkez ve muhafazakâr fikir koalisyonu tarafından benimsenmiştir” (Price, 2012, s. 355). Otoriter tarzı, bağımsızlıkçılık vurgusu özgün bir rejim inşa etme çabasından kaynaklanmaktadır. Tam da bu yüzden Komünizmle Kapitalizm arasında üçüncü bir yol yaratabileceğine inanmış ve bir dizi çelişkili ekonomik politikalar (devletçilik, özelleştirmeler, emekçilerin iş yerlerinde yönetime katılması, ademi merkezîyetçilik vb.) başvurmuştur. Bir tür pragmatizm olarak okunacak bu tutumu Bonapartist bir tarzla birleşince (referandum, kitle mobilizasyonu, halkla doğrudan temas) uzun bir iktidar deneyiminin önü açılmıştır. Bonapartist siyaset tarzı dolayısıyla De Gaulle, 1962 yılında cumhurbaşkanını halkın seçmesini sağlayarak rejimi yarı başkanlığa dönüştürmüş, iktidarı boyunca her sıkıştığında referandumlara başvurmuş (görev süresi boyunca 5 kere), yaptığı etkili televizyon konuşmalarıyla halkın desteğini kazanıp darbeleri püskürtmüştür. En önemlisi de diğer sağ aktörleri şaşırtacak şekilde bir tür iç savaşa dönüşen Cezayir meselesini bağımsızlık doğrultusunda çözüme kavuşturmuştur¹¹. İktidarlara dönemindeki en büyük meydan okumalardan olan *68 Olayları*¹² da bu sayede kendi lehine çevirmeyi bilmiştir. Olaylar esnasında bir yandan belli talepleri karşılar görünmüş (iş yerinde işçilerin yönetime katılması, üniversitelerin demokratikleştirilmesi gibi), öte yandan baskının dozunu arttırıp taraftarlarını sokağa çıkararak karşıt bir güç gösterisinde bulunmuştur. En sonunda cumhuriyeti kurtarması için halkı referandumda oy kullanmaya davet etmiştir. 30 Mayıs 1968 tarihinde meclisi feshettiğini dile getirdiği konuşmasında De Gaulle şunları söylemektedir: “Fransa esasen diktatörlük tehlikesi altındadır. Ulusal umutsuzluk içinde kendini dayatan bir güce teslim olmaya zorlanmaktadır; bu güç (...) totaliter komünizmin gücüdür. (...) Cumhuriyet tahttan indirilmeyecektir. Halk kendini toparlayacaktır. Özgürlükle ilerleme, bağımsızlık ve barış gelecektir” (De Gaulle, 1968). De Gaulle’ün demokrasinin altını oyan, siyasî rakiplerini felce uğratarak etkisizleştiren plebisit politikası yenilgiyle karşılaştığı ilk durumda istifa etmesini sağlayacak bir tutkuya denk düşmektedir. O, siyaset sahnesinden belki çekilmek zorunda kalmıştır. Fakat onun cumhuriyeti daha önce örneğine az rastlanır şekilde köklenip yoluna devam etmiştir

4. De Gaullecülükten Kopan Fransız Sağı Pragmatizme Demir Atıyor

2017’ye kadar olan De Gaulle sonrası dönemi sağ açısından iki alt safhaya ayırmak mümkündür: İlk aşama, sağ için bir tür yeniden yapılanma anlamına gelmektedir. Bu hem De Gaullecü cumhuriyete mutlak bir uyumlanma sürecini hem de belli açılardan De Gaulle’den ayrılmayı mümkün kılacak kopuş sürecini içermektedir. Dolayısıyla kaçınılmaz şekilde farklı sağ anlayışların da varlığını sürdürdüğü bir görünüm söz konusudur. Sonrasındaki dönem ise adım

10 De Gaulle’ün Cezayirliilere “sizi anladım” diyerek Cezayir’in bağımsızlık sürecini başlatmasında ekonomik ve insani kayıplar belirleyici olsa da askerî siyasetten menedilip cumhurbaşkanının mutlak otoritesinin sağlanması gibi pratik bir amaç da etkili olmuştur.

11 1968 Olayları, gelişmiş dünyanın İkinci Dünya Savaşı sonrasında gördüğü en büyük isyana denk düşmektedir. Özellikle her türlü otoriteye karşı bir başkaldırı niteliği taşıyan, savaş karşıtı, kimlik ve ekolojik temelli talepleri görünür kılan 68, üniversite işgalleri ve genel grev dalgalarıyla kısa sürede dünya ölçeğinde bir toplumsal harekete dönüşmüştür.

adım merkez sağın tek bir ailede kristalize olacağı bir yoğunlaşma sürecine denk düşmektedir. Bu yoğunlaşma, makalenin temel argümanının da zeminini oluşturacak şekilde belli farklılıklarla birlikte sağ aktörlerin eylemlerinde var olan güçlü bir pragmatizmle şekillenmiştir. Tam da bu yüzden iktidar imkanını yarattığı ölçüde merkez solla yaklaşmayı mümkün kılan bir ideolojik aşınma da baskın şekilde öne çıkmaktadır. Kuşkusuz aşırı sağ aktörler seslerini yükseltmeye başlasa da sistemin onu engellemeyi başarmasının, bu anlamda henüz ciddi bir tehdit olarak görülmemesinin de yarattığı bir konfor alanı, bu eğilimi desteklemiştir.

De Gaulle sonrası iktidara gelen isim olan Pompidou'nun cumhurbaşkanlığı (1969-1974) De Gaullecülüğün sınırlarının ihmal edilmediği, eskinin yoluna devam ettiği bir dönemken sonrasındaki gelişmeler De Gaulle dışı sağın hegemonyasını kurduğu, bu anlamda babadan kopuşun mümkün olduğu bir döneme denk düşmektedir. Beşinci Cumhuriyet'in ikinci cumhurbaşkanı Pompidou, "ekonomik açıdan modernleşmeci, Yeni Toplum söylemine rağmen sosyal açıdan muhafazakâr" olmasıyla esasen kurumsal ve hatta politik anlamda öncesinden ciddi bir farklılığı barındırmamaktadır (Goldstein, 2000, s. 219). En iyi ihtimalle De Gaullecülüğü biraz daha sağa kaydırıldığı söylenebilir. Bu sadece iç politikada geçerli değildir, dış politikada da De Gaulle'ün çizgisi takip edilmiş, ABD karşısında Rusya ve Çin'le ilişkiler güçlendirilerek bir denge tutturulmaya çalışılmıştır. Kuşkusuz görev süresini tamamlamasını engelleyen trajik ölümü De Gaullecülüğün kopuşunu zorlaştıran bir faktör olarak görülebilir. En nihayetinde onun yapamadığını (De Gaullecülüğün farklı bir çizgiyi yaratmak) kendisinden sonra gelen Valéry Giscard d'Estaing başaracaktır.

Giscard d'Estaing (1974-1981) uzun zamandır sürdürdüğü bağımsız cumhuriyetçi merkez pozisyonunu yürütmenin başındayken de devam ettirmiştir. Onun yönetimi, Gaullist olmayan ilk cumhurbaşkanı deneyimi olmasının yanı sıra bir cumhurbaşkanının arkasında bütün meclise hâkim olan bir parti desteği olmadığında ne gibi güçlüklerle karşılaşabileceğini de göstermektedir. Dolayısıyla daha erken sayılabilecek bir tarihte Beşinci Cumhuriyet'in sınırlarını da görünür kılmaktadır. Giscard'ın cumhurbaşkanlığı, cumhuriyet kurumlarının sorgulandığı, De Gaullecülüğün kopuş sürecinde olan sağın kendi arasında bölündüğü, 68'de görünür olan toplumsal huzursuzlukların yükselişe geçtiği ve buna karşın solun toparlandığı bir döneme denk düşmektedir. Bütün bunlarda son kerte belirleyici olacak ekonomi politik bir zemin söz konusudur: "30 Şanlı Yıl"ın geride kaldığını haber veren petrol krizi patlak vermiş, işsizlik artmış, toplumsal huzursuzluklar yükselişe geçmiştir. Onun çabalarının temel nedeni en nihayetinde toplumsal talepleri de belli ölçüde karşılayarak rejimi rayında tutmaktır. Bu çalkantılar arasında Avrupa yanlısı liberal Giscard d'Estaing makalenin başında tanımlanan merkeze uygun olarak bazı önemli reformlara imza atmış (oy hakkının 18 yaşa indirilmesi, kürtaj hakkı, boşanmanın kolaylaştırılması, emeklilik yaşının düşürülmesi, işten çıkarmaların zorlaştırılması, Çevre Bakanlığı'nın kurulması, sanat ve kültüre yapılan yatırımlar vb.) fakat özellikle muhafazakâr sağ seçmenin kendisinden uzaklaşmasıyla desteğini kısa sürede yitirmiştir. Özellikle onun yönetiminde, sonrasında sağa damgasını vuracak isim Chirac ve partisi Cumhuriyet İçin Birlik (RPR)'in otoriter, milliyetçi De Gaullecü tavırla öne çıkmaya başladığı görülmektedir. Chirac 1980'lerde sağın merkez-ana gücü haline geldiğinde ise eskiyle bağıni tümüyle koparacaktır.

Öte yandan sağın neredeyse bütün kollarında görülen bu kopuş ironik şekilde De Gaullecü cumhuriyetin istisnasız şekilde yerleşikleşmesini, kabullenilmesini de beraberinde getirecektir.

Sağın muhalefette olduğu 1980'li yıllarda hem ekonomik-toplumsal huzursuzlukların artmaya başlamasından kaynaklı hem de aşırı sağın görünür olmasının etkisiyle sağ aktörlerin giderek daha fazla muhafazakarlaştığı ve milliyetçileştiği görülmektedir. Bu dönemde sesini yükselten aşırı sağ Ulusal Cephe, neredeyse 2011 yılına kadar, eski aşırı sağ mirası da büyük ölçüde sürdürerek, neo liberal ve ultra milliyetçi tutumuyla, göç(men) karşıtı, güvenlikçi, anti semitik bir tavır takınarak müesses nizamdan rahatsız olan kesimler için cazibe merkezi haline gelmiştir. Diğer sağların yanıtı ise *Le Pen*leşerek *Le Pen*'i reddetmek şeklinde olmuştur. Sağın hâkim partisi RPR bu yüzden feminizme değil aileye, ideolojiye değil iş ve yaşam standardına, bölgecilğe değil ulusa, müsamahakarlığa değil, ahlaka vurgu yapmaya başlamıştır (Berstein, 2004, s. 521). Dolayısıyla merkez sağ aktörler cumhuriyet-rejim savunusuyla aşırı sağa mesafe alsalar da onun göçmen karşıtı, ırkçı, güvenlik merkezli savunularından etkilenmişlerdir. Fourquet ve Gariazzo (2013)'ya göre merkez sağ (UMP) ve aşırı sağ (FN), sosyal olarak muhafazakâr olmaları (örneğin eşcinsel evliliğine karşı olmaları), giderek güvenlik temasındaki hassasiyette ortaklaşmaları ve seçmenler arasındaki geçirgenliğin artmasıyla hiç olmadığı kadar birbirlerine yakınlaşmışlardır. Bu yüzden Fransız Thatcher'ı olarak bilinen Chirac da devletçi eğilimlerine rağmen ekonomik liberalizmi politikalarının merkezine alırken (özelleştirme, sosyal konutların azaltılması, memur sayısının azaltılması vb.), daha fazla güvenlik ve Fransızlık vurgusu yapmaya başlamış, bu eğilimi kimi gelgitlere rağmen sonraki başkanlar da sürdürmüştür. Benzer şekilde dini kamusal tartışmaların odağına taşıyan Sarkozy de kurduğu Göç, Entegrasyon, Ulusal Kimlik ve Ortak Kalkınma Bakanlığı'nda somutlaştığı üzere esasen Fransız kimliğini, yurttaşlığı yeniden tartışmaya açıp bu anlamda yurttaşlığa geçiş koşullarını zorlaştırarak İslam'ı da kontrol altına almayı ummuştur. Aşırı sağın bu etkisiyle birlikte ironik şekilde merkez sağ giderek birleşik bir güce evrilmiş, günün sonunda merkez sol da farklı bir yakınlaşmanın kapıları aralanmıştır.

2000'lere doğru De Gaullecülüktен mutlak kopuş Fransız iki partili sisteme dönüşecek dönemin de tetikleyicisi olmuş, aşırı sağ dışındaki aktörler 2002 yılında kurulan neoliberal, pragmatist UMP (Halk Hareketi İçin Birlik - *L'Union pour un mouvement populaire*) altında bir araya gelmeye başlamıştır. Bu yoğunlaşma, sağa bir yandan iktidarın kapılarını 2000'lerde tekrar açmış öte yandan onu ideolojik pozisyonun sallantıda olduğu bir pragmatizmle merkez bir cumhuriyet adı altında merkez solla yakınlaştırmıştır¹³. "İki parti adayının sadece ikinci tura kaldığı bir seçim oyununda aşırılıkları engelleme ve cumhuriyeti savunma dürtüsü partilerin aşamalı olarak politik kültürlerini, değerler kümesini, dilsel bagajlarını, anılarını ve sembollerini arka planda bırakmalarına" yol açmıştır (Saç, 2021, s. 382)¹⁴. Bu eğilim kaçınılmaz şekilde hem

12 "Bir yandan sağın sekülerizmi ya da insan haklarını göç ve İslam'la mücadelede stratejik unsur olarak yeniden gündeme getirmesi, diğer yandan solun kimlik, güvenlik ya da devlet aklı gibi meseleleri fırsatçı bir biçimde yeniden keşfetmesi, fikir haritalamasının zayıflamasına katkıda bulunmuştur" (Hastings, 2018, s. 37).

13 1988 yılında yayınlanan "Merkez Cumhuriyet: Fransa İstisnasının Sonu" kitabı iki merkez partinin (sağ ve sol) merkez cumhuriyetçilik etrafında yakınsadığını sorunsallaştırmaktadır. Bunu mümkün kılan şey, en genel düzeyde solun sosyalist dil ve iddiadan vazgeçip ekonomik liberalizmi kabul etmesi, sağın ise güçlü bir cumhuriyetçilik vurgusuyla öne çıkmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Furet, Julliard & Rosanvallon, 1988.

güçlü bir pragmatizmi doğurmuş hem de bu pragmatizm bu eğilimin giderek güçlenmesini beraberinde getirmiştir¹⁵. Bu durumu Berstein (2004, s. 547) çarpıcı şekilde tariflemektedir: “Önce cumhuriyetçi olmuş, sonra laikliğe yönelmiş, giderek daha az milliyetçi, De Gaulle zamanında devletçi, bugün liberal bir yapıya sahip olan bu ülke, ideolojik bir dümeni olmaksızın yönetilmektedir.” Dolayısıyla Fransız solunun aksine Fransız sağını, aşırı sağ istisna tutulabilir, ayırt eden temel özellik doktrinel olmamasıdır. Ya da daha doğru bir ifadeyle merkez sağ için zaman zaman liberal, Hristiyan demokrat, muhafazakâr, milliyetçi gibi sıfatlar kullanılsa da en tanımlayıcı sıfat pragmatizmdir.

Yukarıda bahsi geçen pragmatizmin izlerini en net şekilde ekonomi politik konusundaki tavır değişikliklerinde gözlemlemek mümkündür. Fransız merkez sağı baskın şekilde 1983-88 arası ultra neoliberal bir tavır takınırken, toplumsal huzursuzlukların artmasıyla sola yakınlaşacak şekilde sosyal devlete vurgu yapmaya başlamış; aşırı sağın yükselişiyle birlikte güvenlikçi politikaları merkezine alıp göç(men) karşıtı söylemleri sahiplenmiştir. Örneğin neoliberal Chirac kimliğinin ticari eşya gibi müzakere edilemeyeceğinden bahsedip (Price, 2012, s. 380) sosyal güvenliği, sosyal devleti son kale olarak tanımlamış, vergilerin azaltılmasından, işsizliğin düşürülmesinden bahsetmiştir. Sarkozy de bir yandan büyük sermaye lehine adımlar atmış, çalışma süresini arttırıp, kamu personel sayısını azaltıp sendikaları etkisizleştirmeye çabalamış, öte yandan laiklik vurgusu yapıp işçiler lehine vergi indiriminde bulunmuş, Fransız sosyal devlet modeline övgüler düzmüştür. Bu anlamda Jenkins (2021, s. 294)’in Chirac için yaptığı tespiti merkez sağa uyarlamak mümkündür: Birçok biyografi yazarının dediği gibi, aslında Fransız sağı hiçbir ideolojik ön yargıya, hiçbir tutarlı programa sahip değildir.” Bu pragmatizm baskın şekilde sonrasında da devam etse de 2017 yılında yaşanan büyük sarsıntı artık yeni bir yapılanma ihtiyacını doğurmuştur. Dönemin ruhu, dünya zamanı aşırılığı işaret etmektedir. Fransız sağı da merkezi de içerecek şekilde bu kervana büyük göçüyle eşlik edecektir.

5. Aşırılığın Üç Atlısı: Aşırı Merkez (Macron), Merkez Sağ (Cumhuriyetçiler), Aşırı Sağ (Ulusal Birlik)

Daha önce Fransa’da 2000 sonrasında damga vuran iki partinin ideolojik farklılıklarını yitirerek, en azından ekonomik benzerliklerle birlikte kültürel-politik kimi farklılıkları korumakla yetinerek, merkez cumhuriyet anlayışta buluştukları vurgulanmıştı. Merkez sol Sosyalistlerin ve 2015 yılında Cumhuriyetçiler ismini alacak olan merkez sağ Halk Hareketi İçin Birlik (UMP) partisinin dönüşümlü iktidarlarına yol açan bu yakınsaması, kurumsal çerçevenin de yarattığı

14 “Pragmatizm genel olarak, teorik inançlardan ziyade uygulamadaki koşullara yönelik olan bir ilgiyi ifade eder. Yani ideal dünyada başarılması gerekene karşı, gerçek dünyada neyin başarılabilirliğinin ifadesidir” (Heywood, 2013, s. 27). Fakat gündelik dilde yüklenilen pejoratif anlamla çerçevelemek ele avuca gelmez, kaygan bir zemin sağlayacağı gibi kavramın kendisine de haksızlık etmek anlamına gelecektir. Dolayısıyla ilkesizlik, koşullara ve çıkarlara göre pozisyon alma şeklinde içeriklendirmek, bu anlamda ön görülemez bir tavra denk düştüğünü söylemek pragmatizmi tariflememektedir. Pragmatizm, daha ziyade ani, devrimsel köklü değişikliklerin sonuçlarına dair derin kuşku beslenildiğinden ya da pozisyonların mevcut koşulların gerçekliğini dikkate alarak sürekli yeniden biçimlendirilmesini, ayarlanmasını bu anlamda uyumlu bir değişimi, dönüşümün anlamlı olacağını savunmaktadır.

imkanla (iki türlü çoğunluk usulü, yasama meclisiyle cumhurbaşkanlığı sürelerinin 5 yılda eşitlenmesi, cumhuriyetçi cephe anlayışı) sistem için tehlikeli görülen 'aşırı' uçları kurumsal siyasetin çerperinde tutmayı başarmıştır. Üstelik sistemin kendisi büyük güçlerin kendi kamplarını da bastırmasının, etkisizleşmesinin imkanını yaratmıştır. Ancak 2017 yılında, Sosyalist Parti geçmişine rağmen, siyaseten yeni olduğunu kabul ettiren ve sistem karşıtı söylemle öne çıkan Macron'un bu iki partiyi ilk turda yenilgiye uğratarak, ikinci turda da Le Pen'i eleyerek seçimi kazanması Beşinci Cumhuriyet tarihinde emsaline az rastlanır bir sarsıntıya yol açmıştır. Macron (2017)'un "devrim"i, en basit haliyle, sandığa giden seçmen sayısından da anlaşılacağı üzere, politik yabancılaşmayı, liberal demokrasiye olan güvensizliği, konvansiyonel partilere duyulan öfkeyi, mevcut cumhuriyete karşı duyulan memnuniyetsizliği göstermiştir¹⁶. Macron'la görünür olan sarsıntı kurumsal siyasette uzun süre dışlanan radikal sol (Melenchon) ve aşırı sağın (Marine Le Pen) artık kurumsal siyasetin temel aktörlerine dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Sağ ve sol versiyonlarıyla merkez siyasetin iflasi, Macron'un benzer politikaları sürdürmesini daha en başından zorlaştırarak onu da bir tercihe zorlamıştır. Böylece Macron da sınıfsal temsiline (büyük sermayenin temsilcisi) uygun şekilde iktidar pratikleriyle aşırı merkez bir siyasetin yaratıcısı konumuna yükselmiştir. Çalışmanın bağlamını oluşturan Fransız sağını geline nokta da her biri farklı bir aşırılığı temsil eden üç büyük aileye ayırmak mümkündür: Macron, Cumhuriyetçiler ve Le Penci Ulusal Birlik. Tam da bu aşırılıkların hegemonyasından dolayı Fransa'da uzun zamandır olmadığı ölçüde politik bir kutuplaşma (ve de ideolojik ayrışma) söz konusudur.

Bu üç sağdan eskinin müesses nizamı Cumhuriyetçiler esasen uzun bir süredir özellikle kültürel, toplumsal meselelerde muhafazakarlaşmasıyla, güvenlik ve göç konusunda radikalleşmesiyle aşırılığa meyletmektedir¹⁷. Macron'un seçtiği 2017 yılında cumhurbaşkanı adayları olan François Fillon Katolisizmi siyaseten de benimseyen, ultra liberal (haftalık çalışma saatlerinin arttırılması, emeklilik yaşının yükseltilmesi, kamu harcamaların kısılması vb. vaatler), aile değerlerini öne çıkaran, çok kültürlülük ve eşcinsellik karşıtı, ulusal kimliğe vurgu yapan, göç ve İslam karşıtlığıyla öne çıkmakta aşırı sağ bir adayı andırmaktadır (Fillon, 2017). Partinin güncel programında da yaşam biçimine ve kültüre tehdit olacak şekilde göçün entegrasyon kapasitesini aştığı söylenmekte, İslamcılıkla mücadele edileceği vurgulanarak bu eğilim sürdürülmektedir (Les Republicains, 2019). Dolayısıyla uzun süredir takip edilen patika, merkez sağla aşırı sağ arasındaki sınırı bulanıklaştırmış, ideolojik olarak aşırı sağda bir yakınsamaya neden olmuştur. Fakat bu eğilimin nereye varacağının ötesinde parti için temel sorun ya da tutsarızlık diğer iki sağ hareket karşısında önemli zayıflıkları barındırmasıdır. Öncelikle eskinin müesses nizamının temsilcisi olmasıyla adeta geçmişte kalan bir siyaseti sürekli şekilde anımsatmaktadır. İkincisi 2017 yenilgisinden sonra hem Macron'un onun doğal seçmenlerini 'devşirecek' hamleleriyle (hem politikalarıyla hem de bizatihi onlardan devşirdiği bakan ve başbakanlarıyla) hem de Le Penci aşırı sağın yaşadığı kısmi dönüşümün onun seçmenlerini de cezbetmesiyle hızla iki kanada kanalize olacak şekilde kan kaybetmeye devam etmektedir. Macroncu son hükümetin 7

15 Seçim sürecine dair doyurucu bir tartışma için bkz.: Evans & Ivaldi, 2018.

16 Bu eğilimin doğal sonucu olarak parti seçmeni neredeyse istisnasız şekilde ağırlıklı olarak değişimden rahatsız, mevcut düzenden görece memnun emeklilerden ve toplumun ekonomik olarak üst sınıflarından oluşmaktadır (Fourquet, 2019, s.331).

bakanının Cumhuriyetçiler kökenli olması (Les Republicains, n.d.), partinin bir kanadının son seçimlerde Le Pen'le ittifak yapmayı tercih etmesi bu eğilimi somut şekilde doğrulamaktadır¹⁸. Partinin aşırı merkez ve aşırı sağ arasında bölünmesinin sonuçlarını en net şekilde yapılan anketlerde de görmek mümkündür. Elabe'nin yakın tarihte BFMTV için yaptığı bir ankete göre Cumhuriyetçiler'in Meclis grup başkanı Laurent Wauquiez olası bir cumhurbaşkanı seçiminde oyların yalnızca %4,5'ini alabilmektedir (Kerkour, 2025). Dolayısıyla Cumhuriyetçiler'in aşırılaşması (muhafazakâr, otoriter, güvenlikçi) en nihayetinde krize dönük çözüm üretmeyen bir tepki olarak görünmektedir. Cumhuriyetçilerin dezavantajlarına karşın diğer iki sağ aile Fransa'nın geleceğine etki etme kapasitesini sürdürmektedir.

Macron ve Cumhuriyetçiler bloku dışındaki Fransız aşırı sağı hem baştan beri bir tür aşırılığı temsil etmesiyle hem de diğerlerinin aşırılığa meyletmesinin aksine, halen bu etiketi sürdürecektir nitelikte olsa da belli yönlerini törpüleyerek merkeze görece yakınsamasıyla diğerleriyle ayrılmaktadır. Esasen bu geniş bir ailenin uzun süreli evriminin sonucunda gerçekleşmiştir. Savaş sonrası aşırı sağı dönemsel ve niteliksel olarak üç büyük bloka ayırmak mümkündür. İlki modernleşme karşıtı, devleti vampir olarak tanımlayan, Yahudi karşıtı, yabancı ve Komünizm düşmanı, parlamentoyu küçümseyen, kolonyalist ve neo faşist sayılabilecek Poujadizm, ikincisi 1970'lerin başında bu eğilimi ufak tefek farklılıklarla sürdüren Jean-Marie Le Pen'in kurduğu Ulusal Cephe ve son olarak Ulusal Cephe'nin 2011'de liderliğini devralarak partiyi hızla dönüştüren ve önceki gelenekle belli bir kesinti yaratan Marine Le Pen liderliğindeki harekettir (Ulusal Birlik).

Esnaf ve Tüccarları Koruma Birliği (*Union de défense des commerçants et artisans*) lideri, Acion Français dergisi üyesi Pierre Poujade'nin öncüsü olduğu Poujadizm, 4. Cumhuriyet'e karşı yerelde başlayan bir halk hareketini işaret etmektedir. Hareket, popülist tarzı ve ülke birliği vurgusuyla önceleri vergilere karşı sesini yükseltmiş, süreç içinde neo faşist bir eğilime dönüşerek kolonyalizm yanlısı, anti semitik, modernleşme ve rejim karşıtı bir güce dönüşmüştür. Parlamentoda önemli oranda temsilci elde etse de Poujadizm uzun ömürlü olmayı başaramamıştır. Marine Le Pen'e kadar kısmi savrulmalarla birlikte baba Le Pen'in Ulusal Cephesi ise, ultra neo liberal, kültürel kimlik vurgusuyla göç(men) karşıtı, AB'den çıkmayı savunan, anti Semitik, güçlü ve güvenlikçi devlet refleksiyle öne çıkan, popülist, etno milliyetçi, eşitlik karşıtı bir harekettir (Saç, 2017; Vardar, 2004). Marine Le Pen parti liderliğini ele aldıktan sonra belli sürekliliklerle birlikte iktidara gelme stratejisi (şeytanlaştırmadan çıkma) doğrultusunda bu gelenekte hem kırılma yaratmış hem de hareketini ülkenin en büyük-güçlü partilerinden biri haline getirmiştir. Le Pen, pratik olarak babasını partiden ihraç ederek, partinin ismini değiştirerek, partinin başına başka bir ismi (Jordan Bardella) getirerek, özellikle halk-elit karşıtlığı, anti kurumsalcı ve doğrudan demokrasi savunusuyla öne çıkan neo popülist dili ideolojinin önüne geçirerek, neoliberal politikalardan küresel elitlerle mücadele söylemiyle vazgeçip korumacı ekonomik politikalara öncelik vererek, Yahudi karşıtlığını Müslüman göç(men) karşıtlığına dönüştürerek, dışlayıcı da olsa güçlü bir

17 Parti başkanı Eric Ciotti 2024 yerel seçimlerinde aşırı sağla iş birliği yapılması gerektiğini savunduğu için partiden ihraç edilmiştir. Bu tepkiye rağmen merkez sağın ilk kez *cumhuriyetçi cephenin* dışına çıkarak aşırı sağla iş birliğini savunması önemli bir kırılmaya işaret etmektedir. Ayrıntılı bir analiz için bkz.: Le grand continent, 2024.

cumhuriyet savunusuyla öne çıkarak önemli bir kırılma yaratmıştır. Bunun neticesinde hem son birkaç seçimde istisnasız şekilde ülkenin en büyük partisi haline gelmiş hem de Fransızlar nezdinde diğer partilere benzer bir meşruiyet elde etmiştir. Hatta bu eğilimdeki ısrar kendisinden daha aşırı bir hareket (Eric Zemmour) çıkmasına rağmen devam etmiş; son yıllarda NATO'dan ve AB'den ayrılma iddiasını terk etmiş (serbest dolaşımın kısıtlanması, savunma ve diplomasi gibi alanlarda yetki devrinin reddi gibi önerilerle), Ukrayna meselesiyle de ilişkili olarak Rusya'yla biraz daha mesafelenmiştir (Rassemblement National, 2024a; 2024b). Günün sonunda, siyasi yasakla aday olması şimdilik engellenmiş görünen Marine Le Pen'in liderliğinde aşırı sağın, Le Pen olmasa dahi, anketlerin de gösterdiği üzere, başka bir gelişme olmaması durumunda, 2027 cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanması olası görünmektedir. Yine de yargısal süreçlerin ve müesses nizamın zayıflasa da direnişi onu belli bir tutsarsızlığa sürüklemeye potansiyeline sahiptir. Solun performansının dışında sağın diğer temsilcisi Macronculuğun, kendisinden sonra ona set çekmesi pek olası görünmemektedir.

Politik merkezi sağ ve sol olmayan ya da hem sağ hem sol olan olarak değerlendirirsek Fransız müesses nizamının çok evvelden beri merkez tarafından temsil edildiğini söylemek gerekir. Tam da bu yüzden Maurice Duverger Fransız siyasetini merkez üzerinden karakteriz etmiştir (Duverger, 1964). Ancak Emmanuel Macron'un iki iktidar deneyimi (2017-2025), onu geleneksel merkez anlayış çerçevesinde tanımlamayı güçleştirmektedir¹⁹. Tam da bu özelliğiyle merkezin zorunlu olarak bir ılımlılığa denk düşeceği iddiasını boşa düşürmektedir. Bu anlamda aşırılığın sanılanın aksine sadece sağ ve sol için değil, merkez için de geçerli olabileceğini göstermektedir. Savaş sonrası Mendes-Bayrou hattındaki merkez desantralizasyon yanlısı, aşırılık karşıtı, uzlaşmacı bir savunuyla öne çıkarken Macron'un temsil ettiği merkezin kendisi ikinci döneminde netleşeceği üzere bir tür aşırılığa denk düşmektedir. Nitekim Romaric Godin (2016) onu; kendisini halkın adamı göstermesiyle, programı aşan bir liderlikle öne çıkmasıyla, sağ ve solu aşma iddiasıyla, reform kavramında can bulan basit, büyümlü formülasyonu, toplumun önündeki bütün engelleri kaldıracığı vaadiyle aşırı merkez popülist olarak tanımlarken; tarihçi Pierre Serna'dan hareketle Ariane Ferrand da (2025) Macron'u rakiplerine karşı hoşgörüsüzlüğü ve güçlü yürütme tutkusu dolayısıyla aşırı merkez olarak tanımlamaktadır. Hakikaten de Macron öncesi geleneksel merkez, solun aşırı uçlarına karşı bir tür ılımlılığı politikalarının odağına yerleştirip pazar ekonomisiyle sosyal devletin inceltilmiş versiyonunu uzlaştıran çoğunlukla AB yanlısı bir tavır takınmaktadır. Eskisinin politik liberal gelgitlerine, zaman zaman devletin sosyal niteliğine yapılan vurgunun aksine Macroncu merkez küreselleşme yanlısı, Pazar ekonomisine sadık, yeni bir Avrupa inşası yanlısı ve açık değerleri savunan bir anlayışa sahiptir (Raynaud, 2018, s. 28). Fakat klasik merkez siyaseti anımsatan bu özellikler pratikte ileriye taşınarak aşırı bir biçime kavuşmuştur. "Macron'un merkezçiliği iş birliğine, dolayısıyla güç paylaşımına kapalı, ultra neoliberal ekonomik politikalara bağlı, daha güçlü bir devlet vurgusuna sahip, kültürel anlamda ise daha liberal bir hatta konumlanmakta (...) mevcut cumhuriyeti dönüştürme arzusuyla, kısmen Sarkozy'de de görülen mutlak yetkili bir tür süper başkanlığı arzulanmasıyla" ayırt edilmektedir

18 Macron'un programları üzerinden dönüşümü ve sürekliliği gözlemlemek mümkündür. Ayrıntılar için bkz.: Le programme d'Emmanuel Macron, 2017; Le programme d'Emmanuel Macron, 2022.

(Saç, 2024, s. 68). Bu aşırı merkezi, emek karşıtı reformların hayata geçirilmesindeki kararlılıkta ve devletin baskı gücünü arttırmadaki süreklilikte de rahatlıkla görüleceği üzere neoliberal otoriterlik olarak tariflemek mümkündür. Bu tarzın en önemli kaynağını da Bonapartizm ve De Gaullecülük oluşturmaktadır. Macron, farklı birçok toplumsal harekete yol açmış önemli meselede doğrudan halkla iletişim kurmayı tercih etmiş, bir dizi kamusal tartışmayla sorunları aşmaya çabalamış, partileri politik muarız olarak etkisizleştirecek müdahalelerde bulunmuş, devletin baskıcı karakterini öne çıkararak şahsileşmiş bir yönetime imza atmıştır. Sonuç olarak Macronculuk eski merkezi, sağın belli özelliklerini de alarak De Gaullecü, Bonapartist gelenekle eklemlenmiştir. Onu özetleyecek formül, “ultra neoliberalizm + başlatılan halk tartışmalarında can bulan Bonapartist De Gaullecü tarz + sağ ve sol ayrımını reddeden teknokratik bakış + sistem karşıtı söylem”dir. Fakat Fransız siyaseti açısından aşırı merkezin, varlığını büyük ölçüde özellikle son döneminde olan Macron’a borçlu olduğu için, hayatta kalıp kalmayacağı muammadır.

6. Sonuç

Savaş sonrası Fransız sağını ele almak bir yandan sistem tarafından dışlanan aşırı sağın içeriye sızma ve bu haliyle rakiplerini de dönüştürme sürecini, diğer yandan sağın iktidar deneyimlerindeki ağırlığından dolayı bizatihi rejimin kabaca 80 yıllık tarihini tartışmak anlamına gelmektedir. Fransız Beşinci Cumhuriyeti’ne damga vuran sağ aktörleri etkileri açısından 1980’li yıllara kadar De Gaullecüler ve diğerleri olarak; 1980-2017 arasında aşırı sağ ve merkez sağ olarak; 2017 sonrasında ise sağın aşırı versiyonları olarak sınıflandırmak mümkündür.

Büyük Devrim sonrası Fransız sağı birçok koluyla uzun süre karşı cumhuriyetçi saflarda yer alırken, süreç içinde aşırı sağ da içerecek şekilde bütünüyle cumhuriyetçileşmiştir. Bütün bu seyrinde savaş sonrası dönemde baskın olacak şekilde az ya da çok istikrarlı şekilde milliyetçiliği benimsemiş; bir tür ideolojik gezgin misali zaman zaman liberal, bazen devletçi, çoğunlukla da muhafazakâr olmuştur. Bu savrulmalar özellikle pragmatizmin egemen olduğu 1980 sonrasında görünürlük kazanmıştır. Bu tarihten sonra bütünüyle sallantılı, tutarsız bir akışa teslim olma söz konusudur. Günümüzde ise, özellikle 2023 sonrası dönemde ister eski merkez sağ ister aşırı sağ isterse de Macronculuk olsun, hepsi farklı açılardan bir aşırılığı temsil etmektedir.

Sağın aşırılığa meyiletmesinin kaynaklarından biri zaman zaman liderle de özdeşleşen güçlü devlet merkezli anlayıştır. Son dönemde istisnasız birçoğunda görünür olan güçlü/merkezi devlet (çoğunluğunun neoliberal eğilimine rağmen) baştan beri sağın ana damarlarından biridir. Tek fark; De Gaulle ve takipçileri şahsileşmiş güçlü devletin yolunu devleti tüm alanlarda heybetli tutarak bulurken, 1980 sonrasında sağ, devleti küçülterek de otoriter olabileceğini keşfetmiştir. İronik şekilde bu damar, sağ aktörlerin otoriter, sorgulanması güç liderlere dönüşmesinin de önünü açmıştır. Kuşkusuz bunda Beşinci Cumhuriyet’in kurumsal-anayasal kapasitesi de belirleyici olmuştur.

Sağ aktörler iktidara geldiklerinde (aşırı sağ muhalefetteyken dahi sorgulanamaz bir lidere sahip olmuştur) istisnasız şekilde kendilerine yakın isimleri başbakan ve bakan koltuklarına

getirmişlerdir. Karşı bir güç oluşması durumunda bu cumhurbaşkanları, (Pompidou'nun De Gaulle tarafından, Chaban Delmas'ın Pompidou tarafından, Sarkozy'nin Chirac tarafından zayıflatılmaya çalışılması gibi) onları etkisizleştirmek için ellerinden geleni yapmışlardır. İktidardayken bir tür süper başkanlığa yol açan; muhalefetteyken de anti demokratik sorgulanamaz liderler yaratan bu eğilim bugünün sağ aşırılıklarının karakteristik özelliğidir. Dünya zamanının da yarattığı verimli zemin, bu tür eğilimleri desteklemeye devam etmektedir.

Sağ için dile getirilen bu ortaklıklar farklılıkların olmadığı anlamına gelmemektedir. Özellikle aşırı sağ, ılımlılaşıma rotasına olan bağlılığı dolayısıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu yumuşamanın sınırları olsa da bu eğilim, hareketin yakın gelecekte kurumsal siyaseti domine etme kapasitesinin son derece yüksek olduğunu göstermektedir. Özellikle onun dışındaki diğer sağların neoliberal ajandaya olan güçlü bağlılıkları toplumsal memnuniyetsizliklerin aşırı sağda konsolide olmasına yardımcı olacaktır. Her halükârda bir dizi istikrarsızlık, tutarsızlık ya da zayıflıkla da malul olsa konjonktür değişmediği taktirde yakın gelecekte de bu partiler/hareketler/liderler Fransa siyasetine damga vurmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Atılğan, G. (2013) İdeoloji. G. Atılğan & E. Aytekin (der.), *Siyaset Bilimi, Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (285-299). İstanbul: Yordam Kitap.
- Badiou, A. (2018) *Yüzyıl*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bell, D. (2013) *İdeolojinin Sonu: Ellilerdeki Siyasi Fikirlerin Tükenişine Dair*. Çev. V. Hacıoğlu. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Berstein, S. (2004) *Le modele Ve Republique Depuis 1962*. S. Bernstein & M. Winock (der.), *La République Recommencée, De 1914 Nos Jours* (321-543). Paris: Seuil.
- Bobbio, N. (1999) *Sağ ve Sol, Bir Politik Ayrımın Anlamı*. Çev. Z. Yılmaz. Ankara: Dost Kitabevi.
- Conseil Constitutionnel. (n.d.) *Constitution de 1946, IVe République. Le Conseil constitutionnel*. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1946-ive-republique> (Erişim Tarihi: 28.03.2025).
- De Gaulle, C. (1946) *Discours prononcé par le Général de Gaulle à Bayeux (Calvados). Elysee*, 16 Haziran. <https://www.elysee.fr/la-presidence/le-discours-de-bayeux-194> (Erişim Tarihi: 02.04.2025).
- De Gaulle, C. (1965) *Conférence de presse du 4 février 1965. Institut national de l'audiovisuel*, 4 Şubat. <https://fresques.ina.fr/de-gaulle/fiche-media/Gaulle00105/conference-de-presse-du-4-fevrier-1965.html> (Erişim Tarihi: 15.03.2025).
- De Gaulle, C. (1968) *Allocution radiodiffusée du général de Gaulle. Fondation Charles de Gaulle*, 30 Mayıs. <https://www.charles-de-gaulle.org/lhomme/dossiers-thematiques/mai-1968/documents/allocution-radiodiffusee-du-general-de-gaulle-30-mai-1968-palais-de-lelysee/> (Erişim Tarihi: 07.03.2025).
- Duverger, M. (1959). *Les institutions de la Ve République. Revue française de science politique*, 101-134.
- Duverger, M. (1964) *L'éternel marais. Essai sur le centrisme français. Revue française de science politique* (1), 33-51.
- Duverger, M. (1974) *Seçimle Gelen Krallar*. İstanbul: Konuk Yayınları.
- Eagleton, T. (1996) *İdeoloji*. Çev. M. Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Evans, J. & Ivaldi, G. (2018) *French Politics, Society and Culture-The 2017 French Presidential Elections: A Political Reformation?*. London: Palgrave Macmillan.
- Ferrand, A. (2025) L'« extrême centre », un extrémisme qui peut mener à l'autoritarisme. *Le Monde*, 15 Ocak. https://www.lemonde.fr/idees/article/2025/01/15/l-extreme-centre-un-extremisme-qui-peut-mener-a-l-autoritarisme_6498630_3232.html (Erişim Tarihi: 26.02.2025).
- Fillon, F. (2017) *Mon Projet pour la France. Actu-Environnement*. <https://www.actu-environnement.com/media/pdf/news-29172-programme-lr-udi-presidentielles.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.02.2025).
- Foucault, M. (2018) Les transformations de la sociologie du vote. *Cahiers français* (Mai-Juin), 42-52.
- Fourquet, J. (2019) *L'archipel français: Naissance d'une nation multiple et divisée*. Paris: Editions du Seuil.
- Fourquet, J. & Gariazzo, M. (2013) *FN et UMP: électorats en fusion?* Paris: Jean Jaures Fondation.
- Furet, F., Julliard, J. & Rosanvallon, P. (1988) *La République du centre: La fin de l'exception française*. Paris: Pluriel.
- Giddens, A. (1994) *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Godin, R. (2016) *Emmanuel Macron ou le populisme d'extrême-centre*. *La Tribune*, 16 Kasım. <https://www.latribune.fr/economie/presidentielle-2017/emmanuel-macron-ou-le-populisme-d-extreme-centre-617015.html> (Erişim Tarihi: 09.04.2025).
- Goldstein, C. (2000) *République et Républicains en France de 1848 à nos Jours*. Paris: Ellipses.
- Hastings, M. (2018) Le clivage gauche-droite: disparition ou renouvellement? *Cahiers français* (Mai-Juin), 34-42.
- Heywood, A. (2013) *Siyasi İdeolojiler*. Çev. A. Bayram vd. Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2018) *Siyaset*. Çev. F. Bakırcı. Ankara: BB101.
- Hobsbawm, E. (2011) *Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. Çev. Y. Alogan. İstanbul: Everest Yayınları.
- Jenkins, C. (2021) *Kısa Fransa Tarihi*. Çev. Y. Alogan. İstanbul: Say Yayınları.
- Kerkour, T. (2025) Sondage Présidentielle 2027: Le RN loin devant, Les Macronistes au 2nd tour, Glucksmann favorisé dans une Gauche Dispersée. *BFMTV*, 5 Nisan. https://www.bfmtv.com/politique/elections/presidentielle/sondage-presidentielle-2027-le-rn-loin-devant-les-macronistes-au-2nd-tour-glucksmann-favorise-dans-une-gauche-dispersee_AN-202.504.050312.html (Erişim Tarihi: 02.02.2025).
- La Senat. (n.d.) Constitution du 4 octobre 1958 - Texte originel. https://www.senat.fr/evenement/revision/texte_originel.html (Erişim Tarihi: 22.03.2025).
- Le Grand Continent. (2024) Éric Ciotti et le Rassemblement national: La fin du front républicain ou un scénario Meloni à la française? *Le Grand Continent*, 11 Haziran. <https://legrandcontinent.eu/fr/2024/06/11/eric-ciotti-et-le-rassemblement-national-la-fin-du-front-republicain-ou-le-emcentrodestra-em-a-la-francaise/>. (Erişim Tarihi: 06.02.2025).
- Le programme d'Emmanuel Macron. (2017) Retrouver notre esprit de conquête pour bâtir une France nouvelle. *AEF Info*. <https://www.aefinfo.fr/assets/img/modules/comparateur/docs/6/Programme-Emmanuel-Macron.pdf>. (Erişim Tarihi: 18.01.2025).
- Le programme d'Emmanuel Macron. (2022) Le programme d'Emmanuel Macron.
- Les Republicains (n.d.) *Membres du gouvernement*. Les Republicains: <https://republicains.fr/qui-sommes-nous/membres-du-gouvernement/> (Erişim Tarihi: 09.04.2025).
- Les Republicains. (2019). Charte des Principes Fondamentaux des Republicains. <https://republicains.fr/wp-content/uploads/2019/11/2019-10-02-IR-charte-principes-fondamentaux.pdf>. (Erişim Tarihi: 12.04.2025).

- Macron, E. (2017) *Révolution*. Paris: XO Editions.
- Onur İnce, H. (2010) "İdeolojisizleşmenin İdeolojisi" ya da Günümüzde İdeolojik Olan Üzerine Düşünceler. H. Onur İnce (ed.), *Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar, Eleştiriler-Farklılıklar-Çözüm Arayışları* (15-49). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Price, R. (2012) *Fransa'nın Kısa Tarihi*. Çev. Ö. Akpınar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Rassemblement National. (2024a) *Bardella, Premier Ministre*. <https://rassemblementnational.fr/documents/202406-programme.pdf> (Erişim Tarihi: 13.02.2025).
- Rassemblement National. (2024b) *La France Revient, L'europe Revit!*. <https://rassemblementnational.fr/documents/202411-programme-europeennes.pdf> (Erişim Tarihi: 22.02.2025).
- Raynaud, P. (2018) Le "Macronisme" ou les Métamorphoses du Centre. *Cahiers Français* 404(Mai-Juin), 26-34.
- Richard, G. (2017) *Histoire des droites en France, de 1815 à nos jours*. Paris: Perrin.
- Saç, S. (2017) Front National: Radikal (Popülist) Sağdan (İlmli) Neo-Popülist Sağa. *Mülkiye Dergisi* 41(1), 259-290.
- Saç, S. (2021) *Kuruluştan Uyuşmazlığa Fransa'nın Cumhuriyetçi Soykütüğü: Aktörler, Değerler, Mücadeleler*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saç, S. (2024) Neoliberalizmin Üzerindeki Demokrat Örtüyü Kaldıran Bir Deneyim Olarak Emmanuel Macron ve Macronculuk. *Praksis* (64), 59-80.
- Vardar, D. (2004) *Aşırı Sağdan "Popülist Radikal Sağ"a Fransa Örneği*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Vassallo, A. (2021) De Gaulle et l'URSS. *Institut national de l'audiovisuel*. <https://fresques.ina.fr/de-gaulle/parcours/0008/de-gaulle-et-l-urss.html> (Erişim Tarihi: 06.03.2025).
- Winock, M. (2018) L'opposition gauche-droite dans la vie politique française. *Cahiers français* 404(Mai-Juin), 16-26.

The Post–World War II French Right: From Anti-Communism to Incoherent “Extremism”

Selman SAÇ*

Titled “The Post-War French Right: From Anti-Communism to Incoherent “Extremism”, this study examines the transformation of right-wing politics in France after World War II within historical, institutional, and ideological frameworks. The departure point of the article is the observation that the global rise of far-right politics is not a conjunctural or temporary phenomenon, but rather a consequence of enduring structural conditions. These structural drivers have ultimately resulted in the radicalization of even the traditional branches of the right in countries like France. From this premise, the study seeks to analyze the processes by which right-wing actors in France have increasingly gravitated toward extremism, incorporating both historical continuities and significant ruptures.

Initially, in the post-war context, political rights remained largely in the shadows due to the substantial legitimacy gained by the left, particularly because of their contributions during the war. The sole exceptions were the Christian Democratic MRP and Charles de Gaulle, a central figure in the resistance. The general disorganization and weakness of the rights were partially overcome due to the Cold War climate. However, during the Fourth Republic, right-wing actors failed to play a founding or stabilizing role in the regime. It was the Fifth Republic that catalyzed a critical transformation both for the regime and for the right. As such, understanding the trajectory of the French right necessitates a closer look at the political approach of Charles de Gaulle and the constitutional framework he pioneered.

De Gaulle aimed to overcome the fragmented structure of the parliamentary system by establishing a regime centered on strong executives. Within this framework, he constructed a powerful conception of the state, positioning the presidency as the central institutional actor. His Bonapartist style—characterized by a supra-party stance, direct engagement with the public, and the frequent use of referenda for legitimacy—became a foundational feature of the French right. Although De Gaulle did not leave behind a singular political movement or party as his direct heir, his legacy has continued to influence right-wing politics in France in multiple ways.

* Asst. Prof. Dr., Kütahta Dumlupınar University, selmansac@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5044-2489.

The article traces how this foundational element was transformed by subsequent right-wing actors. In the post-De Gaulle era, the traditional right briefly adhered to his vision, but gradually shifted towards ideological flexibility and increasing pragmatism as it adapted to the institutional structure. The key rupture emerged in the 1980s, when right-wing parties embraced neoliberal policies and assumed a defensive posture against the growing influence of the far-right. During the administrations of Jacques Chirac and Nicolas Sarkozy, security-oriented and anti-immigration policies pushed the mainstream right closer to far-right discourses, leading to what the article terms a “paradox of rejecting Le Pen by becoming Le Pen.” Ironically, this influence of the far-right unfolded alongside the mainstream right’s strategic convergence with center-left forces under the banner of a “republican center.”

A key conceptual framework of the study is pragmatism. Since the 1980s, the French right is argued to have increasingly abandoned ideological coherence in favor of pragmatic, interest-based policymaking. On issues like the economy, immigration, security, and secularism, right-wing actors have taken fluctuating stances — sometimes neoliberal, at other times statist; occasionally conservative, yet occasionally socially progressive. This ambiguity is described in the article as a form of “ideological rudderlessness,” and it has become a defining feature of the post-1980 French right. This pragmatism has allowed the right to coalesce into a powerful party capable of alternating in power with the center-left until 2017.

The post-2017 period marks a new phase in which the French right, according to the article, has splintered into three core forms of extremism: Macron’s centrist right (extreme center), the traditional right (Les Républicains), and the far-right (Marine Le Pen’s Rassemblement National). Although Emmanuel Macron ostensibly represents the political center, his increasingly authoritarian style, neoliberal agenda, and weakening of the welfare state have led scholars to conceptualize his politics as an “extreme center.” Macron’s reform agenda, class representation, and centralization of executive power set him apart from classical centrism and signal a new phase in right-wing transformation. However, as Macron approaches the end of his presidency, the future of his political movement remains uncertain, particularly given its amalgamation of multiple strands of the right, contributing to a precarious and ambiguous outlook.

Les Républicains, representing the traditional right, are portrayed as occupying an ambivalent position. On one hand, the party has sought to retain its voter base by adopting policies resembling those of the far-right; on the other, it has gravitated toward Macron, attempting to preserve its conventional center-right identity. This ambivalence weakens the party, rendering it vulnerable to both Macronism and the Le Pen bloc. Many of its prominent figures are now divided between cooperation with Macron’s government and alignment with the far-right. This fragmentation hampers the party’s prospects for regaining strength in the lead-up to the next presidential election.

Marine Le Pen’s Rassemblement National (RN), by contrast, exemplifies the evolution of the far-right. Compared to her father Jean-Marie Le Pen’s exclusionary, anti-Semitic, ultra-nationalist,

neoliberal, and anti-systemic discourse, Marine Le Pen has adopted a more “moderate” rhetoric. Through a strategy of “de-demonization,” she has expanded her electoral appeal and increased her party’s political legitimacy. Key shifts include an emphasis on republican discourse and the abandonment of goals like exiting the European Union and NATO—highlighting the peak of RN’s moderation. Yet, the article argues that these changes represent a tactical rupture rather than a fundamental ideological shift, as core positions (e.g., opposition to immigration and strong security measures) remain intact. While the rest of the right radicalizes, Le Pen’s far-right is paradoxically becoming “normalized.”

The study also underscores the institutional and constitutional structure of the French right. The extraordinary powers granted to the presidency by the Fifth Republic have allowed right-wing actors to develop policies characterized by strong personal leadership. These institutional dynamics have encouraged leaders to adopt plebiscitary styles of governance and to establish direct contact with the populace. Consequently, both Macron and previous right-wing presidents have shaped politics through a “super-presidency” approach, where authoritarian tendencies and personalism constitute the most visible facets of modern right-wing extremism.

In conclusion, the article argues that post-war right-wing politics in France has undergone a complex transformation characterized by both historical continuity and ideological rupture. Today, all branches of the right are entangled with different forms of extremism: the normalization of the far-right, the radicalization of the traditional right, and the authoritarian neoliberalism of Macron’s extreme center. This new political moment transcends the traditional left-right divide and introduces “extremism” as the dominant logic of contemporary right-wing politics in France. The implications extend beyond France, offering critical insights into the broader landscape of European politics. In a political climate where nearly all actors pledge loyalty to European integration, the radical variants of the right have the potential to shape not only national but continental dynamics. If current trends persist, it is entirely plausible that one of the extreme forms of the right will take power in France’s 2027 presidential elections.

Putinizm’in Siyasal Mirası: Rusya’da Merkez Sağın Çöküşü ve Yeni Sağın Yükselişi

Putinism’s Political Legacy: From Centre-Right Collapse to the Rise of Russia’s New Right

Orhan GAFARLI^{ID}

Öz

22 Şubat 2022’de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, uluslararası ilişkiler düzenini ve küresel siyaseti derinden sarsmış, aynı zamanda Rusya’nın iç siyasetinde sağ ideolojinin dönüşümünü hızlandırmıştır. 1990’larda şekillenen sağ siyasi anlayış, Avrupa’daki radikal sağ akımlarla benzerlik gösteren tezleri benimsemeye başlamış ve hatta Rusya’nın bazı Avrupa ülkelerindeki aşırı sağ partilere mali ve ideolojik destek sağladığı iddiaları gündeme gelmiştir. Tarihsel olarak Avrupa kıtasının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilen Rusya’da yaşanan siyasal dönüşüm, Avrupa’daki gelişmeleri anlamlandırmada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir unsurdur. Günümüzde, Rusya’da sağ eğilimlerin giderek daha “medeniyetçi” ve “yerelci” (nativist) bir söylem etrafında şekillendiği, muhafazakâr Hristiyan Ortodoks değerlerine dönüş vurgusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Bu dönüşüm, yeni bir Rusya mı inşasına zemin hazırlamaktadır? Sorunu önemli hale getirmektedir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in iktidarında, ülkenin siyasal yapısında yaşanan değişimler, egemen elitlerin oluşum sürecini “Egemen Demokrasi” çerçevesinde yeniden tanımlamış ve her aşamada “Putinizm” olarak adlandırılan rejimin sürekliliğini sağlamaya yönelik politikalar ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, Rusya’da sağ siyasetin dönüşümü, sadece Rusya’nın iç dinamikleri açısından değil, Avrupa ve Türkiye gibi bölgeler için de dikkatle incelenmesi gereken bir konu haline gelmiştir. Bu makale, Rusya Federasyonu’ndaki sağ siyasetin dönüşümünü üç tarihsel dönemde ele almaktadır: 1990-2012 “Neoliberal Uzlaşısı”, 2012-2014 “Kırım Uzlaşısı” ve 2022 sonrası “Egemen Sınıf”. Çalışmada, sağ siyasi elitlerin bu süreçte nasıl şekillendiği, hangi koşullar altında değişime uğradığı ve yeni elitlerin “Egemen Sınıf” ideolojisini nasıl inşa etmeye çalıştıkları analiz edilmektedir. Bu dönüşüm, jeopolitik gelişmeler ve iç ekonomik dinamikler çerçevesinde ele alınarak, belirli elit grupların tasfiye edilme süreçleri ve yerlerine geçen yeni elitlerin oluşturduğu ideolojik yapılanma değerlendirilmektedir.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gafarov@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8890-2038.

How to cite this article/Atıf için: Gafarlı, O. (2025). Putinizm’in Siyasal Mirası: Rusya’da Merkez Sağın Çöküşü ve Yeni Sağın Yükselişi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı), e187-204. DOI: 10.14782/marmarasbd.1697845

Anahtar Kelimeler: Putinizm, Rus Siyaseti, Merkez Sağ, Yeni Sağ, Egemen Demokrasi, İdeoloji, Post-Sovyet Rusya, Siyasal Dönüşüm.

Abstract

The Russia-Ukraine war shook the international order and global politics and accelerated the transformation of right-wing ideology in Russian domestic politics. The right-wing political understanding that took shape in the 1990s began to adopt theses similar to those of radical right-wing movements in Europe, and there were even allegations that Russia provided financial and ideological support to far-right parties in some European countries. The political transformation in Russia, which has historically been considered an integral part of the European continent, is an important element that should not be ignored in understanding developments in Europe. Today, right-wing tendencies in Russia are increasingly shaped around a "civilizationalist" and "nativist" discourse that emphasizes a return to conservative Christian Orthodox values. This transformation is paving the way for the construction of a new Russia. Under the rule of Russian President Vladimir Putin, the changes in the political structure of the country have redefined the process of formation of ruling elites within the framework of "sovereign democracy," and policies aimed at ensuring the continuity of the regime called "Putinism" have come to the fore at every stage. In this context, the transformation of right-wing politics in Russia has become an issue that needs to be carefully analyzed not only in terms of Russia's domestic dynamics, but also for regions such as Europe and Turkey. This article analyzes the transformation of right-wing politics in the Russian Federation in three historical periods: 1990-2000 "Neoliberal Consensus", 2001-2014 "Crimean Consensus", and post-2022 "Ruling Class". The study analyzes how the right-wing political elites were formed during this period, under what conditions they changed, and how the new elites tried to construct the "Sovereign Democracy" ideology. This transformation is analyzed within the framework of geopolitical developments and domestic economic dynamics, and the processes of liquidation of certain elite groups and the ideological structure formed by the new elites replacing them are evaluated.

Keywords: Putinism, Russian Politics, Center-Right, New Right, Sovereign Democracy, Ideology, Post-Soviet Russia, Political Transformation.

1. Giriş

Rusya'da sağ siyasetin tarihsel kökenlerini 19. yüzyılın başlarına kadar götürmek mümkündür. Her ne kadar Sovyet devrimi bu çizgiyi bastırmış olsa da Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nda sağ siyaset, yeniden siyasetin kurucu ekseni ve rejimin ideolojik dayanağı hâline gelmiştir. Ancak bu yeni sağın, tarihsel olarak liberal muhafazakâr geleneğin doğrudan mirasçısı olduğu söylenemez. 1905 yılında kurulan ve anayasal monarşi ile liberal temsiliyet savunusu yapan Halkın Özgürlüğü Partisi (Konstitutsionno-Demokraticeskaya Partiya – Kadetler), 1917 Şubat Devrimi sırasında anayasal düzenin inşasında kısa süreliğine etkili olmuşsa da bugünkü sağ siyasetin doğrudan kurumsal öncüsü hâline gelememiştir. Her ne kadar Rusya'da sağ siyaset, zaman zaman Şubat 1917'nin anayasal ilkelerine göndermeler yapsa da Sovyet sonrası dönemde gelişen merkez sağ çizgi daha çok neoliberal ekonomi, küresel kapitalist düzene entegrasyon ve liberal demokratik kurumlarla uyum gibi ilkeler etrafında şekillenmiştir. Ancak 1990'lar boyunca uygulanan neoliberal politikaların yol açtığı gelir eşitsizliği, oligarşik yapıların devletle iç içe geçmesi ve yolsuzluğun kamusal alanın olağan bir unsuru hâline gelmesi, doğmakta olan merkez sağın liberal temeller üzerinde kalıcı olmasını engellemiştir. Bu bağlamda, Rusya'da sağ siyaset kısa sürede yeni sağ ya da milliyetçi-muhafazakâr bir ideolojik zemine kaymış;

sosyal adaletsizlik ve Batı karşıtlığı ekseninde şekillenen daha otoriter ve devleti kutsayan bir çizgi hâkim olmuştur. Bu çalışma, söz konusu dönüşümü incelemekte; Rusya'da merkez sağ siyasetin nasıl dönüştüğü ve alternatif sağ söylemlerin nasıl siyasetin merkezine yerleştiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Şöyle ki Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte oluşan yeni siyasal düzlemde merkez sağ, başlangıçta neoliberal ekonomi politikaları, küresel kapitalist sisteme entegrasyon ve liberal demokratik kurumlarla uyum gibi ilkeler etrafında şekillenmiş; bu yönüyle 1990'lı yıllarda Batı tipi sağ siyasal formasyonların Rusya'daki karşılığı olmayı hedeflemiştir. Ancak kısa süre içinde, bu çizginin derin bir krizle karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Neoliberal reformlar oligarşik güçlerin devlet aygıtı üzerinde hâkimiyeti ve yolsuzluğun sistemik bir karakter kazanması, merkez sağın toplumsal meşruiyetini zayıflatmış; bu durum, daha önce marjinal olarak tanımlanan milliyetçi-muhafazakâr fikirlerin giderek merkez siyasete taşınmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, 1990'ların sonunda ortaya çıkan ve özellikle 2012 sonrası süreçte kurumsallaşan Putinizm, sağ siyasetin yeni yüzünü tanımlar hâle gelmiştir. Emilio Gentile'nin "siyasetin kutsallaşması" (sacralization of politics) kavramıyla açıklanabilecek bu yeni siyasal rejim, devlet-toplum ilişkisini kutsal bir tarihsel misyon üzerinden yeniden tanımlamakta; seçmenle bağını ise güvenlik, prestij ve kültürel birlik gibi kutsallaştırıcı motifler aracılığıyla kurmaktadır (Gentile, 2006, ss. 31-33). Bu bağlamda çalışmanın temel sorunsalı, Putinizm'in yükselişiyle birlikte şekillenen rejimin hangi meşrulaştırma stratejileriyle hareket ettiği, alternatif sağ ideolojilerin söylemsel etkisinin bu dönüşümde nasıl belirleyici olduğu ve yeni siyasal düzenin nasıl kurgulandığı bu araştırmanın temel analiz eksenini oluşturmaktadır. Makalenin tarihsel sosyolojik yöntemi benimseyerek ve iç ve dış etkenlerin Putin öncesi ve sonrası merkez sağ ideolojisinin değişim sürecini analitik olarak ortaya koymaktır. Rusya'daki sağ siyasetin tarihsel kopuşlarını ve ideolojik sürekliliklerini inceleyerek, günümüzde ortaya çıkan "yeni sağ"ın yalnızca bir otoriterleşme süreci değil, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve siyasal bir yeniden inşa girişimi olduğunu ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Makalenin ilk bölümünde, 1990'lı yıllardan itibaren Rusya'da sağ siyasetin ortaya çıkışı, taşıdığı yapısal sorunlar ve etkileşimde bulunduğu ideolojik güç alanları analiz edilecektir. Bu bağlamda merkez sağ siyasetin, bir yandan Sovyet sonrası dönemde yeniden güç kazanan Komünist Parti ile, diğer yandan söylemsel düzeyde marjinal kabul edilen milliyetçi-muhafazakâr çevrelerle kurduğu ilişkiler ele alınacaktır. Merkez sağın bu iki ideolojik hattın arasında kendisini nasıl tanımladığı, neoliberal reformlar döneminde hangi stratejik konumlanmayı benimsediği ve nasıl bir toplumsal tabanla ilişki kurduğu açıklığa kavuşturulacaktır. Bu dönem, kavramsal olarak neoliberal uzlaş çerçevesiyle değerlendirilmektedir.

İkinci bölümde, 2014 yılında Kırım'ın ilhakı sonrası ortaya çıkan ve literatürde Kırım Mutabakatı olarak anılan döneme odaklanılacaktır. Bu bölümde, söz konusu mutabakatın hem iç hem dış siyasette nasıl bir kırılma yarattığı ve "savaş rejimi" olarak adlandırılabilir yeni bir siyasal yapının hangi ideolojik kodlar ve meşruiyet araçlarıyla kurulduğu incelenecektir. Üçüncü ve son bölümde ise, "Kırım Mutabakatı"nın uzun vadeli sonuçları analiz edilerek, Rusya'daki sağ siyasetin

nasıl ideolojik ve eylemsel bir dönüşüm geçirdiği tartışılacaktır. Bu çerçevede, egemen demokrasi kavramı etrafında şekillenen yeni rejim formunun, savaş koşullarında nasıl bir meşrulaştırma stratejisi geliştirdiği ve sağ siyaset ile devlet-toplum ilişkisini nasıl yeniden tanımladığı ortaya konacaktır. Bu bölüm aynı zamanda Putinizm'in yalnızca kişisel bir liderlik biçimi değil, siyasal sistemin sürekliliğini sağlayan yapısal bir form olarak nasıl kurumsallaştığını da açıklamayı hedeflemektedir

2. Neoliberalizm Çağı: Rusya'da Merkez Sağ'ın İnşası?

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu'nda sağ siyasetin yeniden şekillenmesi ve siyasal iktidarı ele geçirmesi, neoliberal çağın küresel düzeydeki en çarpıcı gelişmelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde, Francis Fukuyama'nın 'Tarihin Sonu' tezi, liberal demokrasinin ve serbest piyasa ekonomisinin ideolojik rekabeti kalıcı biçimde kazandığını savunmakta ve artık bu modele alternatif oluşturabilecek bir siyasal veya ekonomik sistemin ortaya çıkmayacağı yönünde bir kanaat üretmekteydi. Fukuyama'nın bu yaklaşımı, uluslararası sistemde liberal kapitalizmin hegemonik zaferi olarak sunulurken, Rusya'nın neoliberal dönüşüm süreci de bu teorik çerçevenin bir parçası olarak değerlendirildi.

Ancak bu dönemin hem teorik hem de pratik düzeyde ciddi eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir. Özellikle 1990'larda Ekonomi Bakanı Yegor Gaydar'ın öncülüğünde yürütülen "şok terapi" (shock therapy) programı, serbest piyasa ekonomisine ani geçişin yaratacağı sosyoekonomik tahribat konusunda önemli uyarılara neden olmuştur (Thompson, 2002, s. 16). Buna rağmen, kamusal mülkiyetin kapsamlı özelleştirilmesi, neoliberal ekonomik modele geçişin vazgeçilmez bir şartı olarak sunulmuş ve bu yeni kapitalist modelin Rusya tarafından içselleştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Sadece ekonomik yapıda değil, siyasal sistemde de radikal dönüşümler öngörülmüş; başkanlık sistemi ve çok partili liberal demokrasi modeli benimsenmiş, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ise bu yeni rejimin temel değerlerinden biri olarak öne çıkarılmıştır. Bu süreçte Rusya'nın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasal anlamda da "Batılı normlar"a uyum sağlaması beklenmiştir (Stivachtis, 2015, s. 131).

Ne var ki, neoliberal çağın vaat ettiği şekilde bir dönüşüm Rusya'da gerçekleşmedi. Kamu mülkiyetinin kapsamlı biçimde özelleştirilmesi süreci, Boris Yeltsin'in (1991–1999) liderliğinde, yeni bir ekonomik ve siyasal elitin—sıklıkla "Yeni Rus" (Novy Russkiy) olarak adlandırılan—oluşumuna zemin hazırladı (Glebova, 2006, s. 42). Bu yeni elit, siyasi ve ekonomik karar alma süreçlerinde eşitsizlikleri derinleştirdiği gibi, liberal demokrasinin gerektirdiği eşit rekabet koşullarını da zayıflattı. Özelleştirme süreci, özellikle oligark Boris Berezovski etrafında şekillenen ve gayri resmî olarak "Gentlemen's Club" (Centilmenler Kulübü) olarak adlandırılan bir yapının ortaya çıkmasına neden oldu (Khanin, 2015, s. 222). Bu yapı, yalnızca ekonomik güce değil, aynı zamanda medya ve siyasal karar alma süreçlerine de nüfuz etti. Yeltsin'in kızı Tatyana Dyachenko'nun ve damadı Valentin Yumashev'in bu çevreyle yakın ilişkileri, demokratik sürecin nasıl kolayca manipüle edilebildiğine dair çarpıcı bir örnek sunmaktadır (Aslund, 2007, s. 200).

Boris Berezovski'nin ORT (daha sonra Channel One) televizyon kanalını kontrol etmesi ve Vladimir Gusinsky'nin NTV kanalını kurarak Kremlin politikalarına yön vermesi, medyanın tarafsız bir kamu kurumu olmaktan çıkarak siyasi araç haline geldiğini gösteren örneklerdendir (Lipman, 2009; BBC, 2000; The Guardian, 2001). Bu medya organları, çoğunlukla Yeltsin yönetimine yakın bir çizgi izleyerek hem kamuoyunun yönlendirilmesinde hem de muhalefetin bastırılmasında kritik roller üstlendiler. 1996 başkanlık seçimleri sırasında Yeltsin'in kampanyasına medya üzerinden verilen yoğun destek, medyanın demokratik bir tartışma platformu olmaktan ziyade siyasal mühendislik aracı olarak kullanıldığını göstermiştir. Bu süreçte bağımsız gazetecilik zayıflarken, medya sahiplerinin ekonomik çıkarları ile siyasi iktidarın hedefleri arasındaki simbiyotik ilişki giderek kurumsallaşmıştır. Medyanın kamuoyunu yönlendirme aracı haline gelmesi, siyasal rekabetin medya üzerinden denetlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum, Rusya'daki neoliberal dönüşümün yalnızca ekonomik bir değişimle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda daha oluşturma aşamasındayken demokratik normların aşınmasına neden olan kapsamlı bir siyasal projeye dönüştüğünü göstermektedir (Pavlovsky, 2023).

Rusya'da neo-liberal ekonomi sonucu ortaya çıkan Yeltsin çevresinde *Yeni Beyaz Ruslar* ve *Centilmenler Kulübü* devlet yönetimini ele geçirmesi, eşitsizlik, yoksulluk gibi Sovyetlerin dağılma sürecinden miras aldığı durumu değiştirmedir. Ekonomik krizin derinleşmesi Boris Yeltsin'in 1991-1994 yılları arasındaki ilk başkanlık döneminde uygulanan "şok terapi" reformları, Sovyet planlı ekonomi modelinden serbest piyasa ekonomisine hızlı bir geçişi amaçlıyordu. Ancak bu reformların toplumsal ve ekonomik etkileri son derece yıkıcı oldu. 1992 yılında fiyat kontrollerinin kaldırılmasıyla birlikte enflasyon oranı %2.500'ü aşarak hiper enflasyon düzeyine ulaştı (World Bank, 1996, s. xvii). Aynı yıl içerisinde Rusya'da tüketici fiyatları yaklaşık 26 kat arttı. Bu durum halkın birikimlerinin büyük ölçüde erimesine, maaşların değer kaybetmesine ve yoksulluğun dramatik şekilde artmasına neden oldu. 1990'ların başında nüfusun %2'si yoksulluk sınırının altında yaşarken, bu oran birkaç yıl içinde %40'lara ulaştı (World Bank, 1996, s. 6). Öte yandan, üretimde yaşanan ani daralma GSYH'nin ciddi biçimde küçülmesine yol açtı; Rus ekonomisi 1990-1995 yılları arasında yaklaşık %40 oranında küçüldü. Sanayi üretimi de benzer biçimde sert bir düşüş yaşadı. Bu süreçte devlete ait birçok büyük işletme, değerinin çok altında fiyatlarla özel sermayeye devredildi. Reformların arkasındaki isimlerden biri olan Yegor Gaydar'ın öngördüğü liberal piyasa düzeni, zayıf kurumsal yapı ve yolsuzluk nedeniyle kısa sürede oligark sınıfının yükseldiği, toplumsal eşitsizliklerin arttığı bir düzene dönüşmüştür.

Şok terapi reformlarının doğrudan sonucu olarak yaşanan ekonomik çöküş, Rus toplumunda geçmişe yönelik bir nostalji dalgasının yükselmesine neden oldu. Özellikle emekli ve orta yaşlı kesim arasında, Sovyet dönemine özgü ve aslında "zenginlikte eşitlik" olması gerekirken "yoksullukta eşitlik" anlayışı yeniden değer kazanmaya başladı. Yeni Rusya'nın serbest piyasa ekonomisine dayalı yapısı, bu kesimler için artan eşitsizlikler, işsizlik ve sosyal güvencesizlikle özdeşleşti. Bu koşullar altında Sovyet sonrası dönemin vaat ettiği refahın yerini hayal kırıklığı ve toplumsal huzursuzluk aldı. Bu toplumsal zemini iyi okuyan Gennady Zyuganov liderliğindeki Rusya Federasyonu Komünist Partisi (KPRF), 1990'ların ortalarında hızla kitlesel destek toplamayı başardı. Zyuganov, Sovyet nostaljisini, ekonomik adaletsizlik karşıtlığını ve milliyetçi

söylemleri birleştirerek Komünist Partiyi yeniden ülke siyasetinin merkezine taşıdı. 1996 başkanlık seçimlerinde Boris Yeltsin karşısında %40'ın üzerinde oy alması, bu toplumsal tepkinin siyasal düzeyde nasıl organize edildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir (Lester, 1997).

1990'ların ortasında Rusya'daki seçimlerde merkez sağ partiler, farklı ideolojik tonlara sahip olmalarına rağmen piyasa reformları ve yönetilebilir istikrar vaadiyle seçmenin karşısına çıktılar. Başbakan Viktor Çernomırdin'in liderliğindeki Bizim Evimiz Rusya (Nash Dom – Rossiya) partisi, 1995 parlamento seçimlerinde yaklaşık %10 oy alarak 55 sandalye kazandı ve reformcu teknokratik merkezin temsilcisi olarak konumlandı. Bir diğer önemli merkez sağ aktör olan Yabloko, Grigory Yavlinski'nin liderliğinde sosyal demokrat çizgide ilerleyerek %6,9 oyla 45 sandalye elde etti; parti demokratik reformları, şeffaflığı ve daha dengeli bir piyasa ekonomisini savunuyordu. Aynı dönemde Vladimir Jirinovski'nin liderliğini yaptığı Liberal Demokrat Parti (LDPR), aşırı milliyetçi ve popülist söylemleriyle dikkat çekti ve 1993 seçimlerinde %22'ye yakın oy alarak büyük bir çıkış yaptı; 1995'te ise oy oranı %11,2'ye geriledi (Colton, 2000, s. 71). LDPR'nin programı, retorik olarak piyasa karşıtı olmamakla birlikte, güçlü devlet vurgusu ve Batı karşıtı tutumlarıyla merkez sağ çizginin dış sınırlarında yer aldı. 1990'larda yapılan seçimler, Rusya'daki merkez sağ siyasetin parçalı yapısını ve hem liberal hem de otoriter eğilimleri içerecek şekilde şekillendiğini ve özellikle neoliberal politikaların uygulanması sonrası ortaya çıkan kırılğan yapı karşısında kendilerine yeniden güçlü devletçi, sosyal politikalar savunan ve güvenlikçi siyasi söylemin rakip olarak durduğunu gösterdi.

1990'lı yıllarda Rusya'daki siyasal istikrarsızlık ve kurumsal çözülme, yalnızca merkez sağ ve sol partilere değil, aynı zamanda sistem dışı ideolojik hareketlere ve marjinal siyasal figürlere de alan açtı. Bu süreçte bir yandan siyasal sisteme entegre olan Liberal Demokrat Parti (LDPR), Komünist Parti (KPRF), Yabloko ve Bizim Evimiz Rusya (Nash Dom – Rossiya) gibi aktörler belirleyici olmaya çalışırken, diğer yandan mevcut sistemin dışında konumlanan ve neoliberal siyasetin temel öncüllerine kökten karşı çıkan alternatif hareketler de ortaya çıktı. Bu marjinal gruplar hem Sovyet nostaljisini hem de Çarlık Rusyası'nın imparatorluk ideallerini içselleştiren sağ-Bolşevik veya milliyetçi-muhafazakâr koalisyonlar şeklinde biçimlendi. Özellikle Eduard Limonov ve Aleksandr Dugin tarafından kurulan Nasyonal-Bolşevik Parti (NBP), bu çizginin en dikkat çekici örneği olarak öne çıktı (Rogatchevski, 2019, ss. 63–84). Parti, aşırı sağ milliyetçilik ile devrimci solun estetik ve eylem repertuarını bir araya getiren post modern ve hibrit bir ideolojik yapıya sahipti. Limonov'un edebi ve provokatif kişiliği, partiye özellikle gençlik arasında kültürel bir cazibe kazandırdı. NBP, hiçbir zaman siyasal sistemin meşru sınırları içinde yer edinemedi; ancak sistem dışı radikal muhalefetin simgesine dönüştü. Benzer biçimde, 1996 başkanlık seçimlerine katılan Stanislav Govorukhin, Batı tipi reformlara karşı gelenekçi-muhafazakâr bir duruş sergileyerek kültürel kimlik ve toplumsal değerler üzerinden siyasal bir hat geliştirmeye çalıştı. Öte yandan Martin Shakkum gibi teknokrat adaylar, “sosyal yönelimli piyasa ekonomisi” gibi alternatif modeller önererek sisteme eleştirel ama daha yumuşak bir dille yaklaşan figürler olarak dikkat çekti (Christensen, 1999, ss. 135–137). Bu aktörlerin ortak özelliği, neoliberal düzenin yarattığı toplumsal eşitsizliklere ve Batı merkezli modele karşı geliştirdikleri eleştirilerle, dönemin siyasal çoğulculuğunu ve merkez siyasete duyulan güvensizliği yansıtmalarıdır. Böylece

Rus siyasetinde yalnızca kurumsal değil, yer altı (underground) düzeyde gelişen protesto hareketleri de şekillenmiş, siyasal alan çok katmanlı bir mücadele zeminine dönüşmüştür.

Bu durum, Sovyet sonrası dönemin en güçlü muhalefet hareketi haline gelen Komünist Parti karşısında Yeltsin yönetimini zayıf bir konuma sürükledi. Başlangıçta halktan olan, cesur ve karizmatik bir lider olarak algılanan Boris Yeltsin'in imajı, zamanla çevresindeki oligarşik yapılarla olan ilişkileri nedeniyle ciddi biçimde yıprandı. Yeltsin'in kamuoyuna yansıyan alkol bağımlılığı, yaşa bağlı sağlık sorunları ve dünya liderleriyle olan görüşmelerde sergilediği beklenmedik davranışlar hem içeride hem dışarıda ciddi tartışmalara yol açtı. Bu durum, halk arasında Yeltsin'in ülkeyi yönetme kapasitesinin zayıfladığı yönündeki kanaatin güçlenmesine neden oldu. Böylece hem siyasal performans hem de kişisel zaafı, Yeltsin yönetiminin meşruiyet krizini derinleştirerek, 1990'ların sonunda otoriter eğilimlere daha açık bir siyasal zemin oluşmasına katkıda bulundu (Huygen, 2009, ss. 63–65).

Yeltsin'in kişisel zaafının kamuoyuna yansımaları, iktidarın meşruiyetini zayıflatırken, sistem dışı ve marjinal grupların siyasal sahnede kendilerine alan açmasına zemin hazırladı. Tüm bu gelişmeler, merkez sağ siyasetin geleceğine dair ciddi bir belirsizlik ortaya çıkardı. Ekonomik krizler, artan gelir eşitsizliği, iç politikada istikrarsızlık ve güvenlik açıkları, seçmenleri net bir ikilemle karşı karşıya bıraktı: Ya neoliberal reformları savunurken yolsuzluk ve kleptokrasiyle özdeşleşen Yeltsin yönetimini desteklemek ya da Sovyet geçmişinin eşitlikçi ideallerini nostaljik biçimde hatırlatan Komünist Parti'ye yönelmek. Ancak, seçmen kitlesinin önemli bir bölümü için sistem dışı marjinal sağ gruplar—retoriği ne kadar radikal olursa olsun—cazip bir alternatif oluşturmuyordu. Bu durumda ne neoliberal merkez sağ ne de restorasyoncu sol seçmen beklentilerine tam olarak yanıt verebiliyordu. Dolayısıyla 1990'ların sonuna gelindiğinde, Rus siyasetinde ne merkez sağ ne de geleneksel sol halk desteğini tam anlamıyla konsolide edebilmişti. Bu siyasal boşluk, yeni bir aktörün—güçlü, teknokratik, ulusalcı ve düzen vaadiyle gelen bir liderin—ortaya çıkması için elverişli bir zemin yarattı (Åslund, 1999).

3. Rusya Merkez Sağ Siyasetin Çöküş Öyküsü

1990'ların sonlarına doğru Boris Yeltsin yönetiminin hem iç politikada hem de ekonomik ve sosyal alanlarda yaşadığı başarısızlıklar, Rusya'da toplumsal huzursuzluğu ve devlete olan güven kaybını ciddi biçimde artırdı. Oligarkların kamu ihalelerinde yoğun yolsuzluklara karışması, devlet yönetiminin kleptokratik yapıya dönüşmesi ve gündelik yaşamda artan güvenlik sorunları, halkın devletin temel işlevlerini yerine getiremediği yönündeki algısını pekiştirdi. Bu süreçte birinci (1992–1996) ve ikinci (1999–2000) Çeçenistan savaşlarının yol açtığı siyasal ve moral krizler de eklendi. Bu savaşlar yalnızca askeri başarısızlık ya da insani felaketlerle değil, aynı zamanda “yeniden küçülen bir Rusya” algısıyla da toplumda ciddi bir travmaya neden oldu. Tüm bu koşullar altında, iç politikada “güvenlikçi” bir yönelimin sinyalleri açık biçimde ortaya çıkmaya başladı. Bu eğilimin önemli bir göstergesi, 1996 başkanlık seçimlerinde Komünist Parti lideri Gennady Zyuganov'un ciddi bir tehdit oluşturduğu ortamda, eski General Aleksandr

Lebed'in adaylığıyla belirginleşti. Lebed, ulusal güvenlik söylemi, otoriter duruşu ve anti-oligark çizgisiyle dikkat çekti ve halkın güvenlik arayışını temsil eden önemli bir figür hâline geldi. Seçimde %14'e yakın oy alarak üçüncü sıraya yerleşen Lebed'in desteği, ikinci turda Yeltsin'in yeniden seçilmesini sağlayan kritik bir unsur oldu. Bu gelişmeler, Rus seçmeninin yeni bir siyasal vizyon arayışında olduğunu ve devletin yeniden güçlü bir biçimde yapılandırılması yönünde bir talep oluştuğunu açıkça ortaya koymuştur (Allison & Lantz, 2016).

Yeltsin ve çevresi, 1990'ların sonunda halk arasında giderek güçlenen "güçlü devlet" ve "güvenlik" yönelimini fark etmiş; Komünist Parti'nin iktidara gelmesini engellemek amacıyla yeni siyasal stratejiler geliştirmeye başlamıştır. Bu arayışların bir sonucu olarak, 1998 finansal krizinin ardından Başbakanlık görevine Yevgeniy Primakov'un getirilmesi, Kremlin'in seçmen taleplerine yönelme çabasının ilk adımı olarak değerlendirilebilir. Sovyet döneminin istihbarat kökenli kadrolarından biri olan Primakov, seçmen nezdinde güvenlik, istikrar ve devlet otoritesini temsil eden bir figürdü. Bu tercih, Kremlin'in içinde ikili bir yönetim algısı yaratmaya dönük stratejik bir hamleydi: Bir yanda neoliberal ekonomik politikaları sürdürmekte ısrarcı olan teknokrat kadrolar—özellikle Maliye Bakanı Mikhail Zadornov ve Merkez Bankası Başkanı Sergey Dubinin gibi isimler—yer alırken; diğer yanda, güvenlikçi ve devletçi bir profil çizen Primakov'un liderliğinde daha merkezci ve müdahaleci bir hat inşa edilmeye çalışılıyordu. Bu yapı, Kremlin içerisinde iki farklı fraksiyonun aynı anda var olduğu izlenimini doğurmuş, böylece hem Batı'dan gelen beklentileri karşılamaya devam etme hem de iç kamuoyundaki "güçlü devlet" talebine yanıt verme hedeflenmiştir (Güç, 2022, ss. 207-220).

1990'ların sonu, Kremlin'de Sovyet sonrası yeni kliklerin ve güç odaklarının şekillenmeye başladığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte eski Sovyet nomenklaturasına ait figürler ile neoliberal teknokratlar arasında geçici bir denge kurulmaya çalışılmış, ancak bu denge giderek sürdürülemez hale gelmiştir. 1998 yılında Başbakanlığa getirilen Yevgeniy Primakov, sahip olduğu siyasi deneyim ve devlet içindeki itibarıyla kısa süreli bir istikrar umudu yaratmışsa da hem yaşının ilerlemiş olması hem de reform kapasitesinin sınırlılığı nedeniyle ekonomik toparlanma, iç güvenlik reformu ve Çeçenistan'daki çatışmaların çözümü konusunda yeterince etkili olamamıştır. Kremlin'in içinde bulunduğu siyasi boşlukta Primakov kısa sürede "Yeltsin'in halefi" olarak görülmeye başlanmış, bu durum Kremlin içi kliklerin yeniden pozisyon almasına neden olmuştur. Dönemin önde gelen Kremlin danışmanlarından Gleb Pavlovsky'nin ifadesiyle, "Primakov'un yükselişi herkesin zihninde doğal bir geçiş süreci olarak algılanmaya başlamıştı." Ancak bu yükseliş, Yeltsin ve çevresindeki dar klik tarafından kontrol edilemeyecek bir istikamete doğru evrilme potansiyeli taşıdığından, kısa süre sonra Kremlin içinde yeni bir lider arayışı başlamıştır (Pavlovskiy, 2018).

Kremlin'in içine girdiği siyasi tıkanıklık ve liderlik krizinin çözümüne yönelik arayışlar, devletin güvenlik bürokrasisi içinden yeni bir figürün yükselmesini beraberinde getirdi. Bu çerçevede, daha önce St. Petersburg Belediye Başkan Yardımcılığı görevinde bulunan ve "güvenilir teknokrat" olarak tanımlanan Vladimir Putin, Moskova'ya çağrılarak 1998 yılında Federal Güvenlik Servisi'nin (FSB) başına getirildi. Putin'in FSB'ye atanması, yalnızca bireysel bir yükseliş

değil, aynı zamanda güvenlik aygıtlarının Sovyet sonrası Rus siyasetinde yeniden merkezi bir rol oynamaya başladığının göstergesi olarak değerlendirildi. Kremlin çevresi, özellikle Boris Yeltsin'in etrafındaki "aile" olarak adlandırılan dar klik, hem halkın güçlü devlet talebine yanıt verecek hem de kendi çıkarlarını tehdit etmeyecek bir figür arayışı içerisindeydi. Putin, geçmiş KGB'ye dayanan ancak Batı ile uyumlu bir imaj çizebilecek kadar pragmatik ve görünürde ideolojisiz bir aday olarak bu boşluğu doldurdu. Bu dönemde Kremlin'in stratejisi, Primakov'un artan popülaritesini dengelemek ve Komünist Parti'nin yeniden iktidar olmasını engellemek amacıyla, güçlü bir güvenlikçi imajla halkın karşısına çıkabilecek yeni bir lider yaratmaktı.

Putin'in Federal Güvenlik Servisi (FSB) başkanlığı döneminde sergilediği sadakat ve kişisel vefa ilişkileri, Kremlin içindeki güç çevrelerinin dikkatini çeken önemli unsurlar hâline gelmiştir. Bu dönemde, St. Petersburg'un eski Belediye Başkanı ve Putin'in siyasi kariyerinde önemli bir rol oynamış olan Anatoly Sobchak hakkında açılan yolsuzluk davaları, tutuklanma riskini beraberinde getirmiştir. Putin, uzun yıllar birlikte çalıştığı ve kendisini kamu yönetimine kazandıran Sobchak'a karşı vefa borcunu, onun Fransa'ya kaçmasına yardımcı olarak göstermiştir. Bu eylem, Kremlin çevresinde özellikle Tatyana Dyachenko (Yeltsin'in kızı) ve Valentin Yumaşev (Yeltsin'in damadı ve danışmanı) tarafından dikkatini çekmiştir. Putin'in bu "vefalı dost" imajı hem eski rejime sadakat hem de kişisel bağlılığa önem veren Yeltsin çevresi için onu güvenilir bir halef adayı hâline getirmiştir. Böylece Putin, yalnızca güvenlik aygıtlarının temsilcisi olarak değil, aynı zamanda Kremlin "ailesi"ne sadakatiyle öne çıkan bir figür olarak yükselişinin önünü açmıştır (Pevchik, 2024).

1999 yılı, Rusya siyasal tarihinde kritik bir dönüm noktası olarak kayda geçmiştir. Ağustos ayında, dönemin başbakanı Sergei Stepashin'in yerine Vladimir Putin'in atanması, Kremlin içindeki dar çevre tarafından gerçekleştirilen bilinçli bir liderlik mühendisliğinin sonucuydu. Güvenlik kökenli geçmişle dikkat çeken ve aynı zamanda Batı ile uyumlu bir profil çizebilecek pragmatik tutumuyla öne çıkan Putin, hem Yeltsin'in "aile" çevresinin çıkarlarını koruyabilecek bir garantör, hem de halk nezdinde "güçlü lider" imajını yeniden canlandırabilecek bir figür olarak değerlendirildi. Putin'in siyasal yükselişi, aynı yılın sonbaharında başlayan İkinci Çeçenistan Savaşı ile ivme kazandı. Kuzey Kafkasya'da yaşanan güvenlik krizine verilen sert askeri yanıt, kamuoyunda onun disiplinli, kararlı ve "devleti yeniden inşa etmeye muktedir" bir lider olarak algılanmasına yol açtı. Bu gelişmelerin ardından Boris Yeltsin, 31 Aralık 1999 tarihinde sağlık sorunları ve yaşına bağlı gerekçelerle görevini bıraktığını açıklayarak Putin'i geçici devlet başkanı olarak atadı. Mart 2000'de yapılan başkanlık seçimlerinde ise Putin, ilk turda %53,4 oy alarak Rusya Federasyonu'nun yeni başkanı oldu. Bu iktidar değişimi, yalnızca bireysel bir liderlik geçişini değil, aynı zamanda neoliberalizmin krizi bağlamında ortaya çıkan güvenlik temelli yeni sağ siyaset anlayışının kurumsallaşmasını simgelemektedir (Nohlen & Stöver, 2010).

2000'lerin başında Rusya'da yeni bir siyasal dönem başlamıştır. Vladimir Putin hem teknokratik hem de güvenlikçi bir imajla Rus siyasal hayatında hızla yükselmiştir. Putin'in iktidarının ilk aşamasında, Yeltsin'in "aile" çevresine ve Kremlin elitlerine güvenlik ve dokunulmazlık garantisi vermesi, iktidarını kurumsallaştırabilmesi için kritik bir destek sağlamıştır. Ancak kamuoyunda

oluşan beklentiler, sadece eski rejimin çıkarlarını korumakla sınırlı kalınamayacağını ortaya koyuyordu. 1990'lar boyunca yaşanan ekonomik krizler, yolsuzluk skandalları ve oligarşik yapının siyaset üzerindeki tahakkümü, halkın devletin yeniden güçlendirilmesi ve kamu otoritesinin sağlanması yönünde açık bir talebinin doğmasına neden olmuştu. Bu bağlamda, Putin yönetimi oligarşik yapıyı sınırlamak ve iç siyaseti yeniden tasarlamak zorunda kalmıştır. Özellikle büyük sermaye gruplarının siyasal karar alma mekanizmalarına doğrudan müdahalesine son verilmesi, kamu düzeninin sağlanması ve devlet otoritesinin yeniden tesis edilmesi, yeni dönemin öncelikleri arasında yer almıştır. Böylece Rusya'da 2000'lerin başında, neoliberal serbestlik anlayışından güvenlikçi ve merkezileştirici devlet modeline geçiş süreci hız kazanmıştır (Güç, 2022, s. 263).

Putin, iktidarının ilk yıllarında yalnızca devlet aygıtını güçlendirmekle kalmadı; aynı zamanda Yeltsin döneminde Kremlin çevresinde çöreklenmiş oligarşik yapının siyaset üzerindeki tahakkümünü kırmak için de radikal adımlar attı. Bu sürecin merkezinde, ekonomik ve medya alanlarındaki bağımsız güç odaklarının devlet otoritesine boyun eğdirilmesi hedeflenmişti. En önemli örneklerden biri, petrol devi Yukos'un sahibi Mikhail Khodorkovsky'nin 2003 yılında tutuklanmasıdır. Khodorkovsky, yalnızca Rusya'nın en zengin oligarklarından biri olmakla kalmıyor, aynı zamanda siyasi reform çağrıları yapıyor ve muhalif hareketlere finansal destek veriyordu. Onun hapse atılması ve Yukos'un devlet kontrolüne geçirilmesi, diğer oligarklara yönelik açık bir mesaj niteliği taşıdı: Ekonomik güç, siyasal sadakatsizlikle birleştğinde devlet müdahalesiyle cezalandırılacaktı. Aynı dönemde medya alanında da benzer bir strateji izlendi. Boris Berezovsky ve Vladimir Gusinsky gibi büyük medya patronları, Kremlin'e yönelik eleştirel yayınlar nedeniyle önce ekonomik baskılara, ardından da sürgünlere maruz kaldılar (s. 269). Berezovsky İngiltere'ye kaçmak zorunda kalırken, Gusinsky İspanya'ya sığındı. Böylece, büyük televizyon kanalları olan ORT (daha sonra Channel One) ve NTV doğrudan veya dolaylı biçimde Kremlin'in kontrolüne geçti. Bu adımlar, Rusya'da sadece oligarşik yapının değil, bağımsız medyanın da tasfiyesi anlamına geldi ve Putin'in "güçlü devlet" vizyonunun merkezine medya üzerindeki tam denetim hedefini yerleştirdi (Lipman, 2009; BBC, 2000; The Guardian, 2001).

4. Putinizm'in Doğuşu

..... her büyük siyasal topluluk, prestijin potansiyel bir talibi olduğu gibi aynı zamanda bütün komşuları için de potansiyel bir tehdittir. Bu nedenle, büyük siyasal topluluk salt büyük ve güçlü olduğu için doğal ve sürekli olarak tehlike altındadır. Son olarak, kaçınılmaz bir "güç dinamiği" nedeniyle prestij taleplerinin alevlendiği yerde - ve bu normalde barışa yönelik şiddetli bir siyasal tehlikeden kaynaklanır - bütün diğer muhtemel prestij sahiplerine meydan okur ve rekabete çağırır (Weber, 2012 s. 277).

Rusya'nın iç siyasetinde, Putin ismi etrafında şekillenen yeni rejimin temellerinin, ilk iki başkanlık döneminde (2000–2008) atıldığı ve sonrasında kurumsallaştırıldığı söylenebilir. 2008 yılında anayasanın ardışık iki dönem sınırlaması nedeniyle Putin'in devlet başkanlığına ara vermesi ve Dmitry Medvedev'in başkanlık görevini üstlenmesi (2008–2012), bu inşa sürecinin

devamı niteliğindeydi. Medvedev, Putin'in sekiz yıllık liderliğinde gerçekleştirdiği siyasal ve ekonomik merkezileşme politikalarını sürdürmüş; buna ek olarak neoliberal küresel ekonomi ile entegrasyonu da teşvik etmeye devam etmiştir. Medvedev'in iktidara gelişi, tıpkı 1990'ların sonunda Primakov'un geçici yükselişi gibi, sistem içinde bir "iktidar devri" izlenimi yaratmış, böylece iç ve dış kamuoyuna rejimin sürekliliği ve esnekliği konusunda güvence verilmiştir. Putin-Medvedev Tandemi (duumvirliği), özellikle Rusya'daki liberal çevrelerde belirli bir saygınlık kazanmış ve dolaylı yollardan da olsa desteklenmiştir (Prince, 2022). Ancak 2000–2008 döneminin Rus iç siyasetinde yaşanan bir diğer önemli gelişme, muhalefet alanında yaşanan yeniden yapılanmadır. Yeltsin döneminin sistem dışı marjinal muhalifleri, özellikle Boris Nemtsov ve Grigory Yavlinsky gibi figürler, giderek sistemin tamamen dışına itilirken; bir zamanlar radikal sayılan bazı gruplar merkez siyasete doğru yakınlaşmaya başlamıştır. Böylece muhalefetin niteliği ve sistemle ilişkisi de Putin döneminde ciddi biçimde yeniden tanımlanmıştır.

Putin'in inşa ettiği siyasi düzende, "çalışılabilir" ve sisteme entegre edilebilecek bir muhalefet modeli geliştirildi. Bu kapsamda, Komünist Parti (Gennady Zyuganov liderliğinde), Liberal Demokrat Parti (LDPR; Vladimir Jirinovski liderliğinde) ve Adaletli Rusya Partisi (Sergey Mironov liderliğinde) rejimle doğrudan çatışmayan, ancak kontrollü bir biçimde muhalif kimliklerini sürdüren yapılar olarak sisteme entegre edildiler. Bu partiler, Kremlin'in meşruiyetini artırmak için "çoğulculuk" izlenimi yaratmakta işlevsel rol üstlendiler. Öte yandan, 1990'ların sonunda marjinal kabul edilen bazı radikal ideolojik hareketler de özellikle söylem düzeyinde kamusal tartışmalarda daha görünür hâle gelmeye başladı. Bunların başında Natsional-Bolşevik Parti (Eduard Limonov liderliğinde) ve Neo-Avrasyacı Hareket (Aleksandr Dugin'in temsil ettiği) gibi yapılar gelmektedir. Her iki hareket de doğrudan sistemin içinde yer almamakla birlikte, 2000'li yılların ortalarından itibaren egemenlik, ulusal kimlik, Batı karşıtlığı ve jeopolitik bağımsızlık gibi temaları merkeze taşıyarak kamuoyu oluşturma süreçlerinde etkili olmuşlardır (Fenghi, 2020, ss. 49–56). Bu gelişme, Rus siyasal kültüründe yalnızca merkez sağın değil, aynı zamanda aşırı sağ ve aşırı sol unsurların da söylem bazında meşrulaşmasına ve toplumsal karşılık bulmasına yol açmıştır. Böylece, Putin döneminde resmi siyasetin görünürde istikrarlı yapısına rağmen, söylemsel düzeyde daha radikal ve otoriter eğilimler ana akım hâline gelmeye başlamıştır.

2004 yılı itibarıyla Eski Sovyet coğrafyasında başlayan Renkli Devrimler —Gül Devrimi (Gürcistan, 2003), Turuncu Devrim (Ukrayna, 2004) ve Lale Devrimi (Kırgızistan, 2005)— Rusya'da bir "Rus Baharı" ihtimali üzerine endişelerin artmasına neden oldu (Tellal, 2005). Bu gelişmeler, Kremlin'in gözünde, Batı destekli demokratikleşme dalgasının doğrudan bir tehdit olarak algılanmasına yol açtı. Sonuç olarak, 1990'larda "sistem içi" sayılan bazı muhalefet aktörleri —özellikle liberal-demokrat gruplar— tamamen "sistem dışı" konumuna itildi. Aynı süreçte, Neo-Avrasyacı düşünceler, devlet söylemiyle daha fazla örtüşmeye başladı ve merkez siyasetle ideolojik yakınlaşma sağladı. Bu dinamikler, 2011 yılında Arap Baharı'nın başlamasıyla daha da derinleşti. Arap dünyasında otoriter rejimlere karşı gelişen kitlesel ayaklanmalar, Putin yönetimi için hem iç siyasette hem de jeopolitik düzlemde yeni tehdit algılarının oluşmasına yol açtı. 2012 yılında Putin'in yeniden devlet başkanı seçilmesi sürecinde, seçimlere yönelik hile iddialarına karşı başlayan Bolotnaya Meydanı Protestoları ise Rusya'da toplumsal muhalefetin yeni bir boyuta

evrilmesini beraberinde getirdi (Smirnova, 2012, ss. 23-24). Bu protestolar, Kremlin'in gözünde "renkli devrimlerin" Rusya'ya sıçrama tehlikesinin somutlaşmış hali olarak yorumlandı. Böylece 2012 sonrası dönem, Putinizm olarak adlandırılabilir yeni bir siyasi rejimin —güvenlikçi, milliyetçi ve Batı karşıtı temalarla güçlendirilen— inşa edilmesi ve pekiştirilmesi sürecinin başlangıcı olmuştur. Putinizm, kendi içinde çeşitli fikirlerin çeliştiği bir siyasal sistem olmakla birlikte, özellikle "Egemen Demokrasi" kavramı etrafında ve "saygı" ile "prestij" gibi kavramlara atfettiği önem üzerinden tanımlanabilir. "Egemen Demokrasi" kavramı, 2000'li yıllarda Vladislav Surkov (2006) tarafından ortaya atılmış; devletin egemenliğine yönelik tehditleri merkez alarak, beşinci kol faaliyetlerini engelleyecek şekilde demokrasinin kısıtlanmasını ve yerli ve milli elitlerin yetişmesini öngören bir kavramsal çerçeve olarak tanımlanmıştır.

2012 sonrasında Putin yönetimi, iç ve dış politikada jeopolitik gerekçelere dayanarak toplumu kendi etrafında konsolide etme ve Rusya'nın potansiyel gücü üzerinden yeni bir siyasi söylem inşa etme çabalarını yoğunlaştırmıştır. İlginç bir şekilde, Putin'in çeşitli konuşmalarında (örneğin 2014 Valdai Kulübü Konuşması ve 2018 Federal Meclis'e Hitabı) Rusya'nın tarihsel olarak büyük bir güç olduğu, bu konumun "tarihsel bir sorumluluk" olduğu ve korunması gerektiği vurgulanmıştır. Bu söylemde, "saygı" uluslararası ilişkilerde devletin eşit bir aktör olarak tanınması anlamına gelirken, "prestij" ise tarihsel büyüklük iddiasının devam ettirilmesiyle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda, Max Weber'in devletler ve güç yapıları üzerine yaptığı tespitler son derece açıklayıcıdır: Weber'e göre, "Bütün bu siyasal prestije bağlılık, sonraki kuşaklara yönelik özel sorumluluk inancıyla birleşebilir. Büyük güç yapılarının kendi başlarına, güç ve prestijin kendi devletleri ve yabancı devletler arasında dağıtılma şekli için kendilerine ait bir sorumluluğa sahip olduklarına inanılır. Bir yönetim içerisinde ortak davranışı başlatmak için güç sahibi olan bütün gruplar kendilerini çok güçlü biçimde bu idealist güç prestiji ateşiyle aşılayacaklardır. Bunlar, olumlu bağlılık talep eden emperyalist bir güç yapısı olarak devlet fikrinin spesifik ve en güvenilir sahipleri" (Weber, 2012, s. 287). Putinizm, Weber'in bu tanımına uygun biçimde, iç politikada ulusal egemenlik söylemini, dış politikada ise tarihsel prestiji yeniden inşa etme idealini merkeze alarak hem marjinal sağ politik aktörleri hem de ana akım siyasal güçleri etrafında toplamayı başarmıştır. 2012–2022 yılları arasındaki dönem, Putinizm'in jeopolitik bir söylem etrafında yeniden tanımlandığı bir süreç olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede, Rusya çalışmaları literatüründe "Kırım Mutabakatı" (Crimean Consensus) olarak adlandırılan kavram, Putin rejiminin toplumsal ve siyasal meşruiyetini güçlendirmek için ulusal prestij ve jeopolitik egemenlik iddialarına dayalı yeni bir konsolidasyon stratejisini ifade etmektedir. 2014 yılında Kırım'ın ilhakı ve ardından Ukrayna'nın doğusundaki Rusça konuşan nüfusun yoğun olduğu Donbas bölgesine yönelik siyasi ve askeri himaye girişimleri, Rusya'nın uluslararası arenada yeniden büyük güç statüsü talebini görünür kılmıştır. İç politikada ise bu gelişmeler, Rus halkı nezdinde "Rusya'ya yeterince saygı duyulmadığı" algısının güçlenmesine rağmen, ülkenin tarihsel prestijinin yeniden tesis edildiği duygusunu pekiştirmiştir. Böylece, Max Weber'in güç ve prestij kavramları üzerinden tanımladığı gibi, devletin uluslararası alanda itibar kazanması, rejimin iç meşruiyetinin ana kaynaklarından biri hâline gelmiştir. "Kırım Mutabakatı", özellikle Kremlin elitleri ve geniş seçmen kitlesi içinde, Rusya'nın tarihsel kaderini ve büyük güç kimliğini yeniden sahiplenmenin bir sembolü olarak

işlev görmüş, Putinizm'in ideolojik çerçevesini jeopolitik başarılar ve ulusal gurur temelinde yeniden yapılandırmıştır.

Putinizm ve onun üzerine inşa edilen yeni siyasal rejim, meşruiyetini büyük ölçüde Rus devlet geleneğinin tarihsel sürekliliğini yeniden kurmak ve tarihsel “avatarlar” üzerinden siyasal bir anlatı inşa etmek suretiyle tesis etmektedir. Bu anlatı, yalnızca geçmişe dönük sembollerle değil, aynı zamanda sürekli bir tehdit ve mücadele hâlini besleyen savaş rejimi mantığıyla işlevselleştirilmektedir. Rejim, meşruiyetini istikrarlı bir barış ortamından değil, aksine kesintisiz bir kriz, çatışma ve düşman üretme kapasitesi üzerinden kurar. Bu durumun temelini, Budraitskis'in ifadesiyle, rejimin “Huntington'un dünyasında” yaşadığı gerçeği oluşturur: yani bu, yalnızca savaş ilan eden değil, sürekli savaşan ve sistematik biçimde bir dış “öteki” yaratarak varlığını yeniden üreten bir devlet formudur. Bu savaş hâli, yalnızca dış politikaya değil, iç siyasete de sirayet ederek yönetici elitin konsolidasyonunun temel araçlarından birine dönüşmüştür (Budraitskis, 2022, ss. 9-10). Özellikle 2014'te Kırım'ın ilhakıyla birlikte şekillenen Kırım İttifakı, Rusya'daki iktidar çevreleri açısından Putin rejiminin “inter pares” (eşitler arasında) alternatifsizliğini pekiştiren bir siyasi mutabakata işaret etmektedir. Bu ittifak, Putin'in liderliğinin yalnızca stratejik başarıya değil, aynı zamanda rejimin içsel istikrarının vazgeçilmez teminatına dönüştüğü yeni bir siyasal momenti temsil eder.

Putinizm'in meşruiyet inşasında, yalnızca güncel başarılar değil, Rus tarihindeki güçlü lider figürleriyle kurulan söylemsel iletişim de merkezi bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Vladimir Putin'in “toprakları yeniden toparlayan lider” olarak inşa edilen imajı, Rus tarihinin otoriter ama kurucu figürleriyle—Korkunç İvan, I. Petro ve Josef Stalin—kurulan doğrudan bir süreklilik hattı üzerinden kurgulanmaktadır. Kremlin danışmanlarından Vladislav Surkov'un da belirttiği gibi, Putin rejimi yalnızca Sovyet sonrası devletin yöneticisi değil, aynı zamanda post-Sovyet Rusya'nın yeni kurucu lideri olarak sunulmaktadır. Bu anlayışa göre, Putin artık bir hükümet başkanı değil, devletin tarihsel sürekliliğini somutlaştıran ve jeopolitik bütünlüğünü yeniden sağlayan “avatar” figürünün çağdaş izdüşümüdür. I. Petro gibi Batı ile rekabet eden, Stalin gibi merkezi otoriteyi konsolide eden ve Korkunç İvan gibi içte düzeni sağlayan bir lider olarak kodlanan Putin, modern Rusya'nın yalnızca yöneticisi değil, aynı zamanda tarihsel anlamda yeniden kurucusudur. Bu liderlik kurgusu, Putinizm'in yalnızca bir siyasi rejim değil, tarihsel kaderle iç içe geçmiş bir devlet formu olarak inşa edilmesini mümkün kılar.

Putinizm, giderek artan biçimde Emilio Gentile'nin kavramsallaştırdığı “siyasetin kutsallaşması” (sacralization of politics) olgusu çerçevesinde şekillenmektedir. Bu rejim, siyasal meşruiyetini rasyonel-bürokratik yapıların ötesinde, tarihsel misyon, kader söylemi ve kutsal liderlik imgesi üzerinden kurmaktadır. Devlet ekonomisinin askerileştirilmesi, iç ve dış politikada sürekli tehdit algısının canlı tutulması ve seçmenle kurulan ilişkinin “koruyucu-devlet” teması etrafında yapılandırılması, bu kutsallaştırıcı siyasal anlatının somut araçları hâline gelmiştir. Bu bağlamda, Putinizm yalnızca bir iktidar stratejisi değil, aynı zamanda Rus halkını tarihin öznesi olarak gören ve devleti kutsal bir misyona taşıyan bir ideolojik formdur. Böyle bir rejim içinde 1990'lı yıllarda marjinal sayılan siyasal söylemler—özellikle neo-Avrasyacılık, tarihsel büyüklük anlatısı ve Batı

karşıtı medeniyet vurguları—siyasetin merkezine taşınmış ve yeni sağ siyasetinin ana eksenine dönüşmüştür. Ortaya çıkan bu yeni sağ, siyaseti bir uzlaşma alanı değil, tarihsel ve metafizik bir görev alanı olarak yeniden tanımlar. Devlet ile toplum arasındaki ilişki artık teknik yönetim değil, ulusal kaderin kutsal taşıyıcılığı olarak kurgulanmaktadır. Bu dönüşüm, Rusya’da merkez sağ siyasetin ideolojik çehresini radikal biçimde dönüştürmüş; onu Weberyen anlamda meşru otoriteden ziyade karizmatik-kutsal liderliğe dayalı bir rejim hâline getirmiştir.

5. Sonuç: Eski Düzenin Çözülüşü ve Yeni Rusya

Bağımsız Rusya Federasyonu’nun kuruluşundan itibaren geçen otuz beş yıl içerisinde, ülkenin iç siyasetinde sağ ideoloji önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Başlangıçta merkez sağ çizgisine yakın, liberal piyasa ekonomisi ve temsili demokrasi ilkeleriyle uyumlu bir siyasal yapı hedeflenmiş olsa da zamanla bu çizgi marjinal sağ fikirlerin etkisi altına girmiş ve ideolojik eksen kayması derinleşmiştir. Bu dönüşüm, tarihsel olarak 19. yüzyılda I. Nikolay döneminde formüle edilen Ortodoks-muhafazakâr ve otoriter devlet geleneğinin çağdaş bir yeniden inşası olarak yorumlanabilir. 2020’de yapılan anayasa değişikliğiyle birlikte, Rusya devleti açıkça muhafazakâr değerleri anayasal düzeye taşımış; tarih, aile, din ve “geleneksel” yaşam tarzı gibi kavramlar anayasal çerçevenin içine entegre edilmiştir. Bu ideolojik yeniden yapılanma, Kremlin danışmanı Vladislav Surkov’un tanımladığı biçimiyle “Putinizm”in kurumsallaşması anlamına gelmektedir. Surkov’a göre, Putinizm, yalnızca bir yönetim tarzı değil, post-Sovyet Rusya’nın kurucu ideolojisidir (Gafarlı, 2023). Bu ideoloji, yalnızca iç siyaseti değil, aynı zamanda küresel düzeydeki liberal demokratik düzene karşı alternatif bir model üretmeyi hedeflemektedir. Carl Schmitt’in “partizan” teorisinden ilhamla, Rusya kendisini küresel siyasetin muhalif partizanı olarak konumlandırmakta; savunma için saldırıyı önceliklendiren bir savaş rejimi mantığıyla hem içerde konsolidasyon hem dışarıda meydan okuma stratejisi geliştirmektedir (Budraitskis, 2022). Bu bağlamda, çok kutuplu dünya düzeninde devletlerin varoluşsal güvenliklerini (ontological security) sürdürebilmeleri için alternatif yönetim biçimleri arayışı içinde oldukları; Putinizm’in bu türden bir model önerisi sunduğu ileri sürülebilir.

Nasıl ki Stalinizm, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet toplumunu “kahramanlık” ve “fedakârlık” temaları etrafında yeniden inşa ederek post-Sovyet insan tipini yaratmışsa, benzer bir biçimde, Ukrayna savaşı da Putinist rejimin yeni bir elit ve ulusal kimlik modeli oluşturma projesine zemin hazırlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, Sovyetler Birliği yalnızca savaşta galip gelen bir devlet değil, aynı zamanda zaferi yöneten kahraman kadroların ideolojik ve siyasal anlatısı üzerine inşa edilen bir rejim haline gelmişti. Günümüzde ise “vatan savaşı” söylemiyle yeniden kurgulanan Ukrayna savaşı, yalnızca dış politik bir çatışma değil, yeni bir Rus ulusal kimliği ve rejimin devamlılığını sağlayacak askeri-siyasal elitin temellendirilmesi açısından kritik önemdedir. Putin sonrası Rusya’da iktidar yapısının, bu savaşta rol almış “partizan” karakterli askeri elitler eliyle şekilleneceği; bu kadroların yalnızca yönetici sınıf değil, aynı zamanda yeni rejimin normatif taşıyıcıları olacağı öngörülebilir. Böylece, savaşın doğrudan deneyimi üzerinden şekillenen bir “kahramanlar toplumu” inşa edilmekte; bu toplum hem

geçmişin Sovyet zafer mitini yeniden sahiplenmekte, hem de geleceğin Putin sonrası Rusya'sının siyasal karakterini belirlemektedir.

Post-Putin döneminde, "egemen demokrasi" kavramı etrafında şekillenen devlet anlayışı, yalnızca siyasal bir model değil, aynı zamanda mitik bir devlet tininin taşıyıcısı olarak varlığını sürdürecektir. Bu süreçte, Vladislav Surkov'un kuramsallaştırdığı biçimiyle Putinizm rejimi, tarihsel kaderle iç içe geçmiş bir ideolojik form olarak tam anlamıyla kurumsallaşma eğilimi gösterecektir. Eğer tarih, Putin ve çevresinin öngördüğü yönde şekillenirse, Putinizm yalnızca bir liderin şahsında değil, kurumsal yapılar, siyasi kültür ve ulusal hafıza düzleminde kalıcı bir mirasa dönüşecektir. Ancak tarihin akışı yalnızca güçlü iradelerin ürünü değil, aynı zamanda öngörülemeyen kesişmelerin ve tesadüflerin alegorisidir. Bu bağlamda, post-Putin dönemde ortaya çıkabilecek yeni kırılmalar, bu mistik yapının yeniden şekillenmesine ya da alternatif siyasal projelere alan açmasına da neden olabilir. Dolayısıyla Putinizm'in kaderi, yalnızca bugünkü kurucularının tahayyülüne değil, aynı zamanda geleceğin siyasal rastlantılarına ve çelişkilerine de bağlı kalacaktır.

Kaynakça

- Allison, G. T. & Lantz, M. (2016) Assessing Russia's Democratic Presidential Election. *Belfer Center for Science and International Affairs*. <https://www.belfercenter.org/publication/assessing-russias-democratic-presidential-election> (Erişim Tarihi: 11.04.2025).
- Åslund, A. (1999) Why has Russia's Economic Transformation been so Arduous? *Brookings Institution*. 1 Nisan. <https://www.brookings.edu/articles/why-has-russias-economic-transformation-been-so-arduous/> (Erişim Tarihi: 13.01.2025).
- Åslund, A. (2007) *Russia's Capitalist Revolution: Postrevolutionary Stabilization, 1999–2003*. Peterson Institute for International Economics.
- BBC News (2000) *Berezovsky Gives Up Media Post*. 8 Temmuz. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/823997.stm> (Erişim Tarihi: 12.03.2025).
- Budraitskis, I. (2022) *Dissidents Among Dissidents: Ideology, Politics and the Left in Post-Soviet Russia*. London: Verso.
- Christensen, R. K. (1999) The Noncommunist Left, Social Constituencies, and Political Mobilization in Russia. *Demokratizatsiya* 7(1), 131–145.
- Cohen, S. F. (2017) The New American Cold War and The Crisis of U.S.–Russia Relations. *Russian Studies in History* 56(1), 6–23.
- Fenghi, F. (2020) *It will be Fun and Terrifying: National Bolshevism and the Public Sphere in Russia*. University of Wisconsin Press.
- Gafarlı, O. (2023) Putinizm ve Putin Sonrası Rusya. *Fikir Turu*, 9 Mayıs. <https://fikirturu.com/jeo-politika/putinizm-ve-putin-sonrasi-rusya/> (Erişim Tarihi: 07.03.2025).
- Gentile, E. (2006) *Politics as Religion*. Princeton: Princeton University Press.
- Glebova, I. I. (2006) Politicheskaya kul'tura sovremennoy Rossii: oblik novoy russkoy vlasti i sotsial'nye raskoly. *POLIS. Politicheskoye issledovaniya* (1), 33–44.
- Greene, S. A. & Robertson, G. B. (2019) *Putin v. the People: The Perilous Politics of a Divided Russia*. New Haven: Yale University Press.

- The Guardian (2001) *Kremlin Silences Its Main Media Critic*. 4 Nisan. <https://www.theguardian.com/world/2001/apr/04/russia.iantraynor> (Erişim Tarihi: 17.02.2025).
- Güç, K. (2022) *Soğuk Savaş Sonrası Rus Dış Politikasında Ontolojik Güvenlik* (2. baskı). Panama Yayıncılık.
- Huygen, C. (2009) Boris Yeltsin and the Failure of Shock Therapy. *Constellations* 1(1), 63–65.
- Khanin, G. I. (2018) Boris Berezovskiy kak zerkalo istorii pozdnego brezhnevizma i 1990-kh gg. *Journal of Economic Regulation (Voprosy regulirovaniya ekonomiki)* 9(4), 214–232.
- Laruelle, M. (2020) *Is Russia Fascist? Unraveling Propaganda East and West*. Ithaca: Cornell University Press.
- Lester, J. (1997) Overdosing on Nationalism: Gennadii Zyuganov and the Communist Party of the Russian Federation. *New Left Review* (221), 5–29.
- Lipman, M. (2009) Media Manipulation and Political Control in Russia. *Chatham House Briefing Paper*.
- Nohlen, D. & Stöver, P. (2010) *Elections in Europe: A Data Handbook*. Nomos.
- Pavlovskiy, G. O. (2018) *Operatsiya "Revansh proigraivshikh"*. *LiveJournal*, 14 Temmuz (Erişim Tarihi: 17.01.2025).
- Pevtchov, M. (2023) Gleb Pavlovsky: Russia is in the Post-Putin Era [Video]. *YouTube*, 3 Ekim. https://www.youtube.com/watch?v=-_wMvLpOnPQ&t=2505s (Erişim Tarihi: 05.02.2025).
- Prince, T. (2022) Once a Hope of Russian Liberals and the West, Medvedev Beats a Bellicose Drum to Stay Safe, Relevant. *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 24 Nisan (Erişim Tarihi: 21.03.2025).
- Rogatchevski, A. (2019) Eduard Limonov's National Bolshevik Party and the Nazi Legacy: Titular Nations vs Ethnic Minorities. N. Bernsand & B. Törnquist-Plewa (der.), *Cultural and Political Imaginaries in Putin's Russia* (pp. 63–84). Brill.
- Sakwa, R. (2020) *The Putin Paradox*. London: I. B. Tauris.
- Schmitt, C. (2007) *Theory of the Partisan*. New York: Telos Press.
- Sharafutdinova, G. (2021) *The Red Mirror: Putin's Leadership and Russia's Insecure Identity*. Oxford: Oxford University Press.
- Smirnova, M. V. (2012) Bolotnaya Square or the Wind of Changes: A Social-Political Analysis of Mass Protests Phenomenon in Russia in the Beginning of the Second Decade of the XXI Century. *RUDN Journal of Political Science* (3), 19–29.
- Stivachtis, Y. A. (2015) Liberal Democracy, Market Economy, and International Conduct as Standards of 'Civilization' in Contemporary International Society: The Case of Russia's Entry into the 'Community of Civilized States'. *Journal of Eurasian Studies* 6(2), 130–142.
- Surkov, V. (2019) Putinism as Russia's Ideology of the Future. *Russia in Global Affairs* 17(4), 10–17.
- Surkov, V. (2006). Geleceğin Millileştirilmesi: Egemen Demokrasi Üzerine Paragraflar. *Ekspert* (43), 14–19. <https://radonezh.ru/monitoring/vladislav-surkov-paragrafy-pro-suverennuyu-demokratiyu-ekspert-22027.html> (Erişim Tarihi: 03.02.2025).
- Tellal, E. (2005) Eski Sovyet Coğrafiyasında "Devrimler". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 60(2), 273–278.
- Tompson, W. (2002) Was Gaidar Really Necessary? Russian "Shock Therapy" Reconsidered. *Problems of Post-Communism* 49(4), 12–21.
- Weber, M. (2012) *Ekonomi ve Toplum, II. Cilt*. İstanbul: Yarı Yayınları.
- World Bank. (1996) *Russian Economic Reform: Crossing the Threshold of Structural Change*. Washington, DC: World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/842.541.468765605809/pdf/multi0page.pdf> (Erişim Tarihi: 11.02.2025).

Putinism's Political Legacy: From Centre-Right Collapse to the Rise of Russia's New Right

Orhan GAFARLI^{*}

This article examines the ideological and structural transformation of center-right politics in post-Soviet Russia, focusing on the shift from liberal-conservative neoliberalism to a new right-wing discourse centered on civilizationalism, nativism, and authoritarian nationalism. It explores how Putinism emerged as both a political regime and a symbolic narrative that reshaped the right-wing ideological spectrum in Russia over three decades.

The article adopts a historical-institutionalist and discourse analytical approach, dividing the post-Soviet period into three key phases: the “Neoliberal Consensus” (1990–2012), the “Crimean Consensus” (2012–2014), and the rise of the “Sovereign Class” (post-2022). Drawing on primary speeches, policy documents, and secondary academic literature, it traces the evolution of political legitimacy, elite structures, and ideological paradigms within Russia's center-right landscape.

The findings demonstrate that the neoliberal economic reforms of the 1990s, including “shock therapy” and mass privatization, not only failed to create a sustainable liberal-democratic order but also generated widespread inequality and fostered oligarchic domination. This delegitimized the center-right and paved the way for the marginal nationalist right to gain discursive power. Putin's consolidation of power from 2000 onwards was enabled by a simultaneous dismantling of oligarchic autonomy, media independence, and liberal political opposition. The regime's ideological core gradually shifted toward the sanctification of statehood and militarization of national identity, reflecting what Emilio Gentile termed the “sacralization of politics.” The Crimean annexation in 2014 became a symbolic moment that institutionalized this ideological shift, forming the basis of a “new right” political consensus.

This article contributes to comparative authoritarianism and political ideology studies by reinterpreting the rise of Putinism not only as a reactionary movement but as a coherent ideological construction that subsumed and redefined Russian right-wing politics. It also reveals the affinities and distinctions between Russia's new right and European far-right movements, particularly in their reliance on historical memory, anti-Westernism, and civilizational narratives.

* Asst. Prof. Dr., Ankara University, gafarov@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8890-2038.

The concept of “sovereign democracy” emerges as both a justification for internal consolidation and an alternative model to liberal democracy on the international stage.

İspanya’da Sağ Siyasetin Dönüşümü: Franco’dan Merkeze, Merkezden Vox’a

The Transformation of Right-Wing Politics in Spain: From Franco to the Center, From the Center to Vox

Celal Oral ÖZDEMİR^{ID}

Öz

İspanya’da 1936-1939 yılları arasında yaşanan İç Savaş’ın ardından, İspanyol milliyetçiliğini ve Katolik inancı merkeze alan bir diktatörlük rejimi kurulmuştur. “Franco rejimi” olarak anılan bu dönem, 1977 yılında yapılan seçimler ve 1978 yılında kabul edilen anayasayla sona ermiştir. Demokratikleşme sürecinde İspanya sağının en büyük partisi olan UCD ve başbakanı Adolfo Suárez ile Kral I. Juan Carlos kurucu rol oynamıştır. Siyaseti merkezde toplayan yeni sistem, merkez sağ partilerle merkez sol parti arasındaki ideolojik ayrımı silikleştirmiştir. Ancak yine de Franco’nun İspanya sağına bıraktığı kötü miras, İspanya sağını bir süre iktidardan uzak tutmuş, 1982-1996 yılları arasında ülkenin merkez sol parti PSOE tarafından yönetilmesine neden olmuştur. 1996 sonrasında ise sağ ve sol siyaset daha dengeli hale gelmiş, iki büyük parti birbirinin devamı niteliğinde politikalar uygulayarak 2008’e kadar büyüyen bir İspanya inşa etmiştir. Bu çalışma İspanya siyasetinde yaşanan üç büyük krizin, aşırı sağ ve sol partilerin güç kazanmasına neden olduğunu iddia etmektedir. Bu krizlerden ilki 2008 yılından itibaren İspanya’da etkileri görülen ekonomik kriz, ikincisi 2017 bağımsızlık referandumuyla en üst seviyeye çıkan Katalan krizi ve üçüncü olarak da merkez sağ parti olan PP’nin içine girdiği yolsuzluk krizidir. Bu çalışmanın amacı, Franco döneminde Katolik İspanyol milliyetçiliği üzerine inşa edilen sağ siyasetin, demokratikleşme sürecinde İspanya yurttaşlığı temelinde nasıl liberal bir sağ kimliğe dönüştüğünü analiz etmek ve 1977-2008 arasında merkezde toplanan siyasetin yaşanan üç krizle nasıl uçlara kaydığını incelemektir. **Anahtar Kelimeler:** İspanya, Sağ Siyaset, Franco, PP, Vox.

Abstract

Following the Civil War in Spain between 1936 and 1939, a dictatorial regime based on Spanish nationalism and the Catholic faith was established. This period, known as the Franco regime, ended with the elections held in 1977 and the constitution adopted in 1978. In the democratization process,

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, coralozdemir1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4287-1061.

How to cite this article/Atıf için: Özdemir, C. O. (2025). İspanya’da Sağ Siyasetin Dönüşümü: Franco’dan Merkeze, Merkezden Vox’a. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı), e205-228. DOI: 10.14782/marmarasbd.1679382

UCD, the largest party of the Spanish right, and its prime minister Adolfo Suárez and King Juan Carlos I played a founding role. The new system, which centralized politics, blurred the ideological distinction between center-right parties and center-left parties. Nevertheless, the bad legacy Franco left to the Spanish right kept it out of power for a while; the country was governed by the center-left party PSOE between 1982 and 1996. After 1996, right and left politics became more balanced, and the two major parties implemented successive policies and built a growing Spain until 2008. This study argues that three major crises in Spanish politics led to the rise of far right and left-wing parties. The first of these crises is the economic crisis that has affected Spain since 2008, the second is the Catalan crisis that reached its peak with the 2017 independence referendum, and the third is the corruption crisis that the center-right party, the PP, has entered into. The aim of this study is to analyze how right-wing politics, which was built on Spanish Catholic nationalism during the Franco era, transformed into a liberal right-wing identity on the basis of Spanish citizenship during the democratization process and to examine how the politics that gathered in the center between 1977 and 2008 shifted to the extremes with the three crises.

Keywords: Spain, Right-Wing Politics, Franco, PP, Vox.

1. Giriş

Kıta Avrupa'sının güneybatı ucunda bulunan İspanya'da demokratik kurumların inşası ve siyasi partilerin özgür seçimlerdeki rekabetleri, diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha geç bir dönemde başlamıştır. 1936-1939 yılları arasındaki iç savaş sonrasında kurulan Franco diktatörlüğü İspanya siyasetinin demokratikleşmesini yüzyılın son çeyreğine kadar geciktirmiştir. Bu dönemde çıkarılan temel yasalarla (*leyes fundamentales*) hem Franco rejimi kendi kurum ve kurallarını yerleştirmiş hem de İspanya sağının köşe taşlarını belirlemiştir. Franco rejiminin yıkılmasının ardından yapılmaya başlanan seçimler ve kabul edilen Anayasayla İspanya'da yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Franco diktatörlüğünün aşırılıklarına dönük korkuların da etkisiyle ülkede siyasetin merkeze toplanması hedeflenmiştir. Uluslararası konjonktürün ruhuna uygun biçimde İspanya'da da merkezileşme, neoliberal politikalar çevresinde gerçekleşmiştir. Franco rejiminde çok partili sistemin oluşmasına izin verilmezken, demokratik dönemde siyasetin merkezden uçlara yayılmasını önlemeyi hedefleyen, iki partili sistemi oluşturacak seçim yasaları kabul edilmiştir. Merkez sağ ve merkez sol partilerden oluşan iki partili sistem, İspanya'daki sağ ve sol siyaset arasındaki ideolojik farklılığı olabildiğince silikleştirmiştir. Birbirlerine benzer politikalar uygulayan partiler, 2008 yılına kadar ülkenin ekonomik ve siyasal gelişiminde önemli rol oynamıştır. Ancak İspanya'nın 2008 ekonomi krizinin etkilerini diğer birçok devlete göre daha derinden yaşaması, 2008'e kadar olan ekonomik ve siyasal gelişimin sağlam temellere dayanmadığını ortaya çıkarmıştır. Nitekim ekonomik krizle başlayan, Katalan siyasetindeki gelişmeler ve merkez sağ siyasetin temsilcisi olan PP'nin (Partido Popular/Halk Partisi) de dahil olduğu yolsuzluk kriziyle devam eden süreçte, İspanya'da aşırı sağ partiler ve görüşler yeniden yükselişe geçmiştir.

Bu çalışma İspanya sağ siyasetindeki aşırılaşma-merkezileşme döngüsünü, yaklaşık 85 yıllık bir zaman dilimi içerisinde, tarihsel kurumsalcılık metodolojisiyle incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmada, İç Savaş'tan 2020'li yıllara kadar geçen sürede İspanya sağ siyasetinin, başta siyasi partiler olmak üzere, kurumlarının oluşumları, dönüşümleri ve süreklilikleri, sol siyasetin

kurumlarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınacak; takip ettiği patikalar ve karşılaştığı kritik kavşaklar tespit edilecektir. Tarihsel momentlere dair bu tespitler üzerinden, Franco dönemindeki aşırı sağ siyasetin demokratik dönemde merkezileştiği; 2008 ekonomik krizi, 2017 Katalan krizi ve PP'nin yolsuzluk krizinden oluşan üç krizle birlikte 2010'lu yıllarda yeniden aşırılaştığı iddia edilecektir. Böylelikle dünyanın birçok yerinde yeniden aşırılaşıma eğiliminde olan sağ siyasetin İspanya örneğinin derinlemesine bir analizi sunulacaktır.

Çalışma iddiasını dört bölümde tartışmaktadır. İlk bölümde Franco dönemine odaklanarak, sağ siyasetin falanjist formunun niteliklerini tespit etmeyi ve sonraki dönemlerde siyasetin merkezleşmesinin tarihsel arka planını sunmayı hedeflemektedir. İkinci bölümde kritik kavşak olması bakımından demokratikleşme sürecinde siyasi parti ve aktörlerin aldıkları inisiyatifler ve yaşadıkları kurumsal dönüşümler incelenecektir. Siyasetin merkezileştiği 1980 sonrası dönemi incelemeyi hedefleyen üçüncü bölümde ise, ülkenin neoliberal bir hatta yerleştiği iddiası savunulacak, siyasi partilerin ideolojik farklılıklarını, siyasetin merkezleşmesi ve neoliberalleşmesi amacıyla silikleştirdikleri savunulacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise İspanya siyasetinin girdiği üç krizin aşırı sağ siyasetin büyümesine alan açtığı iddia edilecektir. Bu krizlerden ilki, olan 2008 ekonomi kriziyle beraber, İspanya siyasetinin girdiği neoliberal politikalarla desteklenen demokrasi patikasının güçsüz arka planının ortaya çıktığı iddiası, İspanya siyasetinde aşırılıklara yeniden alan açtığı iddiasıyla birlikte tartışılacaktır. İkinci kriz olarak Katalonya'daki gayri resmi bağımsızlık referandumu ele alınacak ve Katalan milliyetçiliğinin olduğu kadar İspanya milliyetçiliğinin de bu olay sonrasında aşırılaştığı öne sürülecektir. Son olarak da merkez sağ siyasetin karıştığı yolsuzluk davasının zaten güçlenmekte olan aşırı sağ siyaset karşısında merkez sağ siyasetin gerilemesini hızlandırdığı savunulacaktır. Bu üç büyük krizin İspanya sağını merkezden yeniden uçlara taşıdığı iddia edilecektir.

2. Franco Döneminde İspanya Sağının Köşe Taşlarını Oluşturan Temel Yasalar

İspanya, 1930'lu yıllarda Avrupa'da faşist dalga yükselmişken, ikinci kez cumhuriyet rejimine geçmeyi denemiştir. 1873-1874 yılları arasında iki yıldan kısa süren birinci cumhuriyet deneyimi gibi İspanya İkinci Cumhuriyeti'nin de ömrü uzun olmamıştır. 1931 yılında ilan edilen Cumhuriyet, öncekinden farklı olarak, hazırladığı anayasayı yürürlüğe sokabilmiştir. Ancak Sosyalist cumhuriyetçilerin *iki kara yıl (bienio negro)* olarak andığı 1931-1933 yılları arasında, anayasada yer alan toprak reformu başta olmak üzere birçok dönüşüm hayata geçirilememiştir. Dahası toprak reformunu fiilen uygulama kararı alan Tarım İşçileri Federasyonu gibi gruplar, 1936'da başlayacak ve Cumhuriyet rejimini fiilen askıya alacak olan İspanya İç Savaşı'nın fitilini ateşlemişlerdir. Sosyalistlerin ve cumhuriyetçilerin kimi zaman toprak reformu için yaptığı girişimler kimi zamansa işçi haklarının iyileştirmesi için aldığı grev kararları, monarşi yanlılarının tepkisini çekmiş ve Cumhuriyetçilerle Monarşistlerin karşı karşıya gelmesi ülkedeki sosyal hareketliliği artırmıştır. 1934 yılında maden işçilerinin başlattığı grev ve meydan işgalleri Asturias Komünü ya da Devrimi olarak anılacak bir deneyimin yaşatmıştır. Aynı zamanda karşı devrimcilerin de ilk büyük karşı hamlesini beraberinde getirmiştir. Bu kalkışmayı bastırmak için

harekete geçen Ordu'nun komutanı General Franco, bu görevinde başarılı olduktan sonra Kanarya Adaları'na tayin edilerek İspanya'nın anakaradaki topraklarından uzaklaştırılmıştır. Ancak 1936 yılında yapılan seçimlerde Monarşist sağ blokun yenilgisinin ardından, tekrar anakaraya gelen ve darbe girişiminde bulunan Franco, İspanya'da yaklaşık üç yıl sürecek bir iç savaşı da başlatmıştır.

1936-1939 yılları arasında yaşanan İspanya İç Savaşı, Monarşist sağ siyasetin savunucusu General Franco'nun komutasındaki askerlerin zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu sonuçla beraber İspanya'da Franco Rejimi olarak anılacak bir diktatörlük dönemi başlamıştır. Böylece İspanya, 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Avrupa'da hâkim olan diktatörlükler kervanına katılmıştır. Franco, kendisini başbakan ilan ettiği 30 Ocak 1938'den meclisin yeniden açılmasına izin verdiği 1942 yılına kadar geçen sürede, kuracağı diktatörlük rejiminin temellerini oluşturmuştur. Bu dönemde İspanya'yı, Avrupalı birçok devletin taraf olduğu İkinci Dünya Savaşı'ndan da uzak tutmuştur. Savaşa katılmayarak zaten Avrupa siyasal tarihinden ayrışan İspanya, Huntington (1993)'un ikinci demokrasi dalgası olarak andığı, İtalya, Almanya gibi Avrupa'nın başat diktatörlüklerinin yıkıldığı savaş sonrası dönemde de demokratikleşme süreçlerine de katılmamış ve 20. yüzyıl Avrupa tarihi anlatısının dışında kalmayı sürdürmüştür. 1945 sonrası Avrupa siyasetinde demokrasi en önemli meşruiyet kaynağı haline gelirken (Sartori, 2014, ss. 18-19), Franco diktatörlüğü, İspanya'yı demokratikleşme dalgasının dışında bırakmış ve ülkenin siyasi tarihini Avrupa siyasi tarihinden ayırmıştır.

Franco rejiminin 1938 yılından 1967 yılına kadar geçen 29 yıllık sürede çıkardığı yedi temel yasa, rejiminin niteliğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu yasalar, Katolik, gelenekçi unsurların köşe taşlarını da belirleyerek (Casanova, 1983, s. 950) İspanya'da sağ siyasetin çerçevesini oluşturmuştur. İlk olarak 1938 yılında çıkardığı İş Kanunu'yla (Leyes Fundamentales, 1938) ülkedeki işçi sınıfının zaten sınırlı olan haklarını iyiden iyiye ellerinden almıştır. Henüz İç Savaş bile sona ermemişken, grev yapmayı yasaklayan, sendikal faaliyetlere ancak devletle birlikte yürütülmek koşuluyla izin veren bu yasa, yeni dönemde hem işçi sınıfına karşı Franco'nun tavrını göstermesi hem de devlete yüklenen müdahaleci rolü göstermesi bakımından önemlidir. Franco, 1939 yılında İç Savaş sona erdikten ve resmen devlet başkanı olduktan sonra bir süre daha meclisin açılmasına olanak tanıyan gerekli düzenlemeleri yapmadan ülkeyi yönetmiştir. İç Savaş sonrası çıkardığı ilk temel yasa olan 1942 yasası (Leyes Fundamentales, 1942) rejimin kendine meşruiyet sağlama girişimi olarak değerlendirilebilir. Bu temel yasayla İspanyollar Meclisi (*Cortes Españoles*) adıyla bir meclis kurulması karara bağlanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği ve demokratikleşme dalgasının henüz başlamadığı bir dönemde İspanya'da meclisin açılması başta demokrasi için önemli bir adım gibi görünse de bu meclisin yapısının eşit yurttaşlık ilkesiyle uyuşmadığını ve yetkisinin çok kısıtlı olduğunu söylemek gerekmektedir. Zira meclisin üyeleri, belediye başkanları, rektörler, meslek odası başkanları gibi mesleki ya da toplumsal statüye dayalı görevlerden seçilmiş/atanmış kişilerden oluşmuştur. Ayrıca bu meclisin yasa önerme yetkisi olmakla beraber hükümeti denetleme yetkisinin olmaması da Franco rejimini tanımlar niteliktedir.

İkinci Dünya Savaşının bittiği 1945 yılı Franco rejimi için de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu sene, biri İspanya toplumsal yapısına, öteki rejimin meşruiyet kaynağına ilişkin iki temel yasa çıkarılmıştır. 17 Temmuz'da çıkarılan temel yasa, aslında adından da anlaşılacağı üzere İspanyolların yasasını (*Fuero de Españoles*) belirlemiş; onların ödev ve görevlerini tanımlamıştır. İspanyolların ifade özgürlüğüne sahip olduğu belirtilmiş ama aynı zamanda yurttaşların dininin Katolik olduğunu da tanımlamış ve ülkede diğer dinlerin faaliyet göstermesini kısıtlamıştır. Bu dinin emirleri uyarınca sadece bir kere evlenebilmelerine izin verilmiş ve boşanmaları yasaklanmıştır. Dolayısıyla rejim laikliği tam anlamıyla reddetmiş ve demokratik olmayan bir Katolik Hristiyan anlayışı ülkede hâkim kılmıştır (Leyes Fundamentales, 1945a). 22 Kasım'da çıkarılan Ulusal Referandum Yasası (*Ley del Referéndum Nacional*) ise 1942 yılındaki kaygıyla paraleldir; rejimin tüm otoriter yapısına karşın demokratik bir meşruiyet zemini kazandırmayı hedeflemektedir. 21 yaş üstü tüm yurttaşların oy kullanacağı referandumlarla önemli bazı konularda halkın görüşüne başvurulması kararlaştırılmıştır (Leyes Fundamentales, 1945b). Nitekim bundan sonraki temel yasalar da bu metotla kabul edilmiştir.

Beşinci temel yasa Avrupa'da diktatörlüklerin yıkıldığı dönemde, 1947 yılında, dönemin ruhuna uygun olarak, referandumla kabul edilmiştir. Yaklaşık %90 oy oranıyla kabul edilen bu yasa, İspanya'yı "Katolik, sosyal ve temsili monarşi" olarak tanımlamış, Franco'ya ömür boyu başkanlık ve Kral atama yetkisi vermiştir (Leyes Fundamentales, 1947). Bu yetkisini Franco, 1969 yılında Juan Carlos'u veliaht ilan ederek kullanmıştır. Nitekim Franco'nun ölümünden sonra da Juan Carlos tahta çıkmıştır. 1958 ve 1966 (Leyes Fundamentales 1958; Leyes Fundamentales, 1966) yıllarında çıkarılan son iki temel yasa da referandumla yüksek oylarla kabul edilmiştir. Hatta 1966'da çıkarılan yasada bu oran %98'e ulaşmıştır. Ancak buna karşın devlet yapısında yapılması ön görülen bazı değişikliklerle Falanjist Parti'yi tek parti olarak kabul eden yasalar, uygulama aşamasında pek etkili olmamıştır (Özdemir, 2021).

Francro rejiminin son yıllarında hem dünya piyasalarında yaşanan petrol krizinin neden olduğu ekonomik çalkantının hem de 1968'de Fransa'da başlayan ve dünyanın çeşitli bölgelerine yayılan öğrenci hareketlerinin etkileri hissedilmeye başlanmıştır. Buna Bask ve Katalan bölgelerindeki toplumsal talepler de eklenmiştir. Sonuç olarak İspanya'da ekonomik ve toplumsal dönüşüm dalgası, hasta ve yaşlı bir lideri olan rejimi siyasal dönüşüm yaşamaya zorlamıştır (Magone, 2006, s.16). Franco'nun hastalığı dolayısıyla 1973 yılında başbakanlık görevini Arias Navarro'ya bırakması rejimdeki dönüşümü başlatmıştır. Ancak bu dönüşüm rejimin sınırlarını gevşetmekle birlikte onu yıkmamıştır. 20 Kasım 1975 yılında, İspanya'nın *caudillo*'su Franco'nun ölümünden yalnızca iki gün sonra I. Juan Carlos'un tahta çıkması İspanya'daki yeni dönemin aktörlerinin de sahneye çıkması ve aynı zamanda rejimin de değişmeye başladığı anlamına gelmektedir. 1976 yılının temmuz ayında Navarro'nun başbakanlıktan istifa edip yerini Aldolfo Suárez'e bırakması, otoriter rejimden çıkışın niteliği konusunda başlarda şüphe uyandırır da demokratikleşme adımlarıyla bu şüphe ortadan kalkmıştır. Başlarda şüphe uyandırmıştır; çünkü Suárez, Franco rejiminin temsilcisi olan Falange Partisi'nin devamı niteliğindeki *Movimiento Nacional* (Ulusal Hareket)'in Genel Sekreteridir. Ancak başbakanlık koltuğuna oturduktan kısa bir süre sonra Franco rejiminin adeta düşmanlaştırdığı solcu siyasetçilere gösterdiği olumlu tavrıyla

başbakanlık döneminin değişimde rol oynayacağını göstermiştir. 22 Aralık 1976'da PCE (İspanya Komünist Partisi/Partido Comunista de España) genel sekreteri Carillo'nun gözaltına alınmasına doğrudan müdahale ederek 8 gün sonra salıverilmesini sağlaması, tutumundaki değişimin net bir göstergesi niteliğindedir. Daha sonra aldığı af ve seçim kararları da rejimin dönüşümünü bekleyenler için başlarda hayal kırıklığı olan Suárez'in, sonraki süreçte geçiş dönemine katkı sunan önemli bir politikacı olmasını sağlamıştır (Zugasti, 2007, s. 69). Bu tutumuyla Suárez, Salazar rejiminden devrimci bir kopuş yaşayan Portekiz'in aksine İspanya'da demokrasiye geçiş sürecinin ılımlı biçimde yürütülmesini sağlamıştır (Adaş, 2019, s. 6). Başbakan Suárez ile Kral Carlos'un ılımlı biçimde monarşiyi dönüştürme hedefleri aynı zamanda İspanya'yı yeniden Avrupa tarihinin bir parçası yapma konusunda önemli bir başlangıç olmuştur. 1977 yılında yapılan ilk seçimlerde UCD'nin (Unión de Centro Democrático/Demokratik Merkez Birliği) elde ettiği zafer, otoriterlikten çıkış sürecinde İspanya sağının üstlendiği misyonu göstermektedir. 1978 yılında yeni anayasanın hazırlanması ve 1979 seçimlerinde yeniden UCD'nin birinci parti olması, İspanya sağının Francocu uçtan merkez sağa geçtiğini göstermektedir.

3. Demokratikleşme Döneminde İspanya Siyaseti

Demokratikleşme ya da geçiş süreci olarak anılan Franco sonrası dönemde politik tartışmaların merkezinde şaşırtıcı olmayan biçimde Franco rejiminden nasıl çıkılacağı olmuştur. Bir yanda hızlı bir demokratikleşme yaşayarak Franco döneminden keskin bir kopuşu isteyen "*ruptura*" grubu, diğer yanda ise daha ılımlı bir geçiş dönemi öneren "*reforma*" grubu ortaya çıkmıştır. Aslında bu ayrım İspanya siyasi yelpazesinin sağ ve solu arasındaki ayrıma da denk düşmektedir. PSOE (Partido Socialista Obrero Español/ İspanyol Sosyalist İşçi Partisi) ve PCE partilerinin temsil ettiği sol siyaset kopuşu savunurken, UCD çatısı altında yoğunlaşan sağ siyaset ise daha ılımlı bir geçiş sürecini savunmaktadır. Franco rejiminden çıkışa ayak direyen Navarro'nun istifa edip, Suárez'in başbakanlık koltuğuna oturmasının ve UCD'nin demokratikleşme sürecini, 1960'lardan beri devam eden, Batı tipi parlamento yapısını ve diğer partilerle diyalog sürecini savunan *Cuadernos para el Dialogo* grubu çizgisinde sürdürmesinin (Soro, 2019, s. 116), İspanya siyasetine çok önemli iki etkisi olmuştur. Bunlardan ilki kuşkusuz geçişin kansız ve barışçıl biçimde sağlanması, ikincisi ise Monarşinin lağvedilmemesidir. Bu bakımdan ılımlı geçiş, Cumhuriyet rejimi önüne çekilen yumuşak set niteliğindedir ve İspanya sağının zaferi olarak görülebilir. Öte yandan geçiş sürecinin ülke için çok daha farklı anlamları olduğu da göz ardı edilemez. Zira İspanya, Batı düşüncesinin tarihsel sınırlarının içerisinde ancak Batı'nın 20. yüzyıl siyasi tarihinden ayrılan bir diktatörlük deneyimi tecrübe etmiştir. Demokratikleşme süreci İspanya'yı siyasal, ekonomik, kültürel ve fikrî olarak Batı'ya entegre etme süreci olarak da değerlendirilebilir. Nitekim İspanya, 1982'de NATO, 1986'da Avrupa Ekonomi Topluluğu gibi Batı merkezli ulus aşırı örgütlere üye olmuştur. Diktatörlük dönemine ait kurumlar feshedilmiş, siyasi partiler ve seçim mekanizmaları başta olmak üzere demokrasi için gerekli kurumlar kurulmuştur. Bunların yanı sıra Franco döneminin önemli kurumları olan Kilise, Ordu, Kraliyet demokrasinin gelişimine katkı sunacak biçimde dönüştürülmüştür (Adaş, 2019, ss. 8-10).

Geçiş döneminin kurumsal aktörleri olan partileri üçe ayırarak incelemek gerekmektedir: Birinci grup, sağ siyasetin temsilcisi UCD, ikinci grup sol siyaseti temsil eden PSOE ve PCE partileri ve üçüncü grup da bölgesel partilerdir. İdeolojik gruplara ayırarak inceleme bize, İspanya siyasetinde sağ partilerin Francocu geçmişlerinden arınarak merkez siyaseti güçlendirme gayretini, sol partilerin ise Marksist öğelerini silikleştirerek sağ siyasete karşılık verdiğini gösterecektir. Öte yandan siyasetin merkezileşmesinin bölgesel siyasete de demokratik alan açtığı görülecektir. Dolayısıyla İspanya siyasetinde dönüşümün UCD'nin planladığı gibi tedrici biçimde yapılacağı ve aşırılıkların engelleneceği bir döneme girilmiştir.

Navarro'nun istifasıyla başlayıp, 1977 seçimlerinin yapılmasıyla devam eden ve yeni anayasa ile sonuçlanan 1976-1978 yılları arasındaki siyasi atmosferin İspanya siyasetinde önemi büyüktür. 15 Haziran 1977 tarihinde yapılan seçimler, Franco rejiminden çıkışın resmi adımı niteliğindedir. Bu seçimlerin sonucunda merkez sağ siyasetin temsilcisi olan Suárez önderliğindeki UCD oyların yaklaşık %37'sini alarak tek başına iktidar olmuştur. Suárez hükümetinin kurulmasının ardından demokrasinin kurumsallaşması için de önemli adımlar atılmıştır. Hiç kuşkusuz bu adımların başında, meclisteki partilerin aldıkları oy oranları² doğrultusunda temsilci bulundurduğu “*Anayasal İşler ve Kamusal Özgürlükler*” komisyonunun kurulması gelmektedir. Bu komisyon, İspanya'nın demokratik bir yapıya kavuşmasını sağlayacak Anayasayı hazırlama görevini üstlenmiştir. Hiçbir partinin tek başına karar alacak kadar temsilcisi olmayan komisyonda, sağ partiler UCD ve AP (Alianza Popular) birlikte çoğunluk oluşturabilmektedir. Ancak UCD ile AP arasındaki sağ ittifak, komisyon içerisinde keskin bir sağ-sol ayrımına dönüşmemiştir. PSOE ve PCE'nin de süreç boyunca ılımlı bir siyaset izlediği görülmektedir. Örneğin sol siyasetin temsilcileri anayasada “grev hakkı” olmasını savunurken, sağ siyasetin temsilcileri bu ifadeyi “mesleki çıkarların korunması için grev hakkı” olarak değiştirmek istemişlerdir. Sonuç olarak “çıkartların korunması için grev hakkı” ifadesinde uzlaşmışlardır (Kaya, 2019, s.103). Dolayısıyla süreç, çoğunluğun diktasıyla değil, mümkün olan en büyük mutabakatla sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu uzlaş sonucunda da PNV'nin boykot etmesine rağmen katılımın %67,1 olduğu 6 Aralık 1978 referandumunda oyların yaklaşık %92'si “evet” çıkmış, İspanya'nın yeni anayasası kabul edilmiştir.

Anayasanın kabulü yeni bir seçimi de beraberinde getirmiştir. Suárez hükümeti anayasanın kabulünün hemen ardından seçim kararı almış 1 Mart 1979'da İspanya'da yeni anayasanın gölgesinde ilk demokratik genel seçim yapılmıştır. Bu seçim İspanya'da artık radikal olarak tanımlanan Franco rejiminden çıkışın da sembolü olduğu için partiler söylemlerini ve eylemlerini sağ ve sol aşırılık olarak algılanmayacak biçimde revize etmişlerdir. Demokratikleşme sürecinde sol siyasetin iki önemli aktöründen biri 1879 yılında kurulan İspanya'nın en köklü partisi PSOE iken, diğeri 1921'de kurulmuş olan PCE'dir. Bu partiler, seçimlerin yapılmadığı ve siyasi partilerin faaliyetlerinin kısıtlandığı Franco döneminde kendilerini feshetmemişlerdir.

1 36 üyeden oluşan komisyona UCD 17, PSOE 13 üye göndermiştir. PCE ile AP 2'ser, bölgesel partiler PNV ve CIU ise birer üye göndermiştir.

Her ne kadar bu durum, İspanya siyasetinde sol partiler için avantaj gibi görünse de kurumsal yapılarının çok zayıf olduğunu söylemek gerekmektedir. Siyasetin merkezde toplandığı yeni dönemde bu partiler, kendilerini yeni koşullara uygun hale getirebilmek için kimliklerinde ve programlarında köklü değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardır (Heywood, 1995, s. 189). Nitekim UCD kampanyasında kendisinin merkez parti olduğunu, PSOE'nin ise radikal ve dinsiz bir parti olduğunu vurgulamıştır. (Marawall, 1979, s. 305). Ancak bu dönemde İspanya solunun da merkezileşme gayretinde olduğu açıktır. PSOE lideri Felipe González, 1978 yılında parti programında partinin Marksist olduğunu vurgulayan ifadeyi çıkarmak istemiş, fakat talebi üyeler tarafından reddedilmiştir (Serçe, 2021, s. 154). Keza bu dönemde PCE'nin hem “proleterya diktatörlüğü” (Donofrio, 2013, ss. 174-175) hem de Cumhuriyet fikrinden vazgeçmesini parti içinde “davaya ihanet” olarak tanımlayanlar olmuştur (Kaya, 2019, s. 135). PCE lideri Carillo ise bu dönüşümü artık sosyalizme demokratik yolla ulaşabileceği iddiasıyla açıklamaktadır (Andrade, 2013, s. 196).

İspanya solunun merkezileşmesini sadece UCD'nin demokratikleşme sürecinin öncülüğünü üstlenmesi ve solun da rakibine benzemeye başladığı iddiasıyla açıklamak mümkün değildir. İç siyasetin yanı sıra İspanya'da yaşanan süreci küresel ve bölgesel bir dönüşümün parçası olarak da ele almak gerekmektedir. Huntington (1993, ss. 59-72)'a göre üçüncü demokratikleşme dalgası petrol kriziyle birlikte otoriter rejimlerin zayıflamasıyla gerçekleşmiştir. İspanya'da da 1976 yılında yapılan işçi grevleri, petrol krizinin yol açtığı ekonomik krizin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu grevleri sonlandırmak ve ekonomik gelişimi başlatmak için UCD'nin planı da dünya siyasetindeki çağdaş sağcı partiler gibi neoliberal ekonomi politikalarını uygulamak olmuştur. 25 Ekim 1977'de Suárez'in açıkladığı kararlarla İspanya ekonomisinde serbestiyet dönemine girilmiştir. Bu kararlar doğrultusunda emeğin değeri düşürülerek, ürünlerin değerini artırma yoluna gidilmiş ve ücretler azaltılarak ürünlerin uluslararası piyasadaki rekabet potansiyeli artırılmak istenmiştir. Ayrıca ülkenin para birimi devalüe edilerek, yükselen enflasyon durdurulmaya çalışılmıştır. Bunların doğal sonucu olarak da işsizlik artmıştır. 1979'da İngiltere'de Margaret Thatcher'ın, 1981'de ise ABD'de Ronald Reagan'ın iktidara gelerek dünyada neoliberalizmin bayrağını salladığı dönemde İspanya da Suárez liderliğindeki UCD'nin üstlendiği misyonla sürece katılmıştır. Ancak İspanya solunun da ılımlı siyaset ve merkezileşme politikaları adı altında bu sürece destek verdiğinin altını çizmek gerekmektedir. Zira 25 Ekim kararları PSOE lideri Felipe tarafından da kabul edilmiştir.

Siyasi liberalizasyon sürecinin bir diğer boyutunu ise bölgesel siyasetin iki büyük aktörü olan Bask Ülkesi ve Katalonya'ya ilişkin gelişmeler oluşturmuştur. 1939 sonrasında Franco rejimi bölgesel meclisleri kapatmış ülkeyi üniter bir yapıya büründürmüştür. Ancak 1978 Anayasası bölgelerin özerkliklerini tanımış, Suárez hükümeti de bölgesel meclislerin yeniden açılmasını ve Katalanların sürgündeki lideri Taradellas'ın ülkeye dönmesi sağlanmıştır. PSOE de kendi politik tavrını UCD'ye yakınlaştırmıştır; daha önceleri self determinasyonu savunan parti artık âdem-i merkeziyetçilik savunusu yapmaya başlamıştır (Kaya, 2019, ss. 153-154).

4. Otoriter Rejimden Neoliberal Entegrasyona

İspanya sağ, liderliğini üstlendiği demokratikleşme sürecinde hem siyasi hem de ekonomik liberalizmin ülkedeki hakimiyetini tesis etmiştir. İspanya solu da bu sürecin sorunsuz ilerleyebilmesi için parti organlarında ve ulusal politik tutumunda kolaylaştırıcı adımlar atmıştır. Bilhassa PSOE'nin gürurla yaşadığı ideolojik dönüşüm, kendisini UCD siyasetine oldukça yakınlaştırmıştır. 1 Mart 1979 seçimleri öncesi parti programından “Marksist” ifadesini çıkarmak isteyen ama üyeler tarafından engellenen González, Mayıs ayında parti genel sekreterliği görevinden istifa etmiştir. Aynı yılın Eylül ayında yeniden genel sekreter olduğunda ise parti programından Marksist ifadesini çıkaracak kadar güçlenmiştir. González, yeni döneminde PSOE'yi tam anlamıyla merkez sol ya da başka bir ifadeyle sosyal demokrat bir raya sokmuştur (Preston, 1987, ss. 116-117). Bu, İspanya solu için tartışmalı bir kararken, geçiş dönemi sürecini yöneten İspanya sağ için başarı olarak kabul edilebilir. Çünkü PSOE'nin bu tavrı iktidar dönüşümü yaşandığında dahi politik liberalizasyon ve ekonomik neoliberalizasyon sürecinin devam edeceği anlamına gelmektedir.

PSOE'nin Marksist çizgisini terk etmesi tarihsel açıdan önemli bir ana denk düşmektedir. 1980 yılından itibaren kötüleşmeye başlayan ekonomi, UCD iktidarını zayıflatmıştır. Krizin etkileri büyüdükçe İspanya sağ içerisindeki kriz de büyümüştür. Bu sürecin sonunda demokratikleşme sürecinin birincil aktörlerinden Suárez, özelde İspanya sağ, genelde İspanya siyasetindeki tüm karizmasına rağmen, 29 Ocak 1981'de görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Suárez'in istifasından sonra başbakanlık görevini Calvo Sotelo üstlenmişse de ülkenin içerisine girdiği kriz, İspanya sağ içindeki Francocu hizbi yeniden harekete geçirmiştir. Bir grup Franco yanlısı subayın, istifadan bir ay sonra 23 Şubat (23F) günü yaptığı başarısız darbe girişimi de bu hizbin demokratikleşme sürecindeki son denemesi olmuştur. Tejero önderliğinde gerçekleşen darbe girişiminde siyasi partilerin tutumunun yanı sıra Kral Carlos'un darbeye destek vermemesi, girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasında rol oynamıştır.

Sotelo'nun başbakanlığında iki önemli hamlesi olduğu söylenebilir. İlki, görevi devraldıktan yaklaşık bir ay sonra karşılaştığı darbe girişimini bertaraf edebilmesidir. 23F darbe girişiminin İspanya siyasetinin merkezileşmesine de yardımcı olduğunu söylemek mümkündür. Zira PSOE, bu darbe girişiminden sonra UCD'ye karşı yürüttüğü muhalefeti daha ılımlı bir hatta çekmiştir (Kaya, 2019, s. 122). İkinci önemli hamlesi ise İspanya'yı 1982'nin Mayıs ayında NATO'ya üye yapmasıdır. Böylelikle İspanya'nın demokratikleşmesi ve batılılaşması bir ulusal mesele olmanın ötesinde, ulus aşırı bir meseleye dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle liberal demokrasinin ulusal kurumlarının oluşturulmasının ardından uluslararası kurumlara da entegrasyon süreci başlamıştır. Bu entegrasyon her ne kadar Sotelo iktidarında başlamışsa da 1982 yılındaki iktidar değişiminin ardından devam etmiştir. Nitekim 1986 yılında PSOE iktidarında İspanya, Avrupa Topluluğu'na üye olurken, Başbakan González, ülkesindeki demokrasinin bu üyelikle gerçek anlamda sağlandığını söylemiştir. Dolayısıyla İspanya'da 1980'li yıllar, geçiş sürecinin tamamlandığı ve ülkenin küresel ve bölgesel piyasa ve kurumlara entegre olduğu yıllar olarak değerlendirilebilir. Üstelik bu entegrasyon sürecinde sağ ile sol arasında ciddi bir ayrım söz

konusu değildir. Her iki grup da birbirlerinin politikalarını sürdürmüşlerdir. Ancak bu analizde siyasetin merkezde toplanmasının yapısal nedeni olan seçim sistemi de göz ardı edilmemelidir. Milletvekili sayısının 350 olarak belirlenmesi, ülkenin 52 seçim çevresine ayrılması ve yalnızca büyük şehirlerde sonuçların gerçek anlamda nispi temsil esasına göre belirleneceği, diğer küçük şehirlerde ise yalnızca büyük partilerin temsilci çıkarabileceği bir sistemin kurulması, seçmenleri merkez partilere yönlendirmiştir. Sistem, üstü örtük biçimde merkezde olan partilerin büyümesine olanak tanımıştır. Sonuç olarak da Duverger yasası (Duverger, 1974, s. 290) çalışmış ve seçim yasalarının yönlendirmesiyle iki merkez partinin etkin olduğu bir siyasal parti sistemi ortaya çıkmıştır.

Merkez partilerin güç kazandığı yeni dönemde UCD, İspanya sağı açısından bu görevi üstlenerek hem ülkede demokratik düzenin oluşmasına hizmet etmiş hem de kurduğu ilişkiler sayesinde İspanya solunu da merkeze çağırabilmiştir. Her ne kadar PCE 1981 yılında yaptığı 10. kongresinde komünist çizgiye avdet etmişse de PSOE terk ettiği Marksist kimliğine dönmemiştir. Hatta 1982 seçimlerine giderken de söylemlerini bu değişim üzerine inşa etmiştir. PSOE “değişim” sloganıyla gittiği seçimde oyların %48,1’ini alarak birinci parti olmuş, UCD ise yaşadığı büyük krizin ardından oyların sadece %6,7’ini alabilmiştir. AP-PDP (Partido Demócrata Popular/ Halkın Demokratik Partisi) ittifakı ise oyların %26’sından fazlasını alarak sağın en büyük partisi olmuştur. Sağ yaşadığı krizi sonraki iki seçimde de aşamamıştır. 1996 yılına kadar İspanya, PSOE hükümetleri tarafından yönetilmiştir.

İspanya’daki sağ partilerin uzun süre iktidara gelememesi, onlar için yenilgi sayılabilse de siyaset öylesine merkezleşmişti ki; PSOE’nin uyguladığı politikalar, sağ siyasetin de amaç ve hedeflerine yakın sonuçlar doğurmuştur. Hatta Heywood (1995, s. 225) bu dönemde Felipe González hükümetlerini Reagan ve Thatcher hükümetlerinin bir taklidi olarak tanımlamıştır. PSOE’nin merkezleşmesi ve dünya konjonktürünün öne çıkardığı neoliberal politikaların uygulanmasında üstlendiği misyon aynı zamanda İspanya’yı yeniden batı dünyasına entegre etme olarak da değerlendirilebilir. Çalışmanın başında belirtildiği üzere İspanya tarihi, Avrupa içerisinde ancak Avrupa tarihinden kimi zaman farklılaşan bir tarihtir. ABD’nin de desteğiyle (Black, 2020, s.245) UCD tarafından başlatılan ve PSOE’yle sürdürülen demokratikleşme ve neoliberalleşme süreci İspanya ve Avrupa tarihinin yeniden ortaklaşması olarak okunabilir. Ancak İspanya’nın neoliberal politikalara entegrasyonu, aktörleri bakımından yine Batı siyasetinden ayrılmaktadır. İngiltere’de, Amerika’da, hatta Türkiye’de sağ siyasetin temsilcilerinin üstlendiği bu sürecin İspanya’daki gelişimini, İber Yarımadası’ndaki komşusu Portekiz’de olduğu gibi sol bir parti üstlenmiştir.

İspanya ekonomi politikalarının Franco sonrası dönemden 2008 yılına kadar geçen sürede PP ya da PSOE iktidarı olmasına bakılmaksızın benzer biçimde uygulandığını söylemek mümkündür. Çünkü İspanya, Franco sonrası dönemde sadece demokratik kurumları inşa etmemiş aynı zamanda da dünyada hâkim olan neoliberal paradigmayı kurumsallaştırabilmiştir. Bu süre zarfında kurulan azınlık hükümetlerine ya da yaşanan iktidar değişikliklerine rağmen siyasi istikrarsızlık olarak değerlendirilebilecek bir süreç yaşanmamıştır. İktidar olan merkez sağ ya da sol partiler birbirlerinin devamı niteliğindeki politikaları takip etmişlerdir. Bunun neticesi makro

ekonomik göstergelerde de görülebilmektedir. 1990'ların başında açık veren bütçe, kriz öncesi dönemde fazla vermeye başlamıştır (Countryeconomy, 2025a). Bütçe dengesinin oluşmasında, Avrupa Birliği'ne üyeliğin tüm iktidarlar tarafından benzer biçimde sahiplenilmesi de etkili olmuştur. 2002 yılında ortak para birimine geçiş süreci, İspanya ekonomisine olumlu katkılar sağlamıştır. Avrupa'nın en hızlı büyüyen ekonomiklerinden biri haline gelen İspanya, en çok yeni istihdam oluşturabilen ülkelerden olmuştur. González'in deyimiyle Avrupa Topluluğu'na üye olarak 1986'da tam anlamıyla demokratikleşen İspanya'nın, 2008'e kadar ekonomisinin düzenli olarak büyümesinin ardındaki nedeni, sistemin arzuladığı siyasi istikrarla açıklamak mümkündür. Bu durum aynı zamanda İspanya'nın hem bölgesel hem de küresel politik ve ekonomik düzene güçlü bir entegrasyon sağladığının da göstergesi niteliğindedir. İdeolojilerin sonunun geldiğini ve sağ ile sol arasındaki ayrımın ortadan kalktığını iddia eden neoliberal teze uygun biçimde İspanya'da partiler arası farklar silikleşmiş ve bu sayede ülkede bir korku nesnesine dönüşmüş Franco döneminin aşırılıklarından kaçış rotası da oluşmuştur.

5. Üç Kriz ve Siyasetin Yeniden Aşırılışması

İspanya'da demokratikleşme süreci yukarıda belirtildiği üzere siyaseti merkezde toplayabilmiştir. Bu sayede iktidar değişse dahi uygulanan politikalarda köklü dönüşümler olmamış, İspanya küresel siyasete ve piyasalara entegre olmuştur. Her ne kadar bu entegrasyon sürecinin sonucunda ülkede demokratik siyasetin kurumsallaşabildiğini söylesek de ekonomi politikalarının mutlak bir başarı getirdiğini iddia etmek mümkün değildir. Kaldı ki demokratik siyasetin kurumsallaştığı iddiası da toplumun tüm kimliklerinin özgür ve eşit koşullarda yaşadığı gibi bir iddiayı tam anlamıyla barındırmamakta; demokrasinin gelişim sürecini devam ettirecek kurum ve mekanizmaların kurulduğu anlamına gelmektedir. 2004 yılında iktidarı devralan PSOE'nin lideri Zapatero'nun inisiyatif üstlenerek eşcinsel evlilik yasasını kabul etmesi, Katalonya başta olmak üzere özerk bölgelere tanınan hakların genişletilmesi ve hatta Katalonya'ya verilen statüde "ulus" ifadesinin geçirilmesine dair yasaların çıkarmasını bu minvalde değerlendirmek mümkündür. Franco sonrası dönemde sağ ve sol partilerin birbirlerine benzer politikalar izlediği ve hatta partilerin de birbirlerine benzemeye başladığı yukarıda tartışılmıştı. 2000'li yıllarda ise sağ ve sol arasındaki ayrım önceki yıllara göre daha fazla gözlemlenebilmektedir. Zira Zapatero'nun toplumsal cinsiyet kimliklerine, özerk bölgelere ilişkin attığı demokratik adımlar İspanya solunun programında yer alırken, sağ siyasetin en büyük temsilcisi PP ise gerek eşcinsel evliliklere gerekse bölgesel hareketlere karşı net muhalif bir tavır almıştır (Alonso & Field, 2021, s. 218). Dolayısıyla önceki bölümde sıklıkla vurgulanan merkez sağ ve sol partilerin birbirlerinin devamı iktidarlar kurdukları iddiası Franco sonrası demokratikleşme sürecinde oluşan siyasal atmosfer için geçerlidir. Sonraki dönemlerde sağ siyasetin ulus kültürüne yüklediği ataerkil anlamla (Tan, 2025, s. 45) solun yüklediği özgürlükçü anlam arasındaki farkta olduğu gibi birçok konuda, partiler kendi siyasi görüşüne göre politikalar uygulayarak diğerinden ayrılmıştır. Bunun nedeni, otoriter rejimlerden çıkış süreçlerinde, demokrasi yanlısı grupların kendi aralarındaki ideolojik farklılıkları silikleşerek, birbirlerine yakınlaşabilmesi olarak görülebilir. Ancak otoriter rejim tehlikesi ortadan kalktıktan sonra yeniden partiler ve ideolojiler arasındaki rekabet görünür

olmaktadır. İspanya sağ ve solu arasındaki mesafeleri de bu tez üzerinden okumak mümkündür: Franco sonrası dönemde partiler birbirleriyle olan farklılıklarını silikleştirirken, 2000’li yıllarda birbirleri arasındaki farklar belirginleşmiştir. Ancak yine de sistem, partileri merkezde tutmayı sürdürebilmiştir.

İspanya’da yaşanan iki büyük kriz, Franco sonrası dönemde merkezde toplanan siyaseti 2010’ların ortasından itibaren uçlara taşımaya başlamıştır. Bu krizlerin ilki, 2008 yılında dünya finans sisteminde yaşanan büyük çöküşün İspanya’ya etkisiyle gerçekleşmiştir. İkincisi, ekonomik krizin de etkisiyle zayıflayan hükümete karşı 2017’de Katalonya’da yapılan İspanya hükümetinin illegal olarak tanımladığı bağımsızlık referandumunun yol açtığı Katalonya krizidir. Ayrıca bu iki krize, PP’nin yönetim kademesinin yolsuzluk yaptığıının ortaya çıkmasının ve Başbakan Rajoy’u istifaya götüren sürecin İspanya sağ siyasetinde yarattığı krizi de eklemek gerekmektedir.

5.1. Kapitalizmin Küresel Krizi

Yeni yüzyıla iktidar partisi olarak giren PP, 2000 yılındaki seçimlerde de birinci parti olmuş ve İspanya sağının iktidarda kalmasını sağlamıştır. Bu dönemde de PSOE’nin iktidarı devraldığı 2004 seçiminden sonraki dönemde de İspanya’daki ekonomik büyüme sürmüştür. Merkez partilerin birbirlerini takip eden ekonomi politikaları, 2000-2008 yılları arasında İspanya GSYH’de iki katından fazla artış yaşanmasını sağlayarak, GSYH’yi 627,3 milyar dolardan 1,4 trilyon dolara yükseltmiştir (Royo, 2020, s. 121). Avrupa’nın en büyük beşinci ekonomisi haline gelen İspanya’da işsizlik azalmış, faizler düşmüş, bütçe dengesi sağlanmış, hatta 2007 yılında bütçe fazlası bile oluşmuştur. Avrupa’daki diğer devletlere nazaran daha hızlı büyüyen İspanya ekonomisi, ekonomik cazibe merkezine dönüşmüştür. Bu dönemde sadece kendi yurttaşları için değil, AB üyesi ülkelerin vatandaşları için de büyük bir istihdam alanı haline gelmiştir. İspanya’da işsizlik oranlarının azalmasının yanı sıra yüksek miktarda göç de almıştır. İspanya’nın Ulusal İstatistik Kurumu’na göre 1998’de yaklaşık 630 bin olan göçmen sayısı, 2008 yılına kadar geçen sürede 8,2 kat artarak 5,3 milyona yaklaşmıştır (INE, 2025). Royo (2020, ss. 125-128)’nın çalışmasında aktardığına göre, 1997-2007 arasındaki on yıllık dönemde Avrupa’daki yeni istihdamların yaklaşık %30’u İspanya’da oluşmuş, sadece 2006 yılında İspanya’da oluşan 700 binin üzerindeki yeni iş imkanının da %60’ında göçmenler istihdam edilmiştir. Ekonominin iyi dönemlerinde yaşanan demografik dönüşümün doğrudan ülke siyasetine bir etkisi olmadıysa da aşağıda tartışılacağı üzere, ekonominin krize girdiği ve milliyetçiliğin yükseldiği dönemlerde, göçmen karşıtlığı aşırı sağın önemli argümanlarından biri olmuştur.

Dünya bankacılık ve finans sektörlerinin 2007-2008 yıllarında içine girdiği kriz, Avrupa’nın son yıllarda en çok büyüyen ve en çok istihdam yaratan ülkelerinden biri olan İspanya’da da ekonomik çöküşe neden olmuştur. İspanya’da henüz ekonomik krizin etkilerinin görülmeye başlanmadığı 9 Mart 2008’de yapılan seçimlerde, 2004 yılında iktidarı devralmış olan PSOE iktidarını sürdürebilmiştir. Ancak krizin 15 Eylül 2008 tarihinde Lehman Brothers gibi dünya bankacılığının lokomotiflerinden birini iflasa sürüklemesi, tüm Batı dünyası ve çeperlerini

etkileyecek bir boyuta ulaşması anlamına gelmektedir. İspanya ekonomisi de 2008 yılının yaz aylarından itibaren krizin etkilerini hissetmeye başlamıştır. Dahası, son yıllarda her ne kadar makro ekonomik göstergelerde Avrupa'nın önde gelen büyümelerinden birini yaşamışsa da bu büyümenin zayıf temelleri dolayısıyla krizi en sert hisseden ülkelerden birisi olmuştur.

İspanya'nın krizden bu kadar etkilenmesinin en önemli nedeni, 1990'ların ikinci yarısından krize kadar geçen sürede yaşadığı ekonomik iyileşmenin imalat sektöründen ziyade, inşaat, turizm ve diğer hizmet sektörüne dayanmasıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere yeni istihdam yaratabilme becerisiyle Avrupa'nın cazibe merkezlerinden biri haline gelmiştir. Ancak 2007 yılında oluşturulan yeni istihdamın yalnızca %5'lik kısmı üretim alanına ilişkindir. Nitekim 2006 verilerine bakıldığında da istihdam alanlarının dörtte üçünü inşaat, turizm ve satış kiralama alanlarında oluştuğu görülmektedir (Royo, 2020). Yüksek oranda göç alan ülkede konut ihtiyacının doğmasının da etkisiyle 2000'li yılların başında inşaat ve dolayısıyla emlak sektörü çok hızlı biçimde büyümüştür. Büyümenin boyutunu anlamak için 2006 yılında İspanya'da inşa edilen yeni konut sayısının 800 bin civarında olduğuna ve bu sayının aynı yıl İtalya, Almanya, Fransa ve İngiltere'de yapılan toplum yeni konut sayısından fazla olduğuna bakmak yeterli olacaktır (Pettinger, 2015). İspanya ekonomisinin bu denli hizmet ve emlak sektörlerine dayanması, finans krizinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Ekonominin güçlü görüldüğü dönemlerde bankaların bilhassa emlak ve inşaat projelerine verdiği riskli krediler, krizin etkilerini göstermeye başlamasıyla birer batık krediye dönüşmüştür. Kriz dolayısıyla işsiz kalan yurttaşların ödeyemediği mortgage kredileri ve yüksek maliyetli batık projeler, bankacılık ve finans sektörünün kaldıramayacağı bir yüke dönüşmüştür. Franco sonrası dönemde kurulan neoliberal düzenin girdiği bu kriz, İspanya'yı 2008 yılının üçüncü çeyreğinde resesyona sokmuştur.

PSOE, sosyal demokrat bir parti olmasının da etkisiyle krize devlet müdahalesini de içerecek biçimde istihdamı artıracak hamleler yaparak ve batık projelerin devlet tarafından üstlenilmesini sağlayarak müdahale etmiş ve sistemin üzerindeki yükü hafifletmeyi hedeflemiştir (Burnett, 2008). Ancak devlet müdahalesi de krizin etkilerini hafifletmede yetersiz kalınca, krizle mücadelenin ikinci aşamasına geçilmiştir. PSOE hükümeti 2010 yılından itibaren sosyal demokrat kimliğine aksi tavırlarla işten çıkarma koşullarını kolaylaştırmış, toplu sözleşmelerin askıya alınmasına olanak tanıyan yasayı çıkarmış, katma değer vergisini %16'dan %18'e artırmıştır. Diğer bir ifadeyle krizin yükünü doğrudan yurttaşların üzerine yükleyecek kararlar almıştır. Haziran ayında alınan bu kararların ardından 19 Eylül 2010 tarihinde sendikalar bir günlük genel grev kararı almışlardır. Kışa girerken işçi sınıfının başlattığı toplumsal muhalefet, bahar aylarında büyük bir ayaklanmaya dönüşmüştür. 15 Mayıs 2011'de başlayan kent meydanlarını işgal eylemleri ülkede büyük bir siyasal dönüşümü başlatmıştır. Kendilerine *Öfkeliler* ismini veren halk ayaklanması, 22 Mayıs 2011'de bölgesel seçimlerde PSOE hükümetine deyim yerindeyse krizin ön faturasını kesmiştir. Bölgesel seçimlerdeki yenilgisinin etkisiyle Zapatero, erken seçim kararı alarak, 20 Kasım 2011 tarihinde seçimlerin yapılmasına karar vermiştir.

İspanya sağ bölgesel seçimlerde olduğu gibi genel seçimlerde de iktidar olmuş ve PP lideri Mariano Rajoy, 21 Aralık 2011'de mecliste yemin ederek, iktidarı resmen devralmıştır.

Neredeyse ilk icraat olarak 30 Aralık günü, kemer sıkma politikalarını hayata geçirecek yasayı çıkarmıştır. İspanya ekonomisini girdiği darboğazdan çıkarmak için merkez sol ve sağ partiler yine benzer politikaları uygulayan iki farklı iktidar görüntüsü vermeyi sürdürmüştür. Ancak AB'nin hazırladığı reçeteyi uygulayan iktidarlar krizin yıkıcı etkilerine hızlı bir karşı koyuş gerçekleştirememişlerdir. Bilhassa 2012 ve 2013 yıllarında diğer AB üyesi ülkeler için krizi atlama emareleri ortaya çıkmışken, İspanya'da kriz öncesinde %7,9'a gerilemiş olan işsizlik oranı %27 sınırına dayanmış (Statista, 2025), 2007'de %20'nin altında olan genç işsizlik oranı %50'yi aşmıştır (Trading Economics, 2025). Bu dönemde, kimi sektörlerde maaşlar ödenememiş, kamu çalışanlarının ücretlerindeki kesintiler artmıştır. İktidarın PSOE'den PP'ye geçmesi ne kemer sıkma politikalarının uygulanmasında bir değişikliğe neden olmuş ne de Franco sonrasında siyaseti merkeze toplayan sisteme dönük öfkeyi dindirebilmiştir.

İspanya ekonomisinin oluşturduğu tahribatın siyasal arenaya yansımaları aniden olmamıştır. 2008'de hissedilmeye başlanan kriz, 2011'de erken seçime ve iktidarın merkez soldan merkez sağa geçmesine yol açmıştır. Ancak ekonomide beklenen iyileşmenin gerçekleşmemesi ve hatta 2012-2013 yıllarında daha kötü bir noktaya ulaşması, merkez siyasete ve siyasal sisteme dönük tepkileri artırmıştır. Nitekim 2015 yılında yapılan seçimlerde, 1978'den beri süregelen, merkez partilerden birinin tek başına hükümet kurabildiği sistem çökmüştür. Merkez partiler hala en yüksek oyu alan partiler olsalar da siyasi yelpazenin sağ ucunda C's (Ciudadanos/Yurttaşlar), sol ucunda ise *Podemos* (Yapabiliriz) partisi alışlagelmişin üzerinde oy oranlarıyla merkez partileri koalisyon görüşmelerine mecbur bırakmışlardır. Kurulamayan koalisyon hükümeti sonucunda seçimler yenilenmiştir. 2016'da yenilenen seçim de bir öncekine yakın bir meclis kompozisyonuyla sonuçlanmıştır. PSOE, sistemin tıkanıklığını önleyecek inisiyatifi almış, PP'nin azınlık hükümeti kurmasına çekimser kalarak zımni onay vermiştir. Böylelikle merkez partiler bir kez daha sistemin sürekliliğini sağlamak için birbirlerine destek olmuşlardır. Ancak 2015 sonrası İspanya siyasetinde sağ ve sol siyaset için de aşırılıkların güç kazanmaya başladığı yeni bir döneme girildiği söylenebilir. PP'nin azınlık hükümeti kurduğu dönemde yaşanan diğer iki kriz ise ülkede sağ siyasetin niteliğini değiştirmiştir. Katalonya kriziyle beraber ülkede milliyetçiliğin yükselmesi önce C's partisinin siyasi omurgasını neoliberalizmden milliyetçiliğe kaydırmıştır. Uç sağ siyasetin milliyetçi ideolojiye yaslanması ise 2019'da yine hükümet kurulamadığı için tekrarlanan Vox Partisi'nin hızlı yükselişine yol açmıştır. Bu dönemde PP içerisinde ortaya çıkan yolsuzluk skandalları da merkez sağ siyasetin güç kaybına ve aşırılığın yükselişine katkı sunmuştur.

5.2. Katalan Meselesi ve İspanya Sağında Yükselen Milliyetçilik

Ekonomik krizin siyasal krize dönüşmesi, ülkedeki bastırılmış toplumsal taleplerin güçlenebilmesini sağlayacak bir atmosferin oluşmasına neden olmuştur. Zayıflayan merkez siyaset, azınlık oyuyla kurulan hükümetin otoritesinde zafiyet oluşturmuş ve ayrılıkçı Katalonya siyasetinin yüzülmüş aşkın süredir diri tutulan taleplerinin daha yüksek sesle dile getirilmesi için uygun siyasal ortamı yaratmıştır. Yeni yüzyılın başında özerklik yetkileri bilhassa mali konularda

genişletilmiş olan Katalonya bölgesinin, kriz sonrasındaki taleplerinin de daha ziyade ekonomi temelde ilerlediği görülmektedir. Zira ülkede 17 özerk bölge olmasına karşın İspanya'da yaşayan her 6 kişiden biri bu bölgede yaşamakta ve İspanya'nın GSYH'sindeki her 5,5 birimlik değer 1'i Katalonya'da oluşmaktadır (Countryeconomy, 2025b). Öte yandan Katalonya'da 2008 krizine kadar, GSYH içerisinde kişi başına düşen gelir ortalaması hem İspanya genelinden hem de euro bölgesindeki Avrupa ülkelerinin ortalamalarından fazla olmuştur. İspanya ise euro bölgesindeki ortalamayı hiçbir zaman geçememiştir (Romero, 2021b).

Katalonya'nın İspanya'dan tek farkı, kuşkusuz, ekonomik gelişmişlik düzeyinin ülke geneline kıyasla daha fazla olması değildir. Anayasanın 143. maddesinde de bir yerin özerk yönetim olabilmesi için bölge içerisinde kendine has ekonomik özelliklerin oluşması şartının yanı sıra ortak tarih ve kültürel özelliklere de sahip olunması gerekmektedir. Nitekim Katalonya'daki ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkışının arkasında bir ulus devlet talebi bulunmaktadır. Kültürel, tarihsel ve teritoryal ortaklığın, İspanya kültüründen farklı olduğuna dair fikri çalışmalar 19. yüzyıl ortalarına kadar dayanmaktadır. Zira 1840 yılında Katalan dilini, folklorunu ve ekonomik çıkarlarını savunan bir grup, *Renaixença* (Rönesans) adıyla çalışmalar başlatmış ve bölgede bir ulus bilinci oluşturma gayretine girişmiştir (Conversi, 2000, s.17). Dolayısıyla İspanya'nın kuzeydoğusunda yer alan Katalonya bölgesi için 170 yılı aşkın süredir devam eden tarihsel, kültürel, teritoryal ve ekonomik talepleri olan bir bölge tanımlaması yapmak mümkündür.

Katalan siyasetçiler, İspanya'da merkez siyasetin, ekonominin ve hükümetin zayıfladığı bir dönemde bağımsız bir ulus devlet olma taleplerini hayata geçirecek önemli adımlar atmışlardır. Katalonya bölgesel meclisinin çoğunluğunu elinde tutan ayrılıkçı gruplar, 2017 yılında bölgede bağımsızlık referandumu yapma kararı almıştır. Bu noktada bölgesel meclisteki ayrılıkçı çoğunluğun bir bütün olmadığını, Katalan ayrılıkçıların sağ ve sol partilerinin referandum konusunda ortak tavır aldıkları vurgulanmalıdır. Ancak Katalonya'da yapılması planlanan bağımsızlık referandumu tıpkı Katalan siyasetinde ideolojilerin silikleşmesine yol açtığı gibi İspanya siyasetinde de farklı ideolojilerdeki partileri İspanya bayrağı altında bir araya getirmiştir.

Katalan bölgesel meclisinin 1 Ekim 2017'de Katalonya sınırlarında ikamet eden yurttaşlara, Katalonya'nın İspanya'dan ayrılarak bağımsız bir ülke olmasını isteyip istemeyeceğini soracağı referandum düzenleme kararı, İspanya hükümeti tarafından yasadışı ilan edilmiştir. Dönemin başbakanı PP lideri Rajoy, referandum günü bölgeye, Madrid'den asker ve polis göndermiş ve referandum yapılmak istenen okullarda kurulan sandıklar toplatmıştır, karşı koymak isteyenler arasında yüzlerce kişi yaralanmıştır. Oylamanın devam edebildiği ve sonrasında oyların sayılabildiği sandıklarda yaklaşık 2 milyon oy ve %92 oy oranıyla ayrılık talebi onaylanmışsa da (El Periodico, 2017), İspanya hükümeti için bu referandumu yok hükmündedir. Katalan siyasetçiler için tutuklama kararı çıkmış, aralarında bölgesel hükümetin lideri Puigdemont'un da olduğu bir grup ise tutuklamalardan kurtulmak için Belçika'ya sığınmıştır. Rajoy'un azınlık hükümeti, PSOE'nin de desteğiyle Anayasanın 155. maddesini uygulayarak, Katalonya'nın özerklik statüsünü askıya almış ve 21 Aralık'ta bölgesel seçimler yenilenene kadar Madrid hükümetine bağlanmasına karar vermiştir (El Pais, 2017).

Katalan siyasetiyle İspanya siyaseti arasında yükselen tansiyon ise ülkede milliyetçi siyasete önemli bir alan açmıştır. İktidardaki PP ile PSOE bir kez daha ortak noktada buluşurken, siyasi yelpazenin sağ ucunda 2015 ve 2016 seçimlerinde aldığı %13 civarında oyla bir güç merkezine dönüşen C's, 2017 Referandumundan sonra ekonominin ve piyasanın gücüne dönük yaptığı vurguyu azaltarak, milliyetçilik vurgusunu artırmıştır. Yükselen milliyetçi dalga 2019 seçimleriyle sadece Katalan milliyetçiliğinin anti tezi olmanın dışına çıkmıştır. Vox Partisi'nin yükselişiyle beraber göçmen karşıtlığını, LGBTI+ karşıtlığını, İslamofobi'yi de içerecek biçimde genişlemiştir. Hatta ülkedeki sağ siyasetin bir bölümünün Francocu bir hatta rücu etmesine neden olmuştur. Öte yandan bu dönemde siyasi yelpazenin sol ucundaki Podemos partisi ise hem İspanya'nın bütünlüğünü hem de ulusların kendi kaderlerinin tayin hakkını savunarak, net bir politik tutum sergileyememiş ve bu süreçte önemli oy kaybı yaşamış, hatta bir çözülme sürecine girmiştir.

5.3. Merkez Sağ Siyasetin Yolsuzluk Krizi ve Aşırı Sağın Yükselişi

2008'deki ekonomik kriz sonraki yıllarda İspanya siyasetindeki iki partili sistemi değiştirmiş, 2017 yılında Katalonya'daki gayri resmi referandum ise ülke siyasetinde ana ideolojik eksenini değiştirmiştir. İspanya sağ için bir diğer kriz ise Katalan krizinin etkileri daha dinmeden ortaya çıkan PP'nin üst düzey yöneticilerinin karıştığı yolsuzluk krizidir. 2018'in ilk aylarında başlayan yolsuzluk tartışması, 25 Mayıs 2018'de mahkemenin de kararıyla resmileşmiştir. Kamuoyunda *Gürtel Davası* olarak bilinen mahkeme sonucunda aralarında bazı eski üst düzey PP yöneticilerinin de olduğu toplamda 29 kişi mahkûm edilirken (Politico, 2018), dönemin başbakanı Rajoy'un da tanık olarak ifade verdiği yargılama sürecinde ikili ifadeler kullandığına hükmedilmiştir (Cadanaser, 2018).

Ekonomik krizin ve uygulanan kemer sıkma politikalarının merkez siyasetin temsilcilerine yönelik bir öfkeye yol açtığı hem 2011'deki sokak eylemlerinde hem de 2015 ve 2016 seçimlerinde görülmüştür. 2016 seçimlerinden sonra mecliste ancak azınlık hükümeti kurabilen PP'nin yolsuzluk davasında aklanamamasının ardından PSOE ve Podemos, Bask ve Katalan gruplarla birlikte Rajoy hükümeti için gensoru vermiştir. 350 sandalyeli mecliste 180 güvensizlik oyu verilmesinin ardından Rajoy başbakanlık görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Rajoy'un ayrılığından sonra, yalnızca 84 sandalyesi bulunan PSOE'nin lideri Sanchez'in başbakanlığında yeni bir azınlık hükümeti kurulmuştur. Ancak bu hükümetin ömrü de bir yıldan daha kısa olmuş ve 29 Nisan 2019'da erken seçim yapılmıştır. Seçim sonrası yürütülen koalisyon görüşmeleri olumsuz sonuçlanınca altı ay sonra 10 Kasım 2019'da seçimler yenilenmiştir.

Ülkedeki ekonomik, toplumsal ve siyasal krizlerden etkilenen sağ siyaset, bir de yolsuzluk krizi yaşayınca yeni bir rotaya girmiştir. 2015 ve 2016 seçimleri, sağ ve sol siyasette bölünmelerin olduğu ve seçmenlerin merkezden uzaklaşma eğiliminde olduğunu göstermiştir. 2015³ ve 2016⁴

2 2015 seçimlerinde en çok oy alan dört partinin oy oranları şu şekildedir: PP %28,7, PSOE %22, Podemos %20,6, C's %13,9.

3 2016 seçimlerinde en çok oy alan dört partinin oy oranları şu şekildedir: PP: %33, PSOE %22,6, Podemos %22, C's %13.

seçimlerinde merkez partiler toplam oyların yalnızca yarısını alabilmişlerdir. Buna karşılık uç siyasetin temsilcileri ise toplamda %34 civarında oy oranına ulaşabilmişlerdir. Katalan krizi uç sol siyaset için düşüş trendini başlatırken, merkez sol siyasetin de güçlenmesini sağlamıştır. Sağ siyasette ise PP'deki yolsuzluk krizi merkezi zayıflatarak uç siyaseti güçlendirmiştir. Nitekim 2019'da yapılan iki seçimde⁵ de PSOE oy oranını önceki seçimlere göre üçte bir oranda artırırken, PP'nin oyu neredeyse yarı yarıya azalmıştır. Bu büyük düşüşe rağmen hala en çok oy alan ikinci parti konumundadır. Sağ siyasetin 2015'ten beri dikkat çeken uç partisi C's 2019'daki Nisan seçiminde %15,9 oy oranına ulaşarak kendi tarihinin en yüksek oyunu almıştır. Bu seçimlerde aşırı sağdaki bölünme de dikkat çekicidir. Zira C's'un yanı sıra Vox partisi de tarihinde ilk defa %10 oy oranına ulaşabilmiştir.

Kasım 2019 seçimlerinde⁶ ortaya çıkan seçim sonuçları sağ siyaset içerisindeki bölünmenin niteliğini değiştirmiştir. 2015, 2016 ve hatta 2019 Nisan seçimlerinde sağ seçmenin önemli bir kısmı PP'den desteğini çekse de merkez siyasetin erimesine izin vermemiştir. Ancak yine de ekonomik krizin doğurduğu öfke merkez siyasetin domine ettiği sisteme yönelmiş ve sistem karşıtı siyaset İspanya'da güç kazanmaya başlamıştır. İlk etapta sağ seçmen, sisteme karşı piyasa yanlısı eleştiri getiren C's partisinin neoliberal tepkisini benimsemiştir. Ancak Katalonya'daki bağımsızlık hareketlerinin güç kazanmasının ardından C's'un milliyetçi bir söyleme tutunmadaki pragmatizm, PP'nin yolsuzluk soruşturmasındaki ikircikli tavrıyla da birleşince seçmen nazarında şüpheli karşılanmıştır. PP'nin de yolsuzluk kriziyle sarsılması, ülkedeki sağ siyaseti sistem karşıtı milliyetçi hatta itmiştir. C's'un karşılayamadığı bu boşluğu ise ülkedeki ekonomik darboğazı ve Katalan krizini, göçmen karşıtı, İslamofobik, Katolik milliyetçilikle birleştiren Vox partisi doldurmuştur. Tekrarlanan 2019 seçiminde aşırı sağın yükselişi solun daha önce kuramadığı koalisyon hükümetini bu sefer kurabilmesini sağlamıştır. Merkez sağ parti PP ile aşırı sağ parti Vox'un koalisyon ihtimali, solun koalisyon kurmasında önemli bir etmen olmuştur. Bu, sol için yersiz bir korku olarak da değerlendirilemez. Zira 2023 seçimlerinde Vox, %12,38 oy oranıyla ülkenin en çok oy alan üçüncü partisi olmuştur⁷.

Vox, 2019 seçimleriyle birlikte İspanya siyasetine doğrudan etki edebilecek güce ulaşmıştır. O tarihten beri yakaladığı trend, İspanya siyasetinin 2008'den itibaren başlayan dönüşümünün son halkası olarak değerlendirilebilir. Bu dönüşüm aslında 1976'da başlayan demokratikleşme sürecine de bir meydan okuma olarak incelenebilir. Zira Vox'un siyaset sahnesinde güç kazanmaya başladığı ilk dönemlerde Franco'nun mezarının taşınmasına ve bir anıt mezara dönüşmesine dair başlattığı tartışmada, Vox lideri Santiago Abascal "Tarihimiz veya sembollerimiz için özür dilemeyeceğiz" diyerek (Carvajal, 2019) Franco sonrası İspanya'sının kapatmak istediği tartışmaları yeniden alevlendirmiştir. İspanya milliyetçiliğine yapılan vurgu, İspanya'yı Katolik bir

4 2019 Nisan seçimlerinde en çok oy alan beş partinin oy oranları şu şekildedir: PSOE %28,7, PP %16,7, C's %15,9, Unidas Podemos %11,1, Vox %10,3.

5 2019 Kasım seçimlerinde en çok oy alan beş partinin oy oranları şu şekildedir: PSOE %28, PP %20,8, Vox %15,1, Unidas Podemos %9,8, C's %6,8.

6 2023 seçimlerinde en çok oy alan dört partinin oy oranları şu şekildedir: PP %33, PSOE %31, Vox %12,38, Sumar %12,33.

devlet olarak tanımlama, AB'nin siyasal çoğulculuk vurgusuna karşı geliştirilen tavırlar, sisteme olan öfkeyi anti demokratik metotlara yönlendirmektedir. Ancak Franco döneminde olduğu gibi süreci Batı dünyasından bir kopuş olarak değerlendirmek mümkün değildir. Zira Vox, birçok Avrupa ülkesinde güç kazanan ve hatta bazılarında iktidara gelmiş aşırı sağ partilerden biri olarak ele alınmalıdır.

6. Sonuç

İspanya'da 1930'ların başında ilan edilen Cumhuriyet'in sosyalist ihtivası güçlü bir monarşist sağ tepkiyle karşılaşmıştır. Karşıt görüşler, 1936-1939 yılları arasında ülkede iç savaş çıkaracak kadar birbirlerine düşmanlaşmıştır. İç Savaş'ta sağ cephenin komutanı ve savaşın galibi olan General Franco, 1938'de başbakanlık görevini üstlenmiş, sağlığının el verdiği sürece 1973 yılına kadar başbakanlık görevini sürdürmüş, ölene kadar da ülkenin *caudillo*'su olarak kalmıştır. Franco sonrası dönemde Kral I. Carlos'un, İspanya sağ siyasetinin önemli ismi Adolfo Suárez ile aldığı inisiyatif ülkede demokratikleşme sürecini başlatmıştır. Otoriter rejimden ılımlı çıkış modelini benimseyen bu ikili, ülkede demokratik bir anayasanın hazırlanmasını ve ülkenin çağdaş batı medeniyetine entegre olabilmesini sağlayacak altyapıyı hazırlamıştır. İspanya'nın demokrasiye geçiş süreci İspanya sağının bir başarısı gibi görülebilirse de sol partilerin de bu sürece yaptıkları katkılar inkâr edilemez. Bu dönemde gerek PSOE gerekse PCE kendi söylem, eylem ve hatta ideolojisini bu sürece katkı sunacak biçimde güncelleyebilmiştir. Nitekim PSOE'nin iktidarda olduğu yıllarda da UCD'nin başlattığı demokratikleşme ve küresel piyasalara entegrasyon süreci sürdürülmüştür.

Franco döneminin aşırılığının İspanya siyasetinde bir korku nesnesine dönüşmesi, sistemin de siyaseti merkezde toplayacak biçimde tasarlanmasına neden olmuştur. İki partili sisteme yol açan seçim sistemiyle merkez sağ ve merkez sol partiler 2000'li yıllara kadar, her ne kadar ideolojik tercihleri seçilebilecek denli farklılaşsa da makro politikalarda birbirlerini takip eden politikalar uygulamışlardır. Ancak İspanya siyasal gündemine doğrudan etki eden üç büyük kriz İspanya sağının aşırılılaşmasına neden olmuştur. 2008 ekonomik krizi ve 2017 Katalan kriziyle PP'deki yolsuzluk skandalının gündeme gelmesi, sağ siyasetin yeniden uçlara taşınmasına neden olmuştur. Ekonomik kriz nedeniyle konutlarından tahliye edilen, işlerinden çıkarılan ya da iş bulamayan halk ayaklanmış, öfkelerini 1978'ten beri dönüşümlü biçimde iktidara gelerek, sistemin bizatihi kendisine dönüşmüş merkez sağ ve merkez sol siyasal geleneklere yöneltmişlerdir. Bunun seçimlere yansımaları ise C's ve Podemos gibi mevcut sisteme siyasi yelpazenin sağ ve sol köşelerinden meydan okuyan iki partinin güçlenmesine neden olmuştur. 2017'de Katalonya bölgesel meclisinin bağımsızlık referandumu yapma kararı, ülkede bölgesel siyasetin de aşırılığı olarak görülebilir. Bölgesel siyasetin uçlara taşınması ulusal siyasette yeniden bir merkezileşme sürecini başlatmıştır. PP ve PSOE partileri ortak bir tavırla İspanya'nın bölünmez bütünlüğü şemsiyesi altında yeniden buluşmuşlar, bu süreçte net tavır takınamayan Podemos ise hem parti içi siyasette hem de ulusal siyasette güç kaybetmiştir. Bu krizden yaklaşık 7 ay sonra sonuçlanan PP'ye dönük yolsuzluk davası, sağ siyasette yeni bir krizi başlatmıştır. Nitekim 2019 seçimlerinde

merkez solda PSOE'nin bir toparlanma sürecine girdiğini, buna karşılık sağ siyasetin merkezden kaçışını görmek mümkündür. Ancak vurgulamak gerekir ki; yolsuzluk skandalı tek başına büyük bir dönüşümü başlatmamış, ekonomik krizin ve Katalan krizinin ardından bir katalizör görevi görmüştür (Andrés, 2022).

Avrupa ve Amerika kıtalarındaki birçok ülke örneğinde olduğu gibi İspanya'da da sağın aşırılışmasında 2008 krizi çıkış noktasını oluşturmuştur. 20. yüzyılın son çeyreğinde küreselleşme övgüsüyle yaşanan demografik değişimler, ulusların kendilerine yetemez hale geldiğinde birer büyük krize dönüşmüştür. Bu gibi durumlarda Vox benzeri partiler milli kimlikler üzerinden ötekiler yaratarak, ulusun kaynaklarını gerçek yurttaş olarak gördükleri kişi ve gruplara pay etme argümanı üzerinden güç kazanmaktadır. Bu uğurda da yaratılan ilk öteki göçmenler olmaktadır. Göçmen karışıklığı ile güç kazanan siyaset, milliyetçi öğeleri, dinsel bazı diğer öğelerle de buluşturarak yurttaşlığa etnodinsel bir çerçeve çizmektedir. Başlattığı bir isyanla da bu çerçeveyi hegemonik kılma gayretine girişmektedir. Dünyadaki diğer örnekleri gibi Vox Partisi'nin de hem ulusal hem de küresel sisteme karşı isyan havası oluşturmaya, 2008'den beri ülkede var olan huzursuz kitleleri kendisine yöneltebilmesini sağlayabilmiştir (Hernández & Fernández, 2019). Franco sonrası dönemde demokratikleşme süreçlerini başlatan İspanya'nın sağ siyasetinin, 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna gelinirken çağdaşlarına paralel olarak ultra milliyetçi, toplumsal cinsiyet eşitliğini yok sayan, İslamofobik, bir parti tarafından aşırılığa doğru çekildiği görülmektedir. Bu sürecin İspanya'nın iç meselelerinin bir sonucu olduğu kadar uluslararası konjonktürün bir sonucu olduğu da açıktır.

Kaynakça

- Adaş, S. (2019) Transition to Democracy in Spain. *Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4, 1-16.
- Alonso, S. & Field, B. (2021) Spain: The Development and Decline of the Popular Party. T. Bale & C. R. Kaltwasser (der.) *Riding the Populist Wave: Europe's Mainstream Right in Crisis* (216-246). Cambridge: Cambridge University Press.
- Andrade, J. (2013) El PCE y el PSOE en (la) Transición. *Intelectuales, Militantes y Medios de Comunicación Ante la Evolución Ideológica de la Izquierda*. Ayer 89, 167-196.
- Andrés, R. (2022) Historical Sociology and Secularisation: The Political Use of 'Culturalised Religion' by the Radical Right in Spain. *Journal of Historical Sociology* 35(2), 250–263.
- Black, J. (2020) *Kısa İspanya Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Burnett, V. (2008) Spain Unveils €11 Billion Economic Stimulus Package. *New York Times*, 27 Kasım. <https://www.nytimes.com/2008/11/27/business/worldbusiness/27iht-peseta.4.18215053.html> (Erişim Tarihi: 03.04.2025).
- Cadanaser (2018) El testigo Rajoy no fue “verosímil” al negar la caja b. https://cadenaser.com/ser/2018/05/24/tribunales/152.716.7144_369192.html (Erişim Tarihi: 03.04.2025).
- Carvajal, Á. (2019) Éxtasis patriótico de Vox en Covadonga: 'Novamosa pedir perdón por la historia ni los símbolos'. *El Mundo*, 12 Nisan. <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/12/5cb0b30921efa00e068b45e5.html> (Erişim Tarihi: 03.04.2025).

- Casanova, J. (1983) Modernization and Democratization: Reflections on Spain's Transition to Democracy. *Social Research* 50(4), 929–973 (Erişim Tarihi: 03.04.2025).
- Conversi, D. (2000) *The Basques, the Catalans and Spain: Alternative Routes to Nationalist Mobilisation*. Londra: Hurst & Company.
- Countryeconomy (2025a) Spain Government Budget Deficit. <https://countryeconomy.com/deficit/spain> (Erişim Tarihi: 01.04.2025)
- Countryeconomy (2025b) Spain Autonomous Communities Comparison: Madrid vs Catalonia. <https://countryeconomy.com/countries/spain-autonomous-communities/compare/madrid/catalonia> (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Donofrío, A. (2013) El Final del Eurocomunismo y el Partido Comunista de España (PCE). *Studia Histórica-Historia Contemporánea* 31, 167-191.
- Duverger, M. (1974) *Siyasi Partiler*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- El País (2017) Rajoy activa el 155 con apoyo del PSOE y accede a reformar la Constitución. https://elpais.com/politica/2017/10/11/actualidad/150.770.5563_381296.html (Erişim Tarihi: 24.03.2025).
- El Periodico (2017) Resultados del Referéndum en Catalunya: con Datos por Municipios, Comarcas y Provincias. <https://www.elperiodico.com/es/politica/20171006/resultados-referendum-cataluna-2017.631.9340> (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Hernández C. M. & Fernández G. M. (2019) Partidos emergentes de la ultraderecha: ¿fake news, fake outsiders? Vox y la web Caso Aislado en las elecciones andaluzas de 2018. *Teknokultura* 16(1), 33–53.
- Heywood, P. (1995) *The Government and Politics of Spain*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Huntington, S. (1993) *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- INE (2025) Main Series de Población desde 1998. <https://www.ine.es/jaxi/Tabla.htm?path=/t20/e245/p08/l0/&file=02002.px> (Erişim Tarihi: 01.04.2025).
- Kaya, A. R. (2019) *İspanya: Faşizmden Demokrasiye*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Leyes Fundamentales (1938) Núm. 470, 3 de febrero de 1938. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1938-1561> (Erişim Tarihi: 05.03.2025).
- Leyes Fundamentales (1942) Núm. 200, 19 de julio de 1942. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1942-6528> (Erişim Tarihi: 05.03.2025)
- Leyes Fundamentales (1945a) Núm. 78, 19 de Marzo de 1945. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-19452915&p=19450319&tn=2> (Erişim Tarihi: 05.03.2025)
- Leyes Fundamentales (1945b) Núm. 297, 24 de octubre de 1945. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1945-915&p=19450319&tn=2> (Erişim Tarihi: 05.03.2025)
- Leyes Fundamentales (1947) Núm. 208, 27 de julio de 1947. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1947-7395> (Erişim Tarihi: 05.03.2025)
- Leyes Fundamentales (1958) Núm. 12, 14 de enero de 1958. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1958-733> (Erişim Tarihi: 05.03.2025)
- Leyes Fundamentales (1967) Núm. 297, 24 de octubre de 1945. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1945-915&p=19450319&tn=2> (Erişim Tarihi: 05.03.2025)
- Magone, J. M. (2006) *Contemporary Spanish Politics*. Londra: Routledge.
- Maravall, J. M. (1979) Political Cleavages in Spain and the 1979 General Election. *Government and Opposition* 14(3), 299–317.

- Özdemir, C. O. (2021) *21. Yüzyıl Toplumsal Hareket Partilerinin Yükselişi ve Krizi: Bolivya'da Sosyalizme Doğru Hareket (MAS) ve İspanya'da Podemos (Yapabiliriz) Örnekleri* [yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Pettinger, T. (2015) Spanish Economic Crisis Summary. <https://www.economicshelp.org/blog/5525/economics/spanish-economic-crisis-summary/> (Erişim Tarihi: 03.04.2025).
- Politico, (2018) Spain's Ruling Party Rocked by Major Corruption Case. <https://www.politico.eu/article/spain-pp-ruling-party-rocked-by-major-corruption-case-mariano-rajoy/>
- Preston, P. (1987) *The Triumph of Democracy in Spain*. Routledge.
- Royo, S. (2020) *Why Banks Fail*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Sartori, G. (2014) *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Sentez Yayıncılık: Bursa.
- Serçe, U. (2021) Demokrasiye Geçiş Sürecinde İspanya Solu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23(42), 117-168.
- Soro, J. M. (2019) Public Opinion and Political Culture in a Post-Fascist Dictatorship (1957-1977). M. A. R. Carnier (der.), *From Franco to Freedom: The Roots of the Transition to Democracy in Spain, 1962-1982* (101-136). Liverpool: Liverpool University Press.
- Statista (2025a) Spain: Unemployment Rate From 2004 to 2023. <https://www.statista.com/statistics/263706/unemployment-rate-in-spain/> (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Statista (2025b) Gross Domestic Product (GDP) Per Capita in Catalonia and in Spain as a Whole Between 2004 and 2022. <https://www.statista.com/statistics/327120/gdp-per-capita-in-catalonia-spain-and-eurozone/> (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Tan, G. Ö. (2025) Çok Uzak, Fazla Yakın: Otoriter Siyasetin Kadınlarla Yakınlaşması. *Feminist Tahayyül* 6(1), 39-71.
- Trading Economics (2025) Spain Youth Unemployment Rate. <https://tradingeconomics.com/spain/youth-unemployment-rate> (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Zugasti, R. (2007) La Prensa Española Ante la Designación de Adolfo Suárez como Presidente del Gobierno en Julio de 1976. *Doxa Comunicación* 5, 59-76.

The Transformation of Right-Wing Politics in Spain: From Franco to the Center, From the Center to Vox

Celal Oral ÖZDEMİR*

Spain's democratization process differs significantly from the general history of democratization in Europe. While dictatorships and fascist regimes were losing power across Europe after the Second World War, the Spanish Civil War (1936-1939) was the main factor delaying the country's transition to a democratic regime. The regime was established by General Francisco Franco, the victorious commander of the Civil War, and named after him, continued as a dictatorship until the 1977 elections. Franco's fascist rule, built on the axis of Spanish nationalism and Catholicism, has been a factor suppressing the political pluralism of the country. However, Spain, which democratized late compared to other states in Europe, rapidly integrated into Western politics in the post-Franco period. With the integration of a democratic constitution in 1978, it joined NATO in 1982 and the European Community (EC) in 1986. At the beginning of the new century, it became one of the fastest growing economies in Europe.

After the end of the Franco regime, a center-oriented political structure closed to extremism was established in the country's politics. This structure played an important role both in the European integration process and in periods of economic growth. In the post-1978 period, when the constitutional monarchy was restored, center-right and center-left parties became the decisive actors on the political scene. In this period, the PSOE (Spanish Socialist Workers' Party) represented the center-left politics, while various parties and alliances were effective on the right until 1989 and the PP (People's Party) after 1989. The center-right politics, which played a founding role in the democratization process (1977-1982), has not achieved significant success in the years following the construction of democratic politics due to the bad legacy of the Franco regime. PSOE was the first party in all four elections between 1982 and 1996. However, after 1996, right and left politics became more balanced, and the two major parties implemented successive policies and built a growing Spain until 2008.

Three major crises in Spanish politics have led to the rise of far-right and far-left parties. The first of these crises was the worldwide financial crisis of 2007-2008. Starting in 2008, the crisis

* Asst. Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, coralozdemir1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4287-1061.

triggered a major recession in Spain, showing that the economic growth of the 1990s and early 2000s was not based on a solid foundation. The crisis led to a collapse not only of the economy but of the entire (socio-)economic system in Spain. The crisis led to the emergence of a major social movement in the country. People calling themselves the *Indignados* (Furies) occupied city squares. In both regional and general elections held in 2011 following the uprising, the PSOE became the second party. The PP became the ruling party. However, as the effects of the crisis have not faded, the reactions have been directed not against the parties but against the system. Anger against the system that keeps politics at the center has strengthened the anti-systemic far-right and far-left movements in the political spectrum and weakened the center parties. This paved the way for the rise of the populist left and the far right in the country.

The second major crisis is the Catalan crisis. The weakening of the center politics in Spain opened an important political space for political groups with separatist demands. Catalan independence supporters, who constitute the majority in the regional parliament, have exploited the weakness of the political center. In 2017, Catalan independence supporters decided to hold an independence referendum in the regional assembly of Catalonia. On October 1, 2017, an independence referendum was held, which the Spanish government defined as illegal. With this referendum, the crisis reached its highest level. Catalan nationalism on the one hand and Spanish nationalism on the other has risen in the country. The threat of the division of the country also served to re-centralize politics. During this period, decentralized parties had a lower level of support than in the 2015 and 2016 elections. The C's (Ciudadanos) and Podemos led to the transformation of the two parties with their vote share.

The third crisis is not a crisis of Spanish politics in general, but of right-wing politics. In 2018, the corruption trial (*the Gürtel Trial*), in which former senior PP officials were put on trial, was concluded. PP officials were punished for corruption. The PP's corruption crisis caused a new split on the right, whereas the center politics started to strengthen after the Catalan crisis. In the April 2019 elections, the PP clearly lost votes. In contrast, the C's received close to the same number of votes as in the previous elections. The vote share of the far-right Vox exceeded 10%. Following the failure to form a government, elections were renewed in November 2019. While C's lost votes in the repeated elections, Vox received around 15% of the vote and became the third most popular party in the country in the 2023 elections. In terms of right-wing politics, right-wing politics, which moved to the center after Franco, shifted to the extremes through parties such as C's and Vox in the process that started with the 2008 crisis, deepened with the Catalan crisis and continued with the PP's corruption crisis. However, the fact that center-right parties have maintained their decisive role in the system stands out as an important issue worth examining in Spanish politics.

The aim of this study is to analyze how right-wing politics, which was built on Catholic Spanish nationalism during the Franco era, transformed into a liberal right-wing identity on the basis of Spanish citizenship during the democratization process. It also aims to discuss the rise of anti-immigrant and Islamophobic Spanish nationalism, which gained strength with the effects

of the 2008 economic crisis and the Catalan crisis in 2017, in a national, regional and global context. However, while examining the rise of the far right, it offers an analysis to understand the development of Vox and how the center-right party PP has maintained its central role in the system.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Günümüz Sırp Siyasetinde ‘Alternatif Sağ’

The ‘Alternative Right’ in Contemporary Serbian Politics

Tolga KARPUZ^{ID}

Öz

Sosyalist Yugoslavya’da Tito döneminde sınırlı etkiye sahip olan Sırp milliyetçiliği, Tito’nun ölümünden sonra yeniden yükselişe geçmiş ve Slobodan Milošević’in liderliğinde, Yugoslavya’nın dağılma sürecine kadar baskın bir ideoloji hâline gelmiştir. İç savaşla birlikte Piskopos Nikolaj Velimirović’in çizdiği geleneksel Sırp-Ortodoks milliyetçi çizgisi, sembolleri ve sloganlarıyla milliyetçi söylemin merkezine yerleşmiştir. Bu miras üzerine inşa edilen günümüz Sırp milliyetçiliği ise etnik milliyetçilik ve Ortodoks Muhafazarlık kadar LGBTQ+ ve Göçmen karşıtlığı, İslam düşmanlığı, Beyaz Avrupalı kimliğin savunulması, küresel düzene ve liberalizme tepkiselliğe de dayanmaktadır. Alternatif Sağ’a özgü bu yeni unsurlar içerisinde Beyaz Avrupalıların Müslümanlar ve göçmenler tarafından yerinden edileceğine dair aşırı sağ bir teori olan “The Great Replacement” (Büyük Yer Değiştirme) teorisi, Sırp milliyetçiliğinin eskiden beri savunduğu “*Sırp’ların İslam’a karşı Avrupa’nın bekçileri*” olduğu savıyla da uyum sağlamıştır. Bu etkileşim içerisinde Sırbistan’ da arka arkaya kurulan Srpska Desnica, Dveri, Levijatan, Blood & Honour, Srpska Akcija ve Narodne Patrole gibi gruplar, iktidarda olan SNS (Sırp İlerleme Partisi) ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić ile kurdukları ilişki sayesinde etki alanlarını genişletmişlerdir. Alternatif Sağ düzlem, iç politikada olduğu kadar Sırp dış politikasına da belirli açılımlar sağlamıştır. Vučić ve Bosna Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Milorad Dodik, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupadaki Alternatif Sağ çevrelerden aldıkları destekle Kosova sorunu ve Bosnalı Sırp’ların Bosna Hersek devletinden ayrılma arayışlarında, 1990’ların aksine Atlantik ittifakının Sırp’lara karşı yekpare hareket etmesine engel olmuşlardır. Macaristan Başbakanı Viktor Orbán’ın Avrupa Birliği (AB)nin Dodik’e uygulayacağı yaptırımları engellemesi ve ABD başkanı Donald Trump’ın yakın ekibinin Kosova sorununda Sırp’lardan yana olan tavrı bu ulusötesi ilişkinin derinliğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sırp Milliyetçiliği, Alternatif Sağ, Ulusötesi Ağlar, Kimlik Siyaseti, Aşırı Sağ Hareketler.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, tkarpuz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1484-455X.

How to cite this article/Atf için: Karpuz, T. (2025). Günümüz Sırp Siyasetinde ‘Alternatif Sağ’. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı), e229-247. DOI: 10.14782/marmarasbd.1675366

Abstract

Under Tito's rule in Socialist Yugoslavia, Serbian nationalism had limited influence. After Tito's death, however, it rose again and became dominant under Slobodan Milošević until the country's breakup. During the civil war, the traditional Serbian-Orthodox nationalist line, shaped by Bishop Nikolaj Velimirović, became central with its symbols and slogans. Modern Serbian nationalism, built on this legacy, draws not only on ethnic nationalism and Orthodox conservatism, but also incorporates key elements of the Alternative Right—such as anti-LGBTQ+ and anti-migrant sentiments, Islamophobia, defense of white European identity, and strong resistance to liberalism and the global order. One central theory is “The Great Replacement”, which claims white Europeans are being replaced by Muslims and migrants. This idea matches the older belief that Serbs are the “Guardians of Europe” against Islam. In this context, groups like Srpska Desnica, Dveri, Levijatan, and Narodne Patrole have grown stronger, helped by their ties to the ruling Serbian Progressive Party (SNS) and President Aleksandar Vučić. The Alternative Right has also shaped Serbia's foreign policy. Vučić and Republika Srpska leader Milorad Dodik gained support from far-right actors in the US and Europe. For instance, Hungary's Prime Minister Orbán blocked EU sanctions on Dodik, and Trump's key advisors supported Serbia in the Kosovo issue. These links show the global reach of the Alternative Right in Serbian politics today.

Keywords: Serbian Nationalism, Alternative Right, Transnational Networks, Identity Politics, Far-Right Movements.

1. Giriş

2019 yılında Avustralyalı Brenton Tarrant, Yeni Zelanda'nın Christchurch kentindeki Al Noor Camii ve Linwood İslam Merkezi'nde elli bir kişiyi katletti. Tarrant, tüfeğinin üzerine 18. Yüzyılda Osmanlılara karşı zaferler kazanmış Karadağlı halk kahramanları Bajo Pivljanin, Marko Miljanov Popović ve Novak Vujošević'in isimlerini kazıymıştı. Tarrant'ın silahında ayrıca “Ayasofya”, “Turkofagos” (Türk yiyici) ve “Remove Kebap” gibi esrarengiz ifadeler de yer alıyordu. Bosna Savaşı sırasında video kayda alınan ve sosyal medyada da erişilebilen bu isimdeki şarkı, Batı topraklarından Müslümanların uzaklaştırılmasını ima eden bir metafor olarak küresel aşırı sağcı çevreler arasında popüler hale gelmişti (Youtube, n.d.). Tarrant, Al Noor Camii'ne giderken bir sosyal medya uygulaması olan “Facebook Live” üzerinden yayınladığı yolculuğunda bu şarkıyı dinlerken duyulabiliyordu. Şarkı, 1993 yılında, Bosna-Hersek'teki savaş sırasında yazılmıştı ve Bosnalı Sırp lider Radovan Karadžić'e, “Ustaša”² ve “Türklere” karşı (Hırvatlara ve Boşnak Müslümanlara yönelik aşağılayıcı terimler) zafer kazandırması çağrısında bulunuyordu (Karcic & Hanson-Green, 2024, s. 16).

Yugoslavya iç savaşı sırasında Sırpların kullandığı, “Müslümanlara karşı Avrupa'yı savunma” vurgusu, 2000'li yılların başından itibaren özellikle sosyal medya üzerinden gelişen “Alternatif Sağ'ın Küresel İlişki Ağı”nın da kullandığı temel argümanlardan biri haline gelmiştir. Bu çalışma, geleneksel Sırp sağ ile son dönemde ortaya çıkan Alternatif Sağ unsurlar arasındaki etkileşimi incelemeyi hedeflemekte; bu bağlamda, küresel Alternatif Sağ ile etkileşim içinde şekillenen yeni siyasi yapıların ortaya çıkışını, bu yapıların iktidarla kurduğu ilişkileri ve Sırbistan ile Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin “Ulusötesi Aşırı Sağ” ağlarıyla olan bağlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

1 Ustaša, aşırı milliyetçi Hırvat hareketidir.

Çalışmada, Yugoslavya'nın dağılma döneminde Sırp milliyetçiliğinin yeniden doğuş sürecine ve sonrasında küresel bazda gelişen Alternatif Sağ ile etkileşimine değinilecek, daha sonra ortaya çıkan Alternatif Sağ grupların savunduğu temel ilkeler ve özellikle Avrupa ve ABD' deki Alternatif Sağ oluşumlar ile kurdukları ilişkileri üzerinde durulacaktır. Son olarak yakın dönem Sırp siyasetine damga vurmuş olan Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić ve Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Milorad Dodik'in, Avrupa, Rusya ve ABD'deki Alternatif Sağ siyaset ile kurduğu ilişkiler ve Vučić'in Sırbistan'daki aşırı sağ gruplar ile geliştirdiği himaye ilişkisi irdelenerek bu ilişkiler ağının hem iç siyasal yapıya hem de bölgesel istikrara etkileri analiz edilecektir.

2. Sırp Milliyetçiliği Mirası ve Alternatif Sağ Dönüşüm

Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra Doğu Avrupa'yı etkisi altına alan "ulusal geçmişin yeniden yorumlanması" süreci, Sırp toplumunu da es geçmemiş ve Slobodan Milošević'in yarı-sosyalist rejimi boyunca çoğunlukla devletin resmi desteğinden yoksun olarak "Sırp Bilim ve Sanat Akademisi", "Sırp Yazarlar Birliği" gibi etkili milliyetçi kurumlar tarafından yürütülmüştür. Bu kurumlara çok sayıda kamuoyu figürü, sağcı siyasi örgütler ve yayınevleri de destek vermiş ve bu çabaların sonucunda özellikle II. Dünya Savaşı ile ilgili ülkenin ulusal tarih anlayışında önemli bir değişim meydana gelmiştir. Bu değişimde ülkenin en büyük ve en etkili dini kurumu olan Sırp Ortodoks Kilisesi, yani kendini milletin değerlerinin koruyucusu ve tarihinin başlıca yorumlayıcısı olarak tanımlayan kurum, belirleyici bir rol oynamıştır. 1991 yılından itibaren Sırp Ortodoks Kilise'sinin organizasyonunda Hırvat faşist Ustaşa rejimi tarafından öldürülen Sırpların mezarlarının yeniden açılarak dini törenle tekrar defnedilmesi, II. Dünya Savaşı sonrasında Nazi işbirlikçiliği suçuyla anılan ve Partizanlar tarafından idam edilen General Draža Mihailović ve tutuklu iken şüpheli bir intihar sonucu ölen General Milan Nedić gibi Sırp milliyetçi önderlerin kilisenin en önde gelen din adamları tarafından kutsanmaları bu değişimin en önemli örnekleri olarak görülebilir (Byford, 2008, s. 2-3). Buradan hareketle Sırp tarihsel hafızasının yeniden inşasında milliyetçi anlatılar ile dini otoritelerin öncü rolünün, ulusal kimliğin ideolojik temellerini güçlendiren temel dinamikler hâline geldiği söylenebilir.

Kilise, bunun dışında 1980'lerin sonunda "Kosova Mit"ini yeniden canlandırmış, 1389 yılında Osmanlılar ile yapılan savaşta öldürülen ve Sırp azizi olarak ilan edilmiş olan Prens Lazar'ın kutsal kalıntıları Sırbistan ve Bosna-Hersek'teki Ortodoks piskoposluklar arasında yoğun şekilde kamuoyuna duyurulan bir yolculuğa çıkarılmıştır. Kutsal Prens Lazar, Sırp şehitliğinin simgesi ve "Kutsal Sırbistan" ın hükümdarı olarak yüceltilirken Sırbistan da " *Haç ve vatan uğruna yaşayan ve ölen adil Sırplar için gökyüzünde ayrılmış bir krallık* " olarak tasvir edilmiştir (Byford, 2008, s. 99-100). Semboller üzerinden yeniden inşa edilen Sırp milliyetçiliğinin temelleri ideolojik anlamda 1930'larda oluşturulmuştur ve kurucusu, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin bir piskoposu olan Nikolaj Velimirović olarak kabul edilir. Bu ideolojinin özünde Sırp milliyetçiliği ile Ortodoks ruhbanlığının birleşimi yani "Ulusun kutsallaştırılması" ve "Dinin ulusallaştırılması" yer alır. Bu anlayışta Sırp ulusu kutsallaşmış bir varlık haline gelirken, Ortodoksluk evrensel değil ulusal bir

din halini alır. Bu yaklaşımın sonucunda da ünlü milliyetçi ifade ortaya çıkmıştır “*Sırplar tanrısal bir halktır*” (Petrović & Ignjatijević, 2023, s. 10). Bir kült olarak Nikolaj Velimirović ve ideolojisinin Sırp siyasetindeki etkisini göstermek bakımından eski Başbakan Vojislav Koštunica’nın şu sözleri oldukça önemlidir “*O bizim önderimizdir. O, her zaman bizimleydi ve hep bizimle olacak.*” (Mladenov Jovanović, 2018, s. 485). Sırp milliyetçisi olmayan bir hukukçuya ait olan bu söylem, dinsel milliyetçiliğin siyasal alanda meşruiyet üretme kapasitesini ve ideolojik sürekliliği sağlama işlevini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

2000’li yılların başına kadar giderek gelişen geleneksel Sırp milliyetçiliğinin Alternatif Sağ ideolojiye dönüşümünde etkili olan faktörlerin başında “Avrupa’yı Savunma” vurgusu yer almaktadır. Bu söylem, Balkan milliyetçileri tarafından sıkça kullanılan retorik bir stratejidir. Bu strateji, Kosova Savaşı gibi kurucu ulusal mitleri birer medeniyetler çatışması olarak resmeder. Bu anlamda “millet” yalnızca kendisini değil, aynı zamanda “Avrupa” yı da temsil etmiş ve savunmuş olur. İkinci faktör ise özellikle Avrupalı olmayan göçmen tehlikesine karşılık öne sürülen “Beyaz milliyetçiliği”dir. Demografik değişimlerin ve özellikle beyaz nüfusun azalmasının, etno-milliyetçi bir yer değiştirmenin başlangıcı olduğu ve hatta bir tür “Beyaz Soykırımı”na yol açabileceğini savunan bu tezin Sırp milliyetçilerindeki karşılığı, Arnavutların ve diğer Müslüman toplulukların yüksek doğurganlık oranları sayesinde Sırpıların bilinçli ya da bilinçsiz olarak yerlerinden ettikleri hatta bazı Müslüman toplulukların ve onlara destek veren “Küreselciler”in Sırbistan’ı zayıflatmak amacıyla bu yer değiştirme sürecine daha agresif yöntemlerle, örneğin etnik temizlik ve soykırımla katkı sunduklarıdır (Kiper, 2021, s. 117-118). Küresel alternatif sağın İslamofobik söylemi de Sırp milliyetçiliğinin 1990’lardan bu yana kullandığı birçok mecaz ve temsil ile benzerlik göstermiştir. İslam, Batı ve Avrupa toplumu için varoluşsal bir tehdit olarak sunulurken, Müslüman kimliği modern ulusal kimlik ve siyasi aidiyetle doğası gereği bağdaşmayan bir yapı olarak kurgulanır. 11 Eylül terör saldırıları ve yirmi birinci yüzyıldaki diğer dikkat çeken İslamcı radikalizm örnekleri de bu tür söylemleri güçlendirmiş ve kalıcı hâle getirmiş, böylece korku ve güvensizlik ortamı yaratmıştır. Bu ortam, Müslümanların Batı’nın siyasi topluluklarından dışlanmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda Sırp milliyetçi söylemindeki Boşnak algısı beklenmedik bir anda Avrupa’da hız kazanan aşırı sağ hareketlere ilham vererek İslam düşmanlığı ile özdeşleşen bir etki yaratmıştır.

2011’de gerçekleştirdiği terör saldırısından önce yayımladığı uzun manifestosunda, Anders Breivik, Sırp milliyetçi söyleminin bu yönünün ne denli cazip olduğunu açıkça ortaya koymuştur (BBC, 2011). Bosna soykırımı hakkında hayranlık ifadeleri kullanılan manifestoda, “Boşnaklar Kimdir?” ve “*Tarihsel Olarak Bosna Sırp Toprağıdır*” gibi bölümler yer alıyordu. Bu aşamada Bosna’daki müslümanların varlığına aşırı sağın yüklediği anlamdan kaynaklanan önemli bir vurgudan bahsetmek gerekir. Alternatif sağ retoriğin Boşnakların İslam’a mensup olmalarını yüzyıllardır yaşadıkları topraklar üzerindeki haklardan mahrum bırakmak için yeterli bir neden olarak gördüğü gözönüne alındığında, Batı ülkelerine çok daha yakın bir tarihte göç etmiş Müslüman toplulukların bu tür haklardan dışlanması kaçınılmaz bir sonuç olarak kabul edilmektedir (Karcic & Hanson-Green, 2024, s. 37).

Sırp Alternatif Sağ hareketler “Göçmen Sorunu”nu da “Büyük Yer Değiştirme Teorisi”² kapsamında ele almışlardır. Dveri hareketinin lideri Boško Obradović’e göre 2015 yılındaki mülteci krizi sırasında Aleksandar Vučić ile Angela Merkel arasında gizli bir anlaşma yapılmış, bu anlaşma da Sırbistan’ın farklı kültür ve inançlara sahip milyonlarca mülteciyi kabul etmesini zorunlu kılmıştır. Obradović, bu gelişmenin Sırp lar arasında zaten düşük olan doğum oranı sorununu daha da kötüleştireceğini savunmaktadır (Devic, 2021, s. 239). Mülteci düşmanlığının yanı sıra LGBT+ bireylere karşı düzenlenen saldırılar da Sırp Alternatif Sağ’ının karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir. Sırp Ortodoks Kilisesinin de açık desteğiyle 2001 yılında Belgrad’da düzenlenmeye çalışılan ilk “Onur Yürüyüşü”, rahiplerin öncülüğündeki sağ gruplar tarafından dağıtılmış, birçok katılımcı dövülmüş ancak hiç kimse bu olaydan dolayı sorumlu tutulmamıştır. 2010 yılında ise kilise temsilcileri, Belgrad sokaklarında Onur Yürüyüşü katılımcılarını kovalayan aşırı sağcı aktivistlerin arasında görülmüş ve sonrasında yapılan eylemlere katılmışlardır. Bu saldırının siyasi arka planına dair birçok açıklama yapılmış olsa da yine de hiçbir soruşturma başlatılmamıştır (Dzombic, 2014, s. 108).

Tomic, Yugoslavya sonrası ortaya çıkan Sırp yeni sağına ilişkin analizinde diğer Avrupa milliyetçiliklerine benzer şekilde Sırp yeni sağının kendi ulusunu etnik anlamda saf bir topluluk olarak inşa etmeyi amaçladığını ileri sürer. Bu saflık, toplumdan ötekilerin dışlanmasıyla sağlanmalıdır. Ulus hem siyasal hem de bireysel düzeyde en yüksek öncelik olarak kabul edilir. Bu görüşe göre ulus doğal ve organik bir topluluktur ve etno-ulusal aidiyet hissi, kolektif kimliğin tek doğru ya da en önemli biçimi olarak kabul edilir. Ulus, her şeyden önce, sorgulanamaz bir gerçek olarak sunulur. Pek çok radikal sağ grubun dayandığı önemli bir unsur da dini anlatılardır. Bu açıdan din yalnızca ulusal miras olarak değil aynı zamanda ahlaki ve siyasal bir sistemin temeli olarak görülür. Kadınlar “İyi eş” olarak kocalarına itaat etmelidir. Eşcinsellik, bu anlayışta “Doğaya aykırı” veya “Günah” olarak kabul edilir. Kilise hiyerarşilerinden gelen bu homofobik mesajlar hem sözlü hem fiziksel şiddeti meşrulaştırır. Bu dünya görüşü aynı zamanda “Çürümüş Batı”nın temel değerlerine karşı çıkar ve bu görüşler genellikle antisemitizmle de örtüşür. Aynı anda tüm bu gruplar geleneksel ve/veya dini bir değer sistemi savunur. Sırbistan’daki Yeni Sağ, kendisini Hristiyan Ortodoksluğun savunucusu, kilise ile devletin uyum içinde olduğu bir rejimin destekçisi, Tanrı’ya adanmış bir ulusun temsilcisi, ataerkil ve korporatist bir düzenin savunucusu olarak görür. Bu idealler çoğu zaman anti-kapitalist, anti-küreselleşmeci ve anti-liberal söylemlerle birleştirilir (Tomić, 2013, s. 101). Bu bağlamda Sırp Yeni Sağ, etno-dinsel saflık ideali etrafında şekillenen, geleneksel değerleri yeniden üreten ve modernliğe karşı tepkisel bir siyasal kimlik projesi olarak değerlendirilebilir.

Sırbistan’daki aşırı sağın ve onun 2011 öncesindeki Avrupa’daki ortakları olan örgütler; türleri, yapıları ve ideolojik yakınlıkları temelinde açık bir şekilde ayrılmış durumdaydı. Sırbistan’daki ve Avrupa’daki bazı köklü partiler ve hareketler arasında bağlantılar bulunsa da bu bağlantılar esas olarak 1990’lardan bu yana Sırbistan’daki aşırı sağın önde gelen temsilcisi olan Sırp Radikal

2 Büyük Yer Değiştirme Teorisi, Avrupalı olmayan göçmenlerin yüksek doğum oranlarıyla hızla çoğalırken, beyaz Avrupalı nüfusun düşük doğum oranlarının da etkisiyle her geçen gün azalacağını ve Avrupalı olmayan göçmenlerin beyaz Avrupalıların yerini alacağını öngören bir komplo teorisi.

Partisi etrafında toplanmıştı. Bu parti, Sırp aşırı milliyetçi örgütleri, Avrupa'daki milliyetçi partiler, Avrupa'daki faşist hareketler ve örgütler arasında ana bağlayıcı işlevi görüyordu. Rutin bir şekilde varlığını sürdüren bu ağın yapısı, göçmen karşıtı hareketlerin ortaya çıkmasıyla değişmeye başladı. İlk olarak Facebook sayfası olarak ortaya çıkıp Avrupa'daki aşırı sağ aktörleri Belgrad'a davet ederek ortak etkinlik ve tartışmalar düzenleyen iki özel göçmen karşıtı çevrim içi hareket; "Anti-İmigracija" (Göçmen Karşıtlığı Girişimi) ve "Generacija Identiteta" (Kimlik Nesli) bu alanda öncülük yapmıştır. Anti-İmigracija, Sırp Radikal Partisi gençlik kollarında yer alan bir kişi tarafından yönetilen bir Facebook sayfası idi. Bu kişi, göçmen karşıtı faaliyetlerinin kişisel düzeyde yürütüldüğünü ve parti faaliyetlerinden bağımsız olduğunu vurgulamakla birlikte, partinin bu faaliyetlerin farkında olduğunu, konuşmaların ve kamuya açık etkinliklerin içeriğini aktif olarak denetlediğini belirtmektedir. Sayfa, yalnızca Sırbistan'daki yerel topluluklarda değil, aynı zamanda Avrupa'daki şehirlerde ve kasabalarda meydana gelen olaylara ilişkin haberleri toplayıp yaymak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Sayfanın amacı, göçün sonuçları ve çok sayıda göçmenin bir ülke üzerindeki etkileri konusunda farkındalık yaratmaktır (Lažetić , 2018, s. 52).

Sosyal medya, hem özerk bir sanal alan oluşturması hem de yasa dışı materyallerin barındırıldığı bir depo işlevi görmesi açısından aşırı sağ içinde iletişimi ve örgütlenmeyi kolaylaştıran önemli bir araç olarak görülmektedir. Özellikle şok edici ve sansasyonel içeriklerin algoritma destekli olarak yaygınlaştırılması, mesajların basitleştirilmesi ve görsel/duygusal özetlere indirgenmesi son derece etkili olmuş, "viralite" gerçeğin yerini almış ve alternatif gerçekler ile sahte haberlerin yayılmasını teşvik etmiştir (Ristić, 2024, s. 742). Sırp aşırı sağ hareketleri – gerek siyasi partiler gerekse radikal gruplar – Batılı aşırı sağ yapılarla ideolojik ve örgütsel bağlar geliştirmiştir. Örneğin Srpska Desnica, Avrupa'daki aşırı sağcıların şemsiye yapısı olan "Alliance for Peace and Freedom" (Barış ve Özgürlük İttifakı) ağına katılmış; Almanya'daki AfD ise 2017 seçimlerinde Dveri lideri Boško Obradović'e açık destek vermiştir. Sırbistan; Nicholas Griffin, Jim Dawson, Arnaud Gouillon ve Robert Rundo gibi Batılı aşırı sağ figürlerce "ilham verici" bir ülke olarak görülmüş, bu çerçevede karşılıklı ziyaretler, etkinlikler, sosyal medya kampanyaları ve lojistik iş birlikleri gerçekleşmiştir. Petrović ve Ignjatijević'e göre, bu ilişkilerin merkezinde Kosova anlatısı yer almaktadır: Sırp tarafı bu meseleyi uluslararası müttefikleri nezdinde meşruiyet aracı olarak kullanırken, aşırı sağcı gruplar ise Kosova'yı "Büyük Yer Değiştirme" teorisinin örnek vakası olarak sunmakta ve Avrupa'daki Müslüman göçmen karşıtlığına ideolojik zemin sağlamaktadır.

Bu noktada, ulusötesi aşırı sağ iş birliklerinin yalnızca stratejik ve operasyonel düzeyde değil, aynı zamanda ideolojik düzlemde de ortaklaştığı görülmektedir. Bu çalışmanın devamında, ülkedeki alternatif sağ hareketlerin örgütlenme biçimleri, ideolojik yönelimleri ve yerel-ulusötesi bağlantıları hem tarihsel gelişim süreci hem de güncel siyasal bağlam içinde sistematik biçimde ele alınacaktır.

3. Sırbistan'da Alternatif Sağ Yapılar

3.1. Dveri (Kapılar)

Hareket, faaliyetlerine ilk olarak 27 Ocak 1999 tarihinde Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi bünyesinde, Sırp dili üzerine yoğunlaşan ve ulusalcı görüşlere sahip bir grup öğrenci tarafından çıkarılan “Dveri Srpske” (Sırp Kapıları) adlı dergiyle başlamıştır. Zamanla politik bir harekete dönüşen Dveri, mesajını yaymak amacıyla çeşitli yayınlar ve tartışma etkinlikleri düzenlemiş, Sırp Ortodoks Kilisesi ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Hareketin temel ilkeleri arasında Avrupa Birliği'ne entegrasyona karşıtlık, Putin liderliğindeki Rusya'ya duyulan hayranlık, Ortodoks ruhban milliyetçiliği, aile değerlerine yapılan vurgu ve zamanla antisemitizmin yerini alan homofobi gibi unsurlar öne çıkmaktadır. 2013 yılı itibarıyla seçimlere katılabilecek düzeye ulaşan Dveri, aynı yıl girdiği ilk seçimde %5 barajını aşamamış (%4,35) fakat bazı yerel yönetimlerde temsil imkânı bulmuştur (Mladenov Jovanović, 2018, s. 484-485). 2016 yılında ise Demokratik Sırbistan Partisi (DSS) ile oluşturduğu “Vatansever Blok İttifakı”yla %5 oy alarak mecliste 7 sandalye kazanan Dveri'nin dış ilişkileri de dikkat çekicidir: Parti yöneticilerinden Dragana Trifković, Moskova ve Berlin'deki temaslarını sürdürmüş, Almanya'daki AfD Milletvekili Markus Frohnmaier ile birlikte “Alman Avrasya Çalışmaları Merkezi”nin kurucuları arasında yer almıştır. AfD'nin gençlik kolu olan “Almanya İçin Genç Alternatif”in eski başkanı da olan Frohnmaier, partinin Sırbistan'la temaslarını derinleştirmiştir. 2016 yılında partiye katılan Dveri lideri Boško Obradović, 2017'den itibaren AfD'yi düzenli olarak ziyaret etmiş ve aynı yıl Baden-Württemberg Eyalet Parlamentosu'nda AfD'nin önde gelen isimlerinden Jörg Meuthen ile yaptığı görüşmede kendisini “*Sırp AfD'sinden geliyorum*” sözleriyle tanıtmıştır. İki hareket arasında kabul edilen ortak temalar arasında aile değerleri, Brüksel karşıtlığı, sınır koruması ve göçmen krizi gibi meseleler öne çıkmaktadır. 2020 yılında Almanya'ya yaptıkları ziyarette ise Obradović, Hristiyan vatanın savunulması mesajı verdiklerini ve AfD'nin Kosova ile ilgili Sırbistan yanlısı tutumu ile 1999 NATO müdahalesine yönelik eleştirilerini memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmiştir (Jacobin, 2021).

3.2. Narodne Patrole (Halk Devriyeleri)

Narodne Patrole (Halk Devriyeleri), Sırbistan'da göçmen ve mültecilere karşı protestoların yoğunlaştığı 2020 yılı başlarında dikkat çeken, gayriresmî ve militan nitelikte bir göçmen karşıtı harekettir. Ülke genelindeki birçok şehirde faaliyet gösteren bu yapı, Telegram hesapları üzerinden yaklaşık 8.000 kişilik bir kitleye ulaşmaktadır. Grubun üyeleri, göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde sokak devriyeleri gerçekleştirerek hukuk dışı yöntemlerle müdahalelerde bulunmakta; göçmenlerin bulundukları alanları terk etmemeleri yönünde tehditlerde bulunmaktadır. Mart 2022'de Subotica'da “*Subotica sokaklarını yeniden güvenli hale getirin*” başlığıyla düzenlenen bir protestoda polis müdahalesi sayesinde çatışma çıkması engellenmiştir. Bu eylemde, hareketin lideri Damjan Knežević ön saflarda yer almıştır. Narodne Patrole yalnızca göçmenleri değil,

onlara yardım eden bireyleri de hedef almakta; Sombor'da göçmenlere konaklama sağlayan kişilerin fotoğrafları ve kişisel bilgileri sokaklara asılarak fişleme yöntemlerine başvurulmaktadır. Damnjan Knežević'in geçmişinde "Zavetnici" adlı aşırı sağcı siyasi partinin kurucularından biri olması ve 2020 ile 2023 yıllarında gözaltına alınmasına sebep olan eylemleri, hareketin radikal yönelimine işaret etmektedir. Öte yandan, grup yalnızca yerel dinamiklerle değil, aynı zamanda küresel güç ağlarıyla da ilişkili bir konumda bulunmaktadır. Petrović'e göre, Narodne Patrole; Göçmen karşıtlığı, Batı karşıtlığı, anti-LGBT+ duruşu ve beyaz Hristiyan Avrupa savunusu gibi temalar üzerinden Rus aşırı sağıyla ideolojik bir yakınlık kurmuş, Kremlin yanlısı medya kuruluşlarının ilgisini çekerek propaganda faaliyetlerinde görünürlük kazanmıştır. Özellikle "Russia Today"⁴ gibi platformların desteğiyle içeride ve dışarıda geniş bir etki alanı yaratmaya çalışan grup, Rusya'yı üç kez ziyaret etmiş ve bu ziyaretler aracılığıyla Sırp kamuoyuna jeopolitik mesajlar vermeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Narodne Patrole, yalnızca aşırı sağcı bir hareket olarak değil, aynı zamanda Rusya'nın Batı Balkanlar'daki hibrit etki araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Petrović, 2024, s. 89)

3.3. Srpska Desnica (Sırp Sağı)

Önceleri "1389 hareketi" lideri olan Miša Vacić'in öncülüğünde kurulan "Srpska Desnica" (Sırp Sağı) hareketi, siyasi programlarının temelini dört ana başlıkta özetlemektedir: Gelenekçilik, Vatanseverlik, Sağlıklı toplum ve Birlik, Avrasya entegrasyonu. Hareket, "Gelenekçilik" ilkesiyle toplumsal düzenin temel ölçütü olarak geleneklere bağlı kalmayı savunur. Bu ilkeyle "Ulusal kimliğin kaybı" na karşı bir duruş olarak; ataerkil toplum yapısı, Ortodoks Hristiyan inancı, kimliği koruyan kurumlara (kahraman figürü, baba figürü, anne, aile, ordu, çalışma, ev sahibi, otorite ilkesi, toplumsal hiyerarşi, monarşi ilkesi) saygı ve bunların korunması amaçlanmaktadır. "Vatanseverlik" ilkesi, "aile, gelenek, birey ve toplum davranışı, toplumsal yapılar, dil, alfabe, sanayi, semboller, siyasi yaşam, teori, bilgi ve kültür" gibi kavramları kapsarken kısaca "Birlik" olarak tanımlanan üçüncü ilke Ortodoksluktan beslenmektedir. Son olarak Avrasya entegrasyonu ilkesi ile Sırbistan'ın Atlantik eksenli devletler grubuna değil, merkezinde Rusya'nın bulunduğu Avrasya'ya organik olarak ait olduğu savunulmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda belirgin bir Batı karşıtlığını da yansıtmaktadır (Mladenov Jovanović, 2020b, s. 92). Srpska Desnica, Avrupa'daki aşırı sağcıları bir araya getiren siyasi bir çatı örgütü olan "Barış ve Özgürlük İttifakı"na katılmış ve çeşitli etkinlik ve faaliyetlere de iştirak etmişlerdir. (Petrović & Ignjatijević, 2023, s. 16).

3.4. Levijatan

Pokret Levijatan (Levijatan Hareketi) ,2015 yılında Belgrad'da yalnızca hayvanları koruma hedefiyle kurulmuş ve bu nedenle tüm bölgede büyük popülarite kazanmıştır (örneğin, hareketin Facebook sayfasının 200.000 takipçisi vardır). Ancak zamanla bu çerçevenin dışına çıkarak özellikle göçmenlere, Romanlara ve Arnavutlara yönelik birçok eylem gerçekleştirmiştir.

3 Russia Today, Rus devleti tarafından finanse edilen ve küresel ölçekte yayın yapan uluslararası bir haber kanalıdır.

Hareketin üyeleri arasında eski Neonazi grupların mensupları bulunmakta, hareketin lideri Pavle Bihalji ise sosyal medyada açıkça Avrupadaki Neonazilere destek vermekte ve üstü kapalı Nazi ikonografisi kullanmaktadır. Bihalji Twitter hesabında, Eylül 2020'de hapishanede öldürülen Rus Neonazi Maksim Tesak Martsinkevich'e övgüde bulunarak Martsinkevich'in çalışmalarının desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bihalji, sık sık eski "Ulusal Uyum" (Nacionalni Stroj) lideri Goran Davidović'in ve diğer aşırı sağcı isimlerin görüşlerini paylaşmaktadır. 2020 yılı boyunca hareketin Sırbistan'da gerçekleştirdiği birçok şiddet vakası kaydedilmiştir. Bu şiddet yalnızca göçmenlerle sınırlı kalmamış, bireysel Sırp vatandaşlarına da yönelmiştir. Haziran 2020'deki parlamento seçimlerinde, Levijatan Hareketi, aşı karşıtı "Sırbistan İçin Yaşıyorum" (Živim za Srbiju) adlı örgütle birlikte bir liste çıkararak seçimlere katılmıştır. Bu liste yalnızca 22.691 oy (%0,72) almıştır (Dzihic, 2023, s. 12-13).

Levijatan hareketi özellikle göçmenlere, Romanlara, LGBT+ bireylere ve insan hakları örgütlerine karşı nefret söylemleri ve fiili eylemleriyle dikkat çekmektedir. Bunlar arasında; ev sahipliğini soykırım inkârcısı ve savaş suçlusu kişilerin yaptığı ve 2020 yılının şubat ayında düzenlenen bir imza gününde insan hakları aktivistlerinin saldırıya uğrayıp mekândan zorla çıkarılması, bir Levijatan üyesi tarafından göçmen kampı üzerine araba sürülmek suretiyle saldırıda bulunulması ve çeşitli zamanlarda Roman aktivist, politikacı ve ailelere yapılan saldırılar bulunmaktadır (Bellingcat, 2020).

3.5. Srpska Akcija (Sırp Eylemi)

Srpska Akcija'nın programı ve ideolojisi, başından itibaren mücadeleci bir çizgiyi ve Ortodoksluk vurgusunu merkeze almıştır. Kendilerini Ortodoks Sırp vatanseverlerin ortak seferberliği olarak tanımlayan grup, misyonunu "*Bugünkü Sırp'larda Ortodoks inancının yeniden canlandırılması ve Sırp halkının hayatta kalma mücadelesinde ısrarcı olmak*" şeklinde özetlemekte ve görkemli atalarının ideallerine dönüşü amaçladığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda hareket, devletin "Büyük Sırbistan" idealine uygun olarak Kosova ve Metohija dahil olmak üzere günümüz Sırbistan'ı, Karadağ, Krajina (Slavonya ve Dalmaçya ile birlikte), Bosna, Hersek ve Makedonya'yı kapsayan bir toprak parçası üzerinde yeniden örgütlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu söylem, Sırp aşırı sağında dahi nadiren bu denli açıkça dillendirilen ütöpik bir hedefe karşılık gelmektedir (Mladenov Jovanović, 2020b, s. 91). Srpska Akcija, aynı zamanda Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'daki Neonazi hareketler ve aşırı sağ partilerle bağlantılı uluslararası bir ağın parçası olarak tanımlanmaktadır (Bakic, 2013, s. 5). Hareket, bu çerçevede "Romanya Yeni Sağ", "Yunan Altın Şafak Hareketi" ve Polonyalı radikal sağ gruplarla doğrudan ilişkiler kurmuş; 2021 yılında Belgrad'daki Ukrayna Büyükelçiliği önünde, Rusya merkezli aşırı milliyetçi "Rus İmparatorluk Hareketi" ile birlikte düzenlenen bir gösteriye katılmıştır. Grup üyelerinin, ABD tarafından terör örgütü ilan edilen bu hareketin militan kolu olan "İmparatorluk Lejyonu"nun tesislerine 2022 yılında yaptıkları ziyaret, Srpska Akcija'nın yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda örgütsel ve lojistik düzeyde de ulusötesi bağlantılar kurduğunu göstermektedir. Örgütün üyelerinden Stefan Hadži Antonović ve Stefan Simić'in Ukrayna'da savaşıyan Rusya yanlısı milisler

arasında yer aldıkları, Ukrayna'nın resmi kaynaklarından biri olan Myrotvorets tarafından rapor edilmiştir. Ayrıca grubun bayrağı, Doğu Ukrayna'da Rusya adına savaşan paramiliter birliklerin sembolleri arasında tespit edilmiştir.

3.6. Blood & Honour

Eski Yugoslavya'da kurulan ilk Neonazi örgütlerden biri, 1990'ların başında Sırbistan'da yapılan ve 25 Haziran 1995 tarihini resmî kuruluş günü olarak benimseyen "Blood & Honour"un bölgesel koludur. Tomić'e göre, örgütün Slovenya'nın Ljubljana ve Maribor şehirlerinde başlayan ilk hücreleri, 2004 yılında Hırvatistan'da Pula, Rijeka ve Zagreb'de "Haçlı Birliği" adlı grupla birlikte gelişmiş; Sırbistan'daki yapılanması ise Belgrad, Šabac, Novi Sad, Niš, Smederevo, Jagodina, Kikinda, Sombor ve Zrenjanin gibi şehirlerde örgütlenmiştir. Yapılanmanın ilk faaliyetleri, yerli ve uluslararası grupların katılımıyla organize edilen müzik konserleri ve yayın etkinlikleri olmuş; günümüzde ise "Krv i čast" (Kan ve Onur) adlı dergi ile çeşitli fanzinler ve propaganda materyalleri üzerinden faaliyetlerini sürdürmektedir. Kamusal eylemleri genellikle Romanlar, anti-faşist aktivistler ve diğer azınlıklara karşı fiziksel şiddet olaylarıyla sınırlı kalan örgüt, aynı zamanda Avrupadaki beyaz üstünlükçü Neonazi ağlarla doğrudan bağlantı kurarak ulusötesi bir radikal sağ militan ağın parçası hâline gelmiştir ancak grubunun etkin yapılanmalarından biri Sırbistan'daki organizasyon olarak kabul edilmektedir (Tomić, 2013, s. 107). Diğer yandan Dzihic ve Kukić, Bosna-Hersek'teki şiddet yanlısı aşırı sağ ideolojik yelpazede Neonazi ideolojisini açıkça savunan örgütler arasında "Bosnian Movement of National Pride" ve "Skinheads Mostar" gibi yapılar ile birlikte "Blood & Honour" ve onun silahlı kolu olarak bilinen "Combat 18"i göstermektedir (Buljubašić, 2022, s. 6). Görüldüğü üzere sayı ve etki olarak küçük olmakla birlikte Blood & Honour'un hem yerel hem de yurt dışındaki yaygınlığı bu yapıyı Sırp alternatif sağının önemli aktörlerinden biri olarak konumlandırmaktadır.

4. Yerel Himayeden Küresel İlişkilere: Vučić, Dodik ve Ulusötesi Alternatif Sağ

4.1. Aleksandar Vučić ve Alternatif Sağ: Yerel Himaye Pratiklerinden Küresel Ağlara

Sırp devletinin milliyetçi ve aşırı sağ gruplarla ilişkisi tarihsel olarak faydacı ve hoşgörülü bir çizgide ilerlemiştir. Örneğin Sırbistan Anayasa Mahkemesi "Nacionalni Stroj" ve "Obraz" gibi grupları yasaklamış olsa da benzer çizgideki "SNP 1389" ve "SNP Naši" hakkında aynı kararı vermekten kaçınmıştır. Petrović ve Ignjatijević'e göre geleneksel olarak aşırı saği himaye eden bu politikadaki dönüşüm Aleksandar Vučić liderliğindeki Sırp İlerleme Partisi (SNS) 2012'de iktidara gelmesiyle yaşanmıştır. Bu andan itibaren aşırı sağ gruplar iktidarın araçsal bir uzantısına dönüşmüş ve hem muhafazakâr seçmeni konsolide etmekte hem de Sırbistan'ın Rusya ile bağlarını gerekçelendirmek için kullanılmıştır (Petrović & Ignjatijević, 2023, s. 25). Bu gruplar, göçmen karşıtı kampanyalar, dinî protestolar ve Onur Yürüyüşü karşıtı gösteriler gibi etkinliklerde aktif rol almış, aynı zamanda Ukrayna'daki Rus paramiliter unsurlar ve "Wagner Grubu" ile bağlantılar

kurmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan bazı istisnai durumlar örneğin Damnjan Knežević'in 2023'teki tutuklanması, bu ağın rejimle olan yakın ilişkisine dair kamu algısını değiştirememiştir (Tepšić & Džuverović, 2024, s. 42-43). Bu dönüşüm halen etkisini korumakta ve Sırbistan'daki aşırı sağ hareketler, marjinal gruplar olmaktan çıkarak siyasal iktidarla stratejik ortaklıklar kuran ve devlet-toplum ilişkisini etkileyen aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Radio Free Europe" (Özgür Avrupa Radyosu) 1 Temmuz 2024 tarihli haberinde 2023 yılında devlet bütçesinden çekilen binlerce avroluk ödeneğin Başkan Aleksandar Vučić'in SNS ile bağlantılı bazı sağcı örgütlerin ticari banka hesaplarına tekrar tekrar aktarıldığını ileri sürerken buna kaynak olarak Sırbistan Sayıştay Kurumu'nun, hükümete bağlı "Diaspora ile İş Birliği Dairesi"nin faaliyetlerine ilişkin raporunu göstermiştir. Haberde, "Devlet Bütçe Yasası"na göre yapılan tüm ödemelerin ve harcamaların izlenmesini mümkün kılmak amacıyla "Hazine İdaresi" hesaplarına yönlendirilmesi gerektiği hatırlatılırken söz konusu tartışmalı ödemelerin, sosyal medyada aşırı milliyetçilik yayan bazı kuruluşlara ve mali kayıtlarını açıklamayı reddettiği için halihazırda denetim altına alınan derneklere yapıldığı belirtilmiştir (Betabriefing, 2024). Vučić'in aşırı sağ ile kurduğu ilişkiye dair öne sürülen tezlerden biri de "Siyasi Korkuluk" kullanması yani aşırı sağ figürlerle ortak çalışarak kendisini daha makul bir seçenek olarak sunmasıdır. Buna örnek olarak Macaristan'da Başbakan Viktor Orbán'ın partisi Fidesz'in⁵ kendi "korkuluğu" olan aşırı sağcı Jobbik ile birlikte etkili bir şekilde çalışması ya da Putin'in Rusya'da Vladimir Jirinovski ile kurduğu ilişki gösterilmektedir. Bu teze göre Jirinovski ve Jobbik, siyasi aşırılıklarıyla tanınan figürler olarak, Putin'i ve Orbán'ı daha makul seçenekler olarak gösterme işlevi görmektedir. Sırbistan'da ise söz konusu figür Vučić'in korkuluğu Srpska Desnica'nın lideri Miša Vacić'tir. Buna göre Vacić, hükümetin düşündüğü ama söylemeye cesaret edemediği şeyleri söylerken bunun karşılığında şüpheli yollardan elde ettiği kaynaklara ve hükümet tarafından kendisine sunulan medya alanına sahip olmuştur (Mladenov Jovanović, 2020a, s. 19).

Vučić'in dış politikada ulusötesi Alternatif sağ ile kurduğu ilişkiyi incelemeden önce belirtilmesi gereken ilk husus Vučić ve SNS' nin dış politikasının parolası olan "Sırp dünyası" kavramıdır. Vučić yönetiminde İçişleri bakanlığı ve İstihbarat Servisi başkanlığı da yapmış olan Aleksandar Vulin'in ortaya attığı bu kavram, etnik Rusları ve Rusça konuşan toplulukları yurtdışında kültürel, siyasi veya askerî yollarla birleştirmeyi ve korumayı amaçlayan Moskova'nın "Rus dünyası" (Russkiy mir) anlayışıyla benzerlik taşımaktadır. Sırp dış politikasında son döneme damgasını vuran üç kritik gelişme, "Sırp dünyası" hedefi ile örtüşmektedir. Bu gelişmeler; Dodik ve Bosna Sırp Cumhuriyeti'ndeki diğer liderlerin, Bosna Hersek devletini feshetmeye yönelik girişimleri, Sırbistan'ın, Kosova'nın kuzeyine yönelik tekrar eden ve şiddeti giderek artan faaliyetleri ve Sırbistan'ın yayılmacı hedeflerini resmileştiren "Tüm Sırp'ların Meclisi" (All-Serb assembly) bildirgesidir (European Council on Foreign Relations, 2024). Aleksandar Vučić'in bu hedefe yürürken izlemeye çalıştığı dengeli dış politikanın önemli sac ayaklarından biri Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin iken diğer iki önemli figür de Macaristan Başbakanı Viktor Orbán ve ABD Başkanı Donald Trump'tır. Aynı zamanda yürütülen bu dış politikadaki tamamlayıcı

4 Fidesz: Macaristan'da Viktor Orbán'ın liderliğini yaptığı otoriter eğilimleri ve sağ-popülist politikalarıyla öne çıkan milliyetçi muhafazakâr bir parti.

figür de Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti Başkanı Milorad Dodik'tir. Orbán, Vučić ve Dodik; Rusya ve Çin'e bakışlarından, Donald Trump'ın Beyaz Saray'a dönüşüne dair beklentilerine kadar birçok konuda pozisyonlarını büyük ölçüde örtüştürmüştür (RUSI, 2024). Donald Trump'ın Beyaz Saray'dan ayrılmasının ardından Viktor Orbán ile temaslarını sürdürdüğü ve 2024 yılı içinde Trump'la Mar-a-Lago'da iki kez bir araya geldiği bilinmektedir. Trump-Orbán eksenindeki bu yakınlık, Batı Balkanlar'a da yansımaktadır. Özellikle Orbán'ın, Milorad Dodik'in Bosna Hersek'ten ayrılma yönündeki politikalarına açık destek vermesi ve Kasım 2021'de Banja Luka'ya giderek Sırp Cumhuriyeti Meclisi'nin kararını desteklemesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Almanya'nın yaptırım girişimlerini engelleyen Orbán'ın bu hamlesi, bölgedeki statükoyu doğrudan etkileyen bir siyasi pozisyon olarak öne çıkmıştır. Öte yandan, Trump'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton'un Sırbistan-Kosova toprak takasına yönelik olumlu yaklaşımı ve Kosova temsilcisi Richard Grenell'in 2020'deki ABD askerî desteğini Kosova'dan çekme tehdidi, Batı Balkanlar'daki siyasi denklemleri doğrudan etkilemiştir. Nitekim bu süreç, Kosova Başbakanı Albin Kurti'nin ilk hükümetinin düşmesinde belirleyici olmuştur (European Council on Foreign Relations, 2024). Trump'ın yakın çalışma ekibinde bulunan Grenell, ABD'nin Balkan politikası açısından oldukça dikkat çeken aşırı sağ eğilimli figürdür. Grenell Almanya'da büyükelçilik yaptığı dönemde aşırı sağcı yayın organı Breitbart'a verdiği demeçte *"Büyükelçilik görevlerinden birinin Avrupa'daki diğer muhafazakârları güçlendirmek"* olduğunu söyleyerek Almanya'nın tepkisini çekmiş ve bu açıklama, bazı çevreler tarafından aşırı sağcı AfD partisine zımni bir destek olarak değerlendirilmiştir (The Guardian, 2024). Grenell'in Sırp yetkililerle olan ilişkisinin niteliği, 2023 yılında Sırbistan Cumhurbaşkanı tarafından kendisine birinci sınıf "Sırbistan Bayrağı Nişanı" verilmiş olmasından da anlaşılabilir. Ekim 2019'da Trump tarafından "Sırbistan ile Kosova arasındaki Barış Müzakereleri Özel Başkanlık Temsilcisi" olarak atanan Grenell, Avrupa'daki diplomatik çevrelerde müzakereler boyunca Sırbistan tarafını kayırdığı düşünülen biri olarak algılanmış ve bunun somut bir göstergesi olarak Kosova Başbakanı Albin Kurti'ye, Sırp ürünlerine uygulanan tarifeleri kaldırması için baskı yapmıştır (N1info, 2024). Grenell ile ilgili ilginç bir iddia da Nisan 2024'te Politico dergisi tarafından ortaya atılmıştır. Politico, haberinde Vučić'in 1999'daki NATO hava saldırısında yıkılan Belgrad'daki Yugoslavya Genelkurmay Başkanlığı binasını, eski Başkan Trump'ın damadı Jared Kushner ve Richard Grenell'e bağlı bir yatırım şirketine vermeye istekli olduğunu ileri sürmüştür (BGNES, 2025).

4.2. Milorad Dodik'in Küresel Alternatif Sağ ile Siyasal Zemin Arayışı

Bosna Sırp liderliği, uzun zamandır sağ popülistlerle yakınlık kurmayı öncelikli hedef haline getirmiştir. Bu amaçla Bosna Sırp Cumhuriyeti Başkanı Milorad Dodik, daha önce birçok kez Fransız aşırı sağcı bir parti olan "Ulusal Birlik" üyeleriyle ve yine aşırı sağcı Avusturya Özgürlük Partisi'nin lideri Heinz Christian Strache ile görüşmüş ve sonraki süreçte Strache, Dodik'in Sırp Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı hedefini açıkça desteklemiştir. Aynı zamanda Rusya'yı en önemli müttefiki olarak gören Dodik bu politikanın gereği olarak uzun süre ABD'nin karşısında yer almıştır. Ancak ABD ile ilişkilerde denklemleri değiştiren kişi Alternatif Sağ'ın önemli figürlerinden Steve Bannon olmuştur. Soros vakıflarına karşı Brüksel merkezli "The Movement" vakfını

kurmuş olan Steve Bannon, The Daily Beast'te verdiği bir röportajda “*Sağ popülist milliyetçilik yaşanacak olan şeydir. Gelecekte hükmeden ideoloji bu olacaktır.*” ifadesini kullanmıştır. Alternatif Sağ tarihinde önemli bir yere sahip olan Bannon'ın liderliğinde kurulmuş olan “Breitbart News” Alternatif Sağ'ın kapsamını genişletmek açısından diğer tüm sağ yayın organlarından daha fazla etkili olmuştur. (Hermansson, Lawrence, Mulhall, & Murdoch, 2023, s. 362). 2016 yılında ABD'de iktidara gelen Donald Trump'ın seçim kampanyası stratejisini çizen ve daha sonra görevinden ayrılmak zorunda kalan Bannon, 2018 yılı temmuz ayı sonlarında Bosna-Hersek'i oluşturan iki özerk yapıdan biri olan Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin Başbakanı Željka Cvijanović ile Washington'daki evinde bir araya gelmiş ve toplantıya Corey Lewandowski ve Kellyanne Conway gibi Trump yönetiminden başka eski ve mevcut isimler de katılmıştı (Pulitzercenter, 2018). Aynı dönemde Donald Trump'ın 2016 başkanlık kampanyasında kıdemli danışman olarak görev almış olan Jason Osborne ve Mike Rubino, Sırp ayrılıkçılığını savunan Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakı (SNSD) için ABD'de bir tür “Stratejik rehberlik ve kamu ilişkileri danışmanlığı” yürütmüştür (Legistorm, 2018). Bu iki olay Donald Trump'ın ilk döneminde Bosna Sırp siyasetiyle küresel Alternatif Sağ arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından ilgi çekicidir. Donald Trump'ın birinci başkanlık döneminde Trump'ın yakın ekibi ile ilişki içerisinde olan Dodik, Trump'ın ikinci dönemi için yürütülen seçim kampanyasını da desteklemiş ve Cumhuriyetçi adayın zaferinin “*Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesi için 'koşullar ve fırsatlar yaratabileceğini'*” savunmuştur (European Council on Foreign Relations, 2024).

Bir taraftan ABD ve Avrupa'da müttefik arayışında olan Milorad Dodik, diğer taraftan Sırp Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı yönündeki hedefi doğrultusunda Rusya ve Sırbistan'dan aldığı açık destekle; Bosna Hersek devlet kurumlarının tıkanmasına, Bosna Hersek'in devlet olma statüsünün ve toprak bütünlüğünün reddine, Bosna-Hersek'te Boşnak ve Bosnalı bir milletin varlığının inkârına, Bosna Sırp Cumhuriyeti ordusunun kurulması yoluyla Bosna Hersek devletinin anayasal düzeninin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalarını sürdürmüştür (Kico, Kapetanović, & Šušnica, 2022, s. 21). Bu süreçte Dodik'in kullandığı “Müslüman yayılmacılığına karşılık Avrupa'nın savunulması” tezi Avrupadaki en yakın müttefikleri Viktor Orbán tarafından da desteklenmektedir. Orbán'ın Budapeşte'de düzenlenen dördüncü Demografi Zirvesi'ne davet ettiği Dodik, Atlantik'in her iki yakasından gelen otoriter liderler, aşırı sağcı siyasetçiler ve eski ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence'in de katıldığı bu toplantıda “*Müslümanlar asla değerlerinden vazgeçmez, bu yüzden hepimizi Avrupa'yı savunmaya çağırıyorum*” ifadesini kullanmıştır. Daha önce Orbán da benzer bir ifade ile “*Avrupa'nın büyük liderlerini, Balkanlar'ın Macaristan'a Avrupa'dan daha yakın olabileceğine ikna etmek için elimden geleni yapıyorum. Ancak, iki milyon Müslümanın yaşadığı bir devletin güvenliğini nasıl yönettiğimiz, onların güvenliği açısından da kilit bir meseledir*” diyerek Dodik ile fikir birliği yaptıklarını göstermiştir. Yakın dönemde Dodik'e destek çabalarını arttıran Orbán, Dodik'in hükümetine 100 milyon avro yardımda bulunacağını açıklamıştır. Buna ek olarak Orbán'a yakın bir başka Macar bürokrat olan ve 2019-2024 yılları arasında AB'nin Genişlemeden Sorumlu Komiseri olarak görev yapan Olivér Várhelyi'nin, Dodik ile üstü kapalı bir iş birliği içerisinde oldukları bilinmektedir (Rusi, 2022).

5. Sonuç

Kırk beş yıllık sosyalist dönemden ve o döneme damgasını vuran “Birlik ve Kardeşlik” ilkesinden, ulusallaştırılmış bir Ortodoksluk temelinde şekillenen Sırp milliyetçiliğine geçiş; 1980’lerin sonunda Sırp Ortodoks Kilisesi’nin öncülüğünde; “Kutsal Kosova” miti ile Partizanlarca öldürülen milliyetçi önderler ve Hırvat faşistlerinin kurbanları üzerinden Psikopos Nikolaj Velimirović’in ideolojik mirasının yeniden canlandırılması suretiyle gerçekleşmiştir. Geleneksel Sırp milliyetçiliği anlayışının hakimiyeti bu dönemde başlayan iç savaş sırasında pekişmiş ve 2000’li yıllara kadar da bu şekliyle etkisini sürdürmüştür. Sırp milliyetçiliği; artan mültecilerin yarattığı kriz, LGBT+ konusunun görünür hale gelmesi, İslamofobi gibi unsurların etkisi ve hepsinden önemlisi sosyal medyanın ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasıyla gelişen “Alternatif Sağ’ın Küresel İlişki Ağı” ile girdiği etkileşimin katkısıyla Alternatif Sağ çizgiye evrilmiştir. Bu çizgide ortaya çıkan gruplar özellikle 2012 yılından beri iktidarda olan SNS ve Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić’ in himayesinde bir anlamda iktidara eklenilerek Sırp siyasetindeki etkisini sürdürürken diğer yandan da küresel Alternatif Sağ ile ilişkilerini geliştirmiştir.

Alternatif Sağ etkisi sadece iç siyasette değil uluslararası ilişkilerde de Sırp siyaseti açısından belirleyici bir faktör olmaya devam etmektedir. Sırp dış siyaseti geleneği olan “Rusya ile müttefiklik ilişkisi”, Alternatif Sağ düzlemde Rusya, AB üyesi ülkelerdeki sağ siyasetçiler ve ikinci kez iktidara gelen Donald Trump’ın ekibi üzerinden bütüncül bir yapıya bürünmüş ve Alternatif Sağ siyaset, Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti Başkanı Milorad Dodik’ in de sürece dahil olmasıyla dış politikada belirleyici hale gelmiştir. Trump’ın ekibinde yer almış olan Richard Grenell gibi Alternatif Sağ bürokratların da etkisiyle ABD’nin Kosova’da eskisine nazaran daha çok Sırbistan’ı tolere eden yaklaşımı, Dodik’in Bosna Sırp cumhuriyetinin Bosna Hersek devletinden ayrılmasını hedefleyen politikasının Macaristan Başbakanı Viktor Orbán gibi AB üyesi bir ülkenin başbakanı tarafından himaye edilmesi gibi somut gelişmeler Sırp siyasetinde Alternatif Sağ iş birliğinin somut sonuçları olarak görülmelidir.

Kaynakça

- Babić, M. (2015) Defining Political Extremism in the Balkans: The Case of Serbia. *Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 73-90.
- Bakic, J. (2013) *Right-Wing Extremism in Serbia*. Bonn: Friedrich Ebert Stiftung.
- BBC (2011) ‘Breivik Manifesto’ Details Chilling Attack Preparation. 24 Temmuz. <https://www.bbc.com/news/world-europe-14267007> (Erişim Tarihi: 11.02.2025).
- Betabriefing (2024) Directorate for Diaspora Funneled Funds to Right-Wing Organizations. *Betabriefing*, 1 Temmuz. <https://betabriefing.com/archive/news/27751-directorate-for-diaspora-funneled-funds-to-right-wing-organizations#:~:text=In%202023%2C%20payments%20of%20several,Europe%20reported%20on%20July%201> (Erişim Tarihi: 08.03.2025).
- BGNES (2025) Aleksandar Vučić Pours Millions of Dollars into Lobbying in the US to Ensure Survival. 19 Şubat. <https://www.bgn.es.com/analyses/alexander-vu-i-pours-millions-of-dollars-into-lobbying-in-the-us-to-ensure-survival> (Erişim Tarihi: 07.01.2025).

- Buljubašić, M. (2022) *Violent Right-Wing Extremism in the Western Balkans*. Radicalisation Awareness Network.
- Byford, J. (2008) *Post-Communist Remembrance of the Serbian Bishop Nikolaj Velimirović*. Budapest, New York: Central European University Press.
- Ćerimagić, A. (2024) With Friends Like These: Orbán's Balkan Allies. Royal United Services Institute, 15 Mart. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/friends-these-orbans-balkan-allies#:~:text=For%20Orb%C3%A1n%2C%20this%20brotherhood%20shows,deeds%20a%20stamp%20of%20approval> (Erişim Tarihi: 06.02.2025).
- Colborne, M. (2020) Levijatan: Serbian Animal Rights Vigilantes Go To The Polls. *Bellingcat*, 18 Haziran. <https://www.bellingcat.com/news/2020/06/18/levijatan-serbian-animal-rights-vigilantes-go-to-the-polls/#:~:text=heads%20up%20a%20Serbian%20far,facade%20of%20protecting%20animal%20rights> (Erişim Tarihi: 19.02.2025).
- Devic, A. (2021) Paradoxes of Gender Politics: Nationalism, Patriarchy, and the Hijacked Feminism of the New Right in Serbia. *Nationalism and Ethnic Politics*, 226–245.
- Dzihic, V. (2023) *The Far Right in the Western Balkans: How the Extreme Right is Threatening Democracy in the Region*. Wien: Österreichisches Institut für Internationale Politik.
- Dzombic, J. (2014) Rightwing Extremism in Serbia. *Race & Class*, 106–110.
- Hermansson, P., Lawrence, D., Mulhall, J. & Murdoch, S. (2023) *Uluslararası Alternatif Sağ: 21. Yüzyılın Faşizmi mi?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hetrick, K. (2018) Bosnian Separatist Party Hires Ex-Trump Aides. *Legistorm*, 2 Ağustos. https://www.legistorm.com/pro_news/2214/bosnian-separatist-party-hires-ex-trump-aides.html#:~:text=A%20Russia,campaign%20aides%20as%20foreign%20agents (Erişim Tarihi: 11.03.2025).
- Karčić, H. (2022) How Bosnia Became an Easy Target for the Far Right. *Rusi*, 12 Ocak. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/how-bosnia-became-easy-target-far-right> (Erişim Tarihi: 06.04.2025).
- Karcic, H., & Hanson-Green, M. (2024) Remove Kebab: The Appeal of Serbian Nationalist Ideology among the Global Far Right. *Journal of Right-Wing Studies*, 16–43.
- Kico, A., Kapetanović, M., & Šušnica, S. (2022) *The Western Balkans and the War in Ukraine*. Atlantic Initiative.
- Kiper, J. (2021) An Obstacle to Decolonising Europe: White Nationalism and its Co-option of Serbian Propaganda. *Anthropological Journal of European Cultures*, 112–122.
- Lažetić, M. (2018) Migration Crisis and the Far Right Networks in Europe: A Case Study of Serbia. *Journal of Regional Security*, 131–178.
- Matković, A. (2021) How Germany's Far Right Is Building Up Anti-Immigrant Parties in the Balkans. *Jacobin*, 7 Haziran. <https://jacobin.com/2021/07/germany-alternative-fur-deutschland-dveri-balkans-anti-immigrant-far-right#:~:text=Dveri%20was%20founded%20in%201999,seats%20in%20the%20Serbian%20parliament> (Erişim Tarihi: 08.03.2025).
- Mirilović, F. (2022) The Extreme Right in Belgrade: The Young Hopes of Serbian Fascism *Vreme*, 11 Ağustos. <https://vreme.com/en/vesti/ekstremna-desnica-u-beogradu-mlade-nade-srpskog-fasizma/#:~:text=,Ukraine%2C%20Portugal%2C%20Greece%2C%20and%20Russia> (Erişim Tarihi: 10.01.2025).
- Mladenov Jovanović, S. (2018) The Dveri Movement through a Discursive Lens: Serbia's Contemporary Right-Wing Nationalism. *Südosteuropa*, 481–502.

- Mladenov Jovanović, S. (2020a) A New Political Scarecrow? The Political Program and Activity of the "Serbian Right". *International Social Sciences & Humanities Journal*, 11-26.
- Mladenov Jovanović, S. (2020b) Militant Orthodox Fringe: Political Programs of Early 21st Century Serbian Right-Wing Organizations. *Dialogues Security (Bezbednosni Dijalozi)*, 85-98.
- Mörner, N. (2022) *The Many Faces of Far Right in the Post-Communist Space*. Stockholm: Centre for Baltic and East European Studies, CBEES, Södertörn University.
- Nlinfo (2024) Richard Grenell, a Favoured Figure of Serbian Authorities: A Man Who Has a Solution for Everything. 11 Mayıs. <https://nlinfo.rs/english/news/richard-grenell-a-favoured-figure-of-the-serbian-authorities-a-man-who-has-a-solution-for-everything/#::~text=Peace%20Negotiations%20between%20Serbia%20and,%E2%80%9C> (Erişim Tarihi: 21.02.2025).
- Petrović, P. (2024) Serbia: Government and the Scarecrow. K. Rekawek, T. Renard, & B. Molas (der.), *Russia and The Far – Right: Insights from Ten European Countries* (77-109). Hague: International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) Press.
- Petrović, P. & Ignjatijević, M. (2023) *Violent Extremism in Serbia: Islamist and Far Right*. Belgrad: Belgrade Centre for Security Policy .
- Ristić, K. (2024) Far Right Digital Memory Activism: Transnational Circulation of Memes and Memory of Yugoslav Wars. *Memory Studies*, 741 –756.
- Ruge, M. & Ćerimagić, A. (2024) Trump's Tinderbox: US Politics and the Next War in the Balkans. *European Council on Foreign Relations*, 29 Ekim. <https://ecfr.eu/publication/trumps-tinderbox-us-politics-and-the-next-war-in-the-balkans/> (Erişim Tarihi: 24.03.2025).
- Spasojević, D. (2019) Transforming Populism – From Protest Vote to Ruling Ideology: The Case of Serbia. *The New Politics of Decisionism*, s. 125-140.
- Spasojević, D. (2019) Riding the Wave of Distrust and Alienation: New Parties in Serbia after 2008. *Politics in Central Europe*, 139-162.
- Stojarová, V. (2013) *The Far Right in the Balkans*. Manchester, New York: Manchester University Press.
- Tait, R. (2024) 'Building an Authoritarian Axis': The Trump 'Envoy' Courting the Global Far Right. *The Guardian*, 5 Nisan. <https://www.theguardian.com/us-news/2024/apr/05/richard-grenell-trump-far-right-foreign-policy> (Erişim Tarihi: 17.02.2025).
- Tepšić, G., & Džuverović, N. (2024) State, Clientelism, and Extremist Groups in Serbia: Between Vulnerability and Resilience. J. Beaujouan vd. (der.), *Vulnerability and Resilience to Violent Extremism: An Actor-Centric Approach*. Routledge.
- Tomić, Đ. (2013) On the 'Right' Side? The Radical Right in the Post-Yugoslav Area and the Serbian Case. *Fascism: Journal of Comparative Fascist Studies*, 94-114.
- Varagur, K. (2018) Why Bannon is Meddling With Bosnia. *Pulitzercenter*, 6 Eylül. <https://pulitzercenter.org/stories/why-bannon-meddling-bosnia> (Erişim Tarihi: 26.03.2025).
- Youtube (n.d.) Original Remove Kebab Song with English Subtitles. <https://www.youtube.com/watch?v=9DIDokGpzag> (Erişim Tarihi: 28.01.2025).

The ‘Alternative Right’ in Contemporary Serbian Politics

Tolga KARPUZ^{*}

This study investigates the rise and consolidation of the alternative right within contemporary Serbian politics, with particular focus on how its ideological characteristics and transnational networks shape both domestic and foreign policy. While scholarship on the far right in Europe has primarily concentrated on the Western European context, the emergence of similar formations in Southeast Europe—particularly in Serbia—has received comparatively little systematic attention. By examining the ideological origins, organizational structures and geopolitical alignments of Serbian alt-right actors, this paper argues that the alternative right has become a key structuring force in Serbia’s political landscape, both internally and externally.

The analysis begins by locating the ideological roots of the Serbian alt-right in the reactivation of traditional Serbian nationalism during the late 1980s. This period witnessed the resurgence of the Serbian Orthodox Church as a central political and cultural institution, particularly under the ideological figure like Bishop Nikolaj Velimirović. Velimirović’s clerical-nationalist discourse laid the foundation for a mythologized national identity centered on victimhood, heroism, and religious exceptionalism. Central to this discourse was the Kosovo myth—a semi-sacred narrative that mobilized collective memory around the 1389 Battle of Kosovo, and framed Serbian identity as being under perpetual siege by external forces. The revival of this narrative in the late socialist and post-socialist era contributed not only to the rise of ethnic nationalism during the Yugoslav wars but also to the symbolic vocabulary later adopted by contemporary far-right actors.

Following this historical overview, the paper shifts to a detailed examination of the main Serbian alternative right organizations that have emerged or expanded since the 2010s. These include Srpska Desnica, Narodne Patrole, Levijatan, Srbska Akcija and local affiliates of Blood & Honour. Though diverse in their origins and strategic orientation, these groups share several ideological constants: ultra-nationalism, cultural essentialism, anti-globalism, and a fusion of traditional Orthodox values with militant activism. They operate across a spectrum that ranges from semi-official support by ruling elites to fringe yet highly visible street activism and online propaganda. Notably, many of these organizations engage in “performative patriotism” – ritualized displays

* PhD Student, Ankara University, tkarpuz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1484-455X.

of loyalty to the nation-state, the Church, and conservative values—which are then amplified through digital media to attract youth support.

The Serbian alt-right's political influence is not limited to identity discourse. Rather, its normalization within public and media spaces has contributed to the broader illiberalization of Serbia's political climate. President Aleksandar Vučić, while officially distancing himself from overtly extremist rhetoric, has engaged in calculated tolerance and strategic co-optation of alt-right actors. His ruling party has often provided indirect media support, logistical tolerance, or discursive space to far-right organizations that serve useful functions: policing migrant populations, promoting nationalist causes, or discrediting liberal opposition. This form of patronage without accountability allows the regime to benefit from alt-right mobilization without being directly associated with its more controversial actions.

Beyond domestic politics, Vučić has positioned himself within a broader constellation of global right-wing leaders, most notably Hungarian Prime Minister Viktor Orbán and, during his presidency, Donald Trump. These alignments go beyond symbolic gestures: Orbán has provided ideological cover and diplomatic backing to Vučić's domestic consolidation of power, while Trump-era diplomacy offered a rare moment of pro-Serbian sentiment from Washington. Vučić's alignment with these figures has been marked by shared discourses around sovereignty, traditional values, anti-liberalism, and civilizational defense. His participation in forums, joint press strategies, and coordinated messaging with Orbán, as well as indirect engagement with U.S.-based conservative networks, indicates a strategic positioning within the global illiberal bloc.

The entanglement between Serbian political elites and the global alt-right is further exemplified through their associations with prominent figures closely aligned with Donald Trump, including Steve Bannon, Tucker Carlson, and Richard Grenell. Bannon, a key architect of transnational illiberalism and founder of The Movement, has openly praised Serbian nationalist resilience and sought to incorporate Balkan actors into his broader European far-right network. Tucker Carlson, a leading voice in U.S. conservative media, has contributed to rehabilitating Serbian narratives in American discourse, particularly regarding NATO, Kosovo, and anti-globalist sentiment. Meanwhile, Richard Grenell—Trump's former envoy to the Kosovo-Serbia dialogue and close political ally—developed unusually warm ties with the Serbian leadership during his diplomatic tenure, often bypassing multilateral frameworks and reinforcing Vučić's international legitimacy. These figures serve not only as ideological conduits but also as strategic intermediaries, strengthening the symbolic and operational alignment between the Serbian alternative right and the global conservative-authoritarian bloc.

The case of Milorad Dodik, president of Republika Srpska and a central figure in Bosnian Serb politics, provides an even more explicit example of engagement with the global alternative right. Under Dodik's leadership, Republika Srpska has increasingly functioned as a geopolitical outpost for illiberal experimentation in the Balkans. He has adopted the discourse and tactics of the global right: invoking 'deep state' conspiracies, undermining judicial independence, launching

culture war narratives, and positioning himself as a defender of Christian civilization. Dodik's close ties to Orbán are both symbolic and material, as evidenced by Hungary's open financial and diplomatic support in defiance of EU sanctions and pressure. His links to Russian influence operations and ideological networks further reinforce Republika Srpska's embeddedness in a transnational illiberal ecosystem.

Taken together, these cases illustrate the growing convergence between Serbian (and Bosnian Serb) far-right movements and the global alt-right. This convergence is not merely an ideological affinity but a political project involving shared resources, narratives, and tactics. Through this alignment, Serbian political elites have sought to reposition themselves as "Defenders of European Civilization" against liberal decadence, immigration, and Western hegemony.

This paper contributes to the growing body of research on transnational right-wing movements by offering a Balkan-centered perspective that connects the historical legacies of nationalism to contemporary illiberal governance. It underscores the importance of viewing far-right politics not merely as localized phenomena, but as components of broader international networks that are reshaping the dynamics of sovereignty, identity, and power in the 21st century. In the Serbian case, the alternative right has evolved from an ideological fringe to a central mechanism in the production of political legitimacy and international alignment.